

LENIN

OPERE COMPLETE

Proletari din toate țările, uniți-vă!

LENIN

OPERE
COMPLETE

2

TRADUCEREA ÎN LIMBA ROMÂNĂ
APARE ÎN URMA HOTĂRÎRII C. C.
AL P. M. R. EA A FOST ÎNTOCMITĂ
DUPĂ ORIGINALUL ÎN LIMBA RUSĂ,
ED. A V-A

INSTITUTUL DE MARXISM-LENINISM
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.U.S.

V. I. LENIN

OPERE
COMPLETE

EDIȚIA A DOUA

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI-1960

INSTITUTUL DE MARXISM-LENINISM
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.U.S.

V. I. LENIN

VOL.

2

1895-1897

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI-1960

PREFAȚĂ

Volumul al doilea al Operelor complete ale lui V. I. Lenin cuprinde lucrările scrise de el în anii 1895-1897.

A doua jumătate a deceniului 1890-1900 se caracterizează prin dezvoltarea rapidă a capitalismului în Rusia, prin creșterea numerică a clasei muncitoare și intensificarea mișcării greviste. În istoria social-democrației din Rusia, anii aceștia reprezintă perioada a doua, pe care Lenin a denumit-o perioada „copilăriei și a adolescenței“, cînd social-democrația începe să desfășoare o activitate practică și să treacă de la propagarea marxismului în cadrul unui cerc restrîns de muncitori conștienți la agitație politică de masă. „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“, organizată de Lenin în toamna anului 1895 la Petersburg prin unirea cercurilor muncitorești marxiste, a stabilit legătura cu mișcarea muncitorească de masă și a început să înfăptuiască unirea socialismului cu mișcarea muncitorească. „Uniunea de luptă“ a fost primul germen de partid proletar revoluționar în Rusia, iar influența ei se extindea mult dincolo de cadrul orașului Petersburg. Uniuni asemănătoare și grupuri social-democrate au fost create și în alte orașe și regiuni ale Rusiei: la Moscova, Ivanovo-Voznesensk, Kiev, Samara, Siberia etc. La ordinea zilei se pusese sarcina unirii organizațiilor marxiste în cadrul unui partid unic, cu un centru unic și cu program marxist.

Un rol deosebit de mare în îndeplinirea acestei sarcini au avut lucrările lui V. I. Lenin din anii 1895-1897. Ele au arătat țelurile imediate și țelurile finale ale luptei prole-

tariatului, au pus în fața social-democraților ruși sarcini concrete și au constituit o armă teoretică în lupta împotriva narodnicismului, care în perioada aceea continua să fie un serios obstacol ideologic în calea mișcării social-democrate.

O serie de lucrări incluse în volum sînt consacrate elaborării sarcinilor programatice, tactice și organizatorice ale marxiștilor ruși. Din acestea fac parte : „Proiect de program al partidului social-democrat și explicarea programului“, „Sarcinile social-democraților ruși“ și „La ce moștenire renunțăm ?“.

O parte importantă din acest volum este formată de lucrările în care Lenin se adresează cititorului de masă din rîndurile muncitorimii : broșurile „Explicarea legii amenzilor aplicabile muncitorilor din fabrici și uzine“ și „Noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici“, foile volante „Către muncitorii și muncitoarele de la fabrica Thornton“, „Gubernului țarist“, articolul „La ce se gîndesc miniștrii noștri ?“.

Locul central în volumul de față îl ocupă lucrările economice ale lui Lenin : „Cu privire la caracterizarea romantismului economic (Sismondi și sismondiștii noștri autohtoni)“, „Recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 în gubernia Perm și problemele generale ale industriei «meșteșugărești»“, „Cîteva perle din proiectele utopice ale narodnicilor“, „Gospodării liceale și licee de corecție“ și „În legătură cu o notă de ziar“. În aceste lucrări Lenin combate teoriile narodnice mic-burgheze, care negau posibilitatea dezvoltării capitalismului în Rusia, și, pe baza unui bogat material faptic, demonstrează că Rusia merge pe calea capitalistă.

Volumul începe cu articolul-necrolog „Friedrich Engels“, scris în toamna anului 1895. În acest articol Lenin face o caracterizare profundă și multilaterală a lui F. Engels, arătînd că, după Marx, el a fost cel mai de seamă dascăl al proletariatului și că întreaga lui viață a fost strîns legată de lupta clasei muncitoare. Într-o scurtă descriere a vieții și activității lui F. Engels, Lenin subliniază însemnătatea scrierilor lui și relevă marea prietenie dintre Marx și Engels. Expunînd ideile fundamentale ale marxismului, Lenin arată că conducătorii proletariatului – Marx și Engels – au urmărit cu simpatie lupta eroică a revoluționarilor ruși ; ei considerau că o sarcină imediată și foarte importantă a social-democra-

ției ruse este cucerirea libertății politice, prevăzând importanța uriașă pe care o Rusie revoluționară liberă o va avea pentru desfășurarea cu succes a mișcării revoluționare în Apus.

Aplicînd și dezvoltînd în mod creator marxismul, Lenin elaborează sarcinile programatice ale social-democrațiilor ruși. La sfîrșitul anului 1895, în timp ce se afla în închisoare, el scrie primul său „Proiect de program” al partidului social-democrat, iar în vara anului 1896 „Explicarea programului”, în care lămurește sensul și importanța principalelor puncte din program. Aceste lucrări se tipăresc în volum ca o lucrare unitară sub titlul : „Proiect de program al partidului social-democrat și explicarea programului”. În această lucrare Lenin analizează dezvoltarea capitalismului în Rusia și indică țelurile și sarcinile fundamentale ale luptei de clasă a proletariatului. Încă în primul său proiect de program, el formulează scopul final al proletariatului : cucerirea puterii politice, desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție și crearea societății socialiste. „Proiectul de program” conține de asemenea revendicările practice ale social-democrației : revendicările privitoare la unele preferențe în viața de stat, revendicările clasei muncitoare și revendicările țărănimii.

În broșura „Sarcinile social-democrațiilor ruși”, scrisă în deportare, în Siberia, la sfîrșitul anului 1897, Lenin a generalizat experiența activității „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg și a fundamentat programul politic și tactica social-democrațiilor ruși. Relevînd legătura indisolubilă dintre activitatea socialistă a social-democrațiilor ruși (propagarea socialismului științific și lupta pentru instaurarea societății socialiste) și activitatea lor democratică (propagarea ideilor democratice și lupta împotriva țarismului), el a arătat în același timp deosebirea esențială care există între ele.

Demascînd tactica complotistă a narodovolților, Lenin a arătat că lupta împotriva absolutismului trebuie să fie dusă nu de grupuri de complotiști, ci de un partid revoluționar marxist care să se sprijine pe mișcarea muncitorească. În broșura „Sarcinile social-democrațiilor ruși”, Lenin a subliniat importanța uriașă a teoriei revoluționare în lupta de elibe-

rare a proletariatului și a formulat pentru prima oară cunoscuta sa teză : „Fără teorie revoluționară nu poate exista nici mișcare revoluționară...” (volumul de față, pag. 455), teză dezvoltată pe larg în cartea „Ce-i de făcut?”. În încheierea broșurii, Lenin adresează tuturor muncitorilor înaintați, tuturor cercurilor și grupurilor social-democrate chemarea de a se uni într-un partid marxist unic.

În volumul de față, broșura „Sarcinile social-democraților ruși” se tipărește împreună cu cele două prefețe scrise de Lenin în 1902 și 1905 la edițiile a doua și a treia ale broșurii. În aceste prefețe Lenin subliniază că broșura nu face decât să schițeze în linii generale sarcinile social-democraților ruși. Caracterizînd dezvoltarea social-democrației, Lenin arată cum s-au schimbat în decursul timpului sarcinile ei concrete.

Broșurile și foile volante incluse în acest volum constituie un model de literatură agitatorică marxistă, fiind accesibile și cititorului celui mai puțin pregătit. Cu multă plăcere și tragere de inimă scria Lenin pentru muncitori. „Nimic nu mi-am dorit atît, la nimic n-am visat atît ca la posibilitatea de a scrie pentru muncitori” (Opere, ed. a 4-a, vol. 34, pag. 4) *. Legînd faptele concrete din viața fabricilor de întreaga orînduire socială din Rusia, el trezea conștiința politică a clasei muncitoare. În aceste lucrări, Lenin arăta lipsa de drepturi a proletariatului, crunta exploatare la care îl supuneau capitaliștii, mizeria și asuprirea maselor muncitoare în Rusia țaristă și trasa căile de luptă a clasei muncitoare pentru eliberarea ei. Broșura „Explicarea legii amenzilor”, apărută la sfîrșitul anului 1895, îi învăța pe muncitori cum trebuie să lupte împotriva fabricanților și îi chema să se unească în vederea luptei revoluționare împotriva capitaliștilor și absolutismului țarist. Foaia volantă „Către muncitorii și muncitoarele de la fabrica Thornton”, scrisă în noiembrie 1895 în legătură cu greva țesătorilor de la fabrica Thornton, explica muncitorilor că „numai strîns uniți și prin eforturi comune” își pot îmbunătăți ei situația (volumul de față, pag. 70).

În noiembrie 1896, în timp ce se afla în închisoare, Lenin a scris foaia volantă „Guvernului țarist”, în care se făcea

* Vezi și V. I. Lenin, Opere, vol. 34, E.S.P.L.P., 1958, pag. 5. — Nota trad.

aprecierea grevelor din 1895 și 1896 din Rusia și a atitudinii guvernului țarist față de ele. Tot în închisoare a fost scrisă și „Înștiințare către membrii «Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare» din Petersburg, trimisă în numele «bătrânilor», care se publică pentru prima oară. Scopul „Înștiințării” era de a preveni pe membrii „Uniunii de luptă” rămași în libertate asupra activității provocatorului N. Mihailov, în urma denunțului căruia au fost arestați, în decembrie 1895, Lenin și un grup de „bătrâni”, membri ai „Uniunii de luptă” din Petersburg.

Dintre lucrările economice incluse în volumul al 2-lea, cea mai importantă este lucrarea „Cu privire la caracterizarea romantismului economic”, scrisă în primăvara anului 1897, în Siberia, unde Lenin se afla în deportare pe vremea aceea. Ea era îndreptată împotriva economistului elvețian Sismondi și adepților săi ruși, narodnicii V. V. (Vorontov V. P.), Nikolai-on (Danielson N. F.) și alții. Relevând meritul lui Sismondi de a fi constatat existența unor contradicții în societatea capitalistă, Lenin a scos la iveală totodată caracterul utopic și reacționar al concepțiilor lui și a arătat că Sismondi a criticat capitalismul din punctul de vedere al micului burghez, idealizând învechita organizare pe bresle a industriei și gospodăria țărănească patriarhală. Lenin a explicat că ideile lui Sismondi au fost folosite de narodnicii ruși pentru demonstrarea „caracterului specific” al dezvoltării Rusiei. Printre altele, narodnicii au împrumutat de la Sismondi teza greșită că în condițiile capitalismului se produce o restrângere a pieței interne ca urmare a ruinării micilor producători. Comparând concepțiile lui Sismondi cu concepțiile narodnicilor, Lenin a ajuns la concluzia că „*doctrina economică a narodnicilor nu este decât o varietate rusă a romantismului european*” (pag. 238). El a demască încercările narodnicilor de a camufla esența mic-burgheză a concepțiilor lor cu recunoașterea pur verbală a teoriei economice a lui Marx și a făcut o analiză științifică a contradicțiilor reale ale capitalismului.

Într-o altă lucrare economică, intitulată „Recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 în gubernia Perm și problemele generale ale industriei «meșteșugărești» și scrisă în august-septembrie 1897, Lenin supune unei analize critice datele

recensămîntului meșteșugurilor din 1894/95, prelucrate de narodnicii din Perm în cartea „Studiu asupra stării industriei meșteșugărești din gubernia Perm“. Lenin s-a ocupat de analiza acestei cărți pentru că starea industriei meșteșugărești din gubernia Perm era caracteristică pentru meșteșugurile din întreaga Rusie. El a criticat maniera subiectivă în care narodnicii interpretau materialele recensămîntului și a demascat încercările lor de a denatura realitatea cu ajutorul așa-ziselor date medii și de a demonstra că relațiile capitaliste nu ar pătrunde în industria meșteșugărească, că industria meșteșugărească s-ar deosebi de industria capitalistă. În mod concret, pe bază de fapte, a demonstrat Lenin pătrunderea capitalismului în industria meșteșugărească și diferențierea de clasă a meșteșugarilor provocată de această pătrundere. Materialele din această lucrare au fost folosite de V. I. Lenin în cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, care a desăvîrșit zdrobirea ideologică a narodnicismului.

În articolele „Gospodării liceale și licee de corecție“ și „Cîteva perle din proiectele utopice ale narodnicilor“ este supus unei critici temeinice și multilaterale proiectul de socializare a producției propus de narodnicul liberal S. N. Iujakov, proiect a cărui aplicare, susținea el, ar fi permis Rusiei să evite calea dezvoltării capitaliste. Lenin a relevat caracterul utopic și reacționar al proiectului lui Iujakov, care propunea înfăptuirea învățămîntului mediu obligatoriu în cadrul unor licee agricole în care elevii săraci să ramburseze prin muncă cheltuielile făcute cu instruirea lor. În articolul „În legătură cu o notă de ziar“, scris în septembrie 1897, sînt de asemenea demascate proiectele economice utopice ale narodnicului liberal N. V. Levitski cu privire la asigurarea mutuală asupra vieții, obligatorie pentru întreaga populație țărănească.

Volumul al 2-lea se încheie cu articolul „La ce moștenire renunțăm?“, scris la sfîrșitul anului 1897. În acest articol Lenin definește atitudinea partidului proletar față de tradițiile revoluționare ale țării. Narodnicii, considerîndu-se depozitari ai moștenirii deceniului al 7-lea, susțineau că marxistii ar rupe cu cele mai bune tradiții ale părții înaintate a societății ruse, cu „moștenirea“ ei ideologică. Comparînd

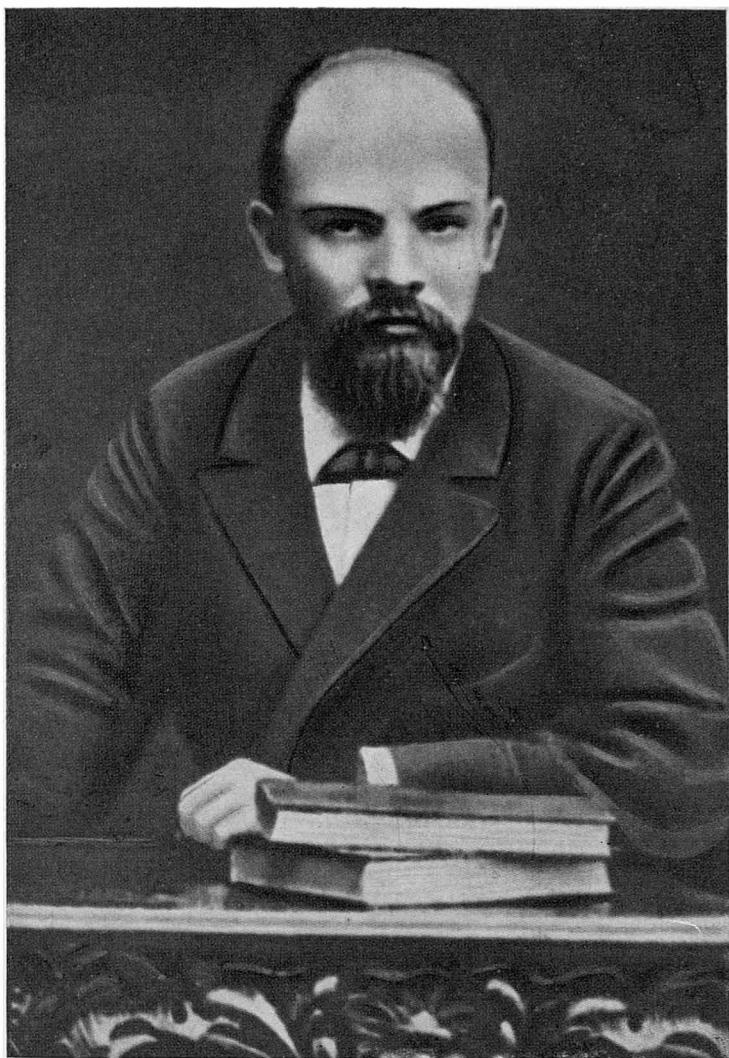
---

concepțiile ilumiștilor ruși din deceniul al 7-lea cu cele ale narodnicilor și social-democrașilor, Lenin demonștrează că în realitate nu narodnicii, ci marxiștii sînt păștrătorii cei mai consecvenți ai moștenirii ilumiștilor revolușionari ruși, al căror reprezentant de seamă a fost N. G. Cernișevski. Partidul marxist, arăta Lenin, este moștenitorul legitim al tuturor cuceririlor progresiste și al tradișiiilor democrat-revolușionare ale popoarelor din Rusia. Or, a păștra moștenirea, spunea el, nu înseamnă să te limitezi numai la moștenirea căpătată ; trebuie să mergi mai departe, să stabilești în mod de sine stătător căile și mijloacele de luptă revolușionară.

În secșiunea „Materiale pregătitoare“ au fost incluse în volumul de față „Șchița unei prefeșei la edișia a doua a broșurii «Sarcinile social-democrașilor ruși»“ și „O variantă neterminată a prefeșei la edișia a doua a broșurii «Sarcinile social-democrașilor ruși»“, materiale care se publică pentru prima oară.

*Institutul de marxism-leninism
de pe lîngă C.C. al P.C.U.S.*

V. I. LENIN
1897

FRIEDRICH ENGELS ¹

*Scris în toamna anului 1895
Publicat pentru prima oară
în 1896, în culegerea
„Rabotnik“ nr. 1—2*

*Se tipărește după textul
culegerii „Rabotnik“*

ПРОЛЕТАРИИ ВСѢХЪ СТРАНЪ, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

РАБОТНИКЪ

№ № 1 и 2.

НЕПЕРИОДИЧЕСКІЙ СБОРНИКЪ

Съ портретомъ Фридриха Энгельса

Издание „Союза Русскихъ Соціалъдемократовъ“

ЖЕНЕВА
 Типографія „Союза Русскихъ Соціалъдемократовъ“.
 1896

Соперта interioară a culegerii „Rabotnik“,
 în care a fost publicat pentru prima oară articolul-necrolog
 al lui V. I. Lenin „Friedrich Engels“. — 1896

Ce inimă a încetat să bată !²
 Ce făclie a gândirii s-a stins.

La 5 august stil nou (24 iulie) 1895 a încetat din viață, la Londra, Friedrich Engels. După prietenul său Karl Marx (decedat în 1883), Engels a fost cel mai de seamă om de știință și dascăl al proletariatului contemporan din întreaga lume civilizată. Din ziua în care soarta a făcut ca drumul lui Karl Marx să se întâlnească cu acela al lui Friedrich Engels, opera vieții celor doi prieteni a devenit opera lor comună. De aceea, spre a putea înțelege ce a făcut Friedrich Engels pentru proletariat, trebuie să ne dăm limpede seama de însemnătatea învățaturii și activității lui Marx în dezvoltarea mișcării muncitorești contemporane. Marx și Engels au fost primii care au arătat că clasa muncitoare, cu revendicările ei, este un produs necesar al ordinii economice contemporane, care, o dată cu burghezia, creează și organizează în mod inevitabil proletariatul ; ei au arătat că nu încercările binevoitoare ale unor generoși, ci lupta de clasă a proletariatului organizat va izbăvi omenirea de calamitățile în care se zbate acum. Marx și Engels au fost primii care, în lucrările lor științifice, au demonstrat că socialismul nu este născocirea unor visători, ci scopul final și rezultatul necesar al dezvoltării forțelor de producție în societatea contemporană. În întreaga istorie scrisă de pînă acum a fost istoria luptei de clasă, succesiunea dominației și a victoriilor unor clase sociale asupra altora. Și lucrurile vor continua să meargă astfel pînă cînd vor dispărea bazele luptei de clasă și ale dominației de clasă : proprietatea privată și producția socială haotică. Interesele proletariatului reclamă desființarea acestor baze, și de aceea împotriva lor trebuie îndreptată lupta de clasă

conștientă a muncitorilor organizați. Iar orice luptă de clasă este o luptă politică.

Aceste concepții ale lui Marx și Engels au fost însușite acum de întregul proletariat care luptă pentru eliberarea sa. Dar în anii de după 1840, când cei doi prieteni au început să activeze pe tărîmul literaturii socialiste și să participe la mișcările sociale din vremea lor, aceste concepții reprezentau ceva cu totul nou. Pe vremea aceea erau mulți oameni, cu și fără talent, cinstiți și necinstiți, care, antrenați în lupta pentru libertate politică, împotriva puterii absolute a regilor, poliției și popilor, nu vedeau antagonismul dintre interesele burgheziei și cele ale proletariatului. Acești oameni nici nu admiteau ideea că muncitorii ar putea acționa ca o forță socială de sine stătătoare. Pe de altă parte, existau mulți visători, adesea geniali, care credeau că nu trebuie decît să-i convingi pe cîrmuitori, să convingi clasele dominante că orînduirea socială contemporană este nedreaptă, și atunci va putea fi lesne întronată pacea și prosperitatea generală pe pămînt. Ei visau să ajungă la socialism fără luptă. În sfîrșit, mai toți socialiștii de atunci și în general prietenii clasei muncitoare nu vedeau în proletariat decît o *plagă* și constatau cu groază că o dată cu creșterea industriei crește și această plagă. De aceea cu toții se gîndeau cum ar putea fi oprită dezvoltarea industriei și a proletariatului, cum ar putea fi oprită „roata istoriei“. În opoziție cu teama generală pe care o inspira dezvoltarea proletariatului, Marx și Engels și-au pus toate speranțele în creșterea necentenită a proletariatului. Cu cît proletarii vor fi mai numeroși, cu atît mai mare va fi forța lor ca clasă revoluționară, cu atît socialismul va fi mai aproape și mai posibil. În puține cuvinte, meritele lui Marx și Engels în fața clasei muncitoare pot fi exprimate astfel : ei au învățat clasa muncitoare să se cunoască pe sine și să dobîndească conștiință de sine, iar în locul visurilor au pus știința.

Iată de ce numele și viața lui Engels trebuie să fie cunoscute de fiecare muncitor, iată de ce se cuvine ca în culegerea noastră, care, ca și toate publicațiile noastre, are ca scop trezirea conștiinței de clasă a muncitorilor ruși, să descriem pe scurt viața și activitatea lui Friedrich Engels, unul dintre cei doi mari dascăli ai proletariatului contemporan.

Engels s-a născut în 1820, la Barmen, în provincia renană a regatului prusian. Tatăl său era fabricant. În 1838, din motive de ordin familial, Engels a fost nevoit să părăsească băncile liceului fără să-l fi terminat și să intre funcționar la o casă de comerț din Bremen. Îndeletnicirile comerciale nu l-au împiedicat pe Engels să-și îmbogățească cunoștințele științifice și politice. Încă de pe băncile liceului, el s-a pătruns de ură împotriva absolutismului și a samavolniciei birocraților. Studiul filozofiei l-a dus și mai departe. În filozofia germană domnea pe vremea aceea doctrina lui Hegel, și Engels deveni adeptul ei. Deși Hegel însuși fusese un admirator al statului prusian absolutist, în serviciul căruia a funcționat în calitate de profesor la Universitatea din Berlin, *doctrina* lui Hegel era o doctrină revoluționară. Încrederea lui Hegel în rațiunea umană și în drepturile ei, precum și teza fundamentală a filozofiei hegeliene că în univers are loc un proces permanent de schimbare și dezvoltare au făcut ca acei discipoli ai filozofului berlinez care nu voiau să se împace cu realitatea să ajungă la ideea că și lupta împotriva acestei realități, împotriva nedreptății existente și răului care domnește în lume, își are rădăcina în legea universală a dezvoltării veșnice. Dacă totul se dezvoltă, dacă unele instituții sînt înlocuite prin altele, atunci de ce să dăinuie veșnic absolutismul regelui Prusiei sau al țarului Rusiei, îmbogățirea unei minorități infime pe seama majorității imense, dominația burgheziei asupra poporului? Filozofia lui Hegel vorbea despre dezvoltarea spiritului și a ideilor, era o filozofie *idealistă*. Ea deducea din dezvoltarea spiritului dezvoltarea naturii, a omului și a relațiilor dintre oameni, a relațiilor sociale. Reținînd ideea lui Hegel cu privire la procesul veșnic al dezvoltării *, Marx și Engels au înlăturat concepția idealistă, bazată pe idei preconcepute; cercetînd fenomenele vieții, ei s-au convins că nu dezvoltarea spiritului explică dezvoltarea naturii, ci, dimpotrivă, explicarea spiritului trebuie căutată în natură, în materie... În opoziție cu Hegel și cu ceilalți hegelieni, Marx

* Marx și Engels au arătat în repetate rînduri că, în ceea ce privește dezvoltarea lor intelectuală, ei datorează mult marilor filozofi germani, și în special lui Hegel. „Fără filozofia germană — spune Engels — n-ar fi existat nici socialismul științific” 2.

și Engels au fost materialiști. Privind universul și omenirea prin prisma materialismului, ei au văzut că, după cum la baza tuturor fenomenelor naturii stau cauze materiale, tot astfel dezvoltarea societății omenești este determinată de dezvoltarea unor forțe materiale, a forțelor de producție. De dezvoltarea forțelor de producție depind relațiile care se statornesc între oameni în producția obiectelor necesare satisfacerii nevoilor omului. În aceste relații trebuie căutată explicarea tuturor fenomenelor vieții sociale, a năzuințelor, ideilor și legilor omenești. Dezvoltarea forțelor de producție creează relații sociale bazate pe proprietatea privată, dar în prezent vedem că aceeași dezvoltare a forțelor de producție răpește majorității proprietatea și o concentrează în mâinile unei minorități infime. Ea desființează proprietatea, baza ordinii sociale contemporane; ea însăși tinde spre același țel pe care și l-au propus socialiștii. Socialiștii trebuie doar să-și dea seama care forță socială, în virtutea situației ei în societatea contemporană, este interesată în înfăptuirea socialismului și să imprime acestei forțe conștiința intereselor și a misiunii ei istorice. Această forță este proletariatul. Pe acesta Engels a ajuns să-l cunoască în Anglia, în centrul industriei engleze, la Manchester, unde se mutase în 1842, intrând în serviciul casei de comerț la care era asociat tatăl său. Engels nu se limita să stea în birourile fabricii; el cutreiera cartierele murdare în care se adăposteau muncitorii și a văzut cu propriii săi ochi mizeria și suferințele lor. Dar, nemulțumindu-se cu constatările sale personale, el a citit tot ce s-a scris pînă la el cu privire la situația clasei muncitoare din Anglia și a studiat cu cea mai mare atenție toate documentele oficiale care-i erau accesibile. Rodul acestor studii și constatări a fost cartea „Situația clasei muncitoare din Anglia”⁴, apărută în 1845. Am arătat mai sus în ce constă principalul merit al lui Engels ca autor al „Situației clasei muncitoare din Anglia”. Și pînă la Engels s-au găsit foarte mulți care să descrie suferințele proletariatului, arătînd că trebuie ajutat. Dar Engels a fost *primul* care a spus că proletariatul *nu este numai* o clasă care suferă; că tocmai rușinoasa situație economică în care se află proletariatul îl împinge în mod irezistibil înainte și-l determină să lupte pentru eliberarea sa definitivă. Iar proletariatul care

luptă *se va ajuta singur*. Mișcarea politică a clasei muncitoare va face ca muncitorii să ajungă în mod necesar la conștiința faptului că ei nu au altă ieșire decît socialismul. Pe de altă parte, socialismul va deveni o forță numai atunci cînd va ajunge să fie țelul luptei *politice a clasei muncitoare*. Iată ideile fundamentale ale cărții lui Engels despre situația clasei muncitoare din Anglia, idei care sînt acum un bun al întregului proletariat conștient, angajat pe calea luptei, dar care pe atunci erau cu totul noi. Aceste idei au fost expuse într-o carte captivantă, plină de cele mai autentice și mai zguduitoare tablouri din viața de mizerie a proletariatului englez. Această carte a fost un cumplit rechizitoriu împotriva capitalismului și a burgheziei. Ea a produs o impresie foarte puternică. Cartea lui Engels a început să fie citată pretutindeni ca una care oglindește în modul cel mai veridic situația proletariatului contemporan. Și, într-adevăr, nici pînă în 1845 și nici mai tîrziu n-a mai apărut o descriere atît de vie și de veridică a vieții de mizerie a clasei muncitoare.

Engels a devenit socialist abia în Anglia. La Manchester el a venit în contact cu militanții mișcării muncitorești engleze din acea vreme și a început să colaboreze la diverse publicații socialiste engleze. În 1844, pe cînd se întorcea în Germania, el s-a oprit la Paris, unde a făcut cunoștință cu Marx, cu care intrase în corespondență încă mai înainte. La Paris, sub influența socialiștilor francezi și a vieții din Franța, Marx devenise și el socialist. Aici cei doi prieteni au scris împreună cartea „Sfînta familie, sau critica criticii critice”⁵. În această carte, care a apărut cu un an înaintea „Situației clasei muncitoare din Anglia” și care în cea mai mare parte a fost scrisă de Marx, au fost puse bazele socialismului materialist revoluționar, ale cărui idei principale le-am expus mai sus. „Sfînta familie” este o denumire ironică dată filozofilor frații Bauer și adepților lor. Acești domni propovăduiau o critică care se considera mai presus de orice realitate, mai presus de partide și de politică, care nega orice activitate practică și care nu făcea decît să contemple „în mod critic” lumea înconjurătoare și evenimentele care au loc în ea. Domnii Bauer priveau de sus proletariatul, văzînd în el o masă necritică. Marx și Engels s-au ridicat cu hotărîre împotriva acestui curent absurd și dăunător. În numele personalității umane reale, în numele

muncitorului, călcat în picioare de clasele dominante și de stat, ei proclamă, în locul contemplării, lupta pentru o mai bună orînduire a societății. Forța capabilă să ducă o asemenea luptă și avînd interesul s-o ducă, ei o văd, firește, în proletariet. Încă înainte de „Sfînta familie“, Engels a publicat în „Revista franco-germană“⁶ a lui Marx și Ruge o lucrare intitulată „Schița unei critici a economiei politice“⁷, în care a analizat, din punctul de vedere al socialismului, fenomenele principale ale ordinii economice contemporane, arătînd că ele constituie consecințe necesare ale dominației proprietății private. Contactul cu Engels a contribuit incontestabil ca Marx să se decidă să studieze economia politică, știința în care lucrările sale au produs o adevărată revoluție.

Din 1845 pînă în 1847 Engels a stat la Bruxelles și la Paris, îmbinînd studiile științifice cu activitatea practică în mijlocul muncitorilor germani din aceste orașe. Aici, Marx și Engels au înnodat legături cu organizația secretă germană „Liga comuniștilor“⁸, care i-a însărcinat să expună principiile fundamentale ale socialismului elaborat de ei. Astfel s-a născut celebrul „Manifest al Partidului Comunist“ al lui Marx și Engels, publicat în 1848. Această cărticică valorează cît volume întregi: spiritul ei animă și călăuzește pînă în ziua de azi întregul proletariet organizat și luptător al lumii civilizate.

Revoluția din 1848, care a izbucnit întii în Franța și apoi s-a extins și în alte țări vest-europene, i-a adus pe Marx și pe Engels în patrie. Aici, în Prusia renană, ei au condus ziarul democrat „Noua gazetă renană“⁹, care apărea la Colonia. Cei doi prieteni au fost sufletul tuturor aspirațiilor democrat-revoluționare în Prusia renană. Cît timp a existat cea mai mică posibilitate, ei au luptat în apărarea intereselor poporului și ale libertății împotriva forțelor reacționare. După cum se știe, reacțiunea a învins. „Noua gazetă renană“ a fost interzisă. Marx, care în timpul cît trăise în străinătate ca emigrant pierduse cetățenia prusiană, a fost expulzat, iar Engels a participat la insurecția armată a poporului, a luat parte la trei bătălii pentru libertate, iar după înfrîngerea răsculaților s-a refugiat în Elveția și de acolo la Londra.

La Londra s-a stabilit și Marx. Engels redeveni curînd funcționar, iar ulterior și asociat al casei comerciale din Manchester

în serviciul căreia se aflase în primii ani de după 1840. Până în 1870 el a locuit la Manchester, iar Marx la Londra, ceea ce nu i-a împiedicat însă să fie în cel mai strâns contact spiritual : își scriau aproape zilnic. În această corespondență, cei doi prieteni făceau un schimb reciproc de păreri și de cunoștințe, continuând să elaboreze în comun socialismul științific. În 1870 Engels s-a mutat la Londra, și pînă la 1883, cînd a încetat din viață Marx, a continuat viața lor spirituală comună, plină de muncă încordată. Roadele acestei munci au fost – din partea lui Marx – „Capitalul“, cea mai monumentală operă de economie politică a secolului nostru, iar din partea lui Engels – o serie întregă de lucrări de proporții mai mari sau mai reduse. Marx s-a ocupat cu analiza fenomenelor complexe ale economiei capitaliste. În lucrări scrise la un nivel destul de accesibil și avînd adeseori un caracter polemic, Engels a cercetat, în lumina concepției materialiste a istoriei și a teoriei economice a lui Marx, cele mai generale probleme ale științei și diferite fenomene din domeniul trecutului și al prezentului. Dintre aceste lucrări ale lui Engels menționăm : lucrarea polemică împotriva lui Dühring (în care sînt analizate probleme deosebit de importante din domeniul filozofiei, al științelor naturii și al științelor sociale) *, „Originea familiei, a proprietății private și a statului“ ¹² (tradusă în limba rusă și editată la Petersburg, ed. a 3-a, 1895), „Ludwig Feuerbach“ ¹³ (tradusă în limba rusă, cu adnotări, de G. Plehanov, Geneva, 1892), un articol asupra politicii externe a guvernului rus (tradus în limba rusă și publicat în numerele 1 și 2 ale revistei „Soțial-Demokrat“ ¹⁴, care apărea la Geneva), articole remarcabile în legătură cu problema locuințelor ¹⁵, în sfîrșit două articole mici, dar foarte valoroase, despre dezvoltarea economică a Rusiei („Friedrich Engels despre Rusia“, trad. în limba rusă de V. I. Zaslucici, Geneva, 1894) ¹⁶. Marx a murit înainte de a fi reușit să dea o formă definitivă monumentalei sale opere, consacrată cercetării capitalului. În ciornă însă ea era gata ; de aceea, după moartea prietenului

* Este o carte extrem de bogată în conținut și foarte instructivă ¹⁰. Din păcate, în limba rusă s-a tradus din ea doar o parte redusă, conținînd o schiță istorică a dezvoltării socialismului („Dezvoltarea socialismului științific“ ¹¹, ed. a 2-a, Geneva, 1892).

său, Engels a luat asupra sa greua muncă de a pregăti pentru tipar și de a publica volumele al II-lea și al III-lea ale „Capitalului“. În 1885 el a publicat volumul al II-lea, iar în 1894 volumul al III-lea (el nu a mai avut timp să pregătească pentru tipar și volumul al IV-lea¹⁷). Pregătirea pentru tipar a acestor două volume a necesitat foarte multă muncă. Social-democratul austriac Adler a remarcat pe bună dreptate că, prin publicarea volumelor al II-lea și al III-lea ale „Capitalului“, Engels a ridicat genialului său prieten un monument măreț, pe care, fără să vrea, a încrustat cu litere de neșters propriul său nume. Într-adevăr, aceste două volume ale „Capitalului“ sînt opera amîndurora, a lui Marx și Engels. Străvechi legende ne vorbesc despre emoționante exemple de prietenie. Proletariatul european poate să spună că știința lui a fost creată de doi savanți și luptători ale căror legături întrec cele mai emoționante legende antice despre prietenie între oameni. Engels i-a dat întotdeauna – și, în general, pe bună dreptate – întietate lui Marx. „Cît timp a trăit Marx – scria el unui vechi prieten – eu am fost vioara a doua“¹⁸. Dragostea lui pentru Marx în timpul vieții acestuia și venerarea memoriei lui după moarte nu cunoșteau margini. Acest luptător aspru și acest gînditor sever știa să iubească din toată inima.

După mișcarea din anii 1848–1849, aflîndu-se în exil, Marx și Engels nu s-au ocupat numai cu știința. Marx a creat în 1864 „Asociația Internațională a Muncitorilor“¹⁹, pe care a condus-o 10 ani de-a rîndul. Engels a participat și el îndeaproape la activitatea acestei asociații. Activitatea „Asociației internaționale“, menită, în concepția lui Marx, să reunească pe proletarii din toate țările, a avut o mare însemnătate în dezvoltarea mișcării muncitorești. Dar nici după încetarea activității „Asociației internaționale“ în deceniul al 8-lea rolul unificator al lui Marx și Engels nu a luat sfîrșit. Dimpotrivă, se poate spune că însemnătatea lor ca conducători spirituali ai mișcării muncitorești a crescut mereu, pentru că mișcarea însăși creștea neconținut. Rămas singur după moartea lui Marx, Engels a continuat să fie sfătuitoarea și conducătorul socialiștilor europeni. Lui i se adresau pentru sfaturi și directive, în egală măsură, atît socialiștii germani, a căror forță,

cu toate persecuțiile din partea stăpînirii, creștea rapid și neconținut, cît și reprezentanții țărilor înapoiate, de pildă spaniolii, românii, rușii, care trebuiau să-și chibzuiască și să-și măsoare primii lor pași. Cu toții sorbeau din bogata comoară de cunoștințe și de experiență a bătrînului Engels.

Marx și Engels, care cunoșteau amîndoi limba rusă și citeau cărți rusești, au purtat un viu interes Rusiei, au urmărit cu simpatie mișcarea revoluționară rusă și au întreținut legături cu revoluționarii ruși. Amîndoi au devenit socialiști după ce mai înainte fuseseră *democrați*, și sentimentul democratic al *urii* împotriva samavolniciei politice era extrem de viu în inimile lor. Acest sentiment politic nemijlocit, îmbinat cu profunda înțelegere teoretică a legăturii dintre samavolnicia politică și asuprairea economică, precum și bogata lor experiență de viață, i-a făcut pe Marx și Engels să fie deosebit de sensibili tocmai sub raport *politic*. De aceea lupta eroică a unui mic mănunchi de revoluționari ruși împotriva puternicei cîrmuri țariste a găsit în inimile acestor încercați revoluționari un ecou deosebit de viu. Dimpotrivă, tendința de a ignora, de dragul unor pretinse avantaje economice, sarcina cea mai imediată și mai importantă a socialiștilor ruși – cucerirea libertății politice – le părea în mod firesc suspectă și era chiar socotită de ei ca o trădare a mării cauze a revoluției sociale. „Eliberarea proletariatului trebuie să fie opera clasei muncitoare însăși” – iată ce ne învață neîncetat Marx și Engels ²⁰. Or, spre a putea lupta pentru emanciparea sa economică, proletariatul trebuie să-și cucerească anumite drepturi *politice*. Pe lîngă aceasta, atît Marx cît și Engels vedeau limpede că revoluția politică din Rusia va avea o însemnătate uriașă și pentru mișcarea muncitorească din Europa occidentală. Rusia absolutistă a fost întotdeauna un reazem al întregii reacțiuni europene. Situația internațională deosebit de avantajoasă în care a fost pusă Rusia de războiul din 1870, care a instaurat pentru mult timp discordia între Germania și Franța, n-a făcut, desigur, decît să sporească însemnătatea Rusiei țariste ca forță reacționară. Numai o Rusie liberă, care nu va trebui nici să asuprească pe polonezi, finlandezi, germani, armeni și alte popoare mici, nici să asmută în permanență Franța și Germania una împotriva celeilalte, va permite Europei contemporane să

respire ușurată de povara pregătirilor de război, va slăbi pozițiile tuturor elementelor reacționare din Europa și va spori forța clasei muncitoare din Europa. De aceea Engels dorea cu ardoare, și din punctul de vedere al succeselor mișcării muncitorești din Occident, înscăunarea libertății politice în Rusia. În persoana lui Engels, revoluționarii ruși au pierdut pe cel mai bun prieten al lor.

Veșnică fie amintirea lui Friedrich Engels, marele luptător și dascăl al proletariatului !

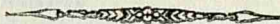

EXPLICAREA LEGII AMENZILOR
APLICABILE MUNCITORILOR
DIN FABRICI ȘI UZINE ²¹

*Scris în toamna anului 1895
Publicat pentru întâia oară,
în broșură, în 1895 la
Petersburg*

*Se tipărește după textul
broșurii editate în 1895.
confruntat cu ediția din 1897*

О В Ъ Я С Н Е Н І Е
ЗАКОНА
О
ШТРАФАХЪ, ВЗИМАЕМЫХЪ
СЪ
рабочихъ на фабрикахъ и заводахъ.

ХЕРСОНЪ.
Типографія К. Н. Субботина, Екатерин. ул. д. Калинина.
1895.

I

CE SÎNT AMENZILE ?

Dacă l-am întreba pe un muncitor : știi ce sînt amenzile ? – întrebarea noastră i s-ar părea, probabil, destul de ciudată. Cum să nu știe el ce sînt amenzile, din moment ce este în permanență nevoit să le plătească ? Ce rost are o asemenea întrebare ?

Dar numai în aparență nu-și are rost o asemenea întrebare. În realitate însă, cei mai mulți dintre muncitori n-au o idee exactă despre amenzi.

De obicei se crede că amenda înseamnă despăgubirea patronului pentru o pagubă pricinuită de muncitor. – O asemenea părere este greșită. – Amenda și despăgubirea sînt două lucruri diferite. Dacă un muncitor a provocat o pagubă unui alt muncitor (bunăoară i-a stricat o stofă), acesta poate să-i pretindă o despăgubire, dar nu-l poate amenda. Tot așa, dacă un fabricant provoacă o pagubă unui alt fabricant (de pildă nu-i livrează la timp marfa), acesta poate să-i ceară o despăgubire, dar nu-l poate amenda. – Poți cere despăgubiri numai cuiva care-ți este egal, în timp ce poți amenda numai pe un om în subordine. De aceea despăgubirile trebuie cerute pe cale judiciară, în timp ce amenzile se aplică de către patron fără nici o judecată. Amenda se aplică uneori și în cazurile cînd patronul n-a suferit nici o pagubă : de pildă amenda pentru fumat. Amenda este o sancțiune, și nu o despăgubire. Dacă, în timp ce fuma, un muncitor, să zicem, a scăpat țigara din mînă și a ars stofa patronului, acesta nu numai că-l va amenda pentru că a fumat, dar îi va pune, în plus, la

socoteală și valoarea stofei arse. Acest exemplu ne arată limpede care e deosebirea dintre amendă și despăgubire.

Rostul amenzilor nu este acela de a repara pagubele pricinuite, ci de a crea o disciplină, adică de a-i face pe muncitori să se supună patronului, să execute ordinele lui, să asculte de el în timpul lucrului. — Legea amenzilor tocmai așa și spune : amenda este „o sancțiune bănească, aplicată în vederea menținerii ordinii prin propria autoritate a directorilor de fabrică“. Și, de aceea, mărimea amenzii nu depinde de mărimea pagubei, ci de gradul de neglijență a muncitorului : ea este cu atât mai mare, cu cât este mai mare neglijența și nesupunerea lui față de patron, încălcarea regulilor stabilite de acesta. Dacă cineva se duce să muncească la stăpîn, atunci se înțelege că devine un om dependent ; el trebuie să asculte de stăpîn, iar acesta poate să-l pedepsească. — Țăranii iobagi munceau pentru moșieri, și moșierii îi pedepseau. — Muncitorii muncesc pentru capitaliști, și capitaliștii îi pedepsesc. — Toată deosebirea constă în aceea că înainte omul dependent era bătut cu parul, pe cînd astăzi este lovit la pungă.

Cele spuse pînă aici vor întîmpina, poate, unele obiecții : ni se va spune, bunăoară, că munca în comun a unui mare număr de muncitori într-o fabrică sau într-o uzină nu este posibilă fără disciplină : că în orice muncă este nevoie de ordine ; că e absolut necesară supravegherea acestei ordini, ca și pedepsirea celor care o încalcă. De aceea, ni se va spune, amenzile se aplică nu pentru că muncitorii sînt niște oameni dependenți, ci pentru că munca în comun are nevoie de ordine.

Această obiecție este cu totul neîntemeiată, deși la prima vedere ea ne-ar putea induce în eroare. Asemenea obiecție ridică numai cei ce vor să ascundă muncitorilor starea lor de dependență. Ordinea este într-adevăr necesară în orice muncă făcută în comun. Dar este oare necesar ca oamenii care muncesc să depindă de bunul plac al fabricanților, adică al unor oameni care nu muncesc și care sînt puternici numai pentru că au acaparat toate mașinile, uneltele și materialele ? Munca în comun nu este posibilă fără ordine, fără respectarea acestei ordini de către toți ; dar munca în comun este posibilă și fără ca muncitorii să fie subordonați față de proprietarii de fabrici și uzine. Munca în comun cere într-adevăr ca ordinea să fie supravegheată, dar ea nu cere cituși de puțin ca dreptul de a

supraveghea pe alții să revină întotdeauna aceluia care personal nu muncește, ci trăiește din munca altora. — De aici se poate vedea că existența amenzilor nu se datorește faptului că oamenii lucrează în comun, ci faptului că în actualele rînduiri capitaliste întregul popor muncitor este lipsit de orice proprietate, toate mașinile, uneltele, materiile prime, pămîntul și grînele aflîndu-se în mîinile bogătașilor. Muncitorii trebuie să se vîndă acestora ca să nu moară de foame. Iar după ce s-au vîndut, ei sînt, bineînțeles, obligați să li se supună și să suporte pedepsele aplicate de ei.

Acest lucru trebuie să-l vadă limpede orice muncitor care vrea să înțeleagă ce este amenda. Trebuie știut acest lucru pentru a putea combate părerea curentă (și foarte greșită) că amenzile sînt necesare pentru că fără ele ar fi imposibilă munca în comun. Trebuie știut acest lucru pentru a putea explica fiecărui muncitor prin ce se deosebește amenda de despăgubire și de ce amenzile exprimă starea de dependență a muncitorilor, subordonarea lor față de capitaliști.

II

CUM SE APLICAU AMENZILE ÎNAINTE ȘI CE A DETERMINAT APARIȚIA NOILOR LEGI ALE AMENZILOR ?

Legile amenzilor sînt de dată recentă : ele există doar de nouă ani. Pînă în anul 1886 n-au existat de loc asemenea legi. — Fabricanții puteau să aplice amenzi pentru tot ce voiau și oricît de multe voiau. Ei încasau pe atunci amenzi în proporții scandaloase și realizau din ele venituri enorme. — Amenzile se aplicau uneori pur și simplu „după cum găsea de cuviință patronul“, fără a se arăta măcar cauza amendării. — Ele se ridicau uneori *pînă la jumătate din salariu*, astfel că din fiecare rublă cîștigată muncitorul dădea înapoi patronului 50 de copeici sub formă de amenzi. — Erau cazuri cînd, în afară de amenzi, se aplicau și alte penalități ; de pildă 10 ruble pentru părăsirea fabricii. Ori de cîte ori treburile fabricantului mergeau prost, nimic nu-l oprea să scadă salariile, cu toată învoiala stabilită. — El îi obliga pe maiștri să fie mai severi la aplicarea amenzilor și la recepționarea pro-

dușelor : rezultatul era același ca și în cazul cînd muncitorului i s-ar fi redus salariul.

Multă vreme au răbdat muncitorii toate aceste împilări, dar, pe măsură ce se dezvoltau marile fabrici și uzine, și mai ales țesătoriile, înlăturînd micile întreprinderi și pe țesătorii manuali, revolta muncitorilor împotriva samavolniciei și împilărilor devenea tot mai puternică. Acum vreo zece ani, în afacerile negustorilor și fabricanților s-a produs o *perturbare*, o așa-zisă criză : marfa nu se vindea ; fabricanții aveau pierderi și au început să recurgă tot mai des la amenzi. Muncitorii, care și așa cîștigau destul de puțin, n-au mai putut îndura noile împilări, și astfel în guberniile Moscova, Vladimir și Iaroslavl au început să se producă, în anii 1885–1886, tulburări muncitorești. Scoși din răbdări, muncitorii încetau lucrul și se răzburau crunt pe cei ce-i împilau ; ei distrugeau clădirile fabricilor și mașinile, dîndu-le uncori foc, luau la bătaie pe cei din administrație etc.

Dintre toate aceste greve, deosebit de remarcabilă este aceea de la cunoscuta fabrică de textile din Nikolskoe, a lui Timofei Savvici Morozov (din tîrgul Nikolskoe, de lîngă gara Orehovo de pe linia ferată Moscova – Nijni-Novgorod). Din 1882, Morozov a început să reducă salariile, și pînă în 1884 au fost operate cinci reduceri. În același timp amenziile au devenit din ce în ce mai aspre : pe întreaga fabrică ele reprezentau aproape un sfert din salariu (24 de copeici de fiecare rublă cîștigată), iar la unii muncitori ele ajungeau citeodată pînă la jumătate din salariu. Ca să ascundă aceste amenzi scandaloase, în ultimul an de dinaintea devastării administrația proceda în felul următor : muncitorii la care amenziile se ridicau pînă la jumătate din cîștig erau obligați să ceară ei înșiși să fie concediați, iar după aceea puteau să intre din nou la lucru, chiar în aceeași zi, și să capete noi cîrțuli de plată. Pe această cale, cîrțuliile în care se adunau amenzi prea mari erau distruse. – În caz de lipsă nemotivată de la lucru se scădeau 3 zile pentru o zi lipsă, pentru fumat se aplicau de fiecare dată amenzi de 3, 4 și 5 ruble. Scoși din răbdări, la 7 ianuarie 1885 muncitorii au încetat lucrul și timp de cîteva zile au devastat prăvălia de pe lîngă fabrică, locuința maistrului Șorin și alte cîteva clădiri ale fabricii. Această revoltă înfricoșătoare a vreo 10.000 de muncitori

(din cei 11.000 care lucrează la această fabrică) a speriat serios guvernul : la Orehovo-Zuevo au fost aduse de îndată trupe și au venit guvernatorul, un procuror din Vladimir și unul din Moscova. – În timpul tratativelor cu greviștii, din rîndul mulțimii au fost transmise direcției „condițiile, întocmite chiar de muncitori“²², prin care aceștia cereau să li se restituie amenzile încasate cu începere de la paștele anului 1884, iar pe viitor amenzile să nu depășească 50/0 din salariu, adică să nu reprezinte mai mult de 5 copeici de fiecare rublă cîștigată, și pentru o zi lipsă nemotivată să nu li se rețină mai mult de 1 rublă. În afară de aceasta, muncitorii au cerut să se revină la salariile din 1881–1882 ; ei au mai cerut ca patronul să le plătească pentru zilele cînd nu se lucrează din vina lui, ca pentru concediere să se dea un preaviz de 15 zile, iar recepționarea mărfii să se facă în prezența unor martori aleși din rîndul muncitorilor etc.

Această grevă uriașă a produs o impresie deosebit de puternică asupra guvernului, care a putut vedea că, atunci cînd acționează laolaltă, muncitorii reprezintă o forță de temut, mai ales cînd masa celor ce acționează în comun își formulează în mod direct revendicările. Fabricanții au simțit și ei forța muncitorilor și au devenit mai prudenți. – De pildă, într-o corespondență din Orehovo-Zuevo publicată în ziarul „Novoe Vreame“²³ se spunea : „Insemnătatea devastărilor din anul trecut (adică a acelor care s-au produs în ianuarie 1885 la «Morozov») este că au schimbat dintr-o dată vechile rînduieli existente în fabrici, atît la cele din Orehovo-Zuevo cît și la cele din împrejurimi“. Așadar, nu numai patronii fabricii „Morozov“ au fost nevoiți să schimbe rînduielile scandaloase atunci cînd muncitorii au cerut cu toții desființarea lor, dar chiar și fabricanții din împrejurimi au trebuit să cedeze, temîndu-se să nu se producă și la ei devastări. „Esențialul – scria același ziar – este că acum s-a statornicit o atitudine mai umană față de muncitori, lucru care înainte se putea spune numai despre prea puțini administratori de fabrică“.

Pînă și „Moskovskie Vedomosti“²⁴ (ziar care apără întotdeauna pe fabricanți și aruncă toată vina pe muncitori) a înțeles că este imposibilă menținerea vechilor rînduieli și s-a văzut nevoit să recunoască că amenzile arbitrare constituie

„un rău care duce la cele mai revoltătoare abuzuri“, că „prăvăliile de pe lângă fabrici practică un adevărat jaf“, că este, de aceea, necesar să se întocmească o lege și să se stabilească un regulament cu privire la aplicarea amenzilor.

Impresia, deosebit de profundă, produsă de această grevă s-a accentuat și mai mult datorită procesului care a fost intentat muncitorilor. Pentru excесе comise în timpul grevei și pentru atacarea unei gărzi militare (o parte dintre muncitori au fost arestați în timpul grevei și închiși într-o clădire, dar ei au spart ușa și au plecat), un număr de 33 de muncitori au fost dați în judecată. Procesul a avut loc la Vladimир, în mai 1886. Jurații i-au achitat pe toți acuzații, întrucît depozițiile făcute de martori la proces – printre care cele făcute de T. S. Morozov, patronul fabricii, de directorul Dianov și de numeroși muncitori țesători – au scos la iveală toate împilările scandaloase la care erau supuși muncitorii. Acest verdict a însemnat o condamnare directă nu numai a lui Morozov și a administrației lui, ci și a tuturor vechilor rînduiei de fabrică în general.

Apărătorii fabricanților s-au alarmat și s-au înfuriat la culme. „Moskovskie Vedomosti“, același ziar care după devastări recunoscuse caracterul revoltător al vechilor rînduiei, a început acum să folosească un limbaj cu totul diferit: „Fabrica de textile din Nikolskoe – scria în acest ziar – se numără printre cele mai bune. Muncitorii nu se află, față de fabrică, în nici un fel de relații de iobăgie sau de constrîngere; ei vin de bunăvoie și pleacă neîmpiedicați de nimeni. Se aplică amenzi, dar în fabrici ele sînt o necesitate; fără ele nu-i chip s-o scoți la capăt cu muncitorii, și nu-ți rămîne decît să închizi fabrica“. – Toată vina o au, cică, înșiși muncitorii, care sînt „nedisciplinați, bețivi și neglijenți“. Verdictul nu poate decît „să pervertească masele populare“*. – „Dar este primejdios să glumești cu masele populare – exclama „Moskovskie Vedomosti“. – Ce o să creadă muncitorii cînd o să afle despre verdictul de achitare dat de curtea cu juri

* Fabricanții și apărătorii lor au fost și sînt întotdeauna de părere că, dacă muncitorii încep să se gîndească la situația lor, dacă ei încep să lupte pentru drepturile lor și să se ridice cu toții împotriva ticăloșiilor și împilărilor la care se dedau patronii, toate acestea nu sînt altceva decît „pervertire“. — Desigur, pentru patroni e mai convenabil ca muncitorii să nu se gîndească la situația lor și să nu-și dea seama care sînt drepturile lor.

din Vladimir? Vestea verdictului s-a răspîndit cu iuþeala fulgerului în tot acest ținut de industrie textilă. Corespondentul nostru, care a plecat din Vladimir imediat după pronunþarea verdictului, a și auzit vorbindu-se despre el în toate gările...”

Așadar, fabricanții au încercat să sperie guvernul spunînd că, dacă cedezi muncitorilor într-o privință, miine îți vor cere altceva.

Dar devastările săvîrșite de muncitori au fost și mai de temut, și guvernul s-a văzut nevoit să bată în retragere.

În iunie 1886 a apărut o nouă lege a amenzilor, în care au fost specificate cazurile cînd este permis să se aplice amenzi, s-a fixat o limită pentru mărimea amenzilor și s-a stabilit că banii proveniți din amenzi nu trebuie să intre în buzunarul fabricantului, ci să fie folosiți chiar pentru nevoile muncitorilor.

Mulți dintre muncitori nu cunosc această lege, iar cei care o cunosc cred că înlesnirea în ceea ce privește amenzile a pornit de la guvern, că trebuie să fie recunoscători stăpînirii pentru această înlesnire. Dar noi am văzut că nu este așa. — Oricît de scandaloase erau vechile rînduieli din fabrici, autoritățile n-au făcut absolut nimic pentru a ușura situația muncitorilor, pînă ce aceștia n-au început să se răzvrătească împotriva acestor rînduieli, pînă ce nu s-au înfuriat în așa măsură, că au început să distrugă fabricile și mașinile, să dea foc mărfurilor și materialelor și să ia la bătaie pe cei din administrație și pe fabricanți. — *Numai atunci guvernul s-a speriat și a cedat.* — Pentru această ușurare muncitorii trebuie să aducă mulțumiri nu autorităților, ci tovarășilor lor care au luptat împotriva împilărilor scandaloase și au obținut înlăturarea lor.

Istoria devastărilor din 1885 ne arată ce forță uriașă sălășluiește în protestul unit al muncitorilor. — Trebuie numai să avem grijă ca această forță să fie folosită într-un mod mai conștient, ca ea să nu se irosească zadarnic, în războaie împotriva cutărui sau cutărui proprietar de fabrică sau de uzină, în devastarea cutărei sau cutărei fabrici sau uzine detestate de muncitori, ca toată forța acestei revolte și a acestei uri să fie îndreptată împotriva tuturor proprietarilor de fabrici și uzine laolaltă, împotriva întregii *clase* a proprie-

tarilor de fabrici și uzine, și să fie folosită pentru o luptă permanentă și perseverentă împotriva acestei clase.

Să examinăm acum în mod amănunțit legile amenzilor care sînt în vigoare la noi. Pentru a cunoaște mai îndeaproape aceste legi, e necesar să analizăm următoarele chestiuni : 1) În ce cazuri permite legea să se aplice o amendă și pentru ce anume ? - 2) Care trebuie să fie, după lege, mărimea unei amenzi ? 3) Care sînt regulile fixate de lege în ceea ce privește aplicarea amenzilor ? - adică cine are dreptul, după lege, să aplice o amendă ? dacă se admit întîmpinări împotriva felului cum se aplică amenzile ? în ce mod trebuie să se comunice din timp muncitorului tabelul de amenzi ? cum trebuie să fie înscrise amenzile în registru ? - 4) Ce destinație trebuie să se dea, după lege, banilor proveniți din amenzi ? unde se păstrează acești bani ? în ce mod sînt ei cheltuiți pentru nevoile muncitorilor, și pentru care nevoi ? În sfîrșit, ultima chestiune : 5) Legea amenzilor se extinde asupra tuturor muncitorilor ?

După ce vom fi analizat toate aceste chestiuni, vom ști nu numai ce este amenda, dar vom cunoaște și toate regulile speciale și dispozițiile amănunțite ale legilor rusești asupra amenzilor. Și este necesar ca muncitorii să știe aceste lucruri, pentru ca să aibă o atitudine conștientă față de fiecare caz de amendare pe nedrept, să știe să explice tovarășilor lor de ce există cutare sau cutare nedreptate - dacă ea există din cauză că administrația fabricii încalcă legea, sau din cauză că legea însăși conține asemenea reguli nedrepte - și pentru ca, potrivit cu aceasta, să știe să aleagă forma cea mai potrivită de luptă împotriva împilărilor.

III

ÎN CE CAZURI ÎI ESTE PERMIS FABRICANTULUI SĂ APLICE AMENZI ?

Legea enumeră următoarele cazuri în care se poate aplica o amendă, cu alte cuvinte faptele vinovate pentru care un proprietar de fabrică sau de uzină are dreptul să amendeze pe muncitori : 1) muncă neglijentă ; 2) lipsă nemotivată de la lucru ; 3) încălcarea ordinii. „Nici un fel de sancțiuni -

spune legea – nu pot fi aplicate pentru alte motive“*. Să examinăm cu atenție fiecare din aceste trei cazuri în parte.

Primul caz este acela al muncii neglijente. Legea spune : „Se consideră muncă neglijentă confecționarea de către muncitor, din neglijență, a unor produse de proastă calitate ori deteriorarea, în timpul lucrului, a materialelor, mașinilor sau a altor unelte de producție“. Trebuie să reținem aici cuvintele : „din neglijență“. Ele sînt foarte importante. – O amendă, prin urmare, poate fi aplicată numai cînd e vorba de neglijență. Dacă un produs a ieșit de proastă calitate nu pentru că muncitorul a fost neglijent, ci, de pildă, pentru că patronul a dat un material prost, fabricantul nu are dreptul să aplice vreo amendă. Muncitorii trebuie să înțeleagă bine acest lucru și, în caz că sînt supuși la o amendă pentru muncă neglijentă atunci cînd defectul nu s-a produs din vina muncitorului sau din neglijența lui, să protesteze, pentru că în acest caz amenda este pur și simplu ilegală. – Să luăm încă un exemplu : un muncitor lucrează la strung lîngă un bec electric. Sare o așchie de fier, nimerește drept în bec și-l sparge. Patronul aplică o amendă „pentru deteriorare de materiale“. Este el în drept să facă acest lucru ? Nu, nu este, pentru că becul n-a fost spart din neglijența muncitorului ; nu este vina lui că becul n-a fost protejat cu nimic împotriva așchiilor de fier care sar mereu în timpul lucrului**.

Se pune acum întrebarea : îl ocrotește îndeajuns această lege pe muncitor ? îl apără ea de samavolnicia patronului și de amenzi aplicate pe nedrept ? Firește că nu, pentru că patronul hotărăște, după bunul său plac, dacă produsul este de bună sau de proastă calitate ; oricînd sînt posibile șicane, oricînd este posibil ca patronul, sub pretextul proastei calități a produselor, să recurgă tot mai des la amenzi și să stoarcă cu ajutorul lor mai multă muncă pentru aceeași plată.

* Legea la care ne referim este „Regulamentul întreprinderilor industriale“, care este cuprins în partea a doua a vol. XI al „Codului de legi“ al Imperiului rus. — Legea este expusă în articole separate, care sînt numerotate. — De amenzi se ocupă articolele 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151 și 152.

** Un asemenea caz s-a întîmplat la Petersburg, în port (la noua Amiralitate), al cărui comandant, Verhovski, este cunoscut ca unul ce năpăstuește pe muncitori. După greva muncitorilor, el a înlocuit amenda pentru spargerea unui bec prin reținerea costului acestuia de la toți muncitorii din atelier. Se înțelege că asemenea rețineri sînt tot atît de ilegale ca și amenzi.

– Legea îl lasă pe muncitor fără apărare și-i dă patronului posibilitatea să-l împileze. Este clar că legea este părtinitoare, că ea este întocmită în folosul fabricanților și este nedreaptă.

Cum ar trebui să fie apărat muncitorul? Muncitorii au arătat de multă vreme acest lucru: în timpul grevei din 1885, țesătorii de la fabrica din Nikolskoe a lui Morozov au formulat, printre altele, următoarea revendicare: „în caz de dezacord, constatarea dacă marfa este de bună sau de proastă calitate să se facă la predarea ei, în prezența unor martori aleși din rîndul muncitorilor care lucrează prin apropiere și să se treacă toate acestea în registrul de recepționare a mărfurilor“. (Această revendicare a fost înscrisă în caietul întocmit „cu consimțămîntul general al muncitorilor“ și transmis procurorului, în timpul grevei, de către muncitori din mulțime. – Acest caiet a fost citit la proces.) Revendicarea aceasta este absolut justă, pentru că, atunci cînd se produce o controversă asupra calității mărfii, nu poate exista alt mijloc de a preîntîmpina samavolnicia patronului decît prezența unor martori, care urmează să fie recrutați neapărat dintre muncitori, întrucît maiștrii sau funcționarii n-ar îndrăzni niciodată să ia poziție împotriva patronului.

Un al doilea caz în care se permite aplicarea unei amenzi este lipsa nemotivată de la lucru. Dar ce se numește, potrivit acestei legi, lipsă nemotivată de la lucru? „Lipsă nemotivată de la lucru – se spune în această lege –, spre deosebire de întîrzierea la lucru sau de plecarea fără învoire, se consideră neprezentarea la lucru timp de cel puțin o jumătate de zi de lucru“. Întîrzierea la lucru sau plecarea fără învoire, după cum vom vedea de îndată, sînt considerate de către lege drept o „încălcare a ordinii“ și pentru acestea se aplică o amendă mai mică. Dacă un muncitor a venit la fabrică cu o întîrziere de cîteva ore, dar totuși înainte de amiază, nu avem de-a face cu o lipsă nemotivată, ci numai cu o încălcare a ordinii; iar dacă a venit tocmai la amiază, atunci e vorba de o lipsă nemotivată. Tot așa, dacă muncitorul a plecat de la lucru fără învoire după-amiază, adică a lipsit cîteva ore, el a comis o încălcare a ordinii, iar dacă lipsește o jumătate de zi încheiată, el se face vinovat de lipsă nemo-

tivată. — Legea prevede că, dacă un muncitor lipsește nemotivat de la lucru mai mult de trei zile la rînd sau, în total, mai mult de șase zile într-o lună, fabricantul este în drept să-l concedieze. — Se pune întrebarea : orice lipsă de la lucru timp de o jumătate de zi sau de o zi întreagă este considerată nemotivată ? — Nu. — Ea e considerată ca atare numai atunci cînd nu au existat motive întemeiate pentru neprezentarea la lucru. Legea specifică motivele care justifică neprezentarea la lucru. Ele sînt următoarele : 1) „cînd muncitorul este lipsit de libertate“. Așadar, dacă un muncitor este, bunăoară, arestat (din ordinul poliției sau pe baza unei hotărîri a judecătorului de pace), fabricantul nu este în drept să-l amendeze, la achitarea salariului, pentru lipsă nemotivată ; 2) „distrugere provocată de o calamitate“, 3) „incendiu“, 4) „revărsarea rîurilor“. De pildă, dacă primăvara, cînd se revarsă apele, muncitorul nu poate să treacă peste un rîu, fabricantul nu este în drept să-l amendeze ; 5) „o boală care-l împiedică să plece de acasă“ ; 6) „moartea sau îmbolnăvirea gravă a părinților, a soțului, a soției sau a copiilor“. În toate aceste șase cazuri, neprezentarea la lucru a muncitorului se consideră motivată. Ca să nu fie amendat pentru lipsă nemotivată, muncitorul trebuie să aibă numai grija să aducă o dovadă, întrucît cei de la administrație nu-l vor crede pe cuvînt că a lipsit din motive întemeiate. El trebuie să scoată un certificat de la medic (bunăoară în caz de boală) sau o adeverință de la poliție (bunăoară în caz de incendiu). Dacă nu poate să obțină o asemenea dovadă imediat, atunci trebuie s-o aducă mai tîrziu și să ceară, pe baza legii, să nu i se aplice amenda, iar dacă ea a și fost aplicată, să fie anulată.

În legătură cu aceste prevederi ale legii în ceea ce privește motivele care justifică neprezentarea la lucru, trebuie să spunem că ele sînt atît de aspre, încît par a se referi la niște soldați din cazarmă, iar nu la niște oameni liberi. Aceste prevederi au fost copiate după dispozițiile privitoare la motivele legale de neprezentare în fața justiției : cînd cineva este acuzat de o infracțiune oarecare, este citat la judecătorul de instrucție, și este obligat să se prezinte. Neprezentarea nu este permisă decît în cazurile cînd este

permisă și neprezentarea la lucru a muncitorilor *. Prin urmare, legea îi tratează pe muncitori la fel de aspru ca pe orice escroc, hoț etc. Oricine își dă seama că dispozițiile în legătură cu prezentarea în fața justiției sînt atît de aspre, pentru că urmărirea infracțiunilor interesează întreaga societate. Dar prezentarea unui muncitor la lucru nu interesează în nici un caz întreaga societate, ci numai pe fabricant ; în afară de aceasta, un muncitor poate fi ușor înlocuit cu altul, pentru ca lucrul să nu se oprească. Prin urmare, nu era cîtuși de puțin nevoie de această severitate cazonă a legii. Dar capitaliștii nu se mulțumesc să-i răpească muncitorului tot timpul pentru munca în fabrică ; ei vor să-i răpească și orice voință, orice alte preocupări și gînduri care nu sînt legate de fabrică. Muncitorul este tratat ca un om în stare de dependență. – De aceea se și întocmesc dispoziții atît de cazone, atît de șicanatoare și birocratice. De pildă, am văzut, din cele de mai sus, că legea recunoaște drept motiv legal de neprezentare „moartea sau îmbolnăvirea gravă a părinților, a soțului, a soției sau a copiilor“. – Acestea sînt prevederile legii în ceea ce privește prezentarea muncitorului în fața justiției. – Exact aceleași prevederi cuprinde și legea cu privire la prezentarea muncitorului la lucru. Prin urmare, dacă unui muncitor îi moare, de exemplu, nu soția, ci o soră, el n-are voie să lipsească o zi de la lucru, n-are voie să-și piardă timpul cu înmormîntarea : timpul nu-i aparține lui, ci fabricantului. Cît despre înmormîntare, treaba asta poate s-o facă și poliția, așa că nu e cazul să-ți faci o grijă din asta. Potrivit prevederilor legii cu privire la prezentarea în fața justiției, interesele familiei trebuie să cedeze în fața intereselor societății, care are nevoie să urmărească pe infractori. – Potrivit prevederilor legii cu privire la prezentarea la lucru, interesele familiei muncitorului trebuie să cedeze în fața intereselor fabricantului, care, orice s-ar întîmpla, trebuie să obțină profit. – Și, după toate acestea, imaculații domni care întocmesc, execută și apără asemenea legi mai au cutezanța să-i acuze pe muncitori că nu prețuiesc viața de familie !...

* Afară de un singur caz : „incendiul“, care nu este pomenit în legea pentru citarea acuzațiilor.

Să vedem acum dacă prevederile legii cu privire la amenzi pentru lipsa nemotivată de la lucru sînt sau nu întemeiate. Dacă un muncitor lasă lucrul pentru o zi sau două, fapta lui se consideră lipsă nemotivată de la lucru și, ca urmare, el este pedepsit, iar dacă lipsește nemotivat mai mult de trei zile la rînd, el poate fi dat afară. — Ei bine, dar dacă fabricantul oprește lucrul (bunăoară din lipsă de comenzi) sau începe să dea de lucru numai cinci zile pe săptămînă în locul celor șase, cît era stabilit? Dacă muncitorii ar fi într-adevăr egali în drepturi cu fabricanții, atunci pentru fabricant ar fi trebuit să existe aceeași lege ca și pentru muncitor. — Dacă muncitorul încetează lucrul, își pierde salariul și plătește amendă. Prin urmare, dacă fabricantul oprește lucrul în mod arbitrar, el ar trebui, în primul rînd, să-i plătească muncitorului întreg salariul pentru tot timpul cît fabrica nu lucrează, iar în al doilea rînd ar trebui să fie pasibil și de amendă. — Dar legea nu prevede nici una, nici alta. Acest exemplu confirmă clar ceea ce am spus mai înainte despre amenzi, și anume că ele sînt o dovadă a aservirii muncitorilor de către capitalist, o dovadă că muncitorii reprezintă o clasă inferioară, subjugată, condamnată să trudească toată viața pentru capitaliști și să creeze pentru ei bogății în schimbul unui salariu de batjocură, care nu le permite să ducă o existență cît de cît suportabilă. — Despre amenzi plătite de fabricanți pentru oprirea arbitrară a lucrului, nici vorbă nu poate fi. Dar fabricanții nu plătesc muncitorilor nici măcar salariul atunci cînd oprirea lucrului nu se face din vina muncitorilor. Aceasta este o nedreptate dintre cele mai revoltătoare. Legea prevede numai că contractul dintre fabricant și muncitor își pierde valabilitatea „dacă lucrul în fabrică sau în uzină este întrerupt pe o durată mai lungă de 7 zile din cauza unui incendiu, a unei inundații, a unei explozii a cazanului cu aburi sau în alte cazuri similare“. Muncitorii trebuie să lupte pentru stabilirea unei reguli care să-i oblige pe fabricanți să le plătească salariul pe timpul suspendării lucrului. — Această revendicare a și fost formulată în mod public de muncitorii ruși la 11 ianuarie 1885, în timpul cunoscutei greve de la T. S. Mo-

rozov *. În caietul cu revendicările muncitorilor figura și următorul punct : „reținerea, pentru o lipsă nemotivată de la lucru să nu depășească o rublă, cu condiția ca și patronul să plătească pentru zilele cînd nu se lucrează din vina lui ; de exemplu, cînd mașinile stau fără lucru sau se află în curs de transformare, și în acest scop fiecare zi nelucrată să fie trecută în cărțulia de plată“. — Prima revendicare a muncitorilor (ca amenda pentru o lipsă nemotivată de la lucru să nu depășească o rublă) a fost satisfăcută și a intrat în legea amenzilor din 1886. Cea de-a doua revendicare (ca patronul să plătească pentru zilele cînd nu se lucrează din vina lui) n-a fost satisfăcută, și muncitorii mai trebuie încă să lupte pentru satisfacerea ei. Pentru ca lupta pentru o asemenea revendicare să fie încununată de succes, este necesar ca toți muncitorii să-și dea bine seama de caracterul nedrept al legii, să înțeleagă bine ce anume trebuie să ceară. În fiecare caz în parte, cînd o fabrică sau o uzină nu lucrează și muncitorilor nu li se plătesc salariile, ei trebuie să pună chestiunea acestei situații nejuste ; trebuie să stăruie asupra faptului că, atîta timp cît contractul n-a fost reziliat, fabricantul este obligat să plătească pentru fiecare zi, să declare acest lucru inspectorului, ale cărui lămuriri vor confirma muncitorilor că legea într-adevăr nu spune nimic în această privință, și vor face ca ea să fie discutată de către muncitori. Ei trebuie să se adreseze justiției cînd au posibilitatea, cerînd ca fabricantul să fie obligat să plătească salariul cuvenit, și, în sfîrșit, să formuleze revendicări generale cu privire la plata salariului pentru zilele în care fabrica nu lucrează.

Al treilea caz în care se permite aplicarea unei amenzi este „încălcarea ordinii“. — Legea califică drept încălcare a ordinii următoarele 8 cazuri : 1) „întîrzierea la lucru sau plecarea de la lucru fără învoire“ (am arătat mai sus prin ce se deosebește acest caz de acela al absenței nemotivate) ;

* Trebuie să observăm că, pe vremea aceea (prin 1884—1885), cazurile cînd lucrul în fabrici era suspendat nu din vina muncitorilor erau foarte frecvente, deoarece atunci bîntuia o criză comercială și industrială : mărfurile fabricanților nu găseau cumpărători, și ei căutau să restrîngă producția. De pildă, în decembrie 1884, o mare fabrică de textile din Voznesensk (în gubernia Moscova, lîngă stația Taliși de pe linia ferată Moscova-Iaroslavl) a redus numărul zilelor de lucru la 4 zile pe săptămînă. Muncitorii care lucrau în acord au răspuns la această măsură printr-o grevă, care s-a terminat la începutul lunii ianuarie 1885, cînd fabricantul a fost nevoit să cedeze.

2) „nerespectarea, în localul uzinei sau fabricii, a regulilor de precauție stabilite în ceea ce privește folosirea focului, în cazurile când directorul fabricii sau uzinei nu consideră de cuviință să rezilieze, în virtutea articolului 105, nota 1, contractul de angajare încheiat cu muncitorii“. – Aceasta înseamnă că, atunci când muncitorul încalcă regulile de folosire cu precauție a focului, legea lasă în seama fabricantului să aleagă între amendarea și concedierea muncitorului („rezilierea contractului de angajare“, cum se exprimă legea); 3) „nepăstrarea curățeniei și ordinii în localul uzinei sau fabricii“; 4) „tulburarea liniștei în timpul muncii, prin zgomote, strigăte, înjurături, certuri sau bătăi“; 5) „nesupunere“. În legătură cu acest punct trebuie să remarcăm că fabricantul nu este în drept să-l amendeze pe muncitor pentru „nesupunere“ decât atunci când el n-a executat o dispoziție legală, adică bazată pe contract. – Dacă se dă o dispoziție arbitrară, care nu se bazează pe contractul dintre muncitor și patron, amenda pentru „nesupunere“ nu este permisă. – De pildă, un muncitor s-a angajat să lucreze în acord. Maistrul îi dă dispoziție să lase această muncă și să treacă la alta. Muncitorul refuză. – În acest caz, amenda pentru nesupunere ar fi aplicată pe nedrept, deoarece muncitorul s-a înțeles numai pentru o singură muncă și, cum el lucrează în acord, a trece la altă muncă înseamnă a munci de pomană; 6) „prezentarea la lucru în stare de ebrietate“; 7) „practicarea de jocuri nepermise pe bani (jocul de cărți, rișca etc.)“ și 8) „nerespectarea regulamentului de ordine interioară al fabricilor“. Regulamentele de acest fel se întocmesc de către patronul fiecărei fabrici sau uzine și se aprobă de către inspectorul de fabrici. – Extrase din acest regulament sînt tipărite în cărțuțile de plată. – Muncitorii trebuie să citească și să cunoască acest regulament, pentru a verifica dacă amenziile pentru nerespectarea regulamentului de ordine interioară sînt sau nu aplicate pe drept. – Este necesar să facem deosebire între aceste regulamente și legea însăși. Legea este una și aceeași pentru toate fabricile și uzinele, în timp ce regulamentele de ordine interioară diferă de la o fabrică la alta. – Legea se aprobă sau se abrogă de către țară, iar regulamentele de ordine interioară – de către inspectorul de fabrici. – De aceea, dacă aceste regulamente cuprind dispoziții vexatorii

pentru muncitori, suprimarea lor poate fi obținută printr-o plîngere adresată inspectorului de fabrici (împotriva căruia, în caz de refuz, se poate adresa o plîngere la Comisia gubernială pentru reglementarea muncii în fabrici). — Pentru a arăta că trebuie să facem deosebire între lege și regulamentul de ordine interioară, să luăm un exemplu. Să presupunem că un muncitor este amendat pentru că nu s-a prezentat la lucru într-o zi de sărbătoare, așa cum i-a cerut maistrul, sau pentru că a refuzat să lucreze ore suplimentare. — Este sau nu este legală această amendă? — Ca să răspunzi la această întrebare, trebuie să cunoști regulamentul de ordine interioară. — Dacă acest regulament nu spune nimic despre obligația muncitorului de a veni la lucru, la cererea șefilor săi, în ore din afara programului, atunci amenda este ilegală. Dacă însă în regulament se arată că, la cererea conducerii, muncitorul este obligat să vină la lucru în zile de sărbătoare și în ore din afara programului, atunci amenda e legală. — Pentru a obține desființarea acestei obligații, muncitorii nu trebuie să se plîngă împotriva amenzilor, ci să ceară modificarea regulamentului de ordine interioară. — Este absolut necesar ca toți muncitorii să se înțeleagă între ei, și atunci, printr-o acțiune solidară, ei vor putea să obțină anularea unei asemenea dispoziții.

IV

CÎT DE MARI POT FI AMENZILE ?

Cunoaștem acum toate cazurile în care legea permite amendarea muncitorilor. — Să vedem ce ne spune ea despre mărimea amenzilor. Legea nu stabilește o singură mărime a amenzilor pentru toate fabricile și uzinele. Ea fixează doar limita pe care n-o poate depăși amenda. Această limită este indicată separat pentru fiecare din cele trei cazuri de aplicare a amenzii (muncă neglijentă, lipsă nemotivată de la lucru și încălcarea ordinii). — Limita amenzii pentru lipsă nemotivată de la lucru este următoarea : în cazul salariului cu ziua — nu mai mult decît suma salariului pe șaze zile (socotind amenzile pe luna întregă) ; cu alte cuvinte, amenzile pentru lipsă nemotivată de la lucru în decurs de o lună

nu pot depăși salariul pe șase zile *. Dacă este însă vorba de salariul pentru munca în acord, atunci limita amenzii pentru lipsă nemotivată de la lucru este de o rublă pentru o zi și, în total, de cel mult 3 ruble pe lună. În afară de aceasta, în caz de lipsă nemotivată de la lucru, muncitorul pierde salariul pe tot timpul cât a lipsit. Mai departe, limita amenzii pentru încălcarea ordinii este de o rublă pentru fiecare caz în parte. În sfârșit, în ceea ce privește amenzile pentru muncă neglijentă, legea nu prevede nici o limită. — Este stabilită și o limită generală pentru toate amenzile la un loc : pentru lipsă nemotivată de la lucru, pentru încălcarea ordinii și pentru muncă neglijentă, toate luate laolaltă. Toate aceste amenzi la un loc „nu trebuie să depășească o treime din salariul pe care urmează să-l primească în mod efectiv muncitorul la termenul de plată stabilit“. Aceasta înseamnă că, dacă un muncitor are de primit, să zicem, 15 ruble, conform legii nu i se poate lua cu titlu de amenzi mai mult de 5 ruble pentru toate încălcările, pentru toate cazurile de lipsă nemotivată de la lucru și de muncă neglijentă luate laolaltă. Dacă suma totală a amenzilor este mai mare, fabricantul este dator s-o reducă. Dar în acest caz, legea dă fabricantului și un alt drept, și anume acela de a rezilia contractul în caz că suma totală a amenzilor pe care urmează să le plătească muncitorul depășește o treime din salariu **.

Despre aceste dispoziții ale legii referitoare la limita mărimii amenzilor trebuie spus că ele sînt prea aspre pentru muncitor și nu-l protejează decît pe fabricant, în detrimentul muncitorului. — În primul rînd legea permite să se aplice amenzi prea mari, mergînd pînă la o treime din salariu. Amenzile acestea sînt scandalos de mari. Să comparăm această limită cu cazuri cunoscute de amenzi deosebit de mari. Un inspector de fabrici din gubernia Vladimir, d-l Mikulin (care a scris o carte despre noua lege din 1886),

* Limita amenzii pentru o zi de lipsă nemotivată de la lucru în cazul salariului cu ziua nu este arătată. Se spune doar : „potrivit cu salariul muncitorului“. Mărimea amenzilor este specificată cu exactitate în tabelul de sancțiuni din fiecare fabrică, după cum vom vedea îndată.

** Muncitorul care consideră că această reziliere a contractului este ilegală poate să se adreseze justiției ; numai că pentru asemenea plîngeri s-a stabilit un termen prea scurt : o lună (socolită, bineînțeles, din ziua concedierii).

arată cît de mari erau amenzile în fabrici înainte de apariția acestei legi. Amenzile cele mai mari erau cele din industria textilă ; or, la o fabrică de textile, cele mai mari amenzi reprezentau 10⁰/₀ din salariile muncitorilor, adică *o zecime din salariu*. – Un alt inspector de fabrici din gubernia Vladimir, d-l Peskov, dă într-un raport al său * exemple de amenzi deosebit de mari : cea mai mare dintre ele este de 5 ruble și 31 de copeici la un salariu de 32 de ruble și 31 de copeici, ceea ce înseamnă 16,4⁰/₀ (16 copeici de fiecare rublă), adică *mai puțin de a șasea parte din salariu*. O asemenea amendă e apreciată ca fiind destul de mare, și aceasta e aprecierea nu a unui muncitor, ci a unui inspector. Dar legea noastră permite să se ia amenzi de *două ori* mai mari, *mergînd pînă la o treime din salariu*, adică 33¹/₃ copeici de fiecare rublă ! Pe cît se vede, în fabricile cu un regim mai mult sau mai puțin omenos nici nu se pomenea de amenzi ca acelea pe care le îngăduie legile noastre. – Să luăm datele cu privire la amenzile care se aplicau la fabrica de textile din Nikolskoe, a lui T. S. Morozov, înainte de greva de la 7 ianuarie 1885. După spusele unor martori, la această fabrică amenzile erau mai mari decît la fabricile din împrejurimi. Ele erau atît de scandaloase, încît au scos pur și simplu din răbdări 11.000 de oameni. – Poate că nu greșim dacă luăm această fabrică drept model de întreprindere care aplică amenzi scandaloase. – Cît de mari erau deci amenzile la această fabrică ? – Maistrul țesător Șorin, după cum am mai spus, a arătat la proces că amenzile ajungeau pînă la jumătate din salariu și că, în general, ele variau între 30 și 50⁰/₀, adică între 30 și 50 de copeici de fiecare rublă. – Dar această depoziție, în primul rînd, nu este confirmată de date precise, iar în al doilea rînd ea se referă fie la cazuri izolate, fie la un singur atelier. – La procesul greviștilor au fost citate unele date despre amenzi. – S-a arătat care era cifra salariilor (lunare) și a amenzilor în 17 cazuri : totalul salariului însumează 179 de ruble și 6 copeici, iar amenzile 29 de ruble și 65 de copeici.

* Primul raport pe anul 1885. N-au apărut decît primele rapoarte ale inspectorilor de fabrică, deoarece guvernul a suspendat imediat publicarea lor. – Bune trebuie să mai fi fost rînduielele din fabrici, dacă autorităților le era teamă să le dea publicității !

Asta înseamnă că la o rublă din salariu revin 16 copeici amendă. Dintre toate aceste 17 cazuri, cea mai mare amendă este de 3 ruble și 85 de copeici la un salariu de 12 ruble și 40 de copeici. Ea reprezintă $31\frac{1}{2}$ copeici de fiecare rublă, ceea ce este totuși ceva mai puțin decît permite legea noastră. – Dar cel mai nimerit este să luăm datele pe întreaga fabrică. – În 1884 amenzile au fost mai mari decît în anii precedenți : ele reprezentau $23\frac{1}{4}$ copeici de fiecare rublă (aceasta este cifra cea mai mare : amenzile variau între $20\frac{3}{4}$ și $23\frac{1}{4}$ ^{0/0}). Așadar, la o fabrică devenită faimoasă prin proporțiile scandaloase ale amenzilor se aplicau totuși amenzi mai mici decît cele pe care le îngăduie legea rusească !... Bine îi mai apără pe muncitori această lege, nimic de zis ! – Greviștii de la „Morozov“ au cerut ca „amenzile să nu treacă de 5^{0/0} la fiecare rublă cîștigată și totodată muncitorul să fie avertizat în caz că muncește prost și să fie chemat la direcție de cel mult două ori pe lună“. Amenzile îngăduite de legile noastre pot fi comparate doar cu niște dobînzii cămătărești. E greu de presupus că vreun fabricant ar îndrăzni să ridice amenzile la un asemenea nivel ; legea permite, dar nu vor îngădui muncitorii *.

Legile noastre cu privire la mărimea amenzilor se disting nu numai printr-o cărpănoșie scandaloasă, dar și printr-o cumplită nedreptate. Dacă amenda e prea mare (mai mult de o treime), fabricantul poate rezilia contractul, dar muncitorului nu i se acordă același drept, adică dreptul de a pleca din fabrică dacă i se aplică amenzi atît de multe încît depășesc o treime din salariul său. E limpede că legea nu se îngrijește decît de fabricant, ca și cum amenzile și-ar avea explicația numai în vina muncitorilor. În realitate însă oricine știe că proprietarii de fabrici și uzine recurg adeseori

* Nu putem să nu remarcăm cu acest prilej că d-l Mihailovski, care a fost inspector-șef de fabrici în districtul Petersburg, găsește cu cale să califice această lege drept „o reformă cu adevărat umană (filantropică), care face o deosebită cinste grijii purtate de guvernul imperial rus claselor muncitoare“. (Această apreciere o găsim într-o carte despre industria rusă de fabrică, editată de guvernul rus pentru expoziția mondială din 1893 de la Chicago). Iată cum arată grija guvernului rus !!! Înainte de această lege, și fără nici o lege, se mai găseau încă printre fabricanții unii tilhari care rețineau muncitorului cîte 23 de copeici de fiecare rublă. Iar legea, care purta de grijă muncitorilor, a dispus să nu li se rețină mai mult de $33\frac{1}{3}$ (treizeci și trei și o treime) de copeici de fiecare rublă ! Inșă treizeci și trei de copeici fără o treime pot fi reținute acum conform legii. – Avem de-a face cu „o reformă cu adevărat umană“, nimic de zis !

la amenzi fără ca muncitorii să aibă vreo vină, și numai pentru a-i sili, bunăoară, să muncească cu mai multă încordare. Legea ia numai apărarea fabricantului împotriva muncitorului neglijent, iar nu și apărarea muncitorului împotriva fabricantilor prea hrăpăreți. Asta înseamnă că muncitorii n-au la cine să-și caute apărare. Ei trebuie să se gândească singuri la soarta lor și la lupta împotriva fabricantilor.

V

CARE ESTE MODUL DE APLICARE A AMENZILOR ?

Am spus mai înainte că, potrivit legii, amenzile se aplică „cu de la sine putere” de către directorii de fabrică sau de uzină. În privința plîngerilor împotriva dispozițiilor date de ei, legea spune : „Împotriva dispozițiilor date de directorul fabricii sau uzinei cu privire la aplicarea de sancțiuni împotriva muncitorilor nu există drept de apel. Dar dacă, cu prilejul vizitării fabricii sau uzinei de către funcționarii Inspecției de fabrică, din declarațiile făcute de muncitori se va constata că li s-au aplicat sancțiuni contrare prevederilor legii, directorul va fi tras la răspundere”. – Această dispoziție, după cum vedeți, este cît se poate de neclară și contradictorie : pe de o parte, i se spune muncitorului că n-are voie să se plîngă împotriva aplicării de amenzi, iar pe de altă parte i se spune că muncitorii pot „declara” inspectorului că li s-au aplicat amenzi „contrare legii”. „A declara că împotriva ta s-a comis o ilegalitate” și „a te plînge împotriva unei ilegalități” – iată două formule între care un om căruia i-a lipsit prilejul de a se familiariza cu legile rusești nu vede nici o deosebire. Între ele nu există nici o deosebire, dar scopul acestei dispoziții șicanatoare a legii este cît se poate de clar : legea a vrut să restrîngă dreptul muncitorului de a se plînge împotriva fabricantilor pentru amenzile nelegale și pe nedrept aplicate. Acum, dacă vreun muncitor se va plînge inspectorului de vreo amendă nelegală, acesta poate să-i răspundă : „Legea nu-ți dă dreptul să te plîngi împotriva aplicării amenzilor”. – Se vor fi găsimd oare mulți muncitori care să cunoască această lege încilcită și să știe să răspundă : „Eu nu mă plîng, ci doar declar” ? – Inspectorii

tocmai de aceea au fost puși în posturile lor – ca să supravegheze respectarea legilor privitoare la relațiile dintre muncitori și fabricanți. Ei sînt obligați să primească orice declarații în legătură cu nerespectarea legii. Potrivit dispozițiilor în vigoare (vezi „Instrucțiunile pentru funcționarii inspecției de fabrică”²⁵, aprobate de ministerul de finanțe), inspectorul trebuie să aibă zile de primire, cel puțin una pe săptămîină, în care să dea explicații verbale persoanelor care au nevoie de ele, iar în fiecare fabrică să fie afișat un anunț în acest sens. – Așadar, dacă muncitorii vor cunoaște legea și vor fi ferm hotărîți să nu îngăduie nici o abatere de la prevederile ei, atunci tertipurile sus-menționatei legi vor rămîne fără nici un efect, iar muncitorii vor ști să impună respectarea ei. – Au ei dreptul să ceară restituirea banilor plătiți cu titlu de amendă dacă au fost amendați pe nedrept? Orice om cu judecată sănătoasă ar trebui, desigur, să răspundă: da. Doar nu se poate admite ca fabricantul să amendeze pe muncitor pe nedrept și să nu dea înapoi banii reținuți în acest fel. Dar atunci cînd s-a discutat această lege în Consiliul de stat s-a hotărît, vedeți dv., să se treacă *dintr-adins* sub tăcere acest lucru. Membrii Consiliului de stat au ajuns la concluzia că, dacă s-ar acorda muncitorilor dreptul de a cere restituirea banilor reținuți pe nedrept, „s-ar micșora în ochii muncitorilor autoritatea ce se urmărește s-o aibă directorul de fabrică în vederea menținerii ordinii printre muncitori”. Iată ce părere au oamenii de stat despre muncitori! Dacă fabricantul i-a reținut pe nedrept muncitorului niște bani, nu trebuie să i se acorde acestuia dreptul de a cere restituirea lor. Dar de ce să i se ia muncitorului banii lui? – Pentru că plîngerile „ar micșora autoritatea directorilor”! Va să zică, „autoritatea directorilor” și „menținerea ordinii în fabrici” se sprijină numai pe faptul că muncitorii nu-și cunosc drepturile și „n-au voie” să se plîngă împotriva superiorilor lor, chiar dacă aceștia calcă legea! Va să zică, oamenii de stat se tem într-adevăr ca nu cumva muncitorilor să le treacă prin cap să vegheze ca amenzile să fie aplicate pe temeuri legale! Muncitorii trebuie să aducă mulțumiri membrilor Consiliului de stat pentru franchețea lor, care le arată la ce se pot aștepta din partea guvernului. Muncitorii trebuie să arate că ei se consideră oameni ca și

fabricanții și că n-au de gînd să permită să fie tratați ca niște vite necuvîntătoare. De aceea ei trebuie să considere de datoria lor să facă plîngere împotriva fiecărui caz de amendare nedreaptă și să ceară neapărat restituirea banilor, adresîndu-se fie inspectorului, fie – în caz de refuz din partea acestuia – justiției. – Chiar dacă nu vor obține cîștig de cauză nici de la inspector, nici pe cale judiciară, eforturile lor nu vor rămîne zadarnice : ele vor deschide ochii muncitorilor, care vor vedea cum sînt tratate în legislația noastră drepturile lor.

Acum știm, așadar, că amenzile se aplică de către directori „cu de la sine putere“. – Dar în fiecare fabrică pot fi diferite mărimi de amenzi (dat fiind că legea nu stabilește decît limita lor maximă), pot exista diferite regulamente de ordine interioară. De aceea legea cere ca toate încălcările posibile de amendă, precum și mărimea amenzii pentru fiecare încălcare să fie indicate dinainte în *tabelul de sancțiuni*. Acest tabel se întocmește separat de către fiecare proprietar de fabrică sau uzină și se aprobă de inspectorul de fabrici. Legea prevede ca el să fie afișat în fiecare atelier.

Pentru a putea urmări dacă amenzile sînt legal aplicate și a vedea cîte anume se aplică, trebuie ca ele toate, fără excepție, să fie corect înregistrate. Legea cere ca, „în termen de cel mult trei zile de la data aplicării ei“, orice amendă să fie trecută în cărțulia de plată a muncitorului, în care să se specifice, în primul rînd, motivul sancțiunii (adică pentru ce anume a fost amendat muncitorul : pentru muncă neglijentă, și pentru care anume, pentru lipsă nemotivată de la lucru sau pentru încălcarea ordinii, și pentru care încălcare anume) și, în al doilea rînd, mărimea sancțiunii. – Trecerea amenzilor în cărțulia de plată este necesară pentru ca muncitorii să poată verifica dacă ele au fost aplicate pentru motive legale și să facă plîngere la timp în cazul cînd s-a comis vreo ilegalitate. Apoi e necesar ca toate amenzile să fie trecute într-un registru special, șnuruit, care trebuie să existe în fiecare fabrică sau uzină, în vederea verificării amenzilor de către inspectori.

Nu va fi, poate, de prisos să spunem cu acest prilej cîteva cuvinte despre plîngerile împotriva fabricanților și inspectorilor, dat fiind că cea mai mare parte dintre muncitori nu

știu cum și cui să adreseze plîngerile. — Potrivit legii, plîngerile împotriva oricărei încălcări comise în fabrică sau în uzină trebuie adresate inspectorului de fabrici. El este obligat să primească plîngerile verbale sau scrise cu privire la orice nemulțumiri. Dacă inspectorul de fabrici nu dă curs plîngerii, muncitorul se poate adresa inspectorului-șef, care este de asemenea obligat să-și fixeze zile de primire pentru ascultarea plîngerilor. — În afară de aceasta, cancelaria inspectorului-șef trebuie să fie deschisă *în fiecare zi* pentru persoanele care au nevoie de diferite informații sau lămuriri, sau care vor să înainteze vreo plîngere (vezi „Instrucțiunile pentru funcționarii inspecției de fabrică“, art. 18). Împotriva deciziei inspectorului se poate face plîngere la Comisia gubernială pentru reglementarea muncii în fabrici*. Legea stabilește că aceste plîngeri pot fi prezentate în termen de o lună de la data comunicării deciziei date de inspector. Mai departe, împotriva deciziilor Comisiei pentru reglementarea muncii se poate adresa, în același termen, o plîngere ministrului de finanțe.

După cum vedeți, legea enumeră foarte multe instanțe cărora te poți plînge. Și acest drept — de a se plînge — îl au deopotrivă atît fabricantul cît și muncitorul. Nenorocirea este numai că această apărare rămîne doar pe hîrtie. Fabricanții au toată posibilitatea să înainteze plîngeri — dispun de timp liber, au bani ca să-și angajeze avocați etc. — și de aceea ei fac într-adevăr plîngeri împotriva inspectorilor, ajung pînă la ministru și au și obținut pînă acum diferite avantaje. Pentru muncitor însă acest drept de a face plîngere nu este decît o vorbă goală, lipsită de orice sens. În primul rînd, el n-are timp să umble pe la inspectorii și prin cancelarii! El muncește, și pentru orice „lipsă nemotivată de la lucru“ este amendat. El n-are bani ca să-și angajeze avocat. El nu cunoaște legile, și de aceea nu poate să-și apere dreptul său. Iar autoritățile nu numai că nu au grijă ca muncitorii să cunoască legile, dar, dimpotrivă, fac totul pentru ca ei să

* Din cine se compune Comisia pentru reglementarea muncii în fabrici? Din guvernator, procuror, șeful jandarmeriei, un inspector de fabrici și doi fabricanți. — Dacă la aceștia adăugăm pe directorul închisorii și pe comandantul de cazaci, obținem un tabel al tuturor slujbașilor care traduc în practică „grija pe care guvernul imperial rus o poartă claselor muncitoare“.

nu știe de existența acestor legi. Pentru cine nu vrea să creadă, reproducem următoarea dispoziție din „Instrucțiunile pentru funcționarii inspecției de fabrică“ (ele sînt aprobate de ministru și specifică drepturile și obligațiile inspectorilor de fabrici): „Orice lămuriri pe care inspectorul de fabrici va avea să le dea proprietarului sau directorului unei întreprinderi industriale cu privire la încălcarea legii și a deciziilor obligatorii emise în legătură cu interpretarea ei se dau de către inspector numai în absența muncitorului“ *. Așa, va să zică. Dacă fabricantul încalcă legea, inspectorul n-are voie să-i spună acest lucru *în prezența muncitorilor* : îi interzice ministrul ! Altfel, te pomenești că muncitorii vor afla într-adevăr ce spune legea și se vor apuca să ceară respectarea ei ! Nu degeaba a scris „Moskovskie Vedomosti“ că asta ar fi o adevărată „pervertire“ !

Orice muncitor știe că el e aproape complet lipsit de posibilitatea de a face plîngere, mai ales împotriva inspectorului. Prin aceasta nu vrem, firește, să spunem că muncitorii n-ar trebui să facă plîngere : dimpotrivă, ori de cîte ori există fie și cea mai mică posibilitate în acest sens, ei trebuie să se folosească de ea, pentru că numai în felul acesta vor putea să-și cunoască drepturile și vor ajunge să înțeleagă în interesul cui sînt scrise legile pentru reglementarea muncii în fabrici. Vrem numai să spunem că nu se poate obține cu ajutorul plîngerilor nici o îmbunătățire serioasă și generală a situației muncitorilor. La o asemenea îmbunătățire nu se poate ajunge decît pe o singură cale, și anume prin unirea muncitorilor în vederea apărării drepturilor lor, în vederea luptei împotriva împilărilor de către patroni, în vederea obținerii unui salariu mai acceptabil și a unei zile de lucru mai scurte.

VI

CE DESTINAȚIE TREBUIE SĂ SE DEA, POTRIVIT LEGII, SUMELOR PROVENITE DIN AMENZI ?

Să trecem acum la ultima chestiune în legătură cu amenziile : cum trebuie folosite sumele provenite din amenzi ? – Am arătat mai înainte că pînă în 1886 banii aceștia intrau

* Notă la art. 26 din „Instrucțiuni“.

în buzunarele proprietarilor de fabrici și uzine. Dar acest sistem ducea la atâtea abuzuri și îi irita în așa măsură pe muncitori, că înșiși patronii au început să-și dea seama că sistemul trebuie desființat. La unele fabrici se statornicise de la sine obiceiul ca din sumele provenite din amenzi să se dea ajutoare muncitorilor. Bunăoară, la același Morozov se stabilise, încă înainte de greva din 1885, ca amenzile pentru fumat și pentru introducerea de rachiu în fabrică să fie repartizate pentru ajutorarea celor accidentați în timpul lucrului, iar cele pentru muncă neglijentă să fie trecute în folosul patronului.

Noua lege din 1886 a stabilit o regulă generală, și anume că amenzile nu pot intra în buzunarul patronului. În această lege se spune : „Sumele provenite din amenzile pe care le plătesc muncitorii vor fi întrebuințate pentru constituirea, pe lângă fiecare fabrică, a unui fond special, care va fi administrat de direcția fabricii. Acest fond poate fi folosit, cu aprobarea inspectorului, numai pentru nevoile muncitorilor înșiși, în conformitate cu regulamentul publicat de ministrul finanțelor de acord cu ministrul afacerilor interne“. Așadar, potrivit legii, amenzile trebuie folosite numai pentru nevoile muncitorilor înșiși. Baniii proveniți din amenzi sînt banii proprii ai muncitorilor, rețineri din salariul lor.

Regulamentul cu privire la folosirea fondului provenit din amenzi, despre care vorbește legea, a fost publicat abia în 1890 (la 4 decembrie), adică după nu mai puțin de trei ani și jumătate de la promulgarea legii. În el se prevede că sumele provenite din amenzi sînt folosite *cu precădere* pentru următoarele nevoi ale muncitorilor : „a) pentru acordarea de ajutoare muncitorilor care și-au pierdut pentru totdeauna capacitatea de muncă sau care, din cauză de boală, sînt lipsiți vremelnic de posibilitatea de a munci“. În vremea noastră, muncitorii loviți de invaliditate rămîn de obicei fără nici un mijloc de trai. Ca să se judece cu fabricantul, ei acceptă, de obicei, să fie întreținuți de avocații care le susțin procesele și care, în schimbul firimiturilor aruncate muncitorului, își iau partea leului din despăgubirile acordate. Iar dacă muncitorul poate să capete, pe cale judiciară, doar o despăgubire redusă, el nici nu-și va găsi avocat. În asemenea cazuri trebuie folosite neapărat sumele provenite din amenzi;

cu ajutorul pe care-l va primi din fondul amenzilor, muncitorul se va descurca un timp oarecare și va putea să-și găsească un avocat care să-i susțină procesul împotriva patronului, fără ca nevoia să-l facă să iasă din robia patronului și să cadă în aceea a avocatului. Muncitorii care nu pot munci din motive de boală trebuie, de asemenea, să primească ajutoare din fondul provenit din amenzile plătite de ei *.

Lămurind acest prim punct din regulament, Comisia pentru reglementarea muncii în fabrici din Petersburg a hotărât ca ajutoarele să se acorde pe bază de certificat medical și în proporție de cel mult jumătate din salariu. Notăm, în paranteză, că această decizie a Comisiei din Petersburg a fost dată în ședința de la 26 aprilie 1895. Va să zică, lămurirea s-a dat după patru ani și jumătate de la publicarea regulamentului, iar regulamentul a fost publicat după trei ani și jumătate de la promulgarea legii. Prin urmare, *a fost nevoie în total de opt ani numai pentru suficienta lămurire a legii !!* Cîți ani vor trebui să mai treacă acum pentru ca ea să fie cunoscută de toți și să fie aplicată în mod efectiv ?

În al doilea rînd, din fondul amenzilor se acordă „b) ajutoare muncitoarelor care se află în ultima perioadă de sarcină și care au încetat lucrul cu două săptămîni înainte de naștere“. Potrivit lămuririlor date de Comisia din Petersburg, ajutorul trebuie acordat numai timp de patru săptămîni (două înainte de naștere și două după) și în proporție de cel mult jumătate din salariu.

În al treilea rînd, se acordă ajutoare „c) în caz de pierdere sau deteriorare a avutului în urma unui incendiu sau a unei alte calamități“. Potrivit lămuririlor date de Comisia din Petersburg, dovada unui asemenea fapt se face cu un certificat eliberat de poliție, iar suma ajutorului nu trebuie să fie mai mare de $\frac{2}{3}$ din salariul pe o jumătate de an (adică să nu depășească salariul pe patru luni).

În sfîrșit, în al patrulea rînd, se acordă ajutoare „d) de înmormîntare“. Potrivit lămuririlor date de Comisia din Petersburg, aceste ajutoare trebuie acordate numai pentru

* Se înțelege de la sine că primirea unui ajutor din fondul amenzilor nu-l privează pe muncitor de dreptul de a cere despăgubiri fabricantului, bunăoară, în caz de accidentare în timpul lucrului.

muncitorii care au lucrat la fabrica respectivă și au murit în timp ce erau salariații ei, sau pentru părinții și copiii lor. — Suma ajutorului variază între 10 și 20 de ruble.

Acestea sînt cele patru cazuri în care regulamentul prevede acordarea de ajutoare. Dar muncitorii au dreptul să primească ajutoare și în alte cazuri, dar în regulament se arată că ajutoarele se acordă „cu precădere“ în aceste patru cazuri. Muncitorii au dreptul să primească ajutoare pentru orice nevoi, și nu numai pentru cele enumerate aici. În lămuririle sale la regulamentul amenzilor (aceste lămuriri sînt afișate în fabrici și uzine), Comisia din Petersburg spune și ea : „În toate celelalte cazuri, ajutorul se acordă cu aprobarea inspecției“, adăugînd, totodată, că în nici un caz nu trebuie ca acordarea de ajutoare să ducă la o scădere a cheltuielilor fabricii pentru diferite instituții (de pildă pentru școli, spitale etc.) și nici a cheltuielilor obligatorii (de pildă pentru repararea încăperilor destinate muncitorilor, pentru asistență medicală etc.). Aceasta înseamnă că acordarea de ajutoare din fondul amenzilor nu-i dă fabricantului dreptul s-o considere drept o cheltuială a lui ; această cheltuială nu este a lui, ci a muncitorilor. Cheltuielile fabricantului trebuie să rămînă aceleași ca înainte.

Comisia din Petersburg a mai stabilit și următoarea regulă : „cifra ajutoarelor cu caracter permanent nu trebuie să depășească jumătate din cifra anuală a amenzilor încasate“. Aici se face distincție între ajutoarele permanente (care se acordă într-o anumită perioadă de timp, de pildă ajutorul pentru caz de boală sau de accidentare) și ajutoarele care se acordă o singură dată (de pildă pentru înmormîntare sau în caz de incendiu). Ca să rămînă bani pentru aceste din urmă ajutoare, suma ajutoarelor permanente nu trebuie să treacă de jumătate din suma amenzilor.

Cum se obțin ajutoare din fondul amenzilor ? Potrivit regulamentului, muncitorii trebuie să adreseze o cerere în acest sens patronului, care acordă ajutor cu aprobarea inspecției. În caz de refuz din partea patronului, muncitorul trebuie să se adreseze inspectorului, care poate acorda ajutor cu de la sine putere.

Comisia pentru reglementarea muncii în fabrici poate autoriza pe fabricanții care merită încredere să acorde mici ajutoare (pînă la 15 ruble) fără a cere avizul inspectorului.

Suma provenită din amenzi, dacă nu trece de 100 de ruble, se păstrează de către patron, iar dacă este mai mare, se depune la casa de economii.

În caz de închidere a unei fabrici sau uzine, fondul provenit din amenzi se varsă în fondul muncitoresc general al guberniei. Regulamentul nu ne spune cum se întrebuițează acest „fond muncitoresc“ (despre a cărui existență muncitorii nici nu știu și nu pot să știe nimic). „Pînă ce se vor da dispoziții speciale“, spune regulamentul, banii trebuie păstrați la Banca de Stat. Dacă pînă și în capitală a fost nevoie de opt ani pentru întocmirea unui regulament cu privire la folosirea fondurilor provenite din amenzi în diferite fabrici, atunci va trebui, de bună seamă, să așteptăm zeci de ani pînă ce va fi întocmit un regulament cu privire la întrebuițarea „fondului muncitoresc general al guberniei“.

Așa arată regulamentul cu privire la folosirea sumelor provenite din amenzi. După cum vedeți, el se deosebește prin caracterul său extrem de complicat și confuz, și de aceea nu-i de mirare că pînă acum muncitorii aproape că nu știu nimic despre existența lui. Anul acesta (1895), la fabricile și uzinele din Petersburg au fost afișate anunțuri în legătură cu acest regulament*. Muncitorii înșiși trebuie să aibă grijă să-l cunoască cu toții, ca să capete astfel o privire justă asupra ajutorului ce li se cuvine din fondul amenzilor, să vadă în el nu o pomană dată de fabricanți, nu un act de milostenie, ci propriii lor bani, proveniți din reținerile făcute din salariile lor și care urmează să fie folosiți numai pentru nevoile lor. Muncitorii au tot dreptul să pretindă ca acești bani să le revină lor.

În legătură cu acest regulament trebuie să spunem, în primul rînd, cum este aplicat, ce inconveniente se ivesc și ce abuzuri se fac cu acest prilej. În al doilea rînd, trebuie să

---

* Așadar, la Petersburg, abia în 1895 s-a procedat la aplicarea legii amenzilor din 1886. Iar d-l Mihailovski, inspectorul-șef despre care am pomenit mai sus, spunea în 1893 că legea din 1886 „se aplică azi întocmai“. — Ne putem da seama, din acest mic exemplu, ce minciuni sfruntate a fost în stare să îndrume inspectorul-șef de fabrici într-o carte menită să informeze pe americani asupra rînduieilor din fabricile rusești.

vedem dacă el a fost just întocmit și dacă apără îndeajuns de bine interesele muncitorilor.

În ce privește aplicarea regulamentului, trebuie să atragem, în primul rînd, atenția asupra următoarei lămuriri, dată de Comisia pentru reglementarea muncii în fabrici din Petersburg : „Dacă la un moment dat nu există bani proveniți din amenzi..., muncitorii nu pot pretinde nimic de la direcțiile fabricilor“. Se pune însă întrebarea : cum vor ști muncitorii dacă există sau nu bani proveniți din amenzi și - dacă există - cîți anume ? Comisia pentru reglementarea muncii judecă lucrurile ca și cum toate astea le-ar fi cunoscute muncitorilor ; or, ea nu și-a dat osteneala să facă nimic pentru ca muncitorilor să li se comunice situația fondului de amenzi, n-a obligat pe proprietarii de fabrici și uzine să afișeze o informare în legătură cu sumele provenite din amenzi. - Crede oare Comisia că e de ajuns ca muncitorii să afle acest lucru de la patron, care, atunci cînd nu vor exista bani proveniți din amenzi, îi va da afară pe solicitanți ? Așa ceva ar fi chiar scandalos, pentru că, în acest caz, dacă un muncitor ar vrea să primească un ajutor, patronul l-ar trata ca pe un cerșetor. - Muncitorii trebuie să stăruie ca în fiecare fabrică sau uzină să se afișeze, în fiecare lună, o informare în legătură cu situația fondului amenzilor : cîți bani există în casă, cît s-a încasat în ultima lună, cît s-a cheltuit și „pentru care nevoi“ ? Altfel, muncitorii nu vor ști cît pot să primească ; nu vor ști dacă fondul provenit din amenzi poate să satisfacă toate cererile sau numai o parte din ele, și în acest caz ar fi just să se ia în considerație nevoile cele mai presante. Uzinele mai bine organizate au introdus ele însele, pe alocuri, asemenea informări : în Petersburg, acest procedeu se practică, pe cît se pare, la uzina „Siemens și Halske“ și la fabrica de cartușe a statului. Dacă muncitorul, ori de cîte ori va sta de vorbă cu inspectorul, îi va atrage în mod stăruitor atenția și îi va arăta că trebuie afișate asemenea informări, muncitorii, cu siguranță, vor face ca acest procedeu să fie aplicat pretutindeni. Totodată ar fi foarte potrivit pentru muncitori dacă în fabrici și

în uzine s-ar introduce formulare * de cereri pentru acordarea de ajutoare din fondul amenzilor. Astfel de formulare au fost introduse, bunăoară, în gubernia Vladimir. Muncitorului nu-i este ușor să scrie singur toată cererea și, în afară de aceasta, nici nu va ști să scrie tot ce trebuie. Formularul însă îi arată totul, și muncitorului nu-i mai rămîne decît să scrie doar cîteva cuvinte în spațiile lăsate libere. Dacă nu se vor introduce asemenea formulare, mulți dintre muncitori vor fi nevoiți să se adreseze unor jălbari pentru întocmirea cererilor, ceea ce implică unele cheltuieli. Desigur, după regulament, cererile de ajutor propriu-zise pot fi făcute și verbal, dar, în primul rînd, muncitorul trebuie oricum să-și procure un certificat scris de la poliție sau de la medic, care îi este cerut de regulament (cînd cererea se face pe formular, se scrie pe el și certificatul), iar în al doilea rînd se prea poate ca un patron nici să nu dea răspuns la cererea verbală, în timp ce este obligat să dea răspuns la o cerere scrisă. Cererile tipărite, înaintate administrației fabricii sau uzinei, vor face ca solicitările de ajutoare să nu aibă caracterul de cerșetorie pe care caută să li-l imprime patronii. Mulți proprietari de fabrici și uzine sînt peste măsură de nemulțumiți că, potrivit legii, sumele provenite din amenzi nu intră în buzunarele lor, ci sînt îndreptate spre satisfacerea nevoilor muncitorilor. De aceea s-au născocit o sumedenie de vicleșuguri și subterfugii pentru a trage pe sfoară pe muncitori și pe inspectori și pentru a ocoli legea. Pentru a-i preveni pe muncitori, vom arăta cîteva din aceste subterfugii.

Unii fabricanți însciau amenzile în registru nu ca pe niște amenzi, ci ca pe niște sume avansate muncitorului. Muncitorul este amendat cu o rublă, iar în registru se trece că i s-a avansat o rublă. Cînd această rublă este reținută la plata salariului, ea rămîne în buzunarul patronului. Aceasta nu mai este o simplă ocolire a legii, ci o adevărată înșelăciune, un fals.

Alți fabricanți, în loc de amenzi pentru lipsă nemotivată de la lucru, nu-i treceau muncitorului toate zilele lucrate,

---

* Adică cereri tipărite în care textul propriu-zis este tipărit și în care sînt lăsate spații libere care se completează cu numele fabricii, motivul pentru care se cere ajutor, domiciliul, semnătura etc.

adică dacă un muncitor lipsea nemotivat, să zicem, o zi pe săptămână, nu i se treceau cinci zile lucrate, ci numai patru, iar salariul pe o zi (care urma să constituie amenda pentru lipsa nemotivată și să fie vărsat în fondul amenzilor) intra în buzunarul patronului. Aceasta este iarăși o înșelăciune grosolană. În treacăt fie zis, muncitorii sînt complet lipsiți de apărare împotriva unor asemenea înșelăciuni *, pentru că nu sînt informați asupra situației fondului de amenzi. Numai dacă se vor afișa lunar informări amănunțite (în care să se arate cifra amenzilor pe fiecare săptămână și pentru fiecare atelier în parte), ei vor putea să vegheze ca amenzile să intre efectiv în fondul amenzilor. Căci cine, dacă nu înșiși muncitorii, sînt chemați să vegheze ca toate aceste înregistrări să se facă în mod corect? Inspectorii de fabrici? Dar cum va putea să afle inspectorul că tocmai cutare sau cutare cifră a fost fals trecută în registru? Un inspector de fabrici, d-l Mikulin, vorbind despre aceste înșelăciuni, face următoarea observație :

„În toate aceste cazuri era extrem de greu să descoperi abuzurile dacă nu existau în privința lor unele indicații directe, sub formă de plîngeri din partea muncitorilor“. Însuși inspectorul recunoaște că nu poate descoperi înșelăciunea dacă muncitorii nu-i atrag atenția asupra ei. Dar muncitorii nu-i vor putea atrage atenția asupra ei dacă fabricanții nu vor fi obligați să afișeze înștiințări cu privire la amenzi.

O a treia categorie de fabricanți născoceau procedee mult mai comode pentru înșelarea muncitorilor și ocolirea legii, metode atît de viclene și de perfide, că nu era de loc ușor să te legi de ele. Mulți proprietari de țesătorii de bumbac din gubernia Vladimir prezentau inspectorului spre aprobare nu un singur tarif de salarizare pentru fiecare fel de țesătură, ci două sau chiar trei tarife; într-o notă explicativă la tabelul tarifar se arată că țesătorii care produc marfă ireproșabilă sînt plătiți după tariful maxim, cei care produc marfă ceva mai proastă sînt plătiți după tariful al doilea, iar la marfa considerată drept rebut se plătește după

* Și că se practică asemenea înșelăciuni ne-o arată chiar *un inspector de fabrici* din gubernia Vladimir, d-l Mikulin, în cartea sa despre noua lege din 1886.

tariful cel mai scăzut *. Este limpede în ce scop a fost născocit acest truc ingenios : diferența dintre tariful maxim și cel minim intra în buzunarul patronului, în timp ce această diferență nu era, de fapt, decît o amendă pentru munca neglijentă și trebuia, în consecință, să fie vărsată în fondul amenzilor. E clar că aceasta era o ocolire grosolană a legii, și nu numai a legii amenzilor, dar și a legii cu privire la aprobarea tarifului ; scopul aprobării tarifului este ca patronul să nu poată schimba în mod arbitrar salariul, iar dacă nu există un singur tarif, ci mai multe, se înțelege că atunci i se lasă patronului toată posibilitatea să procedeze după bunul său plac.

Inspectorii de fabrică vedeau că aceste tarife „urmăresc în mod *evident* să ocolească legea“ (toate acestea le povestește același domn Mikulin în cartea de care am pomenit mai sus), dar, cu toate acestea, „*nu se socoteau în drept*“ să refuze pe onorații „domni“ fabricanți.

Ba bine că nu ! E ușor de spus : să refuzi pe niște fabricanți (trucul acesta a fost născocit nu de un singur fabricant, ci de mai mulți deodată !). Ei bine, dar dacă ar fi încercat să ocolească legea nu niște „domni“ fabricanți, ci niște muncitori ? Ar fi interesant să știm dacă s-ar fi găsit atunci, în întregul imperiu rus, măcar un singur inspector de fabrici care „*să nu se socoată în drept*“ să refuze cererile unor muncitori care ar încerca să ocolească legea.

Așadar, aceste tarife, de două sau trei categorii, au fost aprobate de inspectorii de fabrici și puse în aplicare. S-a văzut însă că problema tarifului interesează nu numai pe domni fabricanți, care născocesc diverse procedee pentru ocolirea legii, și nu numai pe domni inspectorii, care nu se consideră în drept să împiedice pe fabricanți să-și pună în aplicare bunele lor intenții, ci și... pe muncitori. Muncitorii n-au manifestat o condescendență atît de delicată față de escrocheriile domnilor fabricanți și „s-au socotit în drept“ să-i împiedice să înșele pe muncitori.

Aceste tarife, spune d-l inspector Mikulin, „au provocat în rîndurile muncitorilor o nemulțumire atît de mare, că ea

---

* Asemenea tabele tarifare există și la unele fabrici din Petersburg ; ele prevăd, bunăoară, că pentru cutare cantitate de marfă muncitorul primește 20 pînă la 50 de copeici.

a fost una din principalele cauze ale dezordinilor însoțite de excese care au făcut *necesară* intervenția forței armate“.

Iată cum merg lucrurile pe lumea asta ! Mai întâi „nu s-au socotit în drept“ să-i împiedice pe domnii fabricanți să calce legea și să-i păcălească pe muncitori, iar atunci când, indignați de asemenea procedee scandaloase, muncitorii s-au revoltat, „a fost nevoie“ să se aducă forță armată ! Dar de ce „a fost nevoie“ de această forță armată împotriva muncitorilor, care-și apărau drepturile lor *legale*, și nu împotriva fabricanților, care călcau în mod vădit legea ? Oricum a fost, fapt este că numai după revolta muncitorilor „tarifele de acest fel au fost desființate, printr-o dispoziție a guvernatorului“. Muncitorii au reușit să-și impună punctul lor de vedere. Nu domnii inspectori de fabrici au introdus legea, ci înșiși muncitorii, care au dovedit astfel că nu vor permite nimănui să-și bată joc de ei și că vor ști să-și apere drepturile. „Ulterior însă – relatează d-l Mikulin – inspectorii de fabrici au refuzat să aprobe astfel de tarife“. Așadar, muncitorii i-au învățat pe inspectori să aplice legea.

Dar această lecție n-a folosit decât fabricanților din Vladimir. Or, fabricanții sînt pretutindeni aceiași, fie că e vorba de Vladimir, Moscova sau Petersburg. Încercarea celor din Vladimir de a păcăli legea n-a reușit, dar procedeul inventat de ei nu numai că a rămas, dar a fost chiar perfecționat de un genial proprietar de uzină din Petersburg.

În ce constă procedeul fabricanților din Vladimir ? În a nu folosi cuvîntul amendă, ci a-l înlocui prin alte cuvinte. Dacă voi spune că în cazul cînd lucrează neglijent muncitorul primește cu o rublă mai puțin, atunci va fi vorba de o amendă, și el va trebui să verse această rublă în fondul amenzilor. Dar dacă voi spune că în cazul cînd lucrează neglijent muncitorul este plătit după un tarif mai scăzut, atunci nu va mai fi vorba de amendă, iar rubla va intra în buzunarul meu. Așa judecau fabricanții din Vladimir ; dar muncitorii i-au dat de gol. Se mai poate judeca și întrucîtva altfel. Se poate spune : în caz că lucrează neglijent, muncitorul primește plata *fără* gratificație, și atunci iarăși nu va putea fi vorba de amendă, iar rubla va ajunge în buzunarul patronului. Aceasta este socoteala pe care și-a făcut-o ingenioul industriaș Iakovlev, proprietarul unei uzine mecanice

din Petersburg. El spune așa : veți primi cîte o rublă pe zi, dar, dacă nu vă veți face vinovați de nimic, nici de absențe nemotivate de la lucru, nici de purtare grosolană, nici de muncă neglijentă, veți mai primi cîte o „gratificație“ de 20 de copeici. Dar, dacă se fac vinovați de ceva, patronul își oprește cele 20 de copeici și le bagă, firește, în buzunarul său, pentru că, vedeți dv., asta nu-i amendă, ci „gratificație“. Toate legile care prevăd încălcările pasibile de amenzi, precum și mărirea acestora și modul în care urmează să fie folosite pentru nevoile muncitorilor, se dovedesc a fi inexistente pentru d-l Iakovlev. Legile vorbesc de „amenzi“, pe cînd el vorbește de „gratificații“. Abilul proprietar de uzină continuă să înșele și astăzi pe muncitori cu ajutorul trucului său ingenios. Inspectorul de fabrică din Petersburg, pe cît se pare, „nu s-a socotit în drept“ nici el să-l împiedice de la ocolirea legii. Să sperăm că muncitorii din Petersburg nu vor rămîne în urma celor din Vladimir și vor învăța pe inspector și pe fabricant cum trebuie să respecte legea.

Pentru a arăta ce sume imense reprezintă amenziile, vom cita o serie de date în legătură cu cifra fondurilor provenite din amenzi în gubernia Vladimir.

Acordarea de ajutoare, în această gubernie, a început în februarie 1891. Pînă în octombrie 1891 s-au acordat ajutoare unui număr de 3.665 de persoane, care au primit în total 25.458 de ruble și 59 de copeici. La data de 1 octombrie 1891 fondul provenit din amenzi se ridica la suma de 470.052 de ruble și 45 de copeici. Trebuie să arătăm, în treacăt, încă o întrebuițare care se dă sumelor provenite din amenzi. La una din fabrici fondul amenzilor era de 8.242 de ruble și 46 de copeici. Fabrica aceasta a dat faliment, și muncitorii au rămas, în timp de iarnă, fără pîine și fără lucru. Atunci celor aproape 800 de muncitori li s-au distribuit, din acest fond, ajutoare în sumă de 5.820 de ruble.

De la 1 octombrie 1891 și pînă la 1 octombrie 1892 s-au încasat amenzi în sumă de 94.055 de ruble și 47 de copeici și s-au dat ajutoare la 6.312 persoane, care au primit în total 45.200 de ruble și 52 de copeici. Pe categorii, aceste ajutoare au fost repartizate astfel : 208 persoane au primit 6.198 de ruble și 20 de copeici cu titlu de pensii lunare

pentru incapacitate de muncă, ceea ce înseamnă, în medie, 30 de ruble pe an de fiecare om (se alocă ajutoare atât de mizere, în timp ce zeci de mii de ruble provenite din amenzi stau neîntrebuințate!). Apoi 1.037 de persoane care și-au pierdut avutul au primit 17.827 de ruble și 12 copeici, adică, în medie, câte 18 ruble de fiecare. Femeile gravide au primit, pentru 2.669 de cazuri, 10.641 de ruble și 81 de copeici, adică, în medie, câte 4 ruble (și toată această sumă pentru trei săptămîni : una înainte, iar două după naștere). 877 de muncitori au primit ajutoare de boală în sumă de 5.380 de ruble și 68 de copeici, adică, în medie, câte 6 ruble de fiecare. S-au dat ajutoare de înmormîntare în sumă de 4.620 de ruble la 1.506 muncitori (cîte 3 ruble), iar pentru cazuri diverse 532 de ruble și 71 de copeici la un număr de 15 persoane.

Cunoaștem acum bine regulamentul cu privire la sumele provenite din amenzi și felul cum este el aplicat. Să vedem dacă el este just întocmit și dacă apără îndeajuns de bine drepturile muncitorilor.

Știm că, potrivit celor stabilite de lege, banii proveniți din amenzi nu aparțin patronului, că ei nu pot fi folosiți decît pentru nevoile muncitorilor. Regulamentul cu privire la întrebuințarea acestor bani trebuia să fie aprobat de miniștri.

Și la ce rezultat s-a ajuns cu acest regulament? Banii aceștia au fost strînși de la muncitori și urmează să fie repartizați pentru nevoile lor, dar în regulament nici nu se spune măcar că patronii sînt obligați să aducă la cunoștința muncitorilor situația fondului amenzilor. Muncitorilor nu li se dă dreptul să-și aleagă delegați care să supravegheze ca sumele prevăzute de regulament să fie vărsate în fondul amenzilor, care să primească cereri de la muncitori și să repartizeze ajutoarele. Legea spune că ajutoarele se acordă „cu aprobarea inspectorului“, în timp ce regulamentul, care a fost întocmit de miniștri, prevede că cererea de ajutor trebuie adresată *patronului*. Dar de ce să fie adresată patronului? Doar aceștia nu sînt banii lui, ci ai muncitorilor, întrucît reprezintă rețineri din salariile lor. Patronul n-are dreptul să se atingă de acești bani : dacă-i cheltuiește, răspunde de ei ca și în cazul cînd și-ar fi însușit un bun străin sau ar fi irosit banii cuiva. Este evident că miniștrii au

întocmit un asemenea regulament tocmai pentru că au vrut să facă un serviciu patronilor : acum muncitorii trebuie să-l roage pe patron să le acorde un ajutor, ca și cum i-ar cere de pomană. E adevărat că, dacă patronul refuză, inspectorul poate să fixeze el însuși ajutorul. Dar inspectorul singur nu știe nimic, așa că o să-i spună patronul că cutare muncitor este așa și pe dincolo, că nu merită ajutor, și inspectorul o să-l creadă *. Dar se vor găsi oare mulți muncitori care să se apuce să prezinte plîngerii inspectorului, care să fie dispuși să-și piardă timpul de lucru umblînd după el, scriind cereri etc. ? În realitate, datorită regulamentului ministerial, se ajunge doar la o nouă formă de dependență a muncitorilor față de patroni. Aceștia vor căpăta posibilitatea să împileze pe muncitorii de care sînt nemulțumiți, poate, pentru că nu se lasă călcați în picioare : respingîndu-i cererea, patronii vor pricinui, cu siguranță, unui asemenea muncitor multă bătaie de cap în plus sau poate vor reuși chiar să facă în așa fel ca el să nu primească nici un ajutor. Dimpotrivă, muncitorilor care li se vîră sub piele și fac totul pe placul lor sau își pîrăsc tovarășii, patronii pot să le aprobe ajutoare destul de mari chiar în cazurile cînd unui alt muncitor nu i se acordă nimic. În loc de a desființa dependența muncitorilor față de patroni în ceea ce privește amenzile, se va ajunge la o nouă dependență, care-i va dezbină pe muncitori și va favoriza slugărnicia și lichelismul. Și, apoi, gîndiți-vă și la scandaloasele formalități birocratice pe care le prevede regulamentul pentru primirea ajutorului : de fiecare dată muncitorul trebuie să ceară un certificat ba de la medic, care îl va întîmpina, cu siguranță, în chip destul de grosolan, ba de la poliție, care nu face nimic fără șpert. Din toate acestea, repetăm, nimic nu se află înscris în lege ; toate acestea le stabilește regulamentul ministerial, care în mod vădit este întocmit în așa fel ca să fie pe placul fabricanților și care

---

* În formularul cererii de ajutor, care, după cum am spus, a fost distribuit în fabrici și uzine de către comisia pentru problemele fabricilor din Vladimir și care este pentru muncitori cea mai potrivită formă de aplicare a „regulamentului“, există următorul punct : „administrația fabricii certifică semnătura și conținutul cererii, adăugînd că, după părerea ei, solicitantul merită un ajutor în sumă de...“.

Aceasta înseamnă că administrația poate să scrie oricînd, fără să explice măcar motivele, că, „după părerea ei“, solicitantul nu merită ajutor.

Vor primi ajutor nu cei care au nevoie, ci cei care, „după părerea fabricanților, merită“.

în mod vădit urmărește să creeze, pe lângă dependența muncitorilor față de patroni, și o dependență a lor față de funcționarii statului, să-i împiedice să-și spună cuvântul în ceea ce privește felul cum trebuie cheltuite pentru nevoile lor sumele provenite din amenzile plătite tot de ei, să țasă un păienjenis de formalism birocratic absurd, care abrutizează și demoralizează * pe muncitori.

Dreptul acesta, care se conferă patronului, de a aproba acordarea de ajutoare din fondul amenzilor reprezintă o nedreptate strigătoare la cer. Muncitorii trebuie să lupte pentru a li se acorda prin lege dreptul de a-și alege delegați care să vegheze ca amenzile să fie vărsate în fondul respectiv, să primească și să verifice cererile de ajutor ale muncitorilor, să prezinte în fața lor dări de seamă asupra situației fondului amenzilor și asupra felului cum este el folosit. Delegații, acolo unde au fost aleși, trebuie să se ocupe de fondul amenzilor din uzina respectivă, să ceară să li se comunice toate datele în legătură cu amenzile, să primească cererile muncitorilor și să le predea la conducerea întreprinderii.

VII

LEGEA AMENZILOR SE APLICĂ TUTUROR MUNCITORILOR ?

Legea amenzilor, ca și majoritatea celorlalte legi din Rusia, nu se aplică tuturor fabricilor și uzinelor, nu se aplică tuturor muncitorilor. Când promulgă o lege, guvernul rus se teme întotdeauna să nu lezeze cumva interesele domnilor proprietari de fabrici și uzine, se teme ca nu cumva meșteșugurile urzeli ale regulamentelor birocratice și ale drepturilor și îndatoririlor funcționarilor de stat să nu se ciocnească cu alte regulamente birocratice (care există la noi cu duiumul), cu drepturile și îndatoririle altor funcționari, care s-ar supăra foc dacă domeniul lor ar fi încălcat de vreun nou funcționar, și ar irosi butoaie din cerneala statului și întregi baloturi de hîrtie pentru corespondența lor în chestiunea „delimitării atribuțiilor departamentale“. De aceea rareori se întâmplă la noi ca o lege să fie introdusă deodată pe întreaga Rusie,

* Dezbina, favorizează servilismul și relele moravuri.

fără excepții, fără lașe amînări, fără să se acorde miniștrilor și altor funcționari dreptul de a admite derogări de la prevederile ei.

Deosebit de puternic s-au făcut simțite toate acestea în cazul legii amenzilor, care, după cum am văzut, a provocat o atît de mare nemulțumire domnilor capitaliști și care a fost promulgată numai sub presiunea unor amenințătoare revolte muncitorești.

În primul rînd, legea amenzilor se aplică numai pe o mică parte din teritoriul Rusiei *. Această lege, după cum am spus, a fost promulgată la 3 iunie 1886 și a intrat în vigoare la 1 octombrie al aceluiași an, și numai în trei gubernii : Petersburg, Moscova și Vladimir. După cinci ani (la 11 iunie 1891) ea a fost extinsă asupra guberniilor Varșovia și Petrokov. Apoi, după alți trei ani, prin legea din 14 martie 1894, ea a fost extinsă asupra a încă 13 gubernii (și anume : asupra unor gubernii centrale : Tver, Kostroma, Iaroslavl, Nijni-Novgorod și Reazan ; a unor gubernii baltice : Estlanda și Livonia ; apusene : Grodno și Kiev și sudice : Volînia, Podolia, Harkov și Herson). În 1892 regulamentul amenzilor a fost extins asupra întreprinderilor și exploatărilor miniere particulare.

Dezvoltarea rapidă a capitalismului în sudul Rusiei și uriașa creștere a industriei miniere duc la concentrarea, în această regiune, a unor mase mari de muncitori și sîlesc guvernul să se grăbească.

Guvernul, după cum se vede, renunță foarte anevoie la vechile rînduiri din fabrici. Trebuie să observăm, cu acest prilej, că el face acest lucru numai sub presiunea muncitorilor : intensificarea mișcării muncitorești și grevele din Polonia au făcut ca legea să fie extinsă asupra guberniilor Varșovia și Petrokov (din gubernia Petrokov face parte orașul Lodz). Uriașa grevă de la fabrica de textile Hludov din județul Egorievsk, gubernia Reazan, a făcut ca legea să fie extinsă fără întîrziere asupra guberniei Reazan ²⁶. Se vede treaba că nici guvernul „nu se socoate în drept“ să ia

* Această lege reprezintă o parte din așa-zisele „dispoziții speciale cu privire la relațiile dintre fabricanți și muncitori“. Aceste „dispoziții speciale“ se aplică numai „localităților în care fabricile și uzinele au luat o dezvoltare considerabilă“ și pe care le indicăm mai departe în text.

domnilor capitaliști dreptul de amendare necontrolată (arbitrară) pînă ce nu vor interveni înșiși muncitorii.

În al doilea rînd, legea amenzilor, ca și toate regulamentele cu privire la supravegherea fabricilor și uzinelor, nu se aplică întreprinderilor care aparțin statului sau diferitelor instituții de stat. Uzinele statului au o conducere care „se îngrijește” de muncitori și pe care legea nu vrea s-o incomodeze cu dispoziții privitoare la amenzi. Într-adevăr, ce rost are să supraveghezi uzinele statului, cînd înșiși directorii lor sînt funcționari ai statului? Dacă au ceva împotriva unui director, muncitorii se pot plînge tot lui. Nu-i de mirare că printre acești directori ai uzinelor statului se află și unii nemernici cum e, de pildă, d-l Verhovski, comandantul portului Petersburg.

În al treilea rînd, regulamentul cu privire la fondurile de amenzi, care urmează să fie folosite pentru nevoile muncitorilor înșiși, nu se aplică și muncitorilor de la atelierele căilor ferate, care au case de pensii sau case de ajutor și economie. Amenzile se varsă la aceste case.

Toate aceste exceptări au părut totuși încă insuficiente, și de aceea legea stabilește că miniștrii (cel de finanțe și cel de interne) au dreptul, pe de o parte, „să scutească de obligația de a se supune” acestui regulament „fabricile și uzinele de mică importanță, în cazurile de reală necesitate”, iar pe de altă parte să extindă acest regulament asupra întreprinderilor meșteșugărești „mai importante”.

Așadar, legea nu numai că a însărcinat pe ministru să întocmească un regulament cu privire la sumele încasate din amenzi, dar a mai dat miniștrilor și dreptul de a scuti pe unii fabricanți de obligația de a se supune legii! Iată pînă unde merge legea noastră cu amabilitatea ei față de domnii fabricanți! Într-una din lămuririle date de ministru se spune că el scutește de această obligație numai pe fabricanții despre care comisia pentru reglementarea muncii în fabrici poate afirma că „*este sigură că proprietarul întreprinderii nu va nesocoti interesele muncitorilor*”. Fabricanții și inspectorii de fabrici sînt niște prieteni atît de intimi, încît se cred unul pe altul pe cuvînt. Ce rost are să-l mai incomodezi pe fabricant cu regulamente, din moment ce el „dă asigurări” că nu va știrbi interesele muncitorilor? Dar ce s-ar întîmpla

dacă un muncitor ar încerca să ceară inspectorului sau ministrului să-l scutească de obligația de a se supune regulamentului, „dîndu-i asigurări“ că nu va știrbi interesele fabricantului? Un asemenea muncitor ar trece, probabil, drept nebun.

Asta se cheamă „egalitate în drepturi“ a muncitorilor și fabricanților.

Cît despre extinderea regulamentului amenzilor asupra întreprinderilor meșteșugărești mai importante, pînă acum ea a fost efectuată, după cît se știe, numai (în 1893) asupra firmelor care dau urzeală țesătorilor care lucrează la domiciliu. Miniștrii nu se grăbesc să extindă regulamentul amenzilor. Întreaga masă a muncitorilor care lucrează la domiciliu pentru patroni, pentru marile magazine etc. continuă să rămînă în vechea situație, depinzînd pe de-a-ntregul de bunul plac al patronilor. Acestor muncitori le este mai greu să se adune la un loc, să ajungă la o înțelegere în privința nevoilor lor, să pornească împreună la luptă împotriva împilării exercitate de către patroni și de aceea ei nici nu sînt luați în seamă.

VIII

ÎNCHEIERE

Cunoaștem acum legile și regulamentele noastre cu privire la amenzi, acest întreg sistem extrem de complicat care sperie pe muncitor prin ariditatea și prin limbajul lui birocratic atît de indigest.

Putem reveni acum la chestiunea pe care am pus-o la început, și anume că amenzile sînt un produs al capitalismului, adică al unei orînduiri sociale în care poporul se împarte în două clase: în proprietari ai pămîntului, mașinilor, fabricilor și uzinelor, ai materialelor și proviziilor, și oameni care n-au nici un fel de proprietate și care, din această cauză, trebuie să se vîndă capitaliștilor și să muncească pentru ei.

Au fost oare lucrurile orînduite întotdeauna în așa fel încît muncitorii care lucrează pentru stăpîn să fie nevoiți să-i plătească amenzi pentru orice neglijență în muncă?

În atelierele mici – de pildă în acelea ale meseriașilor de la orașe care folosesc muncitori – nu există amenzi. Acolo nu

există o înstrăinare completă între muncitor și patron, căci ei trăiesc și muncesc împreună. Patronul nici nu se gîndește să recurgă la amenzi, căci el supraveghează personal desfășurarea lucrului și poate impune oricînd să se repare ceea ce nu-i e pe plac.

Dar aceste mici întreprinderi și ateliere sînt pe cale de dispariție. Meșteșugarii și meseriașii, precum și țărani cu gospodării mici nu pot face față concurenței marilor fabrici și uzine, concurenței marilor patroni, care folosesc unelte și mașini mai bune și care unesc la un loc munca unui mare număr de muncitori. De aceea vedem că meșteșugarii, meseriașii și țărani se ruinează din ce în ce mai mult, se duc să lucreze ca muncitori în fabrici și uzine, părăsesc satele și pleacă la orașe.

În marile fabrici și uzine relațiile dintre patron și muncitor sînt cu totul diferite de cele din atelierele mici. Prin averea și prin poziția sa socială, patronul se află la o asemenea înălțime față de muncitor, că între ei există o adevărată prăpastie, de multe ori ei nici nu se cunosc măcar și n-au nimic comun. Muncitorul n-are nici o posibilitate să ajungă patron : el este condamnat să rămînă pentru toată viața un om lipsit de avere, care muncește pentru niște bogătași pe care nu-i cunoaște. În locul celor doi, trei muncitori pe care-i avea micul patron, apare acum o masă de muncitori, care vin din diferite localități și se schimbă mereu. În locul dispozițiilor răslețe ale patronului există regulamente generale, care devin obligatorii pentru toți muncitorii. Vechea statornicie a raporturilor dintre patron și muncitor dispăre : patronul nu-l prețuiește cîtuși de puțin pe muncitor, pentru că oricînd îi este ușor să găsească un altul în mulțimea de șomeri care sînt gata să se angajeze la oricine. În felul acesta puterea patronului asupra muncitorului crește, și patronul profită de această putere pentru a-l sili, cu ajutorul amenzilor, să se încadreze în asprele condiții ale muncii de fabrică. Muncitorul a fost nevoit să se supună acestei noi restrîngerii a drepturilor sale și a cîștigului său, pentru că acum el este lipsit de orice putere în fața patronului.

Așadar, amenzile au apărut pe lumea asta nu tocmai de mult, ci o dată cu marile fabrici și uzine, o dată cu marele capitalism, o dată cu scindarea societății în patroni bogătași și

muncitori săraci lipiți pământului. Ele au apărut ca urmare a dezvoltării depline a capitalismului și a înrobirii totale a muncitorului.

Dar această dezvoltare a marilor fabrici și această creștere a presiunii din partea patronilor au avut și alte urmări. Muncitorii, văzându-se lipsiți de orice putere în fața fabricanților, au început să-și dea seama că-i așteaptă o decădere și o miserie totală dacă vor rămâne izolați unii de alții. Ei au început să înțeleagă că, pentru a scăpa de moarte prin înfometare și de degenerarea cu care-i amenință capitalismul, n-au decît un singur mijloc : să se unească în vederea luptei împotriva fabricanților, pentru a obține mărirea salariilor și îmbunătățirea condițiilor de trai.

Am văzut ce forme scandaloase a căpătat la noi împilarea muncitorilor de către fabricanți în anii 1880-1890 și cum aceștia, nemulțumindu-se cu scăderea tarifelor, au făcut din amenzi un mijloc de micșorare a salariilor muncitorilor. Asuprirea muncitorilor de către capitaliști ajunsese la punctul ei culminant.

Dar această asupraire a provocat și împotrivirea muncitorilor, care, ridicîndu-se împotriva asupritorilor, au reușit o victorie. Speriat, guvernul a cedat în fața revendicărilor lor și s-a grăbit să promulge o lege prin care erau desființate amenzi.

A fost făcută astfel o concesie muncitorilor. Guvernul a crezut că, edictînd legi și regulamente de aplicare a amenzilor, introducînd sistemul acordării de ajutoare din fondul amenzilor, îi va satisface de îndată pe muncitori și-i va face să uite de cauza lor muncitorească generală, de lupta lor împotriva fabricanților.

Dar aceste speranțe ale guvernului, care se erijează în apărător al muncitorilor, nu se vor realiza. Am văzut cît de nedreaptă este noua lege față de muncitori, cît de mici sînt concesiile făcute muncitorilor, chiar și în comparație cu revendicările formulate de greviștii de la fabrica lui Morozov ; am văzut cum pretutindeni au fost lăsate porțițe pentru fabricanții care vor să încalce legea și cum, tot în interesul lor, s-a întocmit regulamentul cu privire la ajutoare, care face ca la bunul plac al patronilor să se adauge bunul plac al funcționarilor statului.

Cînd această lege și acest regulament vor fi aplicate, cînd muncitorii vor ajunge să le cunoască și, în urma conflictelor cu autoritățile, vor începe să-și dea seama cum îi împilează legea, vor începe să-și dea seama, încetul cu încetul, de situația lor de oameni dependenți. Vor înțelege că numai mizeria i-a silit să muncească pentru cei bogați și să se mulțumească cu un salariu de mizerie pentru munca lor grea. Vor înțelege că guvernul și slujbașii lui sînt de partea fabricanților, iar legile se întocmesc în așa fel ca patronului să-i vină mai ușor să-l împileze pe muncitor.

Și muncitorii vor afla, în sfîrșit, că legea nu face nimic pentru îmbunătățirea situației lor atîta timp cît va exista dependența lor față de capitaliști, pentru că legea va fi întotdeauna părtinitoare față de capitaliștii-fabricanți, care vor ști întotdeauna să găsească diverse subterfugii pentru ocolirea legii.

După ce vor înțelege acest lucru, muncitorii vor vedea că nu le rămîne decît un singur mijloc de apărare : să se unească laolaltă pentru a lupta împotriva fabricanților și împotriva nedreptelor rînduiri stabilite de lege.

GOSPODĂRII LICEALE ȘI LICEE DE CORECȚIE ²⁷(„RUSSKOE BOGATSTVO“ ²⁸)

Este de mult cunoscută soluția problemei capitalismului în Rusia pe care o propun narodnicii și care, în ultima vreme, este scoasă în relief mai cu seamă de „Russkoe Bogatstvo“. Narodnicii, care nu tăgăduiesc existența capitalismului și sînt nevoiți să recunoască că el se dezvoltă, consideră totuși că la noi capitalismul nu reprezintă un proces firesc și necesar, care încununează dezvoltarea seculară a economiei de mărfuri în Rusia, ci un fenomen întîmplător, care n-are rădăcini trainice și care nu înseamnă altceva decît o abatere de la calea dictată de întreaga viață istorică a națiunii. „Noi – spun narodnicii – trebuie să alegem alte căi pentru patrie“, să părăsim calea capitalismului și „să obștizăm“ producția, servindu-ne de forțele existente ale „întregii“ „societăți“, care începe de pe acum să se convingă de inconsistența capitalismului.

Este evident că, din moment ce se poate alege o altă cale pentru patrie, din moment ce întreaga societate începe să-și dea seama de necesitatea ei, „obștizarea“ producției nu prezintă prea mari dificultăți și nu necesită o anumită perioadă istorică pregătitoare. Ajunge numai să elaborăm planul unei asemenea obștizări și să convingem pe cine trebuie că el este realizabil, și „patria“ va coti de pe calea greșită a capitalismului pentru a porni pe drumul socializării.

Oricine își dă seama cît de mare interes trebuie să prezinte un astfel de plan, care promite perspective atît de trandafirii, și de aceea publicul rus trebuie să-i fie foarte recunoscător d-lui Iujakov, unul dintre colaboratorii permanenți ai revistei „Russkoe Bogatstvo“, pentru că și-a dat osteneala să elaboreze

un asemenea plan. În numărul din mai al revistei „Russkoe Bogatstvo“ dăm peste un articol al d-sale : „O utopie culturală“, care are și un subtitlu : „Plan pentru introducerea învățămîntului mediu general și obligatoriu“.

Dar ce legătură are asta cu „obștizarea“ producției ? – va întreba cititorul. Cea mai directă legătură, fiindcă planul d-lui Iujakov este de proporții foarte vaste. Acest plan prevede înființarea în fiecare plasă a unui liceu care să cuprindă întreaga populație masculină și feminină de vîrstă școlară (între 8 și 20 de ani și maximum pînă la 25 de ani). Aceste licee sînt menite să fie niște asociații de producție care să se îndeletnicească cu gospodăria agricolă și morală și care, prin munca lor, să fie în măsură nu numai să întrețină populația acestor licee (care va reprezenta, după d-l Iujakov, a *cincea parte* din întreaga populație), dar să și furnizeze, în plus, mijloace pentru întreținerea *întregii populații infantile*. Un calcul amănunțit, făcut de autor, pentru un liceu de plasă tipic (zis și „liceu-fermă“, „gospodărie liceală“ sau „liceu agricol“) arată că, în total, acest liceu va întreține *mai mult de jumătate din întreaga populație locală*. Dacă ținem seama că fiecare din aceste licee (în total proiectul prevede înființarea, în Rusia, a 20.000 de licee duble, adică 20.000 pentru băieți și 20.000 pentru fete) va fi înzestrat cu pămînt și cu mijloace de producție (în plan se prevede ca zemstvele să emită obligații garantate de stat cu $4\frac{1}{2}\%$ dobîndă și $1\frac{1}{2}\%$ amortizare), vom înțelege cît de „vast“ este într-adevăr „planul“ d-lui Iujakov. Urmează să fie socializată producția pentru o bună jumătate din populație. Se alege, va să zică, dintr-o dată o altă cale pentru patrie ! Și acest plan se poate înfăptui „fără nici un fel de cheltuieli (sic !) din partea statului, a zemstvei sau a poporului“. El „numai la prima vedere pare a fi o utopie“ ; în realitate însă e un lucru „mult mai realizabil decît învățămîntul elementar general“. D-l Iujakov susține că operația financiară necesară în acest scop „nu este o himeră sau o utopie“ și se realizează, după cum am văzut, nu numai fără cheltuieli, fără nici un fel de cheltuieli, dar chiar fără modificarea „programelor analitice statornicite“ !! Dînsul remarcă, pe bună dreptate, că „toate acestea au o importanță destul de mare atunci cînd există dorința de a nu te mărgini la o experiență, ci de a ajunge la un învățămînt cu adevărat

general". Dînsul spune, ce-i drept, că „nu și-a propus să întocmească un proiect cu caracter executoriu“, dar în expunerea sa ne indică și numărul probabil al elevilor și elevelor pentru fiecare liceu, evaluează forțele de muncă necesare pentru întreținerea întregii populații a liceelor, enumeră personalul didactic și administrativ, arătînd, totodată, care va fi subzistența în natură pentru elevii liceului și ce lefuri vor primi profesorii, medicii, tehnicienii și mîștrii. Autorul calculează în mod amănunțit numărul zilelor de lucru necesare pentru muncile agricole, suprafața de pămînt necesară fiecărui liceu și fondurile bănești de care au nevoie liceele pentru a-și procura cele necesare pentru început. Dînsul prevede care va fi soarta, pe de o parte, a alogenilor și sectanților, care nu vor putea beneficia de binefacerea învățămîntului secundar general, iar pe de altă parte a persoanelor care vor fi eliminate din liceu pentru proasta lor conduită. Evaluările autorului nu se mărginesc la un singur liceu tip. Dimpotrivă, el pune chestiunea înființării tuturor celor 20.000 de licee duble și ne dă indicații asupra modului cum trebuie procurată suprafața de pămînt necesară în acest scop și cum trebuie asigurat „un număr suficient de profesori, administratori și intendenți“.

Se înțelege că un asemenea plan prezintă un interes cu totul deosebit – și nu numai un interes teoretic (evident că un plan de obștizare a producției, care e elaborat într-un mod atît de concret, e menit să convingă definitiv pe toți scepticii și să-i dea gata pe toți cei ce contestă posibilitatea realizării unor asemenea planuri), dar și un viu interes practic. Ar fi curios ca înaltul guvern să nu dea atenție proiectului de organizare a învățămîntului mediu general și obligatoriu, mai ales că autorul propunerii afirmă în mod categoric că nu va fi nevoie de „nici un fel de cheltuieli“ și că „greutatea o constituie aici nu atît condițiile financiare și economice ale problemei, cît condițiile ei culturale“, care însă „nu sînt de neînvins“. Acest proiect privește în mod direct nu numai ministerul instrucțiunii publice, dar, într-o măsură egală, și ministerul de interne, ministerul de finanțe, ministerul agriculturii și chiar, după cum vom vedea mai jos, ministerul de război. La ministerul justiției urmează să treacă, după toate probabilitățile, „liceele de corecție“ prevăzute în proiect. Nu încapă îndoială că și celelalte ministere vor manifesta interes pentru acest proiect, care,

după spusele d-lui Iujakov, „va răspunde tuturor necesităților enumerate mai sus (adică privind învățământul și întreținerea) și, probabil, încă multor altor necesități“.

De aceea sîntem convinși că cititorul nu va lua în nume de rău dacă vom proceda la o examinare amănunțită a acestui proiect atît de remarcabil.

Ideea fundamentală a d-lui Iujakov se reduce la următoarele : în timpul verii, cursurile școlare sînt cu desăvîrșire suspendate, această perioadă fiind rezervată muncilor agricole. Mai departe, elevii care au absolvit liceul rămîn, pentru un timp oarecare, pe lingă școală în calitate de muncitori ; ei execută muncile de iarnă și sînt folosiți la îndeletniciri meșteșugărești care completează pe cele agricole și dau fiecărui liceu posibilitatea să întrețină prin munca brațelor sale pe toți elevii și muncitorii, întregul personal didactic și administrativ și să acopere cheltuielile pentru învățatură. Aceste licee, spune pe drept cuvînt d-l Iujakov, ar fi niște mari arteluri agricole. Această din urmă expresie face, de altfel, să nu mai existe nici cea mai mică îndoială că sîntem îndreptățiți să privim planul d-sale ca pe niște primi pași în direcția „obștizării“ producției în spirit narodnic, ca o parte din calea cea nouă pe care trebuie s-o aleagă Rusia pentru a evita peripețiile capitalismului.

„În ziua de azi – spune d-l Iujakov – tinerii absolvă liceul la vîrsta de 18–20 de ani, iar uneori mai întîrzie un an, doi. În condițiile învățământului obligatoriu... întîrzierea va deveni și mai frecventă. Liceul va fi absolvit mai tîrziu, iar cele trei clase superioare vor fi compuse din tineri în vîrstă de 16 pînă la 25 de ani, dacă tocmai această din urmă cifră va fi aleasă ca limită de vîrstă pentru exmatricularea celor care nu vor fi absolvit liceul. Așadar, ținîndu-se seama de contingentul suplimentar al elevilor mai vîrstnici din clasa a cincea, se poate socoti – fără teamă de a greși – că circa o treime din elevii liceului vor avea... vîrsta la care pot munci“. Chiar dacă am reduce această proporție la o pătrime, cum face în continuare autorul, adăugînd la cele opt clase de liceu două clase de școală elementară pregătitoare (în care s-ar primi copiii neștiutori de carte, în vîrstă de 8 ani), tot am obține un număr foarte mare de muncitori care, cu ajutorul semi-muncitorilor, vor putea să facă față muncilor de vară. Dar

„liceul-fermă de zece clase – observă pe bună dreptate d-l Iujakov – va avea neapărată nevoie de un anumit contingent de muncitori de iarnă“. Dar de unde să-i iei ? Autorul propune două soluții : 1) angajarea de muncitori („dintre care unii, mai merituoși, ar putea să participe la beneficii“). Gospodăria liceală trebuie să fie rentabilă și să justifice asemenea angajări. Dar autorului „i se pare mai importantă o altă soluție“ : 2) absolvenții liceului vor fi obligați să ramburseze prin muncă cheltuielile făcute cu învățatura și întreținerea lor în clasele inferioare. Aceasta, adaugă d-l Iujakov, este „datoria“ lor „directă“, bineînțeles o datorie numai pentru cei ce nu pot plăti cheltuielile pentru învățatură. Ei sînt aceia care vor alcătui contingentul necesar de muncitori pentru iarnă și un contingent suplimentar de muncitori pentru vară.

Aceasta este prima trăsătură a organizației proiectate, care urmează „să obștizeze“ în arteluri agricole o cincime din populație. Dar chiar și din această trăsătură putem vedea de ce natură va fi alegerea unei alte căi pentru patrie. Munca salariată, care este astăzi singura sursă de trai pentru cei ce „nu pot plăti cheltuielile pentru învățatură“ și pentru existență, este înlocuită prin muncă obligatorie gratuită. Dar asta nu trebuie să ne tulbure : să nu uităm că, în schimb, populația se va bucura de binefacerile învățămîntului secundar general.

Să mergem mai departe. Autorul preconizează înființarea de licee separate pentru băieți și pentru fete, făcînd astfel concesiile ideii preconceptuate, care domnește pe continentul european, împotriva învățămîntului în școli mixte, care de fapt ar fi mai rațional. „50 de elevi pentru o clasă, sau 500 pentru toate cele zece clase, sau 1.000 pentru o gospodărie liceală (500 de băieți și 500 de fete) ar fi un efectiv cu totul normal“, în medie, pentru un liceu. El va avea 125 de „perechi de muncitori“ și un număr corespunzător de semimuncitori. „Dacă – spune Iujakov – voi adăuga că acest număr de muncitori este în stare să lucreze, de pildă în Malorusia *, 2.500 de desetine de teren cultivabil, va înțelege oricine ce forță uriașă reprezintă munca unui liceu !“...

Dar, în afară de aceștia, vor fi și „muncitori permanenți“ „care rambursează prin muncă“ cheltuielile făcute cu învățatură.

* – Ucraina. — *Nota trad.*

tura și întreținerea lor. Cîți vor fi dintre aceștia ? În fiecare an va fi o promoție de 45 de elevi și eleve. O treime din numărul elevilor își vor face serviciul militar (astăzi se află sub drapel a patra parte din ei. Autorul sporește acest număr la o treime, reducînd durata serviciului militar la 3 ani) timp de 3 ani. „Nu s-ar face o nedreptate dacă s-ar pune în aceleași condiții și restul de două treimi, adică dacă elevii respectivi ar fi reținuți pe lingă școală ca să ramburseze prin muncă cheltuielile făcute cu învățătura lor și a colegilor chemați sub drapel. Toate fetele ar putea să fie și ele reținute în acest scop“.

Organizarea noilor rînduiri care urmează să fie introduse în patria care și-a ales o altă cale se conturează cu o precizie tot mai mare. În prezent se consideră că toți supușii ruși sînt datori să facă serviciul militar, și cum numărul celor care au atins vîrsta de recrutare este mai mare decît acela al ostașilor de care este nevoie, aceștia se aleg prin tragere la sorți. Și în producția obștizată recruții vor fi aleși prin tragere la sorți, însă ceilalți urmează „să fie puși în aceleași condiții“, adică să fie obligați să rămînă încă trei ani, ce-i drept nu pentru a face serviciul militar, ci ca să muncească pentru liceu. Ei trebuie să ramburseze prin munca lor costul întreținerii colegilor chemați sub drapel. Vor avea cu toții această obligație ? Nu, nu toți, ci numai cei ce nu vor putea achita cheltuielile pentru învățătură. Autorul a și făcut această rezervă în cele spuse mai înainte, iar mai departe vom vedea cum, pentru cei ce sînt în stare să plătească pentru învățătură, el prevede, în general, licee speciale, care se mențin la vechiul tip. Se pune însă întrebarea : de ce obligația de a rambursa prin muncă costul întreținerii colegilor chemați sub drapel revine acelor care nu pot plăti cheltuielile pentru învățătură și nu acelor care le pot plăti ? E foarte explicabil de ce. Dacă liceenii vor fi împărțiți în două categorii – cei care plătesc și cei care nu plătesc – este evident că reforma nu va atinge actuala structură a societății : de acest lucru își dă perfect de bine seama și d-l Iujakov. Și, dacă este așa, atunci se înțelege că cheltuielile generale ale statului (pentru întreținerea soldaților) vor fi suportate de cei care nu au mijloace de trai *, întocmai cum le

* Altfel nu s-ar menține dominația celor dintii asupra celor din urmă.

suportă și astăzi, de pildă sub forma impozitelor indirecte etc. Prin ce se deosebește atunci noua orînduire ? Prin aceea că astăzi oamenii lipsiți de mijloace își pot vinde forța de muncă, în timp ce în cadrul noii orînduiri ei *vor fi obligați* să muncească *gratuit* (adică numai în schimbul întreținerii). Nu încapă nici cea mai mică îndoială că Rusia va evita în felul acesta toate peripețiile orînduirii capitaliste. Munca salariată, care amenință cu „plaga proletariatului“, este izgonită și cedează locul... muncii obligatorii gratuite.

Și nu-i de loc de mirare că niște oameni puși în relații de muncă obligatorie gratuită se pomenesc în niște condiții care corespund acestor relații. Ascultați ce ne spune narodnicul („prieten al poporului“) îndată după pasajul precedent :

„Dacă o dată cu aceasta vor fi permise căsătoriile între tinerii care după absolvirea cursurilor vor rămîne pe lîngă liceu timp de trei ani ; dacă vor fi amenajate locuințe separate pentru muncitorii familiști și dacă veniturile liceului vor permite ca la plecarea lor să li se dea un ajutor, fie el cît de modest, în bani și în natură, atunci această ședere de trei ani pe lîngă liceu va fi mult mai puțin împovărătoare decît serviciul militar...“

Nu este oare evident că aceste condiții avantajoase vor face ca populația să năzuiască din tot sufletul să nimerească în asemenea licee ? Judecați și dv. : în primul rînd, vor fi permise căsătoriile. Ce-i drept, potrivit legilor civile azi în vigoare, nu este, în genere, nevoie de o asemenea permisiune (din partea direcției). Dar nu uitați că aici este vorba de *liceeni* și *liceene*, care au atins, ce-i drept, vîrsta de 25 de ani, dar care sînt totuși liceeni. Dacă nu li se permite studenților de la universitate să se căsătorească, li se putea permite așa ceva liceenilor ? Și apoi permisiunea va depinde de direcția liceului, adică de niște oameni cu studii superioare : e clar că nu avem nici un fel de motive să ne temem de abuzuri. Dar absolvenții rămași pe lîngă liceu ca muncitori permanenți nu mai sînt liceeni. Și totuși, și lor, adică unor persoane de 21–27 de ani, este vorba să li se acorde permisiunea de a se căsători. Nu putem să nu recunoaștem că noua cale aleasă de patrie e legată de o oarecare restrîngere a capacității juridice civile a cetățenilor ruși, dar trebuie să admitem că binefacerile învățămîntului mediu general nu pot fi dobîndite fără unele sacri-

ficii. În al doilea rând, pentru muncitorii familiști se vor amenaja locuințe separate, care nu vor fi, desigur, mai proaste decât chichinețele în care trăiesc astăzi muncitorii din fabrici. Și, în al treilea rând, muncitorii permanenți primesc în schimb un „modest ajutor“. Nu încapе îndoială că populația va prefera aceste avantaje ale unei vieți tihnite, sub aripa ocrotitoare a superiorilor, zbuциumului inerent capitalismului, și le va prefera în așa măsură că unii muncitori vor rămîne în permanență pe lîngă liceu (probabil drept recunoștință pentru că li s-a permis să se căsătorească) : „Un mic contingent de muncitori permanenți, care au rămas definitiv pe lîngă liceu și care s-au legat de el (sic ! !), va completa aceste forțe de muncă ale gospodăriei liceale. Acestea sînt forțe de muncă virtuale și nicidecum utopice ale liceului nostru agricol“.

Spuneți-mi și dv. dacă vedeți ceva „utopic“ în toate astea ? Muncitori permanenți grațuiți, care „s-au legat“ de patronii lor, care le acordă permisiunea de a se căsători, — dar întrebați pe orice țaran bătrîn și vă va spune, din propria lui experiență, că toate acestea sînt perfect realizabile.

(*Va urma* *).

Scris în toamna anului 1895

*Publicat în ziarul
„Samarskii Vestnik“ nr. 254
din 25 noiembrie 1895
Semnat : K. T—in*

*Se tipărește după textul
apărut în „Samarskii Vestnik“*

---

* În ziarul „Samarskii Vestnik“ n-a mai apărut o continuare a acestui articol. — *Nota red.*

CĂTRE MUNCITORII ȘI MUNCITOARELE DE LA FABRICA THORNTON ²⁹

Muncitori și muncitoare de la fabrica Thornton !

Zilele de 6 și 7 noiembrie trebuie să fie pentru noi toți zile memorabile... Dînd, strîns uniți, o ripostă hotărîtă împîlării patronale, țesătorii au dovedit că în clipe de grea cumpănă se mai găsesc în mijlocul nostru oameni care știu să apere interesele noastre muncitorești comune, că grijuliii noștri patroni n-au izbutit încă să ne prefacă de tot în niște robi jalnici ai pungii lor fără fund. Să mergem, deci, tovarăși, ferm și neclintit pe drumul nostru pînă la capăt, să ținem minte că numai strîns uniți și prin eforturi comune ne putem îmbunătăți situația. În primul rînd, tovarăși, nu vă lăsați prinși în cursa pe care d-nii Thorntoni v-au întins-o cu atîta șiretenie. Ei își fac următoarea socoteală : „în momentul de față defacerea mărfurilor întîmpină dificultăți, așa încît în vechile condiții de lucru din fabrică nu vom putea obține profitul de pînă acum... Unul mai mic însă nu ne convine... Prin urmare, va trebui să-i strîngem și mai tare în chingi pe muncitori, să suporte ei consecințele prețurilor scăzute de pe piață... Numai că trebușoara asta nu trebuie făcută la întîmplare, ci cu socoteală, în așa fel încît muncitorul în naivitatea lui nici să nu bănuiască ce plăcintă îl așteaptă... Dacă îi atîngi pe toți deodată, se vor ridica laolaltă, și n-ai ce să le faci ; noi însă îi vom jumuli mai întîi pe nenorociții de țesători, și pe urmă nu ne scapă nici ceilalți... Cu de-alde ăștia nu prea umblăm noi cu mînuși și, de altfel, la ce bun ? La noi măturile noi mătură mai bine...” Așadar, în marea lor grijă pentru binele muncitorului, patronii vor să pregătească fără zarvă, pe

tăcute, muncitorilor din toate secțiile fabricii un viitor asemănător cu acela pe care l-au și realizat pentru țesători... De aceea, dacă vom rămâne cu toții nepăsători față de soarta secției de țesătorie, vom săpa cu propriile noastre mâini groapa în care vom fi în curînd azvîrliți și noi. Țesătorii cîștigau în ultima vreme, în medie, cîte 3 ruble și 50 de copeici pe chenzină, timp în care o familie compusă din 7 membri izbutea cu chiu cu vai să trăiască cu 5 ruble, iar una compusă din soț, soție și un copil – numai cu 2 ruble. Și-au vîndut și haina de pe ei, au mîncat ultimul ban, cîștigat printr-o muncă infernală pe vremea cînd binefăcătorii lor, Thorntonii, adăugau milioane peste milioanele lor. Dar nu s-au mulțumit numai cu atîta : sub ochii lor erau azvîrliți în stradă mereu alte victime ale lăcomiei patronale, iar împilarea creștea și ea cumplit de crudă... Patronii, fără să fi existat vreo înțelegere în acest sens, au început să bage în lină, nolles și knop³⁰, din care cauză țesutul mergea mult mai încet ; din întîmplare, chipurile, au crescut pierderile de timp la primirea urzelii ; în cele din urmă au început pur și simplu să reducă numărul orelor de lucru, iar acum introduc bucăți de cîte 5 șmițuri³¹ în loc de 9, pentru ca țesătorul să piardă mai des și mai mult timp cu primirea urzelii și cu schimbarea sulului, pentru care, după cum se știe, nu se plătește nici un ban. Ei vor să-i exaspereze pe țesătorii noștri înfometîndu-i, iar cîștigul de 1 rublă și 62 de copeici pe chenzină, care a și început să apară în cărțuliile de plată ale unora dintre țesători, poate să devină în curînd cîștigul general la secția țesătorie... Tovarăși, vreți să așteptați pînă vă va veni și vouă rîndul la asemenea binefaceri din partea patronilor ? Dacă nu, în sfîrșit, dacă inimile voastre nu s-au împietrit de tot în fața suferințelor unor nevoiași ca și voi, atunci uniți-vă strîns alături de țesătorii noștri, să prezentăm revendicările noastre comune și, folosind orice prilej favorabil, să luptăm împotriva asupritorilor noștri, pentru a ne cuceri o soartă mai bună. Muncitori de la secția filatură, nu vă legănați în iluzia că cîștigul vostru ar fi stabil, nu vă lăsați înșelați cu micile sporuri obținute... Nu vedeți că aproape $\frac{2}{3}$ dintre frații voștri au și fost concediați din fabrică, iar cîștigul vostru mai bun este cumpărat cu prețul înfometării fraților voștri torcători, care au fost zvîrliți în stradă ? Este și asta o manevră vicleană a patronilor, și nu este greu s-o ghicim,

dacă socotim cât producea înainte toată secția filatură și cât produce ea acum. – Muncitori de la vopsitoria nouă ! Lucrînd zilnic 14 ore și $\frac{1}{4}$, îmbibați din cap pînă în picioare de emanațiile ucigătoare ale vopselelor, voi cîștigați de pe acum numai 12 ruble pe lună ! Citiți cu atenție revendicările noastre : noi vrem să punem capăt și reținerilor ilegale care vi se fac din cauza nepriceperii maistrului vostru. – Salahori și în genere toți muncitorii necalificați din fabrică ! – Credeți oare că vă veți putea păstra cîștigul zilnic de 60–80 de copeici atunci cînd un țesător calificat va fi nevoit să se mulțumească cu 20 de copeici pe zi ? – Tovarăși, nu fiți orbi, nu vă lăsați prinși în capcana patronului, apărați-vă cu mai multă tărie unii pe alții, altfel va fi vai de noi în iarna asta. Trebuie să urmărim cu toții cât se poate de vigilent manevrele patronilor noștri în ceea ce privește reducerea tarifelor de salarizare și să luptăm din toate puterile împotriva acestor planuri nefaste pentru noi... Fiți surzi la toate încercările lor de a vă convinge că afacerile merg prost : pentru ei aceasta nu înseamnă decît un profit mai mic la capitalul lor, pentru noi însă aceasta înseamnă chinurile foamei pentru familiile noastre, pierderea ultimei bucăți de pîine uscată. Oare se pot pune amîndouă în aceeași balanță ? Acum sînt loviți în primul rînd țesătorii, și noi trebuie să cerem :

1) ca în secția țesătorie tarifele să fie majorate la nivelul lor din primăvară, adică aproximativ cu 6 copeici la un șmiț ;

2) ca și țesătorilor să li se aplice legea care prevede că înainte de începerea lucrului trebuie să i se comunice muncitorului mărimea cîștigului ce poate fi realizat. Tabelul de tarife pe care-l semnează inspectorul de fabrici să nu existe numai pe hîrtie, ci și în fapt, așa cum cere legea. Pentru țesători, de pildă, la tarifele existente trebuie adăugate indicații cu privire la calitatea lîinii și la procentul de nolles și de knop din ea, trebuie socotit timpul pe care-l necesită munca pregătitoare ;

3) timpul de lucru trebuie împărțit în așa fel, încît să nu fim siliți să pierdem timp de lucru fără voia noastră ; acum, de pildă, lucrurile sînt anume orînduite în așa fel, încît la fiecare bucată țesătorul să piardă o zi cu primirea urzelii, și deoarece bucată va deveni aproape de două ori mai mică, țesătorul va suferi și aici o pierdere îndoită, indepen-

dent de ceea ce scrie în tabelul tarifar. Dacă patronul vrea să ne jefuiască câștigul în felul acesta, s-o facă pe față, ca să știm bine cât vrea să fure de la noi ;

4) inspectorul de fabrici trebuie să vegheze să nu fim înșelați la tarife, să vegheze să nu existe două tarife diferite pentru unul și același produs. Aceasta înseamnă, de pildă, că în tabelul tarifar nu trebuie să existe două prețuri diferite pentru unul și același produs, denumit în două feluri diferite. De pildă, biberul se țese cu 4 ruble și 32 de copeici, iar urul³² cu 4 ruble și 14 copeici, dar din punctul de vedere al muncii ele nu se deosebesc prin nimic. Și mai nerușinată este înșelătoria cu cele două tarife la același produs. În felul acesta Thorntonii au eludat dispozițiile legii amenzilor, care spune că amenda poate fi aplicată numai pentru rebut cauzat de neglijența muncitorului. În acest caz reținerea trebuie trecută în cărțulia de plată la rubrica amenzi, în termen de cel mult trei zile de la aplicarea ei. Trebuie să se țină o evidență strictă a tuturor amenzilor, iar suma rezultată din reținerile lor nu poate intra în buzunarul fabricantului, ci trebuie folosită pentru nevoile muncitorilor fabricii respective. Dar la noi – aruncați o privire în cărțuliile noastre – rubrica e albă, nu sînt amenzi, s-ar zice că patronii noștri sînt cei mai buni dintre patroni. În realitate însă ei profită de neștiința noastră pentru a ocoli legea și își fac cu ușurință mendrele... Pe noi, vedeți dv., nu ne amendează, nouă ni se fac rețineri, plătindu-ni-se după tariful mai mic, și atîta timp cît există două tarife, unul mai mic și altul mai mare, n-ai cum să te legi de ei : ei fac mereu rețineri și bagă în buzunar sumele reținute ;

5) o dată cu introducerea unui tarif unic, fiecare reținere să fie trecută la rubrica amenzi, arătîndu-se totodată de ce a fost făcută.

Atunci vom cunoaște fiecare caz de amendă nelegală, mai puțină muncă de-a noastră se va irosi în vînt și vor fi mai puține infamii ca cele care se fac în prezent, de pildă, la vopsitorie, unde din vina unui maistru nepriceput muncitorii au produs mai puțin, ceea ce, după lege, nu poate constitui un motiv de a refuza plata muncii efectuate, pentru că nu este vorba aici de vreo neglijență din partea muncitorului. Parcă puțin rețineri de acest fel ni se fac nouă tuturor fără să avem vreo vină ?

6) cerem ca pentru locuință să plătim atît cît plăteam înainte de 1891, adică 1 rublă de om pe lună, pentru că la cîștigurile noastre n-avem cum să plătim 2 ruble, și, de altfel, pentru ce să plătim?... Pentru chichineața asta murdară, infectă, strîmtă, lipsită de orice măsuri de securitate împotriva focului? Nu uitați, tovarăși, că în tot Petersburgul o chirie de 1 rublă pe lună e socotită o chirie suficientă. Numai patronii noștri grijulii nu se mulțumesc cu ea, și noi trebuie să-i silim să fie și aici mai puțin lacomi. Tovarăși, susținînd aceste revendicări, noi nu ne răzvrătim cîtuși de puțin; cerem doar să ni se dea drepturi pe care le au, conform legii, toți muncitorii din celelalte fabrici și care ne-au fost răpite numai pentru că s-a crezut că nu vom ști să ne apărăm propriile noastre drepturi. Să dovedim deci de data aceasta că „binefăcătorii” noștri s-au înșelat.

*Scris mai tîrziu
de 7 (19) noiembrie 1895*

*Tipărit la mimeograf
sub formă de foaie volantă*

*Se tipărește după textul
foii volante,
confruntat cu textul culegerii
„Rabotnik” nr. 1—2, 1896*

LA CE SE GÎNDESC MINIȘTRII NOȘTRI ? ⁸³

Scris în noiembrie—decembrie —
nu mai târziu de 8 (20) decembrie — 1895
pentru ziarul „Rabooee Delo“

Publicat pentru întâia oară
la 27 ianuarie 1924,
în ziarul „Petrogradskaia Pravda“ nr. 22

Se tipărește după o copie
dactilografiată, găsită în arhiva
departamentului poliției

Ministrul de interne, Durnovo, i-a trimis o adresă lui Pobedonostev, procurorul general al sf. sinod. Adresa a fost trimisă la 18 martie 1895 cu nr. 2.603 și poartă mențiunea : „strict confidențial“. Prin urmare, ministrul a vrut ca adresa să rămână în cel mai strict secret. Dar s-au găsit oameni care nu împărtășesc părerea domnului ministru că cetățenii ruși nu trebuie să cunoască intențiile guvernului, și iată că acum această adresă circulă peste tot în copie scrisă de mână.

Și despre ce a scris d-l Durnovo d-lui Pobedonostev ?

I-a scris despre școlile duminicale. În adresă se spune : „Informații primite în ultimii ani arată că persoane suspecte din punct de vedere politic, precum și o parte din tineretul studios cu o anumită orientare caută, după exemplul anilor 1860-1870, să intre în școlile duminicale în calitate de profesori, lectori, bibliotecari etc. Această tendință sistematică, care nu poate fi justificată nici măcar cu dorința de a câștiga mijloace de existență, dat fiind că activitatea în cadrul acestor școli nu este remunerată, dovedește că fenomenul sus-menționat constituie unul dintre mijloacele folosite de elementele potrivnice cîrmuirii pentru a lupta pe teren legal împotriva ordinii de stat și a orînduirii sociale existente în Rusia“.

Iată deci cum judecă d-l ministru ! Printre oamenii culți se găsesc unii care vor să împărtășească cunoștințele lor muncitorilor, vor ca învățătura să aducă foloase nu numai lor, ci și poporului ; ministrul însă, fără a sta pe gînduri, hotărăște pe loc că are de-a face aici cu „elemente potrivnice

cîrmuirii", cu alte cuvinte că niște complotiști instigă oamenii să se ducă la școlile duminicale. Oare fără instigație nu se putea naște la unii oameni culți dorința de a învăța pe alții ? Ceea ce îl neliniștește însă pe ministru este faptul că profesorii școlilor duminicale nu primesc leafă. El e obișnuit să vadă că spionii și slujbașii aflați în serviciul său slujesc numai pentru leafă, slujesc pe acela care plătește mai bine, pe cînd aici oamenii muncesc, slujesc, țin cursuri, și toate acestea... fără nici un ban. E ceva suspect aici ! se gîndește ministrul și trimite spioni să iscodească cum stau lucrurile. În continuare, se spune în adresă : „Din informații ulterioare“ (primite de la spioni, a căror existență este justificată prin încasarea lefii) „se constată că nu numai printre profesori se găsesc oameni cu orientare dăunătoare, dar că adesea școlile înseși se află sub îndrumarea ocultă a unui întreg cerc de persoane suspecte, ai cărui membri, fără a face parte din personalul oficial al școlilor, dar invitați de profesoarele și de profesorii puși chiar de ei, țin seara prelegeri în fața elevilor... Acest sistem, care îngăduie unor oameni din afară să țină prelegeri, oferă largi posibilități persoanelor din mediul fățiș revoluționar să pătrundă în rîndul lectorilor“.

Prin urmare, dacă „niște oameni din afară“, neaprobați și necercetați de popi și de spioni, vor să țină prelegeri în fața muncitorilor, aceasta înseamnă revoluție fățișă ! Din punctul de vedere al ministrului, muncitorii sînt praful de pușcă, iar cunoștințele și învățămîntul – scînteia ; ministrul e convins că, dacă scînteia va cădea peste praful de pușcă, explozia se va îndrepta în primul rînd împotriva cîrmuirii.

Ne face o deosebită plăcere să constatăm că, în acest caz rar, sîntem întru totul și fără doar și poate de acord cu părerile excelenței sale.

În continuare ministrul aduce în adresă „dovezi“ în sprijinul „informațiilor“ sale. Frumoase dovezi !

În primul rînd, „scrisoarea unui profesor de la o școală duminicală, a cărui identitate n-a fost stabilită pînă în prezent“. În această scrisoare, confiscată cu prilejul unei percheziții, se vorbește despre un program de prelegeri cu teme istorice, despre ideea înrobirii și dezrobirii stărilor sociale, despre răscoalele lui Razin și Pugaciov.

Se pare că aceste din urmă două nume l-au speriat atât de mult pe bietul ministru, încît pe loc i s-a părut, probabil, că vede niște furci.

A doua dovadă :

„Ministerul afacerilor interne a primit pe căi secrete programul lecțiilor publice de la una dintre școlile duminicale din Moscova ; programul are următorul conținut : «Originea societății. Societatea primitivă. Dezvoltarea organizației sociale. Statul și menirea lui. Ordinea. Libertatea. Dreptatea. Formele de guvernămînt. Monarhia absolută și monarhia constituțională. Munca – baza bunăstării generale. Utilitate și avuție. Producția, schimbul și capitalul. Cum se repartizează avuția. Urmărirea interesului propriu. Proprietatea și necesitatea ei. Eliberarea cu pămînt a țăranilor. Renta, profitul și salariul. De ce factori depinde salariul și formele acestuia. Spiritul de economie».

Ținerea unor lecții după acest program, care este cu totul nepotrivit pentru o școală elementară, oferă lectorului posibilitatea deplină de a expune treptat în fața auditoriului teoriile lui Karl Marx, Engels etc., iar persoana însărcinată de autoritățile eparhiale să asiste la aceste lecții, cu greu va fi în stare să sesizeze în conținutul lor elementele propagandei social-democrate“.

Pesemne că d-l ministru se teme rău de tot de „teoriile lui Marx și Engels“, dacă găsește „elemente“ ale acestor teorii pînă și în acest program, în care nu se vede nici urmă din ele. Ce a găsit ministrul că ar fi „nepotrivit“ în acest program ? Probabil problema formelor de guvernămînt și problema constituției.

Ei bine, domnule ministru, luați orice manual de geografie și veți găsi acolo aceste chestiuni ! Este oare posibil ca muncitori adulți să nu aibă voie să cunoască lucruri pe care le învață copiii ?

D-l ministru nu se bizuie însă pe cei de la departamentul eparhial : „probabil că nu vor înțelege despre ce este vorba“.

Adresa se încheie cu enumerarea profesorilor „suspecți“ de la școala parohială duminicală de pe lângă fabrica din Moscova a Întreprinderilor de produse textile „Prohorov“, a celor de la școala duminicală din orașul Eleț și de la școala care urmează a fi înființată în orașul Tiflis. D-l Durnovo îl

sfătuiește pe d-l Pobedonoșev să procedeze la „o verificare minuțioasă a celor care sînt admiși să predea în aceste școli“. Și cînd citești lista profesorilor, ți se face părul măciucă : numai foști studenți și foste studente. D-l ministru ar dori ca profesorii să fie foști subofițeri.

Cu o deosebită groază vorbește d-l ministru despre faptul că școala din orașul Eleț „e situată dincolo de riul Sosna, unde locuiesc mai ales oameni de rînd“ (o, ce grozăvie !) „și muncitori din fabrici, și unde se află atelierele căilor ferate“.

Școlile trebuie să fie ținute departe, cît mai departe de „oamenii de rînd și de muncitorii din fabrici“.

Muncitori ! Ați văzut cît de mult se tem miniștrii noștri de unirea științei cu muncitorii ! Să arătăm deci tuturor că nici o forță nu va putea răpi muncitorilor conștiința ! Fără știință, muncitorii sînt lipsiți de apărare ; înarmați cu ea, ei reprezintă o forță !

PROIECT DE PROGRAM
AL PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT
ȘI EXPLICAREA PROGRAMULUI ³⁴

Scris în închisoare: „Proiectul de program” — în decembrie 1895, după data de 9 (21) ale lunii; „Explicarea programului” — în iunie—iulie 1896

Publicat pentru prima oară în 1924, în revista „Proletarskaia Revoluțîia” nr. 3

„Proiectul de program” se tipărește după manuscrisul scris cu cerneală simpatică, printre rânduri, într-un exemplar al revistei „Naucnoe Obozrenie” ³⁵ nr. 5 din 1900, și confruntat cu textul șapirografiat. „Explicarea programului” se tipărește după textul șapirografiat

PROIECT DE PROGRAM

A. 1. În ritm din ce în ce mai rapid se dezvoltă în Rusia marile fabrici și uzine, ruinând pe micii meșteșugari și pe țărani cu gospodărie mică, transformându-i în muncitori lipsiți de mijloace, concentrând tot mai multă populație la orașe, în târgurile și satele industriale.

2. Această dezvoltare a capitalismului înseamnă o creștere enormă a bogăției și luxului unui pumn de fabricanți, negustori și proprietari funciari și o și mai rapidă creștere a mizeriei și asupririi muncitorilor. Îmbunătățirile în producție și mașinile pe care le introduc marile fabrici, contribuind la ridicarea productivității muncii sociale, duc la sporirea puterii capitaliștilor asupra muncitorilor, la creșterea șomajului, ceea ce face ca muncitorii să fie lipsiți de apărare.

3. Dar, înăsprind la culme asuprirea muncii de către capital, marile fabrici creează o clasă aparte de muncitori, care capătă posibilitatea de a lupta împotriva capitalului, pentru că înseși condițiile ei de trai distrug orice legături ale ei cu gospodăria proprie și, unindu-i pe muncitori prin muncă laolaltă și aruncându-i din fabrică în fabrică, cimentează rîndurile maselor muncitorești. Muncitorii încep lupta împotriva capitaliștilor și în rîndurile lor se afirmă o puternică năzuință spre unire. Din luptele izolate ale muncitorilor ia naștere lupta clasei muncitoare ruse.

4. Această luptă a clasei muncitoare împotriva clasei capitaliștilor este o luptă împotriva tuturor claselor care trăiesc din munca altora și împotriva oricărei exploatare. Ea nu se poate încheia decît cu trecerea puterii politice în

mîinile clasei muncitoare, cu trecerea întregului pămînt, a uneltelor, fabricilor, maşinilor şi minelor în mîinile întregii societăţi, în vederea organizării producţiei socialiste, în cadrul căreia tot ce produc muncitorii şi toate îmbunătăţirile în producţie trebuie să fie în folosul exclusiv al oamenilor muncii.

5. Prin caracterul şi ţelul ei, mişcarea clasei muncitoare ruse este o parte a mişcării (social-democrate) internaţionale a clasei muncitoare din toate ţările.

6. Principala piedică în calea luptei clasei muncitoare ruse pentru eliberarea sa este cîrmuirea absolutistă, nelimitată, cu cinovnicii săi iresponsabili. Sprijinindu-se pe privilegiile proprietarilor funciari şi ale capitaliştilor şi pe apărarea slugarnică a intereselor lor, cîrmuirea absolutistă ţine stările de jos într-o totală lipsă de drepturi, încătuşînd astfel mişcarea muncitorilor şi frînînd dezvoltarea întregului popor. De aceea lupta clasei muncitoare ruse pentru eliberarea sa dă naştere în mod necesar luptei împotriva puterii nelimitate a cîrmuirii absolutiste.

B. 1. Partidul social-democrat rus îşi propune ca sarcină să ajute această luptă a clasei muncitoare ruse, dezvoltînd conştiinţa de clasă a muncitorilor, contribuind la organizarea lor şi arătîndu-le sarcinile şi ţelurile luptei.

2. Lupta clasei muncitoare ruse pentru eliberarea sa este o luptă politică, şi prima ei sarcină este cucerirea libertăţii politice.

3. De aceea partidul social-democrat rus, fără a se separa de mişcarea muncitorească, va sprijini orice mişcare socială împotriva puterii nelimitate a guvernului absolutist, împotriva clasei privilegiate a nobililor-moşieri, împotriva tuturor rămăşiştelor iobăgiei şi ale împărţirii societăţii în stări sociale, rămăşiţe care stingheresc libertatea concurenţei.

4. Dimpotrivă, partidul muncitoresc social-democrat rus va lupta cu cea mai mare energie împotriva tuturor tendinţelor de a fericii clasele de oameni ai muncii cu tutela guvernului absolutist şi a slujbaşilor săi şi de a frîna dezvoltarea capitalismului şi, deci, dezvoltarea clasei muncitoare.

5. Eliberarea muncitorilor trebuie să fie opera muncitorilor înşişi.

6. Poporul rus are nevoie nu de ajutorul guvernului absolutist și al slujbașilor săi, ci de eliberarea de sub jugul acestuia.

C. Pornind de la aceste concepții, partidul social-democrat rus cere înainte de toate :

1. Convocarea unui Zemski sobor, compus din reprezentanții tuturor cetățenilor, pentru elaborarea unei constituții.

2. Dreptul de vot universal și direct pentru toți cetățenii ruși care au împlinit 21 de ani, fără deosebire de religie și naționalitate.

3. Libertatea întrunirilor, asociațiilor și grevelor.

4. Libertatea presei.

5. Desființarea stărilor sociale și egalitatea deplină a tuturor cetățenilor în fața legii.

6. Libertatea confesiunilor și egalitatea în drepturi a tuturor naționalităților. Trecerea actelor de stare civilă în atribuția unor funcționari civili de sine stătători, independenți de poliție.

7. Să se acorde fiecărui cetățean dreptul de a urmări în fața justiției pe orice funcționar public, fără reclamație pe cale ierarhică.

8. Desființarea sistemului pașapoartelor *, libertatea deplină a deplasărilor și a mutărilor dintr-o localitate în alta.

9. Libertatea meșteșugurilor și a ocupațiilor și desființarea breslelor.

D. Pentru muncitori, partidul social-democrat rus cere :

1. Înființarea unor tribunale de muncă în toate ramurile industriei, cu judecători aleși în număr egal din partea capitaliștilor și din partea muncitorilor.

2. Limitarea prin lege a zilei de muncă la 8 ore pe zi.

3. Interzicerea prin lege a muncii de noapte și a schimburilor de noapte. Interzicerea muncii copiilor sub 15 ani.

4. Legiferarea repausului în zilele de duminică și de sărbătoare.

5. Extinderea inspecției de fabrică și a legilor pentru reglementarea muncii în fabrici asupra tuturor ramurilor

---

* — Este vorba de sistemul pașapoartelor interne, prin care era îngrădită libertatea deplasărilor și a mutărilor dintr-o localitate în alta. — *Noia trad.*

industriale din întreaga Rusie și asupra fabricilor statului, precum și asupra meșteșugarilor care lucrează la domiciliu.

6. Inspecția de fabrică trebuie să fie de sine stătătoare, iar nu subordonată ministerului de finanțe. Membrii tribunalelor de muncă trebuie să aibă aceleași drepturi ca și inspecția de fabrică în ceea ce privește supravegherea respectării legii pentru reglementarea muncii în fabrici.

7. Interzicerea absolută și generală a plății salariilor în mărfuri.

8. Delegați aleși de muncitori să aibă dreptul de a supraveghea justa întocmire a tarifelor de salarizare, rebutările de mărfuri, întrebuițarea banilor proveniți din amenzi și locuințele muncitorești de pe lângă întreprinderi.

O lege care să prevadă că totalul reținerilor din salariile muncitorilor, oricare ar fi motivul pentru care s-ar face (amenzi, rebuturi etc.), nu poate depăși 10 copeici de fiecare rublă.

9. O lege care să stabilească răspunderea fabricanților pentru accidentele de muncă suferite de muncitori, cu obligația pentru fabricant de a face dovada că vina este a celui accidentat.

10. O lege care să oblige pe fabricanți să întrețină școli și să asigure muncitorilor asistență medicală.

E. Pentru țărani, partidul social-democrat rus cere :

1. Anularea ratelor de răscumpărare și despăgubirea țăranilor pentru ratele de răscumpărare achitate³⁶. Sumele plătite statului în plus să fie restituite țăranilor.

2. Restituirea către țărani a terenurilor ce le-au fost luate în 1861.

3. Egalitate deplină în ceea ce privește impozitele și dările asupra pământurilor țărănești și a celor moșierești.

4. Desființarea răspunderii solidare³⁷ și a tuturor legilor care îngăduiesc dreptul țăranilor de a dispune de pământul lor.

EXPLICAREA PROGRAMULUI

Programul se împarte în trei părți principale. În prima parte sînt expuse toate concepțiile din care decurg celelalte părți ale programului. În această parte se arată care este

situația clasei muncitoare în societatea contemporană, care este sensul și însemnătatea luptei ei împotriva fabricanților și care este situația politică a clasei muncitoare în statul rus.

În partea a doua este expusă *sarcina partidului* și se arată care este atitudinea lui față de celelalte curente politice din Rusia. Aici se arată ce fel de activitate trebuie să desfășoare partidul și toți muncitorii, conștienți de interesele lor de clasă, precum și care trebuie să fie atitudinea lor față de interesele și aspirațiile celorlalte clase ale societății ruse.

Partea a treia conține revendicările practice ale partidului. Această parte se subdivide în 3 secțiuni. Secțiunea întâi cuprinde revendicarea unor prefaceri generale în viața de stat. Secțiunea a doua – revendicările și programul clasei muncitoare. Secțiunea a treia – revendicările în folosul țăranilor. Unele explicații preliminare cu privire la aceste secțiuni sînt date mai jos, înainte de a se trece la partea practică a programului.

A. 1. Programul vorbește în primul rînd despre dezvoltarea rapidă a marilor fabrici și uzine, pentru că în Rusia contemporană acesta este fenomenul principal, care schimbă complet toate vechile condiții de viață, și mai ales condițiile de viață ale clasei celor ce muncesc. În vechile condiții, aproape toată cantitatea de bunuri era produsă de micii producători, care alcătuiau imensa majoritate a populației. Populația locuia din generație în generație în aceleași sate, producînd o mare parte din produse fie pentru consumul ei propriu, fie pentru piața restrînsă a localităților din împrejurimi, slab legată de celelalte piețe învecinate. Aceiași mici producători munceau și pentru moșieri, care îi obligau să producă produse mai ales pentru consumul propriu al moșierilor. Produsele casnice erau date spre prelucrare meseriașilor, care locuiau și ei la sate sau umblau să ia de lucru prin împrejurimi.

Dar după eliberarea țăranilor, aceste condiții de viață ale masei poporului au suferit o schimbare totală : în locul micilor ateliere meșteșugărești au început să apară fabrici mari, care creșteau într-un ritm extrem de rapid ; ele îi înlăturau pe micii producători, transformîndu-i în muncitori salariați, și puneau sute și mii de muncitori să muncească

laolaltă, producînd în cantități imense mărfuri care se vînd în toată Rusia.

Eliberarea țăranilor a desființat imobilitatea populației și a pus pe țărani în asemenea condiții, încît nu se mai puteau hrăni din peticele de pămînt care le rămăseseră. Mari mase de oameni porniră în căutare de posibilități de cîștig, ducîndu-se să muncească în fabrici, la construcții de căi ferate, care leagă între ele diferite colțuri ale Rusiei și transportă în toate părțile mărfurile marilor fabrici. Mari mase de oameni au plecat în căutare de lucru la orașe, muncind la construcții de clădiri industriale și comerciale, la transportarea combustibilului la fabrici, la pregătirea combustibilului în vederea transportării. În sfîrșit, numeroase persoane și-au găsit de lucru muncind la domiciliu pentru negustorii și fabricanții care nu mai prididesc să-și extindă întreprinderile. Schimbări asemănătoare s-au produs și în agricultură; moșierii au început să producă cereale pentru vînzare, din rîndurile țăranilor și ale negustorilor au apărut mari cultivatori de cereale, sute de milioane de puduri de cereale au început să fie vîndute în străinătate. Această producție necesita muncitori salariați, și sute de mii și milioane de țărani, părăsindu-și loturile minuscule, s-au dus să lucreze ca muncitori agricoli sezonieri și zileri la noii stăpîni, care produc cereale pentru vînzare. Tocmai la aceste schimbări survenite în vechile condiții de trai se referă programul atunci cînd spune că marile fabrici și uzine ruinează pe micii meșteșugari și pe țărani, transformîndu-i în muncitori salariați. Mica producție este înlocuită pretutindeni prin marea producție, în cadrul căreia masele de muncitori nu mai sînt decît niște simpli salariați, care muncesc pentru capitalist în schimbul unui salariu, iar capitalistul, deținînd capitaluri imense, construiește ateliere uriașe, achiziționează cantități masive de materiale și bagă în buzunar întregul profit rezultat de pe urma acestei producții în masă a muncitorilor adunați laolaltă. Producția a devenit capitalistă și apasă necruțător pe toți micii producători, distrugînd imobilitatea vieții lor la sate, silindu-i să cutreiere țara de la un capăt la altul ca simpli salahori și să vîndă capitalului munca lor. O parte din ce în ce mai mare a populației se rupe definitiv de sat și de agricultură și se concentrează la orașe, în satele și țirgurile

industriale, formînd o clasă aparte de oameni lipsiți de orice proprietate, clasa muncitorilor-proletari salariați, care trăiesc numai din vînzarea forței lor de muncă.

Acestea sînt uriașele schimbări pe care le-au produs în viața țării marile fabrici și uzine ; mica producție este înlocuită prin marea producție, iar micii producători devin muncitori salariați. Dar ce înseamnă această schimbare pentru întregul popor muncitor și la ce rezultate duce ea ? Despre aceasta vorbește mai departe programul.

A. 2. Înlocuirea micii producții prin marea producție este însoțită de înlocuirea mijloacelor bănești restrinse ale micului producător prin capitaluri uriașe, de înlocuirea cîștigurilor mici, infime, prin beneficii de milioane. De aceea dezvoltarea capitalismului duce pretutindeni la sporirea luxului și a bogăției. În Rusia s-a creat o întreagă clasă de mari magnați financiari, fabricanți, proprietari de căi ferate, negustori, bancheri, s-a creat o întreagă clasă de oameni care trăiesc din veniturile capitalurilor bănești date cu dobîndă industriașilor ; marii proprietari funciari s-au îmbogățit primind de la țărani prea mult pentru răscumpărarea pămîntului, profitînd de nevoia de pămînt a țaranilor pentru a mări arenzile, înființînd pe moșiile lor mari fabrici de zahăr și de spirt. În toate aceste clase de bogătași, luxul și risipa au atins proporții nemaiîntîlnite, iar străzile elegante ale marilor orașe s-au umplut cu palatele lor princiare și cu castelele lor luxoase. Dar pe măsura dezvoltării capitalismului, situația muncitorului se înrăutățea tot mai mult. Chiar dacă după eliberarea țaranilor salariile au crescut pe alocuri, creșterea a fost foarte mică și de scurtă durată, pentru că puhoiul de oameni flămînzi care veneau de la sate atrăgea după sine scăderea salariilor, în timp ce alimentele și celelalte produse necesare traiului se scumpeau mereu, așa încît chiar cu salarii mărite muncitorii căpătau mai puține mijloace de trai ; de lucru se găsea din ce în ce mai greu, și alături de luxoasele palate ale bogătașilor (sau la periferia orașelor) se înmulțeauocioabele muncitorilor, nevoiți să locuiască în subsoluri, în locuințe arhitixite, umede și reci, sau chiar în bordeie săpate în apropierea noilor întreprinderi industriale. Căpătînd proporții tot mai mari, capitalul apăsa tot mai greu pe umerii muncitorilor, transformîndu-i în pauperi, silindu-i să dea

fabricii tot timpul lor, mînînd la lucru soþiile și copiii muncitorilor. Iată, așadar, în ce constă prima schimbare la care duce dezvoltarea capitalismului : bogății uriașe se concentrează în mîinile unui pumn de capitaliști, iar masele poporului se pauperizează.

A doua schimbare constă în aceea că înlocuirea micii producții prin marea producție a adus multe îmbunătățiri în producție. În primul rînd, locul muncii de unul singur, efectuată izolat în fiecare mic atelier, la fiecare mic producător, a fost luat de munca muncitorilor adunați laolaltă, care lucrează împreună în aceeași fabrică, la același moșier, la același antreprenor. Munca în comun este mult mai spornică (mai productivă) decît munca de unul singur și permite să se producă mărfuri mult mai lesne și mai repede. Dar de toate aceste îmbunătățiri profită numai capitalistul, care plătește muncitorilor bănuții muncii chiar de ei și-și însușește fără plată toate foloasele care rezultă de pe urma muncii unite a muncitorilor. Capitalistul ajunge și mai puternic, iar muncitorul devine și mai slab, pentru că se deprinde cu un singur fel de muncă și-i vine mai greu să treacă la altă muncă, să-și schimbe ocupația.

O altă îmbunătățire în producție – și mult mai importantă – o constituie *mașinile* pe care le introduce capitalistul. De pe urma utilizării mașinilor, productivitatea muncii crește de mai multe ori. Dar capitalistul întoarce împotriva muncitorilor tot folosul pe care-l aduc mașinile ; profitînd de faptul că acestea reclamă mai puțină muncă fizică, angajează pentru deservirea lor femei și copii, cărora le plătește salarii mai mici. Profitînd de faptul că în urma introducerii mașinilor este nevoie de mult mai puțini muncitori, el aruncă în stradă mase de muncitori și profită de acest șomaj pentru a-l robi și mai mult pe muncitor, pentru a mări ziua de lucru, pentru a răpi muncitorului odihna de noapte și a-l transforma într-o simplă anexă a mașinii. Șomajul pe care-l creează mașinile, și care crește mereu, face acum ca muncitorul să fie complet lipsit de apărare. Îndemînarea lui nu mai are preț ; el poate fi ușor înlocuit printr-un muncitor necalificat, care învață repede să lucreze la mașină și primește bucuros să lucreze cu un salariu mai mic. Orice încercare de a se apăra împotriva apăsării crescînde pe care o

exercită capitalul atrage după sine concedierea. Izolat, muncitorul este cu totul neputincios în fața capitalului ; mașina amenință să-l strivească.

A. 3. În explicarea punctului precedent am arătat că muncitorul izolat este neputincios și lipsit de apărare în fața capitalistului care introduce mașini. Muncitorii se văd nevoiți să caute cu orice preț mijloace care să le permită să opună rezistență capitalistului, pentru a se apăra. Acest mijloc ei îl găsesc în *unire*. Neputincios când este izolat, muncitorul devine o forță atunci când se unește cu tovarășii săi ; el capătă posibilitatea să lupte împotriva capitalistului și să-i opună rezistență.

Unirea devine o necesitate pentru muncitorul în fața căruia stă deja marele capital. Dar este oare posibil să unești o mulțime de oameni veniți din toate părțile, străini unii de alții, chiar dacă lucrează în aceeași fabrică ? Programul arată condițiile care pregătesc pe muncitori în vederea unirii și le dezvoltă aptitudinile și capacitatea de a se uni. Aceste condiții sînt : 1) marea fabrică cu producție mecanizată, care cere să se lucreze în permanență tot anul, rupe cu desăvîrșire tot ce-l mai leagă pe muncitor de pămîntul și de gospodăria proprie, transformîndu-l într-un proletar deplin. Or, gospodăria proprie pe un petic de pămînt îi dezbină pe muncitori, făcea ca fiecare dintre ei să aibă un interes aparte, deosebit de interesele tovarășului și astfel împiedica unirea lor. Ruperea de pămînt a muncitorului distruge aceste piedici. 2) Apoi, munca în comun a sute și mii de muncitori îi deprinde de la sine să-și discute în comun nevoile, să acționeze în comun, arătîndu-le în mod concret că întreaga masă a muncitorilor se află în aceeași situație și are aceleași interese. 3) În sfîrșit, aruncarea permanentă a muncitorilor de la o fabrică la alta îi deprinde să compare condițiile și rînduiele din diferite fabrici, să se convingă că exploatarea este aceeași în toate fabricile, să-și însușească experiența dobîndită de alți muncitori în ciocnirile lor cu capitalistul, și în felul acesta întărește unirea, solidaritatea muncitorilor. Toate aceste condiții la un loc au făcut ca apariția marilor fabrici și uzine să determine unirea muncitorilor. În rîndurile muncitorilor ruși această unire își găsește expresia – de cele mai multe ori și cu cea mai mare vigoare – în greve (mai

încolo vom arăta de ce nu le este accesibilă muncitorilor noștri unirea în cadrul unor asociații sau case de ajutor). Pe măsura dezvoltării marilor fabrici și uzine, grevele muncitorilor devin mai frecvente, mai viguroase și mai îndârjite, și de aceea, cu cât mai puternică este apăsarea capitalismului, cu atât mai necesară este rezistența în comun a muncitorilor. Grevele și răscoalele izolate ale muncitorilor constituie astăzi, după cum spune programul, fenomenul cel mai răspândit în fabricile din Rusia. Dar pe măsură ce se dezvoltă capitalismul și grevele devin mai frecvente, ele se dovedesc a fi insuficiente. Fabricanții iau împotriva lor măsuri comune; ei se unesc, aduc muncitori din alte părți, cer concursul puterii de stat, care le ajută să înfrângă împotrivirea muncitorilor. Muncitorii nu mai au acum în fața lor cîte un singur fabricant izolat în fiecare fabrică în parte; ei au în fața lor *întreaga clasă a capitaliștilor*, împreună cu guvernul care o ajută. *Întreaga clasă a capitaliștilor* intră în luptă cu *întreaga clasă a muncitorilor*, adoptînd măsuri comune împotriva grevelor, obținînd din partea guvernului legi împotriva muncitorilor, mutînd fabricile și uzinele în localități mai retrase, folosind munca la domiciliu și recurgînd la o mie de alte subterfugii și vicleșuguri împotriva muncitorilor. Unirea muncitorilor în cadrul fabricii, și chiar în cadrul ramurii industriale respective, nu este suficientă pentru a putea opune rezistență întregii clase a capitaliștilor; devine absolut necesară acțiunea comună a *întregii clase a muncitorilor*. În felul acesta, din luptele izolate ale muncitorilor ia naștere lupta întregii clase muncitoare. Lupta muncitorilor împotriva fabricanților se transformă în *luptă de clasă*. Pe toți fabricanții îi unește unul și același interes: acela de a-i ține în frîu pe muncitori și de a le plăti salarii cît mai mici. Și fabricanții văd că nu-și vor putea salvagarda interesele altfel decît în cadrul acțiunii comune a întregii clase a fabricanților și numai dobîndind posibilitatea de a influența puterea de stat. Tot astfel și pe muncitori îi leagă interesul comun de a nu permite capitalului să-i strivească, de a-și apăra dreptul la viață și la o existență omenească. Tot astfel și muncitorii se conving că și ei au nevoie de unire, de acțiunea comună a întregii clase – clasa muncitoare – și că în acest scop trebuie să dobîndească posibilitatea de a influența puterea de stat.

A. 4. Am explicat în ce mod și din ce cauză lupta muncitorilor industriali împotriva fabricanților devine o luptă de clasă, lupta clasei muncitoare – clasa proletarilor – împotriva clasei capitaliștilor – clasa burgheziei. Se pune întrebarea : ce însemnătate are această luptă pentru întregul popor și pentru toți oamenii muncii ? În condițiile actuale, despre care am vorbit la explicarea punctului 1, producția bazată pe folosirea muncitorilor salariați înlătură tot mai mult mica producție. Numărul celor *care trăiesc din muncă salariată* crește în ritm rapid, și nu numai că crește numărul muncitorilor industriali permanenți, dar și mai mult crește numărul țăranilor care, pentru a-și putea agonisi traiul, se văd și ei nevoiți să caute de lucru ca muncitori salariați. În prezent munca salariată, munca pentru capitalist, a și devenit cea mai răspândită formă de muncă. Dominația capitalului asupra muncii a cuprins masa populației nu numai în industrie, ci și în agricultură. Această exploatare a muncii salariate, care stă la baza societății moderne, atinge în marile fabrici punctul ei culminant. Aici, în cadrul fabricii, toate metodele de exploatare pe care le folosesc toți capitaliștii în toate ramurile industriale și de pe urma cărora suferă întreaga masă a populației muncitorești din Rusia se îmbină laolaltă, iau amploare, devin o regulă permanentă, cuprind toate aspectele muncii și vieții muncitorului, creează o întreagă rînduială, un întreg sistem de stoarcere a vlăgii muncitorului de către capitalist. Să lămurim acest lucru printr-un exemplu : pretutindeni și întotdeauna, oricine se angajează la lucru se odihnește în zi de sărbătoare, dacă oamenii din partea locului țin această sărbătoare. Cu totul altfel este la fabrică : angajînd un muncitor, fabrica dispune de el după cum găsește de cuviință, fără a lua cîtuși de puțin în seamă obiceiurile muncitorului, felul lui obișnuit de viață, situația lui familială sau cerințele lui spirituale. Fabrica îl mîină la lucru atunci cînd are ea nevoie, silindu-l să-și potrivească după cerințele ei întreaga lui viață, silindu-l să-și fărîmițeze odihna, iar în cazul muncii în schimburi – să lucreze și noaptea și în zi de sărbătoare. Fabrica se dedă la toate abuzurile imaginabile în ceea ce privește timpul de muncă, și în același timp introduce „regulamente” proprii, „rînduieli” proprii, obligatorii pentru fiecare muncitor. Rînduiala din

fabrică este anume în așa fel stabilită, încît să stoarcă din muncitorul salariat toată cantitatea de muncă pe care o poate da, s-o stoarcă cît mai repede și apoi să-l azvîrle afară ! Alt exemplu. Oricine se tocmește la lucru se obligă, firește, să asculte de cuvîntul stăpînului, să facă ceea ce i se va spune. Dar, obligîndu-se să facă o muncă temporară, cel ce se angajează nu renunță nicidecum la voința sa ; dacă găsește că vreo pretenție a stăpînului este nedreaptă sau exagerată, muncitorul îl lasă și pleacă. Fabrica însă cere ca muncitorul să renunțe cu totul la voința sa ; ea introduce o disciplină riguroasă, îl obligă pe muncitor să înceapă și să înceteze lucrul la semnalul sirenei, își arogă dreptul de a-l pedepsi pe muncitor, și pentru fiecare încălcare a regulamentului – pe care tot ea l-a întocmit – îi aplică o amendă sau îl sancționează cu o reținere din salariu. Muncitorul devine o parte dintr-un uriaș complex de mașini ; el trebuie să fie tot atît de docil, tot atît de supus și lipsit de voință proprie ca și mașina însăși.

Sau încă un exemplu. Oricine se tocmește la lucru are la tot pasul motive de a fi nemulțumit de stăpîn ; reclamîndu-l în fața justiției sau a autorităților, atît autoritățile cît și justiția dau de obicei dreptate stăpînului, țin cu el, dar această favorizare a intereselor stăpînului nu se întemeiază pe o regulă generală sau pe o lege, ci pe slugărnicia diverșilor slujbași care-l apără pe stăpîn uneori mai mult, alteori mai puțin, care pe nedrept se pronunță în favoarea patronului, fie pentru că-l cunosc personal, fie pentru că nu cunosc condițiile de muncă și nu sînt în stare să-l înțeleagă pe muncitor. Fiecare caz de nedreptate de acest fel depinde de fiecare ciocnire concretă dintre muncitor și stăpînul său, de fiecare slujbaș în parte. Fabrica însă reunește un număr atît de mare de muncitori și face ca împilarea să atingă un asemenea grad, încît examinarea fiecărui caz în parte devine cu neputință. Se stabilesc reguli generale, se întocmește o lege pentru reglementarea raporturilor dintre muncitori și fabricanți, lege care este obligatorie pentru toți. În această lege favorizarea intereselor patronului este consfințită de puterea de stat. În locul nedreptăților săvîrșite de diverși slujbași se instaurează nedreptatea legii înseși. Apar, de pildă, reguli care prevăd că muncitorul care lipsește nemo-

tivat de la lucru nu numai că-și pierde salariul, dar mai plătește și amendă, în timp ce patronul nu-i plătește nimic muncitorului dacă-l trimite acasă din lipsă de lucru ; că patronul îl poate concedia pe muncitor pentru purtare grosolană, în timp ce muncitorul nu poate pleca de la el pe același motiv ; că patronul are dreptul să aplice în mod samavolnic amenzi, să facă rețineri din salariu sau să pretindă ore suplimentare de muncă etc.

Toate aceste exemple ne arată în ce mod intensifică fabrica exploatarea muncitorilor, imprimându-i un caracter general și făcînd din ea o întregă „rînduială“. Vrînd-nevrînd, muncitorul este nevoit să aibă de-a face acum nu cu un patron izolat, cu voința lui și cu împilările lui, ci cu samavolnicia și cu împilările întregii clase a patronilor. Muncitorul vede că e asuprit nu de cutare sau cutare capitalist, ci de întreaga clasă a capitaliștilor, pentru că toate întreprinderile au aceleași rînduieli de exploatare ; capitalistul individual nici nu se poate abate de la aceste rînduieli ; dacă i-ar trece prin mînte, de pildă, să reducă timpul de lucru, mărfurile l-ar costa mai scump decît pe fabricantul vecin, care îl silește pe muncitor să lucreze pentru același salariu un timp mai îndelungat. Ca să obțină o îmbunătățire a situației sale, muncitorul este nevoit acum să aibă de-a face cu o întregă orînduire socială, bazată pe exploatarea muncii de către capital. Muncitorul are de înfruntat acum nu o nedreptate sau alta, săvîrșită de cutare sau cutare slujbaș, ci nedreptatea puterii de stat însăși, care ia sub ocrotirea sa întreaga clasă a capitaliștilor și emite în favoarea acestei clase legi obligatorii pentru toată lumea. În felul acesta lupta muncitorilor industriali împotriva fabricantilor se transformă inevitabil într-o luptă împotriva întregii clase a capitaliștilor, împotriva întregii orînduiri sociale care se bazează pe exploatarea muncii de către capital. Tocmai de aceea lupta muncitorilor capătă o însemnătate socială, devine o luptă dusă în numele tuturor oamenilor muncii împotriva tuturor claselor care trăiesc din munca altora. De aceea lupta muncitorilor inaugurează o epocă nouă în istoria Rusiei și anunță zorile eliberării muncitorilor.

Pe ce se bazează însă dominația clasei capitaliștilor asupra întregii mase a celor ce muncesc ? Pe faptul că în miinile

capitaliștilor, în proprietatea lor privată, se află toate fabricile, uzinele, minele, mașinile, uneltele de muncă ; pe faptul că în mâinile lor se află suprafețe întinse de pământ (din întreaga suprafață de pământ a Rusiei europene, mai mult de $\frac{1}{3}$ aparține proprietarilor funciari, al căror număr nu atinge o jumătate de milion). Neavînd nici un fel de unelte de muncă și materiale, muncitorii se văd nevoiți să-și vîndă forța de muncă capitaliștilor, care plătesc muncitorilor numai strictul necesar pentru întreținerea lor și bagă în buzunar tot surplusul produs de muncă ; ei plătesc, așadar, numai o parte din timpul întrebuițat pentru muncă și își însușesc restul. Tot sporul de bogăție rezultat din munca unită a unui mare număr de muncitori sau din îmbunătățirile în producție revine clasei capitaliștilor, pe cînd muncitorii, trudind din generație în generație, rămîn mereu aceiași proletari roși de mizerie. De aceea există numai un singur mijloc de a se pune capăt exploatării muncii de către capital, și anume : desființarea proprietății private asupra uneltelor de muncă, trecerea tuturor fabricilor, uzinelor, minelor, precum și a tuturor moșiilor mari etc. în mâinile întregii societăți și organizarea unei producții socialiste comune, dirijate de muncitorii înșiși. Produsele muncii efectuate în comun vor merge atunci în folosul oamenilor muncii înșiși, iar prisosul produs peste cele necesare întreprinderii lor va servi pentru satisfacerea nevoilor lor, pentru deplina dezvoltare a tuturor aptitudinilor lor și pentru folosirea în condiții de egalitate a tuturor cuceririlor științei și artei. Tocmai de aceea se arată în program că numai așa se poate încheia lupta clasei muncitoare împotriva capitaliștilor. Dar pentru aceasta este necesar ca puterea politică, adică puterea de a conduce statul, să treacă din mâinile guvernului aflat sub influența capitaliștilor și a moșierilor, sau din mâinile unui guvern compus de-a dreptul din reprezentanți aleși ai capitaliștilor, în mâinile clasei muncitoare.

Acesta este țelul final al luptei clasei muncitoare, aceasta este condiția eliberării sale depline. Spre acest țel final trebuie să năzuiască muncitorii conștienți, uniți ; dar la noi în Rusia ei mai întîmpină încă obstacole foarte mari, care-i împiedică să ducă lupta pentru eliberarea lor.

A. 5. Împotriva dominației clasei capitaliștilor luptă în momentul de față muncitorii din toate țările europene, precum și muncitorii din America și din Australia. Unirea și strângerea rîndurilor clasei muncitoare nu se mărginește la cadrul unei singure țări sau al unei singure naționalități : partidele muncitorești din diferite țări proclamă sus și tare deplina identitate (solidaritate) de interese și țeluri ale muncitorilor din lumea întreagă. Ei se întrunesc în congrese comune, formulează față de clasa capitaliștilor din toate țările revendicări comune, proclamă sărbătoarea internațională a întregului proletariat unit, care năzuiește spre eliberarea sa (1 Mai), unesc clasa muncitoare de toate naționalitățile și din toate țările într-o singură mare armată a muncitorilor. Această unire a muncitorilor din toate țările este determinată de necesitate, de faptul că clasa capitaliștilor, care domină asupra muncitorilor, nu-și mărginește dominația la cadrul unei singure țări. Legăturile comerciale dintre diferitele state devin tot mai strînse și mai ample ; capitalul trece mereu dintr-o țară într-alta. Băncile, aceste uriașe depozite de capitaluri, care adună capitalul de pretutindeni și-l repartizează între capitaliști prin acordări de împrumuturi, se transformă din bănci cu caracter național în bănci cu caracter internațional, adună capitaluri din toate țările și le repartizează între capitaliștii din Europa și din America. Uriașe societăți pe acțiuni se organizează acum cu scopul de a înființa întreprinderi capitaliste nu într-o singură țară, ci în mai multe țări deodată ; apar societăți internaționale de capitaliști. Dominația capitalului este internațională. De aceea și lupta muncitorilor din toate țările pentru eliberarea lor este încununată de succes numai atunci cînd ei luptă uniți împotriva capitalului internațional. De aceea tovarăși ai muncitorului rus în lupta împotriva clasei capitaliștilor sînt și muncitorul german, și muncitorul polonez, și muncitorul francez, după cum dușmani îi sînt și capitaliștii ruși, și cei polonezi, și cei francezi. Astfel, în ultimul timp, capitaliștii străini își transferă bucuros capitalurile în Rusia, construiesc în Rusia filiale ale fabricilor și uzinelor lor și înființează societăți pentru noi întreprinderi în Rusia. Ei se năpustesc cu lăcomie asupra acestei țări tinere, în care atitudinea guvernului față de capital este mai binevoitoare și

mai servilă ca oriunde și în care găsesc muncitori mai puțin uniți, mai puțin capabili de rezistență decît cei din Apus, o țară în care nivelul de trai al muncitorilor, deci și salariul lor, este mult mai scăzut, astfel încît capitaliștii străini pot obține profituri uriașe, nemaiauzite în țara lor. Capitalul internațional și-a întins mîna și asupra Rusiei. Muncitorii ruși întind mîinile lor mișcării muncitorești internaționale.

A. 6. Am arătat mai sus cum marile fabrici și uzine duc pînă la limita extremă asupra muncii de către capital, cum ele creează un întreg sistem de metode de exploatare ; cum muncitorii, ridicîndu-se împotriva capitalului, ajung în mod inevitabil la necesitatea unirii tuturor muncitorilor, la necesitatea unei lupte comune a întregii clase muncitoare. În această luptă împotriva clasei capitaliștilor, muncitorii se lovesc de legile statului, care iau sub ocrotirea lor pe capitaliști și interesele lor.

Dar dacă, unindu-se laolaltă, muncitorii sînt în stare să smulgă capitaliștilor concesi, să le opună rezistență, înseamnă că prin unirea lor ei ar putea tot astfel să exercite o influență asupra legilor statului, să obțină modificarea lor. Așa și procedează muncitorii din toate celelalte țări ; muncitorii ruși nu au însă posibilitatea de a exercita o influență directă asupra statului. În Rusia, muncitorii sînt puși în condiții în care sînt lipsiți de cele mai elementare drepturi cetățenești. Ei nu au voie nici să se întrunească, nici să discute împreună problemele care îi privesc, nici să organizeze asociații sau să-și publice declarațiile, cu alte cuvinte legile statului nu numai că sînt întocmite în interesul clasei capitaliștilor, dar pur și simplu răpesc muncitorilor orice posibilitate de a exercita vreo influență asupra legilor și de a obține modificarea lor. Aceasta se datorește faptului că în Rusia (și dintre toate statele europene numai în Rusia) se menține pînă în prezent puterea nelimitată a cîrmuirii absolutiste, adică se menține o organizare de stat în cadrul căreia numai țarul poate să dea, după aprecierea sa, legi obligatorii pentru întregul popor, iar aplicarea acestor legi este dată în atribuția exclusivă a unor slujbași numiți de el. Cetățenii sînt lipsiți de orice drept de a participa la întocmirea legilor, la discutarea lor, la propunerea unor legi noi ; ei nu au dreptul de a cere abrogarea legilor vechi. Ei sînt

lipsiți de orice drept de a cere slujbașilor să dea socoteală de activitatea lor, de a controla activitatea lor, de a-i reclama în justiție. Cetățenii sînt lipsiți pînă și de dreptul de a discuta treburile de stat : ei nu au voie să organizeze întruniri sau asociații fără permisiunea acelorași slujbași. Slujbașii statului sînt, așadar, complet scutiți de răspundere ; ei constituie oarecum o castă aparte, suprapusă cetățenilor. Lipsa de răspundere și samavolnicia slujbașilor statului, precum și imposibilitatea totală pentru populație de a-și spune cuvîntul, dau naștere la abuzuri de putere atît de revoltătoare din partea acestor slujbași și la asemenea acte de încălcare a drepturilor oamenilor simpli, cum fără îndoială n-ar fi cu putință în nici o țară europeană.

Așadar, după lege, puterea guvernului rus este complet nelimitată ; el este considerat a fi cu totul independent de popor, situat deasupra tuturor stărilor și claselor. Dar dacă ar fi într-adevăr așa, atunci de ce în toate conflictele dintre muncitori și capitaliști atît legea cît și guvernul sînt de partea capitaliștilor ? De ce se bucură capitaliștii de un sprijin din ce în ce mai mare pe măsură ce numărul lor sporește și bogăția lor crește, în timp ce muncitorii se lovesc de tot mai multe restricții și întîmpină tot mai multă împotrivire ?

În realitate, guvernul nu este situat deasupra claselor, ci ia apărarea unei clase împotriva alteia, ia apărarea clasei celor avuți împotriva celor neavuți, apărarea capitaliștilor împotriva muncitorilor. Un guvern care are o putere nelimitată nici nu ar putea conduce un stat atît de imens dacă n-ar acorda tot felul de privilegii și favoruri claselor avute.

Cu toate că, după lege, guvernul deține o putere nelimitată și independentă, în realitate capitaliștii și proprietarii funciari dispun de mii de mijloace pentru a-și exercita influența asupra guvernului și asupra treburilor statului. Ei au instituții de castă proprii, recunoscute de lege, așezăminte nobiliare și asociații negustorești, comitete pentru problemele comerțului și ale manufacturilor etc. Reprezentanții lor aleși ori devin de-a dreptul slujbași ai statului și iau parte la conducerea treburilor lui (de pildă mareșalii nobilimii), ori sînt chemați să participe în calitate de membri în toate instituțiile guvernamentale : de pildă, legea prevede că fabricanții fac parte din comisiile pentru reglementarea muncii în fabrici (acestea sînt

organele ierarhic superioare ale inspecției de fabrică), trimițând reprezentanți în aceste comisii. Dar ei nu se limitează numai la această participare directă la conducerea statului. În asociațiile lor, ei discută legile statului, elaborează proiecte, iar guvernul le cere de obicei părerea în toate ocaziile, le supune diferite proiecte și-i roagă să facă observații în legătură cu ele.

Capitaliștii și proprietarii funciari organizează congrese generale în cadrul cărora discută problemele care îi interesează, elaborează diferite măsuri în folosul clasei lor, formulează în numele tuturor nobililor proprietari de moșii, în numele „negustorimii din toată Rusia“, cereri pentru adoptarea unor legi noi și modificarea celor vechi. Ei își pot discuta problemele în coloanele ziarelor, căci, oricât ar stinjeni guvernul presa prin cenzura sa, el nici în gând nu se încumetă să răpească claselor avute dreptul de a-și discuta problemele. Ei au tot felul de căi și posibilități de acces la reprezentanții sus-puși ai puterii de stat și le este mai ușor să discute samavolnicia slujbașilor inferiori, le este ușor să obțină abrogarea unor legi și regulamente deosebit de stinjenitoare. Și dacă nicăieri în lume nu există un asemenea noian de legi și regulamente ca la noi, nu există această nemaîntilnită tutelare polițienească din partea guvernului în cadrul căreia totul este reglementat pînă în cele mai mici amănunte și care înăbușă orice acțiune vie, nu e mai puțin adevărat că nicăieri în lume aceste regulamente burgheze nu sînt călcate cu atîta ușurință și aceste legi polițiste nu sînt eludate atît de lesne prin simpla îngăduință binevoitoare a autorităților superioare. Și această îngăduință binevoitoare nu este refuzată niciodată *.

B. 1. Acest punct din program este cel mai important, este punctul principal, pentru că arată în ce trebuie să constea activitatea partidului care apără interesele clasei muncitoare, în ce trebuie să constea activitatea tuturor muncitorilor conștienți. El arată în ce mod năzuințele socialismului, năzuințele de a înlătura veșnica exploatare a omului de către

* În continuare, dactilografatul n-a știut, probabil, să descifreze cîteva cuvinte din original. Textul șapirografiat conține aici cuvîntul „[*omisiunea I*]“, după care urmează o frîntură de frază: „domnia slujbașilor iresponsabili, decît orice intervenție a societății în treburile guvernamentale, cu cît mai bucuos oferă ea posibilitatea [*omisiunea a II-a**]“. — *Nota red.*

om, trebuie să fie unite cu mișcarea populară generată de condițiile de viață pe care le-au creat marile fabrici și uzine.

Activitatea partidului trebuie să constea în sprijinirea luptei de clasă a muncitorilor. Sarcina partidului nu este aceea de a născoci niște mijloace la modă pentru ajutorarea muncitorilor, ci de a se alătura mișcării muncitorilor, de a introduce lumină în această mișcare, de a ajuta pe muncitori în această luptă, pe care ei au și început-o. Sarcina partidului este să apere interesele muncitorilor și să reprezinte interesele întregii mișcări muncitorești. În ce anume însă trebuie să se manifeste ajutorul de care au nevoie muncitorii în lupta lor ?

Programul spune că acest ajutor trebuie să constea, în primul rînd, în dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorilor. Mai sus am arătat cum lupta muncitorilor împotriva fabricanților devine lupta de clasă a proletariatului împotriva burgheziei.

Din cele spuse de noi acolo rezultă ce anume trebuie să înțelegem prin conștiința de clasă a muncitorilor. Conștiința de clasă a muncitorilor înseamnă înțelegerea de către muncitori a faptului că singurul mijloc de a-și îmbunătăți situația și de a obține eliberarea lor este de a lupta împotriva clasei capitaliștilor și a fabricanților, care sînt creați de marile fabrici și uzine. Apoi conștiința de clasă a muncitorilor înseamnă înțelegerea faptului că toți muncitorii din țara respectivă au aceleași interese, interese solidare, că ei toți alcătuiesc o singură clasă, deosebită de toate celelalte clase ale societății. În sfîrșit, conștiința de clasă a muncitorilor înseamnă înțelegerea de către muncitori a faptului că, pentru a-și atinge țelurile lor, ei trebuie să-și asigure posibilitatea de a influența treburile statului, așa cum și-au asigurat-o — și continuă să depună eforturi pentru a și-o asigura — proprietarii funciari și capitaliștii.

Pe ce cale însă dobîndesc muncitorii înțelegerea tuturor acestor lucruri ? Ei o dobîndesc sorbind-o mereu chiar din lupta pe care încep s-o ducă împotriva fabricanților și care ia o amploare din ce în ce mai mare, devine din ce în ce mai ascuțită și antrenează un număr tot mai mare de muncitori, pe măsură ce se dezvoltă marile fabrici și uzine. A fost un timp cînd dușmănia muncitorilor față de capital își

găsea expresia doar într-un vag sentiment de ură împotriva exploataătorilor lor, în conștiința vagă a asupririi și robiei lor și în dorința de *a se răzbuna* pe capitaliști. Lupta lua atunci forma unor revolte răzlețe ale muncitorilor, care distrugeau clădirile, sfărâmau mașinile, luau la bătaie pe cei din administrația fabricii etc. Aceasta a fost *prima* formă, forma inițială a mișcării muncitorești, și această formă a fost necesară pentru că ura împotriva capitalistului a fost întotdeauna și pretutindeni primul impuls care a trezit la muncitori voința de a se apăra. Dar mișcarea muncitorească rusă a depășit deja această formă inițială. În locul urii vagi împotriva capitalistului, muncitorii au început să înțeleagă antagonismul dintre interesele clasei muncitorilor și interesele clasei capitaliștilor. În locul sentimentului vag că sînt asupriți, ei au început să-și dea seama *prin ce anume* și *cum anume* îi apasă capitalul, și ei se ridică împotriva unei forme de asuprire sau alteia, căutînd să pună stavilă apăsării capitalului, apărîndu-se împotriva lăcomiei capitalistului. În loc de răzbunare împotriva capitaliștilor, ei încep acum să ducă o luptă pentru concesi, să prezinte clasei capitaliștilor revendicare după revendicare, cerînd îmbunătățirea condițiilor lor de muncă, majorarea salariilor, reducerea zilei de muncă. Fiecare grevă concentrează toată atenția și toate eforturile muncitorilor cînd asupra uneia, cînd asupra alteia dintre condițiile în care e pusă clasa muncitoare. Fiecare grevă implică discutarea acestor condiții, ajută pe muncitori să le înțeleagă, să-și dea seama în ce constă aici apăsarea exercitată de capital, cu ce mijloace se poate lupta împotriva acestei apăsări. Fiecare grevă îmbogățește experiența întregii clase muncitoare. Dacă greva reușește, ea arată clasei muncitoare forța unirii muncitorilor și constituie pentru alții un îndemn de a se folosi de succesul tovarășilor lor. Dacă nu reușește, ea determină discutarea cauzelor eșecului și căutarea unor metode de luptă mai bune. Această trecere a muncitorilor la luptă perseverentă pentru nevoile lor vitale, pentru concesi, pentru îmbunătățirea condițiilor de trai, de salarizare și pentru reducerea zilei de muncă, trecere care a început acum peste tot în Rusia, constituie un uriaș pas înainte făcut de muncitorii ruși, și acestei lupte, sprijinirii ei, trebuie să-i acorde principala atenție partidul social-de-

mocrat și toți muncitorii conștienți. Ajutorul care urmează să fie dat muncitorilor trebuie să constea în indicarea nevoilor celor mai arzătoare a căror satisfacere trebuie să constituie obiectul luptei, în analizarea cauzelor care înrăutățesc în mod deosebit situația unora sau altora dintre muncitori, în explicarea legilor și regulamentelor privitoare la reglementarea muncii în fabrici, legi și regulamente a căror încălcare (ca și trucurile înșelătoare ale capitaliștilor) duc atît de des la o dublă jefuire a muncitorilor. Ajutorul trebuie să constea în exprimarea mai precisă și mai concretă a revendicărilor muncitorilor și în aducerea lor la cunoștința opiniei publice, în alegerea momentului celui mai potrivit pentru împotrivire, în alegerea metodei de luptă, în examinarea situației și aprecierea forțelor celor două părți aflate în luptă, în discutarea posibilității de a alege o metodă și mai bună de luptă (cum ar fi, poate, o scrisoare către fabricant sau o cerere către inspector, ori către medic, după împrejurări, dacă nu este cazul să se treacă direct la grevă etc.).

Am spus că trecerea muncitorilor ruși pe calea acestei lupte arată că ei au făcut un uriaș pas înainte. Această luptă situează (aduce) mișcarea muncitorească pe un drum drept și constituie chezașia sigură a unor noi succese. Din experiența acestei lupte masele muncitorești învață, în primul rînd, să descopere și să înțeleagă rînd pe rînd diferitele procedee de exploatare capitalistă, să le confrunte și cu dispozițiile legii, și cu condițiile lor de trai, și cu interesele clasei capitaliștilor. Analizînd diferitele forme și cazuri de exploatare, muncitorii învață să înțeleagă semnificația și esența exploatării în ansamblul ei, învață să înțeleagă orînduirea socială care se bazează pe exploatarea muncii de către capital. În al doilea rînd, în această luptă muncitorii își încearcă forțele, învață să se unească, învață să înțeleagă necesitatea și însemnătatea unirii. Lărgirea acestei lupte și creșterea frecvenței ciocnirilor duc în mod inevitabil la extinderea luptei, la dezvoltarea sentimentului de unitate, a sentimentului de solidaritate, la început în rîndurile muncitorilor din localitatea respectivă, apoi în rîndurile muncitorilor din întreaga țară, în rîndurile întregii clase muncitoare. În al treilea rînd, această luptă dezvoltă conștiința politică a

muncitorilor. Prin înseși condițiile lor de viață, masele muncitorești sînt puse într-o astfel de situație, încît (nu pot) nu au nici răgazul, nici posibilitatea de a reflecta asupra unor probleme de stat. Dar lupta muncitorilor împotriva fabricanților pentru nevoile lor de zi cu zi face de la sine și în mod inevitabil ca muncitorii să se lovească de probleme de stat, politice, căutînd răspuns la întrebările : cum este condus statul rus, cum se fac legile și regulamentele și ale cui interese servesc ele. Fiecare conflict de muncă îi duce în mod inevitabil pe muncitori la un conflict cu legile și cu reprezentanții puterii de stat. Aici aud muncitorii pentru întîia oară „cuvîntări politice“. La început fie chiar și de la inspectorii de fabrici, care le explică că șiretlicul prin care fabricantul le stoarce ultima picătură de vlagă se bazează pe sensul precis al unor regulamente aprobate de forurile în drept și în așa fel întocmire încît lasă la bunul plac al fabricantului stoarcerea necruțătoare a muncitorilor, sau că împilările din partea fabricantului sînt perfect legale, pentru că fabricantul nu face decît să uzeze de dreptul său, sprijinindu-se pe cutare lege, care este aprobată de puterea de stat și apărută de ea. Lămuririle politice ale d-lor inspectorii sînt completate uneori cu „lămuririle politice“ și mai folositoare ale d-lui ministru, care amintește muncitorilor despre sentimentele de „dragoste creștinească“ pe care ei le datorează fabricanților pentru faptul că aceștia strîng milioane de pe urma muncii muncitorilor³⁸. Apoi, la aceste lămuriri ale reprezentanților puterii de stat și la faptul că muncitorii află în mod nemijlocit în folosul cui acționează această putere, se adaugă foile volante sau alte lămuriri ale socialiștilor, astfel încît în cursul unei asemenea greve muncitorii își fac pe deplin educația politică. Ei învață să înțeleagă nu numai interesele deosebite ale clasei muncitoare, ci și locul deosebit pe care clasa muncitoare îl ocupă în stat. Iată, așadar, care trebuie să fie *ajutorul* pe care partidul social-democrat poate să-l dea luptei de clasă a muncitorilor : dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorilor prin sprijinirea lor în lupta pentru nevoile lor cele mai arzătoare.

A doua sarcină pe linia acestui *ajutor* trebuie să constea, după cum spune programul, în a contribui la organizarea muncitorilor. Lupta pe care am descris-o mai sus cere ne-

apărat ca muncitorii să se organizeze. Organizarea devine necesară și pentru grevă, întrucât de ea depinde succesul grevei, și pentru colecte în folosul greviștilor, și pentru înființarea de case de ajutor muncitorești, și pentru agitația în rândurile muncitorilor, pentru a putea difuza în rândurile lor foi volante sau înștiințări, manifeste etc. Organizarea e și mai necesară în vederea apărării împotriva urmării din partea poliției și a jandarmeriei, pentru a putea ascunde de ele toate asociațiile muncitorilor, toate legăturile lor, pentru a putea organiza aducerea de cărți, broșuri, ziare etc. A da ajutor în toate aceste privințe - iată a doua sarcină a partidului.

A treia sarcină este de a arăta adevăratul țel al luptei, adică de a lămuri muncitorilor în ce constă exploatarea muncii de către capital, pe ce se sprijină ea, în ce mod proprietatea privată asupra pământului și uneltelor de muncă duce la pauperizarea maselor muncitorești, le silește să vândă munca lor capitaliștilor și să le dea gratuit tot surplusul produs prin munca muncitorului peste ceea ce este necesar întreținerii lui, de a lămuri apoi cum această exploatare generează în mod inevitabil lupta de clasă a muncitorilor împotriva capitaliștilor, care sînt condițiile acestei lupte și țelurile ei finale, într-un cuvînt de a lămuri cele arătate pe scurt în acest program.

B. 2. Ce înseamnă că lupta clasei muncitoare este o luptă politică? Aceasta înseamnă că clasa muncitoare nu poate să ducă lupta pentru eliberarea ei fără a lupta totodată pentru posibilitatea de a influența mersul treburilor statului, conducerea statului, întocmirea legilor. Capitaliștii ruși au înțeles de mult necesitatea unei asemenea influențe și noi am arătat în ce fel au știut ei să găsească, în pofida variatelor interdicții impuse de legile polițienești, mii de mijloace pentru a influența puterea de stat și cum această putere servește interesele clasei capitaliștilor. De aici urmează de la sine că fără exercitarea unei asemenea influențe asupra puterii de stat nici clasa muncitoare nu-și poate duce lupta, nu poate nici măcar să obțină o îmbunătățire durabilă a soartei sale.

Mai înainte am arătat că lupta muncitorilor împotriva capitaliștilor îi va duce în mod inevitabil la un conflict cu

cîrmuirea și că însăși cîrmuirea se străduiește din răspuțeri să demonstreze muncitorilor că numai prin luptă și printr-o împotrivire unită pot ei influența puterea de stat. Deosebit de limpede reiese acest lucru din experiența marilor greve care au avut loc în Rusia în anii 1885–1886. Guvernul s-a apucat de îndată să întocmească regulamente privitoare la muncitori, a promulgat îndată legi noi cu privire la rînduieșile din fabrici, cedînd în fața revendicărilor persistente ale muncitorilor (de pildă au fost introduse regulamente pentru limitarea amenzilor și pentru achitarea regulată a salariilor) *. La fel și grevele de acum (1896) au determinat iarăși o intervenție imediată din partea guvernului, care a înțeles acum că nu se poate mărgini la arestări și expulzări, că se face ridicol oferind muncitorilor povețe stupide să se bizuie pe generozitatea fabricanților (vezi circulara ministrului de finanțe Witte către inspectorii de fabrici. Primăvara anului 1896) **. Guvernul a văzut că „muncitorii uniți reprezintă o forță de care trebuie să se țină seamă“, și de aceea a întreprins îndată revizuirea legilor pentru reglementarea muncii în fabrici, convocînd la Petersburg o conferință a inspectorilor-șefi de fabrici pentru a discuta chestiunea reducerii zilei de muncă și alte concesii inevitabile care trebuie făcute muncitorilor.

Vedem, așadar, că lupta clasei muncitoare împotriva clasei capitaliștilor trebuie să fie neapărat o luptă politică. De pe acum această luptă exercită într-adevăr o anumită influență asupra puterii de stat și capătă o semnificație politică. Dar, pe măsura dezvoltării mișcării muncitorești, se vedește și se face simțită, tot mai clară și mai pronunțată, totala lipsă de drepturi politice a muncitorilor, despre care am vorbit mai sus, imposibilitatea totală pentru muncitori de a exercita asupra puterii de stat o influență fățișă și directă. De aceea revendicarea cea mai arzătoare a muncitorilor și primul obiectiv al influenței clasei muncitoare asupra mersului treburilor statului trebuie să fie *dobîndirea libertății politice*, adică dobîndirea participării directe, garantate prin lege (prin constituție), a tuturor cetățenilor la conducerea statu-

* Vezi volumul de față, pag. 21–25. — *Nota trad.*

** Vezi volumul de față, pag. 111. — *Nota trad.*

lui, asigurarea dreptului pentru toți cetățenii de a se întruni liber, de a discuta problemele lor, de a influența prin asociații și prin presă mersul treburilor statului. Dobândirea libertății politice devine „o cauză vitală a muncitorilor”, pentru că fără ea muncitorii nu au și nu pot avea nici o influență asupra mersului treburilor statului și rămân astfel în mod inevitabil o clasă umilită, lipsită de drepturi și de posibilitatea de a-și spune cuvântul. Și dacă chiar de pe acum, când lupta muncitorilor și unirea lor sînt abia la început, guvernul se și grăbește să facă concesii muncitorilor pentru a opri dezvoltarea mișcării, nu încapă îndoială că atunci când muncitorii își vor strînge rîndurile și se vor uni sub conducerea unui singur partid politic, ei vor ști să silească guvernul să cedeze, vor ști să cucerească libertatea politică pentru ei și pentru întregul popor rus !

În părțile precedente ale programului s-a arătat ce loc ocupă clasa muncitoare în societatea modernă și în statul modern, care este țelul luptei clasei muncitoare și care este sarcina partidului care reprezintă interesele muncitorilor. În condițiile când puterea cîrmuirii este nelimitată, nu există și nu pot exista în Rusia partide politice fățișe, dar există curente politice care exprimă interesele celorlalte clase și care exercită o influență asupra opiniei publice și asupra guvernului. De aceea, pentru a delimita poziția partidului social-democrat, trebuie să arătăm acum atitudinea lui față de celelalte curente politice din societatea rusă, pentru ca muncitorii să-și dea seama cine și în ce limite le poate fi aliat și cine le este dușman. Tocmai acest lucru este arătat în următoarele două puncte din program.

B. 3. Programul declară că aliați ai muncitorilor sînt, în primul rînd, toate păturile sociale care luptă împotriva puterii nelimitate a cîrmuirii absolutiste. Întrucît această putere nelimitată constituie principala piedică în calea luptei muncitorilor pentru eliberarea lor, rezultă de la sine că interesul direct al muncitorilor reclamă sprijinirea oricărei mișcări sociale îndreptate împotriva absolutismului (absolut înseamnă nelimitat ; absolutism înseamnă puterea nelimitată a cîrmuirii). Pe măsura dezvoltării capitalismului se adîncesc tot mai mult contradicțiile dintre această cîrmuire birocratică și interesele claselor avute înseși, interesele burgheziei. Partidul

social-democrat declară că va sprijini toate păturile și grupurile burgheziei care iau atitudine împotriva puterii nelimitate a cîrmuirii.

Muncitorilor le este infinit mai convenabilă o influență directă exercitată de burghezie asupra treburilor statului decît actuala ei influență, exercitată prin intermediul unei haite de cinovnici venali care își fac de cap. Muncitorilor le este mult mai convenabilă o influență fățișă exercitată de burghezie asupra politicii decît actuala influență camuflată prin existența unei cîrmuiri, chipurile, „independente“ și atotputernice, care pretinde a cîrmui „prin grație divină“ și împarte „grațiile sale“ harnicilor și oropsiților proprietari funciari, precum și asupriților și nenorociților de fabricanți. Muncitorii trebuie să ducă o luptă deschisă împotriva clasei capitaliștilor, astfel încît întregul proletariat rus să poată vedea pentru care interese luptă muncitorii, să poată învăța cum trebuie dusă lupta, iar uneltirile și tendințele burgheziei să nu se ascundă în anticamerele marilor duci, în saloanele senatorilor și miniștrilor, în cancelariile arhiscrete ale departamentelor, ci să iasă la lumina zilei și să deschidă ochii tuturor și fiecăruia, arătîndu-le cine sînt adevărații inspiraatori ai politicii guvernului și ce urmăresc capitaliștii și moșierii. De aceea trebuie înlăturat tot ce camuflează actuala influență a clasei capitaliștilor, de aceea trebuie sprijiniți toți reprezentanții burgheziei care se pronunță împotriva birocrăției, împotriva conducerii birocratice, împotriva cîrmuirii absolutiste ! Dar, declarînd că sprijină orice mișcare socială îndreptată împotriva absolutismului, partidul social-democrat arată totodată că el nu se separă de mișcarea muncitorească, pentru că clasa muncitoare are interesele ei deosebite, opuse intereselor tuturor celorlalte clase. Acordînd sprijin tuturor reprezentanților burgheziei în lupta pentru libertate politică, muncitorii nu trebuie să uite că numai în mod vremelnic clasele avute se pot alia cu ei, că interesele muncitorilor și ale capitaliștilor sînt ireconciliabile, că înlăturarea absolutismului le este necesară muncitorilor numai pentru a putea duce fățiș, pe scară largă, lupta lor împotriva clasei capitaliștilor.

Partidul social-democrat declară de asemenea că va acorda sprijin tuturor acelor care se ridică împotriva clasei privi-

legiate a nobililor-moșieri. Nobilii-moșieri sînt considerați în Rusia prima stare socială în stat. Rămășițele puterii lor feudale asupra țăranilor continuă și astăzi să asuprească marea masă a poporului. Țăranii continuă să plătească rate de răscumpărare pentru eliberarea de sub puterea moșierilor. Țăranii continuă să rămînă legați de pămînt pentru ca domnii moșieri să nu ducă lipsă de muncitori agricoli ieftini și supuși. Pînă în ziua de astăzi țăranii sînt lăsați, ca niște oameni lipsiți de drepturi și ca niște minori, la cheremul cinovnicilor, care au grijă de propriul lor buzunar și se amestecă în viața țăranilor, veghind ca țăranii să plătească „regulat” moșierilor iobăgiști ratele de răscumpărare sau dijma, ca ei să nu „se sustragă” de la munca în folosul moșierilor, să nu se mute, de pildă, în alte părți, obligîndu-i, poate, astfel pe moșieri să angajeze din afară muncitori care să nu fie atît de ieftini și atît de striviți de nevoi. Aservindu-și milioane și zeci de milioane de țărani și menținînd lipsa lor de drepturi, d-nii moșieri se bucură, pentru această înaltă virtute, de cele mai înalte privilegii în stat. În cele mai înalte funcții de stat sînt numiți mai ales nobili-moșieri (de altfel și legea acordă nobilimii cele mai mari drepturi în ceea ce privește ocuparea funcțiilor de stat); moșierii din înalta aristocrație sînt cei mai apropiați de curte și pot face, mai direct și mai ușor decît oricine, ca politica guvernului să încline de partea lor. Profitînd de faptul că sînt apropiați de guvern, ei pradă vistieria statului și primesc din banii poporului daruri și pomeni în valoare de milioane de ruble, fie sub forma unor mari domenii care se dau pentru serviciul prestat, fie sub formă de „concesii” *.

---

* Aici se întrerupe textul șapirografiat, aflat la Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. — *Nota red.*

GUVERNULUI ȚARIST ³⁹

Anul acesta, 1896, guvernul rus a publicat două comunicate cu privire la lupta muncitorilor împotriva fabricanților. În alte state asemenea comunicate nu sînt o raritate; acolo nu se ține ascuns ceea ce se întîmplă în țară, și ziarele publică liber știri despre greve. În Rusia însă, guvernul se teme ca de foc să nu fie date în vileag rînduiele existente în fabrici și tot ce se întîmplă acolo: el a interzis ziarelor să scrie despre greve, a interzis inspectorilor de fabrici să-și publice rapoartele și a dispus chiar ca procesele împotriva greviștilor să nu se judece în fața instanțelor ordinare, accesibile publicului, într-un cuvînt a luat toate măsurile pentru a ține în cel mai strict secret tot ce se petrece în fabrici și în rîndurile muncitorilor. Deodată însă toate aceste strategeme polițienești se sparg ca niște baloane de săpun și guvernul însuși se vede nevoit să vorbească deschis despre faptul că muncitorii luptă împotriva fabricanților. Cum se explică această schimbare? — În 1895 au fost deosebit de multe greve muncitorești. Da, dar greve au fost și înainte, și totuși guvernul a știut să evite divulgarea secretului, așa încît aceste greve se desfășurau fără ca întreaga masă a muncitorilor să afle ceva despre ele. Grevele de acum au fost mult mai puternice decît cele dinainte și concentrate într-un singur loc. Da, dar și înainte au fost greve nu mai puțin puternice, de pildă în anii 1885-1886 în guberniile Moscova și Vladimir. — Și totuși guvernul se ținea încă tare și nu vorbea despre lupta muncitorilor împotriva fabricanților. Atunci de ce de data aceasta a început să vorbească?

Pentru că de data aceasta în ajutorul muncitorilor au venit socialiștii, care i-au ajutat pe muncitori să lămurească lucrurile, să le aducă la cunoștința tuturor, atît în rîndurile muncitorilor cît și în societate, să formuleze cu precizie revendicările muncitorilor și să arate tuturor reaua-credință a guvernului și violențele sălbatice săvîrșite de el. Guvernul și-a dat seama că ar fi o prostie să păstreze tăcerea atunci cînd toată lumea știe de greve și s-a luat și el după toată lumea. Foile volante ale socialiștilor au chemat guvernul să răspundă la acuzațiile aduse și guvernul s-a înfățișat și a dat un răspuns.

Să vedem ce răspuns a dat.

La început guvernul a încercat să se eschiveze de a da un răspuns deschis și public. Unul dintre miniștri, ministrul de finanțe Witte, a trimis o circulară inspectorilor de fabrici, și în această circulară i-a numit pe muncitori și pe socialiști „dușmani înrăiți ai ordinii publice“, sfătuindu-i pe inspectorii de fabrici să caute să-i intimideze pe muncitori, să-i încredințeze că guvernul va interzice fabricanților să facă concesiile, să arate muncitorilor bunele îndemnuri și intențiile generoase ale fabricanților, să le explice că fabricanții au grijă de muncitori și de nevoile lor, că fabricanții sînt animați de „sentimente bune“. Despre grevele propriu-zise, guvernul nu a spus nimic; el n-a suflat o vorbă despre cauzele grevelor, despre revoltătoarele încălcări de lege și împilări din partea fabricanților, despre revendicările muncitorilor; într-un cuvînt, el a prezentat pur și simplu într-o lumină *falsă* toate grevele care au avut loc în vara și în toamna anului 1895 și a încercat să scape cu răsufletele fraze oficiale despre acțiunile violente și „ilegale“ ale muncitorilor, deși muncitorii nu au comis acte de violență; la violențe se dedase numai poliția. Ministrul a vrut ca această circulară să fie secretă, dar chiar slujbașii cărora el le-o încredințase n-au păstrat secretul și circulara a devenit publică. După aceea ea a fost tipărită de socialiști. Atunci guvernul, văzînd că s-a făcut de rîs, ca de obicei, cu „secretele“ sale îndeobște cunoscute, a publicat-o în presă. Acesta a fost, după cum am mai spus, răspunsul la grevele din vara și toamna anului 1895. Dar iată că în primăvara anului 1896 grevele s-au repetat cu și mai multă vigoare⁴⁰. Zvonu-

rilor care circulau în legătură cu aceste greve li s-au adăugat foile volante ale socialiștilor. La început guvernul a păstrat în chip laș tăcerea, așteptînd să vadă cum se vor termina lucrurile, iar apoi, după ce revolta muncitorilor s-a potolit, a venit post-factum cu înțelepciunea sa de conștopist, cum vîi cu un proces-verbal polițienesc dresat cu întîrziere. De data aceasta guvernul – întregul guvern – a trebuit să ia o atitudine fățișă. Comunicatul lui a fost publicat în „Pravitelstvennii Vestnik“⁴¹ nr. 158. De data aceasta el n-a mai putut să prezinte într-o lumină falsă grevele muncitorești. A trebuit să arate cum s-au petrecut lucrurile, în ce anume au constat împilările din partea fabricanților, ce au cerut muncitorii; a trebuit să recunoască că muncitorii s-au purtat „cuvîncios“. Așadar, muncitorii au dezvățat guvernul de obiceiul de a recurge la mîrșave minciuni polițienești; ei l-au silit să recunoască adevărul atunci cînd s-au ridicat în masă, cînd au folosit foi volante pentru a face ca lucrurile să fie cunoscute publicului. Este un mare succes. Muncitorii vor ști acum care este unicul mijloc de a face ca nevoile lor să fie declarate în public, unicul mijloc de a face cunoscută lupta muncitorilor din întreaga Rusia. Muncitorii vor ști acum că minciunile guvernului pot fi combătute numai prin lupta unită a muncitorilor înșiși și prin atitudinea lor conștientă, și anume prin hotărîrea lor de a-și cuceri drepturile. – După ce au arătat cum s-au petrecut lucrurile, miniștrii au început să născocescă tot felul de tertipuri, căutînd prin comunicatul lor să acrediteze ideea că grevele se datoresc numai „particularităților industriei firelor de bumbac și a aței“. Așa va să zică! Grevele nu se datoresc deci particularităților întregii *industrii* din Rusia, particularităților ordinii de stat din Rusia, care permit poliției să prigonească și să înhațe pe muncitorii pașnici care se apără împotriva împilărilor? De ce atunci, stimabili domni miniștri, muncitorii citeau cu nesaț și cereau mereu să li se dea foi volante, în care nu se vorbea nicidecum de bumbac și de ață, ci de lipsa de drepturi a cetățenilor ruși și de barbara samavolnicie a guvernului, care se străduiește să intre în grațiile capitaliștilor? Nu, acest nou tertip e chiar mai rău, mai josnic decît cel folosit în circulara sa de ministrul de finanțe, Witte, care aruncase toată vina asupra „instigatorilor“.

Ministrul Witte judecă despre grevă așa cum judecă despre ea orice funcționar de poliție care primește bacșiș de la fabricanți : au venit instigatori și a izbucnit greva. Acum, văzînd greva celor 30.000 de muncitori, toți miniștrii laolaltă s-au pus pe gîndit și pînă la urmă au înțeles că nu grevele izbucnesc pentru că apar instigatorii-socialiști, ci socialiștii apar pentru că încep greve, pentru că începe lupta muncitorilor împotriva capitaliștilor. Miniștrii afirmă acum că socialiștii „s-au alăturat“ grevelor ulterior. Este o lecție bună pentru ministrul de finanțe Witte. Ia aminte, d-le Witte, învață bine ! Învață să înțelegi de aici înainte din ce cauză a izbucnit o grevă, învață să te uiți la revendicările muncitorilor și nu la rapoartele copoilor d-tale, pe care chiar d-ta nu-i crezi nici cît negru sub unghie. D-nii miniștri caută să convingă publicul că numai „persoane răuvoitoare“ au încercat să dea grevelor un „caracter politic nelegiuit“ sau, cum spun ei într-un loc, un „caracter social“ (d-nii miniștri au vrut să spună socialist, însă din ignoranță sau din lașitate de conșopîști au spus social și a ieșit un nonsens : socialist înseamnă care sprijină pe muncitori în lupta împotriva capitalului, pe cînd social înseamnă pur și simplu obștesc. Dar cum se poate da unei greve un caracter social ? E ca și cum ai da unor miniștri rangul de ministru !). E într-adevăr amuzant ! Socialiștii dau grevelor un caracter politic ! În realitate, guvernul însuși a fost acela care, încă înainte de a fi intervenit socialiștii, a luat toate măsurile pentru a da grevelor un caracter politic. Oare nu el a început să înhațe muncitori pașnici ca și cum ar fi niște criminali, arestîndu-i și expulzîndu-i din localitățile lor de domiciliu ? Oare nu el a trimis în toate părțile spioni și agenți provocatori ? Nu el înhăța pe oricine îi cădea în mînă ? Nu el a făgăduit fabricanților ajutor, îndemnîndu-i să nu cedeze ? Nu el îi urmărea pe muncitori pentru simple colecte de bani în folosul greviștilor ? Mai bine ca oricare altul, guvernul însuși i-a făcut pe muncitori să înțeleagă că războiul lor cu fabricanții trebuie să fie inevitabil un război cu guvernul. Socialiștilor nu le mai rămînea decît să confirme acest lucru și să-l publice în foi volante. Asta-i tot. Dar guvernul rus e foarte versat în arta fățărniciei, și de aceea miniștrii au avut grijă să nu sufle o vorbă despre mijloacele cu care guvernul

nostru „a dat grevelor un caracter politic“ ; el a arătat publicului ce date purtau foile volante ale socialiștilor, dar de ce n-a arătat ce date purtau ordinele emise de guvernatorul orașului și de ceilalți bașbuzuci cu privire la arestarea muncitorilor pașnici, cu privire la înarmarea trupelor, cu privire la trimiterea de spioni și de agenți provocatori ? Miniștrii au arătat publicului câte foi volante au difuzat socialiștii, dar de ce n-au arătat câți muncitori și câți socialiști au fost arestați, câte familii au fost distruse, câți oameni au fost expulzați și întemnițați fără judecată ? De ce ? Pentru că pînă și miniștrii ruși, cu toată nerușinarea lor, se feresc să vorbească în public despre asemenea isprăvi banditești. Asupra muncitorilor pașnici care se ridicaseră în apărarea drepturilor lor, care se apărau împotriva samavolniciei fabricanților, s-a năpustit întreaga forță a puterii de stat, cu poliția și cu armata, cu jandarmii și cu procurorii ; împotriva muncitorilor care rezistau cu banul lor și cu banul dat de tovarășii lor, muncitorii englezi, polonezi, germani și austrieci, a intrat în acțiune întreaga forță a visteriei statului, promițînd sprijin sărmanilor fabricanți.

Muncitorii nu erau uniți. Le era interzis să organizeze o colectă de bani, să atragă alte orașe și alți muncitori ; ei erau prigonii pretutindeni și au trebuit să cedeze în fața forței covârșitoare a puterii de stat. Domnii miniștri jubilează că guvernul a învins !

Frumoasă victorie ! De o parte 30.000 de muncitori pașnici, lipsiți de bani, și de partea cealaltă întreaga forță a puterii de stat, întreaga bogăție a capitaliștilor ! Miniștrii ar fi procedat mai inteligent dacă nu s-ar fi grăbit să se fălească cu o asemenea victorie, căci lăudăroșenia lor prea seamănă cu aceea a unui jandarm care se fălește că a scăpat dintr-o grevă *fără* să mănince bătaie.

„Instigările“ socialiștilor n-au avut succes, declară triumfător guvernul, căutînd să-i liniștească pe capitaliști. Da, vom răspunde și noi la aceasta, nici un fel de instigări n-ar fi putut să producă măcar a suta parte din impresia pe care a produs-o asupra tuturor muncitorilor din Petersburg, asupra tuturor muncitorilor ruși comportarea guvernului în această chestiune ! Muncitorii au văzut limpede politica guvernului : a trece sub tăcere grevele muncitorilor și a le prezenta

într-o lumină falsă. Muncitorii au văzut că lupta lor unită l-a silit să renunțe la fățarnicele minciuni polițiste. Ei au văzut ale cui interese apără guvernul, care a promis sprijin fabricanților. Ei și-au dat seama cine este adevăratul lor dușman atunci când împotriva lor, care nu călcaseră legea și nu tulburaseră ordinea, au fost trimise armata și poliția ca împotriva unor inamici. Oricît ar afirma miniștrii că lupta nu a fost încununată de succes, muncitorii însă văd că pretutindeni fabricanții s-au astîmpărat ; ei știu că guvernul convoacă acum pe inspectorii de fabrici pentru a se sfătui în privința concesiilor care trebuie făcute muncitorilor, deoarece vede că concesiile trebuie făcute. Grevele din anii 1895-1896 n-au fost zadarnice. Ele au adus un imens serviciu muncitorilor ruși, arătîndu-le cum trebuie să ducă lupta pentru interesele lor. Ele i-au învățat să înțeleagă *situația politică și nevoile politice ale clasei muncitoare*.

Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare ⁴²

Noiembrie 1896

*Scris în închisoare înainte
de 25 noiembrie (7 decembrie) 1896*

*Tipărită la mimeograf sub formă
de foaie volante*

*Se tipărește după
textul foii volante*

ÎNȘTIINȚARE CĂTRE MEMBRII
 „UNIUNII DE LUPTĂ
 PENTRU ELIBERAREA CLASEI MUNCITOARE“
 DIN PETERSBURG, TRIMISĂ ÎN NUMELE
 „BĂTRÎNILOR“ ⁴³

Mihailov a apărut la Petersburg în 1891 ca student exmatriculat de la universitatea din Harkov pentru participare la tulburări. El a intrat în organizația studențească care și după destrămarea ei era denumită „corporație“ ⁴⁴. La cursurile de dentiști au circulat zvonuri în legătură cu comportarea lui într-o perioadă când a avut niște relații suspecte, deoarece a fost acuzat că a delapidat niște bani colectați pentru ajutorarea înfometaiților, dar el a restituit suma delapidată. În acest timp el se împrietenise cu... *

În ianuarie 1894 s-a făcut o percheziție și la mulți dintre foștii membri ai „corporației“ amintite, printre care și la Mihailov. La luarea interogatoriilor tuturor arestaților li s-a citit o listă amănunțită a membrilor asociației etc. Jandarmii spuneau că arestările s-au făcut în urma denunțului făcut de un fost membru al organizației. Mihailov a rămas în afara oricăror suspiciuni, pentru că jandarmii spuneau că numai din cauza că aici e amestecat un revoluționar notoriu s-a dat atîta importanță acestei afaceri neînsemnate. În aceeași perioadă a avut loc greva de la fabrica Voronin ⁴⁵. Mihailov și-a cîștigat încrederea greviștilor și a început să organizeze colecte în folosul lor. În februarie au fost arestați 8 muncitori care au avut legături cu Mihailov și 1 student (Talalaev) care colectase bani din însărcinarea lui. De atunci Mihailov începe din nou să se apropie de ouvriers **, reușind să pătrundă în cercuri conduse de narodovolți. În vara anului 1894 aceștia din urmă au fost arestați. La anchetă s-a dovedit că poliția

* Indescelfrabil în manuscris. — *Nota red.*

** — muncitori. — *Nota trad.*

știa multe. În timpul anchetării noastre, a bătrînilor, am fost acuzați că am întreținut legături cu cîțiva dintre acești narodovolți, dar cazul... * Curînd după aceasta s-a încheiat primul proces al lui Mihailov ... * și alții au fost condamnați la deportare, el însă a rămas nepedepsit și spunea pretutindeni că, pentru a-și putea continua activitatea, a făcut cerere de grațiere. Din nefericire, s-au găsit oameni care nu au văzut nimic infamant în aceasta și l-au luat sub ocrotirea lor, iar el, care personal nu se bucura de stima muncitorilor, a căpătat posibilitatea să-și consolideze și să-și extindă legăturile.

Urmează descrierea procedeelelor folosite de el, exemple de cazuri cînd el oferea cu insistență bani muncitorilor, îi invita la locuința sa, cerînd să i se dezvăluie pseudonimele etc. Datorită acestor procedee și profitînd de încrederea deplină a persoanelor menționate, el a identificat curînd numeroși membri ai diferitelor grupe. Toți aceștia au fost arestați. Cînd un muncitor... * a spus că primea cărți de la Mihailov, acesta a fost arestat, dar imediat a fost pus în libertate și în prezent se află la Petersburg. La anchetă a denunțat, în calitate de inculpat, pe toți tovarășii săi, unor inculpați... * li s-a citit un raport amănunțit făcut de el asupra componenței diferitelor grupuri. (Semnături).

Scris în 1896

*Se tipărește pentru prima oară,
după manuscris*

---

* Indescifrabil în manuscris. — *Nota red.*

CU PRIVIRE LA CARACTERIZAREA
ROMANTISMULUI ECONOMIC

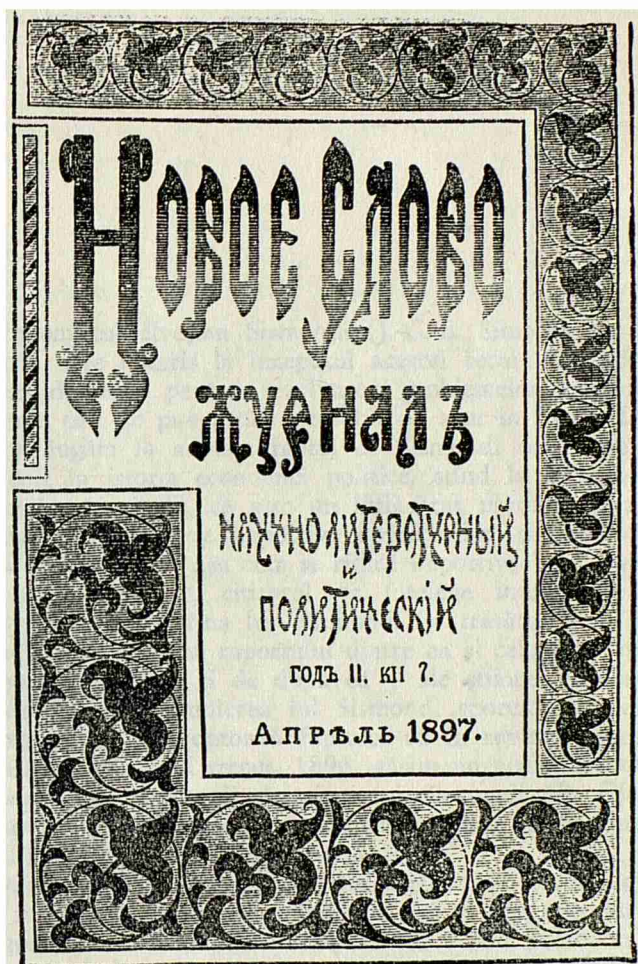
SISMONDI ȘI SISMONDIȘTII NOȘTRI
AUTOHTONI ⁴⁶

Scris în primăvara anului 1897

*Publicat în aprilie-Iulie 1897
în revista „Novoe Slovo” nr. 7—10
Semnat: K. T—n*

*Retipărit în 1898 în culegerea:
Vladimir Ilin, „Studii și articole
economice”. Petersburg*

*Se tipărește după textul culegerii
„Studii și articole economice”,
confruntat cu textul din revista
„Novoe Slovo” și cu textul culegerii:
Vl. Ilin, „Problema agrară”, 1908*

Coperta revistei „Novoe Slovo”
 în care au fost publicate pentru prima oară articolele lui V. I. Lenin
 „Cu privire la caracterizarea romantismului economic”
 și „In legătură cu o notă de ziar”. — 1897

Micșorat

Economistul elvețian Sismondi (J.-C.-L. Simonde de Sismondi), care a scris la începutul acestui secol, prezintă un interes deosebit pentru rezolvarea problemelor economice generale care se pun astăzi deosebit de acut în Rusia. Dacă mai adăugăm la aceasta faptul că Sismondi ocupă un loc deosebit în istoria economiei politice, stînd la o parte de curentele principale, că este un înflăcărat partizan al micii producții, ridicîndu-se împotriva apărătorilor și ideologilor marii producții (tot așa cum se ridică împotriva lor și narodnicii ruși de astăzi), cititorul va înțelege intenția noastră de a prezenta doctrina lui Sismondi în trăsăturile ei principale și sub aspectul raportului dintre ea și celelalte curente – contemporane ei și de după ea – ale științei economice. Interesul pentru studierea lui Sismondi sporește tocmai în momentul de față datorită faptului că în revista „Russkoe Bogatstvo“ din anul trecut, 1896, găsim un articol consacrat de asemenea expunerii doctrinei lui Sismondi (*B. Efrusi* : „Conceptiile social-economice ale lui Simonde de Sismondi“ „Russkoe Bogatstvo“, 1896, nr. 7 și 8) *.

Colaboratorul revistei „Russkoe Bogatstvo“ declară de la bun început că nu există autor care „să fi fost apreciat atît de greșit“ ca Sismondi, care, spune el, a fost prezentat „pe nedrept“ cînd ca reacționar, cînd ca utopist. – Lucrurile stau tocmai invers. Tocmai *această* apreciere asupra lui Sismondi este întru totul justă. Iar articolul din „Russkoe Bogatstvo“, în care sînt expuse în mod amănunțit, meticolos ideile lui

* Efrusi a murit în 1897. Necrologul lui a fost publicat în numărul din martie 1897 al revistei „Russkoe Bogatstvo“.

Sismondi, caracterizează teoria lui într-un mod cu totul greșit *, idealizându-l pe Sismondi tocmai pentru acele puncte ale doctrinei lui în care el se apropie cel mai mult de narodnici, ignorând și prezentînd într-o lumină falsă raportul dintre această doctrină și curente ulterioare ale științei economice. De aceea expunerea și analiza doctrinei lui Sismondi făcute de noi vor fi în același timp și o critică a articolului lui Efrusi.

Capitolul I

TEORIILE ECONOMICE ALE ROMANTISMULUI

Trăsătura distinctivă a doctrinei lui Sismondi o constituie teoria lui asupra venitului, asupra raportului dintre venit, pe de o parte, și producție și populație, pe de altă parte. Însăși lucrarea principală a lui Sismondi este intitulată : „Nouveaux principes d'économie politique ou de la richesse dans ses rapports avec la population“ (Seconde édition. Paris, 1827, 2 vol. ** Prima ediție ă apărut în 1819) – „Noi principii de economie politică sau despre avuție sub aspectul raportului dintre ea și populație“. Această temă coincide aproape cu problema cunoscută în literatura narodnicistă rusă sub denumirea de „problema pieței interne pentru capitalism“. Sismondi susținea că dezvoltarea mării producții și folosirea pe scară tot mai largă a muncii salariate în industrie și agricultură fac ca producția să devanseze în mod necesar consumul și să fie pusă în fața problemei insolubile de a găsi consumatori ; că în interiorul țării ea nu poate găsi consumatori, deoarece transformă masa populației în zileri, în simpli muncitori, și creează o populație care nu găsește de lucru, iar o dată cu intrarea în arena mondială a unor noi țări capitaliste găsirea unei piețe externe devine din ce în ce mai anevoioasă. Cititorul poate vedea că sînt exact aceleași probleme care-i preocupă și pe economiștii

* E foarte adevărat că Sismondi nu este socialist, fapt asupra căruia Efrusi atrage atenția la începutul articolului, repetînd cele spuse de Lippert (vezi „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“, V. Band, Artikel „Sismondi“ von Lippert, Seite 678 („Dicționarul științelor de stat“, vol. V, articolul „Sismondi“ de Lippert, pag. 678. — *Nota trad.*)).

** — Ediția a doua, Paris, 1827, 2 volume. — *Nota trad.*

narodnici, în frunte cu d-nii V.V. și N.-on. Să examinăm deci mai îndeaproape unele puncte din argumentarea lui Sismondi și semnificația științifică a acesteia.

I

PIAȚA INTERNĂ SE RESTRINGE OARE CA URMARE A RUINĂRII MICILOR PRODUCĂTORI ?

În opoziție cu economiștii clasici, care în teoriile lor aveau în vedere orînduirea capitalistă gata formată, iar existența clasei muncitorilor o considerau ca ceva dat, ca ceva care se înțelege de la sine, Sismondi subliniază tocmai procesul ruinării micului producător, proces care a dus la formarea acestei clase. Că relevarea acestei contradicții din orînduirea capitalistă constituie meritul lui Sismondi este incontestabil, dar fapt este că Sismondi, ca economist, n-a putut să înțeleagă acest fenomen, disimulîndu-și prin „deziderate pioase” incapacitatea de a face o analiză consecventă. Ruinarea micului producător demonstrează, după părerea lui Sismondi, restrîngerea pieței interne.

„Dacă un fabricant va vinde mai ieftin – spune Sismondi în capitolul „Cum își lărgeste vînzătorul piața ?” (ch. III, livre IV, t. I, p. 342 et suiv.*) ** –, el va vinde mai mult, pentru că ceilalți vor vinde mai puțin. De aceea fabricantul se va strădui mereu să facă economie de muncă sau de materii prime, economie care să-i dea posibilitatea de a vinde mai ieftin decît confrății săi. Și cum, la rîndul lor, materiile prime sînt produsul unei munci trecute, economia lui se reduce întotdeauna, în ultimă analiză, la folosirea unei mai mici cantități de muncă pentru fabricarea aceluiași produs”. „Este adevărat că fabricantul nu urmărește să reducă numărul muncitorilor, ci să-și sporească producția. Să presupunem că el va reuși să facă acest lucru, că le va lua concurenților săi clientela prin reducerea prețului mărfii. Care va fi «rezultatul național» ?” „Ceilalți fabricanți vor prelua procedeele lui de producție. Atunci unii sau alții dintre ei vor trebui, firește, să concedieze o parte din muncitori, în proporția în care noua mașină sporește forța productivă a muncii. Dacă consumul a rămas ace-

* – cap. III, cartea a IV-a, vol. I, pag. 342 și urm. — *Nota trad.*

** Toate citatele următoare fără mențiuni speciale sînt luate din ediția mai sus menționată a lucrării „Nouveaux Principes”.

lași și dacă aceeași cantitate de muncă este efectuată de un număr de brațe de zece ori mai mic, atunci această parte a clasei muncitoare va fi lipsită de nouă zecimi din veniturile ei și consumul ei de toate felurile va scădea în aceeași proporție... Rezultatul unei invenții – dacă națiunea nu are comerț exterior și dacă consumul rămîne același – va reprezenta, deci, o pierdere pentru toți, o scădere a venitului național, care în anul următor va duce la o scădere a consumului general“ (I, 344). „Și nici nu poate fi altfel : întrucît munca însăși reprezintă o parte importantă din venit (Sismondi are în vedere salariul), cererea de muncă nu poate fi micșorată fără ca națiunea să devină mai săracă. Tocmai de aceea avantajele așteptate de pe urma descoperirii unor noi procedee de producție sînt legate aproape întotdeauna de comerțul exterior“ (I, 345).

Cititorul poate vedea că în aceste cuvinte găsim întreaga „teorie“, atît de cunoscută nouă, a „restrîngerii pieței interne“ datorită dezvoltării capitalismului și necesității, din această cauză, a unei piețe externe. Sismondi reia foarte des această idee, legînd de ea și teoria sa asupra crizelor, și „teoria“ populației ; în doctrina lui, acesta este un punct tot atît de dominant ca și în doctrina narodnicilor ruși.

Sismondi n-a uitat, desigur, că, în condițiile noilor relații, ruinarea și șomajul sînt însoțite de o creștere a „avuției comerciale“, că este vorba de dezvoltarea mării producții, a capitalismului. El înțelegea foarte bine acest lucru și susținea că dezvoltarea capitalismului duce la restrîngerea pieței interne : „După cum nu este indiferent pentru binele cetățenilor dacă îndestularea și consumul tuturor se vor apropia de egalitate, sau dacă o mică minoritate va avea din belșug de toate, în timp ce masa va fi redusă la strictul necesar, tot astfel aceste două feluri de repartizare a venitului nu sînt indiferente nici pentru dezvoltarea *avuției comerciale* (richesse commerciale) *. Egalitatea consumului trebuie să aibă întotdeauna ca rezultat o lărgire a pieței producătorilor, iar inegalitatea lui o *restrîngere a pieței*“ (de le (le marché) resserer toujours davantage) (I, 357).

* Aici, ca și în toate celelalte pasaje, sublinierile ne aparțin nouă, în afară de cazurile cînd se specifică contrarul.

Așadar, Sismondi susține că piața internă se restrânge din cauza repartiției inegale proprie capitalismului, că piața trebuie creată printr-o repartiție egală. Dar cum se poate realiza acest lucru în condițiile *avuției comerciale*, la care Sismondi a trecut pe nesimțite (și la care nu putea să nu treacă, căci altminteri n-ar fi putut vorbi despre *piață*)? Problema aceasta el nu o examinează. Prin ce dovedește el posibilitatea menținerii egalității producătorilor în condițiile *avuției comerciale*, *adică* în condițiile concurenței dintre diferiții producători? Prin absolut nimic. El decretează pur și simplu că așa *trebuie să fie*. În loc să continue analiza contradicției asupra căreia a atras pe bună dreptate atenția, el se lansează în considerații pe tema că contradicțiile în genere nu sînt de dorit. „S-ar putea ca, o dată cu înlocuirea micii agriculturi prin marea agricultură, să se fi investit în pămînt mai multe capitaluri, ca în sînul întregii mase a agricultorilor să se fi repartizat o *avuție* mai mare decît înainte“... (*adică* „s-ar putea“ ca piața internă, care este doar determinată tocmai de cantitatea absolută a *avuției comerciale*, să fi crescut? – să fi crescut paralel cu dezvoltarea capitalismului?)... „Dar pentru națiune consumul unei familii de fermieri bogați plus consumul a 50 de familii de zileri pauperi nu echivalează cu consumul a 50 de familii de țărani dintre care nici una nu este bogată, dar, în schimb, nici una nu este lipsită de o îndestulare acceptabilă (modestă)“ (une honnête aisance) (I, 358). Cu alte cuvinte, poate că tocmai dezvoltarea fermieratului creează piața internă pentru capitalism. Sismondi era un economist prea instruit și prea conștiincios ca să nege acest fapt, dar... dar aici autorul își abandonează analiza și substituie pur și simplu „națiunii“ *avuției comerciale* „națiunea“ de țărani. Căutînd să se debaraseze de acest fapt neplăcut, care infirmă punctul său de vedere mic-burghez, el uită pînă și ceea ce a spus puțin mai înainte, și anume că „fermierii“ s-au ridicat din rîndurile „țăranilor“, datorită dezvoltării *avuției comerciale*. „Primii fermieri – spune Sismondi – erau simpli plugari... Ei n-au încetat să fie țărani... Nu foloseau aproape niciodată, pentru a munci împreună cu ei, muncitori cu ziua, ci numai slugi (argați – des domestiques), pe care le alegeau întotdeauna dintre egalii lor și le tratau ca pe niște egali,

mîncau la aceeași masă cu ele... formau o singură clasă de țărani" (I, 221). Totul se reduce deci la aceea că acești țărani patriarhali cu argații lor patriarhali sînt mult mai mult pe placul autorului, care pur și simplu ignorează schimbările pe care le-a adus în aceste relații patriarhale creșterea „avuției comerciale“.

Dar lui Sismondi nici prin gînd nu-i trece să recunoască acest lucru. El continuă să creadă că cercetează legile avuției comerciale, și, uitînd propriile sale rezerve, afirmă categoric : „Așadar, ca urmare a concentrării averilor în mîinile unui mic număr de proprietari, *piața internă se restrînge tot mai mult (!)* și industria este tot mai mult nevoită să-și caute debușuri pe piețele externe, unde o amenință mari zguduiri“ (des grandes révolutions) (I, 361). „Prin urmare, piața internă nu se poate lărgi altfel decît prin creșterea bunăstării naționale“ (I, 362). Sismondi are în vedere bunăstarea poporului, căci puțin mai înainte el a admis posibilitatea bunăstării „naționale“ în condițiile fermieratului.

După cum poate vedea cititorul, economiștii noștri narodnici spun exact același lucru.

Sismondi reia această problemă la sfîrșitul lucrării sale, în cartea a VII-a : „Despre populație“, capitolul al VII-lea : „Despre populația devenită de prisos în urma inventării mașinilor“.

„În Marea Britanie, la sate, introducerea sistemului fermelor mari a dus la dispariția clasei arendașilor țărani (fermiers paysans), care lucrau ei înșiși și care se bucurau totuși de o îndestulare modestă ; populația a descrescut considerabil, dar consumul ei a scăzut în și mai mare măsură decît numărul ei. Zilerii, care fac toate muncile agricole, primind numai strictul necesar, nu dau nici pe departe industriei orășenești stimulentele (encouragement) pe care i-l dădeau înainte țărani bogăți“ (II, 327). „O schimbare analogă a avut loc și în rîndurile populației de la orașe... Micii negustori, micii proprietari de manufacturi dispar, și un singur mare întreprinzător înlocuiește sute dintre ei ; toți aceștia la un loc nu erau, poate, atît de bogăți ca el. Totuși, luați laolaltă, ei erau mai buni consumatori decît el. Luxul lui dă industriei un stimulent mult

mai slab decât îndestularea modestă a celor o sută de gospodării înlocuite de el" (ib. *).

La ce se reduce deci această teorie a lui Sismondi asupra restrîngerii pieței interne în condițiile dezvoltării capitalismului? La aceea că autorul ei, după ce a făcut o foarte slabă încercare de a privi lucrurile drept în față, s-a eschivat să analizeze condițiile care corespund capitalismului („avuția comercială" plus marea producție în industrie și agricultură, căci Sismondi nu cunoaște cuvîntul „capitalism". Identitatea noțiunilor ne îndreptățește întru totul să folosim acest cuvînt, așa că de aici înainte vom spune pur și simplu: „capitalism") și a substituit analizei punctul său de vedere mic-burghez și utopia sa mic-burgheză. Dezvoltarea avuției comerciale și, prin urmare, a concurenței trebuie să lase neatinsă țărănimea mijlocie, echilibrată, cu „îndestularea" ei „modestă" și cu relațiile patriarhale dintre ea și argați.

Se înțelege că acest deziderat pios a rămas un bun exclusiv al lui Sismondi și al celorlalți romantici din rîndurile „intellectualilor", că din zi în zi el intra tot mai mult în conflict cu realitatea, care dezvolta contradicțiile a căror adîncime Sismondi nu știa încă s-o aprecieze.

Se înțelege că economia politică teoretică, raliindu-se în dezvoltarea ei ulterioară ** clasicilor, a stabilit cu precizie tocmai ceea ce a vrut să nege Sismondi, și anume că dezvoltarea capitalismului în general și a fermieratului în special nu restrînge, ci creează piața internă. Capitalismul se dezvoltă o dată cu dezvoltarea economiei bazate pe producția de mărfuri și, pe măsură ce producția casnică cedează locul producției pentru vînzare, iar meșteșugarul cedează locul fabricii, se formează piața pentru *capital*. „Zilerii", eliminați din agricultură în urma transformării „țăranilor" în „fermieri", furnizează forța de muncă capitalului, iar fermierii sînt cumpărători de produse ale industriei, și anume nu numai cumpărători de obiecte de consum (care înainte erau produse de către țărani acasă sau de către meșteșugarii rurali), ci și cumpărători de unelte de producție, care nu mai puteau să rămîna aceleași

* — ibid. — *Nota trad.*

** Este vorba de marxism. (Nota autorului în ediția din 1908, — *Nota red.*),

în condițiile înlocuirii micii agriculturi prin marea agricultură *. Acest fapt merită să fie subliniat, pentru că tocmai pe el l-a ignorat îndeosebi Sismondi, care, în pasajul — citat de noi — despre „consumul“ țăranilor și al fermierilor, vorbește în așa fel ca și cum n-ar exista decât consumul *individual* (consumul de pâine, îmbrăcăminte etc.), ca și cum cumpărarea de mașini, unelte etc., construirea de clădiri, depozite, fabrici etc. n-ar reprezenta tot consum, însă de altă natură, și anume : *consum productiv*, consum nu al oamenilor, ci al capitalului. Și iarăși trebuie să constatăm că tocmai această greșeală, pe care, după cum vom vedea îndată, Sismondi a împrumutat-o de la Adam Smith, au preluat-o în întregime și economiștii narodnici de la noi **.

II

CONCEPȚIILE LUI SISMONDI DESPRE VENITUL NAȚIONAL ȘI DESPRE CAPITAL

Argumentarea lui Sismondi împotriva posibilității existenței capitalismului și a dezvoltării lui nu se mărginește numai la atât. El a tras aceleași concluzii și din teoria sa asupra veniturii. Trebuie spus că Sismondi a preluat în întregime de la Ad. Smith teoria valorii bazate pe muncă și teoria celor trei feluri de venit : rentă, profit și salariu. Pe alocuri, el încearcă chiar să sintetizeze primele două feluri de venit, contrapunându-le celui de-al treilea : astfel, uneori el le pune laolaltă, opunându-le salariului (I, 104–105) ; în unele locuri putem găsi la el chiar și cuvântul : *mieux-value* (supravaloare ⁴⁷) pentru desemnarea lor (I, 103). Nu trebuie exagerată însă semnificația folosirii de către el a acestui cuvânt, cum face, pare-se, Efrusi, afirmând că „teoria lui Sismondi se apropie de teoria plusvalorii“ („Russkoe Bogatstvo“ nr. 8, pag. 41). De fapt, Sismondi n-a făcut nici un pas înainte în comparație cu Ad. Smith, care afirma de asemenea că renta

* Așadar, se creează în același timp atât elementele capitalului variabil (muncitorul „liber“) cât și elementele capitalului constant ; din ultimul fac parte mijloacele de producție, de care este eliberat micul producător.

** Despre această parte a doctrinei lui Sismondi — despre restrângerea pieței interne ca urmare a dezvoltării capitalismului — Efrusi nu spune nimic. Vom mai avea de multe ori prilejul să constatăm că el a omis tocmai ceea ce caracterizează mai pregnant *punctul de vedere* al lui Sismondi, lăsând totodată la o parte raportul dintre narodnicism și doctrina lui.

și profitul reprezintă un „scăzământ din muncă“, o parte din valoarea pe care lucrătorul o adaugă produsului (vezi „Studiu asupra naturii și cauzelor avuției“, în traducerea rusă a lui Bibikov, vol. I, cap. VIII : „Despre salariu“, și cap. VI : „Despre părțile componente ale prețului mărfurilor“). Mai departe n-a mers nici Sismondi. Dar această împărțire a produsului nou creat în supravaloare și salariu el a încercat s-o lege de teoria venitului social, a pieței interne și a realizării produsului în societatea capitalistă. Aceste încercări prezintă o extremă importanță pentru aprecierea valorii științifice a doctrinei lui Sismondi și pentru lămurirea legăturii dintre doctrina lui și doctrina narodnicilor ruși. De aceea merită să ne ocupăm de ele mai pe larg.

Punînd pretutindeni pe primul plan problema venitului, problema raportului dintre venit, pe de o parte, și producție, consum și populație, pe de altă parte, Sismondi a trebuit, firește, să analizeze și bazele teoretice ale noțiunii de „venit“. Și, într-adevăr, găsim la el, chiar la începutul lucrării, trei capitole consacrate problemei venitului (I, II, ch. IV-VI). Capitolul al IV-lea : „Cum ia naștere venitul din capital“, tratează despre deosebirea dintre capital și venit. Sismondi începe de-a dreptul prin a expune această problemă, avînd în vedere întreaga societate. „Întrucît fiecare muncește pentru toți – spune el –, producția tuturor trebuie să fie consumată de toți... Deosebirea dintre capital și venit este esențială pentru societate“ (I, 83). Sismondi simte însă că *pentru societate* această deosebire „esențială“ nu este ceva atît de simplu ca pentru întreprinzătorul izolat. „Abordăm aici – spune el – problema cea mai abstractă și mai dificilă a economiei politice. Natura capitalului și cea a venitului se confundă mereu în imaginația noastră ; vedem că *ceea ce este venit pentru unul devine capital pentru altul* și că unul și același lucru, trecînd din mînă în mînă, capătă succesiv denumiri diferite“ (I, 84), adică ba denumirea de „capital“, ba denumirea de „venit“. „Dar este o greșeală să le confunzi“, declară Sismondi (leurl confusion est ruineuse, p. 477). „Pe cît de greu este să distingi capitalul de venitul societății, pe atît de importantă este această distincție“ (I, 84).

Cititorul a observat, probabil, în ce constă dificultatea despre care vorbește Sismondi : dacă pentru întreprinzător

venitul îl constituie profitul său, care este cheltuit pentru cutare sau cutare obiecte de consum *, dacă pentru muncitor venitul îl constituie salariul său, putem oare însuma aceste venituri pentru a obține „venitul societății” ? Cum rămâne atunci cu capitaliștii și cu muncitorii care produc, de pildă, mașini ? Produsul lor există într-o formă în care nu poate intra în consum (adică în consumul individual). El nu poate fi adunat laolaltă cu obiectele de consum. Acest produs este destinat să servească drept capital. Prin urmare, fiind venit pentru cei care l-au produs (și anume acea parte din el care înlocuiește profitul și salariul), el devine *capital* pentru cumpărători. Cum se poate ieși, deci, din această încurcătură, care împiedică definirea noțiunii de venit social ?

După cum am văzut, Sismondi n-a făcut decît să abordeze problema, abandonînd-o imediat și mărginindu-se să atragă atenția asupra „dificultății” pe care o prezintă ea. El declară pur și simplu că „de obicei se admite că există trei feluri de venit : rentă, profit și salariu” (I, 85) și trece la expunerea teoriei lui A. Smith cu privire la fiecare dintre ele. Problema pusă, aceea a deosebirii dintre capital și venitul societății, a rămas fără răspuns. În continuarea expunerii nu se mai face acum o distincție strictă între venitul social și cel individual. Dar Sismondi mai abordează o dată problema pe care a abandonat-o. El spune că, după cum există diferite feluri de venit, există și „diferite feluri de avuție” (I, 93), și anume : *capitalul fix* — mașinile, uneltele etc. —, *capitalul circulant*, care, spre deosebire de cel dintîi, este consumat repede și își schimbă forma (semințe, materii prime, salarii), și, în sfîrșit, *venitul la capital*, care este consumat fără reproducție. Nu ne interesează aici faptul că Sismondi repetă toate greșelile lui Smith în ceea ce privește teoria capitalului fix și a capitalului circulant, confundînd aceste categorii, care țin de procesul de circulație, cu categoriile care decurg din procesul de producție (capital constant și capital variabil). Ne interesează teoria lui Sismondi asupra venitului. Iar în această problemă, din împărțirea, menționată mai sus, în trei feluri de avuție, el deduce următoarele :

* Mai exact ; aceea parte din profit care nu este destinată acumulării,

„Este foarte important de remarcat că aceste trei feluri de avuție sînt destinate deopotrivă consumului ; căci tot ce s-a produs are valoare pentru om numai în măsura în care servește satisfacerii nevoilor sale, iar aceste nevoi nu pot fi satisfăcute decît prin consum. Dar capitalul fix servește acestui scop numai în mod indirect ; el este consumat lent, ajutînd omului să reproducă ceea ce servește consumului său“ (I, 94-95), pe cînd capitalul circulant (Sismondi îl identifică acum cu capitalul variabil) se transformă în „*fond de consum al muncitorului*“ (I, 95). Reiese deci că, spre deosebire de consumul individual, *consumul social* este de două feluri. Între aceste două feluri de consum există o deosebire esențială. Ceea ce interesează nu este, desigur, faptul că capitalul fix este consumat lent, ci faptul că este consumat fără să constituie *venit* (fond de consum) pentru nici una dintre clasele societății, că este consumat nu individual, ci productiv. Sismondi însă nu vede acest lucru și, simțind că în căutarea deosebirii dintre capitalul social și venit s-a abătut iarăși din drum *, declară neputincios : „Această mișcare a avuției este atît de abstractă și se cere o atenție atît de încordată pentru a fi bine sesizată, încît socotim util să luăm exemplul cel mai simplu“ (I, 95). Exemplul luat este, într-adevăr, „cel mai simplu“ : un fermier solitar a recoltat 100 de saci de grîu ; o parte o consumă singur, o parte e întrebuințată ca sămînță, o parte pentru consumul muncitorilor angajați. În anul următor el obține 200 de saci de grîu. Cine îl va consuma ? Familia fermierului nu poate să crească atît de repede. După ce ilustrează prin acest exemplu (cît se poate de nereușit) deosebirea dintre capitalul fix (semințele), capitalul circulant (salariul) și fondul de consum al fermierului, Sismondi spune :

„Am deosebit trei feluri de avuție în cadrul unei familii ; să examinăm acum fiecare dintre aceste feluri de avuție în raport cu întreaga națiune și să vedem cum din această repartitie se poate naște venitul național“ (I, 97). Mai departe însă se

* Și anume : ceva mai sus, Sismondi a separat *capitalul* de *venit*. Primul e folosit pentru producție, iar al doilea pentru consum. Dar este doar vorba de societate. Iar societatea „consumă“ și capitalul fix. Distincția făcută mai sus cade, iar procesul social-economic care transformă ceea ce este „capital pentru unul“ în „venit pentru altul“ rămîne neexplicat.

spune numai că și în societate trebuie reproduse aceleași trei feluri de avuție : capitalul fix (totodată Sismondi subliniază că pentru acesta va trebui să fie cheltuită o anumită cantitate de muncă, dar nu explică cum va fi schimbat capitalul fix pe obiectele de consum necesare capitaliștilor și muncitorilor ocupați în această producție) ; apoi materiile prime (aici Sismondi le ia separat) ; pe urmă întreținerea muncitorilor și profitul capitaliștilor. Asta-i tot ce găsim în capitolul al IV-lea. Este evident că problema venitului național a rămas deschisă ; Sismondi nu numai că n-a analizat repartitia, dar n-a analizat nici măcar *noțiunea* de venit. Constatarea că și capitalul fix al societății trebuie să fie reprodus, extrem de importantă din punct de vedere teoretic, el o uită pe loc, iar în capitolul următor, în care tratează despre „repartitia venitului național între diferitele clase de cetățeni“ (ch. V), el vorbește pur și simplu despre trei feluri de venit și, punînd laolaltă renta și profitul, afirmă că venitul național se compune din două părți : profitul rezultat din avuție (adică renta și profitul în sensul propriu al cuvîntului) și mijloacele de subzistență ale muncitorilor (I, 104-105). Mai mult, el declară : „Producția anuală sau rezultatul tuturor muncilor efectuate de națiune în decursul anului se compune de asemenea din două părți : o parte... este profitul rezultat din avuție ; cealaltă parte este capacitatea de a munci (la puissance de travailler), care este presupusă a fi egală cu acea parte din avuție contra căreia este schimbată, sau cu mijloacele de subzistență ale celor care muncesc“. „Astfel venitul național și producția anuală se echilibrează reciproc și apar ca mărimi egale. Întreaga producție anuală este consumată în cursul anului, însă în parte de către muncitori, care, dînd în schimb munca lor, o transformă în capital și o reproduc, iar în parte de către capitaliști, care, dînd în schimb venitul lor, o nimicesc“ (I, 105).

Așadar, Sismondi a abandonat pur și simplu problema distincției dintre capitalul național și venit, considerată chiar de el atît de categoric o problemă extrem de importantă și dificilă, uitînd cu desăvîrșire cele spuse cu cîteva pagini mai înainte ! El nu observă că, abandonînd această problemă, a ajuns la o teză cu totul absurdă : cum ar putea producția anuală să intre în întregime în consumul muncitorilor și capita-

liștilor sub formă de venit, din moment ce pentru producție este nevoie de capital, este nevoie, ca să ne exprimăm mai precis, de mijloace de producție și de unelte de producție. Ele trebuie produse, și sînt produse anual (după cum a admis însuși Sismondi puțin mai înainte). Și iată că toate uneltele de producție, materiile prime etc. nu mai sînt luate în considerație și „dificila“ problemă a distincției dintre capital și venit se rezolvă prin afirmația absurdă că producția anuală este egală cu venitul național.

Această teorie, după care întreaga producție a societății capitaliste se compune din două părți – partea muncitorilor (salariul, sau capitalul variabil, după terminologia modernă) și partea capitaliștilor (supravaloarea) –, nu este legată de numele lui Sismondi, nu-i aparține lui. El a preluat-o în întregime de la Ad. Smith, făcînd chiar întrucîtva un pas înapoi. Întreaga economie politică de mai tîrziu (Ricardo, Mill, Proudhon, Rodbertus) a repetat această greșeală, care a fost dată în vileag abia de autorul „Capitalului“, în secțiunea a III-a a volumului al II-lea. Vom expune mai jos bazele concepțiilor sale *. Acum vom observa doar că această greșeală e repetată și de economiștii narodnici de la noi. O confruntare a acestora cu Sismondi prezintă un interes deosebit, deoarece ei trag din această teorie greșită *aceleași concluzii pe care le-a tras direct și Sismondi* **, și anume : că în societatea capitalistă nu este posibilă realizarea supravalorii ; că dezvoltarea avuției sociale nu este posibilă ; că trebuie să se recurgă la piața externă *din cauză* că în interiorul țării supravaloarea nu poate fi realizată ; în sfîrșit, că crizele ar fi provocate tocmai de această imposibilitate de a realiza produsul prin consumul muncitorilor și al capitaliștilor.

III

CONCLUZIILE TRASE DE SISMONDI DIN TEORIA GREȘITA ASUPRA CELOR DOUA PĂRȚI ALE PRODUCȚIEI ANUALE IN SOCIETATEA CAPITALISTA

Pentru ca cititorul să-și poată face o idee despre doctrina lui Sismondi în ansamblul ei, vom face mai întii o expunere a principalelor concluzii trase de el din această teorie, iar

* Vezi volumul de față, pag. 140—143. — *Nota red.*

** Și de la care s-au abținut cu prudență ceilalți economiști care au repetat greșeala lui Ad. Smith.

apoi vom arăta cum a îndreptat Marx în „Capitalul“ greșeala fundamentală a lui Sismondi.

În primul rînd, Sismondi trage din această teorie greșită a lui Ad. Smith concluzia că producția trebuie să corespundă consumului, că producția este determinată de venit. Acest „adevăr“ (care dovedește o totală lipsă de înțelegere a caracterului producției capitaliste) este întors pe față și pe dos de-a lungul întregului capitol următor, al VI-lea : „Determinarea reciprocă a producției prin consum și a cheltuielilor prin venit“. Sismondi aplică pur și simplu societății capitaliste morala țăranului econem și crede cu seriozitate că a îndreptat astfel teoria lui Smith. Chiar la începutul lucrării, vorbind în partea introductivă (cartea I, istoria științei) despre Ad. Smith, el declară că-l „completează“ pe Smith cu teza că „consumul este singurul scop al acumulării“ (I, 51). „Consumul – spune el – determină reproducția“ (I, 119–120), „cheltuielile naționale trebuie să fie reglate de venitul național“ (I, 113) ; și alte teze similare abundă în întreaga lucrare. Există o directă legătură între această concluzie și încă două trăsături caracteristice ale doctrinei lui Sismondi : în primul rînd, neîncrederea în dezvoltarea capitalismului, neînțelegerea faptului că el determină o creștere din ce în ce mai mare a forțelor de producție, negarea posibilității acestei creșteri, – întocmai cum ne „învață“ și romanticii ruși, susținînd că capitalismul duce la irosirea muncii etc.

„Fac o greșeală cei care îndeamnă la o producție nelimitată“, spune Sismondi (I, 121). Un excedent al producției asupra venitului provoacă supraproducție (I, 106). Creșterea avuției este avantajoasă numai atunci „cînd este treptată, cînd este proporțională cu sine însăși, cînd nici una dintre părțile ei nu se dezvoltă peste măsură de repede“ (I, 409). Bunul Sismondi își închipuie că o dezvoltare „neproporțională“ nu este dezvoltare (cum își închipuie și narodnicii noștri), că această neproporționalitate nu este o lege a actualei orînduirii social-economice și a mișcării ei, ci o „greșeală“ a legiuitorului etc., că asta arată că guvernele europene imită în mod artificial Anglia, care s-a angajat pe o cale greșită*.

* Vezi, de pildă, II, 456–457 și multe alte pasaje. Vom prezenta mai jos unele mostre în această privință, și cititorul va vedea că pînă și modul de exprimare al romanticii noștri, în genul d-lui N.—on, nu se deosebește cu nimic de cel al lui Sismondi.

Sismondi neagă cu desăvîrşire teza formulată de clasici şi admisă întru totul de teoria lui Marx, şi anume că capitalismul dezvoltă forţele de producţie. Mai mult, el ajunge la concluzia că nici o acumulare nu se poate realiza altfel decît „încetul cu încetul“, fără a fi cîtuşi de puţin în stare să explice procesul acumulării. Aceasta este a doua trăsătură extrem de caracteristică a concepţiilor sale. Consideraţiunile sale asupra acumulării sînt cum nu se poate mai amuzante :

„În ultimă analiză, totalitatea producţiei dintr-un an este schimbată întotdeauna contra totalităţii producţiei din anul precedent“ (I, 121). Aici acumularea este negată cu desăvîrşire : reiese că creşterea avuţiei sociale nu este posibilă în condiţiile capitalismului. Această teză nu-l va mira prea mult pe cititorul rus, deoarece el a mai auzit acelaşi lucru şi de la d-l. V. V., şi de la d-l N.-on. Sismondi însă a fost totuşi un discipol al lui Smith. El simte că a ajuns să spună ceva cu totul absurd şi vrea să se corecteze :

„Dacă producţia creşte treptat – continuă el –, schimbul din fiecare an nu pricinuieste decît o mică pierdere anuală (une petite perte), îmbunătăţind în acelaşi timp condiţiile pentru viitor (en même temps qu'elle bonifie la condition future). Dacă această pierdere este uşoară şi bine repartizată, fiecare o va suporta fără să se plîngă... Dacă există însă o mare disproporţie între producţia nouă şi cea precedentă, atunci capitalurile sînt lovite (sont entamés), rezultă suferinţă şi naţiunea dă înapoi în loc să progreseze“ (I, 121). Ar fi greu să exprimi mai pregnant şi mai net teza fundamentală a romantismului şi a concepţiei mic-burgheze despre capitalism decît în această tiradă. Cu cît acumularea se produce mai repede, *adică* cu cît producţia depăşeşte mai repede consumul, cu atît e mai bine, arătau clasicii, care, deşi nu erau în stare să înţeleagă procesul producţiei sociale a capitalului, deşi n-au ştiut să se debaraseze de greşeala lui Smith, care afirma că produsul social s-ar compune din două părţi, au formulat totuşi teza foarte justă că producţia îşi creează singură o piaţă, că ea însăşi determină consumul. Şi, după cum ştim, această concepţie despre acumulare a fost preluată de la clasici şi de teoria lui Marx, care admite că, cu cît avuţia creşte mai repede, cu atît se dezvoltă mai deplin forţa productivă a muncii şi socializarea muncii, *cu atît mai bună este si-*

tuafia muncitorului, în măsura în care poate fi mai bună în actualul sistem social-economic. Romanticii susțin exact contrarul, punându-și toate speranțele tocmai într-o slabă dezvoltare a capitalismului și preconizând *frinarea* lui.

Apoi, din neînțelegerea faptului că producția își creează o piață izvorăște teoria imposibilității realizării supravalorii. „Din reproducție rezultă venitul, dar *producția în sine nu este venit* : ea nu capătă acest nume (ce nom ! Așadar, deosebirea dintre producție, adică produs, și venit nu constă decît în nume !), ea nu apare ca atare (elle n'opère comme tel) decît după ce este realizată, după ce fiecare lucru produs își găsește consumatorul care are nevoie de el sau care îl dorește (qui en avait le besoin ou le désir) (I, 121). Astfel, din identificarea venitului cu „producția“ (adică cu tot ce s-a produs) decurge identificarea realizării cu consumul *individual*. Sismondi a și uitat că realizarea unor produse ca, de exemplu, fierul, cărbunele, mașinile etc., și în general a mijloacelor de producție, se face pe altă cale, deși înainte abordase îndeaproape această problemă. Din identificarea realizării cu consumul *individual* decurge în mod firesc teoria potrivit căreia capitaliștii nu pot realiza tocmai *supravaloarea*, căci din cele două părți ale produsului social numai salariul este realizat, prin consumul muncitorilor. Și Sismondi a ajuns într-adevăr la această concluzie (dezvoltată ulterior mai amănunțit de Proudhon și repetată mereu de narodnicii noștri). În polemica sa cu MacCulloch, Sismondi afirmă că acesta (în expunerea concepțiilor lui Ricardo) n-ar explica realizarea profitului. MacCulloch susținea că, în condițiile diviziunii muncii sociale, o ramură de producție constituie o piață pentru o altă ramură de producție : producătorii de cereale își realizează mărfurile în produsul producătorilor de îmbrăcăminte și invers *. „Autorul presupune – spune Sismondi – o muncă fără beneficiu (un travail sans bénéfice), o reproducție care nu înlocuiește decît consumul *muncitorilor*“ (II, 384 ; sublinierea aparține lui Sismondi)... „el nu lasă nimic pentru patron“... „noi

* Vezi adaosul la „Nouveaux Principes“, ediția a 2-a, vol. II : „Eclaircissements relatifs à la balance des consommations avec les productions“ („Lămuriri referitoare la balanța consumului și producției“. — *Nota trad.*), în care Sismondi traduce și combate articolul unui discipol al lui Ricardo (MacCulloch), publicat în „Edinburg Review“ sub titlul : „Examinarea problemei dacă în societate capacitatea de consum crește întotdeauna o dată cu capacitatea de producție“⁴⁸.

cercetăm ce devine surplusul producției muncitorilor peste consumul lor“ (ib.). Așadar, la acest prim romantic găsim deja afirmația foarte precisă că capitaliștii nu pot realiza *supravaloarea*. Din această teză Sismondi trage o altă concluzie – și de data aceasta aceeași concluzie la care ajung și narodnicii, – și anume că *înseși condițiile realizării* fac ca *capitalismul să aibă nevoie de o piață externă*. „Întrucît munca înșăși reprezintă o parte importantă din venit, cererea de muncă nu poate fi micșorată fără ca națiunea să devină mai săracă. De aceea avantajele așteptate de pe urma descoperirii unor noi procedee de producție sînt legate aproape întotdeauna de *comerțul exterior*“ (I, 345). „O națiune care face cea dintii o descoperire oarecare reușește timp îndelungat să-și lărgească piața proporțional cu numărul de brațe care devin disponibile în urma fiecărei noi invenții. Ea le folosește de îndată pentru a mări cantitatea de produse pe care descoperirea ei îi permite să le producă mai ieftin. În cele din urmă însă vine o epocă în care întreaga lume civilizată formează o singură piață și în care nu se vor mai putea găsi în rîndurile unei noi națiuni noi cumpărători. Cererea pe piața mondială va fi atunci o mărime invariabilă (precise) pe care și-o vor disputa diferitele națiuni industriale. Dacă una va furniza produse mai multe, asta va fi în detrimentul alteia. Vînzarea totală nu poate fi sporită altfel decît prin ridicarea bunăstării generale sau prin trecerea în consumul celor săraci a mărfurilor aflate în posesiunea exclusivă a celor bogați“ (II, 316). Cititorul poate vedea că Sismondi înfățișează tocmai doctrina pe care romanticii noștri și-au însușit-o atît de bine și potrivit căreia piața externă constituie o *ieșire din impas* în ceea ce privește realizarea produsului în general și a supravaloarii în special.

În sfîrșit, din aceeași teorie a identității dintre venitul național și producția națională decurge teoria lui Sismondi asupra crizelor. După toate cele expuse mai sus credem că nu mai e nevoie să aducem citate din numeroasele pasaje pe care Sismondi le consacră în lucrarea sa acestei probleme. Din teoria lui asupra necesității de a stabili o proporționalitate între producție și venit a rezultat de la sine concepția după care criza nu este decît rezultatul perturbării acestei proporționalități, rezultatul unei producții excesiv de mari, care a devansat consumul. Din citatul de mai sus se vede

clar că Sismondi considera că tocmai această disproporție dintre producție și consum este cauza principală a crizelor și că el pune pe primul plan subconsumul masei populului, al muncitorilor. Tocmai de aceea teoria lui Sismondi asupra crizelor (pe care a preluat-o și Rodbertus) este cunoscută în știința economiei ca o mostră a teoriilor care deduc crizele din subconsum (Unterkonsumtion).

IV

IN CE CONSTĂ GREȘEALE TEORIILOR LUI AD. SMITH
ȘI SISMONDI ASUPRA VENITULUI NAȚIONAL ?

Care este greșeala fundamentală a lui Sismondi care a dus la toate aceste concluzii ?

Teoria lui Sismondi asupra venitului național și asupra împărțirii acestuia în două părți (partea muncitorilor și partea capitaliștilor) a fost preluată de el în întregime de la Ad. Smith. Sismondi nu numai că n-a adăugat nimic la tezele lui Smith, dar a făcut chiar un pas înapoi, trecînd cu vederea încercarea lui (fie chiar neizbutită) de a demonstra teoretic această idee. Sismondi parcă nici nu observă contradicția dintre această teorie și teoria producției în general. Într-adevăr, după teoria care deduce valoarea din muncă, valoarea produsului individual se compune din trei părți : o parte care înlocuiește materia primă și uneltele de muncă (capitalul constant), o parte care înlocuiește salariul sau întreținerea muncitorilor (capitalul variabil) și „supravaloarea” (la Sismondi *mieux-value*). Astfel se prezintă la A. Smith analiza produsului individual sub aspectul valorii lui, analiză care a fost preluată de Sismondi. Se pune întrebarea : cum se poate ca produsul *social*, care se compune din totalitatea produselor *individuale*, să fie alcătuit numai din ultimele două părți ? Ce-a devenit prima parte, capitalul constant ? După cum am văzut, Sismondi n-a făcut decît să se învîrtească în jurul problemei, pe cînd A. Smith a dat un răspuns la această problemă. El susținea că această parte nu există în chip de sine stătător decît în produsul individual, că, dacă considerăm întregul produs social, ea se descompune, la rîndul ei, în salariu și supravaloare, și anume supravaloarea capitaliștilor care produc acest capital constant.

Dînd acest răspuns, A. Smith n-a explicat totu i de ce, atunci c nd descompune valoarea capitalului constant, de pildă a mașinilor, a exclus din nou capitalul constant, adică, în exemplul nostru, fierul din care sînt făcute mașinile, uneltele folosite cu acest prilej etc. Dacă valoarea fiecărui produs cuprinde o parte care înlocuiește capitalul constant (lucru admis de toți economiștii), atunci excluderea acesteia din orice ramură a producției sociale este cu des vir ire arbitrară. „C nd A. Smith spune că uneltele de muncă se descompun  i ele în salariu și profit, el uită să adauge (spune autorul „Capitalului“): * i în capitalul constant* folosit pentru producerea lor. A. Smith ne trimite pur  i simplu de la Ana la Caiafa, de la un produs la altul  i de la acesta la un al treilea“⁴⁹, fără să observe că în urma acestei deplasări chestiunea nu se schimbă cîtuși de pu in. Acest răspuns al lui Smith (admis de întreaga economie politică de mai t rziu p n  la Marx)  nseamn  pur  i simplu a eluda problema, a ocoli dificultatea. Or, fapt este că aici există o dificultate. Ea constă în aceea că noțiunea de capital  i noțiunea de venit nu pot fi transpuse direct de la produsul individual la produsul social. Economiștii recunosc acest lucru, afirm nd că din punct de vedere social „ceea ce este capital pentru unul devine venit pentru altul“ (vezi mai sus la Sismondi). Dar această frază nu face dec t *să formuleze* dificultatea, fără s-o rezolve*.

Rezolvarea constă în aceea că, atunci c nd examinăm această problemă din punct de vedere social, nu mai putem vorbi de produse în general, fără a avea în vedere forma lor materială. Într-adevăr, este vorba de venitul social, adică de produsul destinat consumului. Dar nu orice produs poate intra în consum în sensul de *consum individual*: mașinile, cărbunile, fierul  i alte produse de felul acesta se consumă nu în mod individual, ci în mod productiv. Din punctul de vedere al întreprinzătorului individual, această distincție nu prezintă interes: spun nd că muncitorii consumă capitalul variabil, am presupus că ei vor schimba pe

* Aici prezentăm doar *esența* teoriei moderne, care a dat această rezolvare, urm nd s-o expunem mai amănunțit în altă parte. Vezi „Das Kapital“, II. Band, III. Abschnitt („Capitalul“, vol. II, sec iunea a III-a⁵⁰. — *Nota red.*). (Vezi o expunere mai amănunțită în „Dezvoltarea capitalismului“, cap. I)⁵¹.

piață contra obiecte de consum banii primiți de capitaliști pentru mașinile produse de muncitori și plătiți acestor muncitori. Aici nu ne interesează acest schimb al mașinilor pe alimente. Dar, din punct de vedere social, acest schimb nu mai poate fi *subînțeles*: nu se poate spune că întreaga clasă a capitaliștilor care produc mașini, fier etc. vinde aceste produse și prin aceasta le realizează. Problema care se pune aici este tocmai aceasta: *cum* are loc realizarea, *adică* înlocuirea tuturor părților produsului social. — De aceea, în raționamentul asupra capitalului social și a venitului sau — ceea ce este același lucru — asupra realizării produsului în societatea capitalistă, punctul de plecare trebuie să fie împărțirea produsului social în două feluri de produs cu totul diferite: în *mijloace de producție* și *obiecte de consum*. Primele pot fi consumate numai în mod productiv, iar celelalte numai în mod individual. Primele pot servi *numai* ca capital, iar celelalte trebuie să devină venit, *adică* să fie nimicite în procesul de consum al muncitorilor și capitaliștilor. Primele revin în întregime capitaliștilor, iar ultimele se repartizează între muncitori și capitaliști.

Din moment ce este înțeleasă această împărțire și îndreptată greșeala lui A. Smith, care a eliminat din produsul social partea constantă a acestuia (*adică* partea care înlocuiește capitalul constant), problema realizării produsului în societatea capitalistă devine clară. Este evident că nu se poate vorbi pur și simplu de realizarea salariului prin consumul muncitorilor și a supravaloii prin consumul capitaliștilor și *atita tot**. Muncitorii pot consuma salariul și capitaliștii supravaloarea numai în cazul când produsul constă din obiecte de consum, *adică* numai într-unul din sectoarele producției sociale. Ei nu pot „consuma” produsul care constă din mijloace de producție: acesta *trebuie schimbat pe obiecte de consum*. Dar contra cărei părți (sub aspectul valorii) a

* Or, tocmai astfel procedează economiștii narodnici de la noi, d-nii V. V. și N.—on. Mai sus ne-am oprit intenționat în mod deosebit de amănunțit asupra dibuirilor lui Sismondi în jurul problemei consumului productiv și a consumului individual, a obiectelor de consum și a mijloacelor de producție (A. Smith s-a apropiat de această distincție și mai mult decât Sismondi). Am vrut să arătăm cititorului că reprezentanții *clasici* ai acestei teorii greșite *simțeau* că ea nu este satisfăcătoare, vedeau contradicția și încercau s-o biruie, pe câtă vreme teoreticienii noștri „neaoși” nu numai că nu simt și nu văd nimic, dar nici măcar nu cunosc teoria, nici istoria problemei despre care perorează cu atita zel.

obiectelor de consum își pot ei schimba produsul lor? Evident că numai contra *părții constante* (capitalul constant), întrucît celelalte două părți formează fondul de consum al muncitorilor și capitaliștilor care produc obiecte de consum. Realizînd supravaloarea și salariul din ramurile de producție care produc mijloace de producție, acest schimb realizează implicit capitalul constant din ramurile de producție care produc obiecte de consum. Într-adevăr, la un capitalist care produce, să zicem, zahăr, partea din produs care trebuie să înlocuiască capitalul constant (adică materiile prime, materialele auxiliare, mașinile, clădirile etc.) există sub formă de *zabăr*. Spre a realiza această parte, el trebuie să obțină în locul acestui obiect de consum *mijloacele de producție* corespunzătoare. Realizarea acestei părți va consta deci dintr-un schimb al *obiectului de consum* pe produse care servesc ca *mijloace de producție*. Acum mai rămîne de explicat realizarea unei singure părți a produsului social, și anume: capitalul constant din sectorul care produce mijloace de producție. Ea se realizează în parte prin aceea că o parte din produs, sub forma lui naturală, intră din nou în producție (de pildă o parte din cărbunele extras de o întreprindere carboniferă este din nou folosită pentru extracția de cărbune; cerealele recoltate de fermieri sînt din nou folosite pentru însămînțări etc.), iar în parte prin schimbul dintre diferiți capitaliști din același sector: de pildă, în producția de fier este nevoie de cărbune, iar în producția de cărbune este nevoie de fier; capitaliștii care produc cele două produse realizează prin schimb reciproc acea parte a acestor produse care înlocuiește capitalul lor constant.

Această analiză (pe care din motivul arătat mai sus am expus-o, repetăm, foarte concis) a rezolvat dificultatea de care își dădeau seama toți economiștii și pe care o exprimau prin cuvintele: „ceea ce este capital pentru unul este venit pentru altul“. Această analiză a arătat cît de greșit este să reduci producția socială exclusiv la consumul individual.

Putem trece acum la analiza concluziilor pe care le-a tras Sismondi (și ceilalți romantici) din teoria sa greșită. Dar mai întîi vom reproduce aprecierea pe care autorul analizei menționate a făcut-o asupra lui Sismondi după ce a examinat în mod amănunțit și sub toate aspectele teoria lui A. Smith,

căreia Sismondi nu i-a adăugat absolut nimic, omițînd doar încercarea lui Smith de a-și justifica contradicția :

„Sismondi, care se ocupă în special cu raportul dintre capital și venit și face de fapt din formularea specială a acestui raport diferența specifică a lucrării sale «Nouveaux Principes», nu a spus *nici un singur* cuvînt (subliniat de autor) care să aibă vreo valoare științifică, nu a contribuit nici măcar cu o iotă la clarificarea problemei“ („Das Kapital“, II, S. 385, 1-te Auflage *).

V

ACUMULAREA IN SOCIETATEA CAPITALISTA

Prima concluzie greșită trasă din această teorie greșită privește acumularea. Sismondi n-a înțeles cîtuși de puțin acumularea capitalistă, și în polemica aprinsă pe care a dus-o cu Ricardo în această problemă adevărul a fost, în fond, de partea acestuia din urmă. Ricardo susținea că producția își creează ea însăși o piață, în timp ce Sismondi nega acest lucru, construind pe această negare teoria sa asupra crizelor. Este adevărat că nici Ricardo n-a știut să îndrepte greșeala fundamentală a lui Smith menționată mai sus, și de aceea n-a putut să rezolve problema raportului dintre capitalul social și venit și nici problema realizării produsului (Ricardo nici nu și-a pus aceste probleme), dar el a caracterizat în mod instinctiv însăși esența modului de producție burghez, constatînd faptul absolut incontestabil că acumularea constă în depășirea venitului de către producție. Din punctul de vedere al analizei moderne, așa și este. Producția își creează, într-adevăr, ea însăși o piață : pentru producție este nevoie de mijloace de producție, iar acestea constituie un sector deosebit al producției sociale, în care este folosită o anumită parte din muncitori și care dă un produs deosebit, produs care se realizează, în parte, în interiorul aceluiași sector și, în parte, prin schimbul cu celălalt sector, sectorul producției de obiecte de consum. Acumularea constă într-adevăr în depășirea venitului (obiectele de consum) de către producție. Pentru a lărgi producția (pentru „a acumula“ în accepția

* — „Capitalul“, vol. II, pag. 385, ediția I⁵². — *Nota red.*

strictă a cuvîntului), trebuie produse mai întii mijloace de producție *, iar pentru aceasta e deci necesară lărgirea sectorului producției sociale care produce mijloace de producție, este necesar să fie *atrași spre el* muncitori, care acum prezintă și cererea de obiecte de consum. Prin urmare, „consumul“ se dezvoltă în urma „acumulării“ sau în urma „producției“, oricît de ciudat ar părea acest lucru, dar altfel nici nu poate fi în societatea capitalistă. Prin urmare, nu numai că nu este obligatoriu ca dezvoltarea acestor două sectoare ale producției capitaliste să fie egală, ci, dimpotrivă, este inevitabil ca ea să fie inegală. Se știe că legea dezvoltării capitalului constă în aceea că capitalul constant crește mai repede decît capitalul variabil, adică o parte din ce în ce mai mare a capitalurilor nou formate se îndreaptă spre acel sector al economiei sociale care produce mijloace de producție. Așadar, acest sector crește în mod necesar mai repede decît sectorul care produce obiecte de consum, adică are loc tocmai ceea ce Sismondi a declarat „imposibil“, „periculos“ etc. Prin urmare, produsele destinate consumului individual ocupă un loc din ce în ce mai mic în masa totală a producției capitaliste. Și acest lucru corespunde întru totul „misiunii“ istorice a capitalismului și structurii sale sociale specifice : prima constă tocmai în dezvoltarea forțelor de producție ale societății (producție pentru producție) ; a doua exclude utilizarea lor de către masa populației.

Putem aprecia acum în deplină măsură punctul de vedere al lui Sismondi asupra acumulării. Afirmația lui că o acumulare rapidă duce la calamități este cu totul greșită și izvoarăște doar din neînțelegerea acumulării, la fel ca și repetatele declarații și cerințe în sensul ca producția să nu depășească consumul, deoarece consumul determină producția. În fapt lucrurile stau tocmai invers, și Sismondi nu vrea pur și simplu să vadă realitatea în forma ei deosebită, istoricește determinată, substituind analizei morala mic-burgheză. O impresie deosebit de amuzantă produc încercările lui Sismondi de a drapa această morală cu o formulă „științifică“. „D-nii

* Reamintim cititorului cum a abordat această problemă Sismondi, separînd net aceste mijloace de producție în privința unei familii izolate și încercînd să facă această separare și în privința întregii societăți. La drept vorbind, problema „a abordat-o“ Smith, iar nu Sismondi, care n-a făcut decît să redea punctul lui de vedere în această problemă,

Say și Ricardo – spune el în prefața la ediția a doua a lucrării „Nouveaux Principes” – au ajuns să creadă... că consumul nu are alte limite decât cele ale producției, pe câtă vreme el este limitat de venit... Ei ar fi trebuit să-i prevină pe producători că trebuie să conteze numai pe consumatorii care au venit” (I, XIII) *. O asemenea naivitate stârnește acum numai zîmbete. Dar nu sînt oare pline de asemenea idei scrierile romanticilor noștri de astăzi, de felul d-lor V.V. și N.–on ? „Antreprenorii de bănci să se gîndească bine...” dacă se va găsi o piață pentru mărfuri (II, 101–102). „Cînd creșterea avuției este considerată drept țel al societății, țelul este întotdeauna sacrificat mijloacelor” (II, 140). „Dacă, în loc de a aștepta un impuls de la cererea din partea muncii (adică un impuls dat producției de cererea de produse din partea muncitorilor), ne vom închipui că acesta va fi dat de producția precedentă, vom proceda aproape la fel cum am proceda cu un ceasornic dacă, în loc să dăm înapoi roțița cu lăntșorul (la roue qui porte la chaînette), am da înapoi altă roțiță : atunci am strica și am opri întregul mecanism” (II, 454). Așa grăiește Sismondi. Să-l auzim acum pe d-l Nikolai–on. „Am pierdut din vedere pe seama cui are loc această dezvoltare (adică dezvoltarea capitalismului), am uitat pînă și țelul oricărei producții... o eroare extrem de funestă...” (N.–on : „Studii despre economia noastră socială de după reformă”, 298). Ambii autori vorbesc despre capitalism, despre țările capitaliste ; ambii dau dovadă de o totală neînțelegere a esenței acumulării capitaliste. Dar e de crezut oare că ultimul scrie la 70 de ani după primul ?

În ce mod lipsa de înțelegere a acumulării capitaliste este legată de reducerea, greșită, a întregii producții la producția obiectelor de consum, ne arată concret un exemplu dat de Sismondi în capitolul al VIII-lea : „Rezultatele luptei pentru ieftinirea producției” (cartea IV : „Despre avuția comercială”).

---

* După cum se știe, în această chestiune (dacă producția își creează ea singură o piață), teoria modernă a aderat întru totul la punctul de vedere al clasicilor, care au dat acestei chestiuni un răspuns afirmativ, *împotriva* romantismului, care i-a dat un răspuns negativ. „Adevărata limită a producției capitaliste este *însuși capitalul*” („Das Kapital”, III, I, 231 („Capitalul”, III, partea 1, 231⁶³. — *Nota red.*)).

Să presupunem, spune Sismondi, că proprietarul unei manufacturi are un capital circulant de 100.000 de franci, care îi aduce 15.000 de franci, din care 6.000 reprezintă dobînda la capital și revin capitalistului, iar 9.000 reprezintă profitul de întreprinzător al fabricantului. Să presupunem că el folosește munca unui număr de 100 de muncitori, ale căror salarii reprezintă 30.000 de franci. Să mai presupunem că intervine o sporire a capitalului, o lărgire a producției (o „acumulare“), că, în loc de 100.000 de franci, capitalul va fi = 200.000 de franci capital fix + 200.000 capital circulant, în total 400.000 de franci; profitul și dobînzile = 32.000 + 16.000 de franci, pentru că dobînda a scăzut de la 6% la 4%. Numărul muncitorilor s-a dublat, dar salariul a scăzut de la 300 de franci la 200 de franci, acesta reprezentînd deci acum în total 40.000 de franci. Producția a crescut, așadar, de patru ori*. Și Sismondi totalizează rezultatele: „venitul“ sau „consumul“ reprezintă la început 45.000 de franci (30.000 salarii + 6.000 dobînzii + 9.000 profit), iar acum reprezintă 88.000 de franci (40.000 salarii + 16.000 dobînzii + 32.000 profit). „Producția a crescut de patru ori – spune Sismondi –, iar consumul nici măcar nu s-a dublat. *Nu trebuie pus la socoteală consumul muncitorilor care au produs mașinile. El este acoperit de cei 200.000 de franci întrebuițați în acest scop; el intră în socoteala unei alte manufacturi, unde lucrurile se vor prezenta la fel*“ (I, 405–406).

Calculul lui Sismondi demonstrează reducerea venitului paralel cu creșterea producției. E un fapt incontestabil. Dar Sismondi nu observă că prin exemplul său răstoarnă propria sa teorie asupra realizării produsului în societatea capitalistă. Este nostimă observația lui că consumul muncitorilor care au produs mașinile „nu trebuie pus la socoteală“. Și de ce? În primul rînd, pentru că el este *acoperit* de cei 200.000

* „Primul rezultat al concurenței — spune Sismondi — este scăderea salariilor concomitent cu sporirea numărului muncitorilor“ (I, 405). Nu ne vom opri aici asupra erorilor din calculul lui Sismondi: el consideră, de pildă, că profitul va fi de 8% la capitalul fix și de 8% la cel circulant, că numărul muncitorilor va crește proporțional cu creșterea capitalului circulant (pe care nu știe să-l separe cum se cuvine de capitalul variabil), că capitalul fix intră în întregime în prețul produsului. În cazul de față, toate acestea nu au nici o importanță, deoarece se ajunge la o concluzie justă: reducerea părții de capital variabil în compoziția generală a capitalului, ca rezultat necesar al acumulării.

de franci. Așadar, acest capital a fost transferat în sectorul care produce *mijloace de producție*, fapt pe care Sismondi nu-l observă. Prin urmare, „piața internă“, despre a cărei „restrângere“ a vorbit Sismondi, nu se limitează la obiectele de consum, ci cuprinde și *mijloacele de producție*. Aceste mijloace de producție constituie însă un produs deosebit, a cărui „realizare“ nu constă în consumul individual, și cu cât acumularea are loc mai repede, cu atât mai puternic se dezvoltă sectorul producției capitaliste care furnizează produse nu pentru consumul individual, ci pentru consumul productiv. În al doilea rând, răspunde Sismondi, este vorba de muncitorii de la o altă manufactură, unde lucrurile se vor prezenta la fel (où les mêmes faits pourront se représenter). După cum vedeți, aceasta este o repetare a procedurii lui Smith de a trimite pe cititor „de la Ana la Caiafa“. Dar și această „altă manufactură“ folosește *capital constant* și producerea lui creează de asemenea o piață pentru sectorul producției capitaliste în care se produc mijloace de producție ! Oricît am deplasa problema de la un capitalist la altul și de la acesta la un al treilea, sectorul menționat nu va dispărea și „piața internă“ nu se va reduce numai la obiectele de consum. De aceea, cînd Sismondi spune că „acest calcul contrazice... una dintre axiomele asupra cărora s-a insistat cel mai mult în economia politică, și anume că cea mai liberă concurență determină cea mai avantajoasă dezvoltare a industriei“ (I, 407), el nu-și dă seama că „acest calcul“ îl contrazice și pe el însuși. Este incontestabil că introducerea mașinilor, eliminînd pe muncitori, înrăutățește situația lor, și Sismondi are indiscutabil meritul de a fi fost unul dintre primii care au atras atenția asupra acestui fapt. Dar aceasta nu împiedică cîtuși de puțin ca teoria lui asupra acumulării și pieței interne să fie greșită de la început pînă la sfîrșit. Chiar calculul lui arată în mod concret tocmai fenomenul pe care Sismondi nu numai că l-a negat, dar a făcut chiar din el un argument împotriva capitalismului, afirmînd că acumularea și producția trebuie să corespundă consumului, căci altfel se va produce o criză. Calculul vedește tocmai faptul că acumularea și producția *devansează* consumul și că nici nu poate fi altfel, deoarece acumularea are loc mai ales pe seama mijloacelor de producție, care nu intră în „consum“.

Ceea ce i-a părut lui Sismondi o simplă eroare, o contradicție în doctrina lui Ricardo – și anume că acumularea constă în aceea că producția depășește venitul – corespunde într-adevăr pe deplin realității, exprimînd o contradicție inerentă capitalismului. Această depășire este un fenomen *necesar* în cazul oricărei acumulări care creează o nouă piață *pentru mijloacele de producție în condițiile în care piața obiectelor de consum nu crește în mod corespunzător sau chiar se restrînge* *. Apoi, abandonînd teoria cu privire la avantajele pe care le prezintă libera concurență, Sismondi nu observă că, o dată cu acest optimism gratuit, el aruncă peste bord și adevărul indiscutabil că libera concurență *dezvoltă forțele de producție ale societății*, după cum reiese tot din calculul făcut de el. (De altfel, aceasta nu este decît o altă expresie a aceluiași fapt al creării celui sector deosebit al industriei care produce mijloace de producție și în special a dezvoltării rapide a acestuia). Această dezvoltare a forțelor de producție ale societății fără o dezvoltare corespunzătoare a consumului reprezintă, desigur, o contradicție, dar o contradicție care există în realitate, care decurge din însăși esența capitalismului și pe care n-o poți ocoli prin fraze sentimentale.

Însă tocmai astfel procedează romanticii. Și pentru ca cititorul să nu ne bănuiască că am imputa, fără temeii, și economiștilor de astăzi greșelile unui autor atît de „învechit” ca Sismondi, vom prezenta o mică mostră din ideile autorului „modern” N.-on. La pag. 242 a „Studiilor” sale, el vorbește despre dezvoltarea capitalismului în industria morăritului din Rusia. Referindu-se la apariția marilor mori cu aburi, cu unelte de producție perfecționate (începînd din deceniul al 8-lea s-a investit în reutilizarea morilor circa 100.000.000 de ruble) și cu o productivitate a muncii de peste două ori mai mare, autorul caracterizează astfel fenomenul descris: „Industria morăritului nu s-a dezvoltat, ci doar s-a concentrat în întreprinderi mari”; apoi extinde această caracterizare asupra *tuturor* ramurilor industriei

* Din analiza de mai sus reiese de la sine că este posibil și un asemenea caz, în funcție de proporția în care noul capital se împarte în capital constant și capital variabil și în funcție de măsura în care micșorarea părții relative de capital variabil cuprinde vechile ramuri de producție.

(pag. 243) și trage concluzia că „în toate cazurile, fără excepție, o mulțime de muncitori devin disponibili, nu mai găesc de lucru“ (243), și că „producția“ capitalistă s-a dezvoltat pe seama consumului poporului (241). Și acum întrebăm pe cititor : se deosebește oare cîtuși de puțin acest raționament de raționamentul lui Sismondi citat mai sus ? Acest autor „modern“ constată două fapte, exact aceleași pe care le-am văzut și din exemplul dat de Sismondi, și caută să ocolească amîndouă aceste fapte tot printr-o frază sentimentală. În primul rînd, exemplul lui arată că dezvoltarea capitalismului are loc tocmai prin dezvoltarea mijloacelor de producție. Aceasta înseamnă că capitalismul dezvoltă forțele de producție ale societății. În al doilea rînd, exemplul lui arată că această dezvoltare are loc tocmai pe calca specifică a contradicțiilor inerentă capitalismului : producția se dezvoltă (investiții de 100.000.000 de ruble, o piață internă pentru produsele care se realizează prin consum neindividual) fără o dezvoltare corespunzătoare a consumului (alimentația poporului se înrăutățește), adică are loc tocmai o producție pentru producție. Și d-l N.—on își închipuie că această contradicție existentă în realitate va dispărea dacă el o va înfățișa, cu nai-vitatea bătrînului Sismondi, doar ca pe o contradicție a doctrinei, doar ca pe o simplă „eroare funestă“ : „Am uitat țelul producției“ !! Ce poate fi mai caracteristic decît o frază ca aceasta : „Nu s-a dezvoltat, ci *doar* s-a concentrat“ ? Probabil că d-l N.—on cunoaște un capitalism în care dezvoltarea *ar putea să aibă loc altfel* decît pe calea *concentrării*. Ce păcat că nu ne-a arătat și nouă acest capitalism „neoaș“, necunoscut întregii economii politice dinaintea lui !

VI

PIAȚA EXTERNĂ CA „IEȘIRE DIN IMPAS“
IN CEEA CE PRIVEȘTE REALIZAREA SUPRAVALORII

O altă eroare a lui Sismondi care decurge din teoria greșită a venitului și produsului social în societatea capitalistă o constituie teoria imposibilității realizării produsului în general și a supravalorii în special, imposibilitate care ar determina necesitatea unei piețe externe. Cît privește realizarea produsului în general, analiza de mai sus arată că

„imposibilitatea“ se rezumă la excluderea greșită a capitalului constant și a mijloacelor de producție. Din moment ce este îndreptată această greșeală, dispăre și „imposibilitatea“. Dar același lucru trebuie spus în special și despre supravaloarea : această analiză explică și realizarea ei. Nu există absolut nici un temei rațional de a separa supravaloarea de întregul produs în ceea ce privește realizarea ei. Afirmația contrară a lui Sismondi (și a narodnicilor noștri) se datorează pur și simplu faptului că ei nu înțeleg legile fundamentale ale realizării în general și nu știu să împartă produsul în trei părți (iar nu în două) sub aspectul valorii și în două feluri de produs sub aspectul formei materiale (mijloace de producție și obiecte de consum). Teza după care capitaliștii nu pot consuma supravaloarea nu este decât o repetare vulgarizată a nedumeririlor lui Smith în privința realizării în general. Numai *o parte* din supravaloare constă din obiecte de consum ; cealaltă parte constă din mijloace de producție (de exemplu supravaloarea unui proprietar al unei uzine metalurgice). „Consumul“ *acestei din urmă* supravalorii are loc *prin folosirea ei în producție* ; iar capitaliștii care produc produse sub formă de mijloace de producție consumă ei înșiși nu supravaloarea, ci *capitalul constant* obținut prin schimb de la ceilalți capitaliști. De aceea și narodnicii, vorbind de imposibilitatea realizării supravalorii, ar trebui în mod logic să ajungă a admite și imposibilitatea realizării *capitalului* constant, și, în felul acesta, s-ar întoarce cu mult succes la Adam... Desigur că această întoarcere la „părintele economiei politice“ ar însemna un progres uriaș pentru niște autori care ne servesc greșeli vechi drept adevăruri la care ei „au ajuns cu propria lor minte“...

Și piața externă ? Nu cumva negăm noi necesitatea unei piețe externe pentru capitalism ? Desigur că nu. Numai că problema pieței externe nu are *absolut nimic comun cu problema realizării*, iar încercarea de a le lega într-un singur tot denotă doar dorința romantică de „a frâna“ capitalismul și incapacitatea romanticilor de a gândi logic. Teoria care a elucidat problema realizării a arătat cu prisosință acest lucru. Romanticii spun : capitaliștii nu pot consuma supravaloarea și de aceea trebuie s-o desfacă în străinătate. Se pune întrebarea : nu cumva capitaliștii le dau celor din

străinătate produsele lor pe gratis sau nu cumva le aruncă în mare? Ei le vînd, deci obțin în schimb un echivalent; ei exportă anumite produse, deci importă alte produse. Dacă vorbim de realizarea produsului social, eliminăm implicit circulația banilor și presupunem doar un schimb de produse contra produse, căci problema realizării constă tocmai în a analiza *înlocuirea* tuturor părților produsului social sub aspectul valorii și sub aspectul formei materiale. De aceea, să începi prin a vorbi despre realizare și să termini prin a afirma că „produsul va fi vîndut pe bani“ este tot atît de ridicol ca și cînd la întrebarea cum se realizează capitalul constant în obiecte de consum ai răspunde: „Se va vinde“. Este pur și simplu o grosolană eroare de logică: cei care procedează astfel se abat de la problema realizării întregului produs social, ajungînd la punctul de vedere al fabricantului, pe care nu-l interesează nimic altceva decît „vînzarea în străinătate“. Să legi comerțul exterior, exportul, de problema realizării înseamnă să ocolești problema, *deplasînd-o* doar pe un teren mai larg, *fără a o elucida însă cîtuși de puțin**. Problema realizării nu va avansa cîtuși de puțin dacă în locul pieței unei singure țări vom lua piața unui anumit complex de țări. Atunci cînd narodnicii afirmă că piața externă constituie „o ieșire din impasul“** la care a ajuns capitalismul în ceea ce privește realizarea produsului, ei nu fac decît să ascundă prin această frază faptul trist că pentru ei „piața externă“ este „o ieșire din impasul“ în care ajung ei din cauză că nu înțeleg teoria... Mai mult. Teoria care leagă piața externă de problema realizării întregului produs social nu numai că denotă neînțelegerea acestei realizări, dar pe deasupra mai cuprinde și o *extrem de superficială înțelegere a contradicțiilor proprii acestei realizări*. „Muncitorii consumă salariul, în timp ce capitaliștii nu pot consuma supravaloarea“. Reflecțiți asupra acestei „teorii“ din punctul de

* Acest lucru este atît de evident, încît pînă și Sismondi și a dat seama că la analiza realizării trebuie să faci abstracție de comerțul exterior. „Pentru a urmări mai riguros aceste calcule — spune el despre concordanța dintre producție și consum — și pentru a simplifica chestiunea, am făcut pînă acum cu totul abstracție de comerțul exterior și am presupus o națiune izolată; societatea umană este ea însăși o asemenea națiune izolată, și tot ce este valabil în privința unei națiuni fără comerț exterior este în egală măsură valabil în privința genului uman“ (I, 115).

** N.—ou, pag. 205.

vedere al pieței externe. De unde știm noi că „muncitorii vor consuma salariul“ ? Pe ce temei se poate presupune că produsele destinate de întreaga clasă a capitaliștilor dintr-o anumită țară consumului tuturor muncitorilor din această țară vor fi într-adevăr *egale ca valoare cu salariul acestora* și îl vor înlocui, că pentru *aceste* produse nu va fi nevoie de o piață externă ? Nu avem absolut nici un temei să presupunem așa ceva, și în realitate lucrurile nu stau de loc așa. Nu numai produsele (sau părțile din ele) care înlocuiesc supravaloarea, ci și produsele care înlocuiesc capitalul variabil ; nu numai produsele care înlocuiesc capitalul variabil, ci și produsele care înlocuiesc capitalul constant (de care uită „economisții“ noștri, care nu-și amintesc de înrudirea lor... cu Adam) ; nu numai produsele care există sub forma de obiecte de consum, ci și produsele care există sub forma de mijloace de producție se realizează toate, deopotrivă, numai în condițiile unor „impasuri“, în condițiile unor oscilări permanente, care devin din ce în ce mai accentuate pe măsură ce se dezvoltă capitalismul, în condițiile unei concurențe înverșunate care *silește* pe fiecare întreprinzător să tindă la o lărgire nelimitată a producției, depășind granițele statului respectiv, pornind în căutare de noi piețe în țările care n-au fost încă atrase în circulația capitalistă a mărfurilor. Am ajuns acum la chestiunea : de ce are nevoie o țară capitalistă de o piață externă ? Desigur nu din cauză că produsul n-ar putea fi în genere realizat în orînduirea capitalistă. Aceasta este o absurditate. Este nevoie de o piață externă pentru că producției capitaliste îi este *inerentă* tendința spre o lărgire *nelimitată*, spre deosebire de toate vechile moduri de producție, care erau limitate la cadrul unei comunități, al unei feude, al unui trib, unui district teritorial sau unui stat. În timp ce în toate vechile regimuri economice producția era reluată de fiecare dată sub aceeași formă și în aceleași proporții ca înainte, în orînduirea capitalistă această reluare sub aceeași formă devine *cu neputință*, iar lărgirea *nelimitată*, veșnica mișcare înainte devine o lege a producției *.

* Comp. Sieber · „David Ricardo etc.“, Petersburg, 1885, pag. 466, notă.

Așadar, înțelegerea diferită a realizării (mai bine zis de o parte înțelegerea ei, iar de altă parte totala ei neînțelegere de către romantici) duce la două concepții diametral opuse asupra semnificației pieței externe. Pentru unii (romanticii), piața externă este indiciul „impasului“ la care capitalismul *aduce* dezvoltarea socială. Pentru ceilalți, dimpotrivă, piața externă arată cum capitalismul *înlătură* impasurile la care istoria a dus dezvoltarea socială sub forma de diferite bariere : bariere legate de comunitate, de trib, bariere teritoriale, naționale *.

După cum vedeți, toată deosebirea stă numai în „punctul de vedere“... Da, „numai“ ! Deosebirea dintre judecătorii romantici ai capitalismului și ceilalți constă, în genere, „numai“ în „punctul de vedere“ ; „numai“ în aceea că unii judecă privind înapoi, iar ceilalți înainte, unii din punctul de vedere al orînduirii pe care capitalismul o distruge, iar ceilalți din punctul de vedere al orînduirii pe care capitalismul o creează **.

Înțelegerea greșită a pieței externe se îmbină, de obicei, la romantici cu argumente referitoare la „particularitățile“ situației internaționale a capitalismului din țara respectivă, la imposibilitatea de a găsi o piață etc. ; toate aceste argumente sînt menite „să abată“ pe capitaliști de la căutarea unei piețe externe. De altfel, spunînd „argumente“ ne exprimăm inexact, deoarece romanticul nu face o analiză concretă a comerțului exterior al țării, a mișcării ei progresive în domeniul noilor piețe, a activității ei de colonizare etc. Pe el nu-l interesează de loc studierea procesului real și explicarea lui ; el nu are nevoie decît de o *morală îndreptată împotriva acestui proces*. Pentru ca cititorul să se poată convinge că această morală a romanticilor ruși contemporani este absolut identică cu cea a romanticului francez, vom prezenta cîteva mostre de raționamente ale acestuia. Am văzut mai sus, cum îi prevenea Sismondi pe capitaliști că nu vor găsi nici o piață. Dar el mai afirma și altceva, și anume că „piața mondială este deja suficient aprovizionată“

* Comp. mai jos : „Rede über die Frage des Freihandels“ („Discurs asupra liber-schimbismului“ ⁵⁴. — *Noia trad.*).

** Vorbesc aici numai despre aprecierea capitalismului și nu despre înțelegerea lui. În ceea ce privește aceasta din urmă, romanticii, după cum am văzut, nu sînt mai presus de clasici.

(II, 328), căutînd să demonstreze că nu se poate urma calea capitalismului și că trebuie aleasă altă cale... El căuta să-i convingă pe fabricanții englezi că capitalismul nu va putea da de lucru tuturor muncitorilor care vor deveni disponibili datorită sistemului fermelor în agricultură (I, 255-256). „Cei cărora le sînt sacrificați agricultorii vor avea ei oare vreun avantaj de pe urma acestui lucru? Căci acești agricultori sînt cei mai apropiați și mai siguri consumatori ai mărfurilor manufacturilor engleze. Încetarea consumului lor ar da industriei o lovitură mai funestă decît închiderea uneia dintre cele mai mari piețe externe“ (I, 256). El căuta să convingă pe fermierii englezi că nu vor putea rezista concurenței țăranului polonez sărac, pe care cerealele nu-l costă aproape nimic (I, 257), că îi amenință concurența și mai de temut a cerealelor ruse din porturile Mării Negre. El exclama: „Americani au adoptat un nou principiu: să producă fără a cumpăni problema pieței (produire sans calculer le marché) și să producă cît mai mult cu puțință“, și iată că „trăsătura caracteristică a comerțului Statelor Unite, de la un capăt la altul al țării, o constituie un surplus de tot felul de mărfuri peste nevoile consumului... Falimentele permanente sînt consecința acestui prisos de capitaluri comerciale care nu pot fi schimbate pe venit“ (I, 455-456). Bietul Sismondi! Ce-ar spune el despre America de astăzi, care s-a dezvoltat în proporții atît de uriașe datorită aceleiași „piețe interne“ care, după teoria romanticilor, trebuia „să se restrîngă“?

VII

CRIZELE

A treia concluzie greșită trasă de Sismondi din teoria greșită pe care a preluat-o de la Adam Smith o constituie teoria crizelor. Din concepția lui Sismondi în sensul că acumularea (creșterea producției în general) este determinată de consum și din explicarea greșită a realizării întregului produs social (pe care el îl reduce la partea muncitorilor și la partea capitaliștilor din venit) a decurs în mod firesc și inevitabil teoria după care crizele se explică prin neconcordanța dintre producție și consum. Sismondi admitea întru totul această teorie. Ea a fost preluată și de Rodbertus, care

a modificat doar întrucîtva formularea ei : el explica crizele prin aceea că, atunci cînd producția crește, partea din produs care revine muncitorilor se micșorează ; totodată el împărțea întregul produs social, în mod tot atît de greșit ca și A. Smith, în salariu și „rentă“ (în terminologia lui, „renta“ este supravaloarea, adică profitul și renta funciară laolaltă). Analiza științifică a acumulării în societatea capitalistă * și a realizării produsului a surpat întreaga temelie a acestei teorii, arătînd de asemenea că tocmai în perioadele care preced crizele consumul muncitorilor crește, că subconsumul (care ar explica crizele) a existat în cele mai felurite regimuri economice, pe cînd crizele constituie trăsătura distinctivă numai a unui singur regim, regimul capitalist. Această teorie explică crizele printr-o altă contradicție, și anume prin contradicția dintre caracterul social al producției (socializată de capitalism) și modul de însușire individual, privat. Profunda deosebire dintre aceste teorii este, desigur, absolut evidentă, dar trebuie să ne ocupăm de ea mai în amănunțime, deoarece adepții ruși ai lui Sismondi caută să *șteargă* această deosebire și să încurce lucrurile. Cele două teorii despre care este vorba aici explică crizele în mod cu totul diferit. Prima teorie le explică prin contradicția dintre producție și consumul clasei muncitoare, iar a doua prin contradicția dintre caracterul social al producției și caracterul privat al însușirii. Prin urmare, prima teorie consideră că rădăcina fenomenului se află *în afara* producției (de aici la Sismondi, de pildă, atacurile generale împotriva clasicilor pentru motivul că ei ignorează consumul, ocupîndu-se numai de producție), pe cînd a doua consideră că ea rezidă tocmai în condițiile producției. Pe scurt : prima explică crizele prin subconsum (Unterkonsumtion), iar a doua prin anarhia în producție. Așadar, ambele teorii explică crizele printr-o *contradicție* existentă în însăși orînduirea economică, dar ele se deosebesc întru totul prin faptul că contradicția la care se referă prima este cu totul diferită de cea la care se referă

* În legătură cu teoria potrivit căreia în economia capitalistă întregul produs se compune din două părți, găsim la Adam Smith și la economiștii de mai tîrziu o înțelegere greșită a „acumulării capitalului individual“ : ei susțineau că partea din profit destinată acumulării este cheltuită în întregime pentru salarii, pe cînd în realitate ea este cheltuită 1) pentru capitalul constant și 2) pentru salarii. Sismondi repetă și această greșeală a clasicilor,

cealaltă. Se pune însă întrebarea : tăgăduiește oare a doua teorie faptul că există o contradicție între producție și consum, faptul că există subconsum ? Firește că nu. Ea recunoaște întru totul acest fapt, dar îi acordă doar locul ce i se cuvine, adică un loc subordonat, întrucît el nu privește decît unul dintre sectoarele întregii producții capitaliste. Ea ne arată că acest fapt nu poate explica crizele, care sînt provocate de o altă contradicție, mai adîncă, contradicția fundamentală a actualului sistem economic, contradicția dintre caracterul social al producției și caracterul privat al însușirii. Și atunci ce se poate spune despre niște oameni care, fiind în fond adepți ai primei teorii, caută să se acopere prin referiri la faptul că exponenții celei de-a doua teorii constată contradicția dintre producție și consum ? Este evident că acești oameni *n-au reflectat* asupra fondului deosebirii dintre cele două teorii și n-au înțeles cum trebuie a doua teorie. Printre acești oameni se numără, de pildă, d-l N.-on (ca să nu mai vorbim de d-l V.V.). Faptul că ei sînt adepți ai lui Sismondi a fost deja relevat în literatura noastră de către d-l Tugan-Baranovski („Crizele industriale“, pag. 477, cu o stranie rezervă în privința d-lui N.-on : „probabil“). Dar d-l N.-on, vorbind despre „restrîngerea pieței interne“ și despre „reducerea capacității de consum a poporului“ (punctele centrale ale concepțiilor sale), se referă totuși la exponenții celei de-a doua teorii, care *constată* faptul că există o contradicție între producție și consum, faptul că există subconsum. Firește, aceste referiri nu fac decît să vădească aptitudinea, care îl caracterizează în genere pe acest autor, de a da citate nepotrivite, atît și nimic mai mult. De exemplu, toți cititorii care cunosc „Studiile“ lui își amintesc, desigur, de „citatul“ lui în care se spune că, „în calitate de cumpărători de mărfuri, muncitorii au importanță pentru piață, dar în ceea ce privește calitatea lor de vînzători ai mărfii care le aparține – forța de muncă – societatea capitalistă are tendința de a-i limita impunînd un minim de preț forței de muncă“ („Studii“, pag. 178) ; ei își mai amintesc, de asemenea, că d-l N.-on vrea să deducă de aici și „restrîngerea pieței interne“ (ib., pag. 203 ș.a.), și crizele (pag. 298 ș.a.). Dar, citînd acest pasaj (care, după cum am arătat, nu dovedește aici nimic), autorul nostru

omite totodată sfârșitul notei din care este luat pasajul, *notă care a fost intercalată în manuscrisul* secțiunii a II-a din volumul al II-lea al „Capitalului”, „urmînd să fie dezvoltată ulterior”, și pe care editorul manuscrisului a dat-o sub formă de notă de subsol. În această notă, după cuvintele citate mai sus, se spune : „Acest lucru își are însă locul abia în secțiunea următoare” *, adică în secțiunea a treia. Dar ce secțiune este aceasta ? Este tocmai secțiunea care conține critica teoriei lui A. Smith cu privire la cele două părți ale întregului produs social (precum și aprecierea asupra lui Sismondi reprodusă mai sus) și analiza „reproducției și circulației capitalului social total”, adică a realizării produsului. Așadar, în sprijinul concepțiilor sale, care nu reprezintă decît o repetare a concepțiilor lui Sismondi, autorul nostru reproduce o notă care își are locul „abia în secțiunea” care îl dezmente pe Sismondi : „abia în secțiunea” în care se arată că capitaliștii pot realiza supravaloarea și că introducerea comerțului exterior în analiza realizării este o absurditate...

O altă încercare de a șterge deosebirea dintre cele două teorii și de a apăra vechiturile romantice prin invocarea teoriilor moderne o găsim în articolul lui Efrusi. Expunînd teoria lui Sismondi asupra crizelor, Efrusi declară că aceasta este o teorie greșită („Russkoe Bogatstvo” nr. 7, pag. 162). Argumentele lui sînt extrem de confuze și de contradictorii. Pe de o parte, el repetă argumentele teoriei opuse, afirmînd că cererea unei țări nu se limitează la obiectele de consum nemijlocit, iar pe de altă parte susține că explicarea dată de Sismondi crizelor „relevă numai una dintre numeroasele împrejurări care îngreuiază repartiția producției naționale potrivit cu cererea populației și cu puterea ei de cumpărare”. Prin urmare, cititorul este invitat să creadă că explicarea crizelor trebuie căutată tocmai în „repartiție” și că greșeala lui Sismondi se rezumă la indicarea incompletă a cauzelor care îngreuiază această repartiție ! Dar nu acesta este esențialul... „Sismondi – spune Efrusi – nu s-a oprit la explicarea menționată mai sus. Chiar în prima ediție a lucrării «Nouveaux Principes» găsim un capitol foarte instructiv, intitulat

* „Das Kapital”, II. Band, S. 304 („Capitalul”, vol. II, pag. 304. — *Nota trad.*). Traducerea rusă, pag. 232 ⁶⁵. Subliniat de noi.

«De la connaissance du marché»^{*}. În acest capitol, Sismondi ne dezvăluie cauzele principale ale tulburării echilibrului dintre producție și consum (notați acest lucru !) cu o claritate pe care, în această problemă, n-o întâlnim decît la puțini economiști“ (ib.). Și, citînd pasaje în care se spune că fabricantul nu poate cunoaște piața, Efrusi declară : „Aproape același lucru îl spune și Engels“ (pag. 163), după care urmează un citat în care se arată că fabricantul nu poate cunoaște cererea. Citînd apoi alte pasaje cu privire la „celelalte piedici care stau în calea stabilirii unui echilibru între producție și consum“ (pag. 164), Efrusi afirmă că „în aceste citate găsim tocmai acea explicație a crizelor care devine în tot mai mare măsură dominantă“ ! Mai mult : Efrusi e de părere că, „în problema cauzelor crizelor economice, sîntem întru totul îndreptățiți să-l considerăm pe Sismondi drept părintele unor concepții care mai tîrziu au fost dezvoltate într-un mod mai consecvent și mai clar“ (pag. 168).

Dar, spunînd toate acestea, Efrusi nu face decît să dea dovadă de o totală neînțelegere a chestiunii ! Ce sînt crizele ? — Supraproducție, producție de mărfuri care nu pot fi realizate, care nu găsesc cerere. Dacă mărfurile nu găsesc cerere înseamnă că fabricantul, producîndu-le, n-a cunoscut cererea. Și acum întrebăm : oare a indica această condiție a posibilității crizelor înseamnă a explica crizele ? Este oare posibil ca Efrusi să nu fi înțeles deosebirea dintre indicarea posibilității unui fenomen și explicarea necesității lui ? Sismondi spune : crizele sînt posibile deoarece fabricantul nu cunoaște cererea ; ele sînt un fenomen necesar deoarece în producția capitalistă nu poate exista un echilibru între producție și consum (adică nu poate fi realizat produsul). Engels spune : crizele sînt posibile deoarece fabricantul nu cunoaște cererea ; ele sînt un fenomen necesar, însă nu din cauză că în genere produsul n-ar putea fi realizat. Nu este adevărat : produsul poate fi realizat. Crizele sînt un fenomen necesar deoarece caracterul colectiv al producției vine în contradicție cu caracterul individual al însușirii. Și iată că se găsește un economist care vrea să ne

* — „Despre cunoașterea pieței“. — *Nota trad.*

convingă că Engels spune „aproape același lucru“ ; că la Sismondi găsim „aceeași explicare a crizelor“ ! „De aceea mă miră – scrie Efrusi – că d-l Tugan Baranovski... a scăpat din vedere ceea ce-i mai important și mai valoros în teoria lui Sismondi“ (pag. 168). Or, d-l Tugan-Baranovski n-a scăpat nimic din vedere *. Dimpotrivă, el a indicat foarte precis contradicția fundamentală la care teoria modernă reduce problema (pag. 455 ș.a.) și a arătat însemnătatea lui Sismondi, care a indicat mai înainte contradicția care se manifestă în crize, dar n-a știut s-o explice în mod just (pag. 457 : Sismondi a arătat înaintea lui Engels că crizele izvorăsc din actuala organizare a economiei ; pag. 491 : Sismondi a înfățișat condițiile posibilității crizelor, dar „nu orice posibilitate devine realitate“). Iar Efrusi n-a înțeles absolut nimic din toate acestea și, punînd totul în aceeași oală, „se miră“ că la el rezultă un talmeș-balmeș ! „Este adevărat – spune economistul de la „Russkoe Bogatstvo“ – că la Sismondi nu găsim expresiile astăzi încetățenite pretutindeni, ca, de pildă, «anarhie în producție», «lipsă de plan (Planlosigkeit) în producție», dar fondul care se ascunde îndărătul acestor expresii este relevat de el cu toată claritatea“ (pag. 168). Cu cîtă ușurință îl restaurează romanticul modern pe romanticul vremurilor apuse ! Totul se reduce la o deosebire de cuvinte ! În realitate, totul se reduce la faptul că Efrusi nu înțelege cuvintele pe care le repetă. „Anarhie în producție“, „lipsă de plan în producție“ – ce exprimă aceste cuvinte ? Contradicția dintre caracterul social al producției și caracterul individual al însușirii. Și întrebăm pe oricine cunoaște literatura economică analizată de noi : recunoștea oare Sismondi sau Rodbertus această contradicție ? Deduceau ei oare crizele din această contradicție ? Nu, nu le deduceau și nici nu le puteau deduce, deoarece *nici unul dintre ei nu înțelegea cîtuși de puțin această contradicție*. Însăși ideea că critica capitalismului nu poate fi bazată pe fraze despre bunăstarea generală ** sau

* În „Dezvoltarea capitalismului“ (pag. 16 și 19) (vezi Opere, vol. 3, cap. I, § VI. — *Nota red.*) am semnalat inexactitățile și greșelile pe care le găsim la d-l Tugan-Baranovski și care mai tirziu au dus la crecerea lui completă în tabăra economiștilor burghezi. (Nota autorului în ediția din 1908. — *Nota red.*)

** Cf. Sismondi, l.c., I, 8.

despre defectuozitatea „circulației lăsate în voia ei”*, ci că trebuie să fie bazată pe caracterul evoluției relațiilor de producție, le-a fost cu totul străină.

Înțelegem foarte bine de ce romanticii noștri ruși depun toate eforturile pentru a șterge deosebirea dintre cele două teorii, menționate mai sus, asupra crizelor. Ei fac aceasta pentru că de aceste teorii sînt legate în modul cel mai nemijlocit și mai strîns atitudini principial deosebite față de capitalism. Într-adevăr, dacă explicăm crizele prin imposibilitatea realizării produselor, prin contradicția dintre producție și consum, ajungem implicit la negarea realității, valabilității căii capitaliste, o declarăm „greșită” și recurgem la căutarea „altor căi”. Deducînd crizele din această contradicție, trebuie să admitem că cu cît ea se dezvoltă mai mult, *cu atît este mai anevoioasă* ieșirea din ea. Și am văzut cum Sismondi a exprimat cu foarte multă naivitate tocmai această părere, afirmînd că, dacă acumularea capitalului decurge lent, acest lucru mai e de suportat; dacă însă decurge rapid, devine de nesuportat. — Dimpotrivă, dacă explicăm crizele prin contradicția dintre caracterul social al producției și caracterul individual al însușirii, admitem implicit realitatea și caracterul progresist ale căii capitaliste și respingem căutarea „altor căi” ca fiind un romantism absurd. Admitem implicit că cu cît această contradicție se dezvoltă mai mult, *cu atît este mai ușoară* ieșirea din ea și că ieșirea constă tocmai în dezvoltarea orînduirii existente.

După cum poate vedea cititorul, găsim și aici o deosebire între „punctele de vedere”...

Este foarte firesc ca romanticii noștri să caute confirmări teoretice ale concepțiilor lor. Este foarte firesc ca aceste căutări să-i ducă la niște vechituri care în Europa occidentală au fost de mult aruncate la gunoi. Este foarte firesc ca, simțînd acest lucru, ei să încerce să restaureze aceste vechituri, ba înfrumusețîndu-i de-a dreptul pe romanticii din

* Rodbertus. Notăm în treacăt că Bernstein, restaurînd în genere judecățile economiei burgheze, a adus confuzie și în această problemă, afirmînd că teoria crizelor a lui Marx nu se prea deosebește de aceea a lui Rodbertus („Die Voraussetzungen etc.”, Stuttg. 1899, S. 67 („Premisele etc.”, Stuttgart, 1899, pag. 67. — *Nota trad.*)) și că Marx se contrazice pe sine însuși atunci cînd admite drept cauză ultimă a crizelor caracterul limitat al consumului maselor. (Nota autorului în ediția din 1908. — *Nota red.*)

Europa occidentală, ba căutînd să strecoare romantismul sub paravanul unor citate nepotrivite și denaturate. Dar ei se înșală amarnic dacă își închipuie că această contrabandă va rămîne nedescoperită.

Terminînd cu aceasta expunerea doctrinei teoretice *fundamentale* a lui Sismondi și a principalelor concluzii teoretice trase de el din această doctrină, trebuie să mai facem o mică adăugire, care se referă tot la Efrusi. Într-un alt articol al său despre Sismondi (continuarea celui dintîi), el spune: „Și mai interesante (în comparație cu teoria venitului la capital) sînt concepțiile lui Sismondi asupra diferitelor feluri de venit“ („Russkoe Bogatstvo“ nr. 8, pag. 42). Sismondi, ca și Rodbertus, spune el, împarte venitul național în două părți: „O parte revine proprietarilor funciari și proprietarilor uneltelor de producție, iar cealaltă muncitorilor“ (ib.). Urmează citate în care Sismondi afirmă că în felul acesta se împarte nu numai venitul național, ci și întregul produs: „Producția anuală, sau rezultatul tuturor muncilor efectuate de națiune în decursul anului, se compune de asemenea din două părți“ etc. („Nouveaux Principes“, I, 105, citat în „Russkoe Bogatstvo“ nr. 8, pag. 43). „Pasajele citate – conchide economistul nostru – arată clar că Sismondi și-a însușit (!) pe deplin aceeași clasificare a venitului național care joacă un rol atît de important la economiștii moderni, și anume: împărțirea venitului național în venit bazat pe muncă și în venit obținut fără muncă, arbeitsloses Einkommen. Cu toate că, în general vorbind, concepțiile lui Sismondi asupra venitului nu sînt întotdeauna clare și precise, ele lasă totuși să se întrevadă conștiința deosebirii care există între venitul privat și venitul național“ (pag. 43).

Pasajul citat, vom spune noi, arată clar că Efrusi și-a însușit pe deplin înțelepciunea manualelor germane, dar, cu toate acestea (sau, poate, tocmai de aceea), n-a observat de loc dificultatea teoretică a problemei venitului național spre deosebire de cel individual. Efrusi se exprimă foarte neprecaut. Am văzut că, în prima jumătate a articolului său, el numea „economiști moderni“ pe teoreticienii unei anumite școli. Cititorul va fi îndreptățit să creadă că și de data

aceasta este vorba tot de ei. În realitate însă, autorul are aici în vedere cu totul altceva. Ca economiști moderni figurează acum socialiștii de catedră germani⁵⁶. Apărarea lui Sismondi constă în aceea că autorul face o apropiere între teoria acestuia și teoria lor. Și în ce constă teoria acestor somități „moderne“ ale lui Efrusi? – În aceea că venitul național se împarte în două părți.

Dar aceasta este teoria lui Adam Smith și nicidecum a „economiștilor moderni“ ! Împărțind venitul în salariu, profit și rentă („Avuția națiunilor“, cartea I, cap. VI, cartea a II-a, cap. II), A. Smith opunea celui dintii pe celalalte două tocmai ca venit obținut fără muncă, denumindu-le pe amândouă scăzământ din muncă (cartea I, cap. VIII) și combătând părerea că profitul ar fi și el un salariu pentru o muncă de o natură deosebită (cartea I, cap. VI). Și Sismondi, și Rodbertus, și autorii „moderni“ de manuale germane nu fac decît să repete această teorie a lui Smith. Singura deosebire dintre ei este că A. Smith își dădea seama că nu reușește pe deplin să separe venitul național de produsul național, își dădea seama că se contrazice atunci cînd elimină din acesta din urmă capitalul constant (după terminologia de astăzi), pe care îl îngloba totuși în produsul individual, în timp ce economiștii „moderni“, repetînd greșeala lui A. Smith, n-au făcut decît să dea teoriei lui o formă mai pompoasă („clasificarea venitului național“), nemaivînd conștiința contradicției în fața căreia s-a oprit A. Smith. Acestea sînt, poate, metode savante, dar în nici un caz științifice.

VIII

RENTA CAPITALISTĂ ȘI SUPRAPOPULAȚIA CAPITALISTĂ

Să reluăm analiza concepțiilor teoretice ale lui Sismondi. Am analizat deja toate concepțiile sale principale, acelea care-l caracterizează deosebindu-l de toți ceilalți economiști. Celalalte ori nu au un rol atît de important în doctrina lui generală, ori constituie o concluzie trasă din cele precedente.

Menționăm că Sismondi, ca și Rodbertus, nu admitea teoria rentei a lui Ricardo. Fără a formula o teorie proprie,

el s-a străduit să zdruncine teoria lui Ricardo prin argumente mai mult decît slabe. El apare aici ca un ideolog pur al micului țaran ; el nu caută atît să-l combată pe Ricardo, cît să combată în genere încercarea de a extinde asupra agriculturii categoriile economiei de mărfuri și ale capitalismului. În ambele privințe, punctul lui de vedere este extrem de caracteristic pentru un romantic. Capitolul al XIII-lea din cartea a 3-a * este consacrat „teoriei d-lui Ricardo asupra rentei pe care o dă pămîntul“. Declarînd din capul locului că doctrina lui Ricardo este în totală contradicție cu propria sa teorie, Sismondi ridică următoarele obiecții : nivelul general al profitului (nivel care stă la baza teoriei lui Ricardo) nu se statornicește niciodată, în agricultură nu există o migrație liberă a capitalului. În agricultură trebuie luată în considerare valoarea intrinsecă a produsului, care nu depinde de fluctuațiile pieței și care aduce proprietarului un „produs net“ (produs net) care izvorăște din „munca naturii“ (I, 306). „Munca naturii este creatoare, este izvorul produsului net al pămîntului considerat sub aspectul valorii lui intrinsece“ (I, 310). „Noi am considerat renta (le fermage), sau, mai bine zis, produsul net, ca provenind direct din pămînt, în folosul proprietarului ; el nu răpește nimic nici fermierului, nici consumatorului“ (I, 312). Și această repetare a vechilor prejudecăți fiziocrate se încheie și cu o morală : „În economia politică trebuie în general să ne ferim (se défier) de presupuneri absolute, ca și de abstracții“ (I, 312) ! Într-o asemenea „teorie“ nici n-ai ce analiza, deoarece o singură mică notă a lui Ricardo împotriva „muncii naturii“

* Insuși sistemul său de expunere este caracteristic : cartea a 3-a tratează despre „avuția teritorială“ (richesse territoriale), funciară, adică despre agricultură. Cartea următoare, a 4-a, tratează „despre avuția comercială“ (de la richesse commerciale), despre industrie și comerț. Ca și cum produsul pămîntului și pămîntul însuși n-ar deveni și ele mărfuri în condițiile dominației capitalismului ! Tocmai de aceea nu există o concordanță între aceste două cărți. Industria este înfățișată exclusiv sub forma ei capitalistă, contemporană cu Sismondi. Agricultură însă este înfățișată sub forma unei pestrîte înșirări a tot felul de sisteme de exploatare a pămîntului : exploatarea patriarhală, exploatarea sclavagistă, exploatarea prin sistemul dijmei pe jumătate, al clăcii, al dijmei, al fermieratului, al emfiteozei (darea în arendă cu caracter perpetuu și ereditar). Rezultatul este o adevărată harababură : autorul nu face nici un istoric al agriculturii, intrucît toate aceste „sisteme“ nu sînt legate între ele, și nici o analiză a agriculturii în condițiile economiei capitaliste, deși aceasta din urmă constituie adevăratul obiect al lucrării sale și deși, vorbind de industrie, se ocupă exclusiv de forma ei capitalistă.

este mai mult decît suficientă *. Această teorie înseamnă pur și simplu o renunțare la analiză și un gigantic pas înapoi în comparație cu Ricardo. Și aici se vedește în mod foarte concret romantismul lui Sismondi, care se grăbește să condamne acest proces, temîndu-se să se atingă de el printr-o analiză. Notați că el nu neagă faptul că în Anglia agricultura se dezvoltă în mod capitalist, că locul țăranilor îl iau fermierii și zilerii, că pe continent lucrurile se desfășoară în același sens. El ignorează pur și simplu aceste fapte (pe care era dator să le examineze din moment ce se ocupă de economia capitalistă), preferînd o vorbărie sentimentală pe tema că este preferabil sistemul de exploatare patriarhală a pămîntului. La fel procedează și narodnicii noștri: nici unul dintre ei nici n-a încercat măcar să nege faptul că economia bazată pe producția de mărfuri pătrunde în agricultură, că nu se poate ca ea să nu producă o schimbare radicală în caracterul social al agriculturii, dar în același timp, vorbind despre economia capitalistă, nici unul dintre ei nu pune problema dezvoltării agriculturii comerciale, preferînd să se eschiveze cu ajutorul unor sentințe pe tema „producției populare”. Întrucît aici ne limităm deocamdată la analiza economiei teoretice a lui Sismondi, amînăm pentru mai tîrziu analizarea mai amănunțită a acestei „exploatări patriarhale”.

Alt punct teoretic în jurul căruia se învîrtește expunerea lui Sismondi este teoria populației. Să vedem cum se situează Sismondi față de teoria lui Malthus și față de fenomenul suprapopulației, generat de capitalism.

Efrusi afirmă că Sismondi este de acord cu Malthus numai în ceea ce privește ideea că populația se poate înmulți cu o repeziciune extraordinară, acesta fiind un fapt de natură să provoace nemaipomenite suferințe. „În toate celelalte privințe, unul este antipodul celuilalt. Sismondi pune întrea

* *Ricardo*, Opere, în traducerea lui Sieber, pag. 35: „Oare natura nu face nimic pentru om în industria manufacturieră? Oare forța vîntului și a apei, care pune în mișcare mașinile noastre și dau ajutor navigației, nu are nici o importanță? Oare presiunea atmosferică și elasticitatea aburului, cu ajutorul cărora punem în mișcare cele mai uimitoare mașini, nu sînt ele un dar al naturii? Fără să mai vorbim de acțiunea căldurii, care moaie și topește metalele, sau despre participarea aerului la procesele de colorare și fermentare, fapt este că nu există nici o ramură manufacturieră în care natura să nu dea omului ajutor, și încă un ajutor gratuit și generos”.

problemă a populației pe teren social-istoric“ („Russkoe Bogatstvo“ nr. 7, pag. 148). Și prin această formulare Efrusi estompează cu desăvârșire punctul de vedere caracteristic al lui Sismondi (și anume punctul de vedere mic-burghez) și romantismul lui.

Ce înseamnă „a pune problema populației pe teren social-istoric“? Înseamnă a cerceta separat legea populației în fiecare sistem economic din istorie și a studia legătura și corelația dintre această lege și sistemul respectiv. Ce sistem a studiat Sismondi? Sistemul capitalist. Prin urmare, colaboratorul revistei „Russkoe Bogatstvo“ consideră că Sismondi a studiat legea capitalistă a populației. Această afirmație conține o parte de adevăr, însă numai *o parte*. Cum însă Efrusi nici nu s-a gândit să cerceteze ce anume lipsește în raționamentele lui Sismondi asupra problemei populației și întrucât el afirmă că „Sismondi este în această privință precursorul celor mai de seamă economiști moderni“* (pag. 148), rezultatul este aceeași înfrumusețare a romantismului mic-burghez pe care am văzut-o și în problema crizelor și a venitului național. Prin ce se aseamănă teoria lui Sismondi cu teoria modernă în privința acestor probleme? Prin aceea că Sismondi constată contradicțiile proprii acumulării capitaliste. Efrusi a relevat această asemănare. Prin ce se deosebește teoria lui Sismondi de teoria modernă? În primul rând prin aceea că el n-a dus cituși de puțin mai departe analiza științifică a acestor contradicții și în unele privințe a făcut chiar un pas înapoi în comparație cu clasicii; iar în al doilea rând prin aceea că el își disimula incapacitatea de a face această analiză (în parte lipsa lui de dorință de a face o analiză) prin morala mic-burgheză cu privire la necesitatea de a pune în concordanță venitul național cu cheltuielile, producția cu consumul etc. Efrusi *n-a relevat* această deosebire în privința nici unuia dintre punctele menționate, prezentînd astfel cu totul greșit adevărata însemnătate a lui Sismondi și raportul dintre teoria lui și teoria modernă. Exact același lucru îl constatăm și

* Trebuie să menționăm, de altfel, că nu putem ști precis cine figurează aici, la Efrusi, ca „cel mai de seamă economist modern“: reprezentantul școlii cunoscute și indiscutabil străine de orice romantism sau autorul celui mai voluminos manual?

în problema de față. Asemănarea dintre teoria lui Sismondi și teoria modernă se limitează și în acest caz la *constatarea contradicției*. Deosebirea constă și în acest caz în lipsa unei analize științifice și în înlocuirea acestei analize cu morala mic-burgheză. Să lămurim acest lucru.

Dezvoltarea industriei mecanizate capitaliste începînd de la sfîrșitul secolului trecut a dus la formarea unei supra-populații, și în fața economiei politice s-a pus problema explicării acestui fenomen. După cum se știe, Malthus a încercat să-l explice prin cauze istorice-naturale, negînd cu desăvîrșire că ar proveni dintr-o anumită orînduire social-economică, istoricește determinată, și ignorînd cu desăvîrșire contradicțiile dezvăluite de acest fapt. Sismondi a constatat aceste contradicții, precum și faptul că mașinile înlocuiesc oamenii. Lui îi revine incontestabil meritul de a fi făcut această constatare, întrucît, în epoca cînd scria el, această constatare era ceva nou. Să vedem însă cum privea el acest fapt.

Capitolul al 7-lea din cartea a 7-a („Despre populație“) tratează în mod special „despre populația devenită de prisos în urma inventării mașinilor“. Sismondi constată că „mașinile înlocuiesc oamenii“ (pag. 315, II, VII) și pune imediat problema dacă inventarea mașinilor este o binefacere sau o calamitate pentru națiune. Firește că „rezolvarea“ acestei probleme pentru toate țările și pentru toate timpurile în general, și nu pentru o țară capitalistă, reprezintă o banalitate lipsită de orice conținut : este o binefacere atunci cînd „cererea de obiecte de consum depășește mijloacele de producție aflate în mîinile populației“ (les moyens de produire de la population) (II, 317), dar este o calamitate „atunci cînd producția este pe deplin suficientă pentru consum“. Cu alte cuvinte : constatarea contradicției îi servește lui Sismondi doar ca un prilej pentru a vorbi despre o societate abstractă în care nu mai există nici un fel de contradicții și căreia i se poate aplica morala țaranului econom ! Sismondi nici nu încearcă să analizeze această contradicție, să vadă cum se formează ea, unde duce etc. în societatea actuală, capitalistă. Nu, el folosește această contradicție numai ca un material pe baza căruia își manifestă indignarea sa morală față de o atare contradicție. Tot restul capitolului

nu oferă absolut nimic cu privire la această problemă teoretică, rezumîndu-se doar la lamentații, tînguii și deziderate pioase. Muncitorii înlocuiți au fost consumatori... se restrînge piața internă... cît privește piața externă, lumea este suficient aprovizionată... o îndestulare modestă a țăranilor ar garanta mai bine desfacerea... nu există exemplu mai izbitor și mai îngrozitor decît Anglia, pe urmele căreia pășesc statele de pe continent – iată ce sentințe rostește Sismondi în loc să analizeze fenomenul! Poziția lui în această problemă seamănă ca două picături de apă cu poziția narodnicilor noștri. Și narodnicii se limitează la simpla constatare a faptului că există suprapopulație, folosind acest fapt numai pentru lamentații și plîngeri împotriva capitalismului (comp. N.-on, V.V. etc.). Așa cum Sismondi nici măcar nu încearcă să analizeze care este raportul dintre fenomenul suprapopulației și cerințele producției capitaliste, tot așa și narodnicii nici nu și-au pus măcar vreodată această problemă.

Caracterul complet greșit al acestui procedeu a fost arătat prin analiza științifică a acestei contradicții. Această analiză a stabilit că fenomenul suprapopulației, care reprezintă, încontestabil, o contradicție (ca și supraproducția și supraconsumul) și care este un rezultat necesar al acumulării capitaliste, constituie totodată o parte componentă necesară a mecanismului capitalist*. Cu cît se dezvoltă mai mult marea industrie, cu atît cererea de muncitori suferă fluctuații mai mari, în funcție de crizele sau de perioadele de prosperitate

* După cîte știm, acest punct de vedere în problema suprapopulației a fost formulat pentru prima oară de Engels în „Die Lage der arbeitenden Klasse in England“ (1845) („Situația clasei muncitoare din Anglia“. — *Nota trad.*). După ce descrie ciclul industrial obișnuit al industriei engleze, autorul spune:

„De aici rezultă că în orice moment, cu excepția scurtelor perioade de prosperitate maximă, industria engleză trebuie să dispună de o rezervă de muncitori fără lucru, pentru a putea produce în timpul lunilor celor mai animate cantitățile de mărfuri cerute pe piață. Această armată de rezervă este mai mult sau mai puțin numeroasă, după cum situația pieței determină în mai mare sau mai mică măsură plasarea unei părți a ei în industrie. Și chiar dacă în perioada de animație maximă a pieței regiunile agricole, Irlanda și ramurile de activitate în care se resimte mai puțin avîntul industrial pot furniza, cel puțin temporar, un număr oarecare de muncitori, aceștia constituie totuși pe de o parte o minoritate, iar pe de altă parte aparțin și ei armatei de rezervă, cu singura deosebire că abia perioada de avînt demonstrează de fiecare dată că și ei fac parte din această armată“⁵⁷.

În privința acestor din urmă cuvinte este important de subliniat faptul că și o parte din populația agricolă, aceea care lucrează temporar în industrie, este de asemenea considerată ca aparținînd armatei de rezervă. Este tocmai fenomenul pe care teoria de mai tîrziu l-a denumit forma latentă a suprapopulației (vezi „Capitalul“ lui Marx)⁵⁸.

care survin în producția națională în ansamblul ei sau în fiecare ramură a ei în parte. Aceste fluctuații reprezintă o lege a producției capitaliste, care *n-ar putea exista* dacă n-ar exista o suprapopulație (adică o populație care depășește cererea *medie* de muncitori din partea capitalismului) gata să furnizeze în orice moment brațe de muncă pentru orice ramură industrială sau pentru orice întreprindere. Analiza a arătat că suprapopulația se formează în toate ramurile industriale în care pătrunde capitalismul — și în agricultură la fel ca în industrie — și că suprapopulația există sub diferite forme. Principalele forme sînt în număr de trei * : 1) *Suprapopulația flotantă*. Din această categorie fac parte muncitorii care nu mai găsesc de lucru în industrie. O dată cu dezvoltarea industriei crește în mod necesar și numărul lor. 2) *Suprapopulația latentă*. Din această categorie face parte populația rurală care, o dată cu dezvoltarea capitalismului, își pierde gospodăriile și care nu găsește ocupații neagricole. Această populație este oricînd gata să furnizeze brațe de muncă pentru orice fel de întreprinderi. 3) *Suprapopulația stagnantă*. Ea este ocupată „în mod cu totul neregulat”⁵⁹, în condiții sub nivelul obișnuit. Din această categorie fac parte, mai ales, atît locuitorii de la sate cît și cei de la orașe care lucrează la domiciliu pentru fabricanți și pentru magazine. Totalitatea acestor pături ale populației formează *suprapopulația relativă*, sau *armata de rezervă*. Ultimul termen arată precis despre ce fel de populație este vorba. Este vorba de muncitorii de care capitalismul are nevoie pentru o *eventuală* lărgire a întreprinderilor, dar care nu pot fi niciodată ocupați în permanență.

Prin urmare, și în această problemă teoria a ajuns la o concluzie diametral opusă concluziei romanticilor. Pentru aceștia, suprapopulația înseamnă că calea capitalistă nu este posibilă sau este „greșită”. În realitate însă lucrurile stau tocmai invers : suprapopulația, care reprezintă o completare necesară a supraproducției, constituie totodată un atribut necesar al economiei capitaliste, *fără de care aceasta n-ar putea nici să existe, nici să se dezvolte*. Și în cazul de față

* Comp. Sieber. „David Ricardo etc.”, pag. 552—553. Petersburg, 1885.

Efrusi a prezentat cu totul greșit lucrurile, trecînd sub tăcere această teză a teoriei moderne.

E suficient să punem față în față cele două puncte de vedere arătate mai sus, pentru a vedea la care dintre ele aderă narodnicii noștri. Capitolul din Sismondi expus mai sus ar putea să figureze, pe bună dreptate, în „Studiile despre economia noastră socială de după reformă“ ale d-lui N.-on.

Constatînd că în Rusia de după reformă s-a format o suprapopulație, narodnicii n-au pus niciodată problema necesității pentru capitalism a unei armate de rezervă de muncitori. S-ar fi putut oare construi căile ferate dacă nu s-ar fi format în permanență o suprapopulație? Se știe că cererea pentru o astfel de muncă prezintă mari fluctuații de la un an la altul. S-ar fi putut oare dezvolta industria fără această condiție? (În perioadele de activitate febrilă, ea are nevoie de o mulțime de muncitori constructori pentru fabricile, clădirile, depozitele etc. care se construiesc și de tot felul de munci auxiliare cu ziua, care cuprind cea mai mare parte a așa-ziselor îndeletniciri neagricole sezoniere ale țăranilor). S-ar fi putut oare crea fără această condiție în ținuturile noastre periferice o agricultură capitalistă, care are nevoie de sute de mii și milioane de zileri, din moment ce fluctuațiile cererii pentru acest fel de muncă sînt, după cum se știe, extrem de mari? Ar fi fost oare posibilă fără formarea unei suprapopulații tăierea, într-un timp extraordinar de scurt, a pădurilor de către exploatorii de păduri pentru nevoile fabricilor? (Muncile forestiere fac și ele parte din categoria muncilor celor mai prost plătite și care se efectuează în cele mai proaste condiții, la fel ca celelalte feluri de muncă executate de locuitorii rurali pentru întreprinzători). S-ar fi putut oare dezvolta fără această condiție sistemul – practicat de negustori, fabricanți și magazine – al dării de lucru la domiciliu, în orașe și sate, care reprezintă un fenomen atît de răspîndit în cadrul așa-numitei industrii meșteșugărești? În toate aceste ramuri de muncă (care s-au dezvoltat mai ales după reformă), fluctuațiile cererii de muncă salariată sînt extrem de mari. Or, proporțiile fluctuațiilor acestei cereri determină proporțiile suprapopulației, care este *indispensabilă* capitalismului. De nică-

ieri nu se vede că economiștii narodnici ar cunoaște această lege. Firește, nu avem intenția să analizăm aici în fond aceste probleme *. Aceasta nu intră în sarcina noastră. Obiectul articolului nostru îl constituie romantismul din Europa occidentală și raportul dintre el și narodnicismul rus. Și în cazul de față acest raport se dovedește a fi același ca și în toate cazurile precedente : în problema suprapopulației, narodnicii se situează întru totul pe punctul de vedere al romantismului, care este diametral opus punctului de vedere al teoriei moderne. Capitalismul nu poate da de lucru muncitorilor care devin disponibili, spun ei. Aceasta ar dovedi că calea capitalistă nu este posibilă, că este „greșită“ etc. Ba nu „dovedește“ de loc. Contradicție nu înseamnă imposibilitate (Widerspruch nu este tot una cu Widersinn). Acumularea capitalistă, această adevărată producție pentru producție, reprezintă și ea o contradicție. Dar asta n-o împiedică să existe și să fie o lege a unui anumit sistem economic. Același lucru trebuie spus și despre toate celelalte contradicții ale capitalismului. Raționamentul narodnicist prezentat mai sus „dovedește“ doar că în rîndurile intelectualității din Rusia este adînc înrădăcinat năravul de a ocoli prin vorbe goale toate aceste contradicții.

Așadar, Sismondi n-a contribuit absolut cu nimic la *analiza teoretică* a fenomenului suprapopulației. Dar cum privea el acest fenomen ? Punctul lui de vedere reprezintă o originală îmbinare de simpatii mic-burgheze și de malthusianism. „Marele viciu al organizației sociale actuale – spune Sismondi – este că cel sărac nu poate ști niciodată pe ce cerere de muncă poate conta“ (II, 261). Sismondi oftează după vremurile cînd „cizmarul de la țară“ și micul țăran își cunoșteau exact veniturile. „Cu cît săracul este mai lipsit de orice proprietate, cu atît este mai expus primejdiei de a se înșela în privința venitului său și de a contribui la crearea unei populații (contribuer à accroître une population...) care, necorespunzînd cererii de muncă, nu va găsi mijloace de subzistență“ (II, 263–264). După cum vedeți, acest ideolog al micii burghezii nu numai că ar vrea să frîneze întreaga

---

* De aceea nu ne ocupăm aici de faptul foarte straniu că economiștii narodnici *nu iau în considerare* pe toți acești muncitori foarte numeroși pentru motivul că nu sînt înregistrați.

dezvoltare socială de dragul menținerii relațiilor patriarhale ale unei populații semiprimitive. El este gata să impună orice perversitate a naturii umane numai și numai ca ea să servească la menținerea micii burghezii. Iată câteva citate care nu lasă nici o îndoială în această privință :

Faptul că la fabrică salariul i se plătește muncitorului semipauper săptămînal l-a deprins să nu privească în viitor mai departe de simbăta următoare : „în felul acesta i-au fost tocite calitățile morale și sentimentul simpatiei“ (II, 266), care, după cum vom vedea îndată, constau în „prudență în relațiile conjugale“ l... – „familia lui va deveni cu atît mai numeroasă cu cît este mai mult o povară pentru societate ; și națiunea va geme sub povara unei populații disproporționate în comparație cu mijloacele ei de întreținere“ (II, 267). Menținerea cu orice preț a micii proprietăți, chiar cu prețul scăderii nivelului de trai și al perversității naturii umane – iată lozinca lui Sismondi ! Și după ce indică, cu aerul unui om de stat, cînd anume „este de dorit“ creșterea populației, Sismondi consacră un capitol special unor atacuri la adresa religiei, pentru motivul că aceasta n-a condamnat căsniciile „imprudente“. De îndată ce este vorba de idealul său – micul burghez –, Sismondi devine mai malthusian decît însuși Malthus. „Copiii care sînt sortiți mizeriei – povățuiește Sismondi religia – sînt totodată sortiți și viciului... Ignoranța în ceea ce privește orînduirea socială i-a determinat (pe reprezentanții religiei) să șteargă castitatea din rîndul virtuților proprii căsătoriei, și ea constituie una dintre cauzele care acționează permanent în așa fel, încît suprimă proporția ce se stabilește în mod firesc între populație și mijloacele ei de existență“ (II, 294). „Morala religioasă trebuie să-i învețe pe oameni că, după ce și-au înnoit familia, ei nu sînt mai puțin obligați să fie caști în relațiile cu soțiile lor decît celibatarii în relațiile cu femci care nu le aparțin“ (II, 298). Și Sismondi, care în general pretinde nu numai titlul de economist teoretician, dar și titlul de administrator înțelept, calculează pe loc că pentru „înnoirea familiei“ sînt necesare „în general și în medie trei nașteri“ și sfătuiește guvernul „să nu înșele oamenii cu speranța unei situații de sine stătătoare care să le permită să-și înjghebe o familie, atunci cînd această in-

stituție iluzorie (cet établissement illusoire) îi va expune suferințelor, mizeriei și pieirii" (II, 299). „Atunci când organizarea socială nu despărțea clasa care muncește de clasa care posedă o oarecare proprietate, opinia publică singură era suficientă pentru a preîntîmpina flagelul mizeriei. Întotdeauna era ceva rușinos ca agricultorul să vîndă moștenirea rămasă de la părinții săi sau ca meseriașul să-și irosească micul său capital... Dar în orînduirea actuală a Europei... oamenii osîndiți să nu aibă niciodată nici un fel de proprietate nu pot simți nici o rușine pentru faptul că au căzut în mizerie" (II, 306-307). Ar fi greu să exprimi într-un mod mai pregnant obtuzitatea și duritatea micului proprietar! Din teoretician, Sismondi se transformă aici într-un sfătuitor practic care propovăduiește morala țaranului francez, pe care, după cum se știe, acesta o urmează cu atîta succes. El nu este numai un Malthus, ci, pe deasupra, un Malthus croit anume pe măsura micului burghez. Citind aceste capitole ale lui Sismondi, îți amintești fără să vrei de ieșirile vehemente ale lui Proudhon, care arăta că malthusianismul preconizează în ceea ce privește relațiile conjugale... o anumită practică contra naturii*.

IX

MAȘINILE ÎN SOCIETATEA CAPITALISTĂ

Problema suprapopulației este legată de problema importanței *mașinilor* în general.

Efrusi vorbește cu multă ardoare despre „strălucitele observații” ale lui Sismondi cu privire la mașini, spunînd că „ar fi nedrept să-l considerăm drept un adversar al perfecționărilor tehnice” (nr. 7, pag. 155), că „Sismondi n-a fost un adversar al mașinilor și invențiilor” (pag. 156). „Sismondi a subliniat în repetate rînduri ideea că mașinile și invențiile ca atare nu sînt dăunătoare clasei muncitoare, că ele devin dăunătoare numai datorită condițiilor economiei actuale, în care creșterea productivității muncii nu duce nici la creșterea

* Vezi anexa la traducerea rusă a „Studiului asupra legii populației” al lui Malthus (traducerea lui Bibikov, Petersburg, 1868), anexă care reprezintă un fragment din lucrarea lui Proudhon „Despre echitate”.

consumului clasei muncitoare, nici la reducerea timpului de muncă" (pag. 155).

Toate aceste observații sînt întru totul juste. Iar *această* apreciere asupra lui Sismondi arată din nou într-un mod extrem de pregnant că narodnicul nu *l-a înțeles* cîtuși de puțin *pe romantic*, că n-a înțeles *punctul de vedere* asupra capitalismului propriu romantismului și deosebirea radicală dintre acest punct de vedere și punctul de vedere al teoriei științifice. Narodnicul nici nu putea să înțeleagă acest lucru, deoarece nici narodnicismul n-a mers mai departe de romantism. Dar dacă în deceniul al 3-lea al secolului nostru observațiile lui Sismondi cu privire la caracterul contradictoriu al folosirii capitaliste a mașinilor reprezentau un mare progres, în prezent este cu totul de neiertat să te limitezi la o asemenea critică și să nu înțelegi mărginirea ei mic-burgeză.

În această privință (adică în problema deosebirii dintre doctrina lui Sismondi și teoria modernă) *, Efrusi rămîne ferm pe poziția sa. El nu știe nici măcar să pună problema. Arătînd că Sismondi a văzut contradicția, el se limitează la acest lucru, ca și cum istoria nu ne-ar prezenta metode și procedee extrem de variate de criticare a contradicțiilor capitalismului. Spunînd că Sismondi consideră că mașinile nu sînt dăunătoare ca atare, ci datorită faptului că sînt folosite în condițiile actualei orînduirii sociale, Efrusi nici nu observă cît de primitiv și superficial-sentimental este punctul de vedere care iese la iveală fie chiar numai din acest raționament. Sismondi a pus într-adevăr problema dacă mașinile sînt sau nu dăunătoare și „a rezolvat-o” printr-o sentință : mașinile sînt utile numai atunci cînd producția este în concordanță cu consumul (vezi citatele din „Russkoe Bogatstvo” nr. 7, pag. 156). După toate cele expuse mai sus, nu mai este nevoie să demonstrăm aici că această „rezolvare” nu reprezintă altceva decît substituirea unei utopii mic-burgeze analizei științifice a capitalismului. Lui Sismondi nu i se poate face o vină din faptul că n-a făcut o astfel de analiză. Meritele istorice nu se apreciază după ceea ce *n-au dat* personalitățile istorice în comparație cu cerințele contem-

* După cum am văzut în repetate rînduri, Efrusi a căutat *peste tot* să facă această comparație între doctrina lui Sismondi și teoria modernă.

porane, ci după ceea ce *au dat nou* în comparație cu predecesorii lor. Dar noi nu mai facem aici aprecieri asupra lui Sismondi și nici asupra punctului său de vedere primitiv și sentimental, ci asupra economistului de la „Russkoe Bogatstvo“, care nici pînă în ziua de azi nu înțelege deosebirea dintre acest punct de vedere și punctul de vedere al teoriei moderne. El nu înțelege * că, pentru a arăta această deosebire, nu trebuia să pună problema dacă Sismondi a fost sau nu un adversar al mașinilor, ci problema dacă Sismondi înțelegea importanța mașinilor în orînduirea capitalistă, dacă înțelegea rolul de *factor de progres* pe care îl au mașinile în această orînduire. Atunci economistul de la „Russkoe Bogatstvo“ ar fi putut observa că Sismondi, cu punctul său de vedere *mic-burghez, utopic*, nici nu putea pune o asemenea problemă și că teoria modernă se deosebește tocmai prin faptul că a pus și a rezolvat această problemă. Atunci Efrusi ar fi putut înțelege că, substituind problemei rolului istoric al mașinilor în societatea capitalistă problema condițiilor în care mașinile sînt în genere „avantajoase“ și „utile“, Sismondi a ajuns în mod firesc la teoria „primejdiei“ pe care o reprezintă capitalismul și folosirea capitalistă a mașinilor, a susținut necesitatea de „a frîna“, „a modera“, „a reglementa“ dezvoltarea capitalismului, devenind astfel un *reacționar*. Tocmai neînțelegerea rolului istoric al mașinilor ca factor de progres constituie una dintre cauzele pentru care teoria modernă consideră că doctrina lui Sismondi este o doctrină *reacționară*.

Bineînțeles că nu vom expune aici teoria modernă (adică teoria lui Marx) asupra producției mecanizate. Îl trimitem pe cititor, de pildă, la sus-menționatul studiu al lui N. Sieber, cap. X : „Mașinile și marea industrie“, și în special capitolul XI : „Analiza teoriei asupra producției mecanizate“ **.

Ne vom mărgini să schițăm esența ei în liniile cele mai

* Cuvintele „deosebirea dintre acest punct de vedere și punctul de vedere al teoriei moderne. El nu înțelege“ — nu figurează în edițiile din 1898 și 1908. — *Nota red.*

** „Adevărul este — spune Sieber la începutul acestui capitol — că teoria mașinilor și a mării industriei pe care o expunem aici, este o sursă atît de nesecată de idei noi și de cercetări originale, încît, dacă cineva s-ar gândi să cîntărească întreaga valoare a acestei teorii în comparație cu altele aproape că ar trebui să scrie numai pe această temă o carte întregă“ (pag. 473).

generale. Ea se rezumă la două puncte : în primul rînd, la o analiză istorică care stabilește locul producției mecanizate în rîndul celorlalte stadii de dezvoltare a capitalismului și raportul dintre industria mecanizată și aceste stadii premergătoare (cooperarea capitalistă simplă și manufactura capitalistă), iar în al doilea rînd la o analiză a rolului mașinilor în economia capitalistă și, în special, la o analiză a transformării, pe care o săvîrșește industria mecanizată, a tuturor condițiilor de viață ale populației. În ceea ce privește primul punct, această teorie a stabilit că industria mecanizată reprezintă doar unul dintre stadiile producției capitaliste (și anume stadiul superior) și a arătat cum ia naștere această industrie din manufactură. În ceea ce privește al doilea punct, ea a stabilit că industria mecanizată reprezintă un progres uriaș în societatea capitalistă, și aceasta nu numai pentru că dezvoltă într-o măsură enormă forțele de producție și socializează munca în cadrul întregii societăți *, ci și pentru că lichidează diviziunea manufacturieră a muncii, determină necesitatea trecerii muncitorilor de la unele ocupații la altele, lichidează definitiv relațiile patriarhale înapoiate, în special la sate **, și, datorită atît cauzelor arătate mai sus cît și concentrării populației industriale, dă un puternic impuls mișcării progresive a societății. Ca și toate celelalte progrese ale capitalismului, acest progres este însoțit de un „progres“ al contradicțiilor, adică de ascuțirea și extinderea lor.

Poate că cititorul va întreba : dar ce interes prezintă analizarea concepțiilor lui Sismondi într-o problemă atît de cunoscută și această schițare sumară a teoriei moderne, pe care toți o „cunosc“ și cu care toți sînt „de acord“ ?

Ei bine, tocmai pentru a vedea ce înseamnă acest „a fi de acord“ ne vom ocupa acum de cel mai de seamă economist narodnic, d-l N.-on, care pretinde că aplică riguros teoria modernă. După cum se știe, în „Studiile“ sale, d-l N.-on și-a propus ca sarcină specială să cerceteze procesul de transformare în industrie capitalistă a industriei textile ruse, care se

* Privind comparat „îmbinarea muncii“ în cadrul obștii și în cadrul societății capitaliste cu industrie mecanizată, Sieber remarcă pe bună dreptate : „Între obște și societatea cu producție mecanizată există aproximativ aceeași deosebire ca, de pildă, între *unitatea* 10 și *unitatea* 100“ (pag. 495).

** Sieber, op. cit., pag. 467.

caracterizează tocmai prin faptul că în cadrul ei sînt folosite în cea mai mare măsură mașinile.

Se pune întrebarea : pe ce punct de vedere se situează d-l N.-on în această problemă : pe punctul de vedere al lui Sismondi (cu care, după cum am văzut, este de acord în privința foarte multor laturi ale capitalismului) sau pe punctul de vedere al teoriei moderne ? În această problemă atît de importantă, este el oare un romantic sau... un realist * ?

Am văzut că prima trăsătură distinctivă a teoriei moderne o constituie analiza istorică a problemei nașterii industriei mecanizate din manufactura capitalistă. A pus oare d-l N.-on problema nașterii industriei mecanizate ruse ? Nu. Ce-i drept, el afirmă că ea a fost precedată de munca la domiciliu pentru capitalist și de „fabrica” cu muncă manuală **, însă nu numai că nu analizează problema raportului dintre industria mecanizată și stadiul premergător, dar nici măcar nu „observă” că, după terminologia științifică, *fabrica* nu poate fi denumită *stadiul premergător* (producția manuală la domiciliu sau în atelierul capitalistului), care trebuie considerat, indiscutabil, *manufactură capitalistă* ***.

Citorul să nu-și închipuie că aceasta este o „lacună” lipsită de importanță. Dimpotrivă, ea are o imensă importanță. În primul rînd, d-l N.-on identifică astfel *capitalismul* cu *industria mecanizată*. Aceasta este o greșeală grosolană. Însemnătatea teoriei științifice constă tocmai în faptul că a stabilit adevăratul loc pe care-l ocupă industria mecanizată, arătînd că ea reprezintă *unul dintre stadiile* capitalismului. Dacă d-l N.-on s-ar situa pe punctul de vedere al *acestei teorii*, ar putea el oare să prezinte dezvoltarea și victoria *industriei mecanizate drept „o luptă între două*

* Cuvîntul „realist” este pus aici în locul cuvîntului *marxist* exclusiv din considerente de cenzură. Din același motiv, trîmțerile la „Capitalul” sînt înlocuite prin trîmțeri la cartea lui Sieber, care a făcut o expunere a „Capitalului” lui Marx. (Nota autorului în ediția din 1908. — *Nota red.*).

** Pag. 108. Citat din „Culegerea de date statistice cu privire la gubernia Moscova”, vol. VII, partea a III-a, pag. 32 (statisticienii expun aici conținutul lucrării lui Korsak „Despre formele industriei”) : „Începînd din 1822, însăși structura meșteșugurilor se schimbă cu desăvîrșire. Din producători meșteșugari de sine stătători, țărani devin doar niște executanți ai unor operații din cadrul mării producții de fabrică, fiind reduși la situația de salariați”.

*** Sieber a arătat, pe bună dreptate, că terminologia curentă (fabrică, uzină etc.) este improprie pentru cercetările științifice și că industria mecanizată trebuie privită separat de manufactura capitalistă ; pag 474.

forme de economie”, între o oarecare „formă” necunoscută, „bazată pe posedarea de către țărănime a uneltelor de producție” *, și „capitalism” (pag. 2, 3, 66, 198 etc.) atunci când în realitate se constată *o luptă între industria mecanizată și manufactura capitalistă*? Despre această *luptă* d-l N.—on n-a spus nici un cuvânt, cu toate că tocmai în industria textilă, pe care el o cercetează în mod special (pag. 79), a avut loc, după cum a arătat el însuși, tocmai o asemenea înlocuire a unei forme a capitalismului cu cealaltă, pe care el a denaturat-o, prezentînd-o drept înlocuire a „producției populare” prin „capitalism”. Nu este oare evident că în fond nu l-a interesat cîtusi de puțin problema dezvoltării reale a industriei mecanizate și că îndărătul „producției populare” se ascunde o utopie întru totul după gustul lui Sismondi? În al doilea rînd, dacă d-l N.—on ar fi pus problema dezvoltării istorice a industriei mecanizate în Rusia, ar fi putut el oare vorbi de „sădirea capitalismului” (pag. 331, 283, 323 etc.) bazîndu-se pe faptul că stăpînirea acordă sprijin și ajutor, fapt care a avut loc și în Europa? Se pune întrebarea: îl imită el oare pe Sismondi, care a vorbit exact la fel despre „sădire”, sau pe exponentul teoriei moderne, care a studiat fenomenul înlocuirii manufacturii prin industria mecanizată? În al treilea rînd, dacă d-l N.—on ar fi pus problema dezvoltării istorice a formelor capitalismului în Rusia (în industria textilă), ar fi putut el oare ignora existența manufacturii capitaliste în „industria meșteșugărească” din Rusia **? Și dacă ar fi urmat într-adevăr această teorie și ar fi încercat să cerceteze, printr-o analiză științifică, măcar un mic colțisor al acestei producții, care este și ea o „producție populară”, ce-ar mai fi rămas din tabloul său, atît de ieftin, al economiei sociale din Rusia, tablou care înfățișează o

* N.—on, pag. 322. Se deosebește oare măcar cu o iotă această idee de idealizarea gospodăriei țărănești patriarhale la Sismondi?

** Credem că nu mai este nevoie să dovedim acest fapt îndeobște cunoscut. E suficient să ne amintim de meșteșugul lăcătușeriei din Pavlovo, de producția de pielărie din Bogorodskoe, de producția de încălțăminte din Kimri, de șepci din raionul Molvitin, de armonici și samovare din Tula, de giuvaericele din Krasnoe-Selo și Rîbnaia Sloboda, de linguri din Semenov, de articole de corn din „Ustianșcina”, de pislărie din județul Semenov, gubernia Nijni-Novgorod etc. Cităm din memorie: dacă am lua orice studiu asupra industriei meșteșugărești, am putea lungi lista la infinit.

„producție populară“ nebuloasă și un „capitalism“ rupt de ea care nu cuprinde decât o „mînă“ de muncitori (pag. 326 etc.) ?

Rezumăm : în ceea ce privește primul punct care deosebește teoria modernă asupra industriei mecanizate de cea romantică, d-l N.—on *nu poate fi considerat în nici un caz un adept al celei dintîi*, întrucît el nu-și dă seama nici măcar de necesitatea de a pune problema apariției industriei mecanizate ca *un anumit stadiu al capitalismului* și trece sub tăcere existența manufacturii capitaliste, acest stadiu al capitalismului care precedă apariția mașinilor. El substituie analizei istorice utopia „producției populare“.

Al doilea punct se referă la concepția teoriei moderne asupra transformării relațiilor sociale de către industria mecanizată. D-l N.—on nici n-a încercat să analizeze această problemă. El a exprimat numeroase plîngerî împotriva capitalismului, a deplîns fabrica (întocmai cum a deplîns-o și Sismondi), dar nici n-a încercat măcar să studieze transformarea condițiilor sociale pe care a săvîrșit-o fabrica *. Căci pentru aceasta ar fi fost necesară o comparație între industria mecanizată și *stadiile premergătoare* care lipsesc la d-l N.—on. Tot astfel și punctul de vedere al teoriei moderne asupra mașinilor ca factor de progres *în societatea actuală, capitalistă* îi este cu desăvîrșire străin. El n-a pus nici această problemă **, și nici n-o putea pune, deoarece ea nu poate să apară decât ca un rezultat al studierii din punct de vedere istoric a înlocuirii *unei forme a capitalismului* prin alta, pe cînd la d-l N.—on „capitalismul“ înlocuiește tout court ***... „producția populară“.

Dacă pe baza „studiului“ d-lui N.—on asupra procesului de transformare a industriei textile din Rusia în industrie capitalistă am pune întrebarea : cum privește d-l N.—on problema mașinilor ? — n-am putea primi alt răspuns decât acela pe care-l cunoaștem deja din scrierile lui Sismondi. D-l N.—on recunoaște că mașinile sporesc productivitatea muncii (asta

* Rugăm să nu se uite că semnificația științifică a acestui termen este alta decât cea curentă. Știința limitează aplicarea lui numai la marea industrie mecanizată.

** Cum a pus-o, de pildă, A. Volghin în „Fundamentarea narodnicismului în lucrările d-lui Voronțov (V. V.)“. Petersburg, 1896.

*** — pur și simplu. — *Nota trad.*

ar mai lipsi – să nu recunoască nici acest lucru !), așa cum recunoștea și Sismondi. D-l N.–on spune că nu sînt dăunătoare mașinile, ci folosirea lor capitalistă, așa cum spunea și Sismondi. D-l N.–on gîndește că, introducînd mașinile, „noi” am pierdut din vedere faptul că producția trebuie să fie în concordanță cu „capacitatea de consum a poporului”, așa cum gîndea și Sismondi.

Atîta tot. La altceva d-l N.–on nu se mai gîndește. El nici nu vrea să știe de problemele pe care le-a pus și le-a rezolvat teoria modernă, căci nici n-a încercat măcar să examineze nici succesiunea istorică a diferitelor forme ale producției capitaliste din Rusia (fie chiar în lumina exemplului cu industria textilă), nici rolul mașinilor ca factor de progres în orînduirea *actuală*, capitalistă.

Așadar, și în problema mașinilor – această extrem de importantă problemă a economiei teoretice – d-l N.–on se situează pe punctul de vedere al lui Sismondi. D-l N.–on *raționează întocmai ca un romantic*, ceea ce, bineînțeles, nu-l împiedică cîtuși de puțin să citeze și iar să citeze.

Toate acestea se referă nu numai la exemplul cu industria textilă, ci și la toate raționamentele d-lui N.–on. Amintiți-vă, bunăoară, de exemplul cu industria morăritului, prezentat mai sus. Constatarea faptului că se introduc mașinile îi servește d-lui N.–on doar ca prilej pentru lamentații sentimentale pe tema că această sporire a productivității muncii nu este în concordanță cu „capacitatea de consum a poporului”. El nici nu s-a gîndit să analizeze schimbările pe care industria mecanizată le aduce în genere în orînduirea socială (și pe care le-a adus efectiv în Rusia). Îi este cu totul neînțeleasă problema dacă aceste mașini au constituit sau nu un progres în societatea actuală, capitalistă*.

Iar cele spuse despre d-l N.–on se referă *a fortiori*** și la ceilalți economiști narodnici : în problema mașinilor, narodnicismul continuă să se situeze și astăzi pe punctul de vedere al romantismului mic-burghez, substituind analizei economice deziderate sentimentale.

* În rîndurile de mai sus sînt schițate, pe baza teoriei lui Marx, sarcinile criticii concepțiilor d-lui N.–on, de care m-am achitat ulterior în „Dezvoltarea capitalismului”. (Nota autorului în ediția din 1908. — *Nota red.*)

** — cu atît mai mult. — *Nota trad.*

X
PROTECȚIONISMUL ⁶⁰

Ultima problemă teoretică care ne interesează în sistemul de concepții al lui Sismondi este problema protecționismului. Această problemă ocupă mult loc în „Nouveaux Principes“, dar este examinată mai mult sub aspect practic, în legătură cu mișcarea împotriva legilor cerealelor din Anglia. Această din urmă problemă o vom examina mai jos, întrucît ea înglobează și alte probleme, mai vaste. Aici ne interesează deocamdată numai *punctul de vedere* al lui Sismondi asupra protecționismului. Această problemă prezintă interes nu pentru că ar fi vorba de vreo nouă concepție economică a lui Sismondi care n-a fost inclusă în cele expuse pînă aici, ci pentru că ne arată felul în care înțelegea el legătura dintre „economie“ și „suprastructură“. Efrusi încredințează pe cititorii revistei „Russkoe Bogatstvo“ că Sismondi „este unul dintre primii și cei mai înzestrați precursori ai școlii istorice moderne“, că el se ridică „împotriva izolării fenomenelor economice de toți ceilalți factori sociali“. „În lucrările lui Sismondi este promovată ideea că fenomenele economice nu trebuie izolate de ceilalți factori sociali, că ele trebuie să fie studiate în legătură cu fenomenele social-politice“ („Russkoe Bogatstvo“ nr. 8, 38-39). Să vedem deci, în lumina exemplului luat de noi, cum înțelegea Sismondi legătura dintre fenomenele economice și cele social-politice.

„Prohibițiile la import – spune Sismondi în capitolul „despre vămi“ (l. IV, ch. XI) – sînt ceva tot atît de nechibzuit și de nefast ca și prohibițiile la export : ele au fost inventate pentru a da națiunii respective o manufactură pe care pînă atunci n-o avea ; și nu se poate nega faptul că, pentru o industrie începătoare, aceste prohibiții reprezintă cea mai importantă primă de încurajare. Această manufactură produce, poate, abia a suta parte din întreaga cantitate de mărfuri din categoria respectivă pe care o consumă națiunea : o sută de cumpărători vor trebui să rivalizeze între ei ca să obțină marfă de la singurul vînzător, iar nouăzeci și nouă dintre ei, pe care acesta îi va refuza, vor fi nevoiți să se mulțumească cu mărfuri de contrabandă. În acest caz pierderea va fi pentru națiune egală cu 100, iar avantajul cu 1. Ori-

care ar fi avantajele pe care le-ar oferi națiunii această nouă manufactură, este în afară de orice îndoială că ele sînt prea puține ca să merite sacrificii atît de mari. Oricînd s-ar putea găsi mijloace mai puțin costisitoare pentru a pune în funcțiune o asemenea manufactură“ (I, 440-441).

Iată cît de simplu rezolvă această problemă Sismondi : protecționismul este ceva „nechibzuit“, deoarece „națiunea“ pierde de pe urma lui !

Despre ce fel de „națiune“ vorbește economistul nostru ? La ce fel de relații economice raportează el acest fapt social-politic ? El nu se referă la nici un fel de relații concrete ; el vorbește *în general* despre națiune așa cum *ar trebui să fie ea potrivit ideilor sale despre ceea ce trebuie să fie*. Iar aceste idei despre ceea ce trebuie să fie sînt construite, după cum știm, pe excluderea capitalismului și pe dominația micii producții de sine stătătoare.

Dar este cu totul absurd să raportezi acest factor social-politic, care ține de orînduirea economică existentă și numai de ea, la o oarecare orînduire imaginară. Protecționismul este un „factor social-politic“ al capitalismului, iar Sismondi îl raportează nu la capitalism, ci la o oarecare națiune *în general* (sau la o națiune de mici producători de sine stătători). Tot atît de bine ar fi putut să raporteze protecționismul, bunăoară, la comunitatea hindusă și să deducă de aici, într-un mod și mai convingător, caracterul „nechibzuit“ și „nefast“, dar acest caracter „nechibzuit“ s-ar fi referit de asemenea la procedeul său și nu la protecționism. Sismondi face un calcul pueril pentru a dovedi că protecționismul este avantajos pentru foarte puțini și în detrimentul celor mulți. Dar acest lucru nici nu trebuia dovedit, deoarece el decurge din însăși noțiunea de protecționism (indiferent dacă este vorba de acordarea de prime sau de înlăturarea concurenților străini). Că protecționismul reprezintă o contradicție socială este indiscutabil. Dar nu există oare contradicții în viața economică a orînduirii care a creat protecționismul ? Dimpotrivă, ea este plină de contradicții și însuși Sismondi a semnalat aceste contradicții de-a lungul întregii sale expuneri. În loc să deducă această contradicție din contradicțiile orînduirii economice pe care el însuși le-a constatat, Sismondi *ignorează* contradicțiile

economice, transformându-și raționamentul într-un „deziderat pios“, lipsit de orice conținut. În loc să pună această instituție – care, după spusele lui, este în avantajul unui grup neînsemnat – față în față cu situația acestui grup în economia țării în ansamblu și cu interesele acestuia, el o pune față în față cu teza abstractă a „binelui general“. Vedem deci că, contrar afirmației lui Efrusi, Sismondi *izolează* fenomenele economice de celelalte (privind protecționismul în afara legăturii cu orînduirea economică) și *nu înțelege* cituși de puțin *legătura* dintre fenomenele economice și cele social-politice. Tirada citată de noi conține *tot* ceea ce poate da Sismondi, ca teoretician, în problema protecționismului : restul nu este decît o parafrazăre a acestei tirade. „Nu știm dacă guvernele își dau bine seama de prețul cu care cumpără acest avantaj (dezvoltarea manufacturilor) și de nemaipomenitele sacrificii pe care le impun consumatorilor“ (I, 442–443). „Guvernele din Europa au vrut să violenteze natura“ (faire violence à la nature). Care natură ? Nu cumva protecționismul „violentează“ natura capitalismului ? „Națiunea a fost constrînsă, ca să zicem așa (en quelque sorte), la o falsă activitate“ (I, 448). „Unele guverne au mers pînă acolo că au acordat subvenții negustorilor lor ca să le dea posibilitatea să vîndă mai ieftin ; cu cît sacrificiul acesta este mai ciudat, cu cît contrazice mai mult cele mai simple calcule, cu atît mai mult este atribuit unei politici înalte... Guvernele acordă subvenții negustorilor lor pe socoteala supușilor lor“ (I, 421) etc. etc. Iată ce raționamente ne servește Sismondi ! În alte locuri, trăgînd parcă o concluzie din aceste raționamente, el spune că capitalismul este ceva „artificial“, „sădit“ (I, 379, opulente factice), „crescut în seră“ (II, 456) etc. Începînd prin a substitui analizei contradicțiilor existente niște deziderate pioase, el ajunge să denatureze pur și simplu realitatea de dragul acestor deziderate. Reiese că industria capitalistă, care e „sprijinită“ cu atîta rivnă, este slabă, lipsită de orice bază etc. și nu are un rol predominant în economia țării, că rolul predominant aparține *deci* micii producții etc. Faptul neîndoielnic și indiscutabil că protecționismul n-a fost creat decît de o anumită orînduire economică și de anumite contradicții ale acestei orînduiri, că el exprimă interesele reale ale unei clase reale

care are un rol *predominant* în economia națională a fost prefăcut în nimic, ba chiar în contrarul său, cu ajutorul câtorva fraze sentimentale ! Iată încă o mostră (în legătură cu protecționismul agrar, – I, 265, capitolul despre legile cerealelor) :

„Englezii ne prezintă marile lor ferme drept singurul mijloc de a perfecționa agricultura, adică de a-și procura un belșug mai mare de produse agricole la un preț mai mic ; în realitate însă e tocmai invers, ei le produc mai scump...”

Este extrem de caracteristic acest fragment care ilustrează atât de pregnant metodele raționamentelor romanticilor, pe care și le-au însușit în întregime *narodnicii* ruși ! Dezvoltarea fermieratului și progresul tehnic legat de ea sînt prezentate ca un sistem introdus în mod premeditat : englezii (adică economiștii englezi) prezintă acest sistem drept singurul mijloc de a perfecționa agricultura. Sismondi vrea să spună că în afară de fermierat „ar putea exista” și alte mijloace pentru a perfecționa agricultura, adică „ar putea exista” într-o oarecare societate abstractă și nu în societatea reală dintr-o anumită perioadă istorică, în „societatea” bazată pe economia de mărfuri, despre care vorbesc economiștii englezi și despre care ar fi trebuit să vorbească și Sismondi. „A perfecționa agricultura, adică a-și procura (cine, națiunea ?) un belșug mai mare de produse agricole“. Nu poate fi vorba de nici un „adică“. Perfecționarea agriculturii și îmbunătățirea condițiilor de alimentație a masei nu sînt nicidecum unul și același lucru ; este nu numai posibil, ci și inevitabil ca una să nu coincidă cu cealaltă într-o orînduire economică ca aceea pe care se străduiește cu atîta zel s-o ignoreze Sismondi. De pildă, extinderea suprafețelor cultivate cu cartofi poate însemna o ridicare a productivității muncii în agricultură (introducerea rădăcinoaselor) și o sporire a supravaloii, paralel cu o înrăutățire a alimentației muncitorilor. Este aceeași manieră a *narodnicului*... vreau să spun a romanticului – de a ocoli prin vorbe goale contradicțiile vieții reale.

„În realitate – continuă Sismondi – acești fermieri atît de bogați, atît de inteligenți, atît de bine ajutați (*secondés*) de toate cuceririle științelor, care au atelaje atît de frumoase, garduri atît de solide și ogoare atît de bine plivite, nu pot să

reziste concurenței jalnicului țăran polonez, care este ignorant, abrutizat de robie și nu găsește mîngiere decît în beție și a cărui agricultură se află încă în stadiul de copilărie. Cerealele recoltate în regiunea centrală a Poloniei – după ce au fost plătite taxele de transport pe multe sute de leghe pe fluvii, pe uscat și pe mare, după ce au fost plătite taxele vamale de import care reprezintă 30–40% din valoarea lor – sînt totuși mai ieftine decît cerealele din cele mai bogate comitate din Anglia“ (I, 265). „Acest contrast îi pune în încurcătură pe economiștii englezi“. Ei invocă impozitele etc. Dar nu despre asta este vorba. „Însuși sistemul de exploatare este prost, este așezat pe o bază periculoasă... Toți autorii au prezentat nu de mult acest sistem ca un lucru demn de admirația noastră ; noi însă trebuie, dimpotrivă, să-l cunoaștem bine, ca să ne ferim de a-l imita“ (I, 266).

Cît de infinit de naiv este acest romantic care prezintă capitalismul englez (fermieratul) drept un sistem greșit al economiștilor și care își închipuie că „punerea în încurcătură“ a economiștilor care închid ochii în fața contradicțiilor fermieratului este un argument suficient *împotriva* fermierilor ! Cît de superficială este concepția lui, care caută explicarea proceselor economice nu în interesele diferitelor grupuri, ci în erorile economiștilor, autorilor și guvernelor ! Bunul Sismondi vrea să-i facă pe fermierii englezi, și totodată și pe cei de pe continent, să se rușineze, astfel ca ei să nu mai „imite“ aceste sisteme „proaste“ !

Să nu uitați, totuși, că aceste idei au fost expuse în urmă cu 70 de ani, că Sismondi a observat doar începuturile acestor fenomene, cu totul noi în vremea aceea. Naivitatea *lui* mai poate fi scuzată, întrucît și economiștii clasici (contemporanii săi) considerau cu nu mai puțină naivitate că aceste fenomene noi sînt un produs al însușirilor veșnice și firești ale naturii umane. Dar, întrebăm noi, au adăugat oare *narodnicii* noștri, în „obiecțiile“ lor împotriva capitalismului care se dezvoltă în Rusia, măcar un singur cuvîntel original la argumentele lui Sismondi ?

Așadar, raționamentele lui Sismondi asupra protecționismului arată că punctul de vedere istoric îi este cu totul străin.

El raționează la fel ca filozofii și economiștii din secolul al XVIII-lea, adică într-un mod cu totul abstract, deosebindu-se de ei doar prin aceea că socoate drept normală și firească nu societatea burgheză, ci o societate de mici producători de sine stătători. De aceea el nu înțelege cîtuși de puțin legătura dintre protecționism și o anumită orînduire economică și caută să scape de această contradicție din domeniul social-politic prin fraze sentimentale despre caracterul „fals”, „primejdios”, greșit, nechibzuit etc., la fel cum a căutat să scape de contradicțiile din viața economică. De aceea el înfățișează lucrurile într-un mod extrem de superficial, prezentînd problema protecționismului și a liber-schimbismului⁶¹ drept problema căii „greșite” sau „juste” (adică, după terminologia lui, drept problema căii capitaliste sau necapitaliste).

Teoria modernă a dezvăluit în întregime aceste erori, arătînd legătura dintre protecționism și o anumită orînduire social-economică, istoricește determinată, dintre protecționism și interesele clasei care deține situația dominantă în această orînduire, interese sprijinite de guverne. Ea a arătat că problema protecționismului și a liber-schimbismului este o problemă *între* întreprinzători (uneori între întreprinzătorii din diferite țări, alteori între diferitele grupuri de întreprinzători din aceeași țară).

Comparînd aceste două puncte de vedere asupra protecționismului cu felul cum o privesc economiștii narodnici, vedem că și în această problemă ei se situează întru totul pe punctul de vedere al romanticilor, raportînd protecționismul nu la o țară capitalistă, ci la o țară abstractă, la niște „consumatori” tout court, declarînd că asta înseamnă o sprijinire „greșită” și „nechibzuită” a unui capitalism „crescut în seră” etc. De pildă, în problema importului de mașini agricole scutit de taxe vamale – problemă care provoacă un conflict între întreprinzătorii industriali și cei agricoli – narodnicii sînt, *bineînțeles*, cu trup și suflet de partea... întreprinzătorilor rurali. Nu vrem să spunem că n-ar avea dreptate. Dar aceasta este o chestiune de fapt, o chestiune a momentului istoric dat, chestiunea de a se ști care grup de întreprinzători exprimă în mai mare măsură interesele generale ale dezvoltării

capitalismului. Chiar dacă narodnicii au dreptate, ei au dreptate, firește, nu pentru că instituirea taxelor vamale ar însemna „o sprijinire artificială a capitalismului“, iar desființarea lor o sprijinire a „străvechii“ producții populare, ci pur și simplu pentru că dezvoltarea capitalismului agrar (care are nevoie de mașini), grăbind procesul de dispariție a relațiilor medievale la sate și de creare a unei piețe interne pentru industrie, înseamnă o mai largă, mai liberă și mai rapidă dezvoltare a capitalismului în general.

Faptul că în această problemă îi considerăm pe narodnici drept romantici va suscita, probabil, o obiecție. Se va spune, poate, că în acest caz trebuie exceptat d-l N.-on, care spune răspicat că problema liber-schimbismului și a protecționismului este o problemă a capitalismului, și o spune de mai multe ori, ba prezintă și „citate“... Da, da, d-l N.-on prezintă și citate ! Dar dacă ni se va indica acest pasaj din „Studiile“ sale, noi vom indica *alte pasaje*, în care declară că sprijinirea capitalismului înseamnă „sădire“ (și încă în capitolul „Bilanț și concluzii“ ! pag. 331, 323, precum și 283), afirmând că încurajarea capitalismului se datorește unei „erori nefaste“, faptului că „noi am scăpat din vedere“, „am uitat“, „ne-a luat mințile“ etc. (pag. 298. Comparați cu Sismondi !). Cum se împacă asta cu afirmația că sprijinirea capitalismului (prin prime de export) constituie „una dintre contradicțiile care abundă în viața noastră economică * ; această contradicție, ca și toate celelalte, își datorează existența formei pe care o îmbracă întreaga producție“ (pag.286) ? Notați : *întreaga producție !* Întrebăm pe orice om nepărtinitor : pe ce punct de vedere se situează acest autor care explică sprijinirea „*formei pe care o îmbracă întreaga producție*“ printr-o „eroare“ ? Pe punctul de vedere al lui Sismondi sau pe acela al teoriei științifice ? „Citatele“ d-lui N.-on se dovedesc a fi și în cazul de față (ca și în problemele examinate mai sus) niște intercalări stângace, străine de text, care nu exprimă cîtuși de puțin convingerea reală că aceste „citate“ se aplică realităților din Rusia. Aceste „citate“ ale d-lui N.-on din teoria modernă reprezintă pentru el doar o firmă, care nu face decît să-i in-

* Așa după cum și „Studiile“ sale „abundă“ în apeluri către „noi“. În exclamații ca, de pildă, „noi“ și alte asemenea expresii care ignorează aceste contradicții.

ducă în eroare pe cititori. Este vorba de o haină de „realist“ stângaci îmbrăcată, sub care se ascunde un romantic pur sînge*.

XI

INSEMNAȚATEA GENERALĂ A LUI SISMONDI IN ISTORIA ECONOMIEI POLITICE

Cunoaștem acum toate tezele principale ale lui Sismondi care țin de domeniul economiei teoretice. Dacă facem un bilanț, vedem că peste tot Sismondi își rămîne întru totul credincios lui însuși, că punctul lui de vedere rămîne neschimbat. Ceea ce îl deosebește în toate privințele de clasici este faptul că el constată contradicțiile capitalismului. Aceasta pe de o parte. Pe de altă parte, în nici o privință el nu poate (și nici nu vrea) să ducă mai departe analiza clasicilor și de aceea se mărginește la o critică sentimentală a capitalismului de pe pozițiile micului burghez. Deoarece substituie analizei științifice plîngerii și lamentații sentimentale, el înțelege lucrurile extrem de superficial. Însușindu-și constatarea contradicțiilor capitalismului, teoria modernă a extins și asupra acestora analiza științifică și a ajuns în toate privințele la concluzii care se deosebesc radical de concluziile lui Sismondi și care, de aceea, duc la un punct de vedere diametral opus asupra capitalismului.

În „Critica unor teze ale economiei politice“ („Zur Kritik“⁶³. Traducerea rusă, Moscova, 1896), însemnătatea generală a lui Sismondi în istoria științei este caracterizată în felul următor :

„Sismondi nu mai împărtășește ideea lui Boisguillebert că banii denaturează munca creatoare de valoare de schimb, dar el atacă marele capital industrial, așa cum Boisguillebert atacă banii“ (pag. 36).

* Ne întrebăm dacă nu cumva consideră d-l N.—on aceste „citate“ drept un talisman care-l pune la adăpost de orice critică. Altfel este greu să-ți explici faptul că d-l N.—on, deși știe de la d-nii Struve și Tugan-Baranovski că teoria lui este pusă alături de doctrina lui Sismondi, „a citat“ într-unul din articolele sale din „*Russkoe Bogatstvo*“ (1894, nr. 6, pag. 88) părerea exponentului teoriei moderne care consideră că Sismondi este un reacționar și un utopist mic-burghez⁶². El este, probabil, profund convins că prin acest „citat“ „a răsturnat“ faptul că propria sa persoană este pusă alături de Sismondi.

Autorul vrea să spună : după cum Boisguillebert privea superficial schimbul de mărfuri ca pe o orînduire firească, ridicîndu-se împotriva banilor, în care vedea un „element străin“ (pag. 30, op. cit.), tot astfel și Sismondi privea mica producție ca pe o orînduire firească, ridicîndu-se împotriva marelui capital, în care vedea un element străin. Boisguillebert nu înțelegea legătura indisolubilă și firească dintre bani și schimbul de mărfuri, nu înțelegea că contrapune, ca elemente străine, două forme ale „muncii burgheze“ (op. cit., 30–31). Sismondi nu înțelegea legătura indisolubilă și firească dintre marele capital și mica producție de sine stătătoare, nu înțelegea că sînt două forme ale economiei bazate pe producția de mărfuri. Boisguillebert, „ridicîndu-se împotriva muncii burgheze sub o formă a ei“, „o idealizează totodată, într-o manieră utopică, sub cealaltă formă“ (ibid.). Sismondi, ridicîndu-se împotriva marelui capital, adică împotriva economiei de mărfuri sub o formă a ei, și anume sub forma cea mai dezvoltată, a idealizat totodată, într-o manieră utopică, pe micul producător (mai ales țărănimea), adică economia de mărfuri sub cealaltă formă, sub forma ei embrionară.

„Dacă în persoana lui Ricardo – continuă autorul „Criticii“ – economia politică trage implacabil ultimele consecințe și prin aceasta ajunge la încheiere, Sismondi completează această încheiere prin faptul că reprezintă în propria sa persoană îndoielile economiei politice“ (pag. 36).

Așadar, autorul „Criticii“ reduce însemnătatea lui Sismondi la faptul că el *a formulat problema* contradicțiilor capitalismului, punînd astfel sarcina unei analize ulterioare. Toate concepțiile proprii ale lui Sismondi, care a vrut de asemenea să dea un răspuns la această problemă, sînt considerate de autorul citat ca neștiințifice, superficiale și ca oglindind punctul de vedere mic-burghez reacționar al lui Sismondi (vezi aprecierile citate mai sus și aprecierea de mai jos în legătură cu un „citat“ al lui Efrusi).

Comparînd doctrina lui Sismondi cu narodnicismul, constatăm aproape în toate privințele (cu excepția negării teoriei rentei a lui Ricardo și a poveștelor malthusianiste date țărănilor) o uimitoare identitate, care merge uneori pînă la o identitate de formulare. Economiiștii narodnici se situează întru

totul pe punctul de vedere al lui Sismondi. Ne vom convinge și mai mult de acest lucru mai departe, cînd vom trece de la teoria lui Sismondi la concepțiile sale în problemele practice.

În sfîrșit, în ceea ce privește pe Efrusi, el nu l-a caracterizat just pe Sismondi în nici o privință. Arătînd că Sismondi subliniază contradicțiile capitalismului și le condamnă, Efrusi n-a înțeles cîtuși de puțin nici deosebirea radicală dintre teoria lui Sismondi și teoria materialismului științific și nici faptul că punctul de vedere romantic și cel științific asupra capitalismului sînt diametral opuse. Simpatia narodnicului pentru acest romantic și o înduioșătoare identitate de vederi l-au împiedicat pe autorul articolelor din „Russkoe Bogatstvo” să-l caracterizeze just pe acest reprezentant clasic al romantismului în știința economică.

Am citat mai sus o apreciere asupra lui Sismondi în sensul că el „reprezenta în propria sa persoană îndoielile” economiei clasice.

Dar Sismondi nici nu se gîdea să se mărginească la acest rol (care-i asigură un loc de cinste printre economiști). După cum am văzut, el a încercat să rezolve îndoielile și a încercat într-un mod cu totul nereușit. Mai mult, el aducea acuzații clasicilor și științei lor nu pentru că aceasta n-a procedat la o analiză a contradicțiilor, ci pentru că ar fi folosit metode greșite. „Vechea știință nu ne învață nici să înțelegem, nici să prevenim” noi calamități (I, XV), spune Sismondi în prefața la ediția a 2-a a cărții sale, explicînd acest lucru nu prin faptul că analiza pe care o face această știință este incompletă și inconsecventă, ci prin faptul că ea s-ar fi „lansat în abstracții” (I, 55 : noii discipoli englezi ai lui A. Smith s-au lansat (se sont jetés) în abstracții, pierzînd din vedere „omul”) și „ar urma o cale greșită” (II, 448). În ce constau însă acuzațiile pe care le-a adus Sismondi clasicilor și care îi permit să tragă această concluzie ?

„Economiștii cei mai renumiți au acordat prea puțină atenție consumului și desfacerii” (I, 124).

De la Sismondi înoace această acuzație a fost repetată de nenumărate ori. S-a considerat că „consumul” trebuie separat de „producție”, întrucît el ar reprezenta o ramură deosebită a științei ; s-a afirmat că producția depinde de legile naturii, pe cînd consumul este determinat de repartiție, care depinde

de voința oamenilor etc. etc. După cum se știe, narodnicii noștri împărtășesc aceleași idei, punînd pe primul plan repartiția*.

Care este însă sensul acestei acuzații? Ea nu se întemeiază decît pe o înțelegere cu totul neștiințifică a însuși obiectului economiei politice. Obiectul ei nu-l constituie „producția valorilor materiale“, cum se spune adeseori (aceasta formează obiectul tehnologiei), ci relațiile sociale dintre oameni în cadrul producției. Numai înțelegînd „producția“ în primul sens se poate separa de ea „repartiția“, și în acest caz, în „ramura“ care tratează despre producție, în locul categoriilor pe care le constituie formele istorice determinate ale economiei sociale, figurează categorii care se referă la procesul muncii în general: de obicei aceste banalități lipsite de conținut servesc apoi doar la estomparea relațiilor istorice și sociale (cum ar fi, de pildă, noțiunea de capital). Dar dacă considerăm consecvent „producția“ drept relații sociale în cadrul producției, atunci atît „repartiția“ cît și „consumul“ își pierd orice însemnătate de sine stătătoare. Din moment ce este elucidată problema relațiilor din cadrul producției, este *implicit* elucidată și problema părții din produs care revine diferitelor clase, deci și problema „repartiției“ și „consumului“. Și invers, dacă nu este elucidată problema relațiilor de producție (de pildă dacă nu este înțeles procesul de producție al capitalului social total), orice raționamente pe tema consumului și repartiției se transformă în banalități sau în deziderate pioase romantice. Sismondi este părintele acestor teorii. Și Rodbertus a vorbit pe larg despre „repartiția produsului

* Firește că nici Efrusi n-a scăpat prilejul de a-l lăuda și pentru acest lucru pe Sismondi. „In teoria lui Sismondi prezintă importanță — citim în „*Russkoe Bogatstvo*“ nr. 8, pag. 56 — nu atît diferitele măsuri speciale propuse de el, cît spiritul general de care este pătruns întregul lui sistem. Contrar școlii clasice, el pune pe primul plan cu deosebită vigoare interesele repartiției și nu interesele producției“. Cu toate „referirile“ sale repetate la economiști „moderni“, Efrusi n-a înțeles cîtui de puțin doctrina lor și continuă să-și piardă timpul cu absurditățile sentimentale care caracterizează critica primitivă a capitalismului. Narodnicul nostru vrea să se salveze și de astă dată prin aceea că îl compară pe Sismondi cu „mulți reprezentanți de vază ai școlii istorice“; reiese că „Sismondi a mers mai departe“ (ibid.) și acest lucru este perfect suficient pentru a-l satisface pe Efrusi! „A mers mai departe“ decît profesorii germani — ce mai vrei? Aidoma tuturor narodnicilor, Efrusi caută să mute centrul de greutate asupra faptului că Sismondi a criticat capitalismul. Că există diferite moduri de a critica capitalismul, că poți critica capitalismul atît din punct de vedere sentimental cît și din punct de vedere științific, despre acest lucru economistul de la „*Russkoe Bogatstvo*“, pe cît se vede, habar n-are.

național“, iar somitățile „moderne“ ale lui Efrusi au creat chiar „școli“ speciale, printre ale căror principii figura și acordarea unei atenții deosebite repartiției *. Dar toți acești teoreticieni ai „repartiției“ și „consumului“ n-au știut să rezolve nici măcar problema fundamentală a deosebirii dintre capitalul social și venitul social ; toți au continuat să se încurce în contradicțiile în fața cărora se oprise A. Smith **.

– Problema n-a putut fi rezolvată decît de economistul care niciodată n-a privit în mod separat repartiția, care s-a ridicat cu toată energia împotriva raționamentelor „vulgare“ asupra „repartiției“ (comp. observațiile lui Marx pe marginea programului de la Gotha, citate de P. Struve în „Note critice“, pag. 129, epigraful la cap. IV) ⁶⁴. Mai mult. Însăși rezolvarea problemei a constat în analiza *reproducției* capitalului social. Autorul n-a pus în mod separat nici problema consumului, nici problema repartiției, dar atît una cît și cealaltă s-au lămurit pe deplin de la sine după ce a fost dusă pînă la capăt analiza *producției*.

„Analiza științifică a modului de producție capitalist dovedește că... relațiile de repartiție sînt în esență identice cu aceste relații de producție, sînt reversul lor, astfel că și unele și altele au același caracter istoricește trecător“. „Salariul presupune munca salariată, profitul presupune capitalul. Aceste forme determinate ale repartiției presupun deci caractere sociale determinate ale condițiilor de producție și relații sociale determinate între agenții producției. Prin urmare, relațiile de repartiție determinate nu sînt decît expresia relațiilor de producție istoricește determinate“. „...Fiecare formă de repartiție dispăre o dată cu forma determinată a producției care i-a dat naștere și căreia îi corespunde“.

* Cu drept cuvînt îl pune Ingram pe Sismondi alături de „socialiștii de catedră“ („Istoria economiei politice“, Moscova, 1891, pag. 212), declarînd cu naivitate : „Noi am aderat deja (!!) la concepția lui Sismondi despre stat, în sensul că acesta este o instituție care trebuie să se îngrijească... de extinderea, pe cît posibil, a binefacerilor unirii sociale și ale progresului modern asupra tuturor claselor societății“ (215). Din exemplul cu protecționismul am putut vedea cît de profunde sînt aceste „concepții“ ale lui Sismondi !

** Vezi, de pildă, în „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“, articolul „Venitul“ de R. Meyer (traducerea rusă din culegerea „Industria“), care vădește cît de confuze și de puerile sînt raționamentele profesorilor germani „moderni“ în această problemă. Este interesant că R. Meyer, care se sprijină direct pe A. Smith și se referă în bibliografie *tocmai* la *acele capitole* din volumul al II-lea al „Capitalului“ care infirmă cu desăvîrșire teoria lui Smith, nu pomeneste de acest lucru în text.

„Concepția care consideră drept istorice numai relațiile de repartiție, dar nu relațiile de producție, este pe de o parte proprie numai criticii începătoare, încă timide (neconsecvente, befangnen) a economiei burgheze. Pe de altă parte, ea se bazează pe confundarea și identificarea procesului de producție social cu simplul proces al muncii, așa cum l-ar îndeplini și un om izolat în mod artificial, lipsit de orice ajutor din partea societății. În măsura în care procesul de muncă nu este decît un proces între om și natură, elementele lui simple rămîn comune tuturor formelor lui sociale de dezvoltare. Dar fiecare formă istoricește determinată a acestui proces dezvoltă mai departe bazele lui materiale și formele lui sociale“ („Capitalul“, vol. III, 2, pag. 415, 419, 420 din originalul german)⁶⁵.

Sismondi n-a avut mai mult noroc nici în atacurile sale de alt gen împotriva clasicilor, atacuri care ocupă și mai mult loc în „Nouveaux Principes“. „Noii discipoli englezi ai lui A. Smith s-au lansat în abstracții, pierzînd din vedere omul...“ (I, 55). Pentru Ricardo, „avuția este totul, iar oamenii nimic“ (II, 331). „Ei (economisții care preconizează liber-schimbismul) sacrifică deseori oamenii și interesele reale unei teorii abstracte“ (II, 457) etc.

Cît de vechi și cît de noi în același timp sînt aceste atacuri ! Mă refer la reluarea acestor atacuri de către narodnici, care au făcut atîta zarvă în jurul faptului că dezvoltarea capitalistă a Rusiei este fățiș considerată drept o dezvoltare adevărată, reală și inevitabilă. N-au repetat ei oare în fel și chip argumentele lui Sismondi, țipînd despre „apologia puterii banului“, despre „social-burghezism“ etc.?⁶⁶ Lor li se potrivește, *într-o măsură mult mai mare* decît lui Sismondi, observația făcută la adresa criticii sentimentale a capitalismului în general : Man schreie nicht zu sehr über den Zynismus ! Der Zynismus liegt in der Sache, nicht in den Worten, welche die Sache bezeichnen ! Dar să nu facem atîta caz de cinism ! Cinismul este în lucruri și nu în cuvintele care exprimă lucrurile !⁶⁷

Spunem „într-o măsură mult mai mare“ deoarece romanticii din Europa occidentală n-au avut în fața lor analiza științifică a contradicțiilor capitalismului, deoarece ei au

fost primii care au constatat aceste contradicții, deoarece ei tunau și fulgerau (în „termeni lamentabili“ de altfel) împotriva celor care *nu vedeau* aceste contradicții.

Sismondi l-a atacat pe Ricardo pentru motivul că acesta, cu o franchețe necruțătoare, a tras toate concluziile din observarea și studierea societății burgheze: el a formulat fățiș și ideea existenței producției pentru producție, și ideea transformării forței de muncă într-o marfă care este privită ca oricare altă marfă, și ideea că pentru „societate“ e important numai venitul net, adică numai mărimea profitului*. Dar Ricardo spunea adevărul adevărat: *în realitate lucrurile se prezintă tocmai așa*. Dacă acest adevăr i s-a părut lui Sismondi un „adevăr josnic“, el n-ar fi trebuit în nici un caz să caute cauzele acestei josnicii în teoria lui Ricardo și nici să atace „abstracțiunile“; exclamațiile lui la adresa lui Ricardo țin în întregime de domeniul „minciunii care ne înalță“.

Dar romanticii noștri de astăzi? Se gîndesc ei oare să nege „puterea banului“? Se gîndesc ei oare să nege faptul că această putere este omnipotentă nu numai în rîndurile populației industriale, ci și în rîndurile celei agricole, în orice „obște“, în orice sătuc pierdut pe undeva? Se gîndesc ei oare să nege legătura necesară dintre acest *fapt* și economia bazată pe producția de mărfuri? Ei nici n-au încercat să pună la îndoială acest lucru. Ei caută pur și simplu să nu vorbească despre el. Li-e teamă să spună lucrurilor pe nume.

* Efrusi, de pildă, repetă cu un aer grav frazele sentimentale ale lui Sismondi în sensul că sporirea venitului net al întreprinzătorului nu este un câștig pentru economia națională etc., reproșîndu-i doar că „nu-și dădea încă seama destul de clar“ de acest lucru (pag. 43, nr. 8).

Comparați, vă rog, această afirmație cu rezultatele analizei științifice a capitalismului:

Venitul global (Roheinkommen) al societății se compune din salariu + profit + rentă. Venitul net (Reineinkommen) este supravaloarea.

„Dacă însă considerăm venitul întregii societăți, vedem că venitul național se compune din salariu plus profit plus rentă, deci din venitul global. Dar și aceasta este o abstracție, deoarece în condițiile producției capitaliste întreaga societate se situează pe punctul de vedere capitalist și, în consecință, consideră drept venit net numai venitul compus din profit și rentă“ (III, 2, 375—376)⁶⁶.

Prin urmare, autorul este întru totul de acord cu Ricardo și cu definiția dată de acesta „venitului net“ al „societății“, adică tocmai cu definiția care a provocat „celebra obiecție“ a lui Sismondi („*Russkoe Bogatstvo*“ nr. 8, pag. 44): „Cum? Bogăția este totul, iar oamenii nimic?“ (II, 331). În societatea actuală desigur că da.

Noi înțelegem foarte bine această teamă : recunoașterea fățișă a realității ar lipsi de orice bază critica sentimentală (narodnicistă) a capitalismului. Nu-i de mirare că ei se aruncă în luptă cu atîta pasiune, fără a fi apucat măcar să curețe arma ruginită a romantismului. Nu-i de mirare că ei nu-și aleg mijloacele și vor să prezinte ostilitatea față de critica *sentimentală* drept ostilitate față de critică în general. Căci ei, vezi bine, luptă pentru dreptul lor la existență.

Sismondi a mers chiar pînă acolo că a încercat să ridice critica sa sentimentală la rangul de *metodă specială a științei sociale*. După cum am văzut mai sus, el îi reproșa lui Ricardo nu faptul că analiza lui obiectivă se oprește în fața contradicțiilor capitalismului (acest reproș ar fi fost întemeiat), ci tocmai faptul că această analiză este *obiectivă*. Sismondi spunea că Ricardo „pierde din vedere omul“. În prefața la ediția a doua a lucrării „Nouveaux Principes“ găsim următoarea tiradă :

„Cred că trebuie să protestez împotriva manierei, atît de des ușurate și greșite, în care lumea judecă o lucrare din domeniul științelor sociale. Problema pe care trebuie s-o rezolve aceste științe este incomparabil mai complicată decît toate problemele științelor naturii ; în același timp această problemă se adresează nu numai rațiunii, ci și inimii“ (I, XVI). Cît de cunoscută îi este cititorului rus această idee despre contrastul dintre științele naturii și cele sociale, ideea că acestea din urmă se adresează „inimii“ ! * Sismondi exprimă aici aceleași idei care, cu cîteva decenii mai tîrziu,

* „Economia politică nu este o știință de calcul (n'est pas une science de calcul), ci o știință morală... Ea nu duce la țel decît atunci cînd se ține seama de sentimentele, nevoile și pasiunile oamenilor“ (I, 313). Aceste fraze sentimentale, în care Sismondi — întocmai ca și sociologii ruși din școala subiectivistă în exclamațiile lor absolut similare — vede idel noi despre știința socială, arată de fapt în ce stadiu pueril și primitiv se mai afla încă critica la adresa burgheziei. Oare analiza științifică a contradicțiilor, rămînînd un „calcul“ strict obiectiv, nu oferă o bază solidă pentru înțelegerea „sentimentelor, nevoilor și pasiunilor“, și anume nu pentru înțelegerea pasiunilor „oamenilor“ în genere — această abstracție căreia atît romanticul cît și narodnicul îi dau un conținut specific mic-burghez —, *ci ale oamenilor din anumite clase*? Adevărul este însă că Sismondi *n-a fost în stare să-i combată teoreticește* pe economiști și de aceea s-a mărginit la fraze sentimentale. „Diletantismul utopic este nevoit să facă concesii teoretice oricărui apărător, mai mult sau mai puțin savant, al ordinii burgheze. Pentru a se sustrage conștiinței proprii sale neputințe, utopistul se consolează învinuindu-și adversarii de obiectivitate : să presupunem — pare el să spună — că sînteți mai savant decît mine, în schimb eu sînt mai bun“ (Belov, pag. 43).

aveau să fie „din nou descoperite“, în răsăritul îndepărtat al Europei, de „școala sociologică rusă“ și să figureze ca „metodă subiectivă“ specială „în sociologie“. Ca și sociologii noștri autohtoni, Sismondi apelează, bineînțeles, „nu numai la rațiune, ci și la inimă“*. Dar noi am văzut deja că în toate problemele importante „inima“ micului burghez a triumfat asupra „rațiunii“ economistului teoretician.

POST-SCRIPTUM **

Justețea aprecierii făcute aici asupra sentimentalului Sismondi în ceea ce privește atitudinea lui față de științificul și „obiectivul“ Ricardo este pe deplin confirmată de o apreciere făcută de Marx în volumul al doilea al „Teoriilor asupra plusvalorii“, apărut în 1905 („Theorien über den Mehrwert“, II. B.I.T., S. 304 u. ff. „Bemerkungen über die Geschichte der Entdeckung des sogenannten Ricardoschen Gesetzes“ ***). Punându-i față în față pe Malthus – plagiator ordinar, avocat plătit al celor avuți și sicofant nerușinat – și pe Ricardo, om de știință, Marx spune următoarele :

„Ricardo consideră că modul de producție capitalist este cel mai avantajos pentru producție în general, cel mai avantajos pentru crearea de avuție, și pentru epoca sa Ricardo are perfectă dreptate. El vrea *producție pentru producție* și are dreptate. A obiecta la aceasta, cum făceau adversarii sentimentali ai lui Ricardo, că producția ca atare nu este totuși un scop în sine înseamnă a uita că producția pentru producție nu este altceva decât dezvoltarea forțelor productive ale omenirii, adică *dezvoltarea bogăției naturii umane ca scop în sine*. Dacă am opune acestui scop binele indivizilor luați în parte, cum făcea Sismondi, ar însemna să afirmăm că dezvoltarea întregii specii umane trebuie *ținută în loc* pentru a se asigura binele indivizilor luați în parte, că deci nu s-ar putea duce, să zicem, nici un război, căci războiul duce în orice caz la pieirea unui număr de

* Ca și cum „problemele“ pe care le ridică științele naturii nu s-ar adresa și ele „inimii“ !

** Acest post-scriptum a fost adăugat în ediția din 1908. — *Nota red.*

*** — „Teorii asupra plusvalorii“, vol. II, partea I, pag. 304 și urm. „Observații cu privire la istoria descoperirii așa-numitei legi a lui Ricardo“⁶⁰. — *Nota trad.*

indivizi. Sismondi are dreptate numai în măsura în care se ridică împotriva economiştilor care *estompează*, care neagă acest antagonism“ (S. 309). Din punctul său de vedere, Ricardo este întru totul îndreptăţit să-i asemuiască pe proletari cu maşinile, cu mărfurile din producţia capitalistă. „Es ist dieses stoisch, objektiv, wissenschaftlich“, „aceasta înseamnă stoicism, aceasta înseamnă să fii obiectiv, ştiinţific“ (S. 313). Desigur că această apreciere vizează numai o anumită epocă, începutul secolului al XIX-lea.

Capitolul al II-lea

CARACTERUL CRITICII CAPITALISMULUI LA ROMANTICI

De „raţiunea“ lui Sismondi ne-am ocupat destul. Să vedem acum mai îndeaproape cum arată „inima“ lui. Vom încerca să adunăm laolaltă tot ce se referă la *punctul* lui *de vedere* (pe care pînă acum l-am studiat numai ca un element care are contingenţe cu problemele teoretice), la *atitudinea* lui faţă de capitalism, la simpatiile lui sociale, la felul cum înţelegea el problemele „social-politice“ ale epocii în care a trăit.

I

CRITICA SENTIMENTALĂ A CAPITALISMULUI

Trăsătura distinctivă a epocii în care a scris Sismondi a fost dezvoltarea rapidă a *schimbului* (a economiei băneşti, după terminologia modernă), care s-a făcut simţită cu deosebită vigoare după lichidarea rămăşişelor feudalismului de către revoluţia franceză. Sismondi, fără a sta mult pe gînduri, a condamnat această dezvoltare şi intensificare a schimbului, a atacat „concurenţa fatală“, îndemnînd „guvernul să apere populaţia de consecinţele concurenţei“ (ch. VIII, l. VII) etc. „Schimburi rapide strică bunele moravuri ale poporului. Veşnica preocupare de a vinde avantajos nu poate să nu te tenteze să ceri un preţ exagerat şi să înşeli, şi cu cît mai greu îi este aceluia care trăieşte din schimburi permanente să-şi cîştige existenţa, cu atît mai mult este el ispăşit să recurgă la înşelătorie“ (I, 169). Iată de cîtă naivitate a fost nevoie pentru a ataca economia

bănească așa cum o atacă narodnicii noștri ! „...Avuția comercială nu este decît a doua ca importanță în orînduirea economică, iar avuția teritorială (teritoriale – funciară), care furnizează mijloacele de subzistență, este prima care trebuie să crească. Toată această clasă numeroasă care trăiește din comerț trebuie să primească o parte din produsele pămîntului numai atunci cînd aceste produse există ; ea (această clasă) trebuie să crească numai în măsura în care sporesc aceste produse“ (I, 322–323). Oare d-l N.-on, care umple pagini întregi cu lamentațiile sale pe tema că dezvoltarea comerțului și a industriei devansează dezvoltarea agriculturii, a făcut măcar un pas mai departe decît acest romantic patriarhal ? Aceste lamentații ale romanticului și ale narodnicului dovedesc doar o totală *neînțelegere* a economiei capitaliste. *Poate oare exista* un capitalism în care dezvoltarea comerțului și a industriei să *nu* devanseze agricultura ? Dezvoltarea capitalismului înseamnă dezvoltarea economiei bazate pe producția de mărfuri, *adică* a diviziunii sociale a muncii, care *desprinde* de agricultură una după alta diferitele ramuri de prelucrare a materiilor prime, care la început erau legate de obținerea materiilor prime, de prelucrarea și consumul acestora în cadrul *aceleiași* gospodării naturale. De aceea capitalismul înseamnă *pretutîndeni și întotdeauna o mai rapidă* dezvoltare a comerțului și industriei în comparație cu agricultura, o *mai rapidă* creștere a populației comerciale și industriale, o *mai mare* pondere și însemnătate a comerțului și industriei în structura generală a economiei sociale *. Și nici *nu poate fi* altfel. Iar d-l N.-on, repetînd aceste lamentații, nu face decît să dovedească o dată mai mult că concepțiile sale economice n-au mers mai departe de un romantism superficial și sentimental. „Acest spirit întreprinzător (esprit d'entreprise) imprudent, această supraabundență de comerț de tot felul, care provoacă un număr atît de mare de falimente în America, se datorește, indiscutabil, creșterii numărului băncilor și ușurinței cu care creditul înșelător ia locul averii reale“ (fortune réelle)

* În condițiile dezvoltării capitaliste, agricultura rămîne întotdeauna și pretutîndeni *în urma* comerțului și industriei, întotdeauna le este subordonată și este exploatată de ele, întotdeauna este *antrenată* de ele abia mai tîrziu pe calea *producției* capitaliste.

(II, 111) ș.a.m.d. la nesfârșit. De ce atacă Sismondi economia bănească (și capitalismul)? Ce îi opune el acesteia? Mica producție de sine stătătoare, gospodăria naturală a țăranilor la sate și meșteșugurile la orașe. Iată ce spune el despre prima în capitolul „Despre agricultura patriarhală” (ch. III, l. III, „De l'exploitation patriarcale” – despre exploatarea patriarhală a pământului. Cartea a 3-a tratează despre avuția „teritorială”, adică funciară):

„Primii proprietari de pământ erau ei înșiși plugari; ei executau toate muncile agricole cu ajutorul muncii copiilor lor și a slugilor lor. Nici o organizație socială * nu asigură o mai mare fericire și mai mari virtuți clasei celei mai numeroase a națiunii, mai mult belșug (opulențe) tuturor, mai multă stabilitate ordinii publice... În țările în care agricultorul este proprietar (où le fermier est propriétaire) și în care produsele aparțin în întregime (sans partage) aceluiași oameni care au efectuat toate muncile, adică în țările a căror agricultură o denumim agricultură patriarhală, vedem la fiecare pas semnele dragostei agricultorului pentru casa în care locuiește, pentru pământul pe care-l îngrijește... Înșăși munca este pentru el o plăcere... În țările fericite în care agricultura este patriarhală se studiază natura proprie fiecărui ogor, și aceste cunoștințe se transmit din tată în fiu... Gospodăriile bazate pe sistemul marilor ferme și conduse de oameni mai bogați se vor ridica, poate, deasupra prejudecăților și rutinei. Dar cunoștințele (l'intelligence, adică cunoștințele în domeniul agriculturii) nu vor ajunge pînă la acela care muncește el însuși și vor fi aplicate mai prost... Gospodăria patriarhală îmbunătățește moravurile și caracterul acestei atît de numeroase părți a națiunii, care trebuie să facă toate muncile agricole. Proprietatea creează deprinderea ordinii și economiei, abundența permanentă înlătură

* Notați că Sismondi, întocmai ca și narodnicii noștri, transformă dintr-o trăsătură de condei gospodăriile de sine stătătoare ale țăranilor într-o „organizație socială”. Aceasta este o denaturare evidentă. Căci ce-i leagă laolaltă pe toți acești țărani din diferite locuri? Tocmai diviziunea muncii sociale și economia bazată pe producția de mărfuri, care a luat locul legăturilor feudale. De la prima vedere se vedește idealizarea unuia dintre elementele orînduirii economiei de mărfuri și neînțelegerea celorlalte elemente. Comparați cu cele scrise de d-l N.—on la pag. 322: „Forma de producție bazată pe posedarea de către țărani a uneltor de producție”. D-l N.—on nici nu bănuiește că această posedare de către țărani a uneltor de producție reprezintă, atît din punct de vedere istoric cit și din punct de vedere logic, *punctul de plecare* tocmai al producției *capitaliste*!

înclinarea către lăcomie (gourmandise) și beție... Făcînd schimb aproape numai cu natura, el (agricultorul) are mai arareori decît oricare alt muncitor prilejul de a nu se încrede în oameni și de a folosi împotriva lor arma relei-credițe" (I, 165-170). „Primii fermieri erau simpli plugari ; ei executau cu mîinile lor cea mai mare parte a muncilor agricole ; ei își proporționeau gospodăriile cu forțele familiilor lor... Ei n-au încetat să fie țărani : ei pun singuri mîna pe coarnele plugului ; ei își îngrijesc singuri vitele atît pe cîmp cît și în grajd ; trăiesc în aer liber, obișnuindu-se cu munca permanentă și cu o hrană modestă, care formează cetățeni robuști și soldați bravi *. Nu folosesc aproape niciodată, pentru a lucra împreună cu ei, muncitori cu ziua, ci numai slugi (des domestiques), pe care le aleg întotdeauna dintre egalii lor și le tratează ca pe niște egali, mîncînd la aceeași masă cu ele, bînd același vin ca și ele și purtînd aceleași haine. Astfel agricultorii și slugile lor formează o singură clasă de țărani, care sînt animați de aceleași sentimente, împărtășesc aceleași plăceri, sînt expuși acelorași privațiuni și sînt legați de patrie prin aceleași legături" (I, 221).

Iată că apare și faimoasa „producție populară“ ! Și să nu ni se spună că Sismondi nu înțelegea necesitatea unirii producătorilor : el spune răspicat (vezi mai jos) că „vrea, ca și ei (ca și Fourier, Owen, Thompson, Muiron), o asociere“ (II, 365). Să nu ni se spună că el se pronunță în favoarea *proprietății* : dimpotrivă, la el centrul de greutate îl constituie mica gospodărie (comp. II, 355) și nu mica proprietate. Se înțelege că această idealizare a micii gospodării țărănești capătă un aspect diferit în alte condiții istorice și de viață. Dar atît romantismul cît și narodnicismul idealizează tocmai mica gospodărie țărănească – în această privință nu încapă nici o îndoială.

Tot astfel idealizează Sismondi și meșteșugurile primitive și breslele.

„Cizmarul de la țară, care este în același timp și negustor, și fabricant, și lucrător, nu va face nici o singură pereche

* Să compare cititorul aceste dulcegi povești pentru copii cu Idelle publicistului „progresist“ de la sfîrșitul secolului al XIX-lea pe care-l citează d-l Struve în ale sale „Note critice“, pag. 17⁷⁰.

de ghetе fără să-i fi fost comandate" (II, 262), pe cînd manufactura capitalistă, necunoscînd cererea, poate da faliment. „Este cert, atît din punct de vedere teoretic cît și din punct de vedere faptic, că înființarea breslelor (corps de métier) a împiedicat și trebuia să împiedice formarea unei suprapopulații. Tot atît de cert este că această supra-populație există astăzi și că ea este un rezultat necesar al ordinii actuale" (I, 431). Am putea cita foarte multe pasaje similare, dar amînăm pentru mai tîrziu analiza rețetelor practice ale lui Sismondi. Aici ne vom mărgini la cele citate, pentru a aprofunda punctul de vedere al lui Sismondi. Raționamentele citate pot fi rezumate astfel: 1) economia bănească este condamnată pentru motivul că distruge situația asigurată a micilor producători și apropierea dintre ei (fie sub forma apropierii dintre meșteșugar și consumator, fie sub forma apropierii dintre agricultor și agricultori egali cu el); 2) mica producție este idealizată pentru motivul că asigură independența producătorului și înlătură contradicțiile capitalismului.

Să notăm că ambele idei constituie un bun esențial al narodnicismului * și să încercăm să pătrundem conținutul lor.

La romantici și narodnici, critica economiei bănești se reduce la constatarea individualismului ** și antagonismului (concurenței) generate de aceasta, precum și a precarității situației producătorului și a instabilității *** economiei sociale.

Mai întii despre „individualism“. Se obișnuiește a se opune asociația țăranilor dintr-o obște dată sau a meseriașilor (sau meșteșugarilor) dintr-o meserie dată – capitalismului, care distruge aceste legături și le înlocuiește prin concurență. Acest raționament repetă greșeala tipică a romantismului, și anume: pornind de la contradicțiile capitalismului, el ajunge să nege faptul că capitalismul reprezintă o *formațiune socială superioară*. Oare capitalismul, care distruge

* Și în această problemă d-l N.—on a spus o sumedenie de lucruri care se bat cap în cap, încît putem alege *oricare* dintre tezele sale, între care nu există nici o legătură. Nu încape însă îndoială că gospodăria țărănească este idealizată cu ajutorul termenului nebulos: „producție populară“. Nebulozitatea creează o atmosferă deosebit de propice pentru tot felul de travestiri.

** Comp. N.—on, pag. 321 în f. (în fine — la sfîrșit. — *Nota trad.*) și altele.

*** Op. cit., pag. 335. Pag. 184; capitalismul „lipsește de stabilitate“. Și multe altele.

legăturile medievale de obște, de breaslă, de artel etc., nu pune în locul lor altele? Oare economia bazată pe producția de mărfuri nu reprezintă o *legătură* între producători, *legătură* stabilită de *piață*?* Caracterul antagonist, atît de variabil și de contradictoriu al *acestei legături*, nu îndreptățește negarea *existenței ei*. Și, după cum știm, tocmai dezvoltarea contradicțiilor face să apară cu tot mai multă vigoare forța *acestei legături*, *constrînge* diferitele elemente și clase ale societății să tindă la asociere, la o asociere care acum nu se mai limitează la cadrul strîmt al unei obști sau al unui district, ci cuprinde toate elementele clasei respective *din întreaga națiune* și chiar din diferite state. Numai un romantic poate nega, din punctul său de vedere reacționar, existența acestor *legături* și faptul că ele au o mai mare însemnătate, bazată pe comunitatea de roluri în economia națională, și nu pe interese teritoriale, profesionale, religioase etc. Și dacă este îndreptățită calificarea de romantic dată, pentru acest fel de a judeca, lui Sismondi, care a scris într-o epocă în care existența acestor *legături* noi, generate de capitalism, era încă în germene, cu atît mai îndreptățită este ea în ceea ce-i privește pe *narodnicii* noștri, deoarece *acum* numai un orb ar mai putea nega imensa însemnătate a acestor *legături*.

Iar teza precarității, instabilității etc. este același cîntec vechi despre care am vorbit în *legătură* cu piața externă. Atacurile de soiul acesta nu fac decît să trădeze pe romantic, care condamnă cu sfială tocmai ceea ce teoria științifică prețuiește cel mai mult la capitalism: tendința de dezvoltare inerentă acestuia, tendința lui nestăvilită de a merge înainte, imposibilitatea de a se opri în loc, adică de a reproduce procesele economice în aceleași proporții. Numai un utopist care plămăuiește planuri fanteziste de extindere a asociațiilor medievale (cum ar fi, de pildă, obștea) asupra întregii societăți poate ignora faptul că tocmai „instabili-

* „Într-adevăr, *societate, asociație* sînt denumiri care se pot da tuturor societăților, societății feudale ca și societății burgheze, care este o asociație bazată pe concurență. Cum pot deci să existe autori care cred că pot combate concurența numai prin cuvîntul *asociație*?” (Marx. „Das Elend der Philosophie“ („Mizeria filozofiei”⁷¹). — *Nota trad.*). Criticînd cu toată asprimea condamnarea sentimentală a concurenței, autorul scoate în evidență *latura ei progresistă*, forța ei motrice, care împinge înainte „progresul tehnic și progresul social“.

tatea“ capitalismului reprezintă acel uriaș factor de progres care accelerează dezvoltarea socială și atrage în vârtejul vieții sociale mase din ce în ce mai mari ale populației, făcându-le să reflecteze asupra rinduielilor acestei vieți sociale și „să-și făurească fericirea“ singure.

Frazele d-lui N.-on despre „instabilitatea“ economiei capitaliste, despre dezvoltarea disproporțională a schimbului, despre perturbarea echilibrului dintre industrie și agricultură, dintre producție și consum, despre anormalitatea crizelor etc. dovedesc fără putință de tăgadă că el continuă să se situeze în întregime pe poziția *romantismului*. De aceea critica romantismului european este *sută la sută* valabilă și pentru teoria lui. Iată dovada :

„Să-i dăm cuvîntul bătrînului Boisguillebert :

«Prețul mărfurilor – spune el – trebuie să fie totdeauna *proporționat*, căci numai acest acord le dă posibilitatea să coexiste, pentru ca să poată fi schimbate în orice clipă unele contra altora... Avuția nefiind deci altceva decît acest schimb continuu între om și om, între întreprindere și întreprindere etc., este cu totul eronat să cauți cauza mizeriei în altă parte decît în perturbarea acestui schimb, provocată de abaterile de la prețurile proporționale».

Să vedem ce spune și un economist modern * :

«O mare lege care trebuie aplicată producției este legea *proporționalității* (the law of proportion), singura care poate să mențină continuitatea valorii... Echivalentul trebuie să fie garantat... Toate națiunile au încercat în diferite epoci, prin numeroase regulamente și restricții comerciale, să realizeze pînă la un anumit punct această lege a proporționalității ; dar egoismul, inerent naturii omului, l-a împins să răstoarne tot acest sistem de reglementare. O producție proporționată (proportionate production) înseamnă realizarea întregului adevăr al științei economiei sociale» (W. Atkinson. «Principles of political economy», London, 1840, p. 170 și 195) **.

Fuit Troja ! *** Această justă proporție între ofertă și cerere, care reîncepe să fie obiectul atîtor dorințe, a încetat

* Scris în 1847.

** — „Principii de economie politică“, Londra, 1840, pag. 170 și 195. — *Nota trad.*

*** — S-a terminat cu Troia ! — *Nota trad.*

de mult să mai existe. Ea a ajuns o vechitură. Existența ei nu a fost posibilă decît în epocile în care mijloacele de producție erau limitate, în care schimbul avea loc în limite foarte reduse. O dată cu apariția mării industrii, această justă proporție a trebuit (mußte) să înceteze, și producția a fost în mod fatal silită să treacă printr-o succesiune permanentă de prosperitate, depresiune, criză, stagnare, din nou prosperitate și așa mai departe.

Cei care, ca Sismondi, vor să se întoarcă la justa proporționalitate a producției și să păstreze totodată bazele actuale ale societății, sînt reacționari, deoarece, pentru a fi consecvenți, ei ar trebui să dorească și restabilirea tuturor celorlalte condiții ale industriei de altă dată.

Dar ce menținea oare producția în proporții juste sau aproximativ juste? Cererea, care dicta ofertei, care o preceda; producția urma pas cu pas consumul. Marea industrie, forțată să producă pe scară tot mai largă de înseși uneltele de care dispune, nu mai poate să aștepte cererea. Producția devansează consumul, oferta forțează cererea.

În societatea actuală, în industria bazată pe schimbul individual, anarhia în producție - izvorul atîtor mizerii - este în același timp izvorul oricărui progres.

Deci una din două: sau vreți proporțiile juste din veacurile trecute, dar cu mijloacele de producție ale epocii noastre, și atunci sînteți reacționari și utopiști în același timp.

Sau vreți progresul fără anarhie, și atunci, pentru a păstra forțele de producție, renunțați la schimbul individual" („Das Elend der Philosophie“, S. 46-48)⁷².

Ultimele cuvinte se referă la Proudhon, cu care polemizează autorul, arătînd deci că punctul său de vedere se deosebește și de concepțiile lui Sismondi, și de cele ale lui Proudhon. D-l N.-on nu s-ar potrivi, firește, în toate concepțiile sale nici cu unul, nici cu celălalt*. Dar reflectați bine asupra conținutului acestui fragment. În ce constă teza fundamentală a autorului citat, ideea lui fundamentală, care

* Deși este încă o mare întrebare, de ce anume nu s-ar potrivi? Nu cumva numai pentru că acești autori au pus problemele mai ample, avînd în vedere orînduirea economică actuală în general, locul și însemnătatea ei în dezvoltarea întregii omeniri, fără a-și mărgini orizontul la o singură țară pentru care s-ar putea întocmi, chipurile, o teorie aparte?

îl pune într-o contradicție ireductibilă cu predecesorii săi ? Incontestabil în faptul că el pune problema instabilității capitalismului (pe care o constată *toți acești trei autori*) pe teren *istoric* și consideră că această instabilitate este *un factor de progres*. Cu alte cuvinte : el consideră, în primul rând, că dezvoltarea actuală, capitalistă, care are loc prin disproporții, crize etc., este *o dezvoltare necesară*, afirmând că însuși caracterul mijloacelor de producție (mașinile) determină o nestăvilită tendință de lărgire a producției și o permanentă devansare a cererii de către ofertă. În al doilea rând, el constată în această dezvoltare *elemente de progres*, și anume dezvoltarea forțelor de producție, socializarea muncii în cadrul întregii societăți, creșterea mobilității populației și a conștiinței ei etc. La aceste două puncte se rezumă ceea ce îl deosebește de Sismondi și de Proudhon, care se potrivesc cu el în ceea ce privește constatarea „instabilității” și a contradicțiilor generate de ea și năzuința sinceră de a înlătura aceste contradicții. Neînțelegerea faptului că această „instabilitate” este o trăsătură *necesară* a oricărui capitalism și a oricărei economii bazate pe producția de mărfuri în genere îi duce pe aceștia din urmă la *utopie*. Neînțelegerea elementelor de progres, *inerente* acestei instabilități, face ca teoriile lor să fie *reacționare* *.

Și acum îi invităm pe d-nii narodnici să răspundă la întrebarea : împărtășește d-l N.—on concepțiile teoriei științifice asupra celor două puncte menționate mai sus ? Admite el că instabilitatea este o trăsătură caracteristică a orânduirii actuale și a dezvoltării actuale ? Admite el că această instabilitate conține elemente de progres ? Oricine știe că nu, că d-l N.—on, dimpotrivă, declară că această „instabilitate” a capitalismului este o simplă anomalie, o aberație etc., considerând-o drept o decădere, un regres (vezi mai sus : „*lipsește de stabilitate*”) și idealizând acea stagnare economică (amintiți-vă de „temeliile seculare”, de „principiile consfințite de

* Acest termen este întrebuițat în sens *filozofic-istoric* și caracterizează doar *eroarea* teoreticienilor care văd în rînduilele *perimate* modele pentru teoriile lor. El nu vizează cîtuși de puțin nici însușirile personale ale acestor teoreticieni, nici programele lor. Oricine știe că nici Sismondi, nici Proudhon n-au fost reacționari în accepția curentă a cuvîntului. Explicăm aceste adevăruri elementare numai pentru că d-nii narodnici, după cum vom vedea mai jos, nu și le-au însușit nici pînă în ziua de azi.

secole“ etc.) a cărei lichidare constituie tocmai meritul istoric al capitalismului „lipsit de stabilitate“. Este clar deci că am avut perfectă dreptate considerându-l romantic și că nici un fel de „citate“ și de „referiri“ ale sale nu vor schimba acest caracter al propriilor sale raționamente.

Ceva mai jos ne vom ocupa încă o dată de această „instabilitate“ (în legătură cu atitudinea de ostilitate a romantismului și narodnicismului față de fenomenul creșterii populației industriale pe seama celei agricole), iar acum vom cita un pasaj din „Critica unor teze ale economiei politice“, pasaj consacrat analizei atacurilor *sentimentale* împotriva economiei bănești.

„Aceste roluri sociale determinate (anume : rolul de vânzător și cel de cumpărător) nu decurg nicidecum din individualitatea omenească în general, ci din relațiile de schimb dintre oameni care își produc produsele sub forma de mărfuri. Relațiile care au loc între cumpărător și vânzător sînt în așa măsură neindividuale, încît amîndoi intră în aceste relații numai în măsura în care este negată munca lor individuală, adică în măsura în care ea, ca muncă neindividuală, devine bani. De aceea, pe cît de absurd este să consideri că aceste roluri economice burgheze de cumpărător și vânzător ar fi forme sociale veșnice ale individualismului omenesc, pe atît de nejustificat este să le deplîngi ca pe o cauză a suprimării acestui individualism.

Cît de adînc rănește sufletele sensibile pînă și cea mai superficială formă a antagonismului care se exprimă în vînzare și cumpărare ne-o arată următorul pasaj din lucrarea d-lui Isaac Pereire «Leçons sur l'industrie et les finances» *. Paris. 1832. Faptul că același Isaac, ca fondator și director al societății «Crédit mobilier», și-a cîștigat la Paris trista faimă de rechin de bursă arată cite parale face sentimentală sa critică a economiei politice. D-l Péreire, la acea epocă unul dintre apostolii lui Saint-Simon, spune : «Deoarece toți indivizii sînt izolați, separați unii de alții atît în munca lor cît și în consum, între ei are loc un schimb de produse ale muncii lor productive. Din necesitatea schimbului derivă necesitatea de a determina valoarea relativă a obiectelor.

* — „Prelegeri despre industrie și finanțe“. — *Nota trad.*

Ideile de valoare și de schimb sînt deci strîns legate și, în forma lor actuală, amîndouă exprimă individualismul și antagonismul... Fixarea valorii produselor este necesară numai pentru că există vînzare și cumpărare, cu alte cuvinte un antagonism între diferiții membri ai societății. Oamenii se preocupă de preț, de valoare numai acolo unde au loc vînzări și cumpărări, adică acolo unde fiecare individ este nevoit să lupte pentru a-și procura obiectele necesare întreținerii existenței sale» (op. cit., pag. 68) ⁷³.

Se pune întrebarea : în ce constă *sentimentalismul* lui Pereire ? El vorbește numai despre individualismul, antagonismul și lupta inerente capitalismului ; el spune exact același lucru pe care îl spun în fel și chip și narodnicii noștri ; și s-ar părea că spun adevărul, deoarece „individualismul, antagonismul și lupta“ constituie într-adevăr un atribut necesar al schimbului, al economiei bazate pe producția de mărfuri. Sentimentalismul acestui saint-simonist constă în faptul că, antrenat de tendința de a condamna contradicțiile capitalismului, el *nu vede îndărătul acestor contradicții* faptul că *schimbul* este și el expresia unei forme deosebite de *economie socială*, că, prin urmare, schimbul *nu numai desparte* (aceasta este adevărat numai în privința asociațiilor medievale, pe care capitalismul le distruge), *ci și unește* oamenii, obligîndu-i să intre în relații reciproce prin intermediul pieței *. Tocmai acest mod superficial de a înțelege lucrurile, rezultat al tendinței de „a face praf“ capitalismul (de pe poziții utopice), l-a determinat pe autorul citat să denumească critica lui Pereire o critică *sentimentală*.

Dar ce ne interesează Pereire, de mult uitatul apostol al de mult uitatului saint-simonism ? N-ar fi oare mai bine să vedem ce spune „apostolul“ modern al narodnicismului ?

„Producția... și-a pierdut caracterul popular și a căpătat un caracter individual, capitalist“ (d-l N.-on, „Studii“, pag. 321-322).

Vedeți deci cum raționează acest romantic travestit : „producția populară a căpătat un caracter individual“. Și, dat fiind că prin „producția populară“ autorul vrea să în-

* Inlocuind asociațiile locale, bazate pe împărțirea în stări sociale, prin unitatea de situație socială și de interese sociale în cadrul întregului stat și chiar al lumii întregi.

țelegă obștea ⁷⁴, înseamnă că el atrage atenția asupra decăderii caracterului *social* al producției, asupra îngustării formei *sociale* a producției.

Așa să fie oare? „Obștea“ a organizat producția (*dacă a organizat-o*; de altfel, sîntem dispuși să-i facem autorului orice concesii) numai în cadrul fiecărei obști în parte, separate de fiecare dintre celelalte obști. Caracterul social al producției nu privea *decît pe membrii aceleiași obști* *. Capitalismul însă determină caracterul social al producției în cadrul întregului stat. „Individualismul“ constă în suprimarea legăturilor sociale, dar pe acestea le distruge *piața*, punînd în locul lor legături între *mase de indivizi*, care nu sînt legați între ei nici prin obște, nici prin stare socială, nici prin profesii, nici prin cadrul teritorial restrîns al producției etc. Întrucît legătura pe care o creează capitalismul se manifestă sub forma de contradicții și de antagonism, *de aceea* romanticul nostru nu vrea să vadă această legătură (cu toate că și obștea, ca organizare a producției, n-a existat niciodată fără celelalte forme de contradicții și de antagonism, proprii vechilor moduri de producție). Punctul său de vedere utopic face ca și critica sa asupra capitalismului să fie o critică *sentimentală*.

II

CARACTERUL MIC-BURGHEZ AL ROMANTISMULUI

Idealizarea micii producții vădește și o altă trăsătură distinctivă a criticii romantice și narodniciste: *caracterul ei mic-burghez*. Am văzut cum romanticul francez, deopotrivă cu cel rus, transformă mica producție într-o „organizație socială“, într-o „formă de producție“, *contrapunînd-o capitalismului*. Am văzut de asemenea că această contrapunere vădește doar un mod extrem de superficial de a înțelege lucrurile, că ea înseamnă o separare artificială și greșită a unei forme a economiei de mărfuri (marele capital industrial) și condamnarea ei, paralel cu idealizarea utopică a *celeilalte forme a aceleiași* economii de mărfuri (mica producție). Păcatul romanticilor europeni de la începutul secolu-

* Potrivit datelor statisticii zemstvelor („Culegerea de date statistice“ întocmită de Blagoveșcenski), în 123 de județe din 22 de gubernii o *obște* cuprinde, în medie, 53 gospodării cu 323 de persoane de ambele sexe.

lui al XIX-lea, cît și al romanticilor ruși de la sfîrșitul acestui secol, constă tocmai în aceea că ei născocesc o mică gospodărie abstractă, aflată în afara relațiilor sociale de producție, și *scapă din vedere* micul amănunt că în realitate această mică gospodărie ființează în condițiile *producției de mărfuri*, și acest lucru este valabil atît pentru mica gospodărie existentă pe continentul european în deceniul al 3-lea al secolului nostru cît și pentru gospodăria țărănească existentă în Rusia în ultimul deceniu al acestui secol. În *realitate*, micul producător, idealizat de romantici și narodnici, este deci un *mic-burghez*, care se află în relații contradictorii deopotrivă cu oricare alt membru al societății capitaliste și care deopotrivă se apără printr-o luptă care, pe de o parte, degajă permanent o mică minoritate de mari burghezi, iar pe de altă parte aruncă majoritatea în rîndurile proletariatului. În realitate, așa cum știe și vede oricine, nu există mici producători care să nu se afle *între* aceste două clase opuse, și această situație de mijloc determină în mod necesar caracterul specific al micii burghezii, oscilările ei, dedublarea ei, gravitarea ei spre minoritatea care iese cu bine din luptă, ostilitatea ei față de „nenorocoși“, adică față de majoritate. Cu cît economia bazată pe producția de mărfuri se dezvoltă mai mult, cu atît mai clar, mai pronunțat apar aceste însușiri, cu atît mai vădit devine faptul că idealizarea micii producții exprimă doar punctul de vedere reacționar, *mic-burghez*.

Nu trebuie să înțelegem greșit semnificația acestor termeni, pe care autorul „Criticii unor teze ale economiei politice“ i-a aplicat tocmai lui Sismondi. Acești termeni nu trebuie înțeleși în sensul că Sismondi *ar apăra* pe micii burghezi înapoiți. *Sismondi nu-i apără nicăieri* : el vrea să se situeze pe punctul de vedere al claselor celor ce muncesc în general, el își exprimă simpatia pentru toți cei care fac parte din aceste clase, îl bucură, de pildă, instituirea legislației industriale ; el atacă capitalismul și arată contradicțiile acestuia. Într-un cuvînt, punctul lui de vedere este absolut identic cu punctul de vedere al narodnicilor de astăzi.

Se pune întrebarea : pe ce se bazează deci calificarea de mic-burghez dată lui Sismondi ? Tocmai pe faptul că el nu

înțelege legătura dintre mica producție (pe care o idealizează) și marele capital (pe care-l atacă). Tocmai pe faptul că el *nu vede* cum micul producător, țăranul, pe care îl idealizează, devine de fapt un mic-burghez. Nu trebuie să uităm niciodată următoarea lămurire cu privire la reducerea teoriilor diferiților autori la interesele diferitelor clase și la punctul lor de vedere :

„Nu trebuie să adoptăm concepția mărginită că mica burghezie ar voi, principial, să-și impună interesele egoiste de clasă. Dimpotrivă, ea crede că condițiile *speciale* ale eliberării ei sînt condițiile totodată *generale*, singurele în cadrul cărora poate fi salvată societatea modernă și evitată lupta de clasă. De asemenea, să nu ne închipuim că reprezentanții democrației ar fi cu toții niște shopkeepers * sau admiratori ai acestora. Prin cultura și situația lor personală, ei pot fi tot atît de departe de aceștia ca cerul de pămînt. Ceea ce face din ei reprezentanți ai micii burghezii este faptul că gîndirea lor nu poate depăși limitele pe care nu le depășește viața mic-burghezului, astfel că din punct de vedere teoretic ei ajung la aceleași probleme și soluții spre care mic-burghezii sînt împinși în practică de interesul lor material și de poziția lor socială. Acesta este, în genere, raportul dintre *reprezentanții politici și literari* ai unei clase și clasa pe care o reprezintă“ (K. Marx, „Oprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte“, traducere de Bazarov și Stepanov, pag. 179–180) ⁷⁵.

De aceea sînt atît de comici narodnicii care cred că referirile la caracterul mic-burghez se fac numai pentru a spune ceva deosebit de veninos, că în acest caz nu este vorba decît de un procedeu polemic. Această părere vădește faptul că ei nu înțeleg concepțiile generale ale adversarilor lor și, ceea ce-i mai important, că nu înțeleg înseși bazele *acelei* critici a capitalismului cu care sînt cu toții „de acord“ și nici *deosebirea* dintre aceasta și critica sentimentală și mic-burgheză. Însăși tendința atît de pronunțată de a ocoli problema acestor din urmă genuri de critică, a existenței lor în Europa occidentală, a raportului dintre ele și critica științifică

* — „dughengli“. — Nota trad.

arată în mod concret *de ce* nu vor narodnicii să înțeleagă această deosebire *.

Să lămurim, printr-un exemplu, cele spuse mai sus. La rubrica bibliografică a revistei „Russkaia Miśl”⁷⁶ nr. 5 din 1896 (pag. 229 și urm.) se spune că în rîndurile intelectualității „a apărut în ultimul timp și crește cu o uimitoare repeziune un grup” care este în mod principial și fără rezerve ostil narodnicismului. D-l recenzent arată în linii foarte generale cauzele și caracterul acestei ostilități și trebuie să constatăm cu recunoștință că totodată el redă foarte exact *esența* punctului de vedere ostil narodnicismului **. D-l recenzent nu împărtășește acest punct de vedere. El nu înțelege de ce ideile privitoare la interesele de clasă etc. ne-ar obliga să negăm „idealurile populare” („pur și simplu *populare* *** și nu narodniciste”; op. cit., pag. 229), care constau, spune el, în aceea ca țărăimea, adică majoritatea populației, să dobîndească bunăstare, libertate și să devină conștientă.

„Ni se va obiecta, desigur – spune d-l recenzent –, cum li s-a obiectat și altora, că idealurile țaranului-autor (este vorba de dezideratele exprimate de un țaran) sînt idealuri mic-burgheze și că tocmai de aceea literatura noastră a fost pînă acum exponentul și apărătorul intereselor micii burghezii. Dar asta este pur și simplu o gogoriță ; și pe cine, în afară doar de cei care au aceeași concepție despre lume și aceleași deprinderi intelectuale ca și tîrgovețele din Zamoskvorecie, mai poți speria cu această gogoriță ?...”

Cuvinte tari, nimic de zis ! Dar să ascultăm mai departe :

„...Criteriul principal atît al condițiilor conviețuirii umane cît și al măsurilor sociale adoptate în mod conștient îl constituie nu categoriile economice, care de altfel au fost împru-

* De pildă, Efrusi a scris două articole pe tema : „cum privea” Sismondi „dezvoltarea capitalismului” („Russkoe Bogatstvo” nr. 7, pag. 139) și totuși *n-a înțeles cîtui de puțin cum o privea* acesta. Colaboratorul revistei „Russkoe Bogatstvo” *n-a observat* punctul de vedere mic-burghez al lui Sismondi. Și întrucît el cunoaște, desigur, concepțiile lui Sismondi ; întrucît (după cum vom vedea mai jos) cunoaște și concepțiile exponentului teoriei moderne, care l-a caracterizat pe Sismondi în felul arătat mai sus ; întrucît vrea să fie și el „de acord” cu acest exponent al teoriei moderne, această neînțelegere capătă o semnificație foarte precisă. Narodnicul nici nu putea să observe la romantic ceea ce nu observă la el însuși.

** Desigur, este foarte ciudat să lauzi pe cineva pentru faptul că redă exact ideile altuia ! ! Dar ce să-i faci ? Printre polemicii obișnuiți ai revistei „Russkoe Bogatstvo” și ai vechii „Novoe Slovo”⁷⁷ a d-lor Krivenko și Voronțov, *acest fel de o polemiza este într-adevăr o excepție rară.*

*** – în rusește „narodnie”. — *Nota trad.*

mutate din altă parte, unde există condiții străine țării noastre și formate în alte împrejurări, ci fericirea și bunăstarea, atât materială cât și spirituală, a majorității populației. Și dacă o anumită orînduire a vieții și anumite măsuri în vederea menținerii și dezvoltării acestei orînduiri duc la această fericire, puteți să le numiți mic-burgheze sau oricum vreți, asta nu va schimba cu nimic lucrurile : această orînduire și aceste măsuri vor rămîne totuși esențialmente progresiste și tocmai de aceea vor reprezenta *idealul suprem pe care-l poate atinge societatea în condițiile actuale și în starea ei actuală*" (op. cit., pag. 229–230 ; sublinierea aparține autorului).

Oare d-l recenzent nu-și dă seama că în focul polemicii a omis problema ?

Afirmînd cu atîta vehemență că acuzația de mic-burghezism adusă narodnicismului este „pur și simplu o gogoriță“, el nu aduce nici un argument în sprijinul acestei afirmații, în afară doar de următoarea teză de-a dreptul uluitoare : „Criteriul... îl constituie nu categoriile economice, ci fericirea majorității“. E ca și cum ai spune : criteriul situației atmosferice nu-l constituie observațiile meteorologice, ci starea sănătății majorității ! Dar, întrebăm noi, ce sînt aceste „categorii economice“ dacă nu *formularea științifică* a condițiilor economiei și vieții populației, și anume nu ale „populației“ în general, ci ale *unor anumite* grupuri de populație care ocupă un anumit loc în *actuala* orînduire social-economică ? Oponînd „categoriilor economice“ teza cu totul abstractă a „fericirii majorității“, d-l recenzent anulează pur și simplu întreaga dezvoltare a științei sociale începînd de la sfîrșitul secolului trecut și se întoarce la naiva speculație raționalistă care ignorează relațiile sociale determinate și dezvoltarea lor. El șterge dintr-o singură trăsătură de condei tot ce a realizat, cu prețul unor căutări de secole, gîndirea omenească, care se străduia să *înțeleagă* fenomenele sociale ! Debarasîndu-se astfel de orice bagaj științific, d-l recenzent *consideră că a și rezolvat problema*. Într-adevăr, el conchide categoric : „Dacă o anumită orînduire... duce la această fericire, puteți s-o numiți cum vreți, asta nu va schimba cu nimic lucrurile“. Ei poftim ! Problema era tocmai de a ști *ce fel* de orînduire

este aceasta. Autorul însuși a arătat puțin mai înainte că împotriva oamenilor care văd în gospodăria țărănească o orînduire aparte („producția populară” sau cum vrei să-i mai spuneți) s-au ridicat alții, care afirmă că aceasta nu reprezintă nicidecum o orînduire aparte, ci pur și simplu orînduirea *mic-burgheză*, întocmai ca și orînduirea oricărei alte mici producții într-o țară cu economie de mărfuri și capitalism. Dacă din prima concepție rezultă de la sine că „această orînduire” („producția populară”) „duce la fericire”, apoi din a doua concepție rezultă tot de la sine că „această orînduire” (orînduirea *mic-burgheză*) duce la capitalism și la nimic altceva, la faptul că „majoritatea populației” este aruncată în rîndurile proletariatului și că minoritatea se transformă în burghezie rurală (sau industrială). Oare nu este evident că d-l recenzent a tras în aer și, în zgomotul împușcăturii, a considerat ca ceva dovedit tocmai ceea ce neagă a doua concepție, pe care dumnealui a declarat-o cu atîta vehemență ca fiind „pur și simplu o gogoriță” ?

Dacă ar fi vrut să analizeze serios a doua concepție, el ar fi trebuit, firește, să dovedească una din aceste două teze : ori că este greșit să se vadă în „mica burghezie” o categorie științifică, că ne putem imagina economia de mărfuri și capitalismul *fără* mică burghezie (așa cum și le imaginează d-nii narodnici, revenind astfel pe de-a-ntregul la punctul de vedere al lui Sismondi); ori că această categorie *nu este valabilă* pentru Rusia, cu alte cuvinte că la noi nu există nici capitalism, nici dominația economiei de mărfuri, că micii producători nu se transformă în producători de mărfuri, că în rîndurile lor nu are loc procesul — menționat mai sus — prin care majoritatea este aruncată în rîndurile proletariatului și care duce la consolidarea „situației de sine stătătoare” a minorității. Acum însă, văzînd că el consideră constatarea caracterului *mic-burghez* al *narodnicismului* drept o simplă dorință de a-i „jigni” pe d-nii narodnici și citînd după aceea fraza citată mai sus cu privire la „gogoriță”, ne reamintim fără să vrem cunoscutele cuvinte : „Vai de mine, Kit Kitici, cine ar putea să te jighească pe d-ta ? — D-ta singur poți jighe pe oricine !” 78.

III

PROBLEMA CREȘTERII POPULAȚIEI INDUSTRIALE
PE SEAMA CELEI AGRICOLE

Să revenim la Sismondi. Pe lângă idealizarea micii burghezii, pe lângă neînțelegerea romantică a faptului că, în condițiile actualei orînduiri social-economice, „țărănimea“ se transformă în mică burghezie, mai găsim la el și o concepție extrem de caracteristică despre fenomenul creșterii populației industriale pe seama celei agricole. Se știe că acest fenomen, care constituie una dintre cele mai pronunțate manifestări ale dezvoltării capitaliste a unei țări, se observă în toate țările civilizate, și de asemenea și în Rusia *.

Sismondi, care a fost un economist de seamă pentru epoca sa, nu putea, firește, să nu vadă acest fenomen. El constată deschis existența lui, dar nu înțelege cîtuși de puțin legătura lui necesară cu dezvoltarea capitalismului (chiar și pe plan mai general : cu diviziunea muncii sociale, cu dezvoltarea economiei bazate pe producția de mărfuri, dezvoltare determinată de acest fenomen). El se mărginește *să-l condamne*, văzînd în el o simplă lipsă a „sistemului“.

După ce arată progresul imens înregistrat de agricultura din Anglia, Sismondi spune următoarele :

„Dar, admirînd aceste ogoare cultivate cu atîta grijă, trebuie să vedem cum stau lucrurile cu populația care le cultivă ; ea reprezintă jumătate din aceea care ar exista în Franța pe o suprafață egală de pămînt. După părerea unora dintre economiști, asta reprezintă un câștig ; după mine, reprezintă o pierdere“ (I, 239).

E lesne de înțeles de ce ideologii burgheziei considerau că acest fenomen reprezintă un câștig (vom vedea îndată că *același* punct de vedere îl are și critica științifică a capitalismului): ei formulau în acest fel creșterea avuției burgheze, dezvoltarea comerțului și a industriei. Grăbindu-se *să con-*

* În epoca de după reformă se observă în Rusia europeană o creștere a procentului populației urbane. Aici trebuie să ne mărginim la a atrage atenția asupra acestui indiciu îndeobște cunoscut, deși el este *departe* de a exprima în întregime acest fenomen, dat fiind că nu cuprinde particularitățile importante pe care le prezintă Rusia în comparație cu Europa occidentală. Nu este cazul să examinăm aici aceste particularități (lipsa libertății de deplasare pentru țărani, existența unor sate de meșteșugari și a unor sate industriale, colonizarea în interiorul țării etc.).

damne acest fenomen, Sismondi uită să se gîndească la cauzele lui.

„În Franța și Italia – spune el –, unde, după cum arată calculele, patru cincimi din populație aparțin clasei agricole, patru cincimi din națiune se vor hrăni cu grîne indigene, oricare ar fi prețul grînelor străine“ (I, 264). Fuit Troja ! se poate spune în această privință. Astăzi nu mai există țări (fie chiar și dintre cele mai agricole) care să nu se afle într-o totală dependență de *prețul cerealelor*, adică de producția capitalistă de cereale pe plan mondial.

„Dacă națiunea nu-și poate spori populația comercială altfel decît cerînd fiecărui o cantitate mai mare de muncă pentru același salariu, ea este amenințată de o creștere a populației sale industriale“ (I, 322). După cum poate vedea cititorul, aici avem de-a face doar cu niște povețe binevoitoare, lipsite de orice sens și de orice importanță, căci noțiunea de „națiune“ este bazată aici pe faptul că se face în mod artificial abstracție de contradicțiile dintre clasele care formează această „națiune“. Ca întotdeauna, Sismondi pur și simplu *ocoloște* aceste contradicții prin deziderate naive în sensul că... nu trebuie să existe contradicții.

„În Anglia lucrează în agricultură numai 770.199 de familii, în comerț și manufacturi 959.632 de familii, iar în celelalte ramuri lucrează 413.316 familii. Faptul că o parte atît de mare din populație, față de un total de 2.143.147 de familii sau 10.150.615 suflete, trăiește de pe urma avuției comerciale este într-adevăr ceva îngrozitor (effrayante). Din fericire, Franța este încă departe de a avea un număr atît de mare de muncitori care să depindă de șansele unei piețe îndepărtate“ (I, 434). Aici, Sismondi pare să uite că această „fericire“ depinde doar de starea de înapoiere a dezvoltării capitaliste a Franței.

Descriind schimbările care, din punctul său de vedere, ar fi „de dorit“ să se producă în orînduirea actuală (și despre care vom vorbi mai jos), Sismondi afirmă că „rezultatul (prefacerilor după gustul romanticilor) ar fi, fără îndoială, acela că multe dintre țările care trăiesc numai de pe urma industriei ar trebui să închidă succesiv un mare număr de ateliere și că populația de la orașe, care a crescut peste

măsură, ar scădea repede, în timp ce populația de la sate ar reîncepe să crească" (II, 367).

Acest exemplu ne arată deosebit de izbitor cât de puerilă este critica sentimentală a capitalismului și cât de neputincioasă este ciuda micului burghez ! Sismondi nu face decât să se plîngă* că lucrurile merg așa și nu altfel. Pe economistul nostru îl întristează atît de mult lichidarea paradisiului obtuzității și abrutizării patriarhale a populației rurale, încît nici nu mai cercetează cauzele acestui fenomen. De aceea el scapă din vedere faptul că creșterea populației industriale se află într-o legătură necesară și indisolubilă cu economia de mărfuri și cu capitalismul. Economia de mărfuri se dezvoltă pe măsură ce se dezvoltă diviziunea socială a muncii. Iar această diviziune a muncii constă tocmai în faptul că diferitele ramuri ale industriei și diferitele genuri de prelucrare a produsului brut se desprind rînd pe rînd de agricultură și devin de sine stătătoare, fapt care duce la formarea unei populații industriale. De aceea a vorbi de economia de mărfuri și de capitalism fără a lua în considerare legea creșterii relative a populației industriale înseamnă să nu ai nici cea mai vagă idee despre particularitățile fundamentale ale actualei orînduirii social-economice.

„Modul de producție capitalist, prin însăși natura sa, face ca populația agricolă să scadă neconținut în raport cu cea neagră, pentru că în industrie (în sens mai îngust) creșterea capitalului constant, în raport cu cel variabil, este legată de creșterea absolută a capitalului variabil, cu toată descreșterea relativă a acestuia** ; pe cînd în agricultură capitalul variabil necesar pentru exploatarea unui anumit teren scade în mod absolut ; prin urmare, el nu poate crește decît dacă se cultivă noi terenuri***, ceea ce însă presupune

* „În dezvoltarea sa ulterioară, acest curent (anume curentul criticilor mic-burgeze, al cărui principal exponent a fost Sismondi) s-a împotmolit într-o neputință lașă” 79.

** Cele spuse aici permit cititorului să-și facă o idee despre istețimea d-lui N.—on, care în „Studiile” sale transformă fără nici o jenă scăderea relativă a capitalului variabil și a numărului muncitorilor într-o scădere absolută, trăgînd de aici o sumedenie de concluzii cum nu se poate mai absurde cu privire la „restrîngerea” pieței interne etc.

*** Tocmai la această condiție ne-am referit atunci cînd am spus că colonizarea în interiorul Rusiei complică acțiunea legii creșterii mai mult a populației industriale. Este suficient să ne amintim deosebirea dintre regiunea centrală a Rusiei — care este de mult populată și în care creșterea

iarăși o creștere și mai mare a populației neagricole“ (III, 2, 177)⁸⁰.

Punctul de vedere al teoriei moderne este și în această privință diametral opus romantismului cu lamentările lui sentimentale. Înțelegerea necesității unui fenomen determină, firește, o cu totul altă atitudine față de el, capacitatea de a aprecia diferitele lui laturi. Fenomenul de care ne ocupăm reprezintă una dintre cele mai profunde și mai generale contradicții ale orînduirii capitaliste. Separarea orașului de sat, opoziția dintre primul și al doilea, precum și exploatarea satului de către oraș — aceste fenomene care pretutindeni însoțesc capitalismul în dezvoltare —, sînt un rezultat necesar al preponderenței „avuției comerciale“ (ca să întrebuițăm expresia lui Sismondi) asupra „avuției funciare“ (agricole). De aceea preponderența orașului asupra satului (și sub raport economic, și sub raport politic, și sub raport intelectual, și în toate celelalte privințe) este un fenomen inevitabil, comun tuturor țărilor cu economie de mărfuri și capitalism, inclusiv Rusia: numai niște romantici sentimentali pot deplînge acest fenomen. Teoria științifică arată, dimpotrivă, elementul *progresist* pe care marele capital industrial îl introduce în această contradicție. „O dată cu preponderența mereu crescîndă a populației orășenești, pe care producția capitalistă o îngrămădește în centrele mari, această producție acumulează forța motrice istorică a societății“⁸¹ (die geschichtliche Bewegungskraft der Gesellschaft) *. Dacă preponderența orașului este un fenomen necesar, atunci numai atragerea populației în orașe poate paraliza (și, după cum dovedește istoria, paralizează într-adevăr) caracterul unilateral al acestei preponderențe. Dacă orașul se separă în mod necesar, dobîndind o situație privi-

populației industriale a avut loc datorită nu aîft creșterii orașelor, cît creșterii satelor și a tîrgurilor industriale — și Novorossia, de pildă, care a fost populată în epoca de după reformă și în care orașele au crescut aproape cu aceeași repezițiune ca și în America. Sperăm să examinăm mai amănunțit această problemă în altă parte.

* Comp. de asemenea caracterizarea deosebit de pregnantă a rolului progresist al centrelor industriale în dezvoltarea intelectuală a populației: „Die Lage der arbeitenden Klasse in England“, 1845⁸². Că recunoașterea acestui rol nu l-a împiedicat pe autorul „Situației clasei muncitoare din Anglia“ să înțeleagă în aprofundime contradicția care se manifestă în separarea orașului de sat, ne-o dovedește lucrarea sa polemică împotriva lui Dühring⁸³.

legiată, lăsînd satul într-o stare de subordonare, de înapoiere, de neputință și abrutizare, atunci numai un aflux al populației rurale spre orașe, numai această amestecare și contopire a populației agricole cu cea neagricolă poate să scoată populația rurală din starea ei de neputință. De aceea, drept răspuns la lamentările și văicărelile reacționare ale romanticilor, teoria modernă arată că tocmai această apropiere a condițiilor de viață ale populației agricole de cele ale populației neagricole creează condițiile pentru lichidarea opoziției dintre oraș și sat.

Și acum întrebăm: pe ce punct de vedere se situează în această problemă economiștii noștri narodnici? Este evident că ei se situează pe punctul de vedere sentimental-romantic. Ei nu numai că nu înțeleg *necesitatea* creșterii populației industriale în condițiile actualei orînduirii social-economice, dar *se străduiesc chiar să nu vadă* fenomenul însuși, asemănîndu-se astfel cu o pasăre care își ascunde capul sub aripă. Observația lui P. Struve în sensul că raționamentele d-lui N.-on despre capitalism conțin o greșeală grosolană – constînd în afirmația că capitalul variabil scade *în mod absolut* („Note critice“, pag. 255) –, că este absurd să opui Occidentului Rusia pe baza faptului că în această țară procentul populației industriale este mai mic și să nu ții seama de *creșterea* acestui procent ca urmare a dezvoltării capitalismului* („Sozialpolitisches Centralblatt“⁸⁴, 1893, nr. 1), a rămas, după cum și era de așteptat, fără nici un răspuns. Vorbînd mereu despre particularitățile Rusiei, economiștii narodnici nici n-au știut măcar să pună problema particularităților *reale* ale formării populației industriale în Rusia**, despre care am vorbit pe scurt mai sus. Aceasta este poziția *teoretică* a narodnicilor față de această problemă. De fapt însă, atunci cînd narodnicii vorbesc despre situația țăranilor în satul de după reformă fără

* Să-și amintească cititorul că *exact aceeași greșeală* o face și Sismondi atunci cînd vorbește despre „fericirea“ Franței, în care populația agricolă reprezenta 80% din întreaga populație, ca și cum aceasta ar fi fost o particularitate a „producției populare“ etc. și nu expresia unei stări de înapoiere a dezvoltării capitalismului.

** Comp. *Volghin*. „Fundamentarea narodnicismului în lucrările d-lui Veronțov“. Petersburg, 1896, pag. 215—216.

a fi stingheriți de îndoieli de ordin teoretic, ei recunosc migrațiunea țărănimii, care, fiind eliminată din agricultură, este nevoită să se îndrepte spre orașe și centrele industriale, dar se mărginesc să *deplîngă* acest fenomen, întocmai cum îl *deplîngea* și Sismondi *. Adîncul proces de transformare a condițiilor de viață ale maselor populației care a avut loc în Rusia de după reformă, proces care, pentru prima oară, a zdruncinat sedentarismul țăranilor și legarea lor de un anumit loc, făcîndu-i să devină mai mobili și ducînd la o apropiere între muncitorii agricoli și cei neagricoli, între muncitorii de la sate și cei de la orașe **, n-a fost de loc observat de narodnici nici sub aspectul semnificației lui economice, nici sub aspectul semnificației lui morale și culturale (și mai importantă, poate), prilejuindu-le doar oftări sentimentale și romantice.

* De altfel, ca să fim drepecți, trebuie să spunem că Sismondi, observînd creșterea populației industriale în cîteva țări și recunoscînd că acest fenomen are un caracter general, dă dovadă, pe alocuri, de înțelegere a faptului că acesta nu reprezintă pur și simplu o „anomalie” etc., ci o profundă schimbare în condițiile de trai ale populației, schimbare în care trebuie să vezi și ceva bun. În orice caz, raționamentul lui Sismondi — reprodus mai jos — asupra rîului pe care-l reprezintă diviziunea muncii vădește concepții mult mai profunde decît acelea ale d-lui Mihailovski, de pildă, care, în loc să analizeze formele determinate pe care le ia diviziunea muncii în diferitele formațiuni ale economiei sociale și în diferite epoci de dezvoltare, a inventat o „formulă” generală a „progresului”. „Cu toate că uniformitatea operațiilor la care se reduce întreaga activitate a muncitorilor dintr-o fabrică pare că trebuie să prejudicieze dezvoltarea lor intelectuală (intelligence), se cuvine totuși să spunem că în Anglia, potrivit observațiilor făcute de cei mai buni judecători (juges, conoscători), muncitorii manufacturieri sînt superiori sub raport intelectual, cultural și moral muncitorilor agricoli (ouvriers des champs)” (I, 397). Și Sismondi arată cauzele cărora li se datorește acest fapt: Vivant sans cesse ensemble, moins épuisés par la fatigue, et pouvant se livrer davantage à la conversation, les idées ont circulé plus rapidement entre eux (Datorită faptului că se află mereu împreună, că sînt mai puțin sleiți de oboseală și au în mai mare măsură posibilitatea de a sta de vorbă unii cu alții, ideile au circulat mai rapid în mijlocul lor. — *Nota trad.*). Dar, observă el cu melancolie, aucun attachement à l'ordre établi (nu se vede nici un atașament față de ordinea stabilită. — *Nota trad.*).

** Forma acestui proces nu este nici ea aceeași în zona centrală a Rusiei europene și în regiunile periferice. Spre regiunile periferice pleacă mai ales muncitorii agricoli din guberniile centrale cu cernoziom și, în parte, muncitorii neagricoli din guberniile industriale, răspîndind cunoștințele lor în „meserie” și „sădînd” industria în mijlocul unei populații pur agricole. Din zona industrială pleacă muncitorii neagricoli, în parte spre toate colțurile Rusiei, dar mai cu seamă spre capitale și spre marile centre industriale, și acest curent industrial, dacă ne putem exprima astfel, este atît de puternic, încît se ajunge la o lipsă de muncitori agricoli, care pleacă din guberniile centrale cu cernoziom spre guberniile industriale (guberniile Moscova, Iaroslavl și altele). Vezi la S. A. Korolenko, „Munca salariată etc.”.

IV

DEZIDERATELE PRACTICE ALE ROMANTISMULUI

Vom încerca acum să rezumăm punctul de vedere general al lui Sismondi asupra capitalismului (sarcină pe care, după cum își amintește cititorul, și-a propus-o și Efrusi) și să analizăm programul practic al romantismului.

Am văzut că meritul lui Sismondi a constatat în faptul că el a fost unul dintre primii care *au constatat* contradicțiile capitalismului. Dar, după ce le-a constatat, nu numai că n-a încercat să le analizeze și să explice originea, dezvoltarea și tendința lor, dar le-a privit chiar ca pe niște devieri de la normal, nefirești sau greșite. El s-a ridicat cu naivitate împotriva acestor „devieri“, combătându-le prin sentințe, acuzații, prin sfaturi de a le înlătura etc., ca și cum aceste contradicții n-ar exprima *interesele reale* ale unor grupuri reale de populație, care ocupă un anumit loc în sistemul general al economiei sociale actuale. Tocmai aceasta este trăsătura cea mai izbitoare a romantismului: el vede în contradicția de interese (care are rădăcini adânci în însăși orînduirea social-economică) o contradicție sau o greșeală a unei doctrine, a unui sistem sau chiar a unor măsuri etc. Orizontul strîmt al Kleinbürger-ului *, care stă la o parte de contradicțiile despre care am vorbit mai sus și are o situație intermediară, tranzitorie între cei doi antipozi, se îmbină aici cu un idealism naiv – era cît pe-aci să spunem: cu un birocrațism – care explică orînduirea socială prin părerile oamenilor (mai ales ale oamenilor care dețin puterea) și nu invers. Dăm mai jos exemple referitoare la toate considerațiile de acest gen ale lui Sismondi.

„Uitînd oamenii de dragul lucrurilor, n-a sacrificat oare Anglia scopul – mijloacelor?”

Exemplul Angliei este deosebit de izbitor, cu atît mai mult că este vorba de o națiune liberă, luminată, bine guvernată și că toate suferințele ei provin numai de acolo că a urmat o cale economică *greșită*“ (I, pag. IX). La Sismondi, Anglia are în general rolul de exemplu menit să sperie continentul, întocmai ca la romanticii noștri, care-și închipuie că oferă ceva nou și nu niște simple vechituri.

* – al micului burghez. – *Nota trad.*

„Atrăgînd atenția cititorilor mei asupra Angliei, am vrut să le arăt... cum se va prezenta istoria propriului nostru viitor dacă vom continua să acționăm pe baza principiilor pe care le-a urmat ea“ (I, pag. XVI).

„...Statele de pe continent se cred obligate să urmeze calea manufacturieră a Angliei“ (II, 330). „Nu există spectacol mai izbitor, mai îngrozitor decît acela pe care-l oferă Anglia“ (II, 332) *.

„Nu trebuie să uităm că avuția nu este altceva decît ceea ce reprezintă (n'est que la représentation) plăcerile și comoditățile vieții“ (aici nu se mai vorbește de avuția burgheză, ci de avuție în general !); „a crea o avuție artificială, condamnînd națiunea la tot ceea ce constituie de fapt sărăcie și suferință, înseamnă a lua denumirea lucrului drept esența lui“ (prendre le mot pur la chose) (I, 379).

„...Atîta timp cît națiunile n-au făcut decît să urmeze indicațiile naturii și să beneficieze de avantajele pe care li le ofereau clima, solul, așezarea, posesiunea de materii prime, ele nu s-au pus într-o situație nefirească (une position forcée), nu au năzuit la o avuție aparentă (une opulence apparente), care pentru masa poporului se transformă într-o mizerie reală“ (I, 411). Avuția burgheză nu este decît o avuție aparentă !! „Este primejdios pentru națiune să-și închidă porțile în fața comerțului exterior : prin aceasta națiunea este constrînsă, ca să zicem așa (en quelque sorte), la o falsă activitate, care va duce la ruina ei“ (I, 448) **.

* Pentru a arăta în mod concret raportul dintre romantismul european și cel rus, vom da la subsol o serie de citate din lucrările d-lui N.—on. „Noi n-am vrut să folosim învățămintele pe care ni le oferă mersul dezvoltării economice a Europei occidentale. Ne-a frapat atît de mult strălucirea dezvoltării capitalismului în Anglia și ne frapează atît de mult dezvoltarea incomparabil mai rapidă a acesteia în Statele Americii“ etc. (323). — După cum vedeți, nici măcar expresiile d-lui N.—on nu strălucesc prin noutate ! Il „frapează“ ceea ce la începutul secolului I-a „frapat“ și pe Sismondi.

** „...Este greșită calea economică pe care am urmat-o în ultimii 30 de ani“ (231)... „Prea mult timp am identificat interesele capitalismului cu interesele economiei naționale — eroare extrem de nefastă... Rezultatele vizibile ale protejării industriei... ne-au furat mințile pînă-ntr-aiut, încît am pierdut cu totul din vedere latura popular-socială... am pierdut din vedere pe seama cui are loc această dezvoltare, am uitat pînă și țelul oricărei producții“ (298) — cu excepția țelului producției capitaliste !

„Atitudinea de nesocotire a propriului nostru trecut... sădirea capitalismului...“ (283)... „Noi... am făcut uz de toate mijloacele pentru a sădi capitalismul !“... (323)... „Am scăpat din vedere“... (ibid.).

„...În salariu există o parte necesară care trebuie să conserve viața, forțele și sănătatea aceluia care-l primesc... Vai de guvernul care se atinge de această parte ; el sacrifică totul (il sacrifice tout ensemble) : și oamenii, și speranța în avuția viitoare... Această distincție ne face să înțelegem cât de greșită este politica guvernelor care au redus clasele muncitoare exclusiv la salariul necesar pentru a spori veniturile nete ale fabricanților, comercianților și proprietarilor“ (II, 169) *.

„A venit în sfârșit momentul să ne întrebăm : încotro mergem ?“ (où l'on veut aller) (II, 328).

„Separarea lor (adică separarea clasei celor ce muncesc de clasa proprietarilor), opoziția dintre interesele lor, este consecința actualei organizații artificiale pe care am dat-o societății omenești... Ordinea naturală a progresului social nu tindea cîtuși de puțin să separe oamenii de lucruri sau avuția de muncă ; la sate, proprietarul putea rămîne agricultor ; la orașe, capitalistul putea rămîne meșteșugar (artisan) ; separarea clasei care muncește de clasa care nu muncește era departe de a fi esențialmente necesară pentru existența societății sau pentru asigurarea producției ; noi am introdus-o pentru a asigura un avantaj cît mai mare tuturor ; de noi depinde (il nous appartient) s-o reglementăm pentru a obține într-adevăr acest avantaj“ (II, 348).

„Prin faptul că am pus pe producători în opoziție unii față de alții (adică pe patroni față de muncitori) i-am obligat să urmeze o cale *diametral opusă* intereselor societății... În această luptă permanentă pentru scăderea salariilor, interesul social, deși privește pe fiecare, este uitat de toți“ (II, 359-360). Iar înaintea acestui pasaj găsim de asemenea o referire la căile indicate de istorie : „La începuturile vieții sociale, *fiecare om posedă capitalul* cu ajutorul căruia își poate efectua munca, și aproape toți meșteșugarii trăiesc dintr-un venit format deopotrivă din profit și salariu“ (II, 359) **.

* „...N-am împiedicat dezvoltarea formelor capitaliste de producție, cu toate că ele se bazează pe exproprierea țărănimii“ (323).

** „In loc să urmărim neabătut tradițiile noastre seculare, în loc să dezvoltăm principiul legăturii strînse între mijloacele de producție și producătorul direct..., în loc să sporim productivitatea muncii ei (*a țărănimii*)

Cred că ajunge... Putem fi siguri că cititorului care nu cunoaște nici concepțiile lui Sismondi, nici concepțiile d-lui N.—on îi va fi greu să spună care dintre cei doi romantici, cel citat în text sau cel citat la subsol, are un punct de vedere mai primitiv și mai naiv.

În deplină concordanță cu toate acestea sînt și dezideratele practice ale lui Sismondi, cărora le-a rezervat atît de mult loc în „Nouveaux Principes“.

Deosebirea dintre noi și A. Smith, spune Sismondi în cartea întîi a lucrării sale, constă în aceea că „noi preconizăm aproape întotdeauna această intervenție a guvernului, în timp ce A. Smith o respingea“ (I, 52). „Statul nu corijează repartitia...“ (I, 80). „Legiuitorul ar putea să acorde săracului unele garanții împotriva concurenței generale“ (I, 81). „Producția trebuie să fie proporțională cu venitul social, iar cei care îndeamnă la o producție nelimitată, fără să aibă grijă să cunoască acest venit, împing națiunea spre ruină, închipuindu-și că-i deschid calea spre avuție“ (le chemin des richesses) (I, 82). „Cînd progresul avuției este treptat (gradué), cînd este proporțional cu sine însuși, cînd nici una dintre părțile lui nu se dezvoltă peste măsură de repede, atunci el creează o bunăstare generală... Este, poate, de datoria guvernelor să încetinească (ralentir !!) această mișcare, pentru a o regla“ (I, 409-410).

Despre imensa însemnătate istorică a dezvoltării forțelor de producție ale societății care are loc tocmai pe această cale a contradicțiilor și disproporțiilor, Sismondi nu are nici cea mai vagă idee !

„Dacă guvernul exercită asupra tendinței dobîndirii de avuție o acțiune regulatoare și moderatoare, ea poate fi infinit de binefăcătoare“ (I, 413). „Unele dintre reglementările comerțului — astăzi condamnate de opinia generală —, chiar dacă merită să fie condamnate ca imbold al industriei, pot fi justificate, poate, ca frînă“ (I, 415).

Înseși aceste raționamente ale lui Sismondi vădesc uluitoarea lui lipsă de simț istoric : el nu-și dă cîtuși de puțin

---

prin concentrarea mijloacelor de producție în mîinile ei..., în loc să facem toate aceste lucruri am pășit pe o cale *diametral opusă*“ (322-323). „Am considerat dezvoltarea capitalismului drept dezvoltare a întregii producții populare... *Am scăpat din vedere* că dezvoltarea celui dintîi... nu poate avea loc decît pe seama celeilalte“ (323). Subliniat de noi.

seama că în abolirea reglementărilor medievale rezidă întregul sens istoric al perioadei în care a trăit el. El nu simte că raționamentele lui dau apă la moară apărătorilor de atunci ai vechiului regim *, care mai erau încă atât de puternici chiar și în Franța, fără să mai vorbim de celelalte state occidentale de pe continentul european unde ei dominau **.

Așadar, punctul de plecare al dezideratelor practice ale lui Sismondi îl constituie tutela, frînarea, reglementarea.

Acest punct de vedere decurge în mod cu totul firesc și inevitabil din întreaga sferă de idei a lui Sismondi. El a trăit tocmai în perioada când marea industrie mecanizată făcea primii pași pe continentul european, când începea transformarea vertiginoasă și radicală a tuturor relațiilor sociale sub influența introducerii mașinilor (notați : sub influența industriei mecanizate și nu a „capitalismului“ în genere) ***, transformare care în știința economică este denumită, de obicei, industrial revolution (revoluție industrială). Iată cum o caracterizează unul dintre primii economiști care au știut să aprecieze, în toată profunzimea ei, revoluția care a înlocuit societățile patriarhale semimedievale prin societățile europene de astăzi :

„...Istoria industriei engleze din ultimii 60 de ani (aceste rânduri au fost scrise în 1844) nu are pereche în anele omenirii. Acum 60-80 de ani, Anglia era o țară ca toate celelalte, cu orașe mici, cu o industrie neînsemnată și simplă și cu o populație agricolă rară, însă relativ mare ; acum ea este o țară *cum nu mai e* alta, cu o capitală de 2.500.000 de locuitori, cu orașe industriale uriașe, cu o industrie care aprovizionează întreaga lume și care produce aproape totul

* În original : ancien régime. — *Nota trad.*

** Efrusi vede în aceste regrete și dorințe ale lui Sismondi o dovadă de „curaj civic“ (nr. 7, pag. 139). Pentru a exprima deziderate sentimentale e nevoie de curaj civic !! Dacă veți răsfoi orice manual de istorie pentru licee, veți putea citi acolo că statele din Europa occidentală din primul pătrar al secolului al XIX-lea erau organizate după tipul pe care știința dreptului public îl desemnează cu termenul : Polizeistaat (stat polițist, — *Nota trad.*). Veți citi acolo că sarcina istorică nu numai a acestui pătrar, ci și a celui următor era tocmai lupta împotriva aceluși stat. Veți înțelege atunci că punctul de vedere al lui Sismondi amintește obtuzitatea micului țaran francez din perioada restaurației ; că Sismondi ne oferă un model de îmbinare a romantismului sentimental mic-burghez cu o fenomenală lipsă de maturitate civică.

*** În Anglia, capitalismul nu datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, ci din timpuri mult mai îndepărtate.

cu mașini dintre cele mai complicate, cu o populație harnică, inteligentă, densă, din care două treimi sînt ocupate în industrie, populație care este alcătuită din cu totul alte clase și formează chiar cu totul altă națiune, cu alte moravuri și cu alte necesități decît pe vremea aceea. Revoluția industrială are pentru Anglia aceeași importanță ca și revoluția politică pentru Franța și cea filozofică pentru Germania, iar distanța dintre Anglia de la 1760 și cea de la 1844 este cel puțin tot atît de mare ca aceea dintre Franța de sub ancien régime și Franța revoluției din iulie“*.

Aceasta a însemnat o „sfărîmare“ totală a tuturor relațiilor vechi, înrădăcinate, a căror bază economică o constituia mica producție. Firește că Sismondi, cu punctul său de vedere reacționar, mic-burghez, nu putea înțelege însemnătatea acestei „sfărîmări“. Bineînțeles că în primul rînd și mai mult decît orice el dorea, invita, implora, cerea „să se pună capăt sfărîmării“**.

Dar cum „să se pună capăt sfărîmării“? În primul rînd, bineînțeles, prin sprijinirea „producției“ populare... vreau să spun „patriarhală“, a țărănimii și a micii agriculturi în general. Sismondi consacră un întreg capitol (II. VII, ch. VIII) problemei „cum trebuie guvernul să protejeze populația împotriva urmărilor concurenței“.

„În ceea ce privește populația agricolă, sarcina generală a guvernului este de a asigura celor ce muncesc (à ceux qui travaillent) o parte din proprietate, sau de a favoriza ceea ce noi am numit exploatare patriarhală, preferînd-o tuturor celorlalte“ (II, 340).

„Un regulament instituit de Elisabeta, care n-a fost respectat, interzice să se construiască în Anglia o locuință rustică (*cottage*) fără a i se atribui un teren de cel puțin patru acri. Dacă această lege ar fi fost aplicată, zilerii n-ar fi putut contracta nici o căsătorie fără să primească un *cottage* și nici un *cottager* n-ar fi fost redus la ultimul grad de mizerie. Asta reprezintă un pas înainte (c'est quelque chose), dar nu

* Engels. „Die Lage der arbeitenden Klasse in England“⁸⁵.

** Îndrăznim să sperăm că d-l N.—on nu se va supăra pentru faptul că împrumutăm de la el (pag. 345) această expresie, care ni se pare extrem de fericită și de caracteristică.

este suficient ; în condițiile climaterice ale Angliei, o populație de țărani ar duce-o foarte greu numai cu patru acri de pământ la o familie. Acum majoritatea cottagerilor din Anglia nu posedă decît un acru sau un acru și jumătate de pământ, pentru care plătesc o arendă destul de ridicată... Ar trebui ca... moșierul să fie obligat prin lege ca, atunci cînd își împarte cîmpul la mai mulți *cottagers*, să dea fiecăruia dintre ei un teren destul de mare ca să poată trăi“ (II, 342, 343) *.

Cititorul poate vedea că dezideratele romantismului sînt absolut *analoge* cu dezideratele și programele narodnicilor : ele se bazează deopotrivă pe ignorarea dezvoltării economice *reale* și pe faptul că condițiilor existente în epoca mării industriei mecanizate, a unei concurențe crîncene și a luptei de interese, li se substituie în mod absurd altele, aidoma condițiilor patriarhale care au existat în vremuri de mult apuse.

V

CARACTERUL REACȚIONAR AL ROMANTISMULUI

Sismondi nu putea, bineînțeles, să nu-și dea seama *cum* se desfășoară dezvoltarea reală. De aceea, cerînd „încurajarea micii agriculturi“ (II, 355), el spune răsplat că ar trebui „imprimată agriculturii o direcție diametral opusă

* „Să urmărim tradițiile noastre seculare ; (oare asta nu este patriotism?)... să dezvoltăm principiul legăturii strînse între mijloacele de producție și producătorii direcți, principiu pe care l-am moștenit...“ (d-l N.—on, 322). „Ne-am abătut din calea pe care am urmat-o timp de atîtea veacuri ; am început să înlăturăm producția bazată pe legătura strînsă dintre producătorul direct și mijloacele de producție, pe legătura strînsă dintre agricultură și industria prelucrătoare, și am pus la baza politicii noastre economice principiul dezvoltării producției capitaliste, bazată pe exproprierea producătorilor direcți de mijloacele de producție cu toate calamitățile care o însoțesc și pe care le cunoaște acum Europa occidentală“ (281). Să compare cititorul acest punct de vedere cu punctul de vedere, menționat mai sus, al „europenilor occidentali“ asupra acestor „calamități pe care le cunoaște“ etc. „Principiul... să se dea țăranilor pământ sau... să se dea producătorilor înșiși unelte de muncă“ (pag. 2)... „secularele temelii populare“ (75)... „În aceste cifre (și anume în cifrele care arată „cît de mare trebuie să fie minimul întîinderii de pământ de care este nevoie, în condițiile economice existente, pentru asigurarea materială a populației rurale“) găsim deci unul dintre elementele rezolvării problemei economice, dar numai *unul*“ (65). După cum vedeți, romanticilor din Europa occidentală le plăcea tot atît de mult ca și romanticilor ruși să caute în „tradițiile seculare“ „sanționarea“ producției populare.

aceleia pe care ea o urmează astăzi în Anglia" (II, 354-355) *.

„Anglia are, din fericire, posibilitatea de a face multe pentru săracii ei de la sate, împărțind între ei imensele ei terenuri comunale (ses immenses communaux)... Dacă terenurile comunale ar fi împărțite în loturi libere (en propriétés franches) cu o suprafață între 20 și 30 de acri, ei (englezii) ar vedea renăscând acea clasă de săteni independentă și mândră, acea yeomanry a cărei lichidare aproape totală o regretă în prezent" (II, 357-358).

„Planurile" romantismului sînt înfățișate ca fiind foarte ușor de realizat, și aceasta datorită tocmai acelei ignorări a intereselor reale care constituie esența romantismului. „O asemenea propunere (de a se da zilerilor mici loturi de pămînt, urmînd ca proprietarii funciari să fie obligați să le poarte de grijă) va revolta, probabil, pe marii proprietari funciari, singurii care exercită astăzi puterea legislativă în Anglia ; ea este, totuși, echitabilă... Numai marii proprietari funciari au nevoie de zileri ; ei i-au creat, ei să-i întrețină" (II, 357).

Cînd citești aceste naivități, scrise la începutul secolului, nu ești de loc surprins : „teoria" romantismului corespunde aceluși stadiu primitiv al capitalismului în genere care a determinat acest punct de vedere atît de primitiv. Pe atunci mai exista o concordanță între dezvoltarea efectivă a capitalismului, interpretarea teoretică a capitalismului, punctul de vedere asupra acestuia, și, în orice caz, Sismondi apare ca un autor integru și credincios lui însuși.

„Am arătat în altă parte - spune Sismondi - protecția pe care această clasă (adică clasa meșteșugarilor) o găsea altădată în instituția breslelor și a corporațiilor (des jurandes et des maîtrises)... Nu este vorba de a se restabili organizarea lor bizară și opresivă... Dar legiuitorul trebuie să-și propună să sporească retribuirea muncii industriale, să scoată pe lucrătorii industriali din situația precară în care se găsesc și, în sfîrșit, să le înlesnească posibilitatea de a ajunge la

* Comparați cu programul narodnicist al d-lui V. V., care constă în „a împinge istoria pe altă linie". Comp. cu Volghin, l. c., pag. 181.

ceea ce ei numesc o *situație* * (un *état*)... Acum muncitorii se nasc muncitori și mor muncitori, pe cînd înainte situația de muncitor nu reprezenta decît o pregătire, prima treaptă spre o situație mai înaltă. Important este să fie restabilită tocmai această posibilitate de a se ridica (cette faculté progressive). Trebuie făcut în așa fel încît patronii să aibă interes să-i treacă pe muncitori la o situație mai înaltă ; ca omul care se angajează la o manufactură și care, deși începe prin a munci numai pentru a primi un salariu, să aibă totuși întotdeauna în fața sa speranța de a ajunge să primească, printr-o purtare bună, o parte din beneficiile întreprinderii“ (II, 344-345).

Ar fi greu să exprimi mai pregnant punctul de vedere al micului burghez ! Idealul lui Sismondi îl constituie breslele, iar rezerva pe care o face spunînd că nu e de dorit ca ele să fie restabilite nu are, evident, alt sens decît acela că trebuie să se admită doar principiul, ideea de breaslă (tot așa cum narodnicii admit doar principiul, ideea de obște, și nu actuala asociație fiscală care poartă numele de obște), excluzîndu-se hidoșenia medievală a acestora. Absurditatea planului lui Sismondi nu constă în aceea că ar fi vrut să apere în întregime breslele, să le restabilească în întregime ; el nu-și propunea această sarcină. Absurditatea constă în faptul că el ia drept model o *asociație* născută din necesitatea primitivă, îngustă a unirii meșteșugarilor din aceeași localitate, vrînd să aplice acest criteriu, acest model societății capitaliste, în care elementul care unește și socializează îl constituie marea industrie mecanizată, care sfărîmă barierele medievale, ștergînd deosebirile de ordin local, teritorial și profesional. Dîndu-și seama de necesitatea unei uniri, unei asocieri în general, într-o formă sau alta, romanticul ia drept model o *asociație* care satisface necesitatea îngustă a asocierii în cadrul unei societăți patriarhale închistate, și vrea să aplice acest model unei societăți cu totul diferite, cu o populație mobilă și în care munca nu mai este socializată în cadrul unei obști sau al unei corporații, ci în cadrul

* Subliniat de autor,

întregului stat și chiar într-un cadru care depășește hotarele statului respectiv *.

Tocmai pentru această greșeală i se dă romanticului calificativul, pe deplin meritat, de *reacționar*, înțelegându-se prin acest termen nu dorința de a restabili pur și simplu instituțiile medievale, ci tocmai încercarea de a aplica noii societăți vechiul criteriu patriarhal, tocmai tendința de a vedea un model în vechile rînduiri și tradiții, care nu mai corespund de loc noilor condiții economice.

Lucrul acesta Efrusi nu l-a înțeles de loc. Caracterizarea teoriei lui Sismondi drept o teorie reacționară a fost înțeleasă de el într-un sens grosolan, vulgar. Efrusi s-a tulburat... Cum se poate spune, se întreabă el, că Sismondi este reacționar, din moment ce declară categoric că nu vrea nicidecum să restabilească breslele? Și Efrusi a hotărît că „acuzăția de retrograd“ adusă lui Sismondi este o acuzație nedreaptă, că, dimpotrivă, Sismondi „a avut un punct de vedere just în ceea ce privește sistemul breslelor“ și „a apreciat pe deplin însemnătatea lui istorică“ (nr. 7, pag. 147), lucru stabilit, zice el, de studiile istorice ale cutărilor și cutărilor profesori cu privire la laturile pozitive ale sistemului breslelor.

La autorii pseudosavanți se constată adesea facultatea uimitoare de a nu vedea pădurea din cauza copacilor! Punctul de vedere al lui Sismondi asupra breslelor este caracteristic și important tocmai pentru că Sismondi leagă de ele dezideratele sale practice **. *Tocmai de aceea* doctrina

* Narodnicii fac o greșeală absolut analogă în privința unei alte asociații (*obștea*), care satisfacea necesitatea îngustă a asocierii țăranilor din aceeași localitate — țăranii legați prin unitatea formei de posesiune a pământului, a izlazului etc. (și mai ales prin unitatea puterii moșierești și puterii administrative) —, dar care nu mai corespunde cîtuși de puțin nevoilor economiei de mărfuri și ale capitalismului, care sfărîmă toate barierele locale, de stare socială, de categorie socială și care introduce un profund conflict de interese economice înăuntrul obștii. În societatea capitalistă, necesitatea asocierii, a unirii nu a slăbit, ci, dimpotrivă, a crescut incomensurabil. Dar este cu totul absurd să aplici vechiul criteriu atunci cînd este vorba de satisfacerea acestei necesități în cadrul noii societăți. Această nouă societate necesită, în primul rînd, ca asocierea să nu mai fie o asociere locală, de stare socială, de categorie socială și, în al doilea rînd, ca punctul de plecare al asocierii să fie deosebirea de situație și de interese pe care a creat-o capitalismul și diferențierea țăranimii; iar asocierea locală, de stare socială, care leagă laolaltă țăranii care se deosebesc radical unii de alții prin situația lor economică și prin interesele lor, devine acum datorită caracterului ei *obligatoriu, dăunătoare* atât țăranilor înșiși cît și întregii dezvoltări sociale.

** Vezi mai sus, de pildă, titlul capitolului din care am reprodus raționamentele asupra breslelor (citate și de Efrusi: pag. 147).

lui este caracterizată drept o doctrină *reacționară*. Iar Efrusi se apucă, tam-nisam, să vorbească despre noile lucrări istorice cu privire la bresle !

Rezultatul acestor raționamente deplasate și pseudosavante a fost că Efrusi a ocolit tocmai miezul problemei : este just sau nu este just să caracterizezi doctrina lui Sismondi drept o doctrină reacționară ? El a scăpat din vedere tocmai ceea ce-i mai important : *punctul de vedere* al lui Sismondi. „Am fost prezentat – spune Sismondi – ca fiind, în economia politică, un dușman al progresului social, un partizan al unor instituții barbare și opresive. Nu, eu nu vreau cîtuși de puțin ceea ce a fost, dar vreau ceva mai bun decît ceea ce este astăzi. Nu pot judeca prezentul altfel decît comparîndu-l cu trecutul, și sînt departe de a vrea să restabilesc vechile ruine atunci cînd demonstrez cu ajutorul lor nevoile eterne ale societății” (II, 433). *Dorințele* romanticilor sînt foarte frumoase (ca și cele ale narodnicilor). Prin faptul că își dau seama de contradicțiile capitalismului, ei sînt mai presus de optimiștii orbi care neagă aceste contradicții. Iar Sismondi este considerat drept un reacționar nu pentru că ar fi vrut să se întoarcă la evul mediu, ci tocmai pentru faptul că în dezideratele sale practice „compara prezentul cu trecutul” și nu cu viitorul, tocmai pentru faptul că „demonstra nevoile eterne ale societății” * *cu ajutorul* „ruinelor” și nu *cu ajutorul* tendințelor dezvoltării moderne. Tocmai acest punct de vedere mic-burghez al lui Sismondi, care-l deosebește categoric de alți autori care demonstau și ei, în același timp cu el și după el, „nevoile eterne ale societății”, nu poate să-l înțeleagă Efrusi.

Această greșeală a lui Efrusi vădește și de astă dată acea înțelegere îngustă a termenilor : doctrină „reacționară”, „mic-burgheză”, despre care am vorbit mai sus în legătură cu primul termen. Acești termeni nu desemnează dorințele egoiste ale micului prăvăliaș sau dorința de a opri în loc dezvoltarea socială, de a se întoarce înapoi : ei arată doar *caracterul greșit* al punctului de vedere al autorului respectiv, îngustimea concepției sale și a orizontului său, care determină alegerea unor mijloace (pentru atingerea unui

* Prin faptul că *demonstrează* existența acestor nevoi, el este, repetăm, mult mai presus de economiștii burghezi obtuți.

scop foarte frumos) care în practică nu pot fi eficiente, care pot să satisfacă numai pe micul producător sau să servească apărătorilor vechilor rînduiei. Sismondi, de pildă, nu este nicidecum un partizan fanatic al micii *proprietăți*. El înțelege necesitatea asocierii, a unirii, nu mai puțin ca narodnicii noștri de astăzi. El își exprimă dorința ca în întreprinderile industriale „jumătate din beneficii“ „să fie repartizate între muncitorii asociați“ (II, 346). El se pronunță categoric pentru „un sistem de asociere“ în cadrul căruia „toate progresele producției să fie în folosul aceluia care se îndeletnicește cu ea“ (II, 438). Vorbind despre raportul dintre doctrina sa și doctrinele lui Owen, Fourier, Thompson, Muiron, doctrine cunoscute pe vremea aceea, Sismondi declară : „Aș vrea, ca și ei, să existe o asociere între cei care produc împreună produsul respectiv în loc de a-i pune în opoziție unii cu alții. Nu cred însă ca mijloacele propuse de ei în acest scop să poată duce vreodată la atingerea lui“ (II, 365).

Deosebirea dintre Sismondi și acești autori rezidă tocmai în *punctul de vedere*. De aceea este foarte firesc ca Efrusi, care n-a înțeles acest punct de vedere, să înfățișeze într-un mod cu totul greșit raportul dintre doctrina lui Sismondi și doctrinele acestor autori.

„Dacă Sismondi a avut o influență prea slabă asupra contemporanilor săi – citim în „*Russkoe Bogatstvo*“ nr. 8, pag. 57 –, dacă reformele sociale preconizate de el n-au fost realizate, aceasta se explică mai ales prin faptul că el a devansat cu mult epoca sa. El a scris în perioada în care burghezia își sărbătorea luna de miere... Firește că în aceste condiții glasul omului care cerea reforme sociale era sortit să rămână un glas care strigă în pustiu. Și, după cum știm, nici posteritatea nu l-a tratat cu mult mai bine. Aceasta se explică, poate, prin faptul că Sismondi, după cum am spus mai sus, este un autor care a trăit într-o epocă de tranziție ; deși dorește schimbări importante, el nu poate totuși să renunțe cu desăvîrșire la vechile rînduiei. De aceea oamenilor moderați le părea prea radical, iar exponenții curentelor mai extreme îl considerau prea moderat“.

În primul rînd, a spune că, prin reformele preconizate de el, Sismondi „a devansat epoca sa“ înseamnă a nu înțelege

de loc însăși esența doctrinei lui Sismondi, care singur spune despre sine că compară prezentul cu trecutul. Cît de miop (sau de părtinitor față de romantism) trebuie să fie cineva ca să treacă cu vederea spiritul general și semnificația generală a doctrinei lui Sismondi, și aceasta numai pentru că Sismondi privea cu ochi buni legislația industrială * etc. !

În al doilea rînd, Efrusi socoate, după cum se vede, că deosebirea dintre Sismondi și ceilalți autori constă doar în *gradul de radicalism* al reformelor preconizate : ei au mers mai departe, în timp ce el n-a renunțat cu desăvîrșire la vechile rînduiri.

Dar nu despre asta este vorba. Deosebirea dintre Sismondi și acești autori este mult mai profundă : ea nu constă nicidecum în aceea că unii ar fi mers mai departe, iar ceilalți ar fi fost timizi **, ci în faptul că priveau *însuși caracterul* reformelor din două puncte de vedere *diametral opuse*. Sismondi demonstra „nevoile eterne ale societății“, iar acești autori demonstau și ei nevoile eterne ale societății. Sismondi a fost un utopist, întemeindu-și dezideratele pe o idee abstractă și nu pe interesele reale, iar acești autori au fost și ei utopiști, întemeindu-și de asemenea planurile pe o idee abstractă. Dar tocmai *caracterul* planurilor lor este cu totul diferit, datorită faptului că ei priveau dezvoltarea economică modernă, care a pus problema „nevoilor eterne“, din puncte de vedere *diametral opuse*. Autorii menționați anticipau viitorul, intuind în mod genial tendințele „sfărîmării“ pe care o săvîrșea pe atunci sub ochii lor industria mecanizată. Ei priveau în aceeași direcție în care avea loc dezvoltarea reală ; ei *devansau* într-adevăr această dezvoltare. Sismondi însă se întorcea *cu spatele* la această dezvoltare ; utopia lui nu anticipa viitorul, ci restaura trecutul ; el nu privea înainte,

* De altfel, nici în această problemă Sismondi n-a „devansat“ epoca sa, deoarece el nu făcea decît să aprobe ceea ce deja se înfăptuia în Anglia și nu era în stare să înțeleagă legătura dintre aceste prefaceri, pe de o parte, și marea industrie mecanizată și rolul istoric progresist al acesteia, pe de altă parte.

** Nu vrem să spunem că în această privință nu există o deosebire între autorii menționați, dar această deosebire *nu elucidează problema* și, așa cum este prezentată, ne dă o idee falsă despre raportul dintre doctrina lui Sismondi și doctrinele celorlalți autori : reiese că ei ar fi avut același punct de vedere, deosebindu-se doar prin gradul de radicalism și de consecvență al concluziilor. Nu este vorba de faptul că Sismondi nu „ar fi mers“ *atît de departe*, ci de faptul că „a mers“ *înapoi*, în timp ce autorii menționați „au mers“ *înainte*.

ci înapoi, visînd „să pună capăt sfărîmării“, aceleiași „sfărîmări“ *din care* își deduceau utopiile autorii menționați *. Iată de ce utopia lui Sismondi este considerată, și pe bună dreptate, drept reacționară. Temeiul acestei caracterizări, repetăm încă o dată, rezidă *doar în faptul* că Sismondi n-a înțeles semnificația progresistă a „sfărîmării“ relațiilor sociale vechi, semimediievale, patriarhale din țările Europei occidentale pe care marea industrie mecanizată începuse s-o săvîrșească pe la sfîrșitul secolului trecut.

Acest punct de vedere specific lui Sismondi îl vădesc pînă și raționamentele lui asupra „asocierii“ în general. „Doresc – spune el – ca proprietatea asupra manufacturilor (la propriété des manufactures) să fie împărțită între un număr mare de capitaliști mijlocii și să nu fie concentrată în mîinile unui singur om care posedă multe milioane...“ (II, 365). Punctul de vedere al micului burghez apare în mod și mai evident din următoarea tiradă : „Trebuie să facem să dispară nu clasa săracilor, ci clasa zilerilor ; ei trebuie readuși în clasa proprietarilor“ (II, 308). „A reduce“ în clasa proprietarilor, în aceste cuvinte rezidă întreaga esență a doctrinei lui Sismondi !

Firește că Sismondi nu putea să nu simtă că frumoasele sale deziderate sînt irealizabile, să nu simtă pronunțata disonanță dintre ele și conflictul de interese de astăzi. „Sarcina de a uni din nou interesele acelor care participă împreună la aceeași producție (qui concourent à la même production)... este, desigur, anevoioasă, dar socot că nu este atît de anevoioasă cum se crede“ (II, 450) **. Conștiința acestei disonanțe dintre dezideratele și năzuințele sale, pe de o parte, și condițiile reale și dezvoltarea lor, pe de altă parte, provoacă, firește, tendința de a demonstra că „încă nu e prea tîrziu“ „să ne întoarcem“ etc. Romanticul încearcă să se sprijine pe faptul că în orînduirea contemporană lui

* „Robert Owen — spune Marx —, părintele fabricilor și al magazinelor cooperative, care însă, după cum am arătat mai înainte, nu împărtășea iluziile imitatorilor săi în ceea ce privește importanța (Tragweite) acestor elemente de transformare izolate, nu a pornit numai în fapt, în experiențele sale, de la sistemul de fabrică, dar l-a considerat și din punct de vedere teoretic ca punct de plecare al «răsturnării sociale»“⁸⁶.

** „Sarcina pe care urmează s-o rezolve societatea rusă se complică pe zi ce trece. Pe zi ce trece capitalismul acaparează tot mai mult teren...“ (ibid.).

contradicțiile erau încă *nedezvoltate*, pe *starea de înapoiere* a țării. „Popoarele au cucerit sistemul libertății în care am pășit (Sismondi spune asta în legătură cu decăderea feudalismului); dar în momentul când cei ce muncesc (les hommes de peine, oamenii muncii) au sfărâmat jugul pe care-l purtaseră atât de multă vreme, ei nu erau lipsiți de orice proprietate. La sate, ca dijmași, ca cenzitari (censitaires), ca arendași, ei posedau pământ (ils se trouvèrent associés à la propriété du sol). La orașe, ca membri ai corporațiilor, ai asociațiilor de meșteșugari (métiers), pe care le creaseră în vederea apărării mutuale, ei erau producători de sine stătători (ils se trouvèrent associés à la propriété de leur industrie). Numai în zilele noastre, numai în momentul de față (c'est dans ce moment même), progresul avuției și concurența sfărîmă toate aceste asociații. Dar această sfărîmare (révolution) este încă pe jumătate neterminată“ (II, 437).

„Este adevărat că numai o singură națiune se află astăzi în această situație nefirească; numai la o singură națiune vedem acest contrast permanent între o avuție aparentă (richesse apparente) și mizeria îngrozitoare a unei zecimi din populație, care este nevoită să trăiască din caritatea publică. Dar această națiune, atât de demnă de imitat în alte privințe, atât de splendidă pînă și în greșelile ei, a sedus prin exemplul său pe toți oamenii de stat de pe continent. Și dacă aceste reflecții nu-i vor mai putea fi de folos ei, cred că, cel puțin, voi face un serviciu omenirii și compatrioților mei arătînd primejdiile pe care le prezintă calea urmată de ea și dovedind prin propria ei experiență că a baza economia politică pe principiul unei concurențe nelimitate înseamnă a sacrifica interesele omenirii acțiunii simultane a tuturor cupidităților individuale“ (II, 368)*. Așa își încheie Sismondi lucrarea „Nouveaux Principes“.

Însemnătatea generală a lui Sismondi și a doctrinei lui a fost clar formulată de Marx în următoarea caracterizare, în care se schițează mai întîi condițiile vieții economice din Europa occidentală care au generat această doctrină (și

* „Societatea rusă are de rezolvat o sarcină măreață, extrem de anevoioasă, dar nu imposibilă, și anume aceea de a dezvolta forțele productive ale populației în așa fel încît ele să folosească nu unei minorități nelăsate, ci întregului popor“ (N.—on, 343).

anume în perioada cînd capitalismul abia începuse să creze acolo o mare industrie mecanizată), făcîndu-se apoi și o apreciere asupra ei *.

„Tîrgoveții din evul mediu și mica țărănime au fost precursorii burgheziei moderne. În țările mai puțin dezvoltate din punct de vedere industrial și comercial, această clasă continuă să vegezeze alături de burghezia în ascensiune.

În țările în care s-a dezvoltat civilizația modernă s-a format o nouă mică burghezie, care, oscilînd între proletariat și burghezie ca parte întregitoare a societății burgheze, se formează mereu din nou și ai cărei membri sînt însă mereu azvîrliți de concurență în rîndurile proletariatului; mai mult, pe măsură ce se dezvoltă marea industrie, ei văd apropiindu-se momentul cînd vor dispărea cu desăvîrșire ca parte independentă a societății moderne și vor fi înlocuiți, în comerț, în industrie și în agricultură, cu supraveghetori și salariați.

În țări ca Franța, în care clasa țărănească alcătuiește mai mult de jumătate din populație, era firesc ca autorii care luau atitudine pentru proletariat și împotriva burgheziei să critice regimul burghez de pe pozițiile micului burghez și micului țaran și să apere cauza muncitorilor din punctul de vedere al micii burghezii. În felul acesta a luat naștere doctrina socială mic-burgheză. Sismondi e șeful acestei literaturi nu numai pentru Franța, dar și pentru Anglia.

Această doctrină analiza cu multă perspicacitate contradicțiile existente în relațiile de producție moderne. Ea demasca apologia fățarnică a economiștilor. Ea demonstra, fără putință de tăgadă, efectele distrugătoare ale mașinismului și ale diviziunii muncii, concentrarea capitalurilor și a proprietății funciare, supraproducția, crizele, pieirea inevitabilă a micilor burghezi și țărani, mizeria proletariatului, anarhia în producție, strigătoarele disproporții în repartitia avuției, războiul industrial nimicitor dintre națiuni, descompunerea vechilor moravuri, a vechilor relații familiale, a vechilor naționalități **.

* Comp. citatele din „*Russkoe Bogatstvo*” nr. 8, pag. 57, precum și citatele din articolul d-lui N.—on publicat în „*Russkoe Bogatstvo*” nr. 6, pag. 94.

** Acest fragment este citat de Efrusi în nr. 8 al revistei „*Russkoe Bogatstvo*”, pag. 57 (ultimul alineat).

Potrivit conținutului său pozitiv însă, acest curent vrea sau să restabilească vechile mijloace de producție și de schimb și, o dată cu ele, vechile relații de proprietate și vechea societate, sau să ferece din nou, cu forța, mijloacele moderne de producție și de schimb în cătușele vechilor relații de proprietate, care au fost sfărîmate și nu se putea să nu fie sfărîmate de aceste mijloace. În ambele cazuri, acest curent este reacționar și totodată utopic.

Sistemul breslelor în industrie și gospodăria patriarhală la sate – iată ultimul lui cuvînt“ * 87.

Am căutat să învederăm justetea acestei caracterizări atunci cînd am analizat punct cu punct doctrina lui Sismondi. Acum vom releva doar procedeul straniu folosit aici de Efrusi ca o încununare a tuturor greșelilor pe care le comite în expunerea, critica și analiza romantismului. Cititorul își amintește, desigur, că Efrusi a declarat chiar la începutul articolului său (din nr. 7 al revistei „*Russkoe Bogatstvo*“) că a-l considera pe Sismondi reacționar și utopist este „nejust“ și „greșit“ (l.c., pag. 138). Pentru a demonstra această teză, Efrusi, în primul rînd, a trecut cu totul sub tăcere tocmai ceea ce-i mai important, și anume legătura dintre *punctul de vedere* al lui Sismondi și situația și interesele unei anumite clase a societății capitaliste, clasa micilor producători; în al doilea rînd, analizînd unele teze ale teoriei lui Sismondi, Efrusi, după cum am arătat mai sus, în parte a înfățișat într-o lumină cu totul falsă raportul dintre teoria lui Sismondi și teoria modernă, iar în parte a ignorat pur și simplu teoria modernă, apărîndu-l pe Sismondi prin referiri la savanții germani care „n-au mers mai departe“ decît Sismondi; în sfîrșit, în al treilea rînd, Efrusi a rezumat aprecierea asupra lui Sismondi în felul următor: „Păreră noastră (I) despre însemnătatea lui Simonde de Sismondi – spune el – o putem (II) rezuma prin următoarele cuvinte“ ale unui economist german („*Russkoe Bogatstvo*“ nr. 8, pag. 57); după aceea

* Comp. articolul menționat din „*Russkoe Bogatstvo*“, 1894, nr. 6, pag. 88, în care d-l N.—on traduce acest fragment. În această traducere găsim două inexactități și o omisiune. El traduce cuvintele „de pe pozițiile micului burghez“ și ale „micului țăran“ prin cuvintele „de pe pozițiile înguste ale burghezului“ și ale „țăranului“, iar cuvintele „cauza muncitorilor“ prin „cauza poporului“, cu toate că în original figurează „der Arbeiter“. Totodată el omite cuvintele: „nu se putea să nu fie sfărîmate“ (gesprengt werden mu ßten).

el citează fragmentul menționat mai sus, și anume *numai o părțică* din caracterizarea făcută de acest economist, omițând tocmai partea în care este arătată legătura dintre teoria lui Sismondi și o anumită clasă a societății moderne, precum și partea unde, în concluzia finală, se vorbește despre reacționarismul și utopismul lui Sismondi ! Mai mult. Efrusi nu numai că a citat doar o *părțică* din caracterizare, și anume una din care nu ne putem face nici o idee despre această caracterizare *în ansamblu*, prezentînd astfel într-o lumină cu totul falsă poziția acestui economist față de Sismondi, dar totodată a vrut să-l înfrumusețeze pe Sismondi, avînd însă aerul să spună că nu face decît să redea părerile acestui economist.

„Trebuie să mai adăugăm – spune Efrusi – că, prin unele dintre concepțiile sale teoretice, Sismondi este precursorul celor mai remarcabili economiști moderni * : să ne amintim concepțiile lui despre venitul la capital, despre crize, clasificarea venitului național făcută de el etc.“ (ibid.). Așadar, în loc să *adauge* la constatarea economistului german cu privire la meritele lui Sismondi constatarea aceluiași economist în sensul că punctul de vedere al lui Sismondi este un punct de vedere mic-burghez, că utopia lui are un caracter reacționar, Efrusi *adaugă* la *meritele* lui Sismondi *tocmai acele părți din doctrina acestuia care* (cum ar fi, de pildă, „clasificarea venitului național“), după aprecierea aceluiași economist, *nu conțin absolut nimic științific*.

Ni se va obiecta : Efrusi este liber să nu împărtășească de loc părerea că explicarea doctrinelor economice trebuie căutată în realitatea economică ; el este liber să aibă profunđa convingere că teoria lui A. Wagner asupra „clasificării venitului național“ este „cea mai remarcabilă“ teorie. – De acord. Dar ce-l îndreptățează să cocheteze cu doctrina cu care le place atît de mult d-lor narodnici să se declare „de acord“, din moment ce în realitate el n-a înțeles cîtuși de puțin poziția acestei doctrine față de Sismondi și a făcut tot posibilul (și chiar imposibilul) ca să prezinte această poziție într-o lumină cu totul falsă ?

* De felul lui Adolf Wagner ? K. T.

N-am fi insistat atît de mult asupra acestei chestiuni dacă ar fi fost vorba numai de Efrusi – un autor al cărui nume, dacă nu ne înșelăm, îl întîlnim pentru prima oară în literatura narodnicistă. Nu ne interesează cîtuși de puțin persoana lui Efrusi și nici măcar concepțiile lui, ci *poziția narodnicilor față de doctrina celebrului economist german în genere, doctrină cu care ei pretind că sînt de acord*. Efrusi nu este nici-decum o excepție. Dimpotrivă, exemplul lui este întru totul tipic, și tocmai pentru a dovedi acest lucru am făcut peste tot o paralelă între punctul de vedere și teoria lui Sismondi și punctul de vedere și teoria d-lui N.–on *. Și am constatat o analogie perfectă : și concepțiile teoretice, și punctul de vedere asupra capitalismului, și caracterul concluziilor și al dezideratelor practice s-au dovedit a fi *analoge* la cei doi autori. Și întrucît concepțiile d-lui N.–on pot fi considerate ca ultimul cuvînt al narodnicismului, sîntem îndreptățiți să tragem concluzia că *doctrina economică a narodnicilor nu este decît o varietate rusă a romantismului european*.

E de la sine înțeles că particularitățile istorice și economice ale Rusiei, pe de o parte, și faptul că ea este incomparabil mai înapoiată, pe de altă parte, fac ca narodnicismul să prezinte particularități deosebit de importante. Dar aceste particularități nu depășesc totuși cadrul particularităților legate de noțiunea de varietate și de aceea nu schimbă cu nimic *analogia* dintre narodnicism și romantismul mic-burghez.

Poate că particularitatea cea mai importantă și mai izbitoare a economiștilor narodnici este tendința lor de a-și disimula romantismul prin declarația că „sînt de acord” cu teoria modernă și prin cît mai dese *referiri* la aceasta, cu toate că această teorie are o poziție net negativă față de romantism și s-a format în lupta crîncenă pe care a dus-o împotriva teoriilor mic-burgheze de toate soiurile.

Analiza teoriei lui Sismondi prezintă un interes deosebit tocmai pentru că ne permite să sesizăm *procedeele generale* ale acestei travestiri.

---

* Un alt economist narodnic, d-l V. V., este întru totul de acord cu d-l N.–on în problemele importante menționate mai sus, deosebindu-se de acesta doar printr-un punct de vedere și mai primitiv.

Am văzut că și romantismul, și teoria modernă *constată aceleași* contradicții în economia socială actuală. Tocmai de acest lucru se folosesc narodnicii *invocînd* faptul că și teoria modernă constată contradicțiile, care se manifestă în crize, în căutarea de piețe externe, în creșterea producției paralel cu scăderea consumului, în protecționismul vamal, în efectele dăunătoare ale industriei mecanizate etc. etc. Narodnicii au perfectă dreptate : teoria modernă *constată* într-adevăr *toate aceste* contradicții, pe care le constata și romantismul. Se pune însă întrebarea : a pus oare vreodată măcar un singur narodnic problema : prin ce se deosebește analiza științifică a acestor contradicții – care le reduce la diferitele interese ce apar pe terenul orînduirii economice actuale – de utilizarea constatării acestor contradicții numai în scopul de a formula deziderate pioase ? – Nu, la nici un narodnic nu găsim o analiză a acestei probleme, care caracterizează tocmai deosebirea dintre teoria modernă și romantism. În-tocmai ca și acesta, narodnicii nu utilizează constatarea contradicțiilor decît pentru formularea unor deziderate pioase.

Se pune apoi întrebarea : a pus oare vreodată măcar un singur narodnic problema : prin ce se deosebește critica sentimentală a capitalismului de critica științifică, dialectică a acestuia ? – Nici unul n-a pus această problemă, care caracterizează a doua deosebire importantă dintre teoria modernă și romantism. Nici unul n-a găsit de cuviință să ia drept criteriu al teoriilor sale tocmai dezvoltarea actuală a relațiilor social-economice (or, tocmai aplicarea acestui criteriu constituie trăsătura distinctivă fundamentală a criticii științifice).

Și, în sfîrșit, se pune întrebarea : a pus oare vreodată măcar un singur narodnic problema : prin ce se deosebește punctul de vedere al romantismului – care idealizează mica producție și deplînge „sfărîmarea“ temeliiilor ei „de către capitalism“ – de punctul de vedere al teoriei moderne, care ia drept punct de plecare al tezelor sale marea producție capitalistă, bazată pe folosirea mașinilor, și consideră drept un fenomen progresist această „sfărîmare a temeliiilor ?“ (Folosim această expresie narodnicistă curentă care caracterizează în mod plastic procesul de transformare a relațiilor sociale sub influența mării industrii mecanizate, proces care

pretutindeni, și nu numai în Rusia, s-a desfășurat într-un mod atât de vertiginos și într-o formă atât de accentuată încât a uimit gândirea socială). — Iarăși nu. Nici un narodnic nu și-a pus această problemă, nici unul n-a încercat să aplice „sfărîmării” din Rusia criteriile care au impus admiterea caracterului progresist al „sfărîmării” din Europa occidentală, și toți laolaltă plîng pe ruinele temelilor și recomandă să se pună capăt sfărîmării, încredințându-ne, printre lacrimi, că tocmai în asta constă „teoria modernă”...

Confruntarea „teoriei” lor — pe care ei o prezintă drept o rezolvare nouă și de sine stătătoare a problemei capitalismului pe baza ultimului cuvînt al științei și vieții din Europa occidentală — cu teoria lui Sismondi ne arată în mod concret că această teorie a apărut în perioada primitivă a dezvoltării capitalismului și a dezvoltării gândirii sociale. Dar esențialul nu este că această teorie e veche. Cîte teorii foarte vechi nu există în Europa care ar fi foarte noi pentru Rusia ! Esențialul este că, chiar și *pe vremea cînd a apărut, această teorie era o teorie mic-burgheză și reacționară.*

VI

PROBLEMA TAXELOR VAMALE LA CEREALE ÎN ANGLIA PRIVITĂ PRIN PRISMA ROMANTISMULUI ȘI PRIN ACEEA A TEORIEI ȘTIINȚIFICE

Comparația între teoria romantismului asupra problemelor principale ale economiei actuale și teoria modernă o vom completa cu o comparație între punctele lor de vedere asupra unei probleme *practice*. Această comparație prezintă un interes deosebit, deoarece, pe de o parte, această problemă practică este una dintre cele mai importante și mai principale probleme ale capitalismului și deoarece, pe de altă parte, asupra acestei probleme s-au pronunțat ambii exponenți, cei mai de seamă, ai acestor teorii adverse.

Ne referim la *legile cerealelor* din Anglia și la abrogarea lor⁸⁸. Această problemă a preocupat foarte mult, în al doilea pătrar al secolului nostru, nu numai pe economiștii englezi, ci și pe cei de pe continent : ei își dădeau cu toții seama că aceasta nu este nicidecum o problemă particulară a politicii vamale, ci problema generală a liber-schimbismu-

lui, a liberei concurențe, a „destinelor capitalismului“. Era vorba tocmai de încununarea edificiului capitalismului prin aplicarea deplină a principiului liberei concurențe, de a se curăța terenul pentru desăvîrșirea „sfărîmării“ pe care marea industrie mecanizată începuse s-o efectueze în Anglia la sfîrșitul secolului trecut, de a se înlătura piedicile care frînau efectuarea acestei „sfărîmări“ în *agricultură*. Tocmai *astfel* au privit această problemă cei doi economiști de pe continent de care ne propunem să ne ocupăm.

Sismondi a adăugat în ediția a doua a lucrării sale „Nouveaux Principes“ un capitol special „despre legile cu privire la comerțul de cereale“ (I. III, ch. X).

El constată, în primul rînd, caracterul foarte actual al problemei : „Jumătate din poporul englez cere astăzi abrogarea legilor cerealelor, manifestînd o profundă iritare împotriva acelor care le sprijină ; iar cealaltă jumătate cere menținerea lor, scoțînd strigăte de indignare împotriva acelor care vor să le abroge“ (I, 251).

Analizînd problema, Sismondi afirmă că interesele fermierilor englezi reclamă menținerea taxelor vamale la cereale pentru a li se asigura acestora un *remunerating price* (un preț remuneratoriu), în timp ce interesele proprietarilor de manufacturi reclamă abrogarea legilor cerealelor, deoarece manufacturile nu pot exista fără piețe externe, iar dezvoltarea exportului englez era frînată de aceste legi care stînjeneau importul : „Proprietarii de manufacturi spuneau că suprasaturația de care se loveau pe piețele de desfacere este un rezultat al aceluiași legi ale cerealelor, că oamenii bogați de pe continent nu pot cumpăra mărfurile produse de aceste manufacturi, fiindcă nu găsesc debușeuri pentru cerealele lor“ (I, 254) *.

„Deschiderea piețelor pentru cerealele de proveniență străină ar ruina, probabil, pe proprietarii funciari englezi, ducînd la o scădere considerabilă a arenzilor. Asta ar fi,

---

* Oricît de unilaterială este această explicație dată de fabricanții englez! care ignorau cauzele mai adînci ale crizelor și inevitabilitatea acestora în condițiile unei lărgiri insuficiente a pieței, ea conține totuși o idee foarte justă, și anume că realizarea produsului prin desfacerea lui în străinătate reclamă *în general* un import corespunzător din străinătate. Menționăm această idee a fabricanților englezi ca să ia notă de ea economiștii care vor să ocolească problema realizării produsului în societatea capitalistă prin observația profundă : „vor vinde în străinătate“.

desigur, un mare rău, dar n-ar fi o nedreptate" (I, 254). Apoi Sismondi se apucă să dovedească în modul cel mai naiv că venitul proprietarilor funciari trebuie să corespundă serviciului (sic !!) pe care ei îl aduc „societății" (capitaliste ?) etc. „Fermierii – spune în continuare Sismondi – își vor retrage, cel puțin în parte, capitalul din agricultură".

Aceste considerații pe care le face Sismondi (și la care, de altfel, se și limitează) vădese viciul fundamental al romantismului, care nu acordă suficientă atenție procesului dezvoltării economice care are loc în realitate. Am văzut că însuși Sismondi a constatat dezvoltarea treptată și extinderea fermieratului în Anglia. Dar, în loc să cerceteze cauzele acestui proces, el se grăbește să-l condamne. Numai prin această pripire, prin dorința de a impune istoriei dezideratele sale pioase, se poate explica faptul că Sismondi scapă din vedere tendința generală a dezvoltării capitalismului în agricultură și inevitabila *accelerare a acestui proces* în cazul abrogării legilor cerealelor, adică dezvoltarea capitalistă a agriculturii în locul decăderii prorocite de Sismondi.

Dar Sismondi își rămâne credincios lui însuși. De îndată ce ajunge să constate contradicția acestui proces capitalist, el se apucă imediat „să-l combată" cu naivitate, străduindu-se să dovedească cu orice preț că calea urmată de „patria engleză" este o cale greșită.

„Ce va face zilerul?... Munca va înceta, ogoarele vor fi transformate în pășuni... Ce vor deveni cele 540.000 de familii cărora nu li se va da de lucru?* Chiar presupunând că ele vor fi apte pentru orice muncă industrială, există oare astăzi o industrie care să fie în stare să le primească?... Se va găsi oare un guvern care să se hotărască de bunăvoie să expună la o astfel de criză jumătate din națiunea pe care o guvernează?... Cei cărora le vor fi sacrificați astfel agricultorii vor avea oare ei înșiși vreun avantaj de pe urma acestui sacrificiu? Căci acești agricultori sînt cei mai apropiați și cei mai siguri consumatori ai mărfurilor produse de

* Pentru „a dovedi" caracterul nerațional al capitalismului, Sismondi născoceste pe loc un calcul aproximativ (de felul aceluia care-l plac atât de mult, de pildă, romanticului nostru rus, d-l V. V.), 600.000 de familii, spune el, lucrează în agricultură. Dacă ogoarele vor fi înlocuite prin pășuni, nu „va mai fi nevoie" decît de a zecea parte din acest număr... cu cît mai puțin înțelege autorul procesul în toată complexitatea lui, cu atît mai bucuros recurge la calculele puerile făcute „din ochi".

manufacturile engleze. Încetarea consumului lor ar da industriei o lovitură mai funestă decît închiderea uneia dintre cele mai mari piețe externe" (255-256). Intră în scenă faimoasa „restrîngere a pieței interne". „Cit vor pierde manufacturile de pe urma încetării consumului întregii clase a plugarilor englezi, care reprezintă aproape jumătate din națiune? Cit vor pierde manufacturile de pe urma încetării consumului oamenilor bogați, ale căror venituri agricole vor fi aproape suprimate?" (267). Romanticul se pune luntre și punte pentru a demonstra fabricanților că contradicțiile inerente dezvoltării producției și avuției lor nu sînt decît o greșală, o nechibzuință a lor. Și ca „să-i convingă" pe fabricanți de „primejdia" pe care o reprezintă capitalismul, Sismondi zugrăvește în amănunțime primejdia concurenței cerealelor poloneze și ruse (pag. 257-261). El face uz de tot felul de argumente, apelînd pînă și la amorul propriu al englezilor. „Ce va deveni onoarea Angliei dacă împăratul Rusiei, ori de cîte ori va voi să obțină de la ea o concesie oarecare, va putea s-o înfometeze închizînd porturile Mării Baltice?" (268). Să-și amintească cititorul cum demonstra Sismondi caracterul greșit al „apologiei puterii banului", argumentînd că la vînzări pot avea loc, foarte ușor, înșelăciuni... Sismondi vrea „să combată" pe exponenții teoretici ai sistemului fermelor, prin argumentul că fermierii bogați nu pot rezista concurenței unor bieți țărani (citat mai sus), și în cele din urmă ajunge iarăși la concluzia sa preferată, convins, probabil, că a dovedit cît de „greșită" este calea pe care o urmează „patria engleză". „Exemplul Angliei ne arată că această practică (dezvoltarea economiei bănești, căreia Sismondi îi opune l'habitude de se fournir soi-même, «obișnuința de a produce cu propriile tale mîini cele necesare traiului») este primejdioasă" (263). „Însuși sistemul de exploatare (și anume sistemul fermelor) este prost, este așezat pe o bază periculoasă și de aceea trebuie să ne străduim să-l schimbăm" (266).

Problema concretă, ridicată de conflictul dintre anumite interese în cadrul unui anumit sistem economic, este înecată astfel într-un noian de deziderate pioase! Dar înseși părțile interesate au pus problema atît de categoric, încît era absolut imposibil să te mai mărginești la o asemenea „soluție" (așa

cum se mărginește romantismul în privința tuturor celorlalte probleme).

„Ce-i de făcut totuși? — întreabă desperat Sismondi. — Trebuie deschise sau trebuie închise porturile Angliei? Trebuie condamnați oare la înfometare și la pieire muncitorii manufacturieri sau cei agricoli din Anglia? Este într-adevăr o problemă groaznică; situația în care se află guvernul englez este una dintre cele mai spinoase în care s-au putut găsi vreodată oamenii de stat“ (260). Și Sismondi revine iarăși la „concluzia generală“ că sistemul fermelor este „periculos“, că „este periculos să subordonezi întreaga agricultură unui sistem de speculă“. Dar „cum se vor putea lua în Anglia aceste măsuri eficace, dar totodată lente, care ar spori însemnătatea (remettraient en honneur) micilor ferme, din moment ce jumătate din națiune, care lucrează în manufacturi, suferă de foame, iar măsurile pe care le cere ea amenință să ducă la înfometarea celeilalte jumătăți, care lucrează în agricultură? Nu știu. Socot că legile cu privire la comerțul de cereale trebuie să sufere importante modificări; recomand însă acelor care cer abolirea lor totală să examineze cu minuțiozitate următoarele probleme“ (267); urmează vechile lamentări și temeri în privința decăderii agriculturii, a restrîngerii pieței interne etc.

Așadar, chiar la prima ciocnire cu realitatea, romantismul a suferit un fiasco total. El a fost nevoit să-și dea singur un testimonium paupertatis * și să semneze singur de primirea acestuia. Amintiți-vă cât de ușor și de simplu „rezolva“ romantismul toate problemele în „teorie“! Protecționismul nu este rațional, capitalismul este o eroare funestă, calea Angliei este greșită și periculoasă, producția trebuie să meargă în pas cu consumul, industria și comerțul în pas cu agricultura, mașinile sînt avantajoase numai atunci cînd duc la creșterea salariilor sau la reducerea zilei de lucru, mijloacele de producție nu trebuie despărțite de producători, schimbul nu trebuie să devanseze producția, nu trebuie să ducă la speculă etc. etc. Fiecare contradicție a fost acoperită de romantism cu o frază sentimentală corespunzătoare, la fiecare problemă el a răspuns printr-un deziderat pios

* — certificat de pauperitate. — *Nota trad.*

corespunzător, și această aplicare de etichete pe toate faptele vieții curente a denumit-o „soluționarea“ problemelor. Nu-i de mirare că aceste soluții erau atât de înduioșător de simple și de ușoare ; ele ignorau un lucru de nimica : interesele reale și faptul că contradicția constă tocmai în conflictul dintre ele. Și, atunci când dezvoltarea acestei contradicții l-a pus pe romantic față în față cu unul dintre aceste conflicte deosebit de violente – cum a fost lupta dintre partidele din Anglia care a precedat abrogarea legilor cerealelor –, romanticul nostru s-a pierdut cu totul. El se simțea foarte bine în ceața reveriilor și a dezideratelor pioase, el plătise cu atîta măiestrie sentințe care se potriveau „societății“ în genere (dar care nu se potriveau nici unei orînduiri sociale istoricește determinate), iar cînd din lumea fanteziilor sale a nimerit în vîltoarea vieții reale și a luptei de interese, el n-a avut nici măcar un criteriu pentru rezolvarea problemelor concrete. Obişnuința construcțiilor și soluțiilor abstracte a redus problema la o formulă deșartă : care populație trebuie ruinată : populația agricolă sau cea manufacturieră ? – Și romanticul nu putea, desigur, să nu conchidă că nici una nu trebuie ruinată, că trebuie „să ne abatem din cale“..., însă contradicțiile reale l-au împresurat pe romanticul nostru atât de strîns, încît nu-l mai lasă să se ridice din nou în ceața dezideratelor pioase și el se vede nevoit să *dea un răspuns*. Sismondi a dat chiar două răspunsuri : primul – „nu știu“ ; al doilea – „pe de o parte nu pot să nu recunosc, pe de altă parte trebuie să admit“⁸⁹.

La 9 ianuarie 1848, Karl Marx a rostit la Bruxelles, în cadrul unei ședințe publice, un „discurs asupra liber-schim-bismului“*. În opoziție cu romantismul, care afirma că „economia politică nu este o știință de calcul, ci o știință a moralei“, el a luat ca punct de plecare al expunerii sale tocmai un *calcul lucid al intereselor*. În loc să privească problema legilor cerealelor ca o problemă a „sistemului“ pe care și-l alege națiunea sau ca o problemă de legislație (cum o privea Sismondi), vorbitorul a început prin a înfățișa

* „Discours sur le libre échange“. Folosim traducerea germană : „Rede über die Frage des Freihandels“⁹⁰.

această problemă ca un conflict între interesele fabricanților și cele ale proprietarilor funciari și a arătat cum au încercat fabricanții englezi să prezinte problema ca o cauză a întregului popor, cum au încercat să-i convingă pe muncitori că acționează spre binele poporului. În opoziție cu romanticul, care a expus problema sub forma unor considerații pe care trebuie să le aibă în vedere legiuitorul la înfăptuirea reformei, vorbitorul a redus problema la conflictul dintre interesele reale ale diferitelor clase ale societății engleze. El a arătat că necesitatea ieftinirii materiilor prime pentru fabricanți constituia baza întregii probleme. El a înfățișat atitudinea de neîncredere a muncitorilor englezi, care vedeau „în oameni plini de abnegație de soiul lui Bowring, Bright & Co. pe cei mai aprigi dușmani ai lor“.

„Fabricanții ridică, cu mari cheltuieli, palate în care Anti-Corn-Law-League (liga împotriva legilor cerealelor)⁹¹ să-și instaleze, ca să zicem așa, sediul ei oficial, trimit o armată de apostoli în toate colțurile Angliei ca să propovăduiască religia liber-schimbismului, tipăresc și distribuie gratuit mii de broșuri ca să lămurească pe muncitori asupra propriilor lor interese, cheltuiesc sume enorme ca să cîștige presa de partea lor, organizează un vast aparat administrativ care să conducă mișcarea liber-schimbistă și uzează de toată elocința lor la întrunirile publice. La una dintre aceste întruniri un muncitor a strigat : «Dacă proprietarii funciari ar vinde oasele noastre, voi, fabricanții, ați fi cei dinții care le-ați cumpăra ca să le duceți la moară și să faceți făină din ele !». Muncitorii englezi au înțeles foarte bine semnificația luptei dintre proprietarii funciari și fabricanți. Ei știu prea bine că se urmărește scăderea prețului pîinii pentru a se reduce salariile și că profitul la capital va spori în aceeași proporție în care va scădea renta“⁹².

Așadar, însuși *modul de a pune problema* este cu totul altul decît la Sismondi. Vorbitorul își propune, în primul rînd, să explice atitudinea diferitelor clase ale societății engleze față de această problemă din punctul de vedere al intereselor lor, iar în al doilea rînd să arate semnificația pe care o are reforma în cadrul evoluției generale a economiei sociale din Anglia.

În această din urmă chestiune, opiniile vorbitorului concordă cu opiniile lui Sismondi, în sensul că și el vede aici nu o problemă particulară, ci *problema generală* a dezvoltării capitalismului în genere, a „liber-schimbismului“ ca sistem. „Abrogarea legilor cerealelor în Anglia reprezintă cea mai mare victorie pe care a repurtat-o, în secolul al XIX-lea, liber-schimbismul“⁹³. „Prin abolirea legilor cerealelor, libera concurență, actuala economie socială, va ajunge la apogeu“^{*}. Prin urmare, pentru acești autori problema de față se prezintă astfel : *este de dorit ca capitalismul să continue să se dezvolte* sau este de dorit frînarea lui, căutarea unor „alte căi“ etc. ? Și, după cum știm, răspunsul lor afirmativ la această întrebare a constituit rezolvarea problemei principiale generale a „destinelor capitalismului“ și nu a problemei particulare a legilor cerealelor din Anglia, deoarece punctul de vedere stabilit aici a fost aplicat și mult mai târziu în privința altor state. Acești autori profesau asemenea vederi în deceniul al 5-lea al acestui secol și în privința Germaniei, și în privința Americii^{**}, declarînd că în această țară libera concurență are un caracter progresist ; în ceea ce privește Germania, unul dintre ei a scris încă în deceniul al 7-lea al acestui secol că ea are de suferit nu numai de pe urma capitalismului, ci și din cauza insuficienței dezvoltării a capitalismului⁹⁷.

Să revenim la cuvîntarea pe care o redăm. Am arătat punctul de vedere principal diferit al vorbitorului, care a redus problema la interesele diferitelor clase ale societății engleze. Și constatăm o deosebire tot atît de profundă și în ceea ce privește modul cum pune el problema pur teoretică a semnificației pe care o are în economia socială abrogarea

* „Die Lage der arbeitenden Klasse in England“ (1845)⁹⁴. Această lucrare a fost concepută exact din același punct de vedere *înainte* de abrogarea legilor cerealelor (1846), pe cînd cuvîntarea expusă aici a fost rostită în perioada de *după* abrogarea lor. Dar această deosebire în timp nu prezintă pentru noi nici o importanță : este suficient să comparăm raționamentele din 1827 ale lui Sismondi, citate mai sus, cu această cuvîntare din 1848 pentru a constata identitatea deplină a *elementelor problemei* la ambii autori. Ideea de a face o comparație între Sismondi și economistul german de mai târziu a fost împrumutată de noi din „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“, B. V., Art. „Sismondi“ von Lippert. Seite 679. Paralela s-a dovedit a fi de un interes atît de palpabil, încît expunerea d-lui Lippert și-a pierdut dintr-o dată toată rigiditatea... vreau să spun „obiectivitatea“, și a devenit interesantă, vie și chiar pasionantă.

** Vezi în „Neue Zeit“⁹⁵ articolele lui Marx recent descoperite în „Westphälisches Dampfboot“⁹⁶.

legilor cerealelor. Pentru el, aceasta nu este problema abstractă a *sistemului* pe care trebuie să-l aleagă Anglia, a căii pe care trebuie ea s-o urmeze (cum pune problema Sismondi, uitînd că Anglia are un trecut și un prezent care determină această cale). Nu, el pune problema de la bun început pe terenul *actualei orînduiri social-economice*, întrebîndu-se care *va fi pasul următor* în dezvoltarea acestei orînduiri după abolirea legilor cerealelor.

Dificultatea pe care o prezenta această problemă era de a stabili cum va influența abrogarea legilor cerealelor asupra *agriculturii*, căci în ceea ce privește industria, această influență era clară pentru toată lumea.

Pentru a dovedi că această abrogare va fi și în folosul agriculturii, Anti-Corn-Law-League a instituit premii pentru cele mai bune trei lucrări despre influența salutară pe care abrogarea legilor cerealelor o va avea asupra agriculturii engleze. Vorbitorul expune pe scurt vederile celor trei laureați, Hope, Morse și Greg, scoțîndu-l în evidență pe acesta din urmă, a cărui lucrare aplică în mod mai științific și mai riguros principiile stabilite de economia politică clasică.

Greg, el însuși mare fabricant, a cărui lucrare se adresa mai ales marilor fermieri, susține că abolirea legilor cerealelor va elimina din agricultură pe micii fermieri, care se vor îndrepta spre industrie, dar va fi în avantajul marilor fermieri, care vor căpăta posibilitatea să ia pămînt în arendă pe termene mai lungi, să investească în pămînt mai mult capital, să folosească în mai mare măsură mașini, utilizînd mai puțină muncă, care se va ieftini o dată cu ieftinirea cerealelor. Proprietarii funciari însă vor trebui să se mulțumească cu o rentă mai mică, ca urmare a faptului că terenurile de calitate inferioară nu vor mai fi cultivate, ele neputînd rezista concurenței cerealelor de import, mai ieftine.

Vorbitorul a avut perfectă dreptate considerînd că această precizare și apărarea fățișă a capitalismului în agricultură aveau un caracter mai științific. Istoria a confirmat prezicerea. „Abrogarea legilor cerealelor a dat un impuls extraordinar agriculturii engleze... Scăderea absolută a populației muncitoare agricole a mers mîna în mîna cu o extindere a suprafețelor cultivate, cu o cultură mai intensivă, cu o acu-

mulare nemaîntîlnită a capitalului investit în pămînt și a celui folosit pentru cultivarea lui, cu o sporire a produsului solului fără precedent în istoria agronomiei engleze, cu o creștere a rentelor încasate de proprietarii funciari și cu o bogăție crescîndă a fermierilor capitaliști... Condiția fundamentală a noii metode era o investiție mai mare de capital de fiecare acru, deci și o concentrare accelerată a fermelor" *.

Firește însă că vorbitorul nu s-a mărginit să constate că raționamentul lui Greg este mai just. În gura lui Greg, acest raționament era argumentul unui liber-schimbist care vorbește despre agricultura engleză în general și care vrea să demonstreze că abolirea legilor cerealelor va fi în folosul întregii națiuni. După cele expuse de noi mai sus, este clar că nu aceasta era părerea vorbitorului.

El a arătat că scăderea prețului pîinii, scădere atît de proslăvită de liber-schimbîști, înseamnă reducerea inevitabilă a salariilor, ieftinirea mărții „muncă” (mai exact : a forței de muncă) ; că ieftinirea pîinii nu va putea niciodată să compenseze muncitorului această scădere a salariului, în primul rînd pentru că muncitorului, atunci cînd va scădea prețul pîinii, îi va veni mai greu să facă economie la consumul pîinii pentru a putea cumpăra și alte lucruri și, în al doilea rînd, pentru că progresul industriei ieftinește obiectele de consum, înlocuind berea prin rachiu, pîinea prin cartofi, lîna și inul prin bumbac, ducînd astfel la scăderea nivelului cerințelor și nivelului de trai al muncitorului.

Vedem deci că, în *aparență*, vorbitorul stabilește elementele problemei la fel ca Sismondi : el consideră *de asemenea*

* Scris în 1867⁹⁸. — Cît privește creșterea rentei, pentru explicarea acestui fenomen trebuie să ținem seama de legea rentei diferențiale, stabilită de analiza modernă, lege în virtutea căreia *urcarea rentei este posibilă concomitent cu scăderea prețului cerealelor*. „Cînd, în 1846, fură abrogate în Anglia taxele vamale asupra cerealelor, fabricanții englezi crezură că prin această măsură au transformat în pauperi aristocrația funciară. În loc de a sărăci, ea deveni mai bogată ca oricînd. Cum s-a întîmplat aceasta ? Foarte simplu. Mai întîi, arendașii fură constrînși prin contract să investească de atunci încolo 12 l.st. anual în loc de 8 l.st. per acru și, în al doilea rînd, proprietarii funciari, puternic reprezentați și în Camera Comunelor, își acordară o însemnată subvenție de stat în vederea drenării terenurilor lor și pentru alte ameliorări permanente. Cum pămînturile cele mai proaste n-au fost cu totul înlăturate, ci au fost cel mult folosite în alte scopuri, și aceasta de cele mai multe ori numai în mod temporar, rentele se urcară proporțional cu investiția de capital sporită, iar aristocrația funciară se găsi într-o situație mai bună ca oricînd” („Das Kapital”, III, 2, 259 („Capitalul”, vol. III, partea a II-a, pag. 259⁹⁹. — *Nota red.*)).

că urmarea inevitabilă a liber-schimbismului va fi ruina micilor fermieri și mizeria muncitorilor din industrie și agricultură. Narodnicii noștri, care se disting și prin arta lor inegalabilă de „a cita“, se opresc de obicei tocmai aici în „citatele“ lor, declarînd pe deplin satisfăcuți că sînt în totul „de acord“. Dar aceste procedee nu fac decît să arate, în primul rînd, că ei nu înțeleg imensele deosebiri în modul de a pune problema, asupra căroră am atras atenția mai sus, și, în al doilea rînd, că scapă din vedere faptul că deosebirea radicală dintre teoria modernă și romantism *abia de aici începe* : romanticul se abate de la problemele concrete ale dezvoltării reale pentru a se deda reveriilor, pe cînd realitul ia faptele constatate drept criteriu pentru a rezolva într-un anumit mod problema concretă.

După ce vorbește despre îmbunătățirea care ar urma să intervină în situația muncitorilor, vorbitorul continuă astfel : „La aceasta economiștii vor răspunde :

Ei da, recunoaștem că concurența dintre muncitori, care sub regimul liber-schimbismului firește că nu va fi mai redusă, nu va întîrzia să pună de acord salariile cu nivelul scăzut al prețurilor mărfurilor. Pe de altă parte însă, acest preț redus al mărfurilor va prilejui o creștere a consumului ; consumul sporit va face necesară o producție mai mare, care va atrage după sine o cerere mai mare de mîină de lucru, iar această cerere mai mare de mîină de lucru va fi urmată de o urcare a salariilor.

Toată această argumentare se reduce la următoarele : *liber-schimbismul face să crească forțele de producție*. Cînd industria este în creștere, cînd avuția, forțele de producție – într-un cuvînt capitalul productiv – sporesc cererea de muncă, atunci se urcă și prețul muncii și în consecință și salariul. *Sporirea capitalului este condiția cea mai favorabilă pentru muncitor*. *Aceasta nu se poate contesta* *. Dacă capitalul rămîne staționar, industria nu va rămîne numai staționară, ci va regresa, și, în cazul acesta, prima victimă va fi muncitorul. El va fi distrus înaintea capitalistului. Iar în cazul cînd capitalul sporește, adică, după cum am spus, în cazul *cel mai bun* pentru muncitor, care va fi soarta acestuia ? El

* Subliniat de noi.

va fi de asemenea distrus..."¹⁰⁰ Și vorbitorul explică în mod amănunțit, servindu-se de datele economiștilor englezi, cum concentrarea capitalului duce la accentuarea diviziunii muncii, care ieftinește forța de muncă datorită faptului că înlocuiește munca ce necesită iscusință printr-o muncă simplă, cum mașinile înlătură pe muncitori, cum marea capital ruinează pe micii industriași și pe micii rentieri și duce la agravarea crizelor, care fac să crească și mai mult numărul șomerilor. Din analiza sa, el trage concluzia că liber-schimbismul nu înseamnă altceva decât libera dezvoltare a capitalului.

Așadar, vorbitorul a știut să găsească criteriul pentru rezolvarea problemei care la prima vedere duce la aceeași dilemă insolubilă în fața căreia s-a oprit Sismondi: și liber-schimbismul, și frînarea lui duc deopotrivă la ruina muncitorilor. *Acest criteriu îl constituie dezvoltarea forțelor de producție.* Punerea problemei pe teren istoric s-a făcut simțită imediat: în loc să compare capitalismul cu o societate abstractă, așa cum ar trebui să fie ea (adică, de fapt, cu o utopie), autorul l-a comparat cu *stadiile anterioare* ale economiei sociale, a comparat diferitele stadii ale capitalismului în succesiunea lor și a constatat *faptul dezvoltării forțelor de producție ale societății datorită dezvoltării capitalismului.* Supunând argumentarea liber-schimbismului unei critici științifice, el a știut să evite greșeala curentă a romanticilor, care, contestând acestei argumentări orice valoare, „aruncă din copaie, o dată cu apa, și copilul“, a știut să separe grăuntele ei sănătos, adică faptul neîndoielnic al unui uriaș progres tehnic. Narodnicii noștri, isteți cum sînt, ar fi conchis, desigur, că acest autor, care se situează atît de fățiș *de partea marelui capital în comparație cu micul producător,* este un „apologet al puterii banului“, cu atît mai mult cu cît el a vorbit în fața Europei continentale și a extins concluziile trase din viața Angliei și asupra patriei sale, în care marea industrie mecanizată făcea pe atunci primii ei pași, încă timizi. Or, tocmai în lumina acestui exemplu (ca și a foarte multor altor exemple similare din istoria Europei occidentale), ei ar putea să înțeleagă faptul că admiterea caracterului progresist al marelui capital în comparație cu mica producție este foarte, foarte departe de

a fi o „apologie“, fapt pe care nici în ruptul capului nu pot (sau, poate, nu vor) să-l priceapă.

Este suficient să ne amintim de capitolul din Sismondi expus mai sus și de cuvântarea de față ca să ne convingem de superioritatea acesteia atît sub raport teoretic cît și sub raportul ostilității ei față de orice „apologie“. Vorbitorul a caracterizat contradicțiile care însoțesc dezvoltarea marelui capital mult mai exact, mai complet, mai direct și mai fățiș decît au făcut vreodată romanticii. Dar nu găsim la el nicăieri nici o singură frază sentimentală care să deplîngă această dezvoltare. El n-a rostit nicăieri nici un cuvînt despre vreo posibilitate de „a ne abate din drum“. El își dădea seama că, prin aceste cuvinte, cei care le debitează nu fac decît să camufleze faptul că ei „se abat“ de la problema pe care o pune în fața lor viața, adică realitatea economică actuală, dezvoltarea economică actuală, interesele actuale care apar pe baza acestei dezvoltări.

Criteriul absolut științific arătat mai sus i-a permis să rezolve această problemă și să rămînă un realist consecvent.

„Să nu credeți însă, domnilor – spune vorbitorul –, că, dacă criticăm liber-schimbismul, avem cumva intenția să luăm apărarea sistemului vamal protecționist“¹⁰¹. Și vorbitorul arată că liber-schimbismul și protecționismul își au deopotrivă baza în actuala orînduire social-economică, înfățișează pe scurt procesul de „sfărîmare“ a vechii vieți economice și a vechilor relații semipatriarhale din statele Europei occidentale pe care l-a efectuat capitalismul în Anglia și pe continent, arată faptul social că, în anumite condiții, liber-schimbismul *grăbește* această „sfărîmare“^{*}. „Și numai în acest sens, domnilor – a încheiat vorbitorul –, votez în favoarea liber-schimbismului“¹⁰³.

---

* Asupra acestei semnificații progresiste a abrogării legilor cerealelor a atras atenția în mod clar și autorul lucrării „Die Lage“ *încă înainte de această abrogare* (l. c., pag. 179), subliniind îndeosebi influența ei asupra conștiinței producătorilor¹⁰².

NOUA LEGE PENTRU REGLEMENTAREA
MUNCII ÎN FABRICI ¹⁰⁴

*Scris în deportare în vara
anului 1897
Adaosul a fost scris în toamna
anului 1897*

*Publicat pentru prima oară
în 1899, la Geneva, în broșură*

Se tipărește după textul broșurii

ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХЪ СТРАНЪ, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

НОВЫЙ
Фабричный Законъ

Изданіе Россійской Соціалъдемократической Рабочей Партіи

ЖЕНЕВА

Типографія „Съюза Русскихъ Соціалъдемократовъ“
1899

Coperta broşurii lui V. I. Lenin
„Noua lege pentru
reglementarea muncii în fabrici“. — 1899

I

CE A DETERMINAT PROMULGAREA NOII LEGI PENTRU
REGLEMENTAREA MUNCII ÎN FABRICI ?

La 2 iunie 1897 a fost promulgată noua lege pentru reducerea zilei de muncă în fabrici și uzine și pentru introducerea repausului duminical. Muncitorii din Petersburg așteptau de mult această lege, pe care guvernul, speriat de greva de masă a muncitorilor din primăvara anului 1896, o promisese încă de atunci. După această grevă de masă a muncitorilor de la filaturile și țesătoriile de bumbac au urmat alte greve și pretutindeni muncitorii au cerut reducerea zilei de muncă. La grevele muncitorilor, guvernul a răspuns prin dezlănțuirea unor represii sălbatice, prin ridicarea și expulzarea din oraș — fără judecată — a unui mare număr de muncitori ; cuprins de spaimă, guvernul a încercat să influențeze pe muncitori cu ajutorul unor fraze neghioabe despre dragostea creștinească a fabricanților pentru muncitori (circulara ministrului Witte către inspectorii de fabrici publicată în 1895-1896 *). Dar aceste fraze n-au făcut decât să stîrnească risete în rîndurile muncitorilor și nici un fel de prigoană n-a putut opri mișcarea, care cuprinsese zeci și sute de mii de muncitori. Guvernul și-a dat seama atunci că trebuie să facă concesii și să satisfacă cel puțin o parte din revendicările muncitorilor. În afară de prigoana sălbatică dezlănțuită împotriva greviștilor și de avalanșa de fraze mincinoase și fățarnice, muncitorii din Petersburg au primit drept răspuns promisiunea guvernului că va promulga o lege pentru reducerea zilei de muncă. Această promisiune a fost adusă la cunoștință muncitorilor într-un mod deosebit de solemn ¹⁰⁵,

* Vezi volumul de față, pag. 111. — *Nota red.*

prin înștiințări speciale afișate în fabrici și semnate de ministrul de finanțe. Muncitorii au așteptat cu nerăbdare îndeplinirea promisiunii, au așteptat ca legea să apară la 19 aprilie 1897, iar la un moment dat erau gata să creadă că și această promisiune a guvernului, ca și multe alte declarații ale lui, nu erau decît o minciună grosolană. Dar de astă dată guvernul și-a ținut făgăduiala : legea a fost promulgată, dar *ce fel* de lege este ea vom vedea mai încolo. Deocamdată trebuie să examinăm împrejurările care au silit guvernul să-și îndeplinească promisiunea.

De problema reducerii zilei de muncă guvernul nostru a început să se ocupe nu în 1896, ci mult mai înainte. Problema a fost ridicată acum 15 ani : încă în 1883 fabricanții din Petersburg au cerut să fie promulgată o astfel de lege. Cereri asemănătoare au fost făcute în repetate rînduri și de alți fabricanți (și anume de cei polonezi), dar toate aceste cereri au fost puse sub obroc, ca și numeroase alte proiecte de îmbunătățire a situației muncitorilor. Cînd este vorba de astfel de proiecte, guvernul rus nu se grăbește ; ele stau sub obroc zeci de ani. Altceva este cînd se pune chestiunea de a face un cadou de cîteva milioane de ruble predevotaților domni moșieri ruși, care „solicită“ o mică pomană din banii poporului, sau de a acorda subvenții sau prime „asupraților“ domni fabricanți ; atunci guvernul rus se grăbește și rotițele cancelariilor din instituții și ministere încep să se învîrte foarte repede, parcă ar fi „unse“ cu o „unsoare“ specială. Cînd este vorba însă de muncitori, nu numai că proiectele de legi stau sub obroc cu anii și cu zecile de ani (de pildă proiectul referitor la răspunderea patronilor se află „în curs de pregătire“ de peste zece ani, dacă nu mă-nșel), dar nici măcar legile promulgate nu se aplică, pentru că cinovnicii guvernului imperial se sfiesc să-i deranjeze pe d-nii fabricanți (de pildă, în marea majoritate a cazurilor, legea din 1886, prin care fabricanții sînt obligați să construiască spitale, a rămas literă moartă). Cum se explică, așadar, că de data aceasta o chestiune pusă de multă vreme și-a găsit îndată rezolvarea ? Cum se explică graba cu care a fost soluționată și trecută peste rînd atît prin minister cît și prin Consiliul de stat, căpătînd îndată forma de proiect de lege și devenind lege ? Se vede că a intervenit o forță care i-a

împins pe cinovnici, care i-a scuturat și a învins permanenta lor lipsă de dorință de a-i „sîcii“ pe fabricanții autohtoni cu noi pretenții. Această forță au fost muncitorii din Petersburg și uriașele greve declarate de ei în 1895–1896, greve care, datorită ajutorului primit de muncitori din partea social-democraților (prin „Uniunea de luptă“), au fost însoțite de prezentarea unor revendicări precise față de guvern, precum și de răsîndirea de proclamații și manifeste socialiste în rîndurile muncitorilor. Guvernul și-a dat seama că nici un fel de represiuni polițienești nu vor frînge voința maselor muncitorești, care au devenit conștiente de interesele lor, s-au unit în vederea luptei și sînt conduse de partidul social-democraților – apărătorii cauzei muncitorești. Guvernul a fost nevoit să facă concesii. Ca și legea din 3 iunie 1886 cu privire la regulamentul de ordine interioară, la amenzi, tarife de salarizare etc., promulgată acum 11 ani, noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici a fost și ea *smulsă* guvernului de către muncitori, *cucerită* de muncitori de la dușmanul lor de moarte. Pe atunci lupta muncitorilor s-a manifestat cu deosebită putere în guberniile Moscova și Vladimir. Și pe atunci ea s-a manifestat prin numeroase greve; și pe atunci muncitorii au prezentat guvernului revendicări precise și concrete, iar în timpul renumitei greve de la fabrica Morozov, din rîndurile mulțimii de muncitori au fost înmîinate inspectorului condiții formulate chiar de muncitori. În aceste condiții se arăta, de pildă, că muncitorii cer reducerea amenzilor. Legea din 3 iunie 1886, promulgată curînd după aceea, constituia un *răspuns* direct la aceste revendicări ale muncitorilor și conținea dispoziții cu privire la amenzi*.

La fel și acum. Muncitorii au cerut în 1896 reducerea zilei de muncă, declarînd în sprijinul revendicării lor greve uriașe. La această revendicare guvernul *răspunde* acum prin promulgarea legii pentru reducerea zilei de muncă. Atunci, în 1886, guvernul a cedat în fața muncitorilor sub presiunea revolțelor muncitorești și a căutat să-și reducă la minimum concesii, s-a străduit să lase fabricanților tot felul de portite, să întîrzie punerea în aplicare a noilor dispoziții,

* Vezi în această privință broșura „Despre amenzi“. (Volumul de față, pag. 15 G1. — *Nota red.*)

să răpească prin vicleșug tot ce se putea din revendicările muncitorilor. La fel și acum, în 1897, guvernul cedează numai sub presiunea răscoalelor muncitorești și se străduiește din răspuțeri să restrângă concesiile pe care le face muncitorilor, stă la *tocmeală* și recurge la tot felul de vicleșuguri pentru a obține o oră, două în plus, măbind ziua de muncă propusă chiar de fabricanți, se străduiește să reducă numărul zilelor de sărbătoare legală, scoțind de sub prevederile legii, în favoarea fabricanților, câteva sărbători în plus, caută să întîrzie introducerea noilor rînduiri, amînd aplicarea principalelor prevederi ale legii pînă la viitoare dispoziții ministeriale ce vor fi date în acest sens. Legile din 3 iunie 1886 și din 2 iunie 1897, care constituie în Rusia principalele legi pentru reglementarea muncii în fabrici, reprezintă amîndouă, așadar, o concesie silită pe care muncitorii ruși au cucerit-o de la guvernul polițist. Amîndouă arată *care este* atitudinea guvernului rus față de cele mai legitime revendicări ale muncitorilor.

II

CE TREBUIE SĂ ÎNTELEGEM PRIN TIMP DE MUNCĂ ?

Să analizăm în mod amănunțit legea din 2 iunie 1897 *. După cum am mai spus, noua lege, în primul rînd, limitează ziua de muncă pentru toți muncitorii ; în al doilea rînd, introduce repausul obligatoriu în zilele de duminică și de sărbătoare. Înainte de a statornici regulile privitoare la durata timpului de muncă, legea trebuie să precizeze ce anume trebuie să înțelegem prin timp de muncă. Noua lege prevede în acest sens următoarele : „Pentru fiecare muncitor, timpul de muncă sau numărul orelor de muncă în cursul unei zile reprezintă timpul în care, potrivit contractului de angajare, muncitorul este obligat să se afle în localul întreprinderii, la dispoziția administrației, pentru efectuarea muncii“. Prin urmare, tot timpul cît, potrivit orarului sau la cererea directorului, muncitorul se află în incinta fabricii trebuie considerat timp de muncă.

* Ea va intra în vigoare în noiembrie 1898.

Este indiferent dacă în acest timp muncitorul este ocupat cu munca lui propriu-zisă sau obișnuită, ori dacă directorul îl obligă să lucreze altceva sau îl obligă chiar pur și simplu să aștepte; tot timpul cît muncitorul se află în incinta fabricii trebuie considerat timp de muncă. De pildă, la unele fabrici, în zilele de sîmbătă, după semnalul pentru încetarea lucrului, muncitorii curăță mașinile; după lege, timpul în care se curăță mașinile intră și el în *timpul de muncă*. Prin urmare, dacă pentru curățatul mașinilor fabricantul nu-i plătește muncitorului nimic, aceasta înseamnă că fabricantul *folosește fără plată timpul de muncă al muncitorului angajat*. Dacă fabricantul, angajînd un muncitor salarizat în acord, îl obligă să aștepte sau îl sustrage de la lucru dîndu-i o altă însărcinare care nu se plătește separat (orice muncitor știe că asemenea lucruri se întîmplă deseori), înseamnă că fabricantul *folosește fără plată timpul de muncă al muncitorului angajat*. Muncitorii trebuie să rețină această definiție pe care legea nouă o dă timpului de muncă și, sprijinindu-se pe ea, să respingă orice încercare a patronului de a folosi fără plată forța lor de muncă. Se înțelege că această definiție a timpului de muncă trebuie să rezulte de la sine din contractul de angajare: unora dintre muncitori li se va părea că această chestiune este atît de clară, încît nici nu trebuie discutată. În realitate însă guvernul, servil față de capitaliști, recurge într-adins la formulări vagi în multe chestiuni care pentru orice muncitor sînt de la sine înțelese. Așa și în cazul de față guvernul a căutat să lase domnilor fabricanți o mică porțiță. Legea spune că prin timp de muncă se înțelege timpul în care, *potrivit contractului de angajare*, muncitorul *este obligat* să se afle în incinta fabricii. Dar dacă în contractul de angajare nu se arată cîte ore pe zi este obligat muncitorul să se afle în incinta fabricii? Sînt doar destul de frecvente cazurile cînd, de pildă, la uzinele de construcții mecanice, contractul dintre muncitori și patron nu prevede decît că muncitorii se angajează ca în schimbul unei anumite retribuții să producă un anumit obiect (vreo piesă accesorie, un anumit număr de șuruburi sau piulițe etc.), *fără a se spune ceva* despre timpul pe care muncitorul trebuie să-l întrebuițeze pentru efectuarea muncii. Este oare aplicabilă în asemenea cazuri noua dispoziție legală cu pri-

vire la numărul orelor de muncă pe zi? Bunul-simț ne spune, firește, că este aplicabilă: din moment ce muncitorul lucrează în incinta fabricii, acest timp nu poate fi considerat altceva decît timp de muncă. Dar „bunul-simț” al d-lor capitaliști și al guvernului care-i sprijină este cu totul deosebit. După litera articolului de lege reprodus de noi, în asemenea cazuri este foarte ușor să nu fie aplicată legea privitoare la reducerea timpului de muncă. Fabricantul va invoca argumentul că prin contract el nu l-a *obligat* pe muncitor să se afle în incinta fabricii și basta. Și deoarece nu toți fabricanții se pricep atît de bine la chitîbușuri încît să observe acest subterfugiu, cinovnicii de la finanțe s-au grăbit să atragă din timp atenția negustorimii din întreaga Rusie asupra faptului că noua lege lasă o portiță cît se poate de folositoare. Ministerul de finanțe scoate de multă vreme o gazetă intitulată: „Buletinul finanțelor, industriei și comerțului”¹⁰⁶, una din acele gazete oficiale care, pe lîngă că publică dispozițiile guvernului, caută să preamărească succesele capitaliștilor ruși, să proslăvească grija pe care, sub paravanul grijii pentru popor, guvernul o poartă pungii bancherilor, fabricanților, negustorilor și moșierilor. Curînd după promulgarea noii legi, gazetuta menționată a publicat un articol despre această lege („Buletinul finanțelor” nr. 26 din 1897), lămurind amănunțit însemnătatea ei și demonstrînd că guvernului îi revine rolul de a se îngriji de sănătatea muncitorilor. În același articol cinovnicii de la finanțe au căutat să atragă atenția fabricanților asupra posibilității de a găsi o portiță pentru eludarea noii legi, scriind lămurit că noua lege nu va putea fi aplicată în cazurile cînd în contract nu se spune nimic despre timpul de muncă, întrucît atunci cînd un muncitor se angajează să execute o anumită lucrare „*el nu mai este un muncitor salariat, ci o persoană care primește o comandă*”. Fabricantului, așadar, nu-i este prea greu să scape de această lege neplăcută: în acest scop e de ajuns ca muncitorul să nu fie numit muncitor, ci „*persoană care primește o comandă*”! În loc să spună că timpul de muncă este timpul în cursul căruia muncitorul *se află în incinta fabricii* la dispoziția patronului, legea a folosit *in-tr-adins*, așadar, o formulă mai puțin precisă, vorbind despre timpul în cursul căruia muncitorul *este obligat prin contract*

să se afle în incinta fabricii. S-ar părea că-i același lucru, dar adevărul este că și în acest caz guvernul nu s-a dat în lături să recurgă cu bună știință la o formulare echivocă în detrimentul muncitorilor !

III

CU CÎT REDUCE NOUA LEGE TIMPUL DE MUNCĂ ?

Legea din 2 iunie 1897 limitează timpul de muncă, cînd este vorba de munca de zi, la 11 ore și jumătate pe zi, iar sîmbăta și în ajun de sărbătoare la 10 ore pe zi. Prin urmare, după noua lege, reducerea zilei de muncă este extrem de neînsemnată. Sînt destui muncitori – și la Petersburg ei chiar constituie, probabil, majoritatea – cărora această lege nu le aduce *nici o reducere* a timpului de muncă și, mai curînd, chiar amenință să-l prelungească. La uzinele din Petersburg, timpul de muncă obișnuit variază între 10 și 10 ore și jumătate. Stabilirea prin lege a unei zile de muncă atît de excesiv de lungi arată clar că această lege a fost un răspuns la revendicările muncitorilor de la filaturile și țesătoriile de bumbac din Petersburg. *Acestor* muncitori noua lege le va aduce, poate, o reducere a zilei de muncă, pentru că în majoritatea cazurilor ei lucrau între 12 și 14 ore pe zi. (Mai jos vom explica de ce spunem „poate“). Ziua de muncă de 10 ore este stabilită de lege pentru meseriași și pentru uzinele care țin de ministerul de război. Întrucît îi privește însă pe muncitorii de fabrică, guvernul a hotărît că ei mai pot fi siliți să muncească mai mult ! Pînă și fabricanții din Petersburg ceruseră guvernului să reducă ziua de muncă la 11 ore ! Guvernul însă a hotărît să mai adauge o jumătate de oră pentru a face pe placul fabricanților din Moscova, care îi silesc pe muncitori să muncească în două schimburi zi și noapte și pe care, după cum se vede, muncitorii nu i-au învățat îndeajuns minte. Guvernul rus, care declară cu lăudăroșenie că are grijă de muncitori, s-a dovedit a fi în realitate cărpănos ca un negustoraș. El s-a dovedit a fi mai hapsîn chiar decît fabricanții, care din fiecare jumătate de oră de muncă în plus storc din sudoarea muncitorilor mii de ruble în plus. Din acest exemplu muncitorii pot vedea

limpede că guvernul nu numai că apără interesele fabricanților, dar apără chiar interesele *celor mai răi* fabricanți ; că guvernul este un dușman al muncitorilor mult mai înrăit decît clasa capitaliștilor. Muncitorii din Petersburg *ar fi obținut o zi de muncă mai redusă*, atît pentru ei cît și pentru toți muncitorii din Rusia, dacă *nu ar fi intervenit guvernul*. Muncitorii uniți îi siliseră pe fabricanți să le facă concesii ; fabricanții din Petersburg erau gata să satisfacă revendicările muncitorilor ; guvernul interzice însă fabricanților să cedeze, pentru a nu da astfel un exemplu muncitorilor. Ulterior, majoritatea fabricanților din Petersburg se conving de necesitatea de a face concesii muncitorilor și adresează guvernului cererea de a reduce la 11 ore ziua de muncă. Dar guvernul apără nu numai interesele fabricanților din Petersburg, ci interesele fabricanților din întreaga Rusie, și întrucît în sfînta Rusie există fabricanți mult mai hapsîni decît cei din Petersburg, guvernul, în dorința de a fi „drept“, nu poate îngădui ca fabricanții din Petersburg să jefuiască *prea puțin* pe muncitorii lor : fabricanții din Petersburg nu trebuie s-o ia prea mult înaintea celorlalți din Rusia, și tocmai de aceea guvernul mai adaugă o jumătate de oră la ziua de muncă pe care au cerut-o capitaliștii. Este evident că din această comportare a guvernului rezultă pentru muncitori următoarele trei învățăminte :

Primul : muncitorii ruși înaintați trebuie să depună toate eforturile pentru a antrena în mișcare pe muncitorii mai înapoiați. Dacă nu vor antrena în lupta pentru cauza muncitorimii întreaga masă a muncitorilor ruși, muncitorii înaintați din capitală nu vor obține cine știe ce rezultate, chiar dacă-i vor sili pe fabricanții *lor* să cedeze, căci guvernul se distinge printr-un „spirit de dreptate“ atît de înalt, încît nu permite fabricanților mai buni să facă concesii substanțiale muncitorilor. Al doilea : guvernul rus este un dușman al muncitorilor ruși mult mai înrăit decît fabricanții ruși, pentru că guvernul nu numai că apără interesele fabricanților, nu numai că dezlănțuie în acest scop o prigoană sălbatică împotriva muncitorilor și recurge la arestări și la expulzări, la folosirea trupelor împotriva unor muncitori neînarmați, dar, mai mult chiar, el apără interesele *celor mai hapsîni* fabricanți, ridicîndu-se împotriva tendinței fabricanților mai

buni de a face concesiile muncitorilor. Al treilea : pentru a-și cuceri condiții *omenești* de muncă și pentru a obține ziua de muncă de 8 ore, spre care năzuiesc astăzi muncitorii din întreaga lume, muncitorii ruși trebuie să se bizuie numai pe forța unirii lor și să smulgă necontentit guvernului o concesie după alta. Guvernul parcă ar sta la tocmeală cu muncitorii, încercînd să vadă dacă nu s-ar putea adăuga încă o jumătate de oră ; muncitorii îi vor arăta însă că știu să stăruie în revendicările lor. Guvernul parcă ar vrea să pună la încercare răbdarea muncitorilor, căutînd să scape cu o concesie mai mică ; muncitorii îi vor arăta însă că au destulă răbdare chiar și pentru cea mai înverșunată luptă, căci pentru ei aceasta înseamnă lupta pentru viața lor, lupta împotriva umilirii și asupririi totale a poporului muncitor.

IV

CE CONSIDERĂ LEGEA „TIMP DE NOAPTE“
PENTRU MUNCITORI ?

„Se consideră timp de noapte : timpul dintre ora 9 seara și ora 5 dimineața, atunci cînd se lucrează într-un singur schimb ; timpul dintre ora 10 seara și ora 4 dimineața, atunci cînd se lucrează în două și mai multe schimburi“. Așa glăsuiește noua lege. Potrivit „legii“, pentru oamenii de rînd, care toată viața lor trebuie să muncească pentru alții, „noaptea“ înseamnă cu totul altceva decît pentru domnii spilcuiți care pot trăi din munca altuia. Atît la Petersburg cît și la Moscova, în cea mai mare parte a anului, la ora 4 dimineața este încă întuneric beznă, iar pînă în zori mai este mult. Legea rusă prevede însă că toată viața sa muncitorul trebuie să se conformeze intereselor capitalului ; muncitorul trebuie să creadă că după ora patru începe *neapărat* ziua, chiar dacă pînă la răsăritul soarelui mai sînt cîteva ore. Și dacă muncitorul nu locuiește la fabrică, el va fi nevoit să se scoale la ora *trei* sau poate chiar și mai devreme, ca să ajungă la patru la fabrică ! Pentru cinovnicii petersburghezi „ziua“ începe la ora 12, ba chiar la 1, dar cinovnicii, vezi bine, sînt oameni cu totul deosebiți... Pentru muncitori „ziua“ se termină abia la 10 seara ; cînd iese din fabrică în strada cufundată în întuneric, muncitorul nu trebuie să se

lase impresionat de faptul că afară e întuneric beznă : el trebuie să țină minte și să creadă că „ziua“ abia s-a terminat, pentru că așa scrie în lege. Dacă e așa, de ce să nu se scrie în lege că pentru muncitor „ziua“ începe atunci când sirena fabricii îl cheamă la lucru și se termină atunci când aceeași sirena cheamă un alt schimb ; ar fi mai cinstit și mai drept ! În Elveția există o lege care arată ce trebuie să fie considerat timp de noapte pentru muncitor. Dar în materie de viclesuguri elvețienii nici nu se pot compara cu cinovnicii polițienești ruși. La acești elvețieni îngrozitori, pentru omul muncitor „noaptea“ este aceeași ca și pentru ceilalți oameni, și anume de la ora 8 seara și pînă la ora 5 (sau 6) dimineța. În legea noastră nouă, singura limitare a „muncii de noapte“ constă în aceea că muncitorii care lucrează noaptea sau care în parte lucrează noaptea nu trebuie să lucreze mai mult de 10 ore pe zi. Atita tot. Legea nu interzice munca de noapte. Și în această privință legea a rămas în urma *cererilor* formulate de fabricanții din Petersburg, care acum 14 ani (în 1883) au cerut interzicerea muncii de noapte a muncitorilor adulți. Prin urmare, și în această privință muncitorii din Petersburg ar fi obținut mai multe concesii din partea fabricanților *dacă nu ar fi intervenit guvernul*, care a luat apărarea intereselor celor mai înapoiți fabricanți din Rusia. Guvernul n-a ținut seama de părerea fabricanților din Petersburg, pentru că n-a vrut să-i supere pe fabricanții din Moscova, care în majoritatea cazurilor silesc pe muncitori să lucreze noaptea. Servila sa atitudine de apărător al intereselor *celor mai răi* fabricanți, guvernul a căutat, ca de obicei, s-o camufleze cu fraze și asigurări mincinoase. Într-un articol consacrat explicării noii legi, „Buletinul finanțelor“, editat de ministerul de finanțe, arată că în alte state (de pildă în Franța) munca de noapte este interzisă. Dar în legea noastră, afirmă „Buletinul“, nu se putea include o asemenea interdicție. „Limitarea timpului de lucru al întreprinderii nu este întotdeauna posibilă : există o serie întreagă de industrii care, prin caracterul lor, implică continuitatea muncii“.

Este, evident, un pretext cu totul inconsistent. Doar nu este vorba de industriile speciale care reclamă continuitatea muncii, ci de toate industriile în general. Nici după actuala

lege continuitatea muncii nu este posibilă numai cu două schimburi, fără ore suplimentare, căci munca de zi este fixată la 11 ore și jumătate, iar cea de noapte la 10 ore, adică în total 21 de ore și jumătate. De aceea, pentru industriile care implică continuitatea muncii, noua lege prevede orișicum un regim excepțional (adică reguli speciale stabilite de ministere, despre care vom vorbi mai jos). Rezultă deci că nu este cîtuși de puțin „imposibilă” interzicerea muncii de noapte. Am mai spus că guvernul vrea să apară în postura de ocrotitor al sănătății muncitorilor ; iată ce spune ministrul de finanțe despre munca de noapte : „Munca de noapte este, incontestabil, mai obositoare, mai vătămătoare pentru sănătate și în general mai puțin firească decît munca la lumina zilei ; această muncă este cu atît mai vătămătoare cu cît este mai îndelungată și mai permanentă. S-ar părea că, dat fiind caracterul vătămător al muncii de noapte, cel mai bine ar fi ca ea să fie interzisă și pentru muncitorii adulți (așa cum în unele industrii a fost interzisă pentru femei și pentru adolescenții de ambele sexe, iar pentru copii în toate industriile) ; în realitate însă nu există nici un fel de temeiuri pentru a proceda astfel, nici măcar din punctul de vedere al bunăstării generale a muncitorului ; cînd e moderată, munca de noapte este mai puțin vătămătoare pentru sănătatea muncitorului decît o muncă prea îndelungată în cursul zilei, dar plătită la același tarif”. Iată cît de bine știu slujbașii guvernului rus să arunce praf în ochii poporului ! Pînă și apărarea intereselor celor mai răi fabricanți este prezentată drept grijă pentru „bunăstarea muncitorului”. Și cît de nerușinată este justificarea născocită de minister : „cînd e moderată, munca de noapte”, vedeți dumneavoastră, „este mai puțin vătămătoare decît o muncă prea îndelungată în cursul zilei, dar plătită la același tarif”. Ministerul vrea să spună că ceea ce-l silește pe muncitor să lucreze noaptea este nivelul scăzut al salariului, care este atît de mizer încît *muncitorul* este nevoit să muncească excesiv de mult. Convins că așa va fi întotdeauna, că muncitorul nu va putea obține un salariu mai bun, ministrul declară cu cinism : dacă muncitorul este nevoit să muncească revoltător de mult pentru a-și putea hrăni familia, nu-i este oare totuna dacă aceste ore în plus sînt lucrate ziua sau noaptea ?

Desigur, dacă majoritatea muncitorilor ruși vor rămîne la salariile de mizerie de pînă acum, nevoia îi va sili să lucreze ore în plus, dar de cîtă obrăznicie e nevoie ca să explici autorizarea muncii de noapte prin starea nenorocită a muncitorului ! „Munca va fi plătită la același tarif“, iată ce-i interesează pe slugoii capitalului, „iar în cadrul actualei salarizări a muncii, muncitorul este nevoit să lucreze ore în plus“. Și acești slujbași, care născocesc argumente șarlatanești în favoarea fabricanților hapsîni, se mai încumetă să invoce „punctul de vedere al bunăstării generale a muncitorului“. Dar nu este oare zadarnică speranța lor că muncitorul va rămîne întotdeauna în această stare nenorocită ? că va accepta întotdeauna să lucreze la „același tarif“, adică la tariful de mizerie la care munca lui a fost retribuită pînă acum ? Salariul scăzut și ziua de lucru prelungită merg întotdeauna mîna în mîna, primul fiind imposibil fără cea de-a doua și viceversa. Dacă salariul este scăzut, muncitorul va trebui neapărat să lucreze ore în plus, să lucreze și noaptea, pentru a-și cîștiga existența. Dacă timpul de muncă este exagerat de lung, salariul va fi întotdeauna scăzut, pentru că, atunci cînd timpul de muncă este lung, muncitorul produce în fiecare oră produse mai puține și de o calitate mult mai proastă decît atunci cînd ziua de muncă este mai scurtă ; pentru că, strivit de munca excesivă, muncitorul va rămîne întotdeauna abrutizat și neputincios în fața asupririi capitalului. De aceea, dacă ministerul fabricanților ruși presupune că salariile actuale, revoltător de scăzute, ale muncitorilor din Rusia vor rămîne neschimbate și dacă în același timp vorbește despre „bunăstarea muncitorilor“, aceasta arată cit se poate de limpede cît de fățarnice și de mincinoase sînt frazele sale.

V

CUM DEMONSTREAZĂ MINISTERUL DE FINANȚE CĂ LIMITAREA ORELOR SUPLIMENTARE AR FI O „NEDREPTATE“ FAȚĂ DE MUNCITOR ?

Am spus că noua lege este o lege pentru reducerea zilei de muncă. Am arătat mai sus că noua lege a limitat ziua de muncă la 11 ore și jumătate (la 10 ore pentru munca

de noapte). În realitate însă lucrurile nu stau așa, ci mult mai rău. Legea limitează numai munca obișnuită, normală, în orele obișnuite de muncă, fără a se referi la orele *suplimentare*. De aceea, în realitate, fabricantul *nu este cîtuși de puțin stînjenit* în „dreptul” său de a sili pe muncitori să lucreze oricît de mult, fie și 24 de ore pe zi. Iată ce spune legea despre orele suplimentare : „Se consideră muncă suplimentară munca pe care muncitorul o depune într-o întreprindere industrială în acele ore în care, potrivit regulamentului de ordine interioară, el nu este obligat să lucreze. Orele suplimentare sînt permise numai în baza unei învoieli speciale între directorul întreprinderii industriale și muncitor. În contractul de angajare orele suplimentare pot fi stipulate numai pentru acele munci în care necesitatea orelor suplimentare rezultă din condițiile tehnice ale producției“. Acesta este un articol extrem de important din noua lege și este în întregime îndreptat împotriva muncitorilor, lăsînd cîmp liber samavolniciei fabricantului. Pînă acum orele suplimentare se lucrau în virtutea obiceiului ; legea nu se ocupa de ele. Acum guvernul *a legiferat* orele suplimentare. Specificarea făcută de lege că pentru ore suplimentare se cere o „învoială specială“ între muncitor și patron este o vorbă goală și cu totul lipsită de sens. Toate muncile se efectuează de muncitori „în baza unei învoieli“ cu patronii ; muncitorii doar nu sînt iobagi (deși foarte mulți dintre cinovnicii ruși ar dori din tot sufletul să-i transforme în iobagi); ei lucrează ca muncitori salariați, adică pe baza unei învoieli. Este de prisos să se mai spună că pentru ore suplimentare e nevoie de o învoială. Guvernul a introdus în lege această frază lipsită de conținut ca să creeze impresia că ar vrea să limiteze orele suplimentare. În realitate însă nu avem aici nici o limitare a orelor suplimentare ; așa cum înainte patronul spunea muncitorului : „vrei, muncește peste orele obișnuite ; nu vrei, ești concediat !“, la fel va spune și acum. Numai că pînă acum acest lucru se făcea în virtutea obiceiului, iar acum se va face pe baza *legii*. Înainte, fabricantul, concediindu-l pe muncitor pentru refuzul de a lucra ore suplimentare, nu se putea sprijini pe lege, dar acum legea îi sugerează de-a dreptul cum poate el să-i constrîngă pe muncitori. În loc să limiteze orele suplimentare, acest articol

din lege poate duce cu ușurință la o și mai largă folosire a acestora. Legea dă patronului chiar dreptul de a stipula prin contract obligația de a se lucra ore suplimentare atunci când „necesitatea“ acestora din urmă „rezultă din condițiile tehnice ale producției“. Această specificare nu-l va stînjiți cîtuși de puțin pe fabricant. Cum să stabilești la care munci „necesitatea orelor suplimentare rezultă din condițiile tehnice ale producției“ și la care nu? Cine va stabili acest lucru? Cum poate fi infirmată declarația patronului care afirmă că munca la care l-a pus pe muncitor peste orele reglementare este de categoria acelor în care „necesitatea orelor suplimentare rezultă din condițiile tehnice ale producției“? Nimeni nu va cerceta aceste lucruri, nimeni nu va controla afirmația patronului. Legea n-a făcut decît să întărească samavolnicia patronilor, sugerîndu-le un mijloc *deosebit de sigur* pentru asigurarea muncitorilor.

Acum este de ajuns ca patronul să stipuleze prin contract că muncitorul nu este în drept să refuze a lucra ore suplimentare „atunci cînd necesitatea lor rezultă din condițiile tehnice ale producției“ și cu asta basta! Dacă muncitorul va încerca să refuze a lucra ore suplimentare, va fi dat afară. Să văd (își va zice fabricantul) care muncitor va putea dovedi că „necesitatea“ acestei munci nu „rezultă din condițiile tehnice ale producției“! Este ridicol să-ți închipui măcar posibilitatea unei asemenea reclamații din partea unui muncitor. Este clar că asemenea reclamații nu se vor face niciodată; ele n-au avut niciodată vreun rezultat. Înseamnă, așadar, că guvernul a legalizat pe deplin samavolnicia fabricantilor în ceea ce privește orele suplimentare. De cită grabă dă dovadă ministerul de finanțe în dorința de a-i servi pe fabricanți și de a-i învăța să folosească pe o scară cît mai largă orele suplimentare sub paravanul noilor legi se vede în special din următorul raționament al „Buletinului finanțelor“: „Orele suplimentare sînt necesare și în cazul unor comenzi urgente, care în nici un caz nu pot fi prevăzute de patron* , în acele industrii în care producția este legată de

* Cunoaștem cîntecul! În fiecare an fabricanții din Rusia, mai cu seamă cei din regiunea centrală, primesc în preajma țirgului de la Nijni-Novgorod comenzi urgente și în fiecare an ei asigură în mod solemn pe toți proștii care vor să-i creadă sau care se prefac că-i cred că n-au putut să le prevadă l...

anumite termene scurte, dacă proprietarului întreprinderii îi este cu neputință sau greu să mărească numărul muncitorilor“.

Vedeți cât de abil „interpretează“ legea zeloșii lachei ai fabricanților, aciuaiți la ministerul de finanțe! Legea nu vorbește decît de orele suplimentare a căror necesitate rezultă din condițiile tehnice, dar ministerul de finanțe se grăbește să considere drept „necesare“ orele suplimentare și atunci cînd este vorba de comenzi „neprevăzute“ (!?) și chiar în cazul cînd fabricantului îi este „greu“ să mărească numărul muncitorilor! Aceasta înseamnă pur și simplu să-ți bați joc de muncitori! Se știe doar că orice fabricant dibaci poate să spună *oricînd* că îi este „greu“. A mări numărul muncitorilor înseamnă a angaja noi muncitori, înseamnă a micșora numărul șomerilor care se înghesuie la poartă, înseamnă a micșora concurența dintre muncitori, a-i face pe muncitori mai pretențioși, a consimți poate chiar la acordarea unui salariu mai mare. Se înțelege de la sine că nu există fabricant care să nu găsească că acest lucru îi este „greu“. Faptul că stabilirea muncii în ore suplimentare este lăsată la aprecierea arbitrară a fabricantului reduce la zero însemnătatea legii pentru reducerea zilei de muncă. Pentru marea masă a muncitorilor nu va avea loc nici o reducere a zilei de muncă, căci ei vor continua să lucreze, ca și înainte, cîte 15–18 ore și chiar mai mult, rămînînd la fabrică pentru ore suplimentare și în timpul nopții. Absurditatea legii pentru reducerea zilei de muncă fără interzicerea (sau, cel puțin, limitarea) orelor suplimentare este atît de evidentă, încît toate anteproiectele acestei legi prevedeau limitarea orelor suplimentare. Fabricanții din Petersburg (înșiși fabricanții!) au cerut încă în 1883 ca munca suplimentară să fie limitată la *o oră pe zi*. Cînd guvernul, speriat de grevele din Petersburg din 1895–1896, a numit în pripă o comisie în vederea întocmirii unei legi pentru reducerea zilei de muncă, comisia a propus și ea limitarea orelor suplimentare, și anume la 120 de ore pe an*. Respingînd toate propunerile care tindeau să limiteze într-un fel sau altul orele suplimentare,

* Nici chiar ministerul de finanțe, explicînd noua lege, n-a putut să nu recunoască că „îngăduirea orelor suplimentare este oarecum nepotrivită“ („Buletinul finanțelor“).

guvernul și-a asumat astfel direct sarcina apărării intereselor celor mai răi fabricanți, a legalizat în mod expres subordnarea totală a muncitorilor și și-a exprimat cât se poate de clar intenția de a lăsa totul așa cum a fost, mărginindu-se să înșire fraze care nu spun nimic. Zelos apărător al intereselor fabricanților, ministerul de finanțe nu se sfiște să susțină că limitarea orelor suplimentare ar fi „o nedreptate chiar față de muncitor“. Iată aceste raționamente, asupra cărora este folositor să mediteze orice muncitor. „A lua muncitorului dreptul de a lucra în fabrică peste un anumit număr de ore pe zi ar fi ceva greu de realizat în practică“ (de ce? pentru că inspectorii de fabrici își îndeplinesc cât se poate de prost îndatoririle, temându-se ca de foc să nu-i supere pe d-nii fabricanți? pentru că, muncitorul rus fiind lipsit de drepturi și de posibilitatea de a-și spune cuvântul, toate reformele în favoarea lui sînt greu de realizat? Fără să-și dea seama, ministerul de finanțe a spus adevărul: într-adevăr, atîta timp cît muncitorii ruși, ca și întregul popor rus, rămîn lipsiți de drepturi în fața guvernului polițist, atîta timp cît nu au drepturi politice, nici o reformă nu va fi eficace)... „și ar fi o nedreptate față de muncitor: nu poți urmări pe cineva pentru că își caută mijloace de existență, pentru că își încordează forțele uneori chiar peste limita dincolo de care munca lui poate deveni vătămătoare sănătății“. Iată cît de uman și cît de pătruns de dragoste pentru om este guvernul rus! Apleacă-te și mulțumește-i, muncitorule rus! Guvernul este atît de milostiv încît „nu-ți ia“ „dreptul“ de a munci chiar 18, chiar 24 de ore pe zi; guvernul este atît de drept, încît nu vrea să te urmărească pentru faptul că fabricantul te silește să te spetești muncind! În toate celelalte țări, pentru munca depusă în fabrică peste orele reglementare este *urmărit* nu muncitorul, ci fabricantul... dar cinovnicii noștri au uitat acest lucru. Și, de altfel, cum ar putea cinovnicii ruși să se încumete *să-i urmărească* pe d-nii fabricanți? Așa ceva e cu desăvîrșire exclus! În cele ce urmează vom vedea că d-nii fabricanți nu vor fi urmăriți nici pentru încălcarea oricăreia dintre prevederile noii legi. În toate celelalte țări, muncitorii „în căutare de mijloace de existență“ au dreptul să organizeze sindicate, case de ajutor, să opună fabricantului o împotrivire fățișă,

să-i prezinte condițiile lor, să facă greve. La noi asemenea lucruri nu sînt îngăduite. În schimb însă, muncitorilor noștri li s-a acordat „dreptul“ de a munci „peste“ orice număr de ore pe zi. Nu mai lipsea decît ca acești miloși cinovnici să adauge că, animat de spiritul dreptății, guvernul „nu le răpește“ muncitorilor ruși nici „dreptul“ de a intra la închisoare fără judecată sau de a fi snoșiți în bătaie de orice bașbuzuc de la poliție pentru cea mai mică încercare de a se apăra împotriva asupririi din partea capitaliștilor.

VI

CE DREPTURI ACORDĂ MINIȘTRILOR NOUA LEGE ?

Mai sus am arătat că, în ceea ce privește principalele puncte, noua lege n-a stabilit nici un fel de reguli precise, invariabile și obligatorii pentru toți : guvernul a preferat să acorde cît mai multe drepturi administrației (și anume miniștrilor), pentru ca ei să poată introduce tot felul de dispoziții și înlesniri pentru fabricanți, să poată împiedica aplicarea noii legi etc. Drepturile pe care noua lege le acordă miniștrilor sînt extrem de largi și de mari. Miniștrilor (și anume ministrului de finanțe sau ministrului căilor de comunicații etc. de comun acord cu ministrul afacerilor interne) li „s-a acordat“ dreptul de a întocmi și a publica regulamente amănunțite pentru aplicarea noii legi. La aprecierea exclusivă a miniștrilor a fost lăsată rezolvarea unui mare număr de chestiuni, care se leagă, sub *cele mai variate* aspecte, de toate articolele din noua lege. Drepturile miniștrilor sînt atît de mari, încît în fond aplicarea legii noi depinde în întregime de ei : dacă vor, pot întocmi regulamente de așa natură încît legea să fie aplicată efectiv ; dacă nu, pot face în așa fel încît legea să nu-și găsească aproape nici o aplicare. Într-adevăr, iată ce fel de regulamente pot întocmi miniștrii „în dezvoltarea legii de față“ (așa se exprimă legea ; mai sus am avut prilejul să vedem cît de ingenios știe ministerul de finanțe „să dezvolte“ legea ; o dezvoltă în așa fel, încît, după părerea lui, tot muncitorii trebuie să mulțumească guvernului că nu-i pune sub urmă-

rire pentru muncă excesivă și nu „le ia dreptul“ de a munci chiar și 24 de ore pe zi). Noi am enumera toate categoriile acestor regulamente dacă ar fi posibil, dar adevărul este că, în afară de problemele indicate în lege și care urmează să fie rezolvate prin regulamente ministeriale, legea acordă miniștrilor dreptul de a întocmi și *alte regulamente*, fără nici un fel de îngrădire. Miniștrilor li s-a acordat dreptul de a întocmi regulamente cu privire la durata muncii. Prin urmare, una este legea cu privire la durata muncii și alta pot fi regulamentele ministeriale cu privire la aceeași chestiune. Miniștrii pot întocmi norme pentru reglementarea schimburilor, dar pot, desigur, și să nu le întocmească, ca să nu-i stînjenească pe fabricanți. Miniștrilor li s-a acordat dreptul de a reglementa numărul echipelor (adică numărul schimburilor, cîte schimburi pot fi în 24 de ore), pauzele ș.a.m.d. *Legea* este aceea care adaugă : ș.a.m.d. (*și așa mai departe*), adică faceți cum credeți de cuviință. Dacă miniștrii nu vor vrea, nu vor fi reglementate în nici un fel pauzele, așa încît fabricanții vor continua să-i împileze pe muncitori, ca și pînă acum, fără a le da posibilitatea să se repeadă acasă ca să prînzească sau mamelor posibilitatea de a-și hrăni copiii. Miniștrilor li s-a acordat dreptul de a întocmi regulamente cu privire la orele suplimentare, și anume cu privire la efectuarea, repartizarea și evidența lor. Prin urmare, miniștrii au aici mîină liberă. Ei pot *modifica* pur și simplu cerințele legii, adică pot, fie să le extindă, fie să le *restrîngă* (legea a specificat în mod expres dreptul miniștrilor de a restrînge cerințele noii legi în ceea ce îi privește pe fabricanți), în următoarele trei cazuri : în primul rînd, „cînd acest lucru va fi considerat necesar în virtutea condițiilor producției (continuitate și altele)“. Acest „și altele“ este adăugat tot de lege, care dă astfel miniștrilor dreptul de a invoca orice „condiții ale producției“. În al doilea rînd, „în legătură cu caracterul muncilor (îngrijirea cazanelor cu aburi, a mecanismelor de transmisiune, reparații curente și urgente ș.a.m.d.)“. Iarăși „și așa mai departe“ ! În al treilea rînd, „și în alte cazuri excepționale, deosebit de importante“. Miniștrii au de asemenea dreptul de a stabili care anume industrii sînt deosebit de vătămătoare pentru sănătatea muncitorilor (dar

pot și să nu stabilească : legea nu-i obligă s-o facă ; ea se limitează să le acorde acest drept..., deși ei l-au avut și înainte, dar n-au vrut să uzeze de el !) și să întocmească regulamente speciale pentru aceste industrii. Muncitorii înțeleg acum de ce am spus că nu pot fi enumerate problemele a căror rezolvare a fost lăsată în seama miniștrilor ; textul legii abundă aici în tot felul de „ș.a.m.d.“, „și altele“. În general, legile rusești pot fi împărțite în două categorii : în prima categorie intră legile prin care se acordă oarecare drepturi muncitorilor și oamenilor simpli în general ; în a doua – legile care conțin vreo interdicție sau acordă cinovnicilor dreptul de a interzice. În legile din prima categorie, toate drepturile acordate muncitorilor, pînă și cele mai neînsemnate, *sînt enumerate cu cea mai mare precizie* (de pildă pînă și dreptul muncitorilor de a lipsi motivat de la lucru), iar *cele mai neînsemnate* abateri sînt interzise sub sancțiunea celor mai crîncene pedepse. În aceste legi nu veți întîlni niciodată vreun „ș.a.m.d.“ sau „și altele“. Legile din categoria a doua conțin *întotdeauna* numai interdicții cu caracter general, *fără vreo enumerare precisă*, așa încît organele administrative pot interzice *tot ce doresc* ; aceste legi conțin întotdeauna mici, dar foarte importante adăugiri : „ș.a.m.d.“, „și altele“. Aceste cuvînte ilustrează în mod concret atotputernicia cinovnicilor ruși, totala lipsă de drepturi a poporului în fața lor ; stupiditatea și absurditatea odiosului birocrațism și formalism de care sînt în întregime pătrunse toate instituțiile cîrmuirii imperiale ruse. Orice lege care ar putea să aducă un folos cît de mic este totdeauna în așa măsură îmbibată de birocrațism, încît aplicarea ei se tîrăgănează la infinit. Mai mult chiar : aplicarea legii este lăsată la libera apreciere a cinovnicilor, care, după cum știe toată lumea, sînt oricînd gata „să servească“ din toată inima orice pungă plină și să facă tot felul de mizerii oamenilor simpli. Într-adevăr, întocmirea tuturor acestor regulamente „în dezvoltarea prezentei legi“ a fost doar lăsată la latitudinea miniștrilor, ceea ce înseamnă că ei pot să le întocmească, dar pot și să nu le întocmească. Legea nu-i obligă la nimic. Legea nu fixează vreun termen : ei le pot întocmi chiar acum, dar pot s-o facă și peste zece ani. Este clar că, în consecință, enumerarea

de către lege a *unora* dintre aceste regulamente devine lipsită de orice sens și de orice eficacitate; este o înșirare de vorbe goale care nu fac decît să camufleze dorința guvernului de a slăbi eficacitatea legii în aplicarea ei practică. Aproape toate legile referitoare la condițiile de muncă și de trai ale muncitorilor acordă miniștrilor noștri drepturi foarte mari. Și noi înțelegem foarte bine de ce guvernul procedează astfel: el vrea să fie cît mai servil față de fabricanți. Fabricantului îi este doar mult mai ușor să-l influențeze pe cinovnicul care aplică legea decît să influențeze însăși întocmirea legii. Oricine știe cît de ușor ajung marii noștri capitaliști în saloanele domnilor miniștri pentru a avea cu ei discuții agreabile, cu cîtă prietenie se ospătează la mesele lor, cît de amabil oferă ei venalilor cinovnici ai guvernului imperial cadouri de zeci și sute de mii de ruble (fie direct, sub formă de mită, fie indirect, sub formă de acțiuni acordate „fondatorilor“ de societăți sau sub formă de posturi onorifice și gras plătite, acordate în aceste societăți). Prin urmare, cu cît noua lege va acorda cinovnicilor mai multe drepturi în ceea ce privește aplicarea ei, cu atît mai avantajos va fi și pentru *cinovnici*, și pentru *fabricanți*; pentru cinovnici avantajul constă în aceea că se poate ciupi încă ceva; pentru fabricanți, că se pot obține mai ușor înlesniri și favoruri. Amintim muncitorilor, cu titlu de exemplu, două cazuri care arată ce înseamnă în fapt aceste regulamente ministeriale care se întocmesc „în dezvoltarea legii“. Legea din 3 iunie 1886 stabilește că banii reținuți ca amenzi aparțin muncitorilor și trebuie să fie cheltuiți pentru nevoile lor. Ministrul „a dezvoltat“ această lege în așa fel încît la Petersburg, de pildă, ea n-a fost aplicată 10 ani în șir, iar cînd a început să fie aplicată, totul a fost dat pe mîna fabricantului, la care muncitorul trebuie să se milogească pentru banii săi. Alt exemplu. Aceași lege (din 3 iunie 1886) stabilește că plata salariilor trebuie să se facă cel puțin de două ori pe lună, pe cînd ministrul „a dezvoltat“ legea în așa fel, încît a dat fabricanților dreptul de a reține timp de o lună și jumătate salariul unui muncitor nou angajat. Orice muncitor înțelege după aceasta foarte bine pentru ce s-a acordat și de data aceasta miniștrilor dreptul de „a dezvolta“ legea.

Fabricanții înțeleg și ei foarte bine acest lucru și s-au și pus pe treabă. Am văzut mai sus că întocmirea regulamentelor cu privire la munca suplimentară „a fost lăsată la latitudinea” miniștrilor. Fabricanții au și început să facă presiuni asupra guvernului ca să *nu limiteze* orele suplimentare. Ziarul „Moskovskie Vedomosti”, care apără întotdeauna cu atîta zel interesele celor mai răi fabricanți, care îndeamnă guvernul cu atîta stăruință la acte dintre cele mai bestiale și mai crude și care se bucură de o atît de mare influență „în sferele înalte” (adică în cercurile funcționarilor superiori, miniștrilor etc.), ziarul acesta a și început o adevărată campanie, cerînd insistent ca orele suplimentare să nu fie limitate. Fabricanții au la dispoziția lor mii de mijloace pentru a exercita presiuni asupra guvernului : ei au asociații și instituții proprii, sînt reprezentați în numeroase comisii și colegii guvernamentale (de pildă în comisia pentru reglementarea muncii în fabrici etc.), au acces la cabinetele miniștrilor, pot publica în presă tot ce vor în sprijinul doleanțelor și cerințelor lor, și se știe că presa are o mare importanță în ziua de azi. Muncitorii însă n-au *nici un fel* de mijloace legale pentru a exercita presiuni asupra guvernului. Muncitorilor nu le rămîne decît un singur lucru : să se unească laolaltă, să răspîndească în rîndurile întregii muncitorimi conștiința intereselor lor ca oameni care fac parte din aceeași clasă și, cu forțe unite, să dea o ripostă guvernului și fabricanților. Orice muncitor vede acum că aplicarea noii legi depinde în întregime de faptul cine va exercita o presiune mai puternică asupra guvernului : fabricanții sau muncitorii ? Numai prin luptă, prin luptă conștientă și dîrză au obținut muncitorii *promulgarea* acestei legi. Numai prin luptă vor obține ei ca această lege să fie aplicată efectiv și să fie aplicată în interesul muncitorilor. Fără o luptă perseverentă, fără o ripostă hotărîtă din partea muncitorilor uniți împotriva fiecărei tentative a fabricanților, noua lege rămîne un simplu petic de hîrtie, una dintre acele firme poleite și mincinoase cu care guvernul nostru caută să înfrumusețeze edificiul putred pînă în temelii al samavolniciei polițienești, al lipsei de drepturi și al asuprii muncitorilor.

VII

CUM REDUCE GUVERNUL NOSTRU „CREȘTIN“
NUMĂRUL ZILELOR DE SĂRBĂTOARE
PENTRU MUNCITORI

În afară de dispozițiile privitoare la timpul de muncă, noua lege conține de asemenea o dispoziție cu privire la repausul obligatoriu al muncitorilor din fabrici și uzine în zilele de duminică și de sărbătoare. Scribii slugarnici, atît de numeroși printre ziaristii și publiciștii ruși, s-au și grăbit să ridice în slăvi guvernul nostru și umanitarismul lui, pentru faptul că a introdus în lege o asemenea dispoziție. Vom vedea îndată că în realitate această lege umană tinde să reducă numărul zilelor de sărbătoare pentru muncitori. Mai întii însă vom examina dispozițiile generale referitoare la repausul în zilele de duminică și de sărbătoare. În primul rînd trebuie să arătăm că legiferarea repausului în zilele de duminică și de sărbătoare a fost cerută de fabricanții din Petersburg încă acum 14 ani (în 1883). Înseamnă că și în această problemă guvernul rus n-a făcut decît să întîrzie și să tărăgăneze lucrurile, *împotrivindu-se* reformei atîta timp cît acest lucru a fost posibil. Potrivit legii, în lista sărbătorilor în care munca nu este îngăduită sînt incluse în mod obligatoriu toate duminicile, precum și 14 zile de sărbătoare, despre care vom vorbi în mod amănunțit mai jos. Legea nu interzice în mod absolut munca în zilele de sărbătoare, dar admiterea acesteia este îngăduită de următoarele condiții : este necesară, în primul rînd, o „întelegere reciprocă“ între fabricant și muncitori ; în al doilea rînd, munca în zilele de sărbătoare este admisă „în schimbul unei zile lucrătoare“ ; în al treilea rînd, întelegerea cu privire la înlocuirea sărbătorii printr-o zi lucrătoare trebuie să fie comunicată imediat inspecției de fabrică. Rezultă deci că, potrivit legii, munca în zilele de sărbătoare nu trebuie în nici un caz să micșoreze numărul zilelor de repaus, deoarece în locul unei zile de sărbătoare în care se lucrează fabricantul este obligat să acorde repaus într-o zi lucrătoare. Muncitorii trebuie întotdeauna să aibă în vedere acest lucru, precum și faptul că pentru o astfel de înlocuire legea cere o întelegere reciprocă între fabricant și muncitori. Prin urmare, muncitorii pot ori-

cînd, sprijinindu-se pe dispozițiile legii, să refuze o astfel de înlocuire, iar fabricantul *nu are dreptul* să-i constrîngă la aceasta. Desigur, în fapt fabricantul va găsi și aici un mijloc pentru a-i constrînge pe muncitori : el va întreba pe fiecare muncitor în parte dacă este de acord și fiecare muncitor în parte nu se va încumeta să refuze, temîndu-se că cei care nu vor fi de acord vor fi concediați. Un asemenea procedeu din partea fabricantului va fi, desigur, ilegal, pentru că legea cere *consimțămîntul muncitorilor*, adică al tuturor muncitorilor laolaltă. Dar în ce mod ar putea toți muncitorii dintr-o uzină (uneori numărul lor se ridică la cîteva sute și chiar la cîteva mii, și sînt împrăștiați în diferite locuri) să-și exprime consimțămîntul general ? Legea nu spune nimic în această privință, dînd astfel în mîna fabricantilor încă un mijloc de a împila pe muncitori. Pentru a împiedica asemenea împilări, muncitorii n-au decît un singur mijloc : să ceară, în fiecare caz de acest fel, alegerea unor delegați din partea muncitorilor, care să transmită patronului hotărîrea *generală* a tuturor muncitorilor. Muncitorii își pot întemeia pe lege această revendicare, întrucît legea vorbește de consimțămîntul tuturor *muncitorilor*, iar muncitorii nu pot vorbi cu patronul toți deodată. În general, alegerea unor delegați din partea muncitorilor va fi foarte folositoare pentru aceștia din urmă și le va prinde bine pentru orice fel de alte relații cu fabricantul și cu administrația întreprinderii, dat fiind că muncitorului izolat îi este foarte greu și adesea chiar cu totul imposibil să prezinte patronului revendicările, pretențiile sale etc. Mai departe, despre muncitorii de „altă religie decît cea ortodoxă“ legea spune că în ceea ce îi privește pe ei „se permite“ să nu fie introduse în lista sărbătorilor zilele pe care biserica lor nu le ține. Dar, în schimb, există alte sărbători pe care le țin catolicii și pe care nu le au ortodocșii. Legea tace în această privință, căutînd, așadar, să-i nedreptățească într-o anumită măsură pe muncitorii neortodocși. Și mai accentuată este nedreptățirea muncitorilor necreștini : în ceea ce îi privește pe ei, legea spune că „se admite“ să fie introduse în lista sărbătorilor alte zile ale săptămîinii în locul duminicii. Legea spune doar : „Se admite“ ! Guvernul nostru creștin persecută cu atîta sălbăticie pe cei de altă religie decît cea domi-

nantă, încît e posibil ca, profitîndu-se de neclaritatea legii, să se facă și aici o încercare de a nedreptăți pe necreștini. Este adevărat că legea s-a exprimat aici în termeni foarte obscuri. Ea trebuie înțeleasă în sensul că o zi pe săptămînă este zi de repaus obligatoriu și că se admite doar înlocuirea duminicii cu o altă zi. Dar și religia „dominantă” este indulgentă numai cu „domnii”; cînd este vorba de omul muncitor, ea nu scapă prilejul să-i joace cîte o festă. Să vedem *care sărbători* prevede legea că trebuie să fie introduse în mod obligatoriu în listă. E ușor de spus că legea introduce repausul în zilele de duminică și de sărbătoare; în realitate însă, nici pînă acum muncitorii nu lucrau de obicei, în majoritatea cazurilor, nici duminica, nici în zile de sărbătoare. Or, legea ar putea stabili în așa fel repausul în zilele de sărbătoare, încît numărul sărbătorilor *obligatorii* să fie mult mai mic decît numărul sărbătorilor care se țin în mod obișnuit. *Tocmai așa a și făcut în noua lege guvernul nostru creștin.* Noua lege a stabilit 66 de sărbători obligatorii pe an: 52 de duminici, 8 sărbători cu dată fixă (1 și 6 ianuarie, 25 martie, 6 și 15 august, 8 septembrie, 25 și 26 decembrie) și 6 sărbători cu dată schimbătoare (vinerea și sîmbăta mare, luna și marțea din săptămîna paștilor, înălțarea domnului și pogorîrea duhului sfînt). Dar *în mod obișnuit* cîte sărbători pe an se țineau pînă acum în fabricile noastre? În această privință dispunem de date precise pentru guberniile Moscova și Smolensk, și numai pentru unele fabrici din aceste gubernii. Deoarece însă deosebirile dintre diferitele fabrici și chiar dintre cele două gubernii nu sînt prea mari, aceste date ne pot servi pe deplin pentru a ne face o idee despre adevărata semnificație a noii legi. În gubernia Moscova s-au strîns date privitoare la 47 de fabrici mari, care la un loc au peste 20.000 de muncitori. Reiese că în fabricile cu muncă manuală se țin de obicei 97 de sărbători pe an, iar în cele mecanizate – 98. Cel mai mic număr de sărbători pe an este de 78: aceste 78 de zile se serbează *fără excepție* în toate fabricile cercetate. În ceea ce privește gubernia Smolensk, avem date referitoare la 15 fabrici, cu circa 5.000–6.000 de muncitori. În medie se țin 86 de sărbători, adică aproape tot atît cît și în gubernia Moscova; cel mai mic număr de sărbători a fost constatat la o fabrică în care se țin 75 de săr-

bători. Acestui număr de sărbători pe an, *obișnuit* în fabricile din Rusia, îi corespunde și numărul sărbătorilor care se țin în uzinele subordonate ministerului de război ; într-adevăr, acolo se țin 88 de sărbători pe an. Cam tot atâtea zile sînt declarate prin lege ca zile nelucrătoare în instituțiile de stat (87 de zile pe an). Prin urmare, pînă acum muncitorii au avut *în mod obișnuit* tot atâtea sărbători pe an cît au și ceilalți cetățeni. „Guvernul“ nostru „creștin“, în grija lui pentru sănătatea muncitorilor, a redus cu un sfert numărul acestor sărbători obișnuite, scoțînd nu mai puțin de 22 de zile și lăsînd doar 66 de sărbători obligatorii. Să enumerăm aceste sărbători obișnuite pe care guvernul le-a suprimat prin noua lege. Dintre sărbătorile cu dată fixă au fost suprimate : 2 februarie – întîmpinarea domnului ; 9 mai – sf. Nicolaie ; 29 iunie – sf. Petru și Pavel ; 8 iulie – maica domnului de la Kazan ; 20 iulie – sf. Ilie ; 29 august – tăierea capului sf. Ioan Botezătorul ; 14 septembrie – înălțarea crucii ; 1 octombrie – acoperămîntul maicii domnului (pînă și această sărbătoare guvernul a socotit-o de prisos și neobligatorie. Se poate spune cu certitudine că printre fabricanți nu se va găsi nici unul care să se încumete să-i oblige pe muncitori să lucreze în această zi. Și în cazul de față guvernul nu face decît să apere iarăși interesele și împilările celor mai răi dintre fabricanți) ; 21 noiembrie – intrarea în biserică ; 6 decembrie – sf. Nicolaie. În total au fost scoase 10 sărbători cu dată fixă *. În afară de aceasta, dintre sărbătorile cu dată schimbătoare au fost scoase sîmbăta din săptămîna brînzei și miercurea din săptămîna patimilor, adică două sărbători. În total deci a fost redus cu 12 zile *cel mai mic* număr de sărbători care, potrivit obiceiului stabilit, se acordau pînă acum muncitorilor ca zile de repaus. Guvernului îi place foarte mult să-și zică guvern „creștin“ ; adresîndu-se muncitorilor, miștrii și ceilalți cinovnici își îndulcesc cuvîntările cu fraze despre „iubirea creștină“ și „sentimentele creștinești“ pe care le nutresc față de muncitori fabricanții, guvernul etc. De îndată însă ce se pune chestiunea de a trece de la vorbe

* Am enumerat numai sărbătorile care se țineau pînă acum în toate fabricile. Dar sînt multe alte sărbători care se țineau în marea majoritate a fabricilor, de pildă : lăsata-secului, vinerea din săptămîna brînzei, joia, vinerea și sîmbăta paștilor și multe altele.

la fapte, toate aceste fraze fățarnice și ipocrit-bigote se duc dracului, iar guvernul se transformă într-un negustoraș care nu scapă nici un prilej de a ciupi câte ceva de la muncitori. A trecut multă vreme de când înșiși fabricanții, și anume cei mai buni dintre ei, au cerut legiferarea repausului în zilele de duminică și de sărbătoare. După 15 ani de târăgăneală, guvernul promulgă în sfârșit o astfel de lege, declară *obligatoriu* repausul în zilele de duminică și de sărbătoare, dar, făcînd această concesie muncitorilor, nu scapă prilejul să-i împileze și aici, scoțînd din numărul sărbătorilor obligatorii un sfert din numărul sărbătorilor obișnuite. Guvernul procedează, așadar, ca un adevărat cămătar : făcînd o concesie, el caută s-o recupereze printr-o altă împilare. După o astfel de lege se poate foarte ușor întîmpla ca în unele fabrici patronii să încerce să reducă numărul zilelor de repaus, să încerce să-i oblige pe muncitori să lucreze în zilele de sărbătoare în care pînă acum nu se lucra, dar pe care legea nu le-a inclus în numărul celor obligatorii. Pentru a împiedica o asemenea înrăutățire a situației lor, muncitorii trebuie să fie și în această privință întotdeauna gata să respingă orice încercare de a reduce numărul sărbătorilor. Legea nu indică decît sărbătorile obligatorii ; dar, pe lângă aceasta, muncitorii au dreptul să ceară și alte sărbători. În acest scop este necesar ca muncitorii să nu se încreadă în promisiuni verbale și să insiste ca toate sărbătorile să fie introduse în regulamentul de ordine interioară. Muncitorii numai atunci pot fi siguri că nu vor fi puși să muncească într-o zi de sărbătoare cînd această sărbătoare este inclusă în regulamentul de ordine interioară. Ca și în privința sărbătorilor, noua lege a încercat să mențină vechea stare de lucruri – și în parte chiar s-o înrăutățească – în ceea ce privește zilele cu program redus la jumătate în ajun de sărbătoare. Legea n-a stabilit decît o singură zi cu program redus la jumătate în ajun de sărbătoare, și anume ajunul crăciunului ; în această zi lucrul trebuie terminat cel mai tîrziu la amiază. Așa a fost și pînă acum la majoritatea fabricilor, iar dacă undeva în ajunul crăciunului muncitorii nu erau lăsați liberi la amiază, li se dădea de cele mai multe ori o zi cu program redus la jumătate în ajunul vreunei alte mari sărbători. În general, în majoritatea fabricilor era stabilită și pînă acum

o zi pe an în care se lucra cu program redus la jumătate. Apoi, sîmbăta și în ajun de sărbătoare ziua de lucru este limitată prin noua lege la 10 ore, ceea ce înseamnă că este cu o oră și jumătate mai scurtă decît ziua de lucru obișnuită. Nici în această privință legea n-a îmbunătățit cîtuși de puțin situația muncitorilor, ba poate chiar a înrăutățit-o : pînă acum, *aproape în toate fabricile*, sîmbăta lucrul se termina mai devreme ca de obicei. Un cercetător care a strîns numeroase date în legătură cu această chestiune și care în general a cunoscut îndeaproape condițiile de muncă din fabrici afirma : în medie se poate considera, fără teamă de a greși, că sîmbăta lucrul se termină cu două ore înainte de ora reglementară. Prin urmare, transformînd repaosul *obișnuit* într-unul *obligatoriu*, legea nici de data aceasta n-a scăpat prilejul să cîmpească de la muncitori, în schimbul acestei concesi, măcar încă o jumătate de oră. O jumătate de oră în fiecare săptămînă face într-un an (socotind 46 de săptămîni lucrătoare) 23 de ore, adică două zile de lucru în plus pentru patron... Frumusele cadou pentru sărmanii noștri fabricanți ! Putem fi siguri că acești cavaleri ai sacului cu bani nu se vor jena să primească și acest cadou și vor depune toate eforturile pentru a se despăgubi astfel de „sacrificiile“ care le sînt impuse prin noua lege (cum le place lor să spună) ; prin urmare, și în această privință muncitorii nu pot conta decît pe ei înșiși, pe forța unirii lor. Fără o luptă dîrză, clasa muncitoare nici în această direcție nu se poate aștepta la o îmbunătățire a situației ei, cu toată existența noii legi.

VIII

PRIN CE ESTE ASIGURATĂ RESPECTAREA NOII LEGI ?

Prin ce este asigurată în general respectarea legilor ? În primul rînd, prin supravegherea respectării legii. În al doilea rînd, prin sancționarea nerespectării legii. Să vedem deci cum se prezintă lucrurile în ceea ce privește noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici. Supravegherea respectării legilor este încredințată inspectorilor de fabrici. Pînă acum regulamentul privitor la supravegherea fabricilor, pu-

blicat în 1886, departe de a fi valabil în întreaga Rusie, se aplica numai în unele gubernii, și anume în cele cu caracter industrial deosebit de pronunțat. Extinderea sferei de aplicare a regulamentului referitor la supravegherea fabricilor a fost întotdeauna o urmare a extinderii mișcării muncitorești și a grevelor declarate de muncitori. Acum, o dată cu legea pentru reducerea zilei de muncă, a fost promulgată (tot la 2/VI 1897) o lege prin care supravegherea fabricilor este extinsă asupra întregii Rusii și asupra întregului Regat al Poloniei. Această extindere asupra întregii Rusii a regulamentului pentru supravegherea fabricilor și instituirea inspectorilor de fabrici constituie, desigur, un pas înainte. Muncitorii se vor folosi de acest lucru pentru a informa un număr mai mare de tovarăși de-ai lor asupra situației lor, asupra legilor referitoare la muncitori, asupra atitudinii guvernului și a cinovnicilor săi față de muncitori etc. Faptul că tuturor muncitorilor ruși din fabrici și uzine li se va aplica același regulament ca și muncitorilor înaintați (din guberniile Petersburg, Moscova, Vladimir și altele) va ajuta, desigur, și mișcării muncitorești să cuprindă mai repede pe toți muncitorii ruși. Cît despre *eficacitatea* supravegherii respectării legii prin intermediul inspectorilor de fabrici, aceasta e o chestiune pe care nu o vom examina aici în mod amănunțit. În acest scop ar trebui scrisă o broșură specială (atît de vast este acest subiect) și poate că vom reuși altădată să stăm de vorbă cu muncitorii despre inspecția de fabrică. Remarcăm doar pe scurt că în Rusia se numesc atît de puțini inspectorii de fabrici, încît apariția lor la o fabrică sau alta este un fenomen foarte rar. Inspectorii de fabrici sînt în întregime subordonați ministerului de finanțe, care-i transformă în niște slugi ale fabricanților, îi obligă să informeze poliția despre orice greve și frămîntări, îi obligă să urmărească pe muncitori pentru părăsirea fabricii chiar și atunci cînd fabricantul nu-i urmărește, — într-un cuvînt, îi transformă pe inspectorii de fabrici în niște slujbași polițienești, în niște ureadnici de fabrică. Fabricantul dispune de mii de mijloace pentru a influența pe inspectorii de fabrici și pentru a-i determina să procedeze așa cum vrea el. Muncitorii n-au însă nici un mijloc pentru a-i influența pe inspectorii de fabrici și nici nu pot avea asemenea mijloace

atîta timp cît ei, muncitorii nu se bucură de dreptul de a se întruni în mod liber, de a se organiza în sindicate, de a scrie în presă despre problemele care îi privesc, de a scoate ziare muncitorești proprii. În condițiile cînd muncitorii sînt lipsiți de aceste drepturi, nici o supraveghere din partea cinovnicilor asupra fabricanților nu poate fi și nu va fi niciodată o supraveghere efectivă și eficace. Dar numai supravegherea nu este suficientă pentru a asigura respectarea legii. În acest scop este necesar de asemenea să fie prevăzute sancțiuni severe pentru nerespectarea dispozițiilor legii. Altfel, ce folos că inspectorul de fabrici va atrage atenția fabricantului că n-a procedat în conformitate cu legea? Fabricantul nu va ține seama de această sesizare și va continua să procedeze ca și pînă atunci. De aceea la promulgarea unei legi noi se stabilesc întotdeauna sancțiunile la care se expune acela care nu o va respecta. *Dar noua lege din 2 iunie 1897 cu privire la reducerea timpului de muncă și la repausul în zilele de sărbătoare nu prevede nici o sancțiune pentru nerespectarea ei.* De aici muncitorii se pot convinge cît de mult se deosebește atitudinea guvernului față de fabricanți de atitudinea sa față de muncitori. Cînd se întocmește o lege care prevede, de pildă, că muncitorii n-au dreptul să plece definitiv din fabrică înainte de termen, se stabilește numai decît și o sancțiune pentru nerespectarea acestei dispoziții, și chiar o sancțiune foarte drastică: arestarea. Pentru participarea la grevă, de pildă, legea prevede că muncitorii se pedepsesc cu arestarea sau chiar cu închisoarea, în timp ce fabricantul, pentru încălcarea dispozițiilor a căror nerespectare a provocat greva, se pedepsește numai cu amenda. La fel și acum. Cerința legii ca fabricantul să dea muncitorilor repaus în zilele de duminică și de sărbătoare și să nu-i pună să lucreze mai mult de 11 ore și jumătate pe zi nu este însoțită de nici un fel de sancțiuni pentru nerespectarea ei. Ce riscă deci fabricantul care va călca această lege? El riscă cel mult să fie trimis înaintea judecătorului de pace, care nu poate aplica o amendă mai mare de 50 de ruble, sau însăși comisia pentru reglementarea muncii în fabrici îi va aplica o sancțiune, tot sub formă de amendă. Dar se sperie fabricantul de o amendă de 50 de ruble? Obligîndu-i pe toți muncitorii să lucreze pentru el o noapte sau o zi de sărbătoare, el știe că va

realiza un profit mult mai mare decît 50 de ruble ! Fabricantului îi va fi pur și simplu mai convenabil să calce legea și să plătească amenda. Faptul că legea nu prevede sancțiuni exprese pentru nerespectarea ei de către fabricant constituie o nedreptate revoltătoare, care arată cît se poate de limpede că guvernul nostru vrea ca legea să rămînă neaplicată un timp cît mai îndelungat, că el nu dorește să impună fabricanților, cu toată asprimea, respectarea dispozițiilor legii. Și în alte țări se întîmpla, în vremuri de mult apuse, ca un guvern să emită legi pentru reglementarea muncii în fabrici fără a prevedea sancțiuni pentru nerespectarea lor. În fapt, asemenea legi nici nu se respectau, rămîbind simple petice de hîrtie. De aceea în alte țări s-a renunțat de mult la obiceiul stupid de a întocmi legi fără a se asigura respectarea lor. Acum guvernul rus recurge iarăși la această veche stratagemă, sperînd că muncitorii nu o vor observa. Dar această speranță este lipsită de orice temei. De îndată ce muncitorii vor lua cunoștință de noua lege, vor veghea ei înșiși asupra respectării stricte a dispozițiilor ei, neîngăduind nici cea mai mică abatere de la lege, refuzînd să lucreze atîta timp cît dispozițiile legii nu vor fi fost îndeplinite. Această supraveghere, exercitată chiar de muncitori, va fi mai eficace decît supravegherea exercitată de niște ureadnici de fabrică. Fără asemenea supraveghere, legea nu va fi respectată.

IX

VA ÎMBUNĂTĂȚI OARE NOUA LEGE SITUAȚIA MUNCITORILOR ?

La prima vedere ar putea chiar să pară ciudat că punem o astfel de întrebare. Legea reduce timpul de muncă și stabilește că repausul în zilele de duminică și de sărbătoare este obligatoriu ; nu înseamnă aceasta oare o îmbunătățire a situației muncitorilor ? Dar noi am arătat mai sus în mod amănunțit cît de vagi și de neprecise sînt dispozițiile noii legi, am arătat că de multe ori legea, introducînd o dispoziție care îmbunătățește situația muncitorilor, anihilează totodată efectele acestei dispoziții prin aceea că lasă cîmp liber bunului plac al patronului sau că limitează sărbătorile obli-

gatorii la un număr mult mai mic decît cel al sărbătorilor care se țin în mod obișnuit.

Să încercăm să calculăm dacă în urma introducerii noii legi timpul de muncă se va reduce, în cazul cînd numărul zilelor de repaus nu va fi mai mare decît cel stabilit prin lege, adică dacă muncitorilor li se va da repaus numai în zilele de sărbătoare obligatorii, stabilite prin lege, iar în celelalte sărbători care se țin în mod obișnuit fabricanții vor reuși să-i constrîngă pe muncitori să se prezinte la lucru. Dacă vor reuși sau nu, asta rămîne de văzut. Acest lucru depinde de împotrivirea muncitorilor. Dar este în afară de orice îndoială că fabricanții vor căuta să se despăgubească pentru reducerea zilei de muncă, micșorînd numărul sărbătorilor. Tot atît de neîndoielnic este că legea înlesnește pe toate căile această nobilă tendință a capitaliștilor de a asupra pe muncitori. Să vedem deci ce ar rezulta în acest caz. Pentru a putea compara timpul de muncă în cadrul rînduieșilor vechi și al celor noi (adică potrivit legii din 2 iunie 1897), trebuie să luăm *numărul orelor de muncă în cursul unui an* : numai făcînd un asemenea calcul putem ține seama atît de toate zilele de sărbătoare cît și de reducerea timpului de muncă în ajun de sărbători. Așadar, cîte ore pe an lucrează în mod obișnuit un muncitor de fabrică din Rusia acum, adică înainte de intrarea în vigoare a legii din 2 iunie 1897 ? Se înțelege de la sine că în această privință nu există date absolut precise, pentru că nu se poate calcula numărul de ore pe care le lucrează fiecare muncitor. Trebuie să recurgem la date culese în mai *multe* fabrici : se presupune că în celelalte fabrici numărul orelor este aproximativ același ca și în cele cercetate. Să luăm datele culese în gubernia Moscova. Numărul zilelor lucrătoare pe an a fost calculat cu precizie în 45 de fabrici mari. S-a constatat că toate aceste 45 de fabrici la un loc totalizează 12.010 zile lucrătoare pe an, adică în medie revin la o fabrică 267 de zile lucrătoare pe an *. Numărul orelor de muncă pe săptămîină reprezintă, în

* Dacă anul are 267 de zile lucrătoare, înseamnă că numărul zilelor nelucrătoare, al zilelor de sărbătoare, este egal cu 98. Mai sus am arătat că numărul sărbătorilor este egal cu 89, dar noi am luat, în primul rînd, numai fabricile mecanizate, iar în al doilea rînd n-am luat numărul mediu al sărbătorilor care se țin la toate fabricile, ci numărul sărbătorilor care se țin în majoritatea cazurilor.

medie (potrivit datelor referitoare la cîteva sute de fabrici), 74, adică $12 \frac{1}{3}$ ore pe zi. Înseamnă că într-un an s-a lucrat în total $267 \times 12 \frac{1}{3} = 3.293$ de ore, sau, ca să rotunjim cifra, 3.300 de ore. Pentru oraşul Odesa am calculat datele referitoare la 54 de fabrici mari, în privinţa cărora cunoaştem atît numărul zilelor de muncă într-un an cît şi numărul orelor. Reiese că la toate aceste fabrici media orelor de muncă într-un an este de 3.139, adică e mult mai mică decît în gubernia Moscova. La Odesa, ziua de muncă este mai scurtă : cea mai obişnuită este ziua de muncă de 10 ore şi jumătate, iar în medie pentru aceste 54 de fabrici – 10,7 ore. De aceea numărul orelor de muncă pe an este mai mic, cu toate că numărul zilelor de sărbătoare este mai redus. Să vedem acum cîte ore se va lucra după noua lege. Înainte de toate trebuie să stabilim numărul zilelor de muncă într-un an. În acest scop, din cele 365 de zile ale anului trebuie să scădem, în primul rînd, 66 de zile de sărbătoare ; în al doilea rînd, $\frac{1}{2}$ de zi din ajunul crăciunului ; în al treilea rînd, trebuie să scădem timpul liber care îi rămîne muncitorului datorită faptului că în ajun de sărbătoare lucrul se termină cu o oră şi jumătate mai devreme. Ajunuri de sărbătoare sînt 60 (nu 66, pentru că vreo şase zile de sărbătoare sînt urmate de alte zile de sărbătoare). Prin urmare, de pe urma reducerii timpului de muncă în zilele de ajun de sărbătoare vor rezulta $60 \times 1 \frac{1}{2} = 90$ de ore de muncă, sau 8 zile de muncă. În total deci trebuie să scădem din 365 de zile – $74 \frac{1}{2}$ zile de sărbătoare ($66 + \frac{1}{2} + 8 = 74 \frac{1}{2}$). Rămîn $290 \frac{1}{2}$ zile de muncă, sau $290 \frac{1}{2} \times 11 \frac{1}{2} = 3.340$ de ore de muncă. Reiese deci că, în cazul cînd numărul zilelor de sărbătoare va fi redus la numărul zilelor de sărbătoare obligatorii prevăzute de lege, *situaţia muncitorilor nu numai că nu se va îmbunătăţi de pe urma introducerii noii legi, ci mai curînd chiar se va înrăutăţi* : în general, timpul lor de muncă într-un an va rămîne cel de pînă acum sau chiar *va creşte* ! Desigur, calculul nu-i decît aproximativ : o precizie absolută nu este posibilă în acest domeniu. Dar acest calcul se bazează pe date perfect valabile şi ne arată clar ce viclesug a folosit guvernul pentru a-i împila pe muncitori, reducînd numărul zilelor de sărbătoare obligatorii în comparaţie cu numărul zilelor de

sărbătoare care se țin în mod obișnuit. Acest calcul arată limpede că, dacă muncitorii nu vor da dovadă de solidaritate și nu se vor uni spre a opune împotriva fabricanților, situația lor se poate înrăutăți de pe urma introducerii noii legi! Și nu trebuie să uitați că tot calculul acesta nu se referă decât la munca *de zi*, și anume la munca în timpul *orelor reglementare*. Dar munca prestată în orele suplimentare? Am văzut doar că în privința ei legea n-a stabilit nici un fel de restricții și nu se știe dacă domnii miniștri vor introduce vreo restricție în regulamentele a căror întocmire „a fost lăsată la latitudinea” lor. Această lipsă de restricții în ceea ce privește orele suplimentare constituie principalul motiv care îi determină pe muncitori să se îndoiască dacă noua lege le va aduce vreo îmbunătățire. Dacă în condițiile reducerii zilei normale (reglementare) de muncă salariile majorității muncitorilor ruși vor rămâne la nivelul revoltător de scăzut la care se află astăzi, *atunci, împins de mizerie, muncitorul va fi nevoit să consimtă să lucreze ore suplimentare și situația lui nu se va îmbunătăți*. Muncitorul nu trebuie să muncească mai mult de 8 ore pe zi, pentru ca să-i rămână astfel timp pentru odihnă, pentru lărgirea orizontului său, pentru exercitarea drepturilor sale de om, de tată de familie și de cetățean. Trebuie ca salariul muncitorului să nu fie un salariu de mizerie, ci să-i ajungă pentru un trai omenesc, pentru a se putea bucura și el de perfecționările ce se introduc în muncă, și să nu dea exploatativilor săi tot profitul. Dar dacă pentru același salariu muncitorul va fi nevoit să lucreze tot atâtea ore ca și înainte, nu-i este oare indiferent dacă munca lui excesivă se va numi reglementară sau suplimentară? Legea pentru reducerea zilei de muncă va rămâne atunci literă *moartă*, va fi *un simplu petic de hirtie*. În acest caz, noua lege nu-i va atinge cîtuși de puțin pe fabricanți, nu-i va sili să facă nici o concesie poporului muncitor. Și cinovnicii de la finanțe, căutînd să intre în grațiile capitaliștilor, *au și început să facă în acest sens aluzii străvezi*: în același articol din „Buletinul finanțelor” ei se grăbesc să-i liniștească pe domnii fabricanți, scriînd următoarele: „Noua lege, limitînd libertatea contractului de angajare pentru lucrări obișnuite, nu răpește fabricantului posibilitatea de a asigura funcționarea întreprinderii la orice

oră din zi sau din noapte și în caz de nevoie“ (da ! da ! bieții noștri fabricanți asupriți au doar atât de des „nevoie“ de munca gratuită a muncitorilor ruși !), „chiar și în zilele de sărbătoare, încheind în acest scop o înțelegere specială (pentru ore suplimentare) cu muncitorii“.

Vedeți cum se dau peste cap acești lachei ai sacului cu bani ! Domnilor fabricanți, spun ei, nu trebuie să vă îngrijorați prea mult : puteți „asigura funcționarea întreprinderii la orice oră din zi sau din noapte“, cu singura deosebire că munca care pînă acum era considerată reglementară va trebui s-o numiți *suplimentară*. *Schimbați numai denumirea muncii și cu asta ați rezolvat problema !*

Ceea ce te uimește cel mai mult în aceste cuvinte este impertinența cinovnicilor ; ei sînt dinainte convingși că orele suplimentare nu vor fi limitate în nici un fel (dacă orele suplimentare vor fi limitate, fabricantul nu va putea asigura funcționarea întreprinderii la orice oră din zi sau din noapte !). Ei sînt dinainte convingși că sfaturile lor cinice prin care îi îndeamnă fățiș pe fabricanți să nu se jeneze nu vor ajunge la urechile muncitorilor ! Se pare că în această privință și cinovnicii de la finanțe au sărit peste cal ! Pentru muncitori va fi foarte instructiv să afle *cum* discută cinovnicii cu fabricanții și ce sfaturi le dau. Aflînd acest lucru, muncitorii vor înțelege că, la adăpostul noii legi, împotriva lor se ridică vechii dușmani cu vechile lor tendințe de a înrobi pe muncitori pe cel mai „*legal* temeii“.

X

CARE ESTE INSEMNĂTATEA NOII LEGI ?

Cunoaștem acum noua lege în toate amănunțele ei. Nu ne mai rămîne decît să examinăm *însemnătatea* acestei legi pentru muncitori și pentru mișcarea muncitorească din Rusia.

Însemnătatea noii legi pentru reglementarea muncii în fabrici constă, pe de o parte, în faptul că ea este o concesie pe care guvernul a fost silit s-o facă, că este o *cucerire* smulsă guvernului polițist prin lupta muncitorilor uniți și conștienți. Promulgarea acestei legi denotă *succesul* mișcării muncitorești din Rusia, forța imensă a revendicărilor

conștiente și hotărâte ale maselor muncitorești. Nici un fel de persecuții, nici arestările și expulzările în masă, nici grandioasele procese politice, nici prigonirea muncitorilor, nimic n-a ajutat. Guvernul a făcut uz de toate mijloacele și forțele sale. El s-a năpustit asupra muncitorilor din Petersburg cu toată greutatea imensei puteri de care dispune. Fără nici un fel de judecată, cu o cruzime nemaiîntilnită el a urmărit și a prigonit pe muncitori, căutînd cu orice preț să *stîrpească* spiritul protestatar, de luptă al muncitorilor, căutînd să *înăbușe* în fașă mișcarea socialistă a muncitorilor, îndreptată împotriva fabricanților și împotriva cîrmuirii. Nimic n-a ajutat și guvernul a trebuit să se convingă că nici un fel de persecuții împotriva unor muncitori nu vor putea nimici *mișcarea muncitorească* și că trebuie să facă concesii. O cîrmuire absolutistă, care se consideră atotputernică și independentă de popor, a fost nevoită să cedeze revendicărilor cîtorva zeci de mii de muncitori din Petersburg. Am văzut cît de neînsemnate și cît de echivoce sînt aceste concesii. Dar acesta nu este decît primul pas. Mișcarea muncitorească a depășit de mult cadrul Petersburgului ; ea se dezvoltă tot mai larg, cuprinzînd tot mai adînc masele de muncitori industriali *din întreaga țară*, iar atunci cînd toate aceste mase, conduse de un partid socialist unic, își vor prezenta în comun revendicările, guvernul nu va mai scăpa cu o concesie atît de infimă !

Pe de altă parte, însemnătatea noii legi constă în faptul că ea *dă*, în mod necesar și inevitabil, *un nou impuls* mișcării muncitorești din Rusia. Am văzut că legea a căutat să lase pretutindeni tot felul de porțițe pentru fabricanți, a căutat să lase neprecizate cele mai importante probleme. Între fabricanți și muncitori se va încinge pretutindeni o luptă în jurul aplicării acestei legi ; această luptă se va desfășura într-un cadru mult mai vast, căci legea este valabilă pe întregul teritoriu al Rusiei. Și muncitorii vor ști să ducă această luptă în mod conștient și hotărît, vor ști să stăruie în revendicările lor, vor ști să evite cursele pe care le întind legile noastre polițienești împotriva grevelor. Introducerea noilor rînduieli în ceea ce privește munca în fabrici, modificarea duratei zilei de muncă obișnuite, reglementare

în marea majoritate a fabricilor din întreg cuprinsul țării vor aduce foloase imense, trezind din letargie cele mai înapoiate pături ale muncitorilor, stîrnind pretutindeni cel mai viu interes pentru problemele și regulamentele referitoare la condițiile de muncă din fabrici, oferind muncitorilor un prilej *legal* admirabil și propice pentru a-și formula *revendicările*, pentru a apăra *felul în care înțeleg ei legea*, pentru a cere respectarea *obiceiurilor vechi* atunci cînd acestea sînt mai avantajoase pentru muncitori (de pildă să ceară respectarea *sărbătorilor care se țin în mod obișnuit*, încetarea lucrului în zilele de sîmbătă nu cu o oră și jumătate mai devreme, ci cu 2 ore și chiar mai mult), să revendice condiții mai avantajoase la încheierea *noilor înțelegeri* în ceea ce privește orele suplimentare, să revendice *salarii mai mari*, pentru ca reducerea zilei de muncă să aducă muncitorilor un folos real fără a le cauza vreun prejudiciu.

ADAOS

I

Broșura despre noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici (legea din 2 iunie 1897) era deja scrisă când, la începutul lunii octombrie, a fost publicat *regulamentul cu privire la aplicarea* acestei legi, aprobat la 20 septembrie 1897 de către ministerul de finanțe de comun acord cu ministerul afacerilor interne. Am arătat mai sus imensa importanță pe care acest regulament trebuie s-o aibă pentru întreaga lege. De data aceasta ministerul s-a grăbit să publice regulamentul înainte de intrarea în vigoare a noii legi, pentru că regulamentul (după cum vom vedea îndată) prevede cazurile în care sînt îngăduite derogări de la dispozițiile noii legi, adică cazurile în care este permisă „funcționarea întreprinderilor“ peste timpul stabilit prin lege. Dacă acest regulament n-ar fi fost imperios necesar fabricanților, muncitorii ar fi trebuit să mai aștepte, desigur, mult și bine publicarea lui. Curînd după apariția „regulamentului“ au fost publicate și „instrucțiunile către funcționarii inspecției de fabrică“ în legătură cu aplicarea legii din 2 iunie 1897, sub pretextul de a *explica* numai inspectorilor de fabrici modul de aplicare a legii ; aceste instrucțiuni legalizează bunul plac al cinovnicilor și sînt în întregime îndreptate *împotriva muncitorilor*, permițînd fabricanților să eludeze în fel și chip dispozițiile legii. Guvernului imperial îi place mult să scrie vorbe frumoase în textele legilor, pentru a permite apoi eludarea acestor legi, înlocuindu-le prin *instrucțiuni*. O analiză amănunțită a regulamentului ne va arăta că noile instrucțiuni au tocmai o astfel de menire. Relevăm de asemenea că

aceste „instrucțiuni“ *au fost* în bună parte *copiate cuvînt cu cuvînt* din articolul apărut în „Buletinul finanțelor“, la care ne-am referit de repetate ori în broșura despre noua lege *. În această broșură am relevat, de pildă, că „Buletinul finanțelor“ a sugerat fabricanților un mijloc de șicană, explicîndu-le că noua lege nu se aplică în cazurile cînd în contractul dintre muncitor și fabricant nu se spune nimic despre timpul de muncă, întrucît muncitorul, pretind cei de la „Buletin“, nu este în acest caz „un muncitor salariat, ci o persoană care primește o comandă“. Această interpretare șicanatoare este reprodusă cuvînt cu cuvînt în textul „instrucțiunilor“. Regulamentul conține 22 de articole, dintre care multe nu fac decît să repete textul integral al articolelor legii din 2 iunie 1897. Menționăm că acest regulament privește numai întreprinderile „care țin de ministerul finanțelor“; el nu privește nici uzinele siderurgice, nici atelierele căilor ferate, nici uzinele statului. Trebuie să se facă o distincție netă între acest regulament și legea propriu-zisă: regulamentul a fost întocmit doar *în dezvoltarea* legii, iar miniștrii care l-au întocmit pot oricînd să-l completeze, să-l modifice sau să-l înlocuiască printr-un alt regulament. Regulamentul conține dispoziții cu privire la următoarele cinci chestiuni: 1) pauzele; 2) repausul în zilele de duminică și de sărbătoare; 3) derogările de la noua lege; 4) schimburile și 5) orele suplimentare. Să examinăm amănunțit dispozițiile referitoare la fiecare dintre aceste chestiuni, arătînd concomitent cum recomandă ministerul de finanțe în instrucțiunile sale să fie aplicat acest regulament.

II

În ceea ce privește pauzele, regulamentul stabilește: în primul rînd, că pauzele nu sînt cuprinse în numărul orelor de muncă, că în timpul pauzei muncitorul este liber; pauzele trebuie să fie indicate în regulamentul de ordine interioară; în al doilea rînd, că stabilirea pauzei este obligatorie numai în cazul cînd timpul de muncă trece de 10 ore pe zi și că ea trebuie să fie de cel puțin 1 oră. Această

* Vezi volumul de față, pag. 262. — *Nota red.*

dispoziție nu îmbunătățește cîtuși de puțin situația muncitorilor. Mai curînd invers. O pauză de 1 oră este extrem de scurtă : în majoritatea fabricilor s-a statornicit o pauză de o oră și jumătate pentru masă și uneori încă o jumătate de oră pentru micul dejun. Miniștrii au avut grijă să introducă în regulament pauza cea mai scurtă ! Într-o oră muncitorul adesea nu reușește nici să se repeadă pînă acasă ca să ia masa.

Firește, muncitorii nu vor îngădui să fie stabilită o pauză atît de scurtă și vor cere o pauză mai mare. Cealaltă restricție în ceea ce privește obligativitatea pauzei creează și ea posibilități de împilare a muncitorilor : potrivit regulamentului întocmit de miniștri, pauza *este obligatorie* numai în cazul cînd ziua de muncă trece de 10 ore ! Prin urmare, dacă ziua de muncă este de 10 ore, fabricantul este în drept să refuze stabilirea unei pauze pentru muncitori ! Deci și în acest caz muncitorii vor trebui să aibă ei înșiși grijă ca fabricanții să nu poată și să nu se încumete să uzeze de un asemenea drept. Muncitorii au dreptul să nu accepte asemenea dispoziții (atunci cînd ele se introduc în regulamentul de ordine interioară) și să ceară ca pauzele să fie mai frecvente. Miniștrilor li s-a părut că nici aceste dispoziții sicanatorii nu sînt de ajuns. Într-o „notă“ la acest articol din regulament se spune că „în cazul unor piedici serioase *se admit* derogări de la această dispoziție“, adică *se admite* ca domnii fabricanți să nu dea de loc pauză muncitorilor ! Miniștrii admit acest lucru, dar e puțin probabil că-l *vor admite* și muncitorii. În afară de aceasta, miniștrii *admit* derogări și în cazul cînd se va constata că dispoziția referitoare la acordarea pauzei este împovărătoare pentru muncitori. O, cită grijă din partea domnilor miniștri ! Că întreruperea lucrului va fi „împovărătoare“ pentru muncitori, la asta s-au gîndit miniștrii noștri, dar că cerința de a prîzi într-o singură oră este „împovărătoare“ pentru muncitori sau că pentru ei este și mai „împovărător“ să muncească 10 ore fără întrerupere, despre aceasta domnii miniștri n-au suflat nici o vorbă ! A treia dispoziție referitoare la pauze stabilește că fiecărui muncitor trebuie să i se acorde posibilitatea de a mîncea cel puțin o dată la fiecare 6 ore. Pe de altă parte însă, regulamentul nu prevede o *pauză* la fiecare 6 ore ;

atunci care-i rostul acestei dispoziții ? Cum poate muncitorul să mănince dacă nu se dă pauză ? Domnii miniștri nu și-au bătut capul cu asemenea întrebări. Dacă nu e pauză (se spune în regulament), muncitorului „trebuie să i se dea posibilitatea de a lua masa în timpul lucrului ; în acest scop, regulamentul de ordine interioară trebuie să indice locul unde se poate lua masa“. Toată această dispoziție este atît de stupidă, încît nu-ți rămîne decît să ridici din umeri : Una din două : *sau* acest „loc unde se poate lua masa“ va fi indicat *în altă parte decît locul de muncă al muncitorului*, și atunci *pauza* este inevitabilă. Sau acest loc va fi indicat chiar la *locul de muncă al muncitorului*, și atunci care-i rostul indicării locului ? Din moment ce muncitorul nu are voie să întrerupă lucrul, cum poate el să mănince *în timpul* lucrului ? Pentru domnii miniștri muncitorul nu este decît o mașină : dacă mașina poate fi alimentată cu ulei în timpul cînd funcționează (își zic „grijuliii“ noștri lachei ai capitalului, miniștrii), de ce n-ar putea și muncitorul să-și vîre pe gît mîncarea în timpul lucrului ? Muncitorilor nu le mai rămîne decît o singură speranță, și anume că numai în birocraticile cancelarii ruse a putut fi născocită o dispoziție atît de stupidă și că în fapt ea nu va fi aplicată. Muncitorii vor cere ca „locul unde se poate lua masa“ *să fie altul decît locul lor de muncă* ; ei vor cere o *pauză* la fiecare 6 ore. Alte reguli referitoare la pauze nu există în regulament. Miniștrii au dezvoltat legea în așa fel, încît ea nu poate decît să înrăutățească situația muncitorilor dacă ei nu se vor apăra singuri și nu vor insista laolaltă asupra satisfacerii revendicărilor lor, respingînd dispozițiile cuprinse în regulamentul ministerial.

III

Cu privire la repausul în zilele de duminică și de sărbătoare, regulamentul nu conține decît o singură dispoziție scurtă, și anume că în zilele de duminică și de sărbătoare muncitorii se bucură de un repaus continuu de cel puțin 24 de ore. *Mai puțin decît atîta* nu se putea stabili „în dezvoltarea“ unei legi care reglementează repausul în zilele de duminică și de sărbătoare. Mai puțin de 24 de ore nu se

putea stabili. Cît despre posibilitatea de a stabili pentru muncitori ceva mai mult (de pildă 36 de ore, cum se obișnuiește în unele țări), la aceasta miniștrii noștri nici nu s-au gîndit. În privința muncitorilor necreștini, regulamentul nu spune nimic.

IV

În ceea ce privește derogările de la lege, regulamentul conține dispoziții numeroase, foarte numeroase și foarte amănunțite. Amintim muncitorilor că legea a lăsat la latitudinea miniștrilor să prevadă în cadrul regulamentelor derogări de la lege fie în sensul *lărgirii* cerințelor legii (adică să prevadă în sarcina fabricanților mai multe obligații în favoarea muncitorilor), fie în sensul *restrîngerii* cerințelor legii (adică să prevadă în sarcina fabricanților *mai puține* obligații în favoarea muncitorilor). Să vedem cum au procedat miniștrii. Prima dispoziție. Derogări de la lege sînt admise în cazul cînd „munca pe care o depun muncitorii are un caracter *continuu*, adică nu poate fi întreruptă oricînd fără a cauza stricăciuni mașinilor, materialelor sau produselor“. În aceste cazuri este permisă „funcționarea întreprinderii“ și peste timpul stabilit prin lege. Regulamentul cere numai ca în acest caz, în primul rînd, numărul orelor de lucru ale unui muncitor în decurs de două zile consecutive să nu depășească 24 de ore (iar în cazul cînd se lucrează un schimb incomplet – 30 de ore). În paragraful referitor la schimburi vom vedea de ce se spune 24 de ore în două zile consecutive și nu 12 ore pe zi. În al doilea rînd, regulamentul prevede că în industriile cu activitate neîntreruptă muncitorul trebuie să aibă pe lună 4 zile de repaus, dacă ziua lui de muncă este mai mare de 8 ore. Reiese deci că, pentru muncitorii care lucrează în industriile cu activitate *continuuă*, numărul zilelor de repaus este *simțitor redus* : 4 zile pe lună, sau 48 de zile pe an, atunci cînd *chiar* legea (cu toată reducerea numărului zilelor de sărbătoare) a lăsat 66 de zile de sărbătoare obligatorii pe an. Ce motive întemeiate au avut miniștrii să reducă acest număr de sărbători ? Absolut nici unul ; *continuitatea* este afectată și în cazul cînd se acordă

numai 4 zile de sărbătoare pe lună, adică fabricanții trebuie oricum să angajeze alți muncitori pentru zilele de sărbătoare (dacă producția are *într-adevăr* un caracter continuu, adică nu poate fi *întreruptă*). Prin urmare, reducînd și mai mult zilele de sărbătoare ale muncitorilor, domnii miniștri au făcut-o *exclusiv* pentru a-i „stînjeni” cît mai puțin pe fabricanți, pentru a împuțina cazurile de angajări *suplimentare* de muncitori ! Mai mult chiar, „instrucțiunile” permit pînă și inspectorilor de fabrici să aprobe regulamente de ordine interioară prin care se stabilește pentru muncitori *un număr și mai mic de zile de repaus* ! Inspectorul de fabrici trebuie doar să raporteze acest lucru departamentului comerțului și industriei. Acesta este un exemplu cît se poate de concret, care arată de ce guvernul nostru preferă să facă legi care nu spun nimic și să întocmească în schimb regulamente și instrucțiuni amănunțite : pentru a modifica o dispoziție supărătoare este suficient să se adreseze în acest sens o rugămintă departamentului... veniturilor inocente !! Tot astfel inspectorul de fabrici poate (potrivit instrucțiunilor !) să aprobe să fie considerate ca avînd caracter continuu și alte munci decît cele indicate în lista anexată la instrucțiuni : este suficient să se raporteze departamentului... Într-o notă la acest articol din regulament se spune că muncile cu caracter continuu trebuie să fie specificate *în mod expres* în regulamentul de ordine interioară. „Derogări de la această lege se admit numai în măsura în care acest lucru este *într-adevăr* necesar” (așa spune regulamentul întocmit de miniștri). Dar cine va controla dacă acest lucru este *într-adevăr* necesar sau nu ? Nimeni în afară de muncitori. Ei trebuie să vegheze ca în regulamentul de ordine interioară să nu se prevadă excepții pentru munci continue decît în caz de nevoie *reală*. A doua dispoziție. Derogări de la lege sînt admise în cazurile cînd muncitorii îndeplinesc munci auxiliare în diferite sectoare ale producției (reparații curente, îngrijirea cazanelor, a motoarelor și mecanismelor de transmisie, încălzitul, iluminatul, aprovizionarea cu apă, serviciul de pază și de pompieri etc.). Aceste derogări trebuie de asemenea să fie *specificate în mod expres* în regulamentul de ordine interioară. În ceea ce privește zilele de repaus pentru acești muncitori, *regulamentul nu spune absolut nimic*. Și în

acest caz muncitorilor nu le rămîne altceva decît să se îngrijească singuri de repausul lor, adică să nu accepte un regulament de ordine interioară în care să nu se prevadă zile de repaus pentru acești muncitori. A treia dispoziție. Derogări de la regulamentul referitor la ziua de muncă și la repausul în zilele de duminică și de sărbătoare și de la regulamentul de ordine interioară se admit și în următoarele două cazuri : în primul rînd, în cazuri de defectare subită a unor mașini, unelte etc. care a provocat sistarea lucrului în întreaga fabrică sau într-o secție a ei. Se admite ca în aceste cazuri *reparațiile* necesare să fie efectuate fără a se ține seama de prevederile regulamentului. În al doilea rînd, dispozițiile regulamentului nu se aplică în cazul efectuării unor „lucrări cu caracter temporar în orice secție a întreprinderii atunci cînd, în urma unui incendiu, a unei avarii și a altor împrejurări neprevăzute, activitatea secției respective a întreprinderii s-a restrîns pentru un timp sau a încetat cu desăvîrșire și cînd acest lucru este necesar pentru a asigura funcționarea din plin a celorlalte secții ale întreprinderii“. (În acest caz fabricantul trebuie să-l înștiințeze în aceeași zi pe inspectorul de fabrici, care este investit cu dreptul de a *autoriza* asemenea lucrări). Această din urmă prevedere arată cît de mare este „grija“ miniștrilor ca fabricanții să nu cheltuiască o rublă în plus. Într-una din secțiile unei fabrici a fost un incendiu. Lucrul s-a oprit. După ce s-au reparat stricăciunile, fabricantul vrea să recupereze timpul pierdut. *De aceea* ministrul îi îngăduie să stoarcă de la muncitori oricîtă muncă în plus, punîndu-i să muncească chiar și 18 ore pe zi. Dar ce vină au în toate acestea muncitorii ? Cînd fabricantul realizează profituri în plus, le împarte el oare cu muncitorii ? Reduce el în cazul acesta ziua de muncă ? Atunci de ce *să li se prelungescă* muncitorilor ziua de muncă atunci cînd fabricantul are de suportat o pagubă ? Aceasta înseamnă pur și simplu : profitul e al meu, iar paguba s-o suporte muncitorii. Dacă este vorba de recuperarea timpului pierdut, de ce să nu se recurgă la angajarea unui număr suplimentar de muncitori ? Este uimitoare „grija“ miniștrilor ruși pentru punga domnilor fabricanți ! A patra dispoziție. Derogări de la noua lege sînt admise și „în alte cazuri excepționale, deosebit de importante“. (Care alte cazuri ar

mai putea să survină ? S-au enumerat doar atâtea cazuri excepționale, deosebit de importante, încît s-ar părea că n-au mai rămas altele !). Asemenea derogări se aprobă de ministrul de finanțe și de ministrul afacerilor interne pentru fiecare caz în parte. Aceasta înseamnă că fabricantul va cere, miniștrii vor aproba și totul va fi în regulă. Pe muncitori nu-i întreabă nimeni ; unde s-a mai pomenit ca „domnii“ să ceară părerea prostimii ? Treaba prostimii este să muncească pentru capitaliști și nu să discute dacă ceea ce l-a determinat pe fabricant să se milogească este un caz „excepțional“ sau cea mai obișnuită goană după câștig. Acestea sînt, în regulamentul aprobat de miniștri, dispozițiile referitoare la cazurile de derogare de la noua lege. După cum vedem, toate aceste dispoziții arată cum și cînd poate fi ignorată legea, cum și cînd pot fi restrînse cerințele față de fabricanți, prescrise de lege în favoarea muncitorilor. Despre o lărgire a acestor cerințe, miniștrii nu suflă *nici măcar o singură vorbă*. Recomandăm muncitorilor să-și amintească cele spuse – în broșura despre noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici – în legătură cu scopul pentru care legea acordă miniștrilor drepturi atît de mari !

V.

În ceea ce privește schimburile, regulamentul cuprinde un singur articol scurt, care permite ca, în cazul cînd se lucrează 18 ore în două schimburi, numărul orelor de lucru să *fie sporit* la 12 ore pe zi, astfel ca în medie, calculat pe o perioadă de două săptămîni, timpul de muncă al fiecărui muncitor să nu depășească 9 ore pe zi. Iată deci încă o dispoziție care permite *sporirea* zilei de muncă. Cîte dispoziții pentru *sporirea* zilei de muncă, dar pentru reducerea ei n-a fost nici una și nici nu va fi ! Potrivit acestei prevederi, muncitorii pot fi siliți să muncească toată săptămîna cîte 12 ore pe zi, iar „instrucțiunile“ adaugă și în acest caz că inspectorii de fabrici pot aproba și alte derogări de la lege, raportînd directorului... Tot în legătură cu schimburile, este și articolul citat mai sus, care stabilește timpul de muncă la *24 de ore în două zile consecutive*, atunci cînd întreprin-

derea funcționează fără întrerupere. Instrucțiunile lămuresc de ce s-a spus 24 de ore în 2 zile consecutive și nu 12 ore pe zi. Prin aceasta se urmărește păstrarea scandalosului obicei adoptat în unele fabrici de a pune pe muncitor să lucreze încontinuu două *schimburi cu o întrerupere de 8 ore*; când schimburile sînt orînduite în felul acesta, muncitorul lucrează într-o zi 16 ore, iar în ziua următoare 8 ore, fără a avea vreodată posibilitatea de a se odihni sau de a dormi ca lumea. Este greu de imaginat ceva mai scandalos decît aceste schimburi; dar miniștrii nu numai că n-au făcut nimic pentru a îngrădi asemenea rînduieli revoltătoare, ci au avut chiar neobrăzarea să spună în „instrucțiuni“ că de multe ori asemenea schimburi sînt mai comode pentru muncitori!! Iată cum se îngrijesc miniștrii de *comoditatea muncitorilor!*

VI

În ceea ce privește orele suplimentare, la prima vedere regulamentul pare a cuprinde dispoziții cît se poate de precise. Limitarea orelor suplimentare constituie esențialul nu numai în regulamentul ministerial, ci și în întreaga economie a noii legi. Am arătat mai sus că în această privință legea nouă se exprimă în termenii cei mai vagi și că la început ministerul de finanțe intenționase să nu adauge nici un fel de dispoziții în ceea ce privește orele suplimentare. Acum constatăm că miniștrii au limitat totuși orele suplimentare, și anume la cifra pe care intenționa s-o adopte comisia care a întocmit noua lege, adică la 120 de ore pe an. În schimb, în „instrucțiunile sale“, ministrul finanțelor a repetat, spre lămurirea inspectorilor de fabrici, toate terti-purile și interpretările chițibușare *în detrimentul* muncitorilor pe care, în cartea despre noua lege, le-am citat din „Buletinul finanțelor“: repetăm, „instrucțiunile“ sînt copiate după „Buletinul finanțelor“.

Prima dispoziție se referă la acel text din noua lege potrivit căruia fabricantul poate stipula în contractul cu muncitorii clauze referitoare la orele suplimentare a căror necesitate rezultă din condițiile tehnice ale producției. Am mai vorbit despre caracterul vag al acestui text de lege. Or,

acest articol din lege este deosebit de important : dacă în regulamentul de ordine interioară se introduc clauze referitoare la orele suplimentare, orele suplimentare *sînt obligatorii* pentru muncitor și, *în felul acesta, întreaga lege devine inaplicabilă*. Acum regulamentul ministerial lămurește astfel sensul acestei expresii : drept munci „a căror necesitate rezultă din condițiile tehnice ale producției” pot fi socotite numai muncile reclamate de „abateri cu totul întîmplătoare de la mersul normal al producției, legate de caracterul producției propriu-zise”. Înseamnă deci că abaterile care se datoresc unor comenzi sporite nu intră în această categorie (pentru că nu sînt legate de caracterul producției). De asemenea nu intră în această categorie abaterile provocate de incendiu, de avarii etc., pentru că nici ele nu sînt legate de caracterul producției propriu-zise. După *bunul-simț*, dispoziția de mai sus ar trebui înțeleasă numai în felul acesta. Aici însă în ajutorul fabricanților vin „instrucțiunile”. „Instrucțiunile” dezvoltă într-un mod atît de strălucit textele referitoare la cazurile în care orele suplimentare pot fi declarate obligatorii pentru muncitori, introducîndu-le în condițiile de angajare, adică în regulamentul de ordine interioară, încît în aceste cazuri poate fi încadrat *literalmente tot ce vrei*. Într-adevăr, să-și amintească muncitorii cum *a fost dezvoltată* legea în articolul din „Buletinul finanțelor” și să compare acum acest articol cu „instrucțiunile”. La început „instrucțiunile” vorbesc despre munci „a căror necesitate rezultă din condițiile tehnice ale producției”, apoi strecoară pe neobservate o altă expresie : „munci absolut necesare” (așa ?! dar cine va aprecia necesitatea ?), iar ceva mai încolo instrucțiunile dau și mostre de „necesitate absolută” : reiese că aici se încadrează și cazurile în care fabricantului îi este „imposibil sau greu (cîntec vechi !) să mărească numărul muncitorilor”, cazurile cînd munca se execută în mare grabă și este urgentă (de pildă în cazul muncilor sezoniere) ; cînd trebuie asigurată apariția zilnică a unui ziar ; cînd munca nu poate fi prevăzută din timp etc. Într-un cuvînt, poți să ceri tot ce vrei. Lachei nerușinați ai capitaliștilor, cinovnicii de la ministerul de finanțe *au dezvoltat* în așa fel legea, încît fabricantul *are dreptul* să prevadă în regulamentul de ordine interioară *ore suplimentare*

pentru orice fel de munci. Or, din moment ce o astfel de dispoziție este introdusă în regulamentul de ordine interioară, toată legea nouă se duce de răpă și totul rămîne cum a fost. Muncitorii nu trebuie să admită introducerea unor asemenea dispoziții în regulamentul de ordine interioară, altfel situația lor nu numai că nu se va îmbunătăți, dar chiar se va înrăutăți. Din acest exemplu muncitorii pot vedea că fabricanții și cinovnicii se înțeleg între ei cum să-i strîngă în chingi și de aci înainte pe muncitori, dar de data aceasta în baza legii. „Instrucțiunile“ arată clar această cîrdășie dintre ei, această slugărnicie a ministerului de finanțe față de interesele capitaliștilor.

A doua dispoziție referitoare la munca suplimentară stabilește că durata ei nu trebuie să depășească 120 de ore pe an de fiecare muncitor, dar că în această cifră *nu sînt incluse*, în primul rînd, orele suplimentare prevăzute prin contract ca fiind obligatorii pentru muncitori „în virtutea condițiilor tehnice ale producției“, și, după cum am văzut mai sus, miniștrii au permis ca această expresie să fie interpretată în așa fel încît aici să se poate încadra *cele mai diferite* cazuri care nu au nimic comun cu „condițiile tehnice ale producției“; în al doilea rînd, nu sînt incluse orele suplimentare care se efectuează în urma unui incendiu, a unei avarii etc., sau a celor necesare pentru recuperarea timpului pierdut în urma încetării lucrului într-una din secțiunile întreprinderii.

Luată la un loc, toate aceste dispoziții referitoare la orele suplimentare amintesc foarte bine de cunoscuta fabulă în care leul împarte „frățește“ prada între tovarășii săi de vînătoare: o parte i se cuvine de drept, alta pentru că este regele animalelor; a treia pentru că este cel mai puternic; cît despre ultima parte, cine va întinde laba s-o înhațe, să-și ia rămas bun de la viață¹⁰⁷. Exact așa vor proceda acum la noi fabricanții în ceea ce privește orele suplimentare. În primul rînd, ei vor storce de la muncitori, ca fiind „cuvinită de drept“, munca suplimentară, „a cărei necesitate izvorăște din condițiile tehnice ale producției“, adică orice fel de muncă, cu singura condiție să fie trecută în regulamentul de ordine interioară. În al doilea rînd, ei vor storce de la muncitori munca „în cazuri speciale“, adică atunci cînd vor să-și scoată paguba pe spinarea muncitorilor. În al

treilea rînd, ei vor mai stoarce de la muncitori alte 120 de ore pe an, pe baza faptului că ei sînt bogați, iar muncitorii sînt săraci. Apoi, în al patrulea rînd, în „cazuri excepționale“ ei vor obține de la miniștri înlesniri speciale. Ei, și pe urmă, ceea ce va mai rămîne după asta din cele 24 de ore ale zilei și ale nopții constituie timpul de care muncitorii pot dispune „liber“, dar fără a uita cîtuși de puțin că guvernul dreptății nu „le răpește dreptul“ de a munci și 24 de ore pe zi... Pentru ca această stoarcere a muncii suplimentare să se facă *în conformitate cu legea*, s-a stabilit că fabricanții trebuie să înființeze *registre* speciale pentru toate aceste categorii de muncă suplimentară. Într-un registru se vor trece orele suplimentare stoarse muncitorilor ca fiind convenite „de drept“, într-un alt registru orele stoarse în „cazuri speciale“, în al treilea cele stoarse în baza unei „înțelegeri speciale“ (nu mai mult de 120 de ore pe an), în al patrulea orele stoarse în „cazuri excepționale“. În loc să rezulte o îmbunătățire a situației muncitorilor, nu vor rezulta decît formalități birocratice și scriptologie cancelaristă (așa cum se și întîmplă întotdeauna după toate reformele guvernului absolutist rus). Ureadnicii de fabrică vor vizita fabricile și „vor supraveghea“... aceste registre (în care nici dracul nu se va putea descurca), iar în timpul liber care le va rămîne după aceste îndeletniciri folositoare vor raporta directorului departamentului comerțului și al manufacturilor ce daruri noi ar mai trebui făcute fabricanților, iar departamentului poliției – despre grevele declarate de muncitori. Descurcăreți mai sînt negustorii aștia în companie cu bașbuzucii care alcătuiesc guvernul nostru ! La un preț acceptabil ei vor angaja acum în străinătate încă un reprezentant care, țipînd la toate răspîntiile, va vesti „Europei“ ce legi pline de solitudine pentru muncitori există în țara noastră.

VII

Să aruncăm, în încheiere, o privire generală asupra regulamentului ministerial. Să ne amintim ce categorii de dispoziții au fost lăsate de noua lege la latitudinea domnilor miniștri ? La latitudinea lor au fost lăsate următoarele trei

categorii de dispoziții : 1) dispoziții pentru lămurirea legii ; 2) dispoziții pentru lărgirea sau restrângerea cerințelor noii legi față de fabricanți ; 3) dispoziții privitoare la industriile deosebit de vătămătoare pentru muncitori. Dar cum și-au exercitat miniștrii dreptul ce le-a fost acordat prin lege ?

La prima categorie, ei s-au mărginit la strictul necesar, la un minim sub care nu se mai putea coborî. În ceea ce privește orele suplimentare, ei le-au admis în proporții foarte mari și foarte elastice – 120 de ore pe an –, introducînd totodată prin instrucțiuni atîtea excepții încît dispozițiile regulamentului rămîn complet lipsite de eficacitate. Ei au avut grijă să reducă pauzele pentru muncitori, în timp ce rînduielile referitoare la schimburi, cu toate abuzurile lor revoltătoare, au fost lăsate neschimbate, dacă n-au fost chiar înrăutățite.

La categoria a doua, miniștrii *au făcut totul* pentru a restrînge cerințele noii legi față de fabricanți, adică *au făcut totul pentru fabricanți și absolut nimic pentru muncitori* : regulamentul nu conține nici o dispoziție care să lărgescă cerințele noii legi față de fabricanți în favoarea muncitorilor.

La categoria a treia (adică în ceea ce privește luarea unor dispoziții pentru ocrotirea muncitorilor nevoiți să lucreze în industriile cele mai vătămătoare), miniștrii n-au făcut absolut nimic, n-au suflat în această privință nici măcar o singură vorbă. Numai în instrucțiuni se menționează că inspectorii de fabrici pot înainta departamentului rapoarte în legătură cu industriile deosebit de vătămătoare ! Inspectorii de fabrici puteau și înainte „să raporteze“ tot ce voiau. Numai că, din motive inexplicabile, pînă acum ureadnicii de fabrică „raportau“ despre greve muncitorești, despre metode de prigonire și nu despre ocrotirea muncitorilor în industriile deosebit de vătămătoare.

De aici muncitorii pot să vadă singuri la ce se pot aștepta din partea cinovnicilor guvernului polițist. Pentru a obține ziua de muncă de 8 ore și interzicerea totală a orelor suplimentare, muncitorii ruși vor mai trebui să ducă o luptă îndelungată și perseverentă.

Владиміръ Ильинъ

RECELA MIA...
 DIN...
 INDUSTRIEI...
 ЭКОНОМИЧЕСКІЕ
 ЭТЮДЫ И СТАТЬИ.

Къ характеристикѣ экономическаго романтизма. — Пермская кушарная перепись. — Перлы народническаго прожектерства. — Отъ какого наследства мы отказываемся? — Къ вопросу о нашей фабрично-заводской статистикѣ

С. ПЕТЕРБУРГЪ.

Типо-литографія А. Лейферта. Бол. Морская 65.

1899.

Coperta culegerii de articole ale lui V. I. Lenin
 „Studii și articole economice“
 Alăturată

RECENSĂMÎNTUL MEȘTEȘUGURILOR
DIN 1894/95 ÎN GUBERNIA PERM
ȘI PROBLEMELE GENERALE
ALE INDUSTRIEI „MEȘTEȘUGĂREȘTI“ 108

*Scris în deportare în august-
septembrie, nu mai târziu
de 7 (19) septembrie, 1897*

*Publicat pentru prima oară în 1898,
în culegerea : Vladimir Ilin.
„Studii și articole economice”.
Petersburg*

*Se tipărește după textul culegerii
„Studii și articole economice”,
confruntat cu textul culegerii :
Vl. Ilin. „Problema agrară”, 1908*

ARTICOLUL ÎNTII

(I. Date generale. — II. „Meșteșugarul“ * și munca salariată. — III. „Succesiunea bazată pe muncă și pe apartenența la obște“)

În vederea expoziției din 1896 de la Nijni-Novgorod, asociațiile științifice din Perm au întreprins, cu participarea zemstvei, o lucrare vastă, avînd ca titlu general : „Privire asupra ținutului Perm“. S-a strîns material pentru mai mult de 200 de coli ; întreaga lucrare urma să fie alcătuită din opt volume. Ca de obicei, însă, lucrarea n-a putut fi terminată pînă la deschiderea expoziției, și deocamdată n-a apărut decît primul volum, conținînd un studiu asupra industriei meșteșugărești din gubernie **. „Studiul“ prezintă un interes deosebit prin noutatea, bogăția și plenitudinea materialului care stă la baza lui. Acest material a fost cules în cadrul unui *recensămînt special al meșteșugurilor*, efectuat din fondurile zemstvei în 1894/95, pe gospodării, pe bază de chestionare individuale pentru fiecare cap de gospodărie. Datele au fost culese de zemski-nacialniki. Programul cercetării pe gospodării a fost foarte vast, cuprinzînd atît pe membrii familiilor meșteșugarilor-patroni cît și munca salariată folosită de meșteșugari, gospodăria lor agricolă, datele privitoare la aprovizionarea cu materii prime, la tehnica producției, repartizarea muncilor pe luni, desfacerea produse-

* Prin cuvîntul meșteșugar este tradus în acest articol cuvîntul rusesc „Kustar“, care în literatura narodnică era folosit pentru a desemna tipul țaranului care îmbină meșteșugul cu agricultura, ceea ce, potrivit teoriei narodnicilor, i-ar asigura independența economică. — *Nota trad.*

** „Privire asupra ținutului Perm. Studiu asupra stării industriei meșteșugărești din gubernia Perm“. Editat din fondurile zemstvei guberniale Perm. Perm, 1896, II + 365 pag. + 232 pagini cu tabele, 16 diagrame și o hartă a guberniei Perm. Prețul 1 rublă și 50 de copeici.

lor, data cînd au luat ființă stabilimentele, precum și date cu privire la datoriile meșteșugarilor. După cîte știm, date atît de amănunțite se publică, poate, pentru prima oară în literatura noastră. Dar cui îi este dat mult, de la acela se cere mult. Bogăția materialului ne îndreptățește să pretindem statisticienilor o prelucrare temeinică a acestui material, pe cînd în realitate „Studiul” este departe de a satisface în întregime această cerință. Atît datele din tabele cît și metoda de grupare și de prelucrare a acestor date prezintă numeroase lacune, pe care autorul a fost nevoit să le umple în parte prin extragerea datelor respective din carte și prin calcularea cifrelor corespunzătoare.

Ne propunem să înfățișăm cititorilor materialul culcs în cadrul recensămîntului, metodele folosite la prelucrarea lui, concluziile care rezultă din aceste date privind *realitatea economică* a „meșteșugarilor” noastre. Subliniem cuvintele „realitatea economică”, deoarece noi nu punem decît problema a ceea ce există în realitate și de ce această realitate este tocmai așa, și nu altfel. Cît privește extinderea concluziilor trase din datele referitoare la gubernia Perm asupra tuturor „meșteșugarilor” noastre în general, din cele ce urmează cititorul se va convinge de legitimitatea unei asemenea extinderi, căci în gubernia Perm felurile de „meșteșuguri” sînt extrem de variate și cuprind *toate* felurile *posibile* despre care s-a scris vreodată în literatura privitoare la meșteșuguri.

Rugăm însă stăruitor pe cititorii noștri să facă o distincție cît mai strictă între cele două laturi ale expunerii care urmează : studierea și prelucrarea datelor factice, de o parte, și aprecierea concepțiilor narodnice ale autorilor „Studiului”, pe de altă parte.

I

DATE GENERALE

Recensămîntul meșteșugarilor din 1894/95 a cuprins în toate județele guberniei 8.991 de familii de meșteșugari (fără a socoti familiile muncitorilor salariați), adică aproape 72% din numărul total al meșteșugarilor din gubernia Perm, după cum cred cercetătorii, care, pe baza altor date, au

stabilit că există încă 3.484 de familii. Principala împărțire a meșteșugarilor pe tipuri, adoptată în „Studiu”, constă în aceea că se face o distincție între două *grupuri* de meșteșugari (în cadrul tabelelor, grupurile sînt însemnate cu cifrele romane I și II), și anume meșteșugari cu gospodărie agricolă (I) și cei fără o asemenea gospodărie (II); apoi, în cadrul fiecărui grup se disting trei *subgrupuri* (însemnate cu cifrele arabe : 1, 2, 3), și anume : 1) meșteșugari care lucrează direct pentru piață ; 2) meșteșugari care lucrează pentru clienți-consumatori și 3) meșteșugari care lucrează pentru clienți-scupșcici. În ultimele două subgrupuri, de obicei clientul este acela care furnizează meșteșugarului materia primă. Să ne oprim puțin asupra acestui mod de grupare. Împărțirea meșteșugarilor în agricultori și neagricultori este, desigur, pe deplin întemeiată și necesară. Marele număr de meșteșugari lipsiți de pămînt din gubernia Perm, adesea concentrați în orașelele din jurul uzinelor, i-a determinat pe autori să aplice în mod sistematic acest mod de grupare și să-l introducă în tabele. În felul acesta aflăm că $\frac{1}{3}$ din numărul total al meșteșugarilor (în cele 8.991 de stabilimente lucrează 19.970 de muncitori membri de familie și muncitori salariați), și anume 6.638 de oameni, fac parte din grupul celor fără gospodărie agricolă *. Prin urmare, chiar de aici se vede cît de inexacte sînt obișnuitele presupuneri și afirmații că legătura dintre industria meșteșugărească și agricultură ar constitui un fenomen general, legătură care uneori este declarată chiar ca o particularitate a Rusiei. Dacă din numărul „meșteșugarilor” scădem pe acela al meseriașilor de la sate (și de la orașe), care în mod greșit au fost înglobați în categoria meșteșugarilor, vedem că, din cele 5.566 de familii rămase, 2.268 nu au pămînt, adică mai mult de $\frac{2}{5}$ din numărul total al meșteșugarilor care lucrează direct pentru piață. Din păcate, nici acest mod principal de grupare nu este aplicat în mod consecvent în „Studiul” de care ne ocupăm. În primul rînd, el este folosit numai în privința meșteșugarilor patroni ; în privința muncitorilor salariați nu există însă asemenea date. Această lacună se da-

* În realitate, numărul meșteșugarilor lipsiți de pămînt reprezintă mai mult de o treime, căci recensămîntul nu cuprinde decît un singur oraș. Despre aceasta se va vorbi mai jos.

toarește faptului că recensămîntul meșteșugurilor a ocolit în general pe muncitorii salariați împreună cu familiile lor, înregistrînd numai stabilimente, numai patroni. În locul acestor cuvinte, „Studiul“ folosește, în dauna preciziei, expresia : „familii care se ocupă cu meșteșuguri“ ; într-adevăr, familiile care furnizează muncitori salariați meșteșugarilor nu sînt, desigur, în mai mică măsură „familii care se ocupă cu meșteșuguri“ decît acelea care angajează muncitori. Lipsa unor date pe gospodării în ceea ce privește familiile muncitorilor salariați (numărul lor este egal cu $\frac{1}{4}$ din numărul total al muncitorilor) constituie o lacună serioasă a recensămîntului. Această lacună este deosebit de caracteristică pentru narodnici, care adoptă de la bun început punctul de vedere al micului producător și lasă în umbră munca salariată. Mai jos vom întîlni și alte lacune în ceea ce privește datele referitoare la muncitorii salariați ; deocamdată însă ne limităm să remarcăm că, deși lipsa de date cu privire la familiile muncitorilor salariați este un fenomen obișnuit în literatura referitoare la meșteșuguri, există totuși și unele excepții. În lucrările de statistică ale zemstvei din Moscova se întîlnesc uneori date sistematic culese cu privire la familiile muncitorilor salariați ; și mai multe date de acest fel se află în cunoscutul studiu al d-lor Harizomenov și Prugavin „Meșteșugurile în gubernia Vladimir“, unde găsim și recensămînte pe gospodării în care familiile muncitorilor salariați sînt înregistrate paralel cu familiile patronilor. În al doilea rînd, incluzînd în numărul meșteșugarilor masa meșteșugarilor lipsiți de pămînt, statisticienii au subminat, firește, bazele metodei obișnuite, cu totul greșită, de a exclude din categoria „meșteșugarilor“ pe meseriașii *de la orașe*. Și noi vedem, într-adevăr, că în recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 a fost inclus și un oraș, orașul Kungur (vezi tabele, pag. 33), dar *numai unul*. „Studiul“ nu ne dă nici un fel de indicații, și de aceea cititorul nu se poate dumiri de ce în recensămînt a fost inclus numai un singur oraș și de ce tocmai acesta, dacă includerea este întîmplătoare sau are la bază anumite motive. Se creează o confuzie considerabilă, care micșorează simțitor valoarea datelor generale. În ansamblu, recensămîntul meșteșugurilor repetă, prin urmare, obișnuita greșeală a narodnicilor de a separa satul („meșteșugarul“) de oraș,

deși o anumită regiune industrială cuprinde de cele mai multe ori un oraș cu satele înconjurătoare. Ar fi de mult timpul să se renunțe la această separare, întemeiată pe o prejudecată și pe exagerarea perimatelor bariere de stare socială.

Nu o dată am pomenit despre meseriașii de la sate și de la orașe, când separându-i de meșteșugari, când incluzându-i în numărul acestora. Aceste oscilări sînt caracteristice întregii literaturi referitoare la „meșteșuguri“, demonstrînd astfel cît de impropriu este pentru cercetări științifice termenul de „meșteșugar“. Se consideră unanim admis că în categoria meșteșugari trebuie înglobați numai acei care lucrează pentru piață, numai producătorii de mărfuri ; în realitate, însă, cu greu găsești o lucrare despre meșteșuguri în care printre meșteșugari să nu fie trecuți și meseriașii, adică cei care lucrează pentru clienți-consumatori (în „Studiu“, subgrupul 2). Și în „Lucrările comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești“, și în lucrarea „Meșteșugurile în gubernia Moscova“ veți găsi că meseriașii sînt trecuți printre „meșteșugari“. Considerăm inutil să ne lansăm în controverse asupra sensului cuvîntului „meșteșugar“, căci, după cum vom vedea mai jos, *nu există formă de industrie* (afară doar de industria mecanizată) care să nu se poată încadra în acest termen tradițional, cu totul impropriu pentru cercetări științifice. Este neîndoielnic că trebuie să facem o distincție riguroasă între producătorii de mărfuri care lucrează pentru piață (subgrupul 1) și meseriașii care lucrează pentru clienți-consumatori (subgrupul 2), deoarece aceste forme de industrie reprezintă tipuri cu totul diferite prin semnificația lor social-economică. Încercările autorilor „Studiului“ de a atenua aceste deosebiri sînt foarte nereușite (comp. pag. 13, 177) ; mult mai just s-a relevat, într-o altă lucrare de statistică a zemstvei despre meșteșugarii din gubernia Perm, că „meseriașii au foarte puțină contingentă cu industria meșteșugărească, mai puțină decît are aceasta din urmă cu industria de fabrică“ *. Atît industria de fabrică cît și subgrupul 1 de

* „Industria meșteșugărească din gubernia Perm la expoziția științifică-industrială a ținuturilor Siberiei și Uralului, organizată la Ekaterinburg în 1887“ de E. Krasnoperov. În 3 volume. Perm. 1888—1889. Vol. I, pag. 8. Vom cita aceeași lucrare utilă, notînd-o prescurtat : „Ind. meșt.“, volumul și pagina.

„meșteșugari“ țin de sfera *producției de mărfuri*, care nu există în subgrupul 2. Aceeași distincție riguroasă trebuie făcută și în ceea ce privește subgrupul 3, subgrupul meșteșugarilor care lucrează pentru scupșcici (și fabricanți) și care se deosebesc *esențial* de „meșteșugarii“ din primele două subgrupuri. Ar fi de dorit ca toți cercetătorii așa-numitei industrii „meșteșugărești“ să respecte cu strictețe această împărțire și să folosească termenii preciși ai economiei politice în loc să atribuie un sens arbitrar termenilor din vorbirea curentă.

Dăm aici datele referitoare la repartizarea „meșteșugarilor“ pe grupuri și subgrupuri :

	Grupul I				Grupul II				Total general			
	Subgrupurile			Total	Subgrupurile			Total				
	1	2	3		1	2	3					
Numărul stabilimentelor	2.285 37,3	2.821 46,1	1.013 16,6	6.119 100	935 32,6	604 21,0	1.333 46,4	2.872 100	8.991 —			
Numărul muncitorilor	Membri de familie Salariați Total			4.201 1.753 5.954	4.146 681 4.827	1.957 594 2.551	10.304 3.028 13.332	1.648 750 2.398	881 282 1.163	2.233 844 3.077	4.762 1.876 6.638	15.066 4.904 19.970
Numărul stabilimentelor cu muncitori salariați	700	490	251	1.441	353	148	482	983	2.424			

Înainte de a trage concluzii din aceste date, amintim că orașul Kungur a intrat în grupul al II-lea, care conține, așadar, date comune cu privire la meșteșugarii de la sate și la cei de la orașe. Din tabel se vede că agricultorii (grupul I), predominând considerabil printre meșteșugarii și meseriașii *de la sate*, sînt mai înapoiți în ceea ce privește dezvoltarea formelor industriei decît neagricultorii (grupul II). La agricultori, meseriile, aceste forme de industrie mai înapoiate, sînt mult mai răspîndite în comparație cu producția pentru piață. Dezvoltarea mai accentuată a capitalismului în rîndurile neagriculturilor își găsește expresia în procentul mai mare de muncitori salariați, de stabilimente cu muncitori salariați și de meșteșugari care lucrează pentru scupșcici. Se

poate conchide deci că legătura cu agricultura duce la menținerea formelor de industrie mai înapoiate și că, dimpotrivă, dezvoltarea capitalismului în industrie duce la o ruptură cu agricultura. Din păcate, nu posedăm în această privință date exacte și trebuie să ne mulțumim cu asemenea indicații vagi. De pildă, „Studiul“ nu conține date din care să se vadă cum se împarte în genere populația rurală a guberniei Perm în agricultori și săteni fără pământ, și de aceea nu putem stabili prin comparație în care din aceste categorii sînt mai dezvoltate meșteșugurile. A fost de asemenea neglijată problema extrem de interesantă a regiunilor industriale (cercetătorii au avut în această privință datele cele mai exacte pentru fiecare localitate în parte), problema concentrării meșteșugarilor în localitățile neagricole, în localitățile cu fabrici și în general în localitățile comerciale și industriale, problema centrelor fiecărei ramuri industriale, a extinderii meșteșugurilor de la aceste centre spre localitățile din împrejurimi. Dacă la aceasta adăugăm că datele pe gospodării cu privire la perioada înființării stabilimentelor (despre aceste date se va vorbi mai jos, § III) ofereau posibilitatea de a preciza caracterul dezvoltării meșteșugurilor, adică de a stabili dacă acestea se extind de la centre spre localitățile din împrejurimi sau invers, dacă extinderea lor e mai accentuată în rîndurile agricultorilor sau ale neagricultorilor etc., atunci fără să vrei constăți cu regret că aceste date n-au fost suficient prelucrate. Tot ce putem obține în această problemă sînt datele referitoare la repartizarea meșteșugurilor pe județe. Pentru a înfățișa cititorului aceste date, ne vom servi de împărțirea pe grupuri a județelor, așa cum este propusă în „Studiul“ (pag. 31) : 1) „județe cu cel mai mare procent de meșteșugari care lucrează pentru piață și, totodată, cu un nivel relativ înalt de dezvoltare a industriei meșteșugărești“ – 5 județe ; 2) „județe cu un nivel relativ scăzut de dezvoltare a meșteșugurilor, dar în care predomină meșteșugarii care lucrează pentru piață“ – 5 județe și 3) „județe în care nivelul de dezvoltare a industriei meșteșugărești este de asemenea scăzut, dar în care deseori precumpănesc meșteșugarii care lucrează de comandă pentru clienți-consumatori“ – 2 județe. Totalizînd datele mai importante privind aceste grupuri de județe, obținem următorul tabel :

Grupuri de județe	Numărul meșteșugarilor care lucrează:									Procentul meșteșugarilor		Numărul persoanelor de ambele sexe în familiile meșteșugarilor					
	Direct pentru piață			Pentru scupșcoici			Pentru consumatori			Total			Care lucrează pentru piață	Dependenți (vezi nota)	Care au gospodărie agricolă proprie	Care nu cultivă pământ	Total
	Membri de familie	Salariați	Total	Membri de familie	Salariați	Total	Membri de familie	Salariați	Total	Membri de familie	Salariați	Total					
1) Județe în care industria meșteșugărească este mai dezvoltată Date pentru 5 județe	4.160	1.703	5.862	3.930	1.397	5.327	2.501	623	3.124	10.591	3.722	14.313	78,2	53,4	21.320	15.483	36.803
	—	—	—	27,4	—	—	—	—	21,8	—	26,0	100	—	—	57,9	42,1	100
2) Județe în care industria meșteșugărească este mai slab dezvoltată Date pentru 5 județe	1.436	904	2.340	259	158	417	1.077	252	1.329	2.772	1.314	4.086	67,5	38,4	7.335	3.740	11.075
	—	—	—	6,3	—	—	—	—	32,5	—	32,1	100	—	—	66,2	33,8	100
3) Județe în care predomină meseriile Date pentru 2 județe	340	59	399	56	—	56	1.499	88	1.587	1.895	147	2.042	22,3	9,9	5.998	364	6.362
	—	—	—	2,7	—	—	—	—	77,7	—	7,2	100	—	—	84,3	5,7	100
Total	5.936	2.665	8.601	4.245	1.555	5.800	5.077	963	6.040	15.258	5.183	20.441	70,5	46,1	34.653	19.587	54.240
	—	—	—	20,8	—	—	—	—	29,5	—	25,3	100	—	—	63,9	36,1	100

1) Primul grup cuprinde județele: Șadrinsk, Kungur, Krasnoufimsk, Ekaterinburg și Osa; al doilea grup, județele: Verhoturie, Perm, Irbit, Ohansk și Cerdin; al treilea grup, județele: Solikamsk și Kamışlov.

2) Denumim meșteșugari „dependenți”: a) pe muncitorii salariați și b) meșteșugarii care împreună cu membrii familiei lucrează pentru scupșcoici.

3) Numărul meșteșugarilor este aici altul decât cel care a fost dat mai sus, pentru că în „Studiu” (pag. 30—31) cifrele pe județe se deosebesc de totalurile din tabelul publicat în anexă.

Acest tabel ne permite să tragem următoarele concluzii interesante : cu cît sînt mai dezvoltate meșteșugurile rurale într-un grup de județe, cu atît 1) mai mic este procentul de meseriași rurali, adică cu atît mai accentuată este înlăturarea meseriilor de către producția de mărfuri ; 2) cu atît mai mare este procentul meșteșugarilor care fac parte din populația neagrăcolă ; 3) cu atît mai puternic se dezvoltă relațiile capitaliste, cu atît mai mare este procentul meșteșugarilor dependenți. În cel de-al treilea grup de județe predomină meseriașii rurali (77,7% din numărul total al meșteșugarilor) ; în același timp predomină aici agricultorii (numai 5,7% sînt neagricultori), iar dezvoltarea capitalismului este neînsemnată : numai 7,2% sînt muncitori salariați și 2,7% sînt meșteșugari care împreună cu membrii familiei lucrează pentru scupșcici, adică în total 9,9% meșteșugari dependenți. În cel de-al doilea grup de județe, dimpotrivă, predomină producția de mărfuri, care a și început să înlătore pe meseriași : numai 32,5% sînt meseriași. Procentul meseriașilor-agricultori scade de la 94,3% la 66,2% ; procentul muncitorilor salariați crește de mai bine de patru ori : de la 7,2% la 32,1% ; crește, deși nu într-o proporție atît de însemnată, și procentul meșteșugarilor care împreună cu membrii familiei lucrează pentru scupșcici, astfel încît procentul general al meșteșugarilor dependenți reprezintă 38,4%, aproape $\frac{2}{5}$ din numărul total. În sfîrșit, în primul grup de județe meseriile sînt într-o măsură și mai mare înlăturate de către producția de mărfuri, meseriașii reprezentînd numai $\frac{1}{5}$ din numărul total al „meșteșugarilor“ (21,8%), în timp ce numărul meșteșugarilor neagricultori crește la 42,1% ; procentul muncitorilor salariați scade întrucîtva (de la 32,1% la 26%), dar în schimb sporește enorm procentul meșteșugarilor care lucrează împreună cu membrii familiei și sînt dependenți de scupșcici, anume de la 6,3% la 27,4%, așa încît numărul total al meșteșugarilor dependenți se ridică la mai mult de jumătate – 53,4%. Regiunea cu cel mai mare număr (atît absolut cît și relativ) de „meșteșugari“ este totodată regiunea cu cea mai înaltă dezvoltare a capitalismului : creșterea producției de mărfuri împinge pe planul al doilea meseriile, duce la dezvoltarea capitalismului și la trecerea meseriilor în mîna neagricultorilor, adică la separarea industriei de agri-

cultură (sau, poate, la concentrarea meșteșugurilor în mina populației neagricole). În mintea cititorului ar putea să se nască îndoiala dacă este just să se considere că capitalismul e mai dezvoltat în primul grup de județe, unde sînt mai puțini muncitori salariați decît în cel de-al doilea, dar sînt mai mulți meșteșugari care lucrează pentru scupșcici. S-ar putea obiecta că munca la domiciliu este o formă inferioară de capitalism. Vom vedea însă mai jos că mulți dintre acești scupșcici sînt fabricanți, posedînd mari întreprinderi capitaliste. Munca la domiciliu este aici o anexă a fabricii, denotînd un grad înalt de concentrare a producției și a capitalului (pentru unii scupșcici lucrează cîte 200–500 de oameni, ajungînd pînă la 1.000 și mai mulți), o mai accentuată diviziune a muncii și fiind, prin urmare, după gradul de dezvoltare, o formă superioară de capitalism. Între această formă și micul atelier al micului patron cu muncitori salariați există același raport ca între manufactura capitalistă și cooperăția simplă capitalistă.

Datele reproduse infirmă îndeajuns încercările autorilor „Studiului” de a contrapune în principiu „formeii capitaliste” a producției „forma ei meșteșugărească”, raționament care repetă prejudecățile tradiționale ale tuturor narodnicilor ruși, în frunte cu d-nii V.V. și N.—on. „Deosebirea fundamentală” dintre aceste două forme narodniciei din Perm o vād în aceea că în prima formă „muncii îi aparțin uneltele și materialele de producție și deci toate rezultatele muncii, adică produsele obținute” (pag. 3). Acum putem constata cu toată precizia că acest lucru este fals. Chiar dacă îi includem și pe meseriași în categoria meșteșugarilor, totuși *majoritatea „meșteșugarilor” nu se încadrează în aceste condiții* : nu se încadrează, în primul rînd, muncitorii salariați, care reprezintă 25,3% ; nu se încadrează, în al doilea rînd, meșteșugarii care împreună cu membrii familiei lucrează pentru scupșcici, deoarece nici materialele de producție, nici rezultatele muncii nu le aparțin, ei primind doar un salariu cu bucata ; aceștia reprezintă 20,8% ; nu se încadrează, în al treilea rînd, meșteșugarii din subgrupurile 1 și 2 care lucrează împreună cu membrii familiei și au muncitori salariați, pentru că lor le aparțin nu numai „rezultatele” muncii lor. Aceștia reprezintă, probabil, vreo 10% (din cele 6.645 de stabilimente din subgrupurile 1 și 2, 1.691, adică 25,4% au muncitori salariați ; în aceste

1.691 de stabilimente lucrează, probabil, cel puțin 2.000 de meșteșugari împreună cu membrii familiilor lor). În total, $25,3\% + 20,8\% + 10\% = 56,1\%$ „meșteșugari“, adică mai mult de jumătate nu se încadrează în aceste condiții. Cu alte cuvinte, chiar într-o gubernie atât de îndepărtată și înapoiată din punct de vedere economic ca gubernia Perm *de pe acum precumpănește* „Meșteșugarul“ care ori se angajează ca muncitor salariat, ori angajează pe alții, ori exploatează, ori este exploatat. Dar pentru un asemenea calcul este mult mai just să excludem meseriile și să luăm numai producția de mărfuri. Meseriile reprezintă o formă atât de arhaică a producției, încât nici printre narodnicii noștri, care nu o dată au declarat cu emfază că starea de înapoiere este fericirea Rusiei (à la V. V., Iujakov & Co.), nu s-a găsit unul care să se încumete să le aperse în mod direct și fățiș și să le prezinte drept „chezășie“ a înfăptuirii idealurilor sale. În gubernia Perm meseriile sînt încă foarte dezvoltate în comparație cu Rusia centrală : este suficient să ne referim la meșteșugul boiangeriei. Este vorba de boitul țesăturilor țărănești casnice, executat exclusiv de meseriași, țesături care în regiunile mai puțin înapoiate ale Rusiei au cedat de mult locul stămburilor de fabrică. Dar și în gubernia Perm meseriașul a fost de mult împins pe planul al doilea : pînă și în industria sătească numai $29,5\%$, adică mai puțin de o treime, sînt meseriași. Excluzînd însă pe meseriași, obținem 14.401 oameni care lucrează pentru piață ; dintre ei $29,3\%$ sînt muncitori salariați, iar $29,5\%$ sînt meșteșugari care împreună cu membrii familiei lucrează pentru scupșici, adică $58,8\%$ sînt „meșteșugari“ dependenți, la care se adaugă vreo $7-8\%$ mici patroni care folosesc muncitori salariați, adică în total circa 66% – sau *două treimi* – „meșteșugari“ caracterizați prin *două trăsături* fundamentale care constituie elemente de *asemănare* cu capitalismul, și nicidecum elemente care să-i deosebească de el, și anume : în primul rînd, toți sînt producători de mărfuri, iar capitalismul nu este decît o economie de mărfuri dezvoltată pînă la capăt ; în al doilea rînd, *majoritatea* lor se află în relații de cumpărare-vînzare a forței de muncă, relații proprii capitalismului. Autorii „Studiului“ se străduiesc să-l asigure pe cititor că în producția „meșteșugărească“ munca salariată ar avea o semnificație aparte și s-ar explica,

chipurile, prin cauze „bine justificate“ ; vom analiza la locul respectiv (§ VII) aceste afirmații și exemplele date de ei. Aici însă este suficient să constatăm că acolo unde predomină producția de mărfuri și unde munca salariată este folosită nu în mod sporadic, ci în mod sistematic, există toate caracteristicile capitalismului. Se poate vorbi despre caracterul lui nedezvoltat, se poate spune că se află într-o stare embrionară, că are forme specifice ; dar a vedea o „deosebire fundamentală“ între fenomene care în realitate vădesc o *asemănare fundamentală* înseamnă a denatura realitatea.

Să relevăm, în treacăt, încă o denaturare. La pag. 5 a „Studiului“ se spune că „produsele meșteșugarului... se confecționează din materiale care în cea mai mare parte se achiziționează chiar pe loc“. Tocmai în această privință „Studiul“ conține date pentru o verificare, adică date din care se vede cum sînt repartizați pe județele guberniei meșteșugarii din ramura prelucrării produselor animale, comparativ cu repartizarea produselor zootehniei și ale agriculturii ; meșteșugarii din ramura prelucrării produselor vegetale, comparativ cu repartizarea pădurilor ; meșteșugarii din ramura prelucrării metalelor, comparativ cu repartizarea fontei și a fierului care se produc în gubernie. Din aceste comparații rezultă că în ramura prelucrării produselor animale 68,9% din meșteșugarii respectivi sînt concentrați în trei județe, pe cînd șeptelul acelorași trei județe reprezintă numai 25,1%, iar numărul deseatinelor cultivate numai 29,5%, adică rezultă tocmai contrariul, iar autorii „Studiului“ constată imediat că „gradul înalt de dezvoltare a meșteșugurilor bazate pe prelucrarea produselor animale este asigurat cu materie primă adusă din altă parte, de pildă, în județele Kungur și Ekaterinburg, cu piei brute, care sînt prelucrate în fabricile de pielărie și în tăbăcăriile meșteșugărești locale, de unde propriu-zis se și obține materialul pentru meșteșugul cizmăriei, principalul meșteșug din aceste județe“ (24-25). Prin urmare, meșteșugurile se bazează aici nu numai pe amploarea operațiilor capitaliștilor locali în domeniul comerțului de pielărie, ci și pe achiziționarea de semifabricate de la fabricanți, adică meșteșugurile sînt un rezultat, o anexă a comerțului dezvoltat și a întreprinderilor de pielărie capitaliste. „În județul Șadrinsk, materia primă adusă din altă parte este lîna, care servește ca

material pentru principalul meșteșug din județ, „pîslăria“. Mai departe, în ramura prelucrării produselor vegetale, 61,3% dintre meșteșugarii respectivi sînt concentrați în 4 județe. Dar în aceleași 4 județe numărul deseatinelor de pădure nu reprezintă decît 20,7% din suprafața totală a pădurilor din gubernie. Dimpotrivă, în 2 județe, în care sînt concentrate 51,7% din suprafața totală a pădurilor din gubernie, nu găsim decît 2,6% din numărul total al meșteșugarilor care se îndeletnicesc cu prelucrarea produselor vegetale (pag. 25), adică și aici situația se dovedește a fi exact contrară, și aici autorii „Studiului“ constată că materiile prime se aduc din alte părți (pag. 26) *. Observăm, prin urmare, un fapt foarte interesant, și anume că dezvoltarea meșteșugurilor este precedată (ca de o condiție a acestei dezvoltări) de o *circulație de mărfuri* care a prins rădăcini adînci. Această împrejurare este foarte importantă, pentru că, în primul rînd, arată că economia de mărfuri s-a format de mult, că în această economie meșteșugurile nu constituie decît una dintre verigi și că, de aceea, este absurdă pretenția de a înfățișa industria noastră meșteșugărească drept o tabula rasa, care ar mai „putea“, chipurile, pași pe căi diferite. Cercetătorii arată, de pildă, că în „industria meșteșugărească“ din gubernia Perm „continuă să se reflecte influența căilor de comunicație care au determinat fizionomia comercială și industrială a ținutului nu numai în epoca dinainte de construirea căilor ferate, ci chiar și în epoca dinainte de reformă“ (pag. 39). Într-adevăr, orașul Kungur a fost un nod de căi de comunicație dincoace de Ural : prin el trece drumul siberian, care leagă Kungurul de Ekaterinburg, iar prin diferite ramificații – și de Șadrinsk ; tot prin Kungur trece și un alt drum comercial, drumul Goroblagodatului, care leagă Kungurul de Osa. În sfîrșit, drumul Birskului leagă Kungurul de Krasnoufimsk. „Vedem, așadar, că industria meșteșugărească a guberniei s-a concentrat în raioanele din jurul nodurilor de comunicație : dincoace de Ural – în județele Kungur, Krasnoufimsk și Osa, iar dincolo de Ural – în județele Ekaterinburg și Șadrinsk“ (pag. 39). Amintim cititorului că tocmai aceste 5 județe constituie grupul de

* Aceste două categorii de meșteșugari, adică cei care se ocupă cu prelucrarea produselor animale și cu prelucrarea produselor vegetale, reprezintă 33% + 28% = 61% din numărul total al meșteșugarilor. Cu prelucrarea metalelor se ocupă 25% din meșteșugari (pag. 20).

județe care dețin întietatea în ceea ce privește dezvoltarea industriei meșteșugărești și că în ele sînt concentrați 70% din numărul total al meșteșugarilor. În al doilea rînd, această împrejurare ne arată că, în realitate, acea „organizare a schimbului” în industria meșteșugărească despre care pălăvrăgesc atît de ușuratic voitorii de bine ai țaranului pe linia meșteșugurilor *a fost deja creată* și de nimeni altcineva decît de negustorimea din Rusia. Mai încolo vom întilni numeroase fapte care confirmă această teză. Numai la categoria a trcia de meșteșugari (care prelucrează metalele) există o concordanță între repartizarea materiei prime și prelucrarea ei de către meșteșugari : în 4 județe, în care se produc 70,6% din cantitatea de fontă și fier, sînt concentrați 70% din meșteșugarii acestei categorii. Dar aici însăși materia primă este un produs al marii industrii siderurgice, care, după cum vom vedea, are „concepții proprii” despre „meșteșugari”.

II

„MEȘTEȘUGARUL” ȘI MUNCA SALARIATA

Să trecem la expunerea datelor referitoare la munca salariată în cadrul meșteșugurilor din gubernia Perm. Fără să mai repetăm cifrele absolute citate mai sus, ne vom mărgini să indicăm raporturile procentuale care prezintă un interes mai mare : [vezi tabelul din pag. 325. – *Nota red.*].

Vedem, prin urmare, că procentul muncitorilor salariați este *mai mare* la neagricultori decît la agricultori și că această deosebire se datorește *mai ales* subgrupului al 2-lea : la meseriașii agricultori procentul muncitorilor salariați reprezintă 14,1%, iar la neagricultori 29,3%, adică este de peste două ori mai mare. La celelalte două subgrupuri, procentul muncitorilor salariați este ceva mai mare la grupul al II-lea în comparație cu grupul I. Am mai arătat că acest fenomen se datorește dezvoltării mai slabe a capitalismului în rîndurile populației agricole. Narodnicii din Perm, ca și toți ceilalți narodnici, văd în aceasta, bineînțeles, un avantaj pentru agricultori. Fără a ne lansa aici în controversa asupra problemei generale dacă slaba dezvoltare și starea de înapoiere a relațiilor social-economice date pot fi considerate ca un

	Grupul I				Grupul II				Total general
	Subgrupurile			Total	Subgrupurile			Total	
	1	2	3		1	2	3		
Procentul stabilimentelor									
{ Cu muncitori salariați	30,6	17,4	24,1	23,6	37,8	24,4	36,1	34,2	26,9
{ Care folosesc exclusiv muncitori salariați	1,3	1,2	0,7	1,1	1,6	1,4	0,3	1,0	1,1
{ Cu 6 și mai mulți muncitori salariați	2,0	0,1	1,4	1,1	1,3	0,8	0,4	0,8	0,9
Muncitori salariați	29,4	14,1	23,2	22,7	31,2	29,3	27,4	28,3	24,5
N-rul muncitorilor care revine în medie la 1 stabiliment									
{ Membri de familie	1,8	1,5	1,9	1,6	1,7	1,4	1,6	1,6	1,6
{ Salariați	0,75	0,23	0,57	0,48	0,78	0,43	0,63	0,63	0,52
{ Total	2,6	1,7	2,5	2,1	2,5	1,8	2,2	2,2	2,1
Procentul stabilimentelor în care lucrează 3 și mai mulți membri de familie	20,3	7,8	20,9	15,1	18,5	8,6	14,3	14,6	14,9

avantaj, ne mărginim să remarcăm că din datele pe care le vom înfățișa mai jos se va vedea că acest avantaj al agricultorilor constă în obținerea unui venit scăzut.

Este interesant de relevat că diferența *dintre grupuri* în ceea ce privește folosirea muncii salariate este mai mică decât diferența *dintre subgrupurile aceluiași grup*. Cu alte cuvinte, structura economică a industriei (meseriași – producători de mărfuri – muncitorii scupșicilor) exercită asupra gradului de folosire a muncii salariate o influență mai puternică decât aceea pe care o exercită legătura cu agricultura sau inexistența acestei legături. De pildă, micul producător de mărfuri care este totodată și agricultor are mai multe puncte de asemănare cu micul producător de mărfuri neagricultor decât cu agricultorul meseriaș. Procentul muncitorilor salariați în subgrupul 1 reprezintă în grupul I 29,4%, iar în grupul II 31,2%, pe când în subgrupul 2 din grupul I el este de numai 14,1%. Tot așa agricultorul care lucrează pentru scupșic are mai multe puncte de asemănare cu neagricultorul care lucrează pentru scupșic (23,2% muncitori salariați și respectiv

27,4%) decît cu agricultorul-meseriaş. Acest fapt ne arată că dominaţia generală a relaţiilor capitaliste în ţară nivelează pe agricultorul şi pe neagricultorul care participă la producţia industrială. Datele referitoare la veniturile meşteşugarilor vor arăta într-un mod şi mai pregnant această nivelare. Subgrupul 2 constituie, după cum am mai arătat, o excepţie ; dar dacă în locul datelor referitoare la procentul muncitorilor salariaţi vom lua datele referitoare la numărul muncitorilor salariaţi care revin în medie la 1 stabiliment, vom vedea că meseriaşii agricultori sînt mai aproape de meseriaşii neagricultori (0,23 şi 0,43 muncitori salariaţi la 1 stabiliment) decît de agricultorii din celelalte subgrupuri. Numărul de oameni care revine în medie la 1 stabiliment este aproape acelaşi la meseriaşii din ambele grupuri (1,7 şi 1,8 oameni la 1 stabiliment), pe cînd în subgrupurile fiecărui grup acest număr oscilează foarte mult (I : 2,6 şi 1,7 ; II : 2,5 şi 1,8).

Datele referitoare la numărul de oameni care revine în medie la 1 stabiliment în fiecare subgrup scot în evidenţă şi faptul interesant că la meseriaşii din ambele grupuri acest număr este cel mai mic : 1,7 şi 1,8 lucrători la 1 stabiliment. Aceasta înseamnă că printre meseriaşi predomină producţia cea mai fărîmitată, izolarea maximă a producătorilor individuali, folosirea minimă a cooperăţiei în producţie. În această privinţă, primul loc îl ocupă, în ambele grupuri, primele subgrupuri, adică micii patroni care lucrează direct pentru piaţă. Numărul de oameni care revine în medie la 1 stabiliment este aici cel mai mare (2,6 şi 2,5 oameni) ; numărul meşteşugarilor cu mai mulţi membri de familie care lucrează este aici cel mai mare (şi anume : stabilimentele cu 3 şi mai mulţi muncitori membri de familie reprezintă 20,3% şi 18,5% ; singura excepţie o constituie subgrupul 3 din grupul I cu 20,9%) ; paralel cu aceasta, munca salariată se foloseşte aici în cea mai mare măsură (0,75 şi 0,78 muncitori salariaţi la 1 stabiliment) ; numărul stabilimentelor mari este cel mai mare (2,0% şi 1,3% din stabilimente au 6 şi mai mulţi muncitori salariaţi). Prin urmare, cooperaţia în producţie se foloseşte aici în proporţiile cele mari, ceea ce se obţine prin folosirea cea mai largă a muncii salariate în condiţii cînd numărul muncitorilor membri de familie este cel mai ridicat (1,8 şi

1,7 muncitori membri de familie la 1 stabiliment ; singura excepție o constituie subgrupul 3 din grupul I cu 1,9 oameni).

Această ultimă împrejurare ne apropie de problema foarte importantă a raportului dintre munca membrilor de familie și munca salariată în stabilimentele „meșteșugărești“, făcându-ne să ne îndoim de justetea doctrinelor narodnice dominante, potrivit cărora în producția meșteșugărească munca salariată nu ar fi folosită decît „în completarea“ muncii membrilor de familie. Narodnicii din Perm sprijină această părere, afirmînd la pag. 55 că „identificarea intereselor meșteșugărimii cu interesele chiaburimii“ este infirmată de faptul că meșteșugarii cei mai înstăriți (grupul I) au cel mai mare număr de muncitori membri de familie ; or, „dacă meșteșugarul nu ar tinde decît spre îmbogățire, care constituie singurul impuls al chiaburimii, și nu spre consolidarea și dezvoltarea stabilimentului propriu, folosind în acest scop toate forțele familiei sale, am fi fost în drept să ne așteptăm ca în acest subgrup de stabilimente procentul care exprimă numărul membrilor de familie ocupați în producție să fie cel mai mic“ (?!). Ciudată concluzie ! Cum poți trage concluzii asupra rolului „participării personale la muncă“ (pag. 55) fără să ții seama de datele referitoare la munca salariată ? Dacă bunăstarea materială a meșteșugarilor cu familii numeroase nu ar exprima tendințe chiaburești, am constata la ei *cel mai mic* procent de muncitori salariați, *cel mai mic* procent de stabilimente cu muncitori salariați, *cel mai mic* procent de stabilimente cu număr mare de muncitori (peste cinci), *cel mai mic* număr de muncitori care revine în medie la 1 stabiliment. În realitate, însă, meșteșugarii cei mai înstăriți (subgrupul 1) ocupă *în toate aceste privințe primul* loc, și nu *ultimul*, avînd totodată cele mai numeroase familii și cel mai mare număr de muncitori membri de familie, în condiții cînd procentul meșteșugarilor cu 3 și mai mulți muncitori membri de familie este cel mai mare ! Este limpede că faptele arată tocmai contrarul celor susținute de narodnici : meșteșugarul năzuiește tocmai spre îmbogățire prin metode chiaburești ; el își folosește bunăstarea materială (una dintre condițiile căreia este existența unei familii numeroase) pentru a întrebuița *în proporții mai mari* munca salariată. Pus în condiții mai avantajoase decît ceilalți meșteșugari în ceea ce privește numărul muncitorilor membri de familie, el

se folosește de acest avantaj pentru a înlătura pe ceilalți, recurgînd la angajarea *unui număr mai mare* de muncitori. „Cooperația bazată pe folosirea muncii membrilor de familie“, despre care d-lor V. V. și celorlalți narodnici le place să vorbească atîta de dulceag (vezi „Ind. meșt.“, I, pag.14), este o cheazășie a dezvoltării cooperației capitaliste. Unui cititor obișnuit cu prejudecățile narodniciste această afirmație îi va părea, desigur, paradoxală, dar ea exprimă un fapt cert. Pentru a avea date precise în legătură cu această problemă, ar trebui să cunoaștem nu numai repartizarea stabilimentelor după numărul muncitorilor membri de familie și după numărul muncitorilor salariați (cea ce a fost făcut de autorii „Studiului“), ci și *combinarea* muncii membrilor de familie cu munca salariată. Datele pe gospodării ofereau o posibilitate deplină de a arăta cum se combină aceste două feluri de muncă, calculînd numărul stabilimentelor cu 1, 2 și mai mulți muncitori salariați la fiecare categorie de stabilimente după numărul muncitorilor membri de familie. Din păcate, acest calcul nu a fost făcut. Ca să umplem măcar în parte această lacună, vom folosi lucrarea menționată mai sus : „Ind. meșt. etc.“. Aici găsim tabele combinate în care stabilimentele sînt grupate după numărul muncitorilor membri de familie și după numărul muncitorilor salariați. Tabelele sînt întocmite pentru 5 meșteșuguri, cuprinzînd în total 749 de stabilimente cu 1.945 de muncitori (op. cit., I, pag. 59, 78, 160, III, pag. 87 și 109). Pentru a putea analiza aceste date din punctul de vedere al problemei care ne interesează, problema raportului dintre munca membrilor de familie și munca salariată, trebuie să împărțim toate stabilimentele în grupuri după numărul total al muncitorilor (căci tocmai numărul total al muncitorilor arată mărimea stabilimentului și gradul de folosire a cooperației în producție) și să stabilim rolul muncii membrilor de familie și al muncii salariate în fiecare grup. Să luăm 4 grupuri : 1) stabilimente cu 1 muncitor ; 2) cu 2-4 muncitori ; 3) cu 5-9 muncitori ; 4) cu 10 și mai mulți muncitori. Această împărțire după numărul total al muncitorilor este cu atît mai necesară cu cît stabilimentele cu 1 muncitor și cele cu 10 muncitori, de pildă, reprezintă evident tipuri economice cu totul diferite ; a le pune laolaltă și a deduce „cifre medii“ ar în-

semna să folosim un procedeu cu desăvârșire absurd, după cum vom vedea mai jos din datele pe care le cuprinde „Studiul“. Modul de grupare menționat ne oferă următoarele date :

Grupuri de stabilimente după numărul total al muncitorilor	Numărul stabilimentelor	Numărul muncitorilor			Numărul stabilimentelor cu muncitori salariați	în %	Revin la 1 stabiliment muncitori		
		Membri de familie	Salariați	Total			Membri de familie	Salariați	Total
Stabilim. cu 1 muno.	345	343	2	345	2	0,5	0,995	0,005	1,00
„ „ 2—4 „	319	559	251	810	143	44,8	1,76	0,78	2,54
„ „ 5—9 „	50	111	249	360	53	89,8	1,88	4,22	6,10
„ cu 10 și mai mulți muncitori	26	56	374	430	26	100	2,15	14,88	16,53
<i>Total</i>	740	1.069	876	1.945	224	29,9	1,43	1,16	2,59

Aceste date amănunțite confirmă, așadar, în întregime teza enunțată mai sus, care la prima vedere pare a fi paradoxală : cu cât sînt mai mari proporțiile stabilimentului după numărul total al muncitorilor, cu atît mai mulți muncitori membri de familie revin la 1 stabiliment, cu atît mai largă este deci „cooperăția bazată pe folosirea muncii membrilor de familie“, dar în același timp se lărgește și cooperăția capitalistă și se lărgește incomparabil mai rapid. Meșteșugarii mai înstăriți, deși au un număr mare de muncitori membri de familie, mai angajează și un număr mare de muncitori salariați : „cooperăția bazată pe folosirea muncii membrilor de familie“ este cheazășia și baza *cooperăției capitaliste*.

Să examinăm datele recensămîntului din 1894/95 cu privire la munca membrilor de familie și la munca salariată. După numărul muncitorilor membri de familie, stabilimentele se împart în felul următor :

Stabilimente cu	muncitori membri de familie		în %
0	.....	97	1,1
1	.....	4.787	53,2
2	.....	2.770	30,8
3	.....	898	10,0
4	.....	279	3,1
5 și mai mulți	.....	160	1,8
<i>Total</i>	.....	8.991	100

Aici trebuie semnalată precumpănirea stabilimentelor cu un singur muncitor membru de familie : ele constituie mai mult de jumătate. Chiar dacă am considera că toate stabilimentele care combină munca membrilor de familie cu munca salariată au cel mult un singur muncitor membru de familie, chiar și în acest caz am constata că există 2.500 de meșteșugari care lucrează de unul singur. Aceștia sînt cei mai răzleți producători, reprezentanții celui mai înalt grad de fărîmîțare a micilor ateliere, fărîmîțare proprie în general mult lăudatei „producții populare“. Să vedem cum stau lucrurile la polul opus, la atelierele cele mai mari :

		în %	Numărul muncitorilor salariați*	Revin la 1 stabiliment muncitori salariați
Stabilimente cu 0 muncitori salariați	6.567	73,1	—	—
„ „ 1 „ „	1.537	17,2	1.537	1
„ „ 2 „ „	457	5,1	914	2
„ „ 3 „ „	213	2,3	639	3
„ „ 4 „ „	88	0,9	352	4
„ „ 5 „ „	44	0,5	220	5
„ „ 6—9 „ „	41	0,4	291	7,1
„ „ 10 și mai mulți „ „	44	0,5	952	21,7
		85	0,9	14,6
<i>Total</i>	8.991	100	4.904	0,5

Vedem așadar că „micile“ stabilimente meșteșugărești ating uneori proporții impresionante : în 85 de stabilimente dintre cele mai mari este concentrat aproape un sfert din numărul total al muncitorilor salariați ; în medie, un astfel de stabiliment are 14,6 muncitori parțiali. Aici avem de-a face cu fabricanți, proprietari de stabilimente capitaliste**. Cooperația pe baze capitaliste este folosită aici într-o măsură însemnată ; într-un stabiliment unde lucrează 15 muncitori este posibilă și diviziunea muncii într-o măsură mai mult sau mai puțin însemnată, se realizează economii mai mari în ceea ce privește localul și uneltele, acestea din urmă fiind în același timp mai numeroase și mai variate. Aprovizionarea cu materie primă și desfacerea produselor se fac aici în mod necesar în cantități mari, ceea ce ieftinește considerabil ma-

* Calculat după datele cuprinse în „Studiu“ (pag. 54 și numărul total al muncitorilor salariați).

** Imensa majoritate a „fabricilor și uzinelor“ noastre (cum sînt ele numite în statistica oficială), anume 15.000 din 21.000, au mai puțin de 16 muncitori. Vezi „Indicatorul fabricilor și uzinelor pe anul 1890“.

teria primă, cheltuielile de transport, înlesnește desfacerea, creează posibilitatea unor relații comerciale regulate. Mai jos, acolo unde vom reproduce date cu privire la venituri, vom vedea că recensămîntul din 1894/95 confirmă acest lucru. Aici însă este suficient să indicăm aceste teze teoretice îndeobște cunoscute. De aici reiese că și fizionomia tehnică și economică a acestor stabilimente se deosebește radical de cea a stabilimentelor care nu folosesc muncă salariată și nu ne putem mira îndeajuns că statisticienii din Perm s-au hotărît totuși să le *unească* laolaltă și să deducă „medii“ generale. Se poate spune apriori că asemenea medii vor fi cu totul fictive și că prelucrarea datelor pe gospodării ar fi trebuit să dea în mod necesar, pe lângă împărțirea meșteșugarilor în grupuri și subgrupuri, și împărțirea lor pe categorii după numărul muncitorilor care lucrează în stabiliment (membri de familie și muncitori salariați luați laolaltă). Fără o astfel de împărțire nu pot fi obținute date exacte în ceea ce privește veniturile, condițiile de achiziționare a materiilor prime și de desfacere a produselor, tehnica producției, situația muncitorilor salariați în comparație cu meșteșugarii care nu folosesc muncă salariată, raportul dintre stabilimentele mari și cele mici ; or, toate acestea sînt probleme foarte importante pentru studiul economiei „meșteșugărești“. Cercetătorii din Perm încearcă, bineînțeles, să diminueze importanța stabilimentelor capitaliste. Dacă există stabilimente cu 5 și mai mulți muncitori membri de familie, raționează ei, înseamnă că concurența dintre „forma de producție meșteșugărească“ (sic !) și cea „capitalistă“ poate avea vreo importanță numai dacă în stabiliment lucrează peste cinci muncitori salariați, iar astfel de stabilimente nu reprezintă decît 1%. E un raționament pur artificial : în primul rînd, stabilimente cu 5 muncitori membri de familie și stabilimente cu 5 muncitori salariați nu sînt decît o abstracție goală, care se datorește prelucrării insuficiente a datelor, căci munca salariată se combină cu munca membrilor de familie. Un stabiliment cu 3 muncitori membri de familie, angajînd încă 3 muncitori salariați, va avea peste 5 muncitori și se va afla în condiții de concurență cu totul speciale în comparație cu stabilimentele care nu folosesc muncă salariată. În al doilea rînd, dacă statisticienii au dorit într-adevăr să cerceteze problema „concurenței“ dintre diferite stabilimente care se deosebesc

în ceea ce privește folosirea muncii salariate, de ce n-au recurs la datele recensământului pe gospodării ? de ce n-au grupat stabilimentele după numărul de muncitori și n-au dat cifre cu privire la venituri ? N-ar fi fost mai nimerit din partea unor statisticieni care au la dispoziție un material atît de bogat să fi procedat la studierea problemei pe bază de fapte, în loc să servească cititorului tot felul de afirmații supte din deget și să se grăbească să treacă de la fapte la „doborîrea“ dușmanilor narodnicismului ?

„...Din punctul de vedere al adepților capitalismului, acest procent va fi, poate, considerat suficient pentru a prezice degenerarea inevitabilă a formei meșteșugărești și trecerea ei la forma capitalistă, dar în realitate el nu constituie sub acest raport nici un simptom îngrijorător, mai ales datorită următoarelor împrejurări“ (pag. 56)...

E drăguț, nu-i așa ?! În loc să-și dea osteneala să aleagă din materialele pe care le-au avut la îndemînă date precise cu privire la stabilimentele *capitaliste*, autorii *au adunat* aceste stabilimente cu stabilimentele care nu folosesc muncă salariată și s-au apucat să formuleze obiecții împotriva unor așa-zii „prezicători“ ! Nu știm ce-ar putea „prezice“ așa-zii „adepti ai capitalismului“, care nu sînt pe placul statisticienilor din gubernia Perm, dar noi, din partea noastră, vom spune doar că toate aceste fraze nu fac decît să camufleze încercarea de a ignora faptele. Iar faptele arată că nu există nici o „formă meșteșugărească de producție“ cu caracter aparte (aceasta este o născocire a economiștilor care lucrează cu metode „meșteșugărești“), că mica producție de mărfuri generează mari stabilimente capitaliste (în tablele publicate am găsit un meșteșugar cu 65 de muncitori salariați ! pag. 169) și că statisticienii erau datori să grupeze datele în așa fel, încît să ne ofere posibilitatea de a cerceta acest proces, de a compara diferitele stabilimente *după gradul lor de apropiere de cele capitaliste*. Statisticienii din Perm nu numai că n-au făcut singuri acest lucru, dar ne-au lipsit și pe noi de posibilitatea de a o face, pentru că în tablele lor toate stabilimentele din subgrupul respectiv sînt adunate laolaltă și este imposibil să distingî un fabricant de un meșteșugar care nu folosește muncă salariată. Autorii își

camuflează această lacună prin sentințe lipsite de orice valoare. Stabilimentele mari, zic ei, nu reprezintă decît 1% și, cu excepția lor, concluziile trase pe baza restului de 99% rămîn valabile (pag. 56). — Dar acest procent, această sutime nu este egală cu celelalte sutimi ! Un singur stabiliment mare echivalează cu peste 15 stabilimente meșteșugărești din categoria celor care nu folosesc muncă salariată și care reprezintă peste 30 de „sutimi“ (din numărul total al stabilimentelor) ! Aceasta dacă socotim după numărul muncitorilor. Dar dacă am lua datele referitoare la producția globală sau la venitul net, am constata că un singur stabiliment mare echivalează nu cu 15, ci, poate, cu 30 de stabilimente *. În acest „1%“ din numărul total al stabilimentelor este concentrat *un sfert* din numărul total al muncitorilor salariați, astfel încît la 1 stabiliment revin în medie 14,6 muncitori. Ca să ilustrăm cititorului într-o oarecare măsură această din urmă cifră, luăm din „Culegerea de date cu privire la industria de fabrică din Rusia“ (publicație a departamentului comerțului și al manufacturilor) datele referitoare la gubernia Perm. Întrucît cifrele oscilează simțitor de la un an la altul, luăm media pe 7 ani (1885–1891). Obținem în ceea ce privește gubernia Perm cifra de 885 de „fabrici și uzine“ (în sensul în care acești termeni sînt folosiți în statistica noastră oficială) cu o producție în valoare de 22.645.000 de ruble și cu 13.006 muncitori, revenind în „medie“ la 1 fabrică exact 14,6 muncitori.

În sprijinul părerii lor că marile stabilimente nu prezintă o importanță deosebită, autorii „Studiului“ invocă faptul că printre muncitorii salariați care lucrează la meșteșugari sînt foarte puțini muncitori cu anul (8%), majoritatea lucrînd cu bucata (37%), cu sezonul (30%) și cu ziua (25%, pag. 51). Muncitorii care lucrează cu bucata „lucrează de obicei la ei acasă, cu uneltele lor proprii, fără hrană de la patron“, iar zilerii sînt angajați „temporar“, ca și muncitorii agricoli. În aceste condiții, „numărul relativ mare al muncitorilor

---

* Mai jos vor fi reproduse date referitoare la repartizarea stabilimentelor după venitul net. Potrivit acestor date, în 2.376 de stabilimente cu venit minim (pînă la 50 de ruble) venitul net = 77.900 de ruble, pe cînd în 80 de stabilimente cu venit maxim venitul net = 83.150 de ruble. La 1 „stabiliment“ revin 32 de ruble și respectiv 1.039 de ruble.

salariați nu este încă pentru noi un indiciu neîndoielnic că acestea sînt stabilimente de tip capitalist“ (56)... „După convingerea noastră, nici muncitorul care lucrează cu bucata, nici zilerul în general nu formează cadrele clasei muncitoare în sensul proletariatului din Europa occidentală ; asemenea cadre pot fi numai muncitorii permanenți, cu anul“.

Narodnicii din Perm sînt, desigur, demni de toată lauda pentru că se interesează de problema raportului dintre muncitorii salariați ruși și „proletariatul din Europa occidentală“. E o problemă interesantă, nimic de zis ! Dar noi am prefera să auzim de la statisticieni afirmații întemeiate pe fapte și nu pe „convingere“. Doar nu întotdeauna exprimarea „convingerii“ proprii poate să-i convingă pe alții... Oare n-ar fi fost mai bine ca, în loc să expună cititorului „convingerea“ d-lor N.N. și M.M., să fi prezentat mai multe fapte ? Într-adevăr, „Studiul“ cuprinde extrem de puține fapte referitoare la situația muncitorilor salariați, la condițiile de muncă, la ziua de lucru în stabilimente de diferite mărimi, la familiile muncitorilor salariați etc. Dacă raționamentele despre deosebirea dintre muncitorii ruși și proletariatul din Europa occidentală ar servi numai pentru camuflarea acestei lacune, am fi nevoiți să revenim asupra laudelor...

Tot ce se spune în „Studiul“ despre muncitorii salariați este că se împart în 4 categorii : muncitori cu anul, cu luna, cu bucata și cu ziua. Pentru a afla ceva despre aceste categorii, cititorul trebuie să spicuiască date risipite în întreaga carte. Pentru 29 de meșteșuguri (din 43) „Studiul“ indică numărul muncitorilor din fiecare categorie și suma totală a salariilor lor. Aceste 29 de meșteșuguri cuprind 4.795 de muncitori salariați, cu salarii în sumă totală de 233.784 de ruble. În ansamblu, cele 43 de meșteșuguri cuprind 4.904 muncitori salariați, cu salarii în sumă totală de 238.992 de ruble. Prin urmare, tabelul nostru totalizator cuprinde 98 % din numărul total al muncitorilor salariați și din suma totală a salariilor lor. Iată, en regard *, cifrele din „Studiul“ ** și cele din tabelul nostru totalizator :

* — pentru comparație. — *Nota trad.*

** Pag. 50. Autorii „Studiului“ nu au totalizat datele referitoare la mărimea salariilor.

	Numărul muncitorilor salariați, potrivit „Studiului” %		Cifrele din tabelul totalizator				
			Cîștigul lor				
			Numărul muncitorilor salariați		Total ruble	Revine la 1 muncitor	% *
Muncitori cu anul	379	8	351	7,4	26.978	76,8	100
Muncitori sezonieri	1.496	30	1.432	29,8	40.958	28,6	37
Muncitori cu bucata	1.812	37	1.577	32,9	92.357	58,5	76,1
Zileri	1.217	25	1.435	29,9	73.491	51,2	66,7
<i>Total ....</i>	<i>4.904</i>	<i>100</i>	<i>4.795</i>	<i>100</i>	<i>233.784</i>	<i>48,7</i>	

Reiese, așadar, că tabelul totalizator întocmit de autorii „Studiului” conține fie erori de calcul, fie greșeli de tipar. Este un lucru pe care-l menționăm în treacăt. Principalul interes îl prezintă datele referitoare la salarii. Cîștigul muncitorilor care lucrează cu bucata, în privința căroră „Studiul” spune că „lucrul cu bucata este în fond stadiul cel mai apropiat în drumul spre situația de patron independent” (pag. 51, probabil tot „după convingerea noastră” ?), se dovedește a fi *mult mai mic* decît cîștigul unui muncitor cu anul. Dacă afirmația statisticienilor că muncitorul cu anul capătă de obicei hrană de la patron, în timp ce muncitorul care lucrează cu bucata nu capătă hrană de la patron, este bazată nu numai pe „convingerea” lor, ci și pe fapte, atunci această diferență va fi și mai mare. Stranie este maniera în care meșteșugarii-patroni din gubernia Perm asigură muncitorilor lor „calea spre independență” ! Această asigurare constă în *scăderea salariilor*... Oscilările perioadei de muncă, după cum vom vedea, nu sînt atît de mari încît să poată explica această diferență. Este apoi extrem de interesant să relevăm că cîștigul unui ziler reprezintă 66,7% din cîștigul unui muncitor cu anul. Prin urmare, fiecare ziler are de lucru, în medie, circa 8 luni pe an. Aici ar fi, desigur, mult mai just să se vorbească despre o plecare „temporară” din ramura industriei (dacă într-adevăr zilerii pleacă din proprie inițiativă din ramura industriei, iar nu patronii sînt cei care îi lasă fără lucru) decît despre „caracterul eminentemente temporar al muncii salariate” (pag. 52).

* Salariul unui muncitor cu anul este luat drept 100.

III

„SUCCESIUNEA BAZATĂ PE MUNCA ȘI PE APARTENENȚA LA OBȘTE“

Printre datele culese de recensământul meșteșugurilor, cele referitoare la momentul apariției majorității covârșitoare a stabilimentelor cercetate prezintă un interes deosebit. Iată datele generale în această privință :

Numărul stabilimentelor înființate înainte de 1845	.....	640
între 1845 și 1855	.....	251
„ 1855 „ 1865	.....	523
„ 1865 „ 1875	.....	1.339
„ 1875 „ 1885	.....	2.652
„ 1885 „ 1895	.....	3.469
	<i>Total</i>	..... 8.884

Vedem, așadar, că epoca de după reformă a determinat o dezvoltare deosebit de accentuată a industriei meșteșugărești. Condițiile prielnice acestei dezvoltări au acționat și acționează, după cum se vede, din ce în ce mai puternic, deoarece cu fiecare deceniu crește tot mai mult numărul stabilimentelor înființate. Acest fenomen denotă în chip grăitor cât de accentuată este în rîndurile țărănimii dezvoltarea producției de mărfuri, separarea agriculturii de industrie, dezvoltarea comerțului și a industriei în general. Noi spunem : „separarea agriculturii de industrie“, pentru că această separare începe înainte de separarea agricultorilor de producătorii industriali : orice întreprindere care produce pentru piață determină un schimb între agricultori și meșteșugari. Prin urmare, apariția unei asemenea întreprinderi înseamnă încetarea confecționării casnice a unui produs de către agricultori și cumpărarea acestui produs pe piață ; or, această cumpărare implică vânzări de produse agricole din partea țaranului. Creșterea numărului întreprinderilor comerciale și industriale denotă, așadar, creșterea diviziunii sociale a muncii, această bază comună a economiei de mărfuri și a capitalismului *.

În literatura narodnică circulă părerea că dezvoltarea rapidă de după reformă a *micii producții* în industrie este

* De aceea, dacă atacurile d-lui N.—on împotriva „separării industriei de agricultură“ n-ar fi decât niște lamentări platonice ale unui romantic, el ar trebui să deplîngă și apariția fiecărui stabiliment meșteșugăresc.

un fenomen cu caracter necapitalist. Se afirmă că dezvoltarea micii producții dovedește vigoarea și viabilitatea ei în comparație cu marea producție (d-l V.V.). Această afirmație este cu totul greșită. Dezvoltarea micii producții în rîndurile țărănimii înseamnă apariția unor noi ramuri de producție, înseamnă că noi ramuri de prelucrare a materiei prime se separă și devin sfere de sine stătătoare ale industriei, înseamnă un progres în diviziunea socială a muncii și reprezintă procesul inițial al capitalismului, pe cînd înghițirea micilor stabilimente de către cele mai mari înseamnă un nou pas în dezvoltarea capitalismului, un nou pas spre victoria formelor lui superioare. Răspîndirea micilor stabilimente la sate lărgeste economia de mărfuri, pregătește terenul pentru capitalism (creînd mici patroni și muncitori salariați), pe cînd înghițirea micilor stabilimente de către manufactură și fabrică înseamnă folosirea de către marele capital a acestui teren pregătit. Faptul că în aceeași țară au loc concomitent amîndouă aceste procese, în aparență contradictorii, nu conține în realitate nici o contradicție : este foarte firesc ca în regiunile mai dezvoltate ale țării sau în domeniile mai dezvoltate ale industriei capitalismul să progreseze prin concentrarea micilor meșteșugari în fabrici mecanizate, pe cînd în regiunile îndepărtate sau în ramurile înapoiate ale industriei procesul de dezvoltare a capitalismului să fie abia la începutul său, manifestîndu-se prin apariția unor noi ramuri de producție și noi meșteșuguri. Manufactura capitalistă „nu pune stăpînire pe producția națională decît într-un mod foarte fragmentar și se întemeiază întotdeauna pe baza (Hintergrund) largă a meșteșugului orășenesc și a *industriei casnice țărănești accesorii*. Dacă, sub o formă oarecare, ea o distruge, în anumite puncte, pe aceasta din urmă în unele ramuri speciale de activitate, ea o creează din nou în alte puncte“ („Das Kapital“, I², S. 779 *).

Datele referitoare la momentul apariției diferitelor stabilimente sînt de asemenea insuficient prelucrate în acest „Studiu“, care cuprinde numai date pe județe, dar nu indică pe grupuri și subgrupuri momentul apariției stabilimentelor ; lipsesc de asemenea și alte grupări (după mărimea stabili-

* „Capitalul“, vol. I, ed. a 2-a, pag. 779¹⁰⁹. — *Nota red.*

mentelor, după locul unde sînt situate stabilimentele – în localitatea care formează centrul meșteșugului respectiv sau în localitățile din împrejurimi etc.). Neprelucrînd datele recensămîntului nici măcar pe grupurile și subgrupurile adoptate chiar de ei, narodnicii din Perm au găsit de cuviință să ofere și aici cititorului sentințe care te uimesc prin dulcegăria lor ultranarodnică și prin... absurditatea lor. Statisticienii din Perm au descoperit că în cadrul „formeii meșteșugărești de producție” există pentru stabilimente o „formă de succesiune” specială, și anume „succesiunea bazată pe muncă și pe apartenența la obște”, pe cînd în industria capitalistă domnește „succesiunea prin moștenirea bunurilor”; că „succesiunea bazată pe muncă și pe apartenența la obște transformă în mod organic pe muncitorul salariat într-un patron de sine stătător” (sic!), constînd în aceea că, în cazul cînd patronul stabilimentului moare fără a lăsa moștenitori care să fie totodată muncitori membri de familie, stabilimentul trece la altă familie, „poate chiar la un muncitor salariat din același stabiliment”, precum și în aceea că „posesiunea pămîntului în obște garantează deopotrivă atît patronului unui stabiliment meșteșugăresc cît și muncitorului său salariat o situație de sine stătătoare ca producători, bazată pe muncă” (pag. 7, 68 și altele).

Nu ne îndoim că acest „principiu al succesiunii bazate pe muncă și pe apartenența la obște”, născocit de narodnicii din Perm, va ocupa în viitoarea istorie a literaturii locul cuvenit alături de teoria tot atît de dulceagă a d-lor V.V., N.-on și a altora asupra „producției populare”. Ambele teorii au aceeași factură, ambele înfrumusețează și denaturează realitatea cu ajutorul unor fraze maniloviste. Oricine știe că și la meșteșugari stabilimentele, materialele, uneltele etc. constituie *bunuri* care se află în proprietate privată, transmițîndu-se prin *moștenire* și nicidecum în virtutea vreunui drept bazat pe apartenența la obște, că nu numai în industrie, dar nici măcar în agricultură obștea nu garantează cîtuși de puțin independența, că înăuntrul obștii are loc aceeași exploatare și luptă economică ca și în afara ei. Din faptul simplu că micul patron, avînd un capital mic, trebuie să muncească și el, că muncitorul salariat *poate* deveni patron (firește, dacă va fi econom și cumpătat) – și în această privință există

chiar exemple, pe care „Studiul“ le citează la pag. 69 –, din faptul acesta s-a făcut o întreagă teorie: teoria „principiului succesiunii bazate pe muncă și pe apartenența la obște“... Toți teoreticienii micii burghezii s-au consolat întotdeauna cu ideea că, în cadrul micii producții, muncitorul *poate* să devină patron, și în idealurile lor ei n-au mers niciodată dincolo de năzuința de a-i transforma pe muncitori în mici patroni. „Studiul“ face chiar o încercare de a înfățișa „date statistice care confirmă principiul succesiunii bazate pe muncă și pe apartenența la obște“ (45). Datele se referă la meșteșugul pielăriei. Din 129 de stabilimente, 90 (adică 70%) au fost înființate după 1870, pe când în 1869 numărul stabilimentelor meșteșugărești de pielărie era de 161 (după „tabelul de localități“), iar în 1895 de 153. Aceasta înseamnă că stabilimentele au trecut de la unele familii la altele, ceea ce și este considerat ca „principiu al succesiunii bazate pe muncă și pe apartenență la obște“. Ar fi, bineînțeles, ceva ridicol să combați cu argumente această dorință de a vedea un „principiu“ aparte în faptul că micile stabilimente se deschid și se închid cu ușurință, trec lesne din mână în mână etc. În ceea ce privește meșteșugul pielăriei adăugăm doar că, în primul rînd, datele referitoare la momentul apariției stabilimentelor în ramura pielăriei arată că aceasta din urmă s-a dezvoltat în timp mult *mai încet* decît celelalte meșteșuguri; în al doilea rînd, comparația dintre anii 1869 și 1895 este cu totul nesigură, pentru că noțiunea de „stabiliment meșteșugăresc de pielărie“ este mereu confundată cu noțiunea de „fabrică de pielărie“. Între anii 1860 și 1870, în marea majoritate a „fabricilor de pielărie“ (după statistica fabricilor și uzinelor) din gubernia Perm, valoarea producției era sub 1.000 de ruble (vezi „Anuarul ministerului de finanțe“. Partea I, Petersburg, 1869. Tabele și adnotări), pe când între anii 1890 și 1900, pe de o parte stabilimentele cu o producție în valoare sub 1.000 de ruble au fost excluse din categoria fabricilor și uzinelor, iar pe de altă parte în categoria „stabilimentelor meșteșugărești de pielărie“ au fost incluse multe stabilimente în care valoarea producției depășește 1.000 de ruble, au fost incluse fabrici cu o producție în valoare de 5.000–10.000 de ruble și mai mult („Studiu“, pag. 70. Tabele, pag. 149, 150). Dată fiind

această totală lipsă de precizie a deosebirii dintre noțiunile stabiliment meșteșugăresc de pielărie și fabrică de pielărie, ce valoare mai poate avea compararea datelor referitoare la anii 1869 și 1895? În al treilea rînd, chiar dacă ar fi adevărat că numărul pielărilor s-a micșorat, nu s-ar putea oare ca aceasta să însemne că au dispărut multe stabilimente mici, în locul cărora au apărut treptat stabilimente mai mari? Oare o astfel de „înlocuire“ ar confirma și ea „principiul succesiunii bazate pe muncă și pe apartenența la obște“?

Culmea ciudățeniei este că toate aceste fraze dulcege despre „principiul muncii și al apartenenței la obște“, despre „garantarea independenței bazate pe muncă și pe apartenența la obște“ etc. se debitează tocmai în legătură cu meșteșugul pielăriei, în care meșteșugarii-agricultori reprezintă tipul cel mai pur de mic-burghez (vezi mai jos) și care este extrem de concentrat în *trei* mari stabilimente (fabrici), incluse în categoria meșteșugarilor alături de meșteșugarii care nu folosesc muncă salariată și alături de meseriași. Iată datele referitoare la această concentrare :

Acest meșteșug cuprinde 148 de stabilimente, în care lucrează 267 de muncitori membri de familie + 172 de muncitori salariați, adică în total 439 de muncitori. Valoarea producției = 151.022 de ruble. Venitul net = 26.207 ruble, inclusiv 3 stabilimente cu 0 muncitori membri de familie + 65 de muncitori salariați = 65 de muncitori. Valoarea producției = 44.275 de ruble. Venitul net = 3.391 de ruble (pag. 70 din text și pag. 149 și 150 din tabele).

Adică *trei* stabilimente din 148 („numai 2,1%“, cum spune liniștitor „Studiul“, pag. 76) concentrează *aproape o treime* din întreaga producție a „industriei meșteșugărești de pielărie“, aducînd patronilor lor venituri de mii de ruble fără ca ei să lucreze în producție. În cele ce urmează vom vedea multe exemple de asemenea situații curioase și în alte meșteșuguri. Dar la descrierea acestui meșteșug autorii „Studiului“ s-au oprit, cu titlu de excepție, asupra celor *trei* stabilimente menționate. În legătură cu unul dintre ele se spune că patronul (agricultor !) „pare a fi ocupat numai cu operațiile comerciale, avînd magazine de pielărie în satul Beloiarskoe și la Ekaterinburg“ (pag. 76-77). Este o mostră

de felul cum capitalul investit în producție se combină cu capitalul investit în comerț. Aviz autorilor „Studiului“, la care „chiaburimea“ și operațiile comerciale sînt prezentate ca ceva adus din afară, rupt de producție ! Într-un alt stabiliment, familia este compusă din 5 bărbați, dar nici unul dintre ei nu lucrează : „tatăl este ocupat cu comercIALIZAREA produselor stabilimentului său, iar fiii (în vîrstă de 18 pînă la 53 de ani), toți știutori de carte, și-au ales, probabil, alte ocupații mai atrăgătoare decît mutatul pieilor din cadă în cadă și clătitul lor“ (pag. 77). Autorii recunosc cu mărinimie că aceste întreprinderi „au un caracter capitalist“, „dar la întrebarea în ce măsură viitorul acestor întreprinderi este asigurat de principiul transiterii bunurilor prin moștenire, răspunsul definitiv îl poate da numai viitorul“ (76). Cîtă profunzime de gîndire ! „La întrebarea cu privire la viitor, răspunsul îl poate da numai viitorul“. Incontestabil ! Dar constituie oare aceasta un motiv suficient pentru a denatura prezentul ?

ARTICOLUL AL DOILEA

(IV. Agricultură „meșteșugarilor“. – V. Stabilimente mari și mici.
– Veniturile meșteșugarilor)

IV

AGRICULTURA „MEȘTEȘUGARILOR“

Recensămîntul pe gospodării al meșteșugarilor-patroni și mici patroni a cules date interesante cu privire la agricultura lor. Iată aceste date, grupate în „Studiu“ pe subgrupuri :

Subgrupuri:	Revin la 1 gospodărie			Procentul gospodăriilor	
	Deseatine de pămînt cultivat	cai	vacii	fără cai	fără vacii
1. Producători de mărfuri ..	7,1	2,1*	2,2*	7,4	5
2. Meseriași.....	6,2	1,9	2,1	9,0	6
3. Meșteșugari care lucrează pentru scupșic	4,5	1,4	1,3	16,0	13
<i>Total</i> ..	6,3	1,8	2,0	9,5	6

Prin urmare, cu cît meșteșugarii sînt mai înstăriți ca producători industriali, cu atît sînt mai avuți și ca agricultori. Cu cît mai mic este rolul lor în producția industrială, cu atît mai proastă este situația lor ca agricultori. Prin urmare, datele recensămîntului meșteșugarilor confirmă în

* În „Studiu“ figurează aici cifre greșite, datorită, probabil, unei erori de tipar (vezi pag. 58), pe care noi am rectificat-o.

totul opinia, deja exprimată în literatură, că diferențierea meșteșugarilor ca producători industriali merge mînă în mînă cu diferențierea aceluiași țărani ca agricultori (*A. Volghin. Fundamentarea narodnicismului etc. Pag. 211 și urm.*). Întrucît muncitorii salariați ai meșteșugarilor au o situație și mai proastă (sau nu au o situație mai bună) decît meșteșugarii care lucrează pentru scupșcici, sîntem îndreptățiți să tragem concluzia că printre ei sînt și mai mulți agricultori ruinați. După cum s-a mai arătat, recensămîntul pe gospodării n-a cuprins pe muncitorii salariați. În orice caz, datele citate arată și ele în mod concret cît de ridicolă este afirmația autorilor „Studiului” că „posesiunea pămîntului în obște garantează deopotrivă atît patronului unui stabiliment meșteșugăresc cît și muncitorului său salariat o situație de sine stătătoare ca producători, bazată pe muncă”.

Lipsa unor date amănunțite cu privire la gospodăria agricolă a meșteșugarilor care nu folosesc muncă salariată, a patronilor mari și mici diminuează mult valoarea datelor analizate. Ca să umplem cel puțin în parte această lacună, trebuie să apelăm la datele existente pentru diferite meșteșuguri; uneori se întîlnesc date cu privire la numărul muncitorilor agricoli folosiți de patroni*, dar un tabel care să totalizeze aceste date nu există în „Studiu”.

Să luăm datele referitoare la pielarii-agricultori – 131 de gospodării. Ei au 124 de muncitori agricoli salariați; la 1 gospodărie revin 16,9 deseatine de pămînt cultivat, 4,6 cai, 4,1 vaci (pag. 71). Muncitorii salariați (73 cu anul și 51 sezonieri) primesc salarii care însumează 2.492 de ruble, revenind cîte 20,1 ruble la 1 muncitor, pe cînd salariul mediu al unui muncitor în industria meșteșugărească de pielărie reprezintă 52 de ruble. Prin urmare, și aici se observă fenomenul comun tuturor țărilor capitaliste, și anume că situația muncitorilor agricoli este mai proastă decît cea a muncitorilor industriali. „Meșteșugarii” pielari reprezintă, evident, tipul pur de burghezie țărănească, iar faimoasa „îmbinare a meșteșugului cu agricultura”, atît de mult lăudată de narodnici, constă în faptul că proprietarii înstăriți de întreprinderi comerciale și industriale transferă *capitaluri* din sfera co-

* Se știe că la țărani de multe ori și muncitorii industriali sînt obligați să execute munci agricole. Vezi „Ind. meșt. etc.”, III, pag. 7.

merțului și a industriei în aceea a agriculturii, plătind muncitorilor lor agricoli salarii extrem de scăzute*.

Să luăm acum datele referitoare la meșteșugarii proprietari de uleiuri. Dintre ei, 173 sînt agricultori. La 1 gospodărie revin 10,1 deseatine de pămînt cultivat, 3,5 cai, 3,3 vaci. Gospodării fără cai și fără vaci nu există. În aceste gospodării lucrează 98 de muncitori agricoli (cu anul și sezonieri) cu salarii care însumează 3.438 de ruble, revenind cîte 35,1 ruble la 1 muncitor. „Turtele care rămîn de la fabricarea uleiului constituie un furaj excelent pentru vite, ceea ce face să devină posibilă gunoicerea ogoarelor în proporții mai mari. În felul acesta gospodăria are de pe urma meșteșugului un avantaj întreit: venitul obținut în mod direct din exercitarea meșteșugului, venitul de pe urma vitelor și recolte mai bune pe ogoare” (164). „Ei (proprietarii de uleiuri) practică agricultura pe scară largă; mulți dintre ei, nelimitîndu-se la loturile lor, arendează pămînt de la gospodării neavuți” (168). Datele referitoare la răspîndirea culturilor de in și cînepă în diferite județe arată că există „o anumită legătură între mărirea suprafețelor însămînțate cu in și cînepă și extinderea uleiurilor în județele din gubernie” (170).

Prin urmare, întreprinderile industriale care produc pentru piață sînt aici ceea ce se numește întreprinderi agricole tehnice, a căror dezvoltare caracterizează întotdeauna progresul agriculturii capitaliste și comerciale.

Iată și datele referitoare la proprietarii de mori. Majoritatea lor sînt agricultori: 385 din 421. La o gospodărie revin 11,0 deseatine de pămînt cultivat, 3,0 cai, 3,5 vaci. În gospodăriile lor lucrează 307 muncitori agricoli salariați, ale căror salarii însumează 6.211 ruble. Ca și producția de ulei, „morăritul este pentru proprietarii de mori un mijloc care le permite să desfacă pe piață, în forma cea mai avantajoasă pentru ei, produsele propriei lor gospodării” (178).

* În agricultură muncitorul sezonier primește întotdeauna mai mult de jumătate din salariul anual. Să presupunem că aici muncitorii sezonieri nu primesc decît jumătate din salariul muncitorului cu anul. În acest caz, salariul muncitorului cu anul va fi $(2.492 : (73 + \frac{51}{2})) = 25,5$ ruble. Potrivit datelor departamentului agriculturii, în gubernia Perm salariul mediu pe 10 ani (1881—1891) al muncitorului agricol care lucrează cu anul și primește hrana de la patron reprezintă 50 de ruble.

Credem că aceste exemple sînt întru totul suficiente pentru a arăta cît de stupidă e concepția în cadrul căreia „meșteșugarul-agricultor“ este considerat a fi ceva omogen, egal cu sine însuși. Toți agricultorii de care s-a vorbit mai sus sînt reprezentanți ai micii burghezii agricole, și a pune laolaltă aceste tipuri cu restul țărănimii, inclusiv țărani ruinați, înseamnă a estompa cele mai caracteristice trăsături ale realității.

În încheierea descrierii micii producții de ulei, autorii încearcă să combată „doctrina capitalistă“, care declară că diferențierea țărănimii înseamnă dezvoltarea capitalismului. Această teză se întemeiază, pretind ei, pe „afirmația cu totul arbitrară că această diferențiere este proprie perioadei mai recente și reprezintă un indiciu vădit că în mediul țărănesc se dezvoltă rapid un regim capitalist de facto *, cu toată existența de jure ** a posesiunii pămîntului în obște“ (176). Autorii ridică obiecția că obștea n-a exclus niciodată și nu exclude nici acum diferențierea patrimonială, dar ea „nu o consacră, nu creează clase“; „această diferențiere trecătoare nu s-a accentuat cu timpul, ci, dimpotrivă, s-a atenuat treptat“ (177). Firește, o asemenea afirmație, în sprijinul căreia sînt invocate artelurile (despre ele se va vorbi mai jos, § VII), împărțelile familiale (sic !) și reîmpărțirea pămîntului (!), nu poate stîrni decît zîmbete. A numi „arbitrară“ teza referitoare la creșterea și intensificarea diferențierii în rîndurile țărănimii înseamnă a ignora fapte îndeobște cunoscute, și anume că un mare număr de țărani rămîn fără cai și încetează să-și lucreze pămîntul, în timp ce, paralel cu aceasta, are loc „un progres tehnic în gospodăria țărănească“ (comp. „Tendințe progresiste în gospodăria țărănească“ a d-lui V.V.), că paralel cu urcarea arenzii se înmulțesc cazurile de dare în arendă și de ipotecare a loturilor, paralel cu creșterea numărului celor care pleacă la munci sezoniere în alte localități, adică al muncitorilor salariați care umblă din loc în loc, sporește numărul întreprinderilor industriale care produc pentru piață etc. etc.

* — de fapt. — *Nota trad.*

** — de drept. — *Nota trad.*

Recensămîntul pe gospodăria al meșteșugarilor trebuia să furnizeze un material bogat în problema extrem de interesantă a raportului dintre veniturile și cîștigurile meșteșugarilor-agricultori și veniturile meșteșugarilor-neagricultori. Tabelele cuprind toate datele referitoare la această problemă, fără însă ca ele să fi fost totalizate în „Studiu“, și de aceea am fost nevoiți să facem singuri această totalizare după datele din carte. Această totalizare s-a bazat, în primul rînd, pe totalizările făcute în „Studiu“ în legătură cu diferite meșteșuguri. Nouă nu ne rămînea decît să adunăm datele referitoare la diferite meșteșuguri. Dar nu pentru toate meșteșugurile această totalizare este dată sub formă de tabel. Uneori a trebuit să ne convingem că în tabelele totalizatoare s-au strecurat erori de calcul sau greșeli de tipar, ceea ce constituie rezultatul firesc al lipsei unor cifre totalizatoare de verificare. În al doilea rînd, totalizarea s-a bazat pe extragerea unor date cifrice din diverse descrieri de meșteșuguri. În al treilea rînd, cînd lipsea atît prima sursă cît și cea de-a doua, trebuia să recurgem direct la tabele (de pildă, în ceea ce privește ultimul meșteșug : „extractia de minereuri“). Se înțelege de la sine că această eterogeneitate a materialului nu putea să nu ducă la greșeli și înexactități în tabelul nostru totalizator. Credem totuși că, deși rezultatele generale din tabelul nostru totalizator nu puteau coincide cu rezultatele tabelului corespunzător întocmit de autorii „Studiului“, ele sînt totuși perfect utilizabile, deoarece, în caz de corectare, mărimile și raporturile medii (singurele de care ne servim în concluziile noastre) nu s-ar schimba decît într-o măsură extrem de neînsemnată. De pildă, după rezultatele tabelelor întocmite de autorii „Studiului“, quantumul venitului brut care revine la 1 muncitor este egal cu 134,8 ruble, pe cînd în tabelul nostru totalizator el este egal cu 133,3 ruble. Venitul net al unui muncitor membru de familie reprezintă 69,0 ruble și respectiv 68,0 ruble. Cîștigul unui muncitor salariat – 48,7 ruble și respectiv 48,6 ruble.

Iată rezultatele acestui tabel totalizator în ceea ce privește quantumul venitului brut, al venitului net și al cîștigului muncitorilor salariați, pe grupuri și subgrupuri.

Grupuri	Subgrupuri	Numărul stabilimentelor	Numărul muncitorilor			Venitul brut în ruble		Venitul net al gospodăriilor în ruble		Salariile în ruble		Venitul net și salariul	Numărul întrepr. care au datorii
			Muncitori membri de familie	Salariați	Total	Total	Revine la 1 muncitor	Total	Revine la 1 munc. mem. de familie	Total	Revine la 1 muncitor salariat		
I	1	2.239	4.122	1.726	5.848	758.493	129,7	204.004	49,5	74.558	43,2	278.562	225
"	2	2.841	4.249	712	4.961	385.441	77,3	186.719	43,9	34.937	49,0	221.656	93
"	3	1.016	1.878	586	2.464	236.301	95,9	91.916	48,9	20.535	35,0	112.451	304
<i>Total pentru grupul I .....</i>		6.096	10.249	3.024	13.273	1.378.235	103,8	492.639	47,1	130.030	48,0	612.669	622
II	1	959	1.672	758	2.410	605.509	251,2	220.713	132,0	45.949	62,2	266.662	176
"	2	595	878	272	1.148	178.916	155,8	90.203	102,9	18.404	67,6	108.607	51
"	3	1.320	2.251	852	3.083	492.347	159,7	229.108	102,7	43.289	50,8	272.397	262
<i>Total pentru grupul II .....</i>		2.874	4.779	1.862	6.641	1.276.772	192,2	540.024	113,0	107.642	57,8	647.666	489
<i>Total .....</i>		8.970	15.028	4.886	19.914	2.655.007	193,3	1.022.663	68,0	237.672	48,6	1.260.335	1.111

Iată principalele concluzii care decurg din acest tabel :

1) Populația meșteșugărească neagrăcolă participă la activitatea industrială meșteșugărească într-o măsură incomparabil mai mare (ținându-se seama de numărul ei) decît populația agricolă. După numărul muncitorilor, neagricultorii sînt de două ori mai puțini decît agricultorii. După producția globală, însă, ei reprezintă aproape jumătate, revenindu-le 1.276.772 de ruble din 2.655.007, adică 48,1%. Cît privește venitul realizat din producție, adică cuantumul venitului net al patronilor plus salariile muncitorilor salariați, neagricultorii sînt chiar precumpănitori în raport cu agricultorii, venitul lor reprezentînd 647.666 de ruble din 1.260.335, adică 51,4%. Rezultă, așadar, că, deși mai puțini ca număr, meșteșugarii neagricultori nu sînt mai prejos de agricultori în ceea ce privește proporțiile producției. Este un fapt deosebit de important pentru aprecierea tradiționalei teze narodnice că agricultura ar fi „principala temelie“ a așa-numitei industrii meșteșugărești.

Din acest fapt rezultă, firește, și alte concluzii :

2) La neagricultori, producția globală (venitul brut) pe cap de muncitor este mult mai mare decît la agricultori : 192,2 ruble față de 103,8, adică aproape de două ori mai mare. După cum vom vedea mai jos, la neagricultori perioada de muncă e mai mare decît la agricultori, dar această diferență nu este prea mare, așa încît productivitatea mai ridicată a muncii neagricultorilor nu poate fi pusă la îndoială. Această diferență atinge minimumul la subgrupul 3, la meșteșugarii care lucrează pentru scupșici, ceea ce este cît se poate de firesc.

3) La neagricultori, venitul net al patronilor și al micilor patroni este de *peste două ori* mai mare decît la agricultori : 113,0 ruble față de 47,1 ruble (aproape de 2 ori și jumătate). Această diferență există la toate subgrupurile, dar mai mare ca oriunde este ea la subgrupul 1, la meșteșugarii care lucrează direct pentru piață. Se înțelege de la sine că această diferență poate fi explicată cu atît mai puțin prin deosebirea de durată a perioadelor de muncă. Nu încapе îndoială că această diferență se datorește faptului că *legătura cu pămîntul diminuează venitul meșteșugarilor* ; piața ține seama

de venitul provenit din agricultură al meșteșugarilor, și de aceea agricultorii sînt nevoiți să se mulțumească cu un cîștig mai mic. La aceasta se adaugă, probabil, și faptul că agricultorii au pierderi mai mari cu desfacerea produselor, cheltuieli mai mari cu procurarea materialelor și sînt mai dependenți de negustori. Cert este însă un lucru: *legătura cu pămîntul micșorează venitul meșteșugarului*. Nu este nevoie să stăruim prea mult asupra mării însemnătăți a acestui fapt, care lămurește semnificația reală a „puterii pămîntului“ în societatea modernă. E de ajuns să ne amintim cît de mare este rolul pe care nivelul scăzut al cîștigului îl are în menținerea sistemelor înrobitoare și primitive de producție, în întîrzierea folosirii mașinilor, în scăderea nivelului de trai al muncitorilor *.

4) Salariile muncitorilor salariați sînt și ele pretutindeni mai mari la neagricultori decît la agricultori, dar această diferență nu este nici pe departe atît de mare ca aceea dintre veniturile patronilor. În general, în toate cele trei subgrupuri muncitorul salariat care lucrează la un patron agricultor cîștigă 43,0 ruble, pe cînd cel care lucrează la un patron neagricultor cîștigă 57,8 ruble, adică cu $\frac{1}{3}$ mai mult. Această diferență *poate* să depindă într-o măsură considerabilă (*și nici atunci în întregime*) de diferențele dintre perioadele de muncă. Dar asupra raportului care există între această diferență și legătura cu pămîntul nu ne putem pronunța, pentru că nu avem date cu privire la muncitorii salariați agricultori și neagricultori. În afară de influența perioadei de muncă, intervine, firește, și aici influența nivelului diferit al trebuințelor.

5) Diferența dintre mărimea venitului patronilor și mărimea salariului muncitorilor salariați este incomparabil mai

* În legătură cu acest din urmă punct (primul ca importanță) relevăm că, din păcate, „Studiul“ nu conține date cu privire la nivelul de trai al agricultorilor și al neagricultorilor. Alți statisticieni au constatat însă și pentru gubernia Perm fenomenul obișnuit că nivelul de trai al meșteșugarilor-neagricultori este incomparabil mai ridicat decît cel al agricultorilor „de rînd“. Comp. „Rapoarte și studii asupra industriei meșteșugărești din Rusia“, ed. de ministerul agriculturii și al domeniilor statului, vol. III, articolul semnat de Egunov. Autorul arată că în unele sate lipsite de pămînt, nivelul de trai e cu totul „orășenesc“, că meșteșugarul-neagricultor tînde să se îmbrace și să trăiască „omenește“ (poartă haine europenești, inclusiv cămașă scrobită; folosește samovarul; consumă mult ceai, zahăr, piine albă, carne etc.). Autorul se sprijină pe bugetele apărute în publicațiile statistice ale zemstvelor.

mare la neagricultori decît la agricultori : în toate cele trei subgrupuri de neagricultori venitul patronului este aproape de două ori mai mare decît cîștigul salariatului (113 ruble față de 57,8), pe cînd la agricultori venitul patronului depășește cu puțin, *cu 4,1 ruble*, nivelul salariului (47,1 și 43,0) ! Dacă aceste cifre sînt surprinzătoare, este cu atît mai mult cazul să spunem acest lucru despre meseriașii-agricultori (I, 2), la care venitul patronilor este *mai mic* decît salariul muncitorilor salariați ! Dar acest fenomen va deveni perfect explicabil atunci cînd vom reproduce mai jos datele care arată deosebirea imensă dintre mărimea venitului stabilimentelor mari și al celor mici. Ridicînd productivitatea muncii, marile stabilimente creează posibilitatea de a plăti un salariu care întrece venitul sărăcimii, al meșteșugarilor care nu folosesc muncă salariată, a căror „independență”, în condițiile subordonării lor față de piață, este cu totul fictivă. Această diferență enormă dintre veniturile stabilimentelor mari și mici există în amîndouă grupurile, dar la agricultori ea este mult mai accentuată (pentru că micii meșteșugari se află într-o situație mai proastă). Diferența infimă dintre venitul micului patron și salariul muncitorului salariat arată în mod concret că venitul *micului* meșteșugar-agricultor care lucrează fără muncitori salariați *nu este mai mare, ci deseori mai mic* chiar decît salariul muncitorului salariat. Într-adevăr, cifra venitului net al patronului (47,1 ruble la 1 muncitor membru de familie) reprezintă cifra *medie* pentru toate stabilimentele, mari și mici, atît pentru fabricanți cît și pentru meșteșugarii care nu folosesc muncă salariată. Este evident că la marii patroni diferența dintre venitul net al patronului și cîștigul muncitorului salariat nu este de 4 ruble, ci de 10–100 de ori mai mare, ceea ce înseamnă că venitul micului meșteșugar care nu folosește muncă salariată este mult mai mic de 47 de ruble, adică acest venit *nu este mai mare, ci deseori mai mic* chiar decît cîștigul muncitorului salariat. Datele recensămîntului meșteșugarilor cu privire la repartizarea stabilimentelor după venitul net (vezi mai jos, § V) confirmă pe deplin această concluzie aparent paradoxală. Dar aceste date se referă la toate stabilimentele în general, fără a se face distincție între agricultori și neagricultori, și de aceea rezultatul respectiv din tabelul de mai sus este pentru

noi deosebit de important : am aflat că tocmai agricultorii au ciștigurile cele mai mici, că „legătura cu pământul“ micșorează enorm ciștigul.

Vorbind despre diferența dintre veniturile agricultorilor și cele ale neagricultorilor, am mai spus că ea nu poate fi explicată prin deosebirea dintre perioadele de muncă. Să vedem însă ce arată în această privință datele din recensământul meșteșugurilor. Programul recensământului, după cum aflăm din „introducere“, prevedea de asemenea cercetarea „intensității producției în cursul anului, pe baza numărului de muncitori membri de familie și muncitori salariați ocupați lunar în producție“ (pag. 14). Întrucît recensământul s-a făcut pe gospodării, adică fiecare stabiliment a fost cercetat separat (din păcate, formularul de chestionar n-a fost anexat la „Studiu“), trebuie să presupunem că despre fiecare stabiliment s-au cules date cu privire la numărul muncitorilor ocupați în fiecare lună sau cu privire la numărul lunilor lucrate în cursul anului în fiecare stabiliment. În cadrul „Studiului“ aceste date au fost totalizate într-un singur tabel (pag. 57, 58), în care pentru fiecare subgrup din ambele grupuri se arată numărul muncitorilor (membri de familie și salariați, luați laolaltă) *ocupați în fiecare lună a anului.*

Încercarea recensământului meșteșugurilor din 1894/95 de a stabili cu atîta precizie numărul lunilor de lucru în stabilimentele meșteșugărești este extrem de instructivă și interesantă. Într-adevăr, fără asemenea precizări, datele referitoare la venituri și salarii ar fi fost incomplete, iar calculele statistice n-ar fi fost decît aproximative. Din păcate însă, datele referitoare la perioada de muncă au fost prelucrate într-o manieră cu totul nesatisfăcătoare : în afară de acest tabel general sînt înfățișate numai pentru unele meșteșuguri date referitoare la numărul muncitorilor ocupați în fiecare lună, uneori cu repartizarea lor pe grupuri, alteori fără ; cît privește repartizarea pe subgrupuri, ea nu a fost făcută pentru nici unul dintre meșteșuguri. În această problemă, înregistrarea separată a stabilimentelor mari ar fi fost deosebit de importantă, deoarece sîntem îndreptățiți să presupunem — atît a priori cît și după datele publicate de alți cercetători ai industriei meșteșugărești — că perioadele de muncă nu sînt aceleași la meșteșugarii mari și la cei mici. În afară de

aceasta, însuși tabelul de la pag. 57 pare a fi fost întocmit cu erori de calcul sau greșeli de tipar (de pildă, pentru lunile februarie, august, noiembrie; în coloanele 2 și 3 din grupul II s-a produs, probabil, o încurcătură de cifre, căci numărul muncitorilor din subgrupul 3 este mai mare decît în subgrupul 2). Chiar și după rectificarea acestor inexactități (rectificare uneori aproximativă), tabelul suscită numeroase îndoieli, care fac ca folosirea lui să fie riscantă. Într-adevăr, examinînd în acest tabel datele pe subgrupuri, vedem că în subgrupul 3 (grupul I) numărul maxim al muncitorilor ocupați, 2.911, figurează în luna decembrie. În același timp însă, în subgrupul 3 „Studiul” înregistrează în total 2.551 de muncitori. Același lucru se întîmplă și în subgrupul 3 din grupul II: numărul maxim al muncitorilor este de 3.221, pe cînd numărul lor real este de 3.077. Dimpotrivă, pe subgrupuri, cifrele care indică numărul *maxim* al muncitorilor ocupați într-una din lunile de muncă sînt *inferioare* numărului real al muncitorilor. Cum se explică acest fenomen? Oare prin aceea că în această privință nu s-au cules date cu privire la toate stabilimentele? Este foarte probabil să fie așa, dar „Studiul” nu ne spune nimic în această privință. În subgrupul 2 din grupul II nu numai că numărul maxim al muncitorilor (în februarie) este mai mare decît numărul lor real (1.882 față de 1.163), dar și *media* muncitorilor ocupați într-o singură lună (adică cîtul obținut prin împărțirea la 12 a numărului total al muncitorilor ocupați în fiecare din cele 12 luni) este *mai mare* decît numărul real al muncitorilor (1.265 față de 1.163)!! Se pune întrebarea: care este numărul de muncitori pe care statisticienii l-au considerat drept real: media pe un an, media pe o anumită perioadă (de pildă, media pe iarnă), sau numărul existent într-o anumită lună a anului? Analiza datelor referitoare la numărul muncitorilor ocupați lunar în diferite meșteșuguri nu ajută la înlăturarea tuturor acestor nedumeriri. În majoritatea celor 23 de meșteșuguri la care se referă aceste date, numărul maxim al muncitorilor ocupați într-una din lunile anului este *inferior* numărului real al muncitorilor. În două meșteșuguri acest maxim *depășește* numărul real al muncitorilor: în producția meșteșugărească de articole de aramă (239 față de 233) și în fierării (grupul II - 1.811 față de

1.269). În două meșteșuguri numărul maxim este egal cu numărul real al muncitorilor (în frînghierii și uleiuite, grupele II).

În aceste condiții, folosirea datelor referitoare la repartizarea pe luni a muncitorilor, pentru a compara aceste date cu quantumul cîștigului, cu numărul real al muncitorilor etc. se dovedește a fi cu neputință. Nu ne rămîne decît să ne folosim de aceste date fără a le raporta la celelalte, să comparăm cifrele care indică numărul maxim și numărul minim al muncitorilor ocupați lunar. Așa au și procedat autorii „Studiului“, comparînd însă între ele diferitele luni. Noi socotim că este mai just să facem comparație între iarnă și vară, ceea ce ne va permite să stabilim în ce măsură agricultura îi sustrage pe muncitori de la ocupațiile lor meșteșugărești. Considerînd ca normă numărul mediu al muncitorilor ocupați iarna (octombrie-martie) și aplicînd această normă la numărul muncitorilor ocupați vara, am obținut numărul lunilor lucrătoare de vară. Suma lunilor de iarnă și a celor de vară ne-a dat numărul lunilor lucrătoare pe an. Să lămurim acest lucru printr-un exemplu. În subgrupul 1 din grupul I, în cele șase luni de iarnă sînt ocupați 18.060 de muncitori; prin urmare, într-o singură lună de iarnă sînt ocupați în medie ($18.060 : 6 =$) 3.010 muncitori. Vara sînt ocupați 12.345 de muncitori; aceasta înseamnă că perioada de muncă în cursul verii este de ($12.345 : 3.010$) 4,1 luni. Prin urmare, în subgrupul 1 din grupul I perioada de muncă reprezintă 10,1 luni pe an.

Această metodă de prelucrare a datelor ni s-a părut cea mai justă și cea mai comodă. Cea mai justă, pentru că se bazează pe compararea lunilor de iarnă și a celor de vară, adică stabilește cu precizie în ce măsură agricultura îi sustrage pe muncitori de la ocupațiile lor meșteșugărești. Că lunile de iarnă au fost bine luate ne-o confirmă faptul că tocmai în perioada octombrie-martie în ambele grupuri numărul muncitorilor este mai mare decît media lor anuală. Într-adevăr, în perioada septembrie-octombrie, numărul muncitorilor sporește cel mai mult, iar în perioada martie-aprilie scade cel mai mult. De altfel, dacă am lua alte luni, concluziile nu s-ar schimba decît într-o măsură foarte neînsemnată. Această metodă este în același timp și cea mai comodă,

pentru că în cadrul ei perioada de muncă este exprimată printr-o cifră precisă, permițându-ne să comparăm sub acest raport grupurile și subgrupurile.

Iată datele obținute prin aplicarea acestei metode :

	Grupul I				Grupul II				In ambele grupuri
	Subgrupurile			Total	Subgrupurile			Total	
	1	2	3			1	2		3
Perioada de muncă în luni	10,1	9,6	10,5	10,0	10,0	10,4	10,9	10,5	10,2

Aceste date duc la concluzia că, în ceea ce privește perioada de muncă, diferența dintre agricultori și neagricultori este *extrem de mică* : la neagricultori perioada de muncă este numai cu 5% mai mare. Micimea acestei diferențe pune sub semnul îndoielii exactitatea cifrelor. Pentru verificarea lor am făcut unele calcule și am grupat unele cifre risipite în carte, ajungând la următoarele concluzii :

Din cele 43 de meșteșuguri cercetate, pentru 23 de meșteșuguri „Studiul“ cuprinde date cu privire la repartizarea pe luni a muncitorilor, cu mențiunea că pentru 12 (13) * meșteșuguri aceste date sînt defalcate pe grupuri, iar pentru restul de 10 nu sînt defalcate. Reiese că în trei meșteșuguri (în producția meșteșugărească de smoală și gudron, în vopsitorii și cărămidării) numărul muncitorilor este mai mare vara decît iarna : în cele șase luni de iarnă, în aceste trei meșteșuguri sînt ocupați în total 1.953 de oameni, pe cînd în cele 6 luni de vară – 4.918 oameni. În aceste meșteșuguri, numărul agricultorilor depășește enorm numărul neagricultorilor, reprezentînd 85,9% din numărul total al muncitorilor. Se înțelege că, adunînd laolaltă – în totalurile generale pe grupuri – aceste meșteșuguri, ca să zicem așa de vară, cu celelalte meșteșuguri, autorii „Studiului“ au procedat într-un mod cu totul greșit, pentru că în felul acesta ei au adunat lucruri eterogene și au mărit în mod artificial numărul muncitorilor de vară în toate meșteșugurile. Îndreptarea greșelii care provine de aici poate fi obținută pe două căi. Prima constă în a scădea din totalurile generale ale „Studiului“ la

* Producția meșteșugărească de articole din corn nu are decît grupul I.

grupurile I și II datele referitoare la aceste trei meșteșuguri *. În felul acesta obținem pentru grupul I o perioadă de muncă de 9,6 luni, iar pentru grupul II – 10,4 luni. Aici diferența dintre cele două grupuri, deși mai mare, continuă să rămână totuși foarte mică : 8,3%. A doua cale pentru îndreptarea greșelii constă în a totaliza datele referitoare la cele 12 meșteșuguri, în privința cărora „Studiul“ ne oferă cifre cu privire la repartizarea pe luni a muncitorilor, separat pentru grupul I și grupul II. Această totalizare va cuprinde 70% din numărul total al meșteșugarilor, iar comparația dintre grupul I și grupul II va fi mai justă. Reiese că la aceste 12 meșteșuguri perioada de muncă reprezintă doar 8,9 luni la grupul I și 10,7 luni la grupul II, iar la ambele grupuri împreună – 9,7 luni. Aici perioada de muncă este cu 20,2% mai mare la neagricultori decât la agricultori. În timpul verii agricultorii încetează lucrul pe timp de 3,1 luni, iar neagricultorii numai pe timp de 1,3 luni. Chiar dacă am lua drept normă raportul maxim dintre perioadele de muncă în grupul II și grupul I, chiar și în acest caz s-ar constata că nu numai diferența dintre producția globală a muncitorilor din grupul I și grupul II sau dintre venitul net al stabilimentelor lor, dar nici măcar diferența dintre salariile muncitorilor salariați la agricultori și neagricultori *nu poate fi explicată prin diferența dintre perioadele de muncă*. Prin urmare, concluzia noastră că legătura cu pământul micșorează veniturile meșteșugarilor rămîne pe deplin valabilă.

De aceea trebuie să considerăm greșită părerea autorilor „Studiului“, care vor să explice diferența dintre cîștigurile agricultorilor și cele ale neagricultorilor prin diferența dintre perioadele de muncă. Greșeala lor se datorește faptului că ei n-au încercat să exprime în cifre exacte diferența dintre perioadele de muncă, și de aceea au ajuns la concluzii greșite. De pildă, la pag. 106 din „Studiu“ se spune că diferența dintre cîștigurile blănarilor-agricultori și ale blănarilor-neagricultori „este determinată mai ales de numărul zilelor de muncă consacrate meșteșugului“. Or, în acest meșteșug veniturile neagricultorilor depășesc de 2–4 ori pe cele ale agricultorilor (la 1 muncitor membru de familie din subgrupul 1

* Repartizarea muncitorilor acestor trei meșteșuguri între grupurile I și II se face aproximativ, luîndu-se ca normă 85,9% pentru grupul I.

revin 65 și 280 de ruble ; în subgrupul 2 – 27 și 62 de ruble), în timp ce perioada de muncă este mai lungă la negricultori doar cu 28,70/0 (8,5 luni față de 6,6).

Scăderea câștigului din cauza legăturii cu pământul nu le-a putut scăpa nici autorilor „Studiului“, care au exprimat-o însă în formula narodnică obișnuită a „superiorității“ formei meșteșugărești față de cea capitalistă : „îmbinând agricultura cu meșteșugul, meșteșugarul... își poate vinde produsele mai ieftin decât se vînd cele de fabrică“ (pag. 4), adică poate, cu alte cuvinte, să se mulțumească cu un câștig mai mic. Dar care este atunci „superioritatea“ legăturii cu pământul, dacă piața a și ajuns să domine întreaga producție a țării în așa măsură încît ține cont de această legătură și micșorează câștigul meșteșugarului-agricultor ? dacă capitalul știe să profite de această „legătură“ pentru a-l apăsa și mai cumplit pe meșteșugarul-agricultor, care este mai puțin în măsură să se apere singur, să-și aleagă un alt patron, un alt client, o altă ocupație ? Scăderea salariilor (și a câștigului provenit din meșteșug în general) în cazul cînd muncitorul (sau micul meșteșugar) are un petic de pământ este un fenomen comun tuturor țărilor capitaliste, fenomen foarte bine cunoscut tuturor întreprinzătorilor, care și-au dat de mult seama de marile „avantaje“ pe care le prezintă muncitorii legați de pământ. Numai că în Occidentul putred lucrurilor li se spune pe nume, pe cînd la noi scăderea câștigului, scăderea nivelului de trai al oamenilor muncii, întîrzierea introducerii mașinilor, întărirea diferitelor forme de aservire sînt calificate drept „superioritate“ a „producției populare“, „care îmbină agricultura cu meșteșugul“...

Încheind analiza datelor recensămîntului meșteșugarilor din 1894/95 cu privire la perioada de muncă, nu putem să nu ne exprimăm iarăși regretul în legătură cu insuficienta prelucrare a datelor obținute și dezideratul ca această nereușită să nu-i tulbure pe ceilalți cercetători ai acestei interesante probleme. Metoda de cercetare – stabilirea reparti-zării pe luni a brațelor de muncă – este, trebuie să recunoaștem, bine aleasă. Am reprodus mai sus, pe grupuri și subgrupuri, datele referitoare la perioada de muncă. În ceea ce privește datele pe grupuri, am mai avut oarecare posibili-

tăți de a le verifica. Pe subgrupuri însă datele sînt cu totul imposibil de verificat, deoarece cartea nu ne oferă încă absolut nici un fel de date cu privire la deosebirea dintre perioadele de muncă în diferite subgrupuri. De aceea, expunînd aceste date, menționăm totodată că exactitatea lor nu este întru totul certă, și dacă continuăm să tragem concluzii, o facem numai pentru a pune problema și pentru a atrage asupra ei atenția cercetătorilor. Deosebit de importantă este concluzia că cea mai mică diferență între perioadele de muncă în grupurile I și II este aceea din subgrupul 1 (numai 10/0 : 10,1 și 10,0 luni), adică *cel mai puțin sînt sustrași agriculturii meșteșugarii cei mai înstăriți și agricultorii cei mai avuți*, cu gospodăriile cele mai mari. Diferența cea mai mare se constată la meseriași (subgrupul 2 : 9,5 și 10,4 luni), adică la producătorii industriali cel mai puțin atinși de economia de mărfuri și la agricultorii mijlocii. S-ar părea că la agricultorii înstăriți sustragerea mai mică de la ocupațiile agricole se datorește fie faptului că au familii mai numeroase, fie faptului că exploatează într-o măsură mai mare munca salariată în cadrul meșteșugului, fie faptului că angajează muncitori agricoli, iar la meseriași sustragerea mai mare de la ocupațiile agricole se datorește faptului că ei sînt cel mai puțin diferențiați ca agricultori, că în rîndurile lor relațiile patriarhale s-au păstrat într-o măsură mai mare decît la ceilalți și că lucrează pentru consumatori-agricultori, care în timpul verii își reduc comenzile *.

- „Legătura cu agricultura“, potrivit datelor recensămîntului, se răsfrînge deosebit de puternic asupra gradului de răspîndire a *științei de carte* în rîndurile meșteșugarilor ; din păcate, gradul ei de răspîndire în rîndurile muncitorilor salariați n-a fost cercetat. Reiese că în rîndurile populației neagricole **, *numărul știutorilor de carte este mult mai mare decît în rîndurile populației agricole*, cu adăugirea că acest raport se constată fără excepție la toate subgrupurile, atît la

* Există o excepție : vopsitoria este un meșteșug practicat exclusiv de meseriași, în cadrul căruia lucrul de vară predomină asupra celui de iarnă.

** Amintim că aici a intrat, cu titlu de excepție, un singur oraș (și acela doar capitală de județ) : din 4.762 de muncitori membri de familie din grupul II, numai 1.412, adică 29,6%, sînt orășeni.

bărbați cît și la femei. Iată în extenso datele recensămîntului cu privire la această problemă, exprimate în procente (pag. 62) :

	Grupul I (agricultori)				Grupul II (neagricultori)				În ambele grupuri		
	Subgrupurile			Total	Subgrupurile			Total			
	1	2	3		1	2	3				
„Raportul procentual dintre știutorii de carte și numărul efectiv al persoanelor“	de sex m.		32	33	20	31	41	45	33	39	33
	de sex f.		9	6	4	7	17	22	14	17	9
„Procentul știutorilor de carte din rîndul acelor care lu- crează efectiv în producție“	de sex m.		39	37	26	36	44	57	51	49	40
	de sex f.		13	17	4	10	53	21	23	30	19
Procentul familiilor cu mem- brii știutori de carte			49	43	34	44	55	63	50	55	47

Este interesant de relevat că în rîndurile populației neagricole știința de carte se răspîndește mult mai repede printre femei decît printre bărbați. Procentul de bărbați știutori de carte în grupul II este $1\frac{1}{2}$ - 2 ori mai mare decît în grupul I, pe cînd procentul de femei știutoare de carte de $2\frac{1}{2}$ - $5\frac{3}{4}$ ori mai mare.

Rezumînd concluziile care decurg din recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 cu privire la „agricultura în legătură cu meșteșugul“, putem constata că legătura cu agricultura :

1) menține cele mai înapoiate forme de producție industrială și frînează dezvoltarea economică ;

2) micșorează cîștigurile și veniturile meșteșugarilor, așa încît *cele mai* înstărite subgrupuri de agricultori patroni cîștigă în medie mai puțin decît subgrupurile *cele mai prost* situate de *muncitori salariați* care lucrează la neagricultori, fără să mai vorbim de patronii-neagricultori. Chiar în comparație cu muncitorii salariați din grupul I, veniturile patronilor din același grup sînt extrem de scăzute și nu depășesc decît foarte puțin cîștigurile muncitorilor salariați, iar uneori coboară chiar sub acestea ;

3) frînează dezvoltarea culturală a populației, care are un nivel de trebuințe mai scăzut și rămîne cu mult în urma neagricultorilor în ceea ce privește știința de carte.

Aceste concluzii ne vor folosi mai tîrziu la aprecierea programului de politică industrială al narodnicilor.

4) Printre meșteșugarii-agricultori se constată un proces de diferențiere paralel cu cel care are loc în rîndurile meșteșugarilor-neagricultori. Relevăm totodată că agricultorii din categoriile superioare (în ceea ce privește starea materială) reprezintă tipul pur de burghezie țărănească, care își bazează gospodăria pe folosirea muncii salariate a argaților și a muncitorilor agricoli.

5) La agricultori, perioada de muncă este mai scurtă decît la neagricultori, dar această diferență este foarte mică (50/0-200/0).

V

STABILIMENTE MARI ȘI MICI. — VENITURILE MEȘTEȘUGARILOR

Datele recensămîntului meșteșugurilor din 1894/95 cu privire la *veniturile* meșteșugarilor necesită o examinare mai amănunțită. Încercarea de a culege date pe gospodării cu privire la venituri este prea instructivă, și ar fi să procedăm cu totul greșit dacă ne-am mărgini la „mediile“ generale pe subgrupuri (reproduse mai sus). Am arătat în repetate rînduri caracterul fictiv al „cifrelor medii“ obținute prin adunarea laolaltă a meșteșugarilor care nu folosesc muncă salariată și a patronilor marilor stabilimente și prin împărțirea sumei la numărul termenilor ei. Vom căuta deci să extragem din cuprinsul „Studiului“ datele referitoare la această problemă, pentru a arăta și demonstra în mod concret acest caracter fictiv, pentru a demonstra că în cadrul unor cercetări științifice și al prelucrării datelor recensămintelor pe gospodării, meșteșugarii trebuie să fie grupați pe categorii, după numărul muncitorilor din stabiliment (atît muncitori membri de familie, cît și muncitori salariați), și că toate datele recensămintului trebuie să fie axate pe aceste categorii.

Autorii „Studiului“ nu puteau să nu observe faptul izbitor că stabilimentele mari au o rentabilitate mai ridicată, și au căutat să atenueze semnificația lui. În loc să analizeze datele

precise ale recensămîntului cu privire la stabilimentele mari (extragerea acestor date nu prezenta dificultăți), ei s-au limitat din nou la raționamente, considerații și argumente generale împotriva concluziilor neplăcute pentru narodnici. Să vedem aceste argumente.

„Dacă în asemenea stabilimente (mari) vedem că venitul familiei este disproporționat de mare în comparație cu cel din stabilimentele mici, nu trebuie să uităm însă că o parte însemnată din acest venit reprezintă în special reproducerea, în primul rînd, a valorii acelei părți din capitalul fix care a fost transmisă produsului, în al doilea rînd, a valorii muncii și a cheltuielilor cu caracter comercial și de transport, care n-au legătură cu producția, și, în al treilea rînd, a valorii hranei muncitorilor salariați care s-au tocmit cu mîncare de la stăpîn. Aceste fapte (așa le zic ei !) limitează posibilitatea unor iluzii pe linia exagerării avantajelor pe care le prezintă în producția meșteșugărească folosirea muncii salariate, sau, ceea ce este același lucru, elementul capitalist“ (pag. 15). Nimeni nu se îndoiește, desigur, că într-o cercetare științifică „limitarea“ posibilității unor iluzii este un lucru cît se poate de dorit, dar pentru aceasta trebuie să opui „iluziilor“ *fapte* culese de recensămîntul pe gospodării, și nu raționamentele proprii, care uneori sînt pe de-a-ntregul de domeniul „iluziilor“. Într-adevăr, nu se datorește oare unei iluzii raționamentul autorilor cu privire la cheltuielile cu caracter comercial și de transport? Cine nu știe oare că la marii meșteșugari aceste cheltuieli pe unitate de produs sînt incomparabil mai reduse decît la micii meșteșugari *, că primii cumpără materialele mai ieftin și-și vînd produsele mai scump, știind (și fiind în stare) să aleagă timpul și locul? Recensămîntul meșteșugurilor conține și el indicații în legătură cu aceste fapte îndeobște cunoscute: comp., de pildă, pag. 204 și 263, și e regretabil că „Studiul“ nu cuprinde *fapte* în legătură cu cheltuielile pe care le au cu procurarea materiilor prime și cu desfacerea produselor producătorii industriali mari și mici, meșteșugarii și scupșicii. Mai departe, în ceea ce privește partea de capital fix care se transmite produsului,

* Se înțelege de la sine că pot fi comparați între ei numai meșteșugarii din același subgrup, iar nu producătorul de mărfuri cu meseriașul sau cu meșteșugarul care lucrează pentru scupșic.

autorii, căutînd să combată o iluzie, au căzut din nou victimă propriei lor iluzii. Se știe din teorie că, pe măsura creșterii cheltuielilor pentru capitalul fix, partea de valoare care se uzează și este transmisă produsului, socotită pe unitatea de produs, scade. „O analiză comparativă a prețurilor unor mărfuri produse pe cale meșteșugărească sau manufacturieră și a prețurilor aceluiași mărfuri produse cu ajutorul mașinilor duce în general la constatarea că, la produsele realizate cu ajutorul mașinii, partea de valoare care provine din mijlocul de muncă crește în mod relativ, dar scade în mod absolut. Ceea ce înseamnă că mărimea sa absolută scade, dar că mărimea sa raportată la valoarea totală a produsului, de exemplu a unui pfund de fire, crește“ („Das Kapital“, I², S. 406 *). Recensămîntul a înregistrat și cheltuielile de producție, în care intră (pag. 14, pct. 7) „repararea uneltelor și a dispozitivelor“. Ce motive există ca să se creadă că lacunele în înregistrarea acestui punct se întîlnesc la marii patroni mai des decît la cei mici? Nu este oare mai curînd invers? În ceea ce privește întreținerea muncitorilor salariați, „Studiul“ nu conține nici un fel de *fapte*: nu știm cîți muncitori sînt tocmiți cu mîncare de la stăpîn, cît de frecvente sînt lacunele recensămîntului în această problemă, cît de frecvente sînt cazurile în care patronii-agricultori își întrețin salariații din produsele gospodăriei proprii, cît de frecvente sînt cazurile în care patronii au înglobat în cheltuielile de producție costul întreținerii muncitorilor. Tot așa nu ni se dau nici un fel de *fapte* în ceea ce privește durata inegală a perioadelor de muncă în stabilimentele mari și mici. Nu tăgăduim cîtuși de puțin că în stabilimentele mari perioada de muncă este, după toate probabilitățile, mai mare decît în stabilimentele mici, dar, în primul rînd, deosebirea în ceea ce privește rentabilitatea sînt incomparabil mai mari decît deosebirile dintre perioadele de muncă; în al doilea rînd, însă, trebuie să constatăm că împotriva *faptelor* precise ale recensămîntului pe gospodării (fapte pe care le reproducem mai jos), statisticienii din Perm n-au fost în stare să formuleze nici un argument temeinic, întemeiat pe date precise, în sprijinul „iluziilor“ narodnice.

* „Capitalul“, vol. I, ed. a 2-a, pag. 406 ¹⁰. — *Nota red.*

Datele cu privire la stabilimentele mari și mici le-am obținut în felul următor: cercetînd tabelele anexate la „Studiu”, am scos separat stabilimentele mari (atunci cînd puteau fi separate, adică atunci cînd nu erau contopite cu masa stabilimentelor în totalul general) și le-am comparat cu totalurile generale din „Studiu” referitoare la toate stabilimentele din *același* grup și subgrup. Problema este atît de importantă, încît sperăm că cititorii nu ne vor reproșa abundența tabelor date mai jos: în aceste tabele datele apar mai pregnant și mai compact.

Producția meșteșugărească de pîslari:

Grupul I Subgrupul 1	Numărul stabilimentelor				Venitul brut		Salariile muncitorilor salariați		Venitul net		Pagina din „Studiu”
	Mem. de fam.	Salariați	Total	Total	Revine la 1 muncitor	Total	Revine la 1 muncitor salariat	Total	Revine la 1 muncitor mem. de familie		
										Ruble	
Total	58	99	95	194	22.769	117,3	4.338	45,6	7.410	75,0	Pag. 112 din text
Stabilimente mari	10	14	65	79	13.291	168,0	3.481	53,5	3.107	222,0	Pag. 214, 215 și 154 din tabele
Celelalte stabilimente, fără cele mari	48	85	30	115	9.478	82,4	857	28,5	4.303	41,2	

Prin urmare, venitul „mediu” de 75 de ruble al unui muncitor membru de familie a fost obținut prin adunarea veniturilor de 222 de ruble și de 41 de ruble. Reiese că, dacă se scad cele 10 stabilimente mari* cu 14 muncitori membri de familie, celelalte stabilimente aduc *un venit net inferior* salariului pe care-l are muncitorul salariat (41,2 ruble față de 45,6), cu mențiunea că în stabilimentele mari salariul este și mai ridicat. Productivitatea muncii în stabili-

* Acestea sînt însă departe de a fi cele mai mari stabilimente. Din repartizarea stabilimentelor după numărul muncitorilor salariați (pag. 113) se poate stabili că trei stabilimente au 163 de muncitori salariați, adică în medie revin cîte 54 de muncitori salariați la 1 stabiliment. Și patronii respectivi sînt „meșteșugari”, pe care autorii „Studiului” îi pun laolaltă cu meșteșugarul care nu folosește muncă salariată (în această industrie meșteșugărească sînt cel puțin 460 de meșteșugari din această din urmă categorie), pentru a deduce apoi „medii” generale!

mentele mari este de peste două ori mai mare (168,0 și 82,4), salariul muncitorului salariat este aproape dublu (53 și 28), iar venitul net de cinci ori mai mare (222 și 41). E limpede că nici deosebirile dintre perioadele de muncă, nici considerente de orice altă natură nu pot înlătura faptul că în stabilimentele mari productivitatea muncii este mai mare* și veniturile mai ridicate, pe cînd micii meșteșugari, cu toată „independența” lor (subgrupul 1 : lucrează în mod independent pentru piață) și legătura lor cu pămîntul (grupul I), cîștigă mai puțin decît muncitorii salariați.

În ramura tîmplăriei, la subgrupul 1 din grupul I „venitul net” al familiilor este „în medie” de 37,4 ruble pentru 1 muncitor membru de familie, pe cînd cîștigul mediu al unui muncitor salariat din același subgrup este de 56,9 ruble (pag. 131). Tabelele nu oferă posibilitatea de a calcula separat stabilimentele mari, dar este neîndoielnic că acest cuantum „mediu” al venitului unui muncitor membru de familie a fost obținut prin gruparea laolaltă a stabilimentelor foarte rentabile care folosesc muncitori salariați (cărora doar nu de florile mărilor li se plătește cîte 56 de ruble) și a minusculelor ateliere ale micilor meșteșugari „de sine stătători”, care cîștigă mult mai puțin decît un muncitor salariat.

Urmează producția meșteșugărească de rogojini :

Grupul I Subgrupul 1	Numărul stabilimentelor			Venitul brut		Salariul		Venitul net		Pagina din „Studiu”	
	Mem. de fam.	Salariați	Total	Total	Revine la 1 muncitor	Total	Revine la 1 muncitor salariat	Total	Revine la 1 muncitor membru de familie		
Total	99	206	252	458	38.681	84,4	6.664	26,4	10.244	49,7	Pag. 151 din text
Stabilimente mari	11	11	95	106	18.170	171,4	2.520	26,5	3.597	327,0	Pag. 95, 97 și 136 din tabele
Celelalte	88	195	157	352	20.511	58,2	4.144	26,4	6.647	34,0	

* „La unul din stabilimente” este semnalată introducerea unei mașini de dărăcit lînă (pag. 119).

Prin urmare, în 11 stabilimente din 99 este concentrată aproape jumătate din întreaga producție. Productivitatea muncii în aceste stabilimente este de peste două ori mai mare; salariul muncitorului salariat este de asemenea mai mare; venitul net este de peste 6 ori mai mare decât venitul „mediu” și aproape de 10 ori mai mare decât venitul celorlalți, adică al meșteșugarilor mai mici. Venitul acestora din urmă este ceva mai mare decât salariul unui muncitor salariat (34 și 26).

Industria meșteșugărească de sfoară și frîngii * :

Grupul I Subgrupul 1	Numărul stabilimentelor			Venitul brut		Salariul		Venitul net		Pagina din „Studiu”	
	Mem. de fam.	Salariați	Total	Total	Revine la 1 muncitor	Total	Revine la 1 muncitor salariat	Total	Revine la 1 muncitor mem. de familie		
Total	58	179	106	285	81.672	286	6.946	65,6	16.127	90,1	Pag. 158 din text*
Stabilimente mari	4	5	56	61	48.912	800	4.695	83,8	5.599	1.119,0	Pag. 40 și 188 din tabele
Celelalte	54	174	50	224	32.760	146	2.251	45,0	10.528	60,5	

Așadar, „mediile” generale arată și aici venituri mai mari la muncitorii membri de familie în comparație cu veniturile muncitorilor salariați (90 și 65,6). Dar în 4 din cele 58 de stabilimente este concentrată *mai mult de jumătate* din întreaga producție. În aceste stabilimente (manufacturi capitaliste de tip pur)** productivitatea muncii este aproape de 3 ori mai mare decât cea medie (800 și 286) și de peste 5 ori

* În tabelul de la pag. 158 s-a strecurat, probabil, o eroare de tipar sau de calcul; într-adevăr, în județul Irbit venitul net este mai mare decât cifra de 9.827 de ruble, arătată la total. Am fost nevoiți să refacem acest tabel după datele cuprinse în tabelele anexate la „Studiu”.

** Vezi „Ind. meșt.”, pag. 46—47, precum și descrierea acestei industrii în textul „Studiului”, pag. 162 și urm. Este cît se poate de caracteristic că „acești întreprinzători au fost cîndva meșteșugari adevărați, din care cauză... le-a plăcut întotdeauna și le place să-și zică meșteșugari”.

mai mare decât în celelalte, adică în stabilimentele mai mici (800 și 146). Salariul muncitorilor salariați din fabrici este mult mai mare decât salariul muncitorilor salariați care lucrează la micii patroni (84 și 45). Venitul net al fabricanților reprezintă peste 1.000 de ruble de familie, față de 90 de ruble „în medie” și 60,5 ruble la micii meșteșugari. Micii meșteșugari obțin, așadar, un venit inferior salariului muncitorilor salariați (60,5 și 65,6).

Industria meșteșugărească de smoală și gudron :

Grupul I Subgrupul 1	Numărul stabilimentelor			Venitul brut		Salariul		Venitul net		Pagina din „Studiu”	
	Membri de familie	Salariați	Total	Total	Revine la 1 muncitor	Total	Revine la 1 muncitor salariat	Total	Revine la 1 muncitor mem. de familie		
Total	167	319	80	399	22.076	55,3	2.150	26,8	10.979	34,4	Pag. 189 din text
Stabilimente mari	9	10	16	26	4.440	170,7	654	40,8	2.697	269,7	Pag. 100, 101, 137, 160, 161 și 220 din tabele
Celelalte	158	309	64	373	17.636	47,3	1.496	23,2	8.282	26,8	

Așadar, și în această ramură de producție, formată în general din stabilimente foarte mici și cu un număr foarte mic de muncitori salariați (20⁰/₀), în grupul agricultorilor, la meșteșugarii de sine stătători, se observă același fenomen pur capitalist al superiorității stabilimentelor (relativ) mari. Or, producția de smoală și gudron este un meșteșug tipic țărănesc, „popular” ! În stabilimentele mari, productivitatea muncii este de peste 3 ori mai mare, salariul muncitorului salariat este o dată și jumătate mai mare, venitul net este de vreo 8 ori mai mare decât venitul „mediu” și de 10 ori mai mare decât câștigul celorlalți meșteșugari membri de familie, care nu câștigă mai mult decât un muncitor salariat mijlociu și mai puțin decât un muncitor salariat din stabilimentele mai mari. Menționăm că în producția de smoală și gudron se

lucrează mai ales vara, așa încît deosebirile în ceea ce privește perioada de muncă nu pot fi considerabile*.

Brutăriile :

Grupul I Subgrupul 1	Numărul stabilimentelor			Numărul muncitorilor		Venitul brut		Salariul		Venitul net		Pagina din „Studiu“
	Numărul	Membri de fam.	Salariați	Total	Total	Revine la 1 muncitor	Total	Revine la 1 muncitor salariat	Total	Revine la 1 muncitor mem. de familie		
Total	27	63	55	118	44.619	378,1	2.497	45,4	7.484	118,8	Pag. 215 din text	
Stabilimento mari	4	7	42	49	25.740	525	2.050	48,8	4.859	694	Pag. 68 și 229 din tabele	
Celelalte	23	56	13	69	18.879	273	447	34,4	2.625	46,8		

Adică și în această ramură de producție cifrele medii pe întregul subgrup se dovedesc a fi cu totul fictive. În stabilimentele mari (ale micilor capitaliști) este concentrată mai mult de jumătate din întreaga producție; ele dau un venit net de 6 ori mai mare decît venitul mediu și de 14 ori mai mare decît venitul micilor patroni, plătind muncitorilor salariați *un salariu care depășește venitul micilor meșteșugari*. Nu menționăm productivitatea muncii; în cele 3-4 stabilimente mari se produce un produs mai prețios - melasa.

Olăritul. Aici avem iarăși un mic meșteșug țărănesc tipic, cu un număr infim de muncitori salariați (13⁰/₀), cu stabilimente foarte mici (mai puțin de 2 muncitori la 1 stabiliment), numărul agricultorilor fiind predominant. Și aici vedem același lucru :

* Din cuprinsul „Studiului“ se vede că în producția de smoală și gudron se folosește atît procedeul primitiv al distilării smoalei *în gropi* cît și procedeul mai perfecționat al distilării *în cazane* și chiar *în cazane cilindrice* (pag. 195). Recensămîntul pe gospodării a furnizat materiale cu privire la repartizarea unuia și a celuilalt, dar aceste materiale n-au fost folosite, căci stabilimentele mari nu figurează aparte.

Grupul I Subgrupul 1	Numărul stabilimentelor			Venitul brut		Salariul		Venitul net		Pagina din „Studiu“	
	Membri de fam.	Salariați	Total	Total	Revine la 1 muncitor	Total	Revine la 1 muncitor salariat	Total	Revine la 1 muncitor mem. de familie		
Total	97	163	31	194	12.414	63,9	1.830	59	6.657	41	Pag. 291 din text
Stabilimente mari	7	9	17	26	4.187	161,0	1.400	80,2	1.372	152	Pag. 168 și 206 din tabele
Celelalte	90	154	14	168	8.227	48,9	430	30,0	5.285	34,3	

Aici, prin urmare, se vede dintr-o dată că după cifrele „medii“ câștigul unui muncitor salariat este *mai mare* decât venitul unui muncitor membru de familie. Scoaterea separată a stabilimentelor mari ne ajută să explicăm această contradicție, pe care am constatat-o și mai sus pe baza datelor generale. În stabilimentele mari, productivitatea muncii, salariile muncitorilor și veniturile patronilor sînt incomparabil mai mari, pe cînd micii meșteșugari cîștigă mai puțin decât muncitorii salariați și de peste două ori mai puțin decât muncitorii salariați din atelierele cele mai bine utilizate.

Producția de cărămizi :

Grupul I Subgrupul 1	Numărul muncitorilor			Venitul brut		Salariul		Venitul net		Pagina din „Studiu“	
	Membri de fam.	Salariați	Total	Total	Revine la 1 muncitor	Total	Revine la 1 muncitor salariat	Total	Revine la 1 muncitor mem. de familie		
Total	229	558	218	776	17.606	22,6	4.560	20,9	10.126	18,1	Pag. 299 din text
Stabilimente mari	8	9	45	54	3.130	57,9	1.415	31,4	1.298	144	Pag. 46, 120, 169 și 183 din tabele
Celelalte	221	549	173	722	14.476	20,0	3.145	18,2	8.828	16,0	

Prin urmare, și aici venitul „mediu“ al unui muncitor membru de familie este mai mic decât salariul muncitorului salariat. Și aici fenomenul acesta se explică prin faptul că stabilimentele mari, care se deosebesc prin nivelul incomparabil mai înalt al productivității muncii, prin salarizarea mai ridicată a muncitorilor salariați și printr-o rentabilitate (relativ) foarte ridicată, au fost grupate laolaltă cu stabilimentele mici, ai căror patroni au un venit aproape de două ori mai mic decât salariul unui muncitor salariat din stabilimentele mari.

Am putea cita date referitoare și la alte meșteșuguri *, dar credem că cele arătate sînt mai mult decât suficiente.

Să rezumăm acum concluziile care rezultă din datele analizate :

1) Gruparea laolaltă a stabilimentelor mari și mici furnizează cifre „medii“ cu totul fictive, care, în loc să ne dea o idee despre realitatea existentă, estompează deosebirile cardinale, prezintă drept omogene lucruri cu totul diferite, eterogene.

2) Datele referitoare la o serie întregă de meșteșuguri arată că stabilimentele mari (după numărul total al muncitorilor) se deosebesc de cele mijlocii și mici :

a) prin nivelul incomparabil mai înalt al productivității muncii ;

b) prin salarizarea mai ridicată a muncitorilor salariați ;

c) printr-un venit net incomparabil mai mare.

3) Fără nici o excepție, toate stabilimentele mari pe care le-am scos separat folosesc în proporții incomparabil mai mari munca salariată (în comparație cu stabilimentele mijlocii din meșteșugul respectiv), care are un rol mult mai mare decât aceea a muncitorilor membri de familie. Producția lor ajunge pînă la zece mii de ruble, iar numărul muncitorilor salariați – pînă la zece și mai mulți muncitori la 1 stabiliment. Aceste stabilimente mari reprezintă, așadar, ateliere capitaliste. Datele recensămîntului meșteșugurilor dovedesc, prin urmare, că în faimoasa producție „meșteșugărească“ *acționează legi și relații pur capitaliste* ; dovedesc

* Comp. producția meșteșugărească de trăsuri, pag. 308 din text și pag. 11 și 12 din tablele ; producția meșteșugărească de cufere, pag. 335 ; croitoria, pag. 344 și altele.

superioritatea deplină a atelierelor capitaliste bazate pe cooperarea muncitorilor salariați, în comparație cu meșteșugarii care nu folosesc muncă salariată și cu micii meșteșugari în general, – superioritate care se manifestă atît în domeniul productivității muncii, cît și chiar în domeniul retribuiri muncii muncitorilor salariați.

4) Într-o serie întregă de meșteșuguri, cîștigul micilor meșteșugari *de sine stătători* nu este mai mare, ci adeseori chiar mai mic decît cîștigul muncitorilor salariați din același meșteșug. Această diferență ar fi mai accentuată dacă la salariile muncitorilor salariați am adăuga întreținerea pe care o primesc unii dintre ei.

Această din urmă concluzie se deosebește de primele trei prin aceea că primele trei concluzii exprimă fenomene generale și necesare în virtutea legilor producției de mărfuri, pe cînd aici nu putem vedea un fenomen general și necesar. De aceea o vom formula în felul următor : dat fiind că în stabilimentele mici productivitatea muncii este mai scăzută și că patronii lor (mai ales cei din grupul agricultorilor) au pe piață o situație lipsită de apărare, este foarte posibil ca venitul unui meșteșugar de sine stătător să fie mai mic decît salariul unui muncitor salariat, și datele arată că în realitate acest fenomen are loc foarte des.

Caracterul concludent al calculelor de mai sus nu poate fi pus la îndoială, căci noi am luat o serie întregă de meșteșuguri nu alegîndu-le la întîmplare, ci cercetînd absolut toate meșteșugurile în privința cărora tabelele ne-au permis să scoatem separat stabilimentele mari, cercetînd nu unele stabilimente izolate, ci toate stabilimentele de același gen, comparîndu-le întotdeauna cu cîteva stabilimente mari din diferite județe. Era însă de dorit ca fenomenele descrise să fie exprimate într-un mod mai general și mai precis. Din fericire, „Studiul“ conține date care permit realizarea *în parte* a acestui deziderat. Acestea sînt datele *privitoare la gruparea stabilimentelor după venitul lor net*. La o serie de meșteșuguri, „Studiul“ arată cîte stabilimente au un venit net pînă la 50 de ruble, pînă la 100 de ruble, pînă la 200 de ruble etc. Toate aceste date le-am grupat într-un tabel totalizator.

Rezultă că asemenea date există pentru 28 de meșteșuguri *, cuprinzînd 8.364 de stabilimente, adică 93,2% din numărul lor total (8.991). În total aceste 28 de meșteșuguri cuprind 8.377 de stabilimente (13 stabilimente nu sînt grupate după venit), cu 14.135 de muncitori membri de familie + 4.625 de muncitori salariați, în total 18.760 de muncitori, ceea ce reprezintă 93,9% din numărul total al muncitorilor. Se înțelege că pe baza acestor date, care cuprind 93% din numărul total al meșteșugarilor, avem tot dreptul să tragem concluzii valabile pentru toți meșteșugarii, pentru că nu există nici un motiv să presupunem că restul de 7% s-ar deosebi de aceste 93%. Înainte de a reproduce datele tabelului nostru totalizator, trebuie să relevăm următoarele :

1) Aplicînd acest mod de grupare, autorii „Studiului” n-au păstrat întotdeauna cu strictețe aceeași denumire pentru același grup. De pildă, ei spun : „pînă la 100 de ruble”, „mai puțin de 100 de ruble”, uneori chiar „cîte 100 de ruble”. Nu întotdeauna este arătată limita de jos și de sus a categoriei, adică uneori gruparea începe de la categoria „pînă la 100 de ruble”, alteori de la categoria „pînă la 50 de ruble”, „pînă la 10 ruble” etc. ; uneori gruparea se încheie cu categoria „de la 1.000 de ruble în sus”, alteori se întîlnesc categorii de „2.000-3.000 de ruble” etc. Toate aceste inexactități nu pot avea mare însemnătate. Am grupat într-un tabel toate categoriile specificate în „Studiu” (sînt în număr de 15 : pînă la 10 ruble, pînă la 20 de ruble, pînă la 50 de ruble, pînă la 100 de ruble, pînă la 200 de ruble, pînă la 300 de ruble, pînă la 400 de ruble, pînă la 500 de ruble, pînă la 600 de ruble, pînă la 700 de ruble, pînă la 800 de ruble, pînă la 900 de ruble, pînă la 1.000 de ruble, de la 1.000 în sus, 2.000-3.000 de ruble), iar toate micile inexactități și nedumeriri le-am rezolvat încadrîndu-le într-una din aceste categorii.

2) „Studiul” indică numai *numărul stabilimentelor* care prin veniturile lor se încadrează într-o categorie sau alta, fără a specifica și *cuantumul venitului* care revine tuturor

---

* Și în tabelele referitoare la meșteșugul dantelăriei, la meșteșugul lăcătușeriei și la producția de armonici există asemenea date, dar noi am omis aceste meșteșuguri, pentru că în privința lor nu există date privitoare la repartizarea stabilimentelor după numărul muncitorilor membri de familie.

stabilimentelor din fiecare categorie. Pe noi însă ne interesează tocmai aceste din urmă date. De aceea am considerat că quantumul venitului stabilimentelor dintr-o categorie dată va fi suficient de precis stabilit prin înmulțirea numărului stabilimentelor din categoria respectivă cu cifra medie a venitului, adică cu media aritmetică a maximumului și a minimumului acelei categorii (de pildă, 150 de ruble în categoria 100–200 de ruble etc.). Numai pentru primele două categorii de jos (pînă la 10 ruble și pînă la 20 de ruble) am adoptat, în locul quantumului mediu, quantumul maxim al venitului (10 ruble și 20 de ruble). O verificare a arătat că acest procedeu (în general admisibil în calculele statistice) dă cifre foarte apropiate de realitate. Într-adevăr, suma totală a veniturilor nete ale familiilor de meșteșugari din aceste 28 de meșteșuguri reprezintă, după datele cuprinse în „Studiu“, 951.653 de ruble, iar după datele noastre aproximative, bazate pe categorii de venit, această sumă ar fi de 955.150 de ruble, adică cu 3.497 de ruble = 0,36% mai mult. Diferența sau eroarea reprezintă, așadar, mai puțin de 4 copeici la 10 ruble.

3) Din tabelul nostru totalizator aflăm quantumul mediu al venitului pe familie (în fiecare categorie), și nu pe cap de muncitor membru de familie. Pentru a stabili acest din urmă quantum a trebuit să facem iarăși un calcul aproximativ. Cunoscînd repartizarea familiilor după numărul muncitorilor membri de familie (și separat – după numărul muncitorilor salariați), am presupus că cu cît este mai mic quantumul venitului pe familie, cu atît este mai mic numărul membrilor de familie (adică numărul muncitorilor membri de familie care revin la 1 stabiliment) și cu atît sînt mai puține stabilimentele cu muncitori salariați. Și, invers, cu cît este mai mare venitul pe familie, cu atît sînt mai multe stabilimentele cu muncitori salariați, cu atît este mai mare numărul membrilor de familie, adică numărul muncitorilor membri de familie care revin la 1 stabiliment. Este evident că această presupunere este cea mai favorabilă din punctul de vedere al aceluia care ar dori să combată concluziile noastre. Cu alte cuvinte, *orice altă* presupunere nu ar face decît să întărească concluziile noastre.

Iată acum tabelul totalizator cuprinzînd datele referitoare la repartizarea meșteșugarilor după venitul stabilimentelor,

Cate- gorii	Numărul stabilimentelor	Venitul mediu al unui stabili- ment	Venitul tuturor stabilimentelor	Cate- gorii	Numărul stabilimentelor	Venitul mediu al unui stabili- ment	Venitul tuturor stabilimentelor	Cate- gorii	Numărul stabilimentelor	Venitul mediu al unui stabili- ment	Venitul tuturor stabilimentelor
		(aproximativ)				(aproximativ)				(aproximativ)	
Pînă la 10 r.	127	10	1.270	Pînă la 300 r.	602	250	150.050	Pînă la 800 r.	22	750	16.500
Pînă la 20 r.	139	20	2.780	Pînă la 400 r.	208	350	72.800	Pînă la 900 r.	20	850	17.000
Pînă la 50 r.	2.110	35	73.850	Pînă la 500 r.	112	450	50.400	Pînă la 1.000 r.	17	950	16.150
Pînă la 100 r.	3.494	75	262.050	Pînă la 600 r.	40	550	22.000	1.000 și peste 1.000 r.	19	1.500	28.500
Pînă la 200 r.	1.414	150	212.100	Pînă la 700 r.	38	650	24.700	2.000— 3.000 r.	2	2.500	5.000
<i>Totalul stabilimentelor</i>									8.364	—	955.150

Aceste date sînt prea fracționate, așa încît trebuie să le grupăm în rubrici mai simple și mai clare. Să adoptăm următoarele cinci categorii de meșteșugari, luînd drept criteriu venitul : a) meșteșugari săraci — cu un venit pînă la 50 de ruble de familie ; b) meșteșugari neavuți — cu un venit de 50–100 de ruble de familie ; c) meșteșugari mijlocii — cu un venit de 100–300 de ruble de familie ; d) meșteșugari înstăriți — cu un venit de 300–500 de ruble de familie și e) meșteșugari bogați — cu un venit de peste 500 de ruble de familie.

Pe baza datelor referitoare la venitul stabilimentelor, adăugăm la aceste categorii repartizarea aproximativă a stabilimentelor după numărul muncitorilor membri de familie și al muncitorilor salariați*. Obținem următorul tabel : [vezi tabelul de la pag. 374 — *Nota red.*].

Din aceste date decurg concluzii foarte interesante, pe care le vom examina pe categorii de meșteșugari :

a) Peste un sfert din numărul total al familiilor de meșteșugari (28,4⁰/₀) fac parte din *sărăcime*, fiecare familie avînd în medie un venit de circa 33 de ruble. Să admitem că întregul venit de 33 de ruble revine unui singur muncitor membru de familie, ceea ce înseamnă că în toate stabilimentele din această categorie lucrează un singur muncitor membru de familie. Oricum ar fi, veniturile acestor meșteșugari sînt *mult mai mici* decît cîștigurile medii ale muncitorilor salariați care lucrează la meșteșugari (45 de ruble și 85 de copeici). Dacă majoritatea acestor meșteșugari care lucrează de unul singur fac parte din subgrupul inferior (al 3-lea), adică lucrează pentru scupșici, aceasta înseamnă că „patronii“ plătesc celor care lucrează la domiciliu mai puțin decît muncitorilor salariați care lucrează în ateliere. Chiar

* Cele 8.377 de stabilimente cuprinse în cele 28 de meșteșuguri se repartizează astfel după numărul muncitorilor membri de familie și al muncitorilor salariați : cu 0 muncitori membri de familie — 95 de stabilimente ; cu 1 muncitor — 4.362 de stabilimente ; cu 2 muncitori — 2.632 ; cu 3 — 870 ; cu 4 — 275 ; cu 5 și mai mulți — 143. Stabilimente cu muncitori salariați — 2.228, dintre care cu 1 muncitor salariat — 1.359 ; cu 2 — 447 ; cu 3 — 201 ; cu 4 — 96 ; cu 5 și mai mulți — 125. În total, 4.625 de muncitori salariați cu un cîștig de 212.096 de ruble (45,85 de ruble de muncitor).

Categoriile de meșteșugari după cuantumul venitului	Numărul		Venitul net		Venitul mediu		Repartizarea aproximativă a familiilor												
	De familii	%	Al acestora în ruble	%	La 1 familie	La 1 muncitor membru de familie (aproximativ)	după numărul de muncitori membri de familie					după numărul de muncitori salariați							
							Cu cîte 1	Cu cîte 2	Cu cîte 3	Cu cîte 4	Cu cîte 5 și mai mulți	Cu 0	Cu cîte 1	Cu cîte 2	Cu cîte 3	Cu cîte 4	Cu cîte 5 și mai mulți		
a) Săraci	2.376	28,4	77.900	8,2	32,7	32,7	2.376	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) Neavuți	3.494	41,8	262.050	27,4	75,0	50	1.986	1.508	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
c) Mijlocii	2.016	24,1	362.150	37,9	179,6	72,0	—	1.124	870	22	—	—	1.359	392	—	—	—	—	—
d) Înstăriți	320	3,8	123.200	12,9	385,0	100,0	—	—	—	253	67	—	—	55	201	64	—	—	—
e) Bogați	158	1,9	129.850	13,6	821,8	348	—	—	—	—	76	82	—	—	—	32	125	—	—
<i>Total</i>	8.364	100	955.150	100	114,2	67,5	4.362	2.632	870	275	143	82	1.359	447	201	96	125	—	—

dacă admitem că această categorie de meșteșugari are cea mai scurtă perioadă de muncă, câștigul lor este totuși cît se poate de mizer.

b) Mai mult de două cincimi din numărul total al meșteșugarilor (41,8) sînt neavuți, avînd în medie un venit de 75 de ruble la 1 familie. Acești meșteșugari nu mai sînt cu toții din categoria celor care lucrează de unul singur (dacă în categoria precedentă sînt numai meșteșugari din aceștia) : în categoria de față aproximativ jumătate din familii au cite 2 muncitori membri de familie și, prin urmare, câștigul mediu al unui muncitor membru de familie reprezintă doar vreo 50 de ruble, *adică nu este mai mare sau este chiar mai mic decît salariul unui muncitor salariat care lucrează la meșteșugar* (în afară de salariul în bani, care reprezintă 45 de ruble și 85 de copeici, o parte dintre muncitorii salariați primesc de la patroni și întreținerea). *Așadar, șapte zecimi din numărul total al meșteșugarilor se află, în ceea ce privește venitul lor, la nivelul muncitorilor salariați care lucrează la meșteșugari, iar în parte se află chiar sub acest nivel.* Oricît de uimitoare este această concluzie, ea corespunde în totul datelor de mai sus referitoare la superioritatea stabilimentelor mari față de cele mici. Cît de scăzut este nivelul venitului acestor meșteșugari se poate vedea din faptul că în gubernia Perm salariul mediu al unui muncitor agricol plătit cu anul este de 50 de ruble plus întreținerea *. Prin urmare, șapte zecimi din numărul total al meșteșugarilor „de sine stătători“ se află, în ceea ce privește nivelul lor de trai, pe aceeași treaptă cu muncitorii agricoli !

Narodnicii vor spune, desigur, că acesta nu este decît un venit suplimentar pe lingă cel din agricultură ; dar, în primul rînd, nu este oare un fapt de mult stabilit că agricultura nu poate asigura decît unei minorități a țăranilor cele necesare întreținerii familiei, după ce se scad diferitele plăți, arenda și cheltuielile în legătură cu gospodăria ? Am specificat doar că venitul meșteșugarului este comparat cu salariul muncitorului agricol care primește de la stăpîn și întreținerea. În al doilea rînd, cele șapte zecimi din numărul total al mește-

*Întreținerea reprezintă 45 de ruble pe an. Aceasta este cifra medie pe 10 ani (1881—1891), potrivit datelor departamentului agriculturii. (Vezi S. A. Korolenko : „Munca salariată“ etc.).

șugarilor cuprind desigur și meșteșugari neagricultori. În al treilea rînd, chiar dacă s-ar constata că agricultura acoperă întreținerea meșteșugarilor-agricultori din aceste categorii, este cert totuși că legătura cu pămîntul duce la o scădere extraordinară a cîștigurilor.

Încă o comparație : în județul Krasnoufimsk, cîștigul mediu al unui muncitor salariat care lucrează la meșteșugar este de 33,2 ruble (pag. 149 din tabele), iar cîștigul mediu al unei persoane care are de lucru în uzina căreia îi fusese afectată pe vremuri, adică al unui muncitor provenit dintre țărani care pe vremuri fuseseră afectați uzinei respective este – după cum a stabilit statistica zemstvei (vezi „Materiale statistice pentru gubernia Perm. Județul Krasnoufimsk. Raionul Zavod“. Perm, 1894) – de 78,7 ruble, adică de peste două ori mai mare. Și se știe doar că cîștigul muncitorilor din industria siderurgică care au de lucru în uzina căreia îi fuseseră afectați pe vremuri este întotdeauna mai mic decît cîștigul muncitorilor „liberi“ din fabrici și uzine. De aici ne putem da seama în ce măsură faimoasa „independentă“ a meșteșugarului rus „pe baza legăturii organice dintre meșteșug și agricultură“ este plătită printr-o enormă restrîngere a trebuințelor, prin scăderea nivelului său de trai sub orice limită !

c) În categoria meșteșugarilor „mijlocii“ am inclus familiile care au un venit între 100 și 300 de ruble, adică în medie circa 180 de ruble de familie. Ei formează aproximativ un sfert din numărul total al meșteșugarilor (24,1⁰/₀). Ca mărime absolută, venitul lor este și el foarte, foarte mic : socotind cîte 2¹/₂ muncitori membri de familie la 1 stabiliment, revin circa 72 de ruble pe cap de muncitor membru de familie, sumă cu totul insuficientă, la care n-ar rîvni nici un muncitor de fabrică. Dar în comparație cu masa meșteșugarilor, această sumă apare destul de însemnată ! Și această „bunăstare“ atît de sărăcăcioasă nu se obține decît pe seama altora : în această categorie de meșteșugari, majoritatea au muncitori salariați (aproximativ 85⁰/₀ dintre ei folosesc muncitori salariați, revenind în medie mai mult de 1 muncitor salariat la fiecare din cele 2.016 stabilimente). Prin urmare, pentru a se smulge din masa meșteșugarilor striviți de sărăcie, ei trebuie, în cadrul relațiilor capitaliste existente,

să-și cucerească de la alții „bunăstarea“, să intre în lupta economică, să împingă și mai mult înapoi masa micilor meșteșugari, să se transforme în mic-burghezi. Ori mizerie și scăderea la nec plus ultra * a nivelului de trai, ori (*pentru minoritate*) crearea propriei lor bunăstări (extrem de sărăcicioase) pe seama altora, – iată dilema pe care producția de mărfuri o pune în fața micului meșteșugar. Acestea sînt faptele.

d) Categoria meșteșugarilor înstăriți cuprinde numai 3,8% din familii, venitul mediu fiind de aproximativ 385 de ruble la 1 familie și aproximativ 100 de ruble de fiecare muncitor membru de familie (socotind că din această categorie fac parte patroni cu 4 și 5 muncitori membri de familie la 1 stabiliment). Acest venit, care depășește de vreo două ori venitul în bani al muncitorului salariat, se bazează pe folosirea considerabilă a muncii salariate: toate stabilimentele din această categorie au muncitori salariați, în medie circa 3 oameni la 1 stabiliment.

e) Meșteșugarii bogați, cu un venit mediu de 820 de ruble la 1 familie, nu reprezintă decît 1,9%. În această categorie trebuie încadrate în parte stabilimentele cu 5 muncitori membri de familie, iar în parte stabilimentele care nu au de loc muncitori membri de familie, adică sînt bazate exclusiv pe muncă salariată. Socotit la 1 muncitor membru de familie, venitul reprezintă aproximativ 350 de ruble. Venitul mare pe care-l obțin acești „meșteșugari“ se datorește folosirii unui număr mai mare de muncitori salariați, revenind în medie 10 persoane ** la 1 stabiliment. Aici nu mai avem de-a face cu meșteșugari, ci cu mici fabricanți, proprietari de ateliere capitaliste; includerea acestora în categoria „meșteșugarilor“ alături de meșteșugarii care nu folosesc muncă salariată, alături de meseriașii de la sate și chiar alături de cei care lucrează la domiciliu pentru fabricanți (uneori, după cum vom vedea mai jos, chiar pentru acești meșteșugari bogați !), arată doar, după cum s-a mai relevat, cît de vag și cît de lipsit de precizie este termenul „meșteșugar“.

* – la extrema limită. — *Nota trad.*

** Dintre cele 2.228 de stabilimente cu muncitori salariați cîte cuprind cele 28 de meșteșuguri, 46 de stabilimente au cîte 10 și mai mulți muncitori salariați, în total 887 de muncitori salariați, adică în medie cîte 19,2 muncitori salariați la 1 stabiliment.

În încheierea expunerii datelor recensământului meșteșugurilor în ceea ce privește veniturile meșteșugarilor, este necesar să relevăm și următoarele. Unii ar putea să spună că în industria meșteșugărească concentrarea veniturilor nu este prea accentuată : 5,7⁰/₀ din stabilimente dețin 26,5⁰/₀ din venit, 29,8⁰/₀ din stabilimente dețin 64,4⁰/₀ din venit. La aceasta vom răspunde, în primul rînd, că și o astfel de concentrare dovedește caracterul absolut impropriu și neștiințific al aprecierilor globale despre „meșteșugar“ și al cifrelor „medii“ referitoare la el. În al doilea rînd, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că în aceste date *nu au fost înglobate datele referitoare la scupșcici*, din care cauză repartizarea veniturilor este prezentată într-o manieră extrem de lipsită de precizie. Am văzut că 2.346 de familii și 5.628 de muncitori lucrează pentru scupșcici (subgrupul 3) ; prin urmare, venitul principal îl au aici scupșcicii. Scoaterea acestora din numărul producătorilor industriali este un procedeu cu totul artificial și cu nimic justificat. Așa cum descrierea relațiilor economice din marea industrie ar fi greșită fără specificarea quantumului veniturilor fabricantilor, tot așa și descrierea relațiilor economice din industria „meșteșugărească“ este greșită fără specificarea veniturilor scupșcicilor, – venituri care se obțin din aceeași producție cu care se îndeletnicesc și meșteșugarii ; venituri care formează o parte din valoarea produselor pe care le confecționează meșteșugarii. Sîntem, așadar, îndreptățiți și obligați să conchidem că repartizarea reală a veniturilor în industria meșteșugărească este incomparabil mai inegală decît cea arătată mai sus, pentru că din aceasta din urmă lipsesc categoriile celor mai mari producători industriali.

ARTICOLUL AL TREILEA

(VI. Ce este scupșcicul ? – VII. „Fenomene îmbucurătoare“ în industria meșteșugărească. – VIII. Programul de politică industrială al narodnicilor)

VI

CE ESTE SCUPȘCICUL ?

Mai sus i-am denumit pe scupșcici cei mai mari producători industriali. Din punctul de vedere obișnuit al narodnicilor, aceasta este o erezie. La noi scupșcicul este prezentat de obicei ca o figură situată în afara producției, ca o figură întâmplătoare, străină industriei propriu-zise, și care ține „numai“ de sfera schimbului.

Nu este locul aici să ne ocupăm amănunțit de erorile teoretice ale acestei concepții, întemeiate pe neînțelegerea substratului general și fundamental, a bazei industriei moderne (inclusiv a celei meșteșugărești), și anume *pe neînțelegerea economiei de mărfuri*, în care capitalul comercial este o parte componentă necesară și nu o anexă întâmplătoare și străină. Aici trebuie să ne menținem în cadrul faptelor și datelor furnizate de recensămîntul meșteșugurilor, și sarcina noastră va fi acum să examinăm și să analizăm aceste date referitoare la scupșcici. Înregistrarea separată a meșteșugarilor care lucrează pentru scupșcici și gruparea lor într-un subgrup aparte (al 3-lea) constituie o împrejurare care înlesnește această examinare. Dar mult mai numeroase sînt în această problemă lacunele și punctele necercetate, ceea ce face ca examinarea ei să fie destul de dificilă. Lipsesc date cu

privire la numărul scupșcicilor, la împărțirea lor în mari și mici, la legătura lor cu meșteșugarii înstăriți (legătura în ceea ce privește proveniența ; legătura dintre operațiile comerciale ale scupșcicului și producția în stabilimentul său propriu etc.), precum și date cu privire la *întreprinderea* scupșcicului. Prejudecățile narodnice, în care scupșcicul este prezentat ca o figură exterioară producției, au împiedicat majoritatea cercetătorilor industriei meșteșugărești să pună problema întreprinderii scupșcicului ; or, este evident că pentru un economist aceasta este prima și principala problemă. Trebuie studiat în mod amănunțit și minuțios felul cum își desfășoară scupșcicul activitatea *economică*, cum se formează capitalul său, cum operează acest capital în sfera aprovizionării cu materii prime și a desfacerii produselor, care sînt condițiile (social-economice) ale funcționării capitalului în aceste sfere, cît de mari sînt cheltuielile scupșcicului în legătură cu organizarea aprovizionării și desfacerii, cum variază aceste cheltuieli în funcție de proporțiile capitalului comercial și de proporțiile aprovizionării și desfacerii, ce condiții îl determină uneori pe scupșcic să prelucraze parțial materia primă în atelierul său și s-o dea apoi unor muncitori la domiciliu pentru continuarea prelucrării (finașajul făcîndu-se uneori tot de scupșcic), sau să vîndă materia primă unor mici meșteșugari pentru a le cumpăra apoi pe piață produsele. Trebuie comparat costul de producție al unității de produs la micul meșteșugar, la marele producător care ține un atelier cu cîțiva muncitori salariați și la scupșcic care distribuie materia primă spre a fi prelucrată la domiciliu. Trebuie cercetată fiecare *întreprindere* în parte, adică fiecare scupșcic în parte, stabilind volumul operațiilor sale, numărul celor ce muncesc pentru el în atelier – sau în ateliere – și la domiciliu, numărul muncitorilor folosiți de el la pregătirea materiei prime, la păstrarea ei și a produselor, precum și la desfacerea acestora din urmă. Trebuie comparată tehnica producției (cantitatea și calitatea uneltelor și a dispozitivelor, *diviziunea muncii* etc.) la micul patron, la patronul de atelier cu muncitori salariați și la scupșcic. Numai o astfel de *cercetare economică* poate da un răspuns științific precis la întrebarea ce este un scupșcic, care este

semnificația lui în economie, în dezvoltarea istorică a formelor industriale ale producției de mărfuri. Inexistența unor asemenea date într-o lucrare consacrată rezultatelor recensământului pe gospodării, care a cercetat în mod amănunțit toate aceste probleme la fiecare meșteșugar, trebuie considerată ca o lacună serioasă. Chiar dacă înregistrarea și cercetarea întreprinderii fiecărui scupșcic ar fi fost (din diferite motive) imposibilă, numeroase date din cele indicate mai sus ar fi putut fi extrase din datele individuale referitoare la meșteșugarii care lucrează pentru scupșcici. În loc de aceasta, găsim în „Studiu“ doar răsuflate fraze narodnice pe tema că „chiaburul“ „este în fond străin de producția propriu-zisă“ (pag. 7), în categoria chiaburilor fiind incluși și scupșcicii, și atelierelor de asamblare, pe de o parte, și cămătarii, pe de altă parte; că „ceea ce domină munca salariată nu este concentrarea ei tehnică, cum e fabrica (?), ci dependența bănească a meșteșugarilor..., una din formele de exploatare chiaburească“ (309–310); că „sursa exploatării muncii... nu ține de sfera producției, ci de sfera schimbului“ (101); că în industria meșteșugărească se observă deseori nu „capitalizarea * procesului de producție“, ci „capitalizarea procesului de schimb“ (265). Nici nu ne gândim, desigur, să-i acuzăm de originalitate pe autorii „Studiului“: ei au împrumutat pur și simplu în întregime sentințele care se găsesc risipite din belșug, de pildă, în lucrările „binecunoscutului nostru“ domn V. V.

Pentru a putea aprecia la justa lor valoare toate aceste fraze, este suficient să amintim fie și faptul că într-una din ramurile principale ale industriei noastre, și anume în industria textilă, „scupșcicul“ a fost precursorul direct, părintele marelui fabricant, a cărui întreprindere se bazează pe marea producție mecanizată. Distribuția de fire meșteșugarilor în vederea prelucrării la domiciliu – aceasta a fost ziua de ieri a tuturor întreprinderilor noastre textile; aceasta a fost, prin urmare, munca pentru „scupșcic“, pentru „chiabur“, care, neavînd un atelier propriu („era străin de producție“), nu

* adică transformarea lui într-un proces cu caracter capitalist, → *Nota trad.*

făcea „decît“ să distribuie fire și să primească produse finite. Naivii noștri narodnici nici n-au încercat să cerceteze proveniența acestor scupșcici, legătura lor de continuitate cu posesorii de mici ateliere, rolul lor ca organizatori ai aprovizionării cu materie primă și ai desfacerii produselor, rolul capitalului lor, care concentrează mijloacele de producție, strînge laolaltă numeroși mici meșteșugari răzlețiți, introduce diviziunea muncii și pregătește elementele unei producții tot mari, dar mecanizate. Bieții narodnici s-au mărginit la văicăreli și lamentări pe tema acestui fenomen „regretabil“, „artificial“ etc. etc., mîngîindu-se cu gîndul că aceasta nu înseamnă „capitalizarea“ producției, ci „numai“ a procesului de schimb, și lansîndu-se în dulcele perorații despre „alte căi pentru patrie“, iar în timpul acesta „chiaburii“ „artificiali“ și „lipsiți de teren“ au continuat să meargă pe vechea lor cale, au continuat să concentreze capitalul, „să strîngă“ mijloace de producție și producători, să lărgească proporțiile aprovizionării cu materie primă, să dezvolte divizarea procesului de producție într-o serie de operații distincte (urzit, țesut, vopsit, finisat etc.) și să transforme *manufactura capitalistă* fărîmițată, tehnicește înapoiată, bazată pe muncă manuală și pe relații de aservire, într-o *industrie capitalistă mecanizată*.

Exact același proces are loc acum în marea majoritate a așa-ziselor noastre industrii „meșteșugărești“, iar narodnicii procedează la fel ca înainte, ocolind cercetarea realității în dezvoltarea ei, ignorînd problema originii relațiilor existente și a evoluției lor și ocupîndu-se în schimb de ceea ce *ar fi* putut să fie (dacă *n-ar* fi ceea ce este), mîngîindu-se cu gîndul că deocamdată este vorba „doar“ de scupșcici, idealizînd și înfrumusețînd cele mai rele forme de capitalism, rele atît în sensul de înapoiere tehnică și de imperfecție economică, cît și din punctul de vedere al situației sociale și culturale a maselor muncitoare.

Să examinăm acum datele recensămîntului meșteșugurilor din gubernia Perm. Pe măsura necesității, vom căuta să umplem sus-menționatele lacune ale acestor date, folosind în acest scop materiale din cartea „Industria meșteșugărească în gubernia Perm etc.“, citată mai sus. Să separăm, în primul rînd, toate meșteșugurile cu care se ocupă principala masă a meșteșugarilor care lucrează pentru scupșcici (subgrupul 3). În

acest scop va trebui să folosim și propriul nostru tabel totalizator, ale cărui rezultate (așa cum am arătat mai sus) nu coincid cu cifrele din „Studiu“.

Meșteșuguri:	Numărul familiilor care lucrează pentru scupșici		
	Grupul I	Grupul II	Total
Cizmăria	31	605	636
Producția de pîslari	607	12	619
Fierăria	70	412	482
Producția de rogojini	132	10	142
Producția de mobilă și articole de tâmplărie	38	49	87
Producția de trăsuri	32	28	60
Croitoria	4	42	46
<i>În total în cele 7 meșteșuguri..</i>	914	1.158	2.072
<i>Numărul total al meșteșugarilor din subgrupul 3 .....</i>	1.016	1.320	2.336

Așadar, circa $\frac{9}{10}$ din meșteșugarii care lucrează pentru scupșici sînt concentrați în cele 7 meșteșuguri enumerate aici. Să examinăm în primul rînd aceste meșteșuguri.

Începem cu cizmăria. Imensa majoritate a cizmarilor care lucrează pentru scupșici sînt concentrați în județul Kungur, care este centrul producției de pielărie din gubernia Perm. Foarte mulți meșteșugari lucrează pentru proprietarii de fabrici de pielărie: în pag. 87 din „Studiu“ sînt indicați 8 scupșici pentru care lucrează 445 de stabilimente*. Toți acești scupșici sînt fabricanți de pielărie „din tată în fiu“, ale căror nume pot fi găsite și în „Indicatorul fabricilor și uzinelor“ pe anii 1890 și 1879, și în „Anuarul ministerului de finanțe“. Partea I, 1869. Fabricanții de pielărie croiesc piei și le dau la „meșteșugari“ gata croite, spre a fi cusute. Întinderea fețelor este o operație separată, pe care o execută cîteva familii, pe bază de comenzi din partea fabricanților de pielărie. În general, de activitatea fabricilor de pielărie este legată o serie întregă de „meșteșuguri“, adică o serie întregă de operații se execută la domiciliu. Acestea sînt: 1) finisatul pieilor; 2) cusutul încălțăminte; 3) incleiatul în

* Dintre acestea, 217 lucrează pentru 2 scupșici (Ponomarev și Fominski). În total, în județul Kungur, 470 de stabilimente de cizmărie lucrează pentru scupșici.

straturi a furdalelor de piele pentru tocuri ; 4) turnatul șuruburilor pentru cizme ; 5) confecționarea de cuie cu floare dublă pentru cizme ; 6) confecționarea de calapoade pentru cizme ; 7) prepararea cenușei pentru fabricile de pielărie ; 8) pregătirea de tanante (coajă de salcie) tot pentru ele. Deșeurile producției de pielărie sînt prelucrate în industria meșteșugărească de pîslă și de clei („Ind. meșt.“, III, pag. 3-4 și altele). În afară de diviziunea detaliată a muncii (adică divizarea confecționării unui articol într-o serie de operații executate de persoane diferite), în această industrie s-a dezvoltat și diviziunea muncii pe tipuri de produse : fiecare familie (uneori chiar fiecare uliță dintr-un sat de meșteșugari) produce un singur fel de încălțăminte. Ca un fapt curios menționăm că în cartea „Ind. meșt. etc.“, „Producția de pielărie din Kungur“ este declarată drept „expresie tipică a ideii legăturii organice dintre industria de fabrică și industria meșteșugărească, spre folosul amîndurora“ (sic !)... fabrica are legături regulate (sic !) cu industria meșteșugărească, urmărind în propriul ei interes (întocmai !) nu înăbușirea..., ci dezvoltarea forțelor acesteia din urmă (III, pag. 3). De pildă, la expoziția din 1887 de la Ekaterinburg, fabricantul Fominski a primit medalia de aur nu numai pentru prelucrarea excelentă a pieilor, ci și „pentru proporțiile mari ale producției, care creează posibilități de cîștig pentru populația din împrejurimi“ (ibid., pag. 4, subliniat de autor). Într-adevăr, 1.300 din cei 1.450 de muncitori ai săi lucrează la domiciliu ; la un alt fabricant, Sartakov, 100 de muncitori din 120 lucrează la domiciliu etc. Prin urmare, fabricanții din Perm se iau la întrecere, cu mult succes, cu intelectualii narodnici în opera de sădire și dezvoltare a meșteșugurilor...

Întru totul identică este organizarea meșteșugului cizmăriei în județul Krasnoufimsk („Ind. meșt.“, I, 148-149) : și aici fabricanții de pielărie confecționează din pielăria lor cizme, parte în ateliere proprii, parte dînd de lucru la domiciliu ; unul dintre marii proprietari de stabilimente de pielărie și cizmărie are aproape 200 de muncitori permanenți.

Acum ne putem face o idee destul de clară despre organizarea economică a meșteșugului cizmăriei și a multor alor „meșteșuguri“ legate de acesta. Ele nu sînt altceva decît *secții* ale marilor ateliere capitaliste („fabrici“, potrivit termino-

logiei statisticii noastre oficiale), *operații parțiale* ale marilor operații capitaliste de prelucrare a pieilor. Întreprinzătorii au organizat pe scară largă aprovizionarea cu materie primă, au înființat fabrici pentru prelucrarea pieilor, au introdus un întreg sistem de prelucrare ulterioară a lor, sistem bazat pe diviziunea muncii (ca o condiție tehnică) și pe munca salariată (ca o condiție economică) : ei execută unele operații în ateliere proprii (croitul încălțămintei), în timp ce alte operații sînt executate la domiciliu de „meșteșugari“ care lucrează pentru ei, pentru întreprinzători ; ei fixează volumul producției, plata pentru lucrul executat, felul mărfurilor care urmează a fi confecționate și cantitatea de produse din fiecare fel. Tot ei au organizat și desfacerea cu ridicata a produselor. Este evident că, potrivit terminologiei științifice, aceasta constituie o singură *manufactură capitalistă*, care în parte ia deja o formă superioară, forma de *fabrică* (în măsura în care în producție sînt folosite mașini și sisteme de mașini : marile fabrici de pielărie au mașini cu aburi). A separa unele părți ale acestei manufacturi, considerîndu-le ca o formă de producție „meșteșugărească“ cu caracter aparte, este o absurditate evidentă, care estompează faptul esențial : predominarea muncii salariate și subordonarea *întregii* producției de pielărie și încălțămintă marelui capital. În locul considerațiilor comice pe tema că în acest meșteșug ar fi de dorit o „organizare cooperatistă a schimbului“ (pag. 93 din „Studiu“), ar fi mult mai indicată o studiere cît mai temeinică a organizării reale a producției, studierea condițiilor care îi determină pe fabricanți să prefere sistemul muncii la domiciliu. Fabricanții găsesc, fără îndoială, că acest sistem este mai avantajos pentru ei, ceea ce devine perfect explicabil dacă ne amintim cît de mici sînt cîștigurile meșteșugarilor în general, și în special cîștigurile meșteșugarilor-agricultori și ale meșteșugarilor din subgrupul 3. Prin folosirea muncii la domiciliu, întreprinzătorii ieftinesc salariul, economisesc cheltuielile pentru local, în parte cheltuielile pentru unelte, pentru supraveghere, scapă de pretențiile nu întotdeauna plăcute la care sînt expuși fabricanții (ei nu sînt fabricanți, ci negustori !), dispun de muncitori mai răzlețiți, mai risipiți, mai puțin capabili să se apere

singuri, capătă vătăfi gratuit pentru supravegherea acestor muncitori, un fel de „meșterași“ (termen folosit în industria noastră textilă în cadrul sistemului repartizării firelor la domiciliu) în persoana meșteșugarilor care lucrează pentru ei și care *angajează pe cont propriu muncitori salariați* (cele 636 de familii de cizmari care lucrează pentru scupșcici țin 278 de muncitori salariați). Din tabelul general am văzut că acești muncitori salariați (din subgrupul 3) au cele mai mici cîștiguri. Acest lucru nu-i de mirare, întrucît ei sînt supuși unei duble exploatare : exploatarea din partea patronului lor, care stoarce „mici foloase“ din munca muncitorului, și exploatarea din partea fabricantului de pielărie, care distribuie materie primă micilor patroni. Se știe că acești meșterași, buni cunoscători ai condițiilor locale și ai particularităților individuale ale muncitorilor, sînt literalmente inepuizabili în inventarea celor mai variate împilări, în folosirea muncii salariate în condiții înrobitoare, a truck-systemului¹¹¹ etc. Este cunoscută durata excesivă a zilei de muncă în asemenea ateliere și „izbe meșteșugărești“, și nu putem decît să regretăm că recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 nu conține aproape nici un fel de materiale cu privire la aceste probleme atît de importante pentru cunoașterea sistemului nostru autohton de stoarcere a sudorii, cu puzderia lui de intermediari care măresc povara ce apasă pe umerii muncitorilor, cu a sa exploatare nerușinată, nesupusă niciunui control.

Despre organizarea industriei meșteșugărești de pîslari (a doua în ceea ce privește numărul absolut al familiilor care lucrează pentru scupșcici), „Studiul“ nu conține, din păcate, aproape nici un fel de date. Am văzut că în cadrul acestui meșteșug există meșteșugari cu zeci de muncitori salariați, dar rămîne nelămurit dacă dau de lucru la domiciliu, dacă o parte din operații sînt executate în afara atelierului propriu *. Vom releva doar un fapt constat de statisticieni, și anume că condițiile sanitare din industria meșteșugărească de pîslari sînt

* Așa este organizată industria meșteșugărească de pîslari în județele Arzamas și Semenov din gubernia Nijni-Novgorod. Vezi „Lucrările comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești“ și „Materialele“ statistice ale zemstvei guberniale Nijni-Novgorod.

extrem de nesatisfăcătoare („Studiu“, pag. 119, „Ind. meșt.“, III, pag. 16) : o căldură insuportabilă, o atmosferă sufocantă, îmbîcsită de praf. Și aceasta în casele de locuit ale meșteșugarilor ! Urmarea firească este că după numai 15 ani de muncă meșteșugarul sfîrșește prin a se îmbolnăvi de tuberculoză. I. I. Molleson, care a cercetat condițiile sanitare din această industrie, spune : „Muncitorii în vîrstă de la 13 pînă la 30 de ani formează contingentul principal al meșteșugarilor pîslari. Aproape toți se disting prin paloarea lor, prin culoarea mată a feței și prin înfățișarea lor ofilită, *de oameni parcă sleiți de boală*“ (III, pag. 145, subliniat de autor). Concluzia practică a autorului este următoarea : „Este necesar să se impună patronilor să construiască ateliere (de pîslărie) de dimensiuni mult mai mari, așa încît fiecărui muncitor să-i revină un volum constant de aer, dinainte stabilit“ ; „atelierul trebuie să fie destinat exclusiv muncii. Dormitul muncitorilor în atelier trebuie să fie cu desăvîrșire interzis“ (ibid). Așadar, medicii igieniști cer pentru acești meșteșugari crearea de fabrici, interzicerea muncii la domiciliu. Înfăptuirea acestei măsuri ar fi cît se poate de binevenită, pentru că ar contribui la dezvoltarea progresului tehnic, înlăturînd puzderia de intermediari, ar netezi calea pentru reglementarea zilei de muncă și a condițiilor de muncă, într-un cuvînt ar înlătura abuzurile atît de revoltătoare din industria noastră „populară“.

În industria meșteșugărească de rogojini figurează printre scupșcici negustorul Butakov din Osa, care, potrivit datelor pe 1879, avea în orașul Osa o fabrică de rogojini cu 180 de muncitori *. Oare faptul că acest fabricant a găsit că este mai avantajos să dea de lucru la domiciliu constituie un motiv suficient pentru a-l considera „străin de producția propriu-zisă“ ? Ar fi de asemenea interesant de știut prin ce se deosebesc scupșcicii, care sînt excluși din categoria meșteșugarilor, de „meșteșugarii“ care, neavînd muncitori membri de familie, „cumpără curmei și-l dau spre prelucrare muncitorilor plătiți cu bucata, care cu uneltele lor îl transformă în rogojini și saci“ („Studiu“, 152) ? Iată un exemplu concret care

* „Indicatorul fabricilor și uzinelor“ pe 1879. Rogojinarii care lucrează pentru scupșcici sînt concentrați mai ales în județul Osa.

arată confuzia pe care au creat-o în capul cercetătorilor prejudecățile narodnice. Condițiile sanitare din acest meșteșug sînt de asemenea sub orice critică : înghesuiala, murdăria, praful, umezeala, miasele, ziua de lucru lungă (12-15 ore pe zi) - toate acestea fac ca centrele acestui meșteșug să fie adevărate „focare de tifos exantematic“*, care izbucnește aici destul de des.

Nici despre organizarea muncii pentru scupșici în meșteșugul fierăriei nu aflăm nimic din cuprinsul „Studiului“, și de aceea trebuie să recurgem din nou la cartea „Ind. meșt. etc.“, în care găsim o descriere foarte interesantă a meșteșugului fierăriei în Nijni-Taghil. În producția de tăvi și de alte articole, munca este divizată între cîteva stabilimente : ateliere de *tinichigerie*, în care se bate fierul ; ateliere de *cositorit*, care cositoresc produsele ; ateliere de *vopsitorie*, care le vopsesc. Unii meșteșugari patroni posedă toate aceste categorii de stabilimente, fiind, prin urmare, adevărați proprietari de manufacturi. Alții execută în atelierul lor una din aceste operații, dînd apoi produsele la cositorit și la vopsit meșteșugarilor care lucrează la domiciliu. Aici apare, așadar, deosebit de pregnantă similitudinea organizării economice a meșteșugului atît în cazul folosirii muncii la domiciliu, cît și în cazul cînd același patron posedă cîteva ateliere specializate. Meșteșugarii-scupșici care dau de lucru la domiciliu fac parte din categoria celor mai mari patroni (în număr de 25), care au organizat în condiții dintre cele mai avantajoase aprovizionarea cu materie primă și desfacerea produselor pe scară largă : acești 25 de meșteșugari (și numai ei) își desfac produsele la iarmaroace sau au prăvălii proprii. În afară de aceștia, mai intră în categoria scupșicilor marii „fabricanți-negustori“, care și-au expus produsele la expoziția de la Ekaterinburg, la secția fabrici și uzine : pe aceștia autorul cărții îi include în „industria meșteșugărească de fabrică“ (sic !) („Ind. meșt.“, I, pag. 98-99). În ansamblu obținem astfel un tablou cît se poate de tipic al manufacturii capitaliste, care se împletește în cele mai variate și mai complicate moduri cu stabilimentele mici. Pentru a arăta în mod concret cît de puțin contribuie

* „Studiu“, pag. 157..

la înțelegerea acestor relații complexe împărțirea producătorilor industriali în „meșteșugari” și „fabricanți”, în producători și „scușcici”, ne vom folosi de cifrele reproduse în cartea menționată și vom înfățișa sub formă de tabel relațiile economice din cadrul acestui meșteșug :

Producția de sine stătătoare pentru piață				Lucrez pentru scușcoici				
Astabilimentelor	A muncitorilor			Valoarea producției în mii de ruble	Al stabilimentelor	Al muncitorilor		
	Membri de familie	Salariați	Total			Membri de familie	Salariați	Total
A. „Industria meșteșugărească și de fabrică”								
?	?	?	?	60 + 7	a) 29	51	39	90
(„fabricanți-negustori”)								
B. „Industria meșteșugărească”								
25	{ (meșteșugari-scușcoici)			95 + 30	68	104	118	222
16	88	161	249	8				
				163 + 37				
200 de mii de ruble = valoarea întregii producții a meșteșugului de fierărie din Nijni-Taghil								

a) meșteșugari dependenți în ceea ce privește desfacerea.

b) meșteșugari dependenți atât în ceea ce privește desfacerea, cât și în ceea ce privește producția.

Și acum ni se va spune că scușcicii, ca și cămătarii, „sînt străini de producția propriu-zisă”, că dominația lor nu înseamnă decît „capitalizarea procesului de schimb” și nu „capitalizarea producției” !

Un exemplu foarte tipic de manufactură capitalistă ne oferă de asemenea producția de cufere („Studiu”, pag. 334-339, „Ind. meșt.”, I, pag. 31-40). Ea este organizată în felul următor : cîțiva mari patroni, care au ateliere cu mun-

citori salariați, achiziționează materiale, confecționează în atelierele lor proprii o *parte* din produse, dar în cea mai mare parte dau materiale în afară spre a fi lucrate în ateliere specializate, iar în atelierele proprii ei assemblează cuferele și, după finisare, trimit marfa pe piață. Diviziunea muncii – această condiție tipică și bază tehnică a manufacturii – se aplică pe scară largă în producție : confecționarea unui cufăr se împarte în 10–12 operații, fiecare dintre ele fiind executată de meșteșugari specializați. Organizarea acestei producții reprezintă unirea unor muncitori parțiali (Teilarbeiter, cum li se spune în „Capitalul“ ¹¹²) sub comanda *capitalului*. Un răspuns clar la întrebarea de ce capitalul preferă munca la domiciliu muncii muncitorilor salariați care lucrează în atelier ni-l dau datele recensământului meșteșugurilor din 1894/95 referitoare la stabilimentele fabricii din Neviansk, județul Ekaterinburg (unul din centrele acestei producții), unde, *alături* de atelierele de asamblare, găsim și meșteșugari specializați. O comparație între proprietarii celor dintii și aceștia din urmă este deci pe deplin posibilă. Dăm în tabelul de mai jos (pag. 173 din table) datele comparative pentru aceste două categorii :

Cufărari de la fabrica din Neviansk	Grupul	Subgrupul	Numărul stabilimentelor	Numărul muncitorilor			Venitul brut		Salariul		Venitul net	
				Membrii de familie	Salariați	Total	Total	Revine la 1 muncitor	Total	Revine la 1 muncitor salariat	Total	Revine la 1 muncitor membru de familie
„Souppœici“	II	1	2	1	13	14	5.850	418	1.300	100	1.617	808,5*
„Meșteșugari“	II	3	8	11	8	19	1.315	70,3	351	44	984	89,4

Să examinăm acest tabel, menționînd din capul locului că, dacă în locul unei singure fabrici – aceea din Neviansk – am lua datele referitoare la subgrupurile 1 și 3 în totalitatea lor

* La 1 stabiliment.

(pag. 335 din „Studiu“), am ajunge la aceleași concluzii. Este evident că quantumul venitului brut în ambele subgrupuri nu e susceptibil de comparație, dat fiind că unul și același material trece și prin mîna diferiților muncitori parțiali și prin atelierele de asamblare. Dar sînt caracteristice datele referitoare la venituri și salarii. Din tabel se vede că salariul muncitorilor salariați din atelierele de asamblare este mai mare decît venitul meșteșugarilor dependenți (100 de ruble și 89 de ruble), cu toate că, la rîndul lor aceștia din urmă exploatează și ei muncitori salariați. Cît privește salariul acestora din urmă, el este *de peste două ori mai mic* decît salariul muncitorilor de la atelierele de asamblare. În asemenea condiții, cum să nu prefere întreprinzătorii noștri industria „meșteșugărească“ industriei de fabrică, cînd prima le oferă „avantaje“ atît de palpabile ! Întru totul asemănătoare este organizarea muncii pentru scupșcic în producția meșteșugărească de trăsuri („Studiu“, pag. 308 și urm., „Ind. meșt.“, I, pag. 42 și urm.) ; aici găsim aceleași ateliere de asamblare, ai căror patroni sînt „scupșcici“ (distribuitori de material de lucru) în raport cu meșteșugarii specializați, aceeași superioritate a salariului muncitorului salariat din atelier în comparație cu venitul meșteșugarului dependent (ca să nu mai vorbim de muncitorul lui salariat). Această superioritate se constată atît la agricultori (grupul I) cît și la neagricultori (grupul II). În producția meșteșugărească de mobilă și articole de tîmplărie, rolul scupșcicilor îl dețin proprietarii de magazine de mobilă din orașul Perm („Studiu“, 133, „Ind. meșt.“, II, 11), care dau meșteșugarilor comenzi pe bază de modele, ceea ce, în treacăt fie zis, a contribuit la „ridicarea treptată a tehnicii producției“.

În meșteșugul croitoriei, magazinele de confecții din Perm și Ekaterinburg dau meșteșugarilor material spre confecționare. Se știe că o organizare absolut identică a ramurii croitoriei și confecții există și în țările capitaliste din Europa occidentală și din America. Deosebirea dintre Occidentul „capitalist“ și Rusia cu „producția“ ei „populară“ constă în faptul că în Occident aceste rînduiri sînt numite Schwitz-system *

* — sistem de exploatare sîngeroasă. — *Nota trad.*

și că se caută măsuri pentru combaterea acestui sistem de crîncenă exploatare ; de pildă, croitorii germani cer patronilor lor să construiască fabrici (adică „sădesc în mod artificial capitalismul“, cum ar conchide narodnicul rus), pe cînd la noi acest „sistem de stoarcere a sudorii“ este numit cu blîndețe „industrie meșteșugărească“ și se discută despre avantajele ei față de capitalism.

Am cercetat pînă acum toate meșteșugurile care cuprind majoritatea covîrșitoare a meșteșugarilor care lucrează pentru scușșcici. Care sînt deci rezultatele acestei analize ? Ne-am convins de inconsistența totală a tezei narodnice potrivit căreia scușșcicii și chiar proprietarii de ateliere de asamblare ar fi în fond tot niște cămătari, adică elemente străine de producție etc. Cu toate că, după cum am arătat mai sus, datele cuprinse în „Studiu“ sînt vădit insuficiente, cu toate că în programul recensămîntului lipsesc problemele legate de activitatea economică a scușșcicilor, în majoritatea meșteșugurilor am reușit să constatăm existența unei legături indisolubile între scușșcici și producție și chiar participarea lor directă la producție, „participare“ în calitate de proprietari de ateliere cu muncitori salariați. Nimic mai absurd decît părerea că munca efectuată pentru scușșcici ar fi doar rezultatul unui abuz, ceva în-tîmplător, o „capitalizare a procesului de schimb“ și nu a producției. Dimpotrivă, munca pentru scușșcic nu este altceva decît *o formă deosebită a producției*, o organizare deosebită a relațiilor economice în cadrul producției, organizare care a luat naștere direct din mica producție de mărfuri (din „mica producție populară“, cum se spune în literatura noastră diti-rambică) și mai este și astăzi legată de ea prin mii de fire, pentru că tocmai micii patroni mai înstăriți, „meșteșugarii“ de frunte sînt cei care pun bazele acestui sistem, lărgindu-și volumul operațiilor prin distribuirea lucrului la domiciliu. Avînd legături directe cu atelierul capitalist bazat pe folosirea muncii salariate și constituind adesea doar o continuare a acestuia sau una din secțiile lui, munca pentru scușșcic este

pur și simplu o anexă a fabricii, nu în accepția științifică a acestei din urmă expresii, ci în accepția ei curentă. Dar în clasificarea științifică a formelor de industrie în dezvoltarea lor succesivă, munca pentru scupșic aparține mai mult *manufacturii capitaliste*, pentru că ea : 1) se întemeiază pe producția manuală și pe o bază largă de stabilimente mici ; 2) introduce diviziunea muncii între aceste stabilimente, dezvoltând-o și în cadrul atelierului ; 3) pune în fruntea producției pe negustor, cum se întâmplă întotdeauna în cadrul manufacturii, care presupune o producție pe scară largă, cumpărarea cu ridicata a materiei prime și desfacerea cu ridicata a produselor ; 4) reduce pe oamenii muncii la situația unor muncitori salariați care lucrează în atelierul patronului sau la domiciliul lor. După cum se știe, tocmai aceste elemente caracterizează noțiunea științifică de manufactură ca treaptă deosebită a dezvoltării capitalismului în industrie (vezi „Das Kapital“, I, Kapittel XII *). Această formă de industrie înseamnă deja, după cum se știe, statornicirea dominației profunde a capitalismului, precedând nemijlocit forma lui ultimă, superioară, adică marea industrie mecanizată. Munca pentru scupșic este, așadar, o formă înapoiată a capitalismului, și în societatea contemporană această înapoiere atrage după sine o înrăutățire deosebit de accentuată a situației oamenilor muncii, care sînt exploatați de o serie întreagă de intermediari (sweating-system), sînt răzlețiți și nevoiți să se mulțumească cu salariile cele mai scăzute, să muncească în condiții extrem de neigienice și să presteze o zi de muncă excesiv de lungă, dar mai cu seamă în condiții care îngreuiază nespus posibilitatea unui control social asupra întreprinderilor.

Cu aceasta am încheiat analiza datelor recensămîntului meșteșugurilor din 1894/95. Această analiză a confirmat întru totul remarca de mai sus cu privire la totala lipsă de conținut a noțiunii „industrie meșteșugărească“. Am văzut că în această noțiune au fost încadrate cele mai variate forme de industrie,

* „Capitalul“, vol. I, capitolul XII ¹¹⁸. — Nota trad.

sintem în drept să spunem chiar : *aproape toate formele de industrie pe care le cunoaște știința*. Într-adevăr, aici au fost incluși și meseriașii patriarhali, care lucrează la comanda consumatorilor și cu materialul lor (al consumatorilor) și care sînt plătiți uneori în natură, alteori în bani. Aici au fost incluși apoi reprezentanții unei cu totul alte forme de industrie : micii producători de mărfuri care lucrează cu familia lor. Aici au fost incluși proprietarii de ateliere capitaliste bazate pe muncă salariată, împreună cu muncitorii lor salariați, al căror număr ajunge la cîteva zeci de fiecare stabiliment. Aici au fost incluși întreprinzătorii-proprietari de manufacturi cu capital mare, care au în subordinea lor un întreg sistem de ateliere specializate. Aici au fost incluși și muncitorii la domiciliu care lucrează pentru capitaliști. În toate aceste categorii au fost socotiți „meșteșugari“ atît agricultori cît și neagricultori, atît țărani cît și orășeni. Această confuzie nu este cîtuși de puțin proprie numai studiului de față asupra meșteșugarilor din gubernia Perm. Nicidecum. Ea se repetă *pretutindeni și întotdeauna* cînd se vorbește și se scrie despre industria „meșteșugărească“. Oricine cunoaște, de pildă, „Lucrările comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești“ știe că și acolo figurează ca meșteșugari exact aceleași categorii. Și procedeul preferat al teoriei economice a narodnicilor noștri constă în a pune în aceeași oală toată această diversitate infinită de forme ale industriei, dînd acestui talmeș-balmeș denumirea de industrie „meșteșugărească“, „populară“, și – risum teneatis, amici ! * – *opunînd* acest nonsens „capitalismului“ – „industriei de fabrică“. „Fundamentarea“ acestui procedeu admirabil, care denotă profunzimea de gîndire și temeinicia cunoștințelor inițiatorului său, aparține, dacă nu ne înșelăm, d-lui V.V., care chiar în primele pagini ale lucrării sale „Studii asupra industriei meșteșugărești“ face o comparație între numărul oficial al muncitorilor „de fabrică“ din guberniile Moscova, Vladimir etc. și numărul „meșteșugarilor“, constatînd, bineînțeles, că în sfînta Rusie „industria populară“ este mult mai dezvoltată decît „capitalismul“ ; cît

* — țineți-vă risul, prieteni ! — *Nota trad.*

privește însă faptul, de repetate ori constat de cercetători *, că imensa majoritate a acestor „meșteșugari“ *lucrează chiar pentru acești fabricanți*, prudent, economistul nostru „cu autoritate“ preferă să-l treacă sub tăcere. Urmind cu strictețe prejudecățile narodnice, autorii „Studiului“ folosesc același procedeu. Deși valoarea producției anuale a industriei „meșteșugărești“ reprezintă în gubernia Perm doar 5.000.000 de ruble **, iar cea a „industriei de fabrică“ 30.000.000 de ruble, totuși „numărul brațelor de muncă ocupate în industria de fabrică se evaluează la 19.000 de oameni, iar în industria meșteșugărească la 26.000 de oameni“ (pag. 364). După cum vedeți, clasificarea este înduoșător de simplă :

a) muncitori din fabrici și uzine	19.000
b) meșteșugari	<u>26.000</u>
<i>Total</i>	45.000

Se înțelege că o astfel de clasificare deschide larg porțile pentru tot felul de considerații pe tema „posibilității unei alte căi pentru patrie“ !

Cu toate acestea, însă, nu putem lăsa nefolosite datele unui recensământ pe gospodării al meșteșugurilor care a cercetat formele de industrie. Să încercăm să facem, pe diferitele forme de industrie, o clasificare *ccrespunzătoare* datelor recensământului (clasificarea narodnică este pur și simplu o batjocură la adresa acestor date). Raporturile procentuale stabilite de recensământ în ceea ce privește numărul de 20.000 de muncitori le vom aplica și la numărul de 26.000 de muncitori, mărit de autori pe baza altor surse.

---

* Vezi fie și articolul d-lui Harizomenov, „Insemnătatea industriei meșteșugărești“, „Iuridiceski Vestnik“ 114, 1883, nr. 11 și 12, care conține o sinteză a materialului statistic existent pe atunci.

** Nu mai vorbim de modul curios în care a fost stabilită această cifră. De pildă, morăritul dă o sumă foarte mare (1.200.000 de ruble), pentru că în această sumă a fost înglobată valoarea tuturor cerealelor măcinate de mori ! În tabelele și în partea descriptivă a „Studiului“ n-a fost indicat decât venitul brut în sumă de 143.000 de ruble (vezi pag 358 și nota). Meșteșugul cizmăriei dă 930.000 de ruble, din care o bună parte reprezintă cifra de afaceri a *fabrikanților* din Kungur etc. etc.

A. Producția de mărfuri

Numărul muncitorilor

I. Muncitorii folosiți în mod capitalist.

(1) „Muncitori de fabrică“ (potrivit datelor pe 7 ani, 1885–1891, revin în medie la un stabiliment 14,6 muncitori) . . . 19.000
42,2%

(2) Muncitori salariați care lucrează la „meșteșugari“ (25% din numărul total).

(Un sfert din acești muncitori salariați lucrează în stabilimente care au în medie 14,6 muncitori la 1 stabiliment) . . . 6.500
14,4% } 30.700
68,2%

(3) Meșteșugari care lucrează la domiciliu pentru scupșcici, adică meșteșugarii membri de familie din subgrupul al 3-lea, 20% . . . . .

(Mulți dintre ei lucrează pentru aceiași fabricanți pentru care lucrează și muncitorii de la punctele 1 și 2) 5.200
11,6%

II. Micii producători de mărfuri, adică meșteșugarii membri de familie din primul subgrup, 30% . . . . .

(Dintre aceștia, aproape $\frac{1}{3}$ au muncitori salariați) 7.800
17,4%

B. Meseriile

Meseriașii rurali (în parte și meseriașii urbani), adică meșteșugarii membri de familie din subgrupul al 2-lea, 25% . . . . .

(O mică parte dintre aceștia folosește de asemenea muncitori salariați) 6.500
14,4%

Total 45.000
100%

Ne dăm foarte bine seama că nici această clasificare nu e scutită de greșeli : lipsesc aici fabricanții, dar există meșteșugari cu zeci de muncitori salariați ; în ea au intrat în mod întâmplător unii proprietari de manufacturi, care n-au fost grupați însă aparte, și n-au intrat alții, care au fost eliminați în calitate de „scupșcici“ ; în ea au intrat meseriașii urbani dintr-un singur oraș și n-au intrat meseriașii din alte 11 orașe etc. În orice caz, însă, această clasificare este bazată pe *datele* recensământului meșteșugurilor în ceea ce privește *formele de industrie*, iar greșelile semnalate sînt greșeli cuprinse în aceste date și nu greșeli de clasificare *. În orice caz, această clasificare ne dă o idee exactă despre realitate, lămurește relațiile social-economice reale existente în diferitele categorii care iau parte la producție, adică lămurește atît situația cît și interesele lor ; or, tocmai o astfel de lămurire este sarcina supremă a oricărui studiu economic științific.

VII

„FENOMENE ÎMBUCURĂTOARE“ ÎN INDUSTRIA MEȘTEȘUGĂREASĂ

Am risca să fim învinuiți că dăm dovadă de unilateralitate, că înfățișăm numai aspectele întunecate ale industriei meșteșugărești, dacă am trece sub tăcere faptele citate de autorii „Studiului“ pentru a scoate în evidență „aspectele luminoase“ ale industriei meșteșugărești și „fenomenele îmbucurătoare“ care se produc în cadrul ei.

Ni se spune, de pildă, că în cadrul producției meșteșugărești munca salariată are o anumită semnificație aparte, pentru că aici muncitorul salariat se deosebește prin aceea că „modul său de trai este apropiat“ de cel al patronului și că el însuși „poate“ deveni patron. Prin urmare, drept unul dintre „fenomenele îmbucurătoare“ este considerată aici dorința pioasă ca toți muncitorii să devină mici patroni ! **. De altfel, nu toți, ci numai unii, pentru că „ten-

* Unii vor obiecta, poate, că muncitorii salariați care lucrează la meseriași (20% din numărul total al muncitorilor salariați care lucrează la meșteșugari) nu trebuie să figureze la rubrica producției de mărfuri, ci la rubrica meseriilor. Dar aici însăși forța de muncă este o mărfa și cumpărarea-vînzarea ei este un indiciu esențial al capitalismului.

** Dar nu ni se spune nimic despre felul în care „apropierea în ceea ce privește modul de trai“ se răsfrînge asupra sistemului și justeței retribuiriî, asupra metodelor de angajare, asupra aservirii muncitorului și asupra truck-system-ului.

dința de a exploata munca altora este proprie, fără îndoială, tuturor oamenilor în general, inclusiv meșteșugarii“ („Studiu“, pag. 6). Această frază este de-a dreptul unică prin naivitatea cu care „toți oamenii“ sînt, fără multă vorbă, identificați cu micii burghezi ! Nu-i de mirare că acela care privește lumea întregă prin prisma micului-burghez descoperă asemenea adevăruri remarcabile. La pag. 268 o fabrică mică cu 8 muncitori salariați și cu o producție în sumă de 10.000 de ruble este declarată, „prin condițiile ei de muncă (sic !), întreprindere meșteșugărească în accepția strictă a cuvîntului“. La pag. 272-274 se arată că un alt mic fabricant (cu 7 muncitori salariați și cu 5 ucenici ; producția se cifrează la 7.000 de ruble) a creat o topitorie pe un teren luat în arendă de la o obște țărănească și a cerut la banca meșteșugarilor un împrumut de 5.000 de ruble pentru construirea unui cubilou, explicînd că „toată întreprinderea lui este de interes pur local, pentru că extracția minereului se va face pe loturile obștei chiar de către țărani localnici“. Banca a respins cererea pe motive formale. Și „Studiul“ ne zugrăvește cu acest prilej tabloul captivant al transformării acestei întreprinderi într-una cooperatistă, obștească, transformare care „va fi fără îndoială pe placul patronului, ca unul care are grijă nu numai de interesele întreprinderii, ci și de interesele consătenilor săi, membri ai obștii căreia îi aparține și el“. Întreprinderea „îmbrățișează o sferă largă de interese de muncă ale membrilor obștii, care vor extrage și vor aduce la topitorie minereu, material lemnos“. „Gospodarii vor aduce la topitorie minereu, cărbune etc., așa cum gospodinele duc laptele la cășăria obștească. Aici va fi, desigur, o organizare mai complexă decît la cășăriile obștești, mai ales în condițiile folosirii meșterilor și salahorilor din localitate în activitatea propriu-zisă a întreprinderii, adică la obținerea fontei din minereuri“. O, ce idilă ! Salahorii („membri ai obștii“) vor „aduce la uzină“ minereuri, lemne etc., tot așa cum gospodinele duc laptele la cășărie !! Nu vom tăgădui că banca meșteșugarilor poate (dacă organizarea ei birocratică nu o împiedică) să îndeplinească aceeași funcție ca și celelalte bănci, dezvoltînd economia de mărfuri și capitalismul, dar ar fi foarte trist dacă ea ar continua,

paralel cu aceasta, să dezvolte fariseismul și pălăvrăgeala manilovistă a întreprinzătorilor ¹¹⁵ care solicită împrumutul.

Pînă acum am văzut că întreprinderile cu un mare număr de muncitori salariați erau declarate întreprinderi „meșteșugărești” pe motivul că patronii lor muncesc și ei. Deoarece însă pentru micii-burghezi această condiție ar fi cam stînjenoasă, „Studiul” caută s-o lărgească : reiese că și o întreprindere care „folosește exclusiv muncă salariată” poate fi meșteșugărească, dacă „propășirea” întreprinderii se întemeiază pe „participarea personală” a patronului (pag. 295) sau chiar dacă patronii „sînt nevoiți să-și limiteze participarea, restrîngînd-o la activitatea depusă în cadrul conducerii întreprinderii” (pag. 301). Nu-i așa că narodnicii din Perm „progresează” foarte rapid? „Muncă personală” – „participare personală” – „conducerea întreprinderii”. Mein Liebchen, was willst du noch mehr? * În producția meșteșugărească de cărămizi, afirmă autorii „Studiului”, munca salariată oferă „avantaje deosebite” (302) muncitorilor salariați, care găsesc la fabricile de cărămidă un „cîștig accesoriu”; or, patronii acestor fabrici au deseori „nevoie de bani pentru a angaja muncitori”. „Studiul” ajunge la concluzia că unor astfel de patroni trebuie să li se aprobe credite de la banca meșteșugarilor, „avînd în vedere că asemenea întreprinderi, potrivit notei de la pct. 3, art. 7 al statutului acestei bănci, se încadrează în cazurile bine motivate” (pag. 302). E spus cam agramat, dar în schimb foarte sugestiv și semnificativ! „În încheiere – citim la sfîrșitul descrierii producției meșteșugărești de cărămizi – găsim că există suficiente temeuri pentru a declara că, în producția meșteșugărească de cărămizi de la sate, interesele patronilor și ale muncitorilor salariați se identifică în asemenea măsură, încît, deși în mod formal nu s-au înregistrat arteluri în această industrie, de fapt există aici trainice legături de tovărășie între patroni și muncitorii lor salariați” (305). Îl trimitem pe cititor la tabloul statistic de mai sus, în care sînt înfățișate aceste „legături de tovărășie”. Este curios de asemenea – ca ilustrare a caracterului confuz al noțiunilor economice narodnice – faptul că, pe de o parte, „Studiul” apără și înfrumuse-

* – Ce mai vrei, draga mea? ¹¹⁶ – *Nota red.*

țează munca salariată, afirmînd că nu patronul cu muncitori salariați este chiabur, ci posesorul de capital bănesc care „exploatează munca patronului-meșteșugar și a muncitorilor săi salariați“ (1), iar pe de altă parte se apucă să apere pe chiaburi într-o manieră cu totul neinteligentă și exagerată : „Oricît de sumbre ar fi culorile în care sînt zugrăviți, chiaburii reprezintă deocamdată o rotiță necesară în mecanismul de schimb al producției meșteșugărești... Din punctul de vedere al propășirii industriei meșteșugărești, existența chiaburilor trebuie să fie considerată, fără doar și poate, ca o binefacere, în comparație cu situația în care, fără chiabur, lipsit de orice mijloace bănești, meșteșugarul este nevoit să rămînă fără lucru“ (pag. 8) *. Dar pînă cînd va dura acest deocamdată ? Dacă s-ar fi spus că capitalul comercial și uzurar reprezintă un moment necesar în dezvoltarea capitalismului, o rotiță necesară în mecanismul unei societăți capitaliste *slab dezvoltate* (cum este a noastră), afirmația ar fi fost justă. În această interpretare, cuvîntul „deocamdată“ trebuie înțeles astfel : *deocamdată* nenumăratele îngrădiri ale libertății industriei și ale liberei concurențe (mai ales în rîndurile țărănimii) mențin la noi cele mai înapoiate și mai odioase forme ale capitalismului. Ne temem doar că această interpretare nu va fi pe placul narodnicilor din Perm, ca și de altfel al celorlalți narodnici.

Să trecem la arteluri, care constituie cea mai apropiată și mai importantă expresie a principiilor așa-zise comunitare pe care narodnicii vor să le vadă neapărat în industria meșteșugărească. Este interesant să cercetăm datele recensămîntului *pe gospodării* al meșteșugarilor din toată gubernia, recensămînt care și-a pus în program înregistrarea și studierea artelurilor (pag. 14, pct. 2). Putem, prin urmare, nu numai

* Aceleași idei se găsesc expuse și în cartea „Ind. meșt.“, I, pag. 39 și urm., unde este combătut ziarul „Delovoi Korrespondent“¹¹⁷, care a scris că chiaburii (patroni de ateliere de asamblare din producția meșteșugărească de cufer) n-ar trebui admiși în sectorul meșteșugurilor. „Întreaga noastră industrie meșteșugărească — citim drept răspuns la această afirmație — se află în mrejele capitalurilor private, și de aceea, dacă în sectorul meșteșugurilor ar fi admiși numai meșteșugarii care își desfac singuri produsele, sectorul nostru meșteșugăresc ar fi pustiit de ar sufla vîntul prin el“. Semnificativă mărturisire, nu-i așa ? Am arătat mai sus, pe baza datelor recensămîntului, aceste „mreje ale capitalurilor private“, care țin în strînsoarea lor meșteșugurile.

să cunoaștem diferitele tipuri de arteluri, dar să și aflăm cât de larg sînt ele răspîndite.

Uleinițele. „Un stabiliment care este, în accepția strictă a cuvîntului, un artel izvorît din tradițiile poporului“ : în satele Pokrovskoe și Gavreata, două uleinițe se află în stăpînirea a cinci frați, care și-au împărțit între ei toate bunurile moștenite, cu excepția uleinițelor, care sînt folosite de ei pe rînd. Aceste fapte prezintă un „interes profund“, pentru că „pun în lumină condițiile contractuale ale succesiunii bazată pe muncă și pe apartenența la obște în industria meșteșugărească“. Probabil că aceste „arteluri“ izvorîte din tradițiile poporului „constituie o dovadă concludentă că în rîndurile meșteșugărimii se răspîndesc, organizate pe baze cooperatiste, întreprinderile de tipul fabricilor“ (pag. 175-176). Așadar, artelul – în accepția strictă a cuvîntului – ca dovadă a răspîndirii cooperației, ca expresie a spiritului de obște, constă în *proprietatea comună a unor moștenitori care n-au ieșit din indiviziune !!* Este evident că, dacă așa stau lucrurile, adevăratul paladiu al „spiritului de obște“ și al „cooperației“ îl constituie dreptul civil roman și al X-lea volum al nostru cu instituția condominiului, a proprietății indivize a erezilor și a non-erezilor !¹⁴⁸

„Tendința țăranilor de a crea arteluri s-a manifestat în modul cel mai viu în ramura morăritului..., îmbrăcînd forme tradiționale specifice“. Mai multe mori se află în folosința comună a unor tovarăși și chiar a unor sate întregi. Iată modurile de folosință a morilor : cea mai răspîndită este folosirea pe rînd ; apoi împărțirea venitului net pe cote proporționale cu cheltuiala fiecărui coproprietar ; în „asemenea cazuri, patronii asociați arareori participă cu munca lor la activitatea întreprinderii, care de obicei folosește muncă salariată“ (pag. 181 ; la fel funcționează și artelurile care se ocupă cu producerea smoalei, pag. 197). Stranie întruchipare a spiritului specific și de artel este această proprietate comună a unor mici patroni care angajează în comun muncitori ! Faptul că meșteșugarii folosesc *pe rînd* mori, instalații pentru producerea smoalei și fierării denotă, dimpotrivă, fărîmițarea extraordinară a producătorilor, pe care nici măcar proprietatea comună nu este în stare să-i determine la cooperare.

„Una dintre formele organizației de artel“ sînt „fierăriile-arteluri“ (239). Pentru a economisi combustibilul, fierarii patroni se adună într-o singură fierărie, angajînd un singur muncitor la foale (economie de muncitori !) și luînd cu chirie de la proprietarul fierăriei atît localul cît și barosul, pentru care plătesc aparte. — Așadar, închirierea contra plată a unui lucru aflat în proprietatea privată a unei persoane spre 'a fi folosit de o altă persoană înseamnă „o organizație de artel“ ! Hotărît lucru, dreptul roman trebuie să fie numit cod al „organizației de artel“ !... „Organizația de artel... este o nouă dovadă a inexistenței unei cristalizări de clasă în producția meșteșugărească, o dovadă a faptului că în mediul agricultorilor și al meșteșugarilor are loc aceeași ștergere a diferențierilor ca și la morile-arteluri“ (239). Și după toate astea se mai găsesc oameni rău-intenționați care se încumetă să vorbească despre diferențierea țărănimii !

Prin urmare, pînă acum n-am văzut nici un caz de *asociere* între meșteșugari pentru aprovizionarea cu materii prime, pentru desfacerea produselor, fără să mai vorbim de asociere în producția propriu-zisă. Există, totuși, și asemenea cazuri. Recensămîntul pe gospodării al meșteșugarilor din gubernia Perm a înregistrat *în total patru* asemenea asociații, cu specificarea că *toate* au fost organizate cu sprijinul băncii meșteșugarilor : trei în producția meșteșugărească de trăsuri și una în producția de mașini agricole. Unul dintre aceste arteluri are muncitori salariați (2 ucenici și 2 muncitori salariați pentru „munci auxiliare“); într-un alt artel, doi asociați folosesc *contra* plată fierăria și atelierul aparținînd celui de-al treilea asociat. Aprovizionarea cu materie primă și desfacerea produselor se face în comun, dar fiecare meșteșugar lucrează într-un atelier separat (cu excepția cazului menționat al închirierii contra plată a fierăriei și atelierului). Cele patru arteluri grupează 21 de muncitori membri de familie. Banca meșteșugarilor din Perm funcționează de cîțiva ani. Să admitem că de aici înainte ea „va grupa“ *într-un an* (în vederea închirierii fierăriei vecinului) nu cîte 20 de muncitori membri de familie, ci cîte 50. Aceasta înseamnă că toți cei 15.000 de muncitori membri de familie ai meșteșugarilor „vor fi grupați“ în „organizații de artel“ exact peste 300 de ani. Iar după ce va isprăvi această

treabă, banca meșteșugarilor va începe „să grupeze“ și pe muncitorii salariați care lucrează la meșteșugari... Și narodnicii din Perm triumfă : „Concepții economice atât de importante, create de gândirea de sine stătătoare a mediului meșteșugăresc, constituie o chezășie trainică a progresului economic al producției în acest mediu pe baza principiului independenței muncii față de capital, deoarece în faptele date se manifestă nu numai tendința spontană a meșteșugarilor spre independență în muncă, ci și una pe deplin conștientă“ (pag. 333). Pentru dumnezeu, domnilor ! Desigur, narodnicismul este de neînchipuit fără fraze maniloviste, dar există o măsură în toate ! După cum am văzut, *nici unul* dintre arteluri nu exprimă „principiul independenței muncii față de capital“ : toate sînt arteluri formate de patroni și de mici patroni și multe dintre ele au muncitori salariați. Cooperarea lipsește în aceste arteluri ; pînă și aprovizionarea cu materii prime și desfacerea produselor în comun sînt ridicol de rare, grupînd un număr de patroni uimitor de infim. Se poate afirma cu certitudine că în nici o țară capitalistă înregistrarea unui număr de aproape 9.000 de mici stabilimente cu 20.000 de muncitori nu va da la iveală o *fărîmițare și o izolare atât de uimitoare* a producătorilor, printre care s-au constatat doar cîteva zeci de cazuri de *proprietate comună și mai puțin de zece* cazuri de asociere a cîte 3-5 mici patroni pentru aprovizionarea cu materii prime și pentru desfacerea produselor ! Această fărîmițare ar constitui *cea mai sigură chezășie a unei stagnări economice și culturale lipsite de orice perspectivă*, dacă n-am vedea că, din fericire, pe zi ce trece capitalismul subminează din temelii meșteșugul patriarhal împreună cu mărginirea locală a micilor producători izolați, distruge micile piețe locale (datorită cărora se menține mica producție), înlocuindu-le prin piața națională și mondială, *obligînd* pe producătorii din întreaga țară și chiar din diferite țări, și nu numai pe cei din satul Gavreata, să se organizeze în uniuni, făcînd ca aceste uniuni să depășească cadrul îngust al patronilor și al micilor patroni și punînd în fața acestor uniuni probleme mai vaste decît aceea a aprovizionării cu material lemnos și cu fier la prețuri mai scăzute sau a vînzării cuielei și căruțelor în condiții mai avantajoase.

VIII

PROGRAMUL DE POLITICĂ INDUSTRIALĂ AL NARODNICILOR

Întrucît proiectele și măsurile practice se află întotdeauna în legătură cu ceea ce este considerat „îmbucurător“ și dătător de speranțe în viața reală, se înțelege apriori ce deziderate privind industria meșteșugărească conține „Studiul“, în care toate „fenomenele îmbucurătoare“ au fost reduse la înfrumusețarea muncii salariate în mica producție și la ridicarea în slăvi a asociațiilor prea puțin numeroase, unilaterale ale micilor patroni. Nefiind decît o repetare a obișnuitelor rețete narodnice, aceste deziderate uimesc, pe de o parte, prin caracterul lor contradictoriu, iar pe de altă parte prin exagerarea disproporționată a celor mai banale „măsuri“, transformate cu ajutorul unor fraze pompoase în soluții pentru probleme mari. Chiar la începutul „Studiului“, în introducere, încă înainte de expunerea datelor recensămîntului, întîlnim o serie de considerații grandilocvente despre „sarcina creditului meșteșugăresc“ de „a înlătura (sic !) lipsa de bani“, despre „organizarea cooperatistă a schimbului dintre producție și consum“ (pag. 8), despre „răspîndirea organizațiilor de artel“, despre necesitatea de a organiza pentru meșteșugari depozite de mărfuri, consultații tehnice, școli tehnice etc. (pag. 9). Aceste considerații se repetă de multe ori de-a lungul întregii cărți. „Economia meșteșugului trebuie reorganizată în așa fel încît meșteșugarul să nu mai fie lipsit de bani ; cu alte cuvinte, meșteșugarul să fie eliberat de sub jugul chiaburului“ (119). „Sarcina timpurilor noastre“ este de a înfăptui „emanciparea meșteșugarilor cu ajutorul creditului“ etc. (267). „Trebuie raționalizate procesele de schimb“, trebuie luate măsuri pentru „a introduce în economia agricolă țărănească principii raționale de credit, schimb și producție“ (362), trebuie înfăptuită „organizarea economică a muncii“ (sic !! pag. 363), „organizarea rațională a economiei naționale“ etc. etc. După cum vedeți, este cunoscutul panaceu narodnic, aplicat la datele recensămîntului. Și, parcă pentru a confirma definitiv ortodoxismul lor narodnic, autorii n-au omis să condamne economia bănească în general și s-au străduit să-l convingă pe cititor că meseriile „aduc importante servicii economiei naționale, asigurîndu-i posibi-

litatea de a evita transformarea economiei naturale într-una bănească“. „Interesele vitale ale economiei naționale cer ca materiile prime produse de ea să fie prelucrate pe loc, pe cît posibil fără intervenția banului în procesele de schimb“ (pag. 360).

Această expunere a programului narodnic se caracterizează printr-o plenitudine și franchețe care nu mai lasă nimic de dorit ! Am spus „program narodnic“ pentru că pe noi nu ne interesează ceea ce îi deosebește pe autorii „Studiului“ de alți narodnici, ci, dimpotrivă, ceea ce le este comun tuturor. Pe noi ne interesează programul narodnic practic referitor la meșteșuguri în general. E lesne de văzut că în cuprinsul „Studiului“ au fost scoase în relief tocmai trăsăturile fundamentale ale acestui program : 1) condamnarea economiei bănești și simpatia pentru economia naturală și meseriile primitive ; 2) diferitele măsuri pentru sprijinirea micii producții țărănești, cum ar fi creditele, folosirea largă a tehnicii etc. ; 3) dezvoltarea a tot felul de asociații și uniuni de patroni și mici patroni : tovărășii de aprovizionare cu materii prime, tovărășii pentru înființarea de depozite, tovărășii de împrumut și păstrare, de credit, de consum, de producție ; 4) „organizarea muncii“ – frază curentă în toate dezideratele pioase ale narodnicilor. Să examinăm deci acest program.

Cît privește, în primul rînd, condamnarea economiei bănești, trebuie să constatăm că, în ceea ce privește industria meșteșugărească, ea nu mai are decît un caracter pur platonice. Pînă și în gubernia Perm producția de mărfuri a împins pe ultimul plan meseriile, care se află într-o situație atît de jalnică, încît chiar în același „Studiu“ citim că este de dorit „ca meșteșugarul să fie scos din starea lui de dependență“, adică să fie înlăturată dependența meseriașului de clientul consumator, „căutîndu-se mijloace pentru a lărgi dincolo de cadrul cererii pentru consumul local însăși sfera de desfacere“ (pag. 33). Cu alte cuvinte : în teorie – condamnarea economiei bănești, iar în practică – tendința de a transforma meseriile într-o economie de mărfuri ! Și această contradicție, departe de a constitui apanajul exclusiv al „Studiului“, este proprie tuturor proiectelor narodnice : oricît ar perora ei împotriva economiei de mărfuri (bănești),

realitatea, dată afară pe uşă, intră pe fereastră, şi măsurile preconizate de ei nu fac decît să dezvolte economia de mărfuri. Un exemplu în această privinţă ne oferă creditele. În toate planurile şi dezideratele lor, narodnicii nu înlătură economia de mărfuri. „Studiul“, de pildă, nu spune nicăieri că reformele propuse ar trebui să aibă altă bază decît aceea a economiei de mărfuri. Dimpotrivă, el nu doreşte decît un *schimb* pe baze raţionale, o organizare cooperatistă a *schimbului*. Economia de mărfuri rămîne ; ea trebuie să fie doar primenită pe baze *raţionale*. Această utopie este departe de a fi nouă ; ea a avut în vechea literatură economică exponenţi de seamă. Inconsistenţa ei teoretică a fost dovedită de mult, aşa încît nu este cazul să insistăm asupra acestei probleme. N-ar fi oare mai bine ca narodnicii noştri, în loc să înşire fraze absurde despre necesitatea „de a raţionaliza“ economia, „să-şi raţionalizeze“ întii propriile lor idei despre economia *reală*, despre relaţiile social-economice reale, existente în masa extrem de eterogenă, diferită ca componenţă, a „meşteşugarilor“, ale căror destine narodnicii noştri vor să le hotărască, într-un mod atît de birocratic şi de uşuratic, prin măsuri luate de sus ? Nu ne arată oare realitatea la fiecare pas că măsurile practice ale narodnicilor, inventate după reţetele așa-ziselor idei „pure“ despre „organizarea muncii“ etc., duc în practică numai la ajutorarea şi la sprijinirea „gospodarului cuprins“, a micului fabricant sau scupşic, şi în general a tuturor reprezentanţilor micii burghezii ? Acest fenomen este departe de a fi întimplător ; el nu se datoreşte imperfecţiunii sau nereuşitei diferitelor măsuri. Dimpotrivă, în cadrul general al economiei de mărfuri, este inevitabil ca de pe urma creditelor, a depozitelor, a băncilor, a îndrumărilor tehnice etc. să profite, în primul rînd şi cel mai mult, mica burghezie.

Dar, ni se va obiecta, dacă este așa, dacă prin măsurile lor practice narodnicii contribuie, inconştient şi împotriva voinţei lor, la dezvoltarea micii burghezii, şi deci a capitalismului în general, nu devine oare lipsită de rost criticarea programelor lor de către cei care consideră că în principiu dezvoltarea capitalismului constituie un proces progresist ? Este logic oare ca, din cauza caracterului eronat sau – ca să ne exprimăm mai blînd – discutabil al veşmintului ideolo-

gic, să ataci programe utile din punct de vedere practic, căci nimeni doar nu va tăgădui „utilitatea“ învățămîntului tehnic, a creditelor, a uniunilor și asociațiilor de producători ?

Aceste obiecții nu sînt născocite. Într-o formă sau alta, cu un prilej sau altul, ele se fac auzite mereu, ca răspuns la polemica împotriva narodnicismului. Lăsînd la o parte faptul că aceste obiecții, chiar dacă ar fi juste, nu infirmă cîtuși de puțin constatarea că simpla ridicare a unor proiecte mic-burgheze la rangul de panacee sociale supreme aduce mari prejudicii societății, ne vom mărgini să punem problema pe terenul practic al nevoilor imediate și arzătoare ale contemporaneității și să apreciem din acest punct de vedere, *cu bună știință* îngustat, conținutul programului narodnic.

Cu toate că numeroase măsuri propuse de narodnici sînt folositoare din punct de vedere practic, contribuind la dezvoltarea capitalismului, în general însă ele se dovedesc a fi : 1) inconsecvente în cel mai înalt grad, 2) doctrinare și rupte de viață și 3) mărunte în comparație cu sarcinile reale pe care capitalismul în dezvoltare le pune în fața industriei noastre. Să lămurim această idee. Am relevat, în primul rînd, inconsecvența narodnicilor ca oameni *practici*. Alături de măsurile arătate mai sus, care sînt caracterizate de obicei ca politică economică liberală și care au figurat întotdeauna în programul conducătorilor burgheziei din Occident, narodnicii găsesc cu puțință să păstreze intenția de *a opri* dezvoltarea economică dată, de *a împiedica* progresul capitalismului, de *a sprijini* mica producție, care se zbate neputincioasă în lupta cu marea producție. Ei apără legile și instituțiile care îngredesc libera circulație a pămîntului, libertatea deplasării, mențin închistarea medievală a țărănimii etc. Se pune întrebarea : există oare motive judicioase pentru *a opri* dezvoltarea capitalismului și a mării industriei ? Din datele recensămîntului am văzut că faimoasa „independență“ a meșteșugarilor nu-i ferește cîtuși de puțin de subordonare față de capitalul comercial, de exploatare în forma ei cea mai grea, că *în realitate* situația mării mase a acestor meșteșugari „de sine stătători“ este adesea *mai jalnică* decît situația muncitorilor salariați care lucrează la meșteșugari, că cîștigurile lor sînt uimitor de mici, condițiile de muncă (în ceea ce privește condițiile de igienă și durata

zilei de lucru) sînt extrem de nesatisfăcătoare, producția este fărîmițată, primitivă și nedezvoltată din punct de vedere tehnic. Există oare temeuri judicioase pentru menținerea legilor polițienești care întăresc „legătura cu pămîntul“ și *interzic* ruperea acestei legături, de care se înduioșează atît de mult narodnicii? * Datele „recensămîntului meșteșugurilor“ din 1894/95 în gubernia Perm arată limpede absurditatea totală a măsurilor prin care țărani sînt legați în mod artificial de pămînt. Această legare nu face decît să le micșoreze cîștigurile, care în condițiile „legăturii cu pămîntul“ se dovedesc a fi de peste două ori mai mici decît la neagricultori, să coboare nivelul de trai, să accentueze răzlețirea și fărîmițarea producătorilor risipiți prin sate, să sporească neputința lor în fața oricărui scupșcic și meșteraș. Legarea de pămînt întîrzie în același timp dezvoltarea agriculturii, fără a fi însă în stare să împiedice apariția clasei micii burghezii sătești. Narodnicii se feresc să pună problema în felul următor: a opri sau a nu opri dezvoltarea capitalismului? Ei preferă să discute despre „posibilitatea altor căi pentru patrie“. Dar din moment ce este vorba de măsuri practice imediate, fiecare militant se situează chiar prin aceasta pe terenul *căii date* **. Liberi sînteți să faceți tot ce vreți pentru „a trage“ patria pe o altă cale! O asemenea activitate nu va stîrni nici un fel de critici (în afară de critica ilarității). Dar nu apărați ceea ce *frinează* în mod artificial dezvoltarea dată, nu estompați prin fraze „despre o altă cale“ problema înlăturării piedicilor din calea dată.

O altă împrejurare de care trebuie să se țină seama în aprecierea programului narodnic practic este următoarea. Am văzut că narodnicii caută să-și formuleze dezideratele într-o manieră cît mai abstractă, să le prezinte drept cerințe abstracte ale științei „pure“, ale dreptății „pure“, și nu drept nevoi reale ale unor clase reale, care au interese bine deter-

* „Studiul“ vorbește și el cu mult patos despre foleasele obștii și despre caracterul dăunător al „liberei circulații“ a pămînturilor, care ar duce la apariția „proletariatului“ (pag. 6). Faptul că libera circulație este contrapusă obștii scoate clar în evidență tocmai cea mai reacționară și mai dăunătoare trăsătură a „obștii“. — Ar fi interesant de știut dacă s-ar găsi măcar într-o singură țară capitalistă un „proletar“ care, cîștigînd 33 sau 50 de ruble pe an, să nu fie considerat *pauper*?

** Faptul că această cale dată constă în dezvoltarea capitalismului nu l-au negat, după cît știm, nici chiar narodnicii: nici d-l N.—on, nici d-l V. V., nici d-l Iujakov etc. etc.

minate. Creditele – această necesitate vitală pentru orice patron și mic patron în societatea capitalistă – sînt prezentate de narodnic drept unul din elementele componente ale sistemului de organizare a muncii ; uniunile și asociațiile de patroni sînt prezentate drept expresie embrionară a ideii cooperării în general, a ideii „emancipării meșteșugarilor“ etc., pe cîtă vreme oricine știe că toate uniunile de acest fel urmăresc de fapt țeluri care n-au nimic comun cu materii atît de înalte, ci sînt pur și simplu legate de mărimea venitului acestor mici patroni, de consolidarea situației lor, de sporirea profiturilor lor. Această transformare a unor deziderate burgheze și mic-burgheze banale în panacee sociale nu face decît să slăbească aceste deziderate, să le lipsească de nervul lor vital, de ceea ce constituie dovada actualității lor și cheazășia realizării lor. Narodnicul se străduiește să prezinte problemele vitale ale oricărui patron, scupșic, negustor (creditele, uniunile, ajutorul tehnic) ca pe niște probleme generale, care stau deasupra intereselor particulare. Narodnicul își închipuie că prin aceasta el le sporește însemnătatea, le înalță, dar în realitate el transformă astfel o problemă vie, care *interesează* cutare sau cutare grupuri de populație, într-un deziderat de filistin, într-o filozofare de cabinet, într-o birocratică „discuție despre foloase“. De aceasta se leagă în mod nemijlocit și o a treia împrejurare. Neînțelegînd că măsuri practice cum sînt creditele și artelul, ajutorul tehnic etc., constituie expresia cerințelor capitalismului în dezvoltare, narodnicul nu știe să exprime cerințele generale și fundamentale ale acestei dezvoltări, înlocuindu-le cu mărunte jumătăți de măsuri luate la întîmplare, care, aplicate izolat, nu pot avea nici un efect apreciabil și sînt inevitabil sortite eșecului. Dacă narodnicul ar adopta deschis și consecvent punctul de vedere al unui exponent al cerințelor dezvoltării sociale pe calea capitalistă, el ar fi în măsură să observe *condițiile generale, cerințele generale* ale acestei dezvoltări, ar vedea că, în cadrul existenței acestor condiții generale (în cazul care ne interesează, principala dintre ele este libertatea industriei), toate micile lui măsuri și proiecte s-ar realiza de la sine, adică prin însăși activitatea persoanelor interesate, pe cînd ignorarea acestor condiții generale și preconizarea exclusivă a unor măsuri practice cu caracter

strict particular nu înscamnă decît să bați apa în piuă. Să luăm, de exemplu, problema libertății industriei. Pe de o parte, dintre problemele politicii industriale, aceasta este o problemă atît de generală și de importantă, încît analizarea ei este deosebit de oportună. Pe de altă parte, specificul condițiilor de trai din ținutul Perm aduce o interesantă confirmare a importanței cardinale pe care o prezintă această problemă.

După cum se știe, principalul fenomen în viața economică a ținutului este industria siderurgică, care i-a imprimat o pecete cu totul aparte. De situația și de interesele industriei siderurgice din Ural este legată atît istoria colonizării cît și actuala situație a ținutului. „În general, colonizarea țăranilor în Ural a avut drept scop să asigure proprietarilor de uzine brațe de muncă“ – citim într-o scrisoare semnată de un oarecare Babușkin de la uzina Novo-Serghinsk, publicată în „Lucrările comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești“ *. Aceste cuvinte simple exprimă foarte just rolul imens al proprietarilor de uzine în viața ținutului, însemnătatea lor ca moșieri și proprietari de uzine în același timp, faptul că sînt deprinși să exercite o dominație exclusivă și nelimitată, să aibă o situație de monopolști, care își bazează industria pe dreptul lor de proprietari funciari și nu pe capital și concurență. Principiile monopoliste ale industriei siderurgice din Ural și-au găsit expresia legală în cunoscutul articol 394 din vol. VII al codului de legi (regulamentul minelor), articol despre care s-a vorbit și se vorbește atît de mult în literatura referitoare la Ural. Această lege, promulgată în 1806, prevede în primul rînd că în orașele miniere nici o fabrică nu poate fi înființată decît cu aprobarea autorităților miniere, iar în al doilea rînd că în districtele din împrejurimile uzinelor este interzisă înființarea „oricăror manufacturi și fabrici în care întreaga producție se bazează mai ales pe procese de ardere care implică folosirea cărbunilor și a lemnelor“. În 1861 proprietarii de uzine siderurgice din Ural au insistat îndeosebi ca dispozițiile acestei legi să fie introduse printre condițiile eliberării țăranilor, iar articolul 11 din regulamentul privitor

* Vol. XVI pag. 594—595. Citat în cartea „Ind. meșt.“, I, 140,

la muncitorii din industria siderurgică conține o interdicție similară *. În darea de seamă a consiliului de administrație al băncii meșteșugarilor pe 1895, citim printre altele : „De cele mai multe ori însă se primesc plângeri în legătură cu faptul că autoritățile miniere și proprietarii de uzine posesionale interzic pe teritoriul aferent acestor uzine *înființarea* oricăror stabilimente bazate pe folosirea acțiunii focului, precum și plângeri în legătură cu diferitele măsuri care stînjesc industria meșteșugărească de prelucrare a metalelor“ („Studiu“, pag. 223). Rezultă, așadar, că Uralul mai păstrează și astăzi neștirbite tradițiile „frumoaselor vremuri de altădată“, iar atitudinea față de mica industrie țărănească este aici în deplină armonie cu acea „organizare a muncii“ care asigura uzinelor o populație muncitorească legată de locul respectiv. Aceste tradiții sînt caracterizate cît se poate de pregnant în următoarea știre apărută în „Permskie Gubernskie Vedomosti“¹¹⁹ nr. 183 din 1896, reprodusă în „Studiu“ și calificată, pe bună dreptate, drept „foarte semnificativă“. Iată-o : „Ministerul agriculturii și al domeniilor statului a propus proprietarilor de uzine siderurgice din Ural să examineze posibilitatea unor măsuri din partea uzinelor siderurgice în vederea dezvoltării industriei meșteșugărești în Ural. Proprietarii de uzine au înștiințat ministerul că dezvoltarea industriei meșteșugărești în Ural va prejudicia interesele marii industrii, întrucît chiar și în prezent, cînd meșteșugurile sînt slab dezvoltate în Ural, populația lui nu poate furniza uzinelor numărul necesar de muncitori ** ; cînd

* Vezi „Ind. meșt.“, I, 18—19. — „Studiu“, 222, 223, 244. — „Rapoarte și studii asupra ind. meșt.“, publicat de ministerul agriculturii și al domeniilor statului, articolul semnat de Egunov, vol. III. Publicînd articolul lui Egunov, ministerul menționează într-o notă că opiniile autorului „sînt în totală divergență cu concepțiile și datele departamentului minelor“. — În județul Krasnoufmsk, de pildă, au fost închise, pe baza legilor citate, aproape 400 de fierării. — Comp. „Lucrările comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești“, vol. XVI, articolul semnat de V. D. Belov : „Industria meșteșugărească din Ural în legătură cu industria siderurgică“. Autorul arată că meșteșugarii, temîndu-se de rigorile legii, își ascund mașinile. Un meșteșugar a construit pentru turnarea pieselor un cuptor montat *pe roți*, ca să-l poată ascunde mai ușor (pag. 18 din articolul citat).

** Pentru lămurirea cititorului, menționăm că statistica industriei noastre siderurgice și miniere a constatat în repetate rînduri că în Ural numărul muncitorilor ocupați, raportat la produsul obținut, este incomparabil mai mare decît în regiunea minieră din sudul țării sau din Polonia. Salariile scăzute — urmate a faptului că muncitorii sînt legați de pămînt — în Uralul la un nivel tehnic incomparabil mai scăzut decît acela din sudul țării sau din Polonia.

însă locuitorii vor avea acasă posibilități de câștig, uzinele riscă să nu mai poată lucra de loc“ („Studiu“, pag. 244). Această știre i-a făcut pe autorii „Studiului“ să exclame : „Desigur, prima condiție necesară a oricărei industrii, *mare, mijlocie* sau *mică*, este libertatea industriei... În numele libertății industriei, *toate ramurile ei* trebuie să fie din punct de vedere juridic egale în drepturi... Industria meșteșugărească de prelucrare a metalelor din Ural trebuie să fie eliberată de orice îngrădiri *exceptionale*, stabilite în cadrul reglementării regimului uzinelor cu scopul de a stînjeni dezvoltarea ei *firească*“ (ibid. Subliniat de noi). Citind această tiradă emoționantă și profund justă în apărarea „libertății industriei“, ne-am adus aminte de cunoscuta fabulă cu metafizicianul care întirzia să iasă din groapă, întrebînd ce este frînghia care i-a fost aruncată : „o simplă frînghie“ ?! ¹²⁰ La fel procedează și narodnicii din Perm, care, cînd este vorba de libertatea industriei, de libertatea dezvoltării capitalismului, de libera concurență, întrebă cu dispreț ce este libertatea industriei : o simplă revendicare burgheză ?! Ei se înalță mult mai sus în dezideratele lor ; ei nu vor libera concurență (ce deziderat meschin, îngust, burghez !), ci „organizarea muncii“... Dar este de ajuns ca aceste vise maniloviste să se ciocnească „față în față“ cu realitatea prozaică în toată goliciunea ei, pentru ca narodnicul să se trezească numai decît în fața unei „*organizări a muncii*“ care-l face să uite pe loc „caracterul dăunător“ și „pericolul“ capitalismului, „posibilitatea altor căi pentru patrie“ și să ceară „*libertatea industriei*“.

Repetăm : noi considerăm că acest deziderat este absolut just și credem că acest punct de vedere (împărtășit nu numai de alcătuitoarii „Studiului“, ci aproape de toți autorii care s-au ocupat de această problemă) face cinste narodnicilor. Dar... – Ce să-i faci ?! Nu-i poți lauda pe narodnici fără a pune imediat un mare „dar“, – dar avem de făcut în legătură cu aceasta două observații esențiale.

Prima. Putem fi siguri că imensa majoritate a narodnicilor va contesta cu indignare justetea afirmației noastre că „libertatea industriei“ este identică cu „libertatea capitalismului“. Ei vor spune că a cere înlăturarea monopolurilor și a rămășițelor iobăgiei înseamnă „pur și simplu“ revendicarea

egalității în drepturi și este în interesul „întregii” economii naționale în general și al celei țărănești în special, și nicidecum al capitalismului. Știm că narodnicii vor spune așa. Dar această teză va fi complet greșită. De pe vremea cînd „libertatea industriei” era privită într-o asemenea manieră idealistă și abstractă, fiind considerată ca un „drept” fundamental și firesc „al omului” (comp. cuvîntul subliniat în „Studiu”), au trecut peste o sută de ani. Revendicarea „libertății industriei” și înfăptuirea acestei revendicări au făcut de atunci ocolul cîtorva țări, și pretutindeni această revendicare a fost o expresie a discordanței dintre capitalismul în creștere și rămășițele monopolurilor și reglementărilor, pretutindeni ea a fost o lozincă a burgheziei înaintate, pretutindeni ea nu a dus decît la triumful deplin al capitalismului. De atunci teoria a explicat pe deplin cît de naivă e iluzia că „libertatea industriei” ar fi o revendicare a „rațiunii pure”, revendicarea unei abstracte „egalități în drepturi”, și a arătat că problema libertății industriei este o problemă a capitalismului. Înfăptuirea „libertății industriei” nu este nicidecum o prefacere cu caracter exclusiv „juridic”; ea reprezintă o reformă economică profundă. Revendicarea „libertății industriei” denotă întotdeauna existența unei discordanțe între normele juridice (care reflectă relațiile de producție perimate) și *noile relații de producție*, care s-au dezvoltat în pofida normelor vechi, au depășit cadrul acestora din urmă și fac să fie necesară desființarea lor. Dacă rînduiele din Ural stîrnesc acum revendicarea generală a „libertății industriei”, aceasta înseamnă că reglementările, monopolurile și privilegiile moștenite în favoarea moșierilor-proprietari de uzine stingheresc *relațiile economice date*, forțele economice *date*. Care sînt, așadar, aceste relații și aceste forțe? Acestea sînt *relațiile economiei de mărfuri*. Aceste forțe sînt forțele *capitalului* care conduce economia de mărfuri. Aduceți-vă aminte fie și de sus-citata „mărturisire” a narodnicului din Perm : „Întreaga noastră industrie meșteșugărească se află în mrejele capitalurilor private”. Dar și fără această mărturisire datele recensămîntului meșteșugurilor sînt destul de elocvente și nu au nevoie de nici un comentariu.

A doua observație. Salutăm faptul că narodnicii apără libertatea industriei. Dar îl salutăm în măsura în care ei *sînt consecvenți* în această apărare. Oare „libertatea industriei“ constă numai în desființarea interdicțiilor existente în Ural în ceea ce privește deschiderea de stabilimente care folosesc acțiunea focului? Oare faptul că țăranul este lipsit de dreptul de a ieși din obște, de a exercita orice meserie sau ocupație nu constituie o îngrădire mult mai esențială a „libertății industriei“? Oare faptul că nu există libertatea de deplasare, că legea nu recunoaște fiecărui cetățean dreptul de a-și alege pentru domiciliu orice comunitate urbană sau rurală din stat, oare faptul acesta nu îngrădește libertatea industriei? Oare închistarea medievală a obștii țărănești, faptul că persoanele care fac parte din clasa comercianților și industriașilor nu pot pătrunde în obște, nu îngrădește libertatea industriei? etc. etc. Noi am menționat îngrădiri mult mai importante, mai generale, mai răspîndite ale libertății industriei, ale căror efecte se manifestă în întreaga Rusie, și îndeosebi asupra întregii mase țărănești. Dacă industria „mare, mijlocie și mică“ trebuie să fie egale în drepturi, nu este cazul oare ca și aceasta din urmă să aibă, în ceea ce privește înstrăinarea pămînturilor, aceleași drepturi ca și primele două? Dacă dispozițiile cuprinse în legile referitoare la industria siderurgică din Ural constituie „îngrădiri excepționale care stînjesc dezvoltarea firească“, nu este oare tot atît de adevărat că răspunderea solidară, inalienabilitatea loturilor, legile și regulamentele medievale speciale cu privire la migrațiuni, transferări, meșteșuguri și îndeletniciri constituie și ele „îngrădiri excepționale“? Oare ele nu „stînjesc dezvoltarea firească“?

Adevărul însă este că și în această problemă narodnicismul a dat dovadă de aceeași inconsecvență și de aceeași fățărnicie care sînt atît de caracteristice oricărei ideologii a Kleinbürgerism*-ului. Pe de o parte, narodnicii nu tăgăduiesc că în viața noastră există numeroase rămășițe ale unei „organizări a muncii“ a cărei origine datează din perioada atotputerniciei cnejilor feudali și care se află în cea mai flagrantă contradicție cu orînduirea economică actuală, cu

* — mic-burghezism. — *Nota trad.*

întreaga dezvoltare economică și culturală a țării. Pe de altă parte, ei nu pot să nu vadă că această orînduire economică și această dezvoltare amenință să-l ducă la pieire pe micul producător și, înpăimîntați de soarta acestui paladiu al „idealurilor“ lor, narodnicii caută să oprească mersul istoriei, să oprească procesul de dezvoltare, se roagă și imploră „să se interzică“, „să nu se îngăduie“ și camuflează cu fraze despre „organizarea muncii“ această jalnică bolboroseală reacționară, fraze care nu pot fi altceva decît o cruntă ironie.

De pe acum cititorului îi este clară, desigur, obiecția principală, esențială pe care o vom ridica împotriva programului narodnic *practic* în problemele industriei moderne. În măsura în care proiectele narodnice se integrează în transformarea care de la Adam Smith încoace se numește *libertatea industriei* (în accepția largă a cuvîntului) sau coincid cu ea, ele sînt progresiste. Dar, în primul rînd, în acest caz ele n-au nimic „narodnic“, nimic care să sprijine în special mica producție și „căile specifice“ ale patriei. În al doilea rînd, această parte pozitivă a programului narodnic este slăbită și denaturată prin aceea că problemei generale și fundamentale a libertății industriei i se substituie proiecte și măsuri particulare și mărunte. În măsura însă în care dezideratele narodnice contravin libertății industriei, căutînd să oprească dezvoltarea actuală, ele sînt reacționare și lipsite de sens, iar înfăptuirea lor nu poate fi decît dăunătoare. Să luăm cîteva exemple. Creditul. Creditul este o instituție legată de o fază mai evoluată a circulației mărfurilor, a schimburilor economice. Înfăptuirea „libertății industriei“ duce în mod inevitabil la crearea unor instituții de credit ca întreprinderi cu caracter comercial, la înlăturarea închistării medievale a țăranilor, la apropierea lor de clasele care folosesc în cea mai mare măsură creditul, la înființarea de sine stătătoare de către persoanele interesate a unor asociații de credit etc. Dimpotrivă, ce valoare pot avea măsurile în domeniul creditului pe care zemții și ceilalți „intelectuali“ le oferă „țăranilor“, atîta timp cît legile și instituțiile pun țăranimea într-o situație care *exclude* o circulație normală și dezvoltată a mărfurilor, într-o situație în care în locul răspunderii patrimoniale (baza creditului) este mult mai lesnicioasă, mai realizabilă, mai accesibilă și mai uzitată... *munca în dijmă!*

În aceste condiții, măsurile în domeniul creditului vor rămâne întotdeauna niște plante exotice, străine, sădite pe un sol cu totul nepotrivit, vor fi un copil născut mort, pe care l-au putut plăsmui numai niște intelectuali visători de felul lui Manilov și niște birocrați voitori de bine, de care rid și vor rîde adevărații *negustori de capital bănesc*. Pentru a nu face afirmații nedovedite, reproducem părerea lui Egunov (articolul citat), pe care nimeni nu-l poate bănuși de... „materialism“. Despre depozitele pentru meșteșugari el spune următoarele : „Chiar cînd condițiile locale sînt cît se poate de favorabile, un depozit stabil, și încă unul singur pe un județ întreg, nu va înlocui niciodată și nici nu poate înlocui pe negustorul veșnic mobil și personal interesat“. Despre banca meșteșugarilor din Perm citim următoarele : ca să obțină un împrumut, meșteșugarul trebuie să facă o cerere la bancă sau la agentul ei și să indice numele garanților. Agentul vine, verifică declarația meșteșugarului, culege informații amănunțite asupra producției etc. „și, în contul meșteșugarului, trimite direcției băncii tot acest vraf de hirtii“. După ce aprobă împrumutul, banca trimite (prin agent sau prin administrația plășii) actul de împrumut. După ce debitorul semnează actul (semnătura fiind certificată de autoritățile plășii) și îl înapoiază băncii, abia atunci i se expediază banii. Dacă împrumutul este solicitat de un artel, se cere o copie după contractul de tovărășie. Agenții trebuie să vegheze ca împrumuturile să fie folosite exclusiv în scopul pentru care au fost acordate, să urmărească cum merg afacerile clienților etc. „Este evident că creditul bancar în nici un caz nu poate fi considerat accesibil meșteșugarilor ; se poate afirma cu certitudine că meșteșugarul va prefera, fără doar și poate, să caute credit la un bogătaș din localitate decît să se expună tuturor caznelor descrise, să plătească taxele poștale, de notariat și de plasă, să aștepte luni de-a rîndul din ziua cînd a survenit necesitatea unui împrumut pînă în ziua primirii lui și să rămînă sub supraveghere în tot cursul termenului pentru care i s-a acordat împrumutul“ (pag. 170 din articolul citat). Pe cît de absurdă este ideea narodnică a unui credit anticapitalist, pe atît de

inepte, stingace și ineficace sînt aceste tentative (cu mijloace improprii) de a face prin intermediul „intelectualilor“ și al birocrăților un lucru care constituie pretutindeni adevărata îndeletnicire a negustorilor. — Învățămîntul tehnic. Se pare că astăzi nu mai este nevoie să vorbim despre el... Amintim doar proiectul demn de „veșnică pomenire“ al d-lui Iujakov, cunoscutul nostru autor progresist, care preconizează să fie înființate în Rusia licee agricole, în care țărani și țărancelle fără avere să ramburseze prin muncă costul învățaturii lor, servind, de pildă, ca bucătari sau spălătorese*... Artelurile. Dar cine nu știe că principalele piedici în calea răspîndirii lor sînt tradițiile aceleiași „organizări a muncii“ care și-a găsit expresia și în legile referitoare la industria siderurgică din Ural? Cine nu știe că înfăptuirea libertății depline a industriei a dus pretutindeni la o înflorire și dezvoltare fără precedent a tot felul de uniuni și asociații? Este extrem de comic să vezi cum narodnicul se străduiește să-și prezinte adversarul ca pe un dușman al artelurilor, al uniunilor etc. în general. Aceasta înseamnă pur și simplu să arunci vina pe altul! Esențialul este că, în căutarea principiului asocierii și a mijloacelor pentru înfăptuirea lui, trebuie să-ți îndrepti privirile nu înapoi, spre trecut, spre meseriile patriarhale și spre mica producție, care generează în rîndurile producătorilor o stare de extremă izolare, fărîmițare și primitivitate, ci înainte, spre viitor, spre dezvoltarea marelui capital industrial.

Știm foarte bine cu ce dispreț suveran va primi narodnicul acest program de politică industrială, opus propriului său program. „Libertatea industriei“! Ce vechi și îngust deziderat burghez, manchesterian**! Narodnicul este sigur că pentru el acesta este un überwundener Standpunkt***, că

* Vezi articolul următor. (Volumul de față, pag. 465—498 — *Nota red.*).

** S-ar putea ca unii să-și închipuie că „libertatea industriei“ exclude măsuri cum sînt legile referitoare la reglementarea muncii în fabrici etc. Prin „libertatea industriei“ se înțelege înlăturarea piedicilor rămase din trecut în calea dezvoltării capitalismului, pe cînd legislația privitoare la reglementarea muncii în fabrici, ca și celelalte măsuri ale așa-numitelor Sozialpolitik (politică socială. — *Nota trad.*) din zilele noastre, presupune o largă dezvoltare a capitalismului și, la rîndul ei, face ca această dezvoltare să meargă înainte.

*** — punct de vedere depășit. — *Nota trad.*

el a știut să se ridice deasupra intereselor trecătoare și unilaterale care stau la baza acestui deziderat, că a știut să se ridice la înălțimea unor idei mai profunde și mai pure despre „organizarea muncii“... În realitate însă el *a coborît* de la ideologia burgheză progresistă la ideologia mic-burgheză reacționară, care oscilează neputincioasă între tendința de a accelera dezvoltarea economică actuală și tendința de a o frâna, între interesele micilor patroni și interesele muncii. În problema de față, acestea din urmă coincid cu interesele marelui capital industrial.

ÎN LEGĂTURĂ CU O NOTĂ DE ZIAR

În nr. 239 (din 30 august) al ziarului „Russkie Vedomosti”¹²¹ a apărut un articol al d-lui N. Levitski : „Despre unele probleme ale vieții poporului”. „Locuind la țară și avînd contact permanent cu poporul”, autorul „s-a izbit de multă vreme” de unele probleme ale vieții poporului, a căror rezolvare prin „măsuri” corespunzătoare este o „necesitate urgentă”, o „necesitate imperioasă”. Autorul își exprimă convingerea că „scurtele” lui „note” într-o problemă de asemenea importanță „vor găsi ecou în rîndul celor ce se interesează de nevoile poporului” și își exprimă dorința ca aceste note să provoace un schimb de idei cu privire la problemele ridicate de el.

„Stilul ales” în care este scris articolul d-lui N. Levitski și potopul de cuvinte bombastice te fac să crezi, la început, că este vorba de niște probleme într-adevăr importante, urgente și vitale ale vieții actuale. În realitate însă propunerile autorului nu fac decît să ne ofere încă un exemplu, deosebit de pregnant, de proiectele utopice, cu adevărat maniloviste, cu care a fost obișnuit publicul rus de către publiciștii narodnicismului. Iată de ce am considerat că n-ar fi inutil să ne spunem părerea în problemele ridicate de d-l N. Levitski.

„Problemele” ridicate de d-l N. Levitski sînt în număr de cinci (pe puncte), și dînsul nu numai că dă un „răspuns” la fiecare „dintre ele”, dar ne indică, cu toată precizia, și „măsura” respectivă. Prima problemă este aceea a creditu-

lui „ieftin și accesibil“, înlăturarea bunului plac al cămătarilor, „al chiaburilor și al lipitorilor și jefuitoarelor de tot felul“. Măsura preconizată constă în „elaborarea unui proiect de case țărănești de credit de tip mai simplu la sate“, și autorul nostru propune ca la casieriile băncii de stat să se elibereze carnete de economii nu pe numele unor persoane, ci pe numele unor asociații anume înființate, care să facă depuneri și să obțină împrumuturi prin intermediul unui casier.

Iată, prin urmare, la ce concluzii l-a adus pe autor, în problema, devenită atât de banală, a creditelor, un îndelungat „contact cu poporul“ : „elaborarea“ unui proiect de case de credit de tip nou ! Dînsul crede, probabil, că la noi se consumă prea puțină hîrtie și cerneală pentru elaborarea de nenumărate proiecte de „tipuri“, „modele“, „statute“, „statute model“, „statute normale“ etc. etc. „Locuind la țară“, practicantul nostru n-a observat nici un fel de alte probleme mai importante, izvorîte din dorința de a înlocui pe „chiabur“ printr-un „credit ieftin și accesibil“. Nu ne vom apuca, firește, să vorbim aici despre însemnătatea creditului : noi privim *ca atare* scopul urmărit de autor și analizăm sub aspectul pur practic remediile despre care dînsul vorbește cu atîta emfază. Creditul este o instituție a circulației de mărfuri în forma ei dezvoltată. Se pune întrebarea dacă este cu putință existența unei asemenea instituții în rîndurile țărânimii noastre, pe care nenumăratele rămășițe ale legilor și interdicțiilor medievale au pus-o în condiții care *exclud* o circulație a mărfurilor normală, liberă, largă și dezvoltată. Nu este oare ridicol ca, vorbind despre nevoile vitale și imediate ale poporului, să reduci problema creditului la elaborarea unor „statute“ de tip nou, trecînd cu totul sub tăcere necesitatea *abrogării* unei sumedenii de „statute“ care împiedică circulația normală a mărfurilor la sate, împiedică circulația liberă a bunurilor mobile și imobile, trecerea liberă a țăranilor dintr-un loc în altul și de la o în-deletnicire la alta, accesul liber în asociațiile țărănești al persoanelor care aparțin unor alte clase și stări ? Ce poate fi mai comic decît să lupți împotriva „chiaburilor, cămătari-

lor, lipitorilor, jefuitorilor“ prin perfecționarea „statutelor“ caselor de credit ? Cămătăria, în formele ei cele mai rele, se menține cât se poate de bine în satele noastre tocmai datorită închistării lor medievale, datorită existenței a mii de lanțuri care încătușează dezvoltarea circulației mărfurilor, și iată că practicul nostru autor nu pomenește nici un cuvânt despre aceste lanțuri și declară că problema vitală a creditului țărănesc este elaborarea de *noi* statute. După toate probabilitățile, țările capitaliste dezvoltate, în care satul a fost pus de mult în condiții corespunzătoare schimbului de mărfuri și în care creditul a căpătat o largă dezvoltare, au ajuns să obțină asemenea succese datorită abundenței de „statute“ întocmite de funcționari binevoitori !

A doua problemă este aceea a „stării de neputință în care se află familia țărănească în caz de moarte a capului ei“, precum și „imperioasa necesitate“ „de a păstra și ocroti prin toate mijloacele și metodele posibile populația agricolă țărănească muncitoare“. După cum vedeți, pe măsură ce mergem mai departe, constatăm că „problemele“ d-lui N. Levitski devin mai ample, mai grandioase ! Dacă prima dintre aceste probleme se referea la cea mai banală instituție burgheză, al cărei folos n-am putea să-l recunoaștem decât cu foarte mari rezerve, apoi aici se pune în fața noastră o problemă de o importanță atât de mare încât „în principiu“ recunoaștem fără nici o rezervă extrema ei actualitate și nu-i putem refuza autorului simpatia noastră pentru faptul că *pune* o asemenea problemă. Dar acestei probleme de imensă importanță îi corespunde, la acest narodnic, și o „măsură“ de o imensă – cum să ne exprimăm mai delicat ? – lipsă de inteligență. Ascultați numai : „...este o necesitate urgentă să se organizeze și să se introducă *asigurările mutuale asupra vieții, în masă, ieftinite pînă la minimum posibil, obligatorii (sic !)* pentru întreaga populație țărănească * (prin asociații, tovarășii, arteluri etc.). Totodată trebuie clarificat rolul și participarea în această operă a) a societăților de asigurări particulare, b) a zemstvei și c) a statului“.

* Subliniat de autor.

Vedeți cât de lipsiți de perspicacitate mai sînt și țărani noștri ! Ei nu se gîndesc că, dacă moare gospodarul, familia lui o să ajungă să cerșească ; că, dacă nu obține o recoltă bună, o să ajungă să moară de foame, iar uneori, chiar dacă recolta e bună, tot n-o să poată scăpa de cerșit atunci cînd s-o întoarce acasă, după ce a căutat în zadar „o posibilitate de cîștig“ ! Nu-și dau seama, acești țărani proști, că există pe lume „asigurări asupra vieții“ de care beneficiază de multă vreme numeroși domni onorabili și de pe urma cărora se pricopsesc alți domni onorabili (posesori de acțiuni ale societăților de asigurare). Nu-și dă seama „Sisoika“¹²² cel flămînd că n-are decît să înființeze împreună cu „Miteai“, care e tot atît de flămînd, o societate de asigurări mutuale asupra vieții (cu o cotizație mică, mică de tot !) și familiile vor fi asigurate în caz că le moare gospodarul ! Din fericire, pentru acești țărani lipsiți de perspicacitate gîndește luminata noastră intelectualitate narodnică, iar unul dintre reprezentanții ei, „locuind la țară și avînd contact permanent cu poporul“, „s-a gîndit de multă vreme“ la acest „proiect“ grandios, uluitor de grandios !

A treia problemă. „În legătură cu aceasta este necesar să se pună și să se examineze chestiunea constituirii unui fond pe întregul imperiu în vederea asigurării pe viață a populației țărănești“, așa cum există un fond alimentar și unul de asigurare împotriva incendiilor pe întregul imperiu“. Se înțelege de la sine că, dacă este vorba de asigurare, trebuie discutată problema creării unui fond. Dar ni se pare că prea stimatul nostru autor a lăsat să subziste aici o lacună esențială. Nu este oare „necesar să se pună și să se examineze“ și problema : căruia minister și căruia departament trebuie să-i fie subordonată proiectata instituție ? Pe de o parte, nu încapе îndoială că ea trebuie subordonată departamentului economic al ministerului de interne. Pe de altă parte, aici este interesată îndeaproape și secția zemstvelor din ministerul afacerilor interne. În al treilea rînd, asigurările trebuie să fie administrate și de ministerul finanțe-

* Subliniat de autor.

lor. Dacă e așa, n-ar fi mai nimerit să se proiecteze, în acest scop, înființarea unei direcții speciale, „direcția generală a asigurărilor mutuale de stat, asupra vieții, obligatorii pentru întreaga populație țărăneasă“, care să reprezinte, bunăoară, ceva în felul *direcției generale a bergbeliilor de cai ale statului* ?

A patra problemă : „Mai departe, dată fiind imensa răspîndire pe care au căpătat-o în Rusia artelurile de tot felul, precum și indiscutabilul folos și însemnătatea lor pentru economia națională, a devenit imperios necesară 4) organizarea unei societăți speciale : *Societatea pentru sprijinirea artelurilor agricole și a altor arteluri*“. Nu încapе îndoială că artelurile, de orice fel ar fi ele, sînt de folos pentru acele clase ale populației care le organizează. Tot atît de neîndoielnic este că unirea reprezentanților diferitelor clase va aduce mari foloase și întregii economii naționale. Păcat numai că autorul se lasă prea lesne antrenat de condei și ne vorbește despre „imensa răspîndire pe care au căpătat-o în Rusia artelurile de tot felul“. Oricine știe că, în comparație cu oricare din țările Europei occidentale, în Rusia „artelurile de tot felul“ sînt *extrem de puține, fenomenal de puține...* „Oricine știe“... în afară de visătorul nostru Manilov. Asta o știe, de pildă, și redacția ziarului „Russkie Vedomosti“, care *înainte* de apariția articolului d-lui N. Levitski a publicat un articol foarte interesant și plin de conținut : „Sindicatul din Franța“, și d-l N. Levitski ar putea să afle din acest articol cît de mare amploare au luat în Franța capitalistă (în comparație cu Rusia necapitalistă) „artelurile de tot felul“. Subliniez „de tot felul“, pentru că din același articol se poate lesne vedea, bunăoară, că în Franța există patru feluri de sindicate : 1) sindicate ale muncitorilor (în număr de 2.163, cu 419.172 de membri) ; 2) sindicate ale patronilor (1.622, cu 130.752 de membri) ; 3) sindicate agricole (1.188, cu 398.048 de membri) și 4) sindicate mixte (173, cu 31.126 de membri). Totalizați cifrele, d-le Levitski ! Veți obține aproape 1.000.000 de oameni (979.000, uniți în „arteluri de tot felul“, și acum, cu mîna pe inimă, spuneți-ne

dacă nu vă este rușine că v-a scăpat o frază ca aceea în care vorbiți de „imensa răspîndire pe care au căpătat-o în Rusia artelurile de tot felul“ (sic !!!). Nu observați ce impresie comică, tragicomică chiar, produce articolul dv., publicat alături de cifrele reci cu privire la „sindicatul din Franța“ ! Acești bieți francezi, pe care, pe cît se vede, plaga capitalismului i-a lipsit de „imensa răspîndire a artelurilor de tot felul“, ar izbucni, probabil, într-un rîs homeric cînd ar auzi de propunerea de a se organiza „o societate specială“... care să sprijine organizarea a tot felul de societăți ! Dar se înțelege de la sine că acest rîs n-ar fi decît o manifestare a cunoscutei superficialități a francezilor, care nu sînt în stare să înțeleagă seriozitatea rusului. Acești francezi ușuratici nu numai că organizează „arteluri de tot felul“, fără să organizeze în prealabil „o societate pentru sprijinirea artelurilor“, dar – horribile dictu ! * – nici măcar nu elaborează în prealabil statute „model“, „normale“ și „tipuri simple“ de diferite societăți !

A cincea problemă... (a devenit o necesitate imperioasă) „editarea pe lîngă această societate (sau separat) a unui organ special... consacrat exclusiv studierii activității cooperatiste din Rusia și din străinătate...“ Da, da, d-le Levitski ! Cînd stomacul deranjat îl împiedică pe cineva să mănînce cum trebuie, nu-i mai rămîne decît să afle, din citite, cum mănîncă alți oameni. Numai că unui om atît de bolnav nici medicii nu i-ar permite, probabil, lectura unor pagini în care este vorba de mesele altora : o asemenea lectură poate trezi pofta nemăsurată, care să nu corespundă regimului... În acest caz medicii ar fi cu totul consecvenți.

Ne-am ocupat destul de amănunțit de mica notă a d-lui N. Levitski. Cititorul ne va întreba, poate, dacă făcea să ne oprim atît de mult asupra unei scurte note de ziar, dacă ea merita să-i consacram un comentariu atît de lung. Ce importanță are că unui om (care, în general vorbind, e animat de cele mai bune intenții) i s-a întîmplat să spună niște prostii despre nu știu ce asigurare mutuală pe viață,

* — e îngrozitor de spus ! — Nota trad.

obligatorie pentru întreaga populație țărănească? Ni s-a mai întâmplat să auzim exact aceleași păreri în legătură cu alte chestiuni analoge. Aceste păreri sînt mai mult decît neîntemeiate. Să fie oare o simplă întâmplare că, la noi, „publiciști înaintați” vomitează din cînd în cînd cîte un „proiect” atît de primitiv în spiritul „socialismului feudal” că rămii pur și simplu trăsniț? Să fie o simplă întâmplare că pînă și niște publicații ca „Russkoe Bogatstvo” și „Russkie Vedomosti”, care în nici un caz nu pot fi considerate ultra-narodniciste, care protestează întotdeauna împotriva exagerărilor narodnicismului și împotriva concluziilor narodniciste à la V.V., publicații care nu se dau în lături nici de la a ascunde zdrențele narodnicismului lor sub veșmîntul unei etichete noi de felul unei „școli etice-sociologice” oarecare, că pînă și niște asemenea publicații oferă în mod periodic și cu cea mai mare regularitate publicului rus cînd o „utopie culturală” a d-lui S. Iujakov, un proiect de învățămînt secundar obligatoriu în liceele agricole cu rambursarea prin muncă de către țăranii săraci a cheltuielilor făcute în anii lor de învățatură, cînd un proiect ca acela al d-lui N. Levitski, de asigurare mutuală pe viață, obligatorie pentru întreaga populație țărănească*.

Ar fi prea naiv să căutăm explicația acestui fenomen într-o simplă întâmplare. În fiecare narodnic zace un Manilov. Disprețul față de actualele condiții ale realității și față de evoluția economică reală, refuzul de a analiza cu atenție interesele reale ale diferitelor clase ale societății ruse în relațiile dintre ele, obiceiul de a discuta în fel și chip, cu ifose de *superioritate*, despre „nevoile” și „destinele” patriei, vanitatea pe care i-o trezesc jalnicele rămășițe ale asociațiilor medievale existente în obștile și artelurile rusești și o atitudine plină de dispreț față de asociațiile incomparabil mai dezvoltate, proprii unui capitalism mai dezvoltat, toate aceste trăsături le veți găsi, într-o măsură mai mare sau mai mică, la *fiecare* narodnic. Tocmai de aceea este atît de instructiv să observi cum un scriitor nu prea inteligent, dar

---

* Făcînd o comparație între acești doi utopiști ai publicisticii narodniciste, nu putem să nu dăm preferință d-lui N. Levitski, al cărui proiect e *ceva mai inteligent* decît acela al d-lui S. Iujakov.

foarte naiv, cu o cutezanță vrednică de o soartă mai bună, împinge aceste trăsături pînă la ultima lor dezvoltare logică și le întruchipează în tabloul viu al unui „proiect“. Proiectele acestea sînt întotdeauna grăitoare, atît de grăitoare că este de ajuns să le arăți cititorului pentru a-i dovedi prejudiciul pe care-l aduce gîndirii noastre sociale și dezvoltării noastre sociale narodnicismul mic-burghez de astăzi. Într-un asemenea proiect găsești întotdeauna numeroase elemente comice, încît, dacă-l citești în mod superficial, de cele mai multe ori nu te alegi cu altceva decît cu pofta de rîs. Dar încearcă să înțelegi sensul lor, și atunci vei spune : „toate acestea ar fi ridicole dacă n-ar fi atît de triste !“¹²³

Scris în deportare, în septembrie 1897

*Publicat în octombrie 1897
în revista „Novoe Slovo“ nr. 1
Semnat : K. T—n*

*Se tipărește după textul
apărut în revistă*

SARCINILE
SOCIAL-DEMOCRAȚILOR RUȘI ¹²⁴

*Scris în deportare, la sfârșitul
anului 1897*

*Publicat pentru prima oară
în 1898, în broșură, la Geneva*

*Se tipărește după textul
broșurii editate în 1902,
confruntat cu copia manuscrisului
și cu textul culegerii
VI. Ilin. „În 12 ani”, 1907*

ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХЪ СТРАНЪ, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

РОССІЙСКАЯ СОЦІАЛЪДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТІЯ.

Н. ЛЕНИНЪ.

**ЗАДАЧИ
РУССКИХЪ
СОЦІАЛЪДЕМОКРАТОВЪ**

Издание 2-е.

СЪ ПРЕДСЛОВІЕМЪ

АВТОРА

В

П Б АКСЕЛЬРОДА.

Изданіе Загран. Лиги Русск. Революціонной Соціалъдемократіи.

ЖЕНЕВА

Типографія Лиги, Route Caroline, 27.

1902 г.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A DOUA ¹²⁵

Au trecut exact cinci ani de cînd a fost scrisă broșura de față, care acum apare în a doua ediție, întrucît răspunde unor necesități ale muncii de agitație. În acest interval destul de scurt, tînăra noastră mișcare muncitorească a făcut un atît de mare pas înainte, iar în situația social-democrației ruse și în starea forțelor ei s-au produs schimbări atît de adînci, încît ar putea să pară curios că a fost nevoie de o simplă retipărire a vechii broșuri. Oare în 1902 „Sarcinile social-democrațiilor ruși“ nu prezintă de loc schimbări în comparație cu cele din 1897? Iar concepțiile autorului, care n-a făcut atunci decît să prezinte un bilanț al „primei experiențe“ a activității sale de partid, n-au progresat oare cu nimic în această privință?

Aceste întrebări (sau altele asemănătoare) și le-a pus, probabil, nu un singur cititor, și pentru a da răspunsul cuvenit trebuie să ne referim la broșura „Ce-i de făcut?“ și să facem unele completări la cele spuse în paginile ei. Trebuie să facem această referire pentru a atrage atenția asupra concepțiilor autorului în legătură cu *actualele* sarcini ale social-democrației; să completăm cele spuse acolo (la pag. 31-32, 121, 138) * cu privire la condițiile în care a fost scrisă broșura pe care o redactăm acum și cu privire la raportul dintre ea și „perioada“ specială de dezvoltare a social-democrației ruse. În broșura menționată („Ce-i de făcut?“) am enumerat în genere patru asemenea perioade, dintre care ultima a fost considerată de noi ca fiind „de

* Vezi Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 373-374, 475-476, 497-498. — *Nota red.*

domeniul prezentului și, în parte, de acela al viitorului“, dominația (sau, cel puțin, larga răspîndire), începînd din 1897-1898, a curentului „economist“¹²⁶ formează a treia perioadă, perioada a doua corespunde anilor 1894-1898, iar prima perioadă - anilor 1884-1894. În perioada a doua, spre deosebire de cea de-a treia, nu se observă divergențe în rîndurile social-democraților. Pe atunci social-democrația era unitară din punct de vedere ideologic și tot pe atunci s-a făcut încercarea de a se ajunge și la unitatea ei practică, organizatorică (constituirea Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia)¹²⁷. Pe atunci atenția principală a social-democraților nu era îndreptată spre lămurirea și soluționarea cutărilor sau cutărilor probleme interne de partid (ca în perioada a treia), ci spre lupta ideologică împotriva dușmanilor social-democrației, pe de o parte, și spre dezvoltarea muncii practice de partid, pe de altă parte.

Între teoria și practica social-democraților nu exista antagonismul care s-a manifestat în perioada „economismului“.

Broșura de față oglindește tocmai particularitățile situației de atunci și ale „sarcinilor“ de atunci ale social-democrației. Ea îndeamnă la adîncirea și lărgirea muncii practice, nevăzînd o „piedică“, sub acest raport, în lipsa de claritate a unor concepții, principii și teorii generale și nevăzînd (căci pe atunci nu exista) nici o greutate în îmbinarea luptei politice cu cea economică. Ea se adresează adversarilor social-democrației, dîndu-le lămuriri în domeniul principiilor, se adresează narodovoltșilor¹²⁸ și narodopravșilor¹²⁹, străduindu-se să spulbere neînțelegerile și ideile preconceptuate care îi fac să stea deoparte de noua mișcare.

Și iată că acum, cînd perioada „economismului“, după cît se vede, se apropie de sfîrșit, poziția social-democraților se arată a fi din nou asemănătoare cu cea de acum cinci ani. Se înțelege că sarcinile care ne stau azi în față sînt incomparabil mai complicate, datorită uriașei creșteri a mișcării în acest răstimp, dar principalele particularități ale momentului de față reproduc, pe o bază mai largă și în proporții mai mari, particularitățile perioadei a „doua“. Discordanța dintre teoria, programul și sarcinile noastre tactice și practică dispăre pe măsură ce dispăre economismul. Avem din nou posibilitatea și datoria să îndemnăm, plini

de curaj, la adîncirea și lărgirea muncii practice, căci curățirea premiselor teoretice ale acestei munci a și fost făcută în mare măsură. Trebuie să acordăm iarăși o deosebită atenție curentelor ilegale nesocial-democrate din Rusia, întrucît în fața noastră se află, în fond, aceleași curente ca în prima jumătate a ultimului deceniu al secolului trecut, numai că ele sînt cu mult mai dezvoltate, mai precizate, mai „mature“.

În procesul lepădării vechilor lor veșminte, narodovolții au ajuns să se transforme în „socialiști-revoluționari“¹³⁰, arătînd parcă, prin însăși această denumire, că s-au oprit la jumătate de drum. Ei s-au depărtat de vechiul socialism (de socialismul „rus“), dar n-au ajuns încă la noul socialism (la social-democrație). Singura teorie a socialismului revoluționar pe care o cunoaște omenirea în epoca noastră, adică marxismul, ei o pun la arhivă, pe baza criticii burgheze („socialiști“!) și a celei oportuniste („revoluționari“!). Sărăcia de idei și lipsa de principii îi duce în practică la „aventurism revoluționar“, care se exprimă în tendința lor de a pune pe același plan pături și clase sociale ca intelectualitatea, proletariatul și țărănimea, în propaganda lor zgomotoasă în favoarea terorii „sistematice“, în remarcabilul lor program agrar minim (socializarea pămîntului, cooperația, legarea de lot. Vezi „Iskra“¹³¹ nr. 23 și 24 *), în atitudinea lor față de liberali (vezi „Revoluționnaia Rossiia“¹³² nr. 9 și recenzia d-lui Jitlovski pe marginea revistei „Osvo-bojdenie“¹³³, apărută în „Sozialistische Monatshefte“¹³⁴) și în multe altele, despre care vom mai avea, probabil, nu o dată ocazia să mai vorbim. În Rusia mai sînt încă atît de multe elemente și condiții sociale care alimentează nestatornicia intelectualilor, trezesc în persoanele cu stare de spirit radicală dorința de a îmbina ceea ce este vechi și perimat cu ceea ce este la modă, dar lipsit de viață, le împiedică să contopească cauza lor cu proletariatul care își duce lupta lui de clasă, așa că social-democrația rusă va trebui să țină încă seama de curentul sau curentele de felul celui „socialist-revoluționar“, pînă ce evoluția capitalistă și ascuțirea contradicțiilor de clasă le va smulge definitiv terenul de sub picioare.

* Vezi Opere, vol. 6, Editura politică, 1959, pag. 170—190. — *Nota red.*

Narodopravții, care în 1897 se caracterizau printr-o confuzie tot atât de mare (vezi, mai jos, pag. 20–22) * ca și socialiștii-revoluționari de astăzi, au părăsit, din această cauză, foarte repede scena. Dar ideea lor „lucidă“ de a separa complet revendicarea libertății politice de socialism n-a murit și nu putea să moară, căci în Rusia sînt foarte puternice – și continuă să se întărească – curentele liberal-democratice în sînul celor mai variate pături ale mării și micii burghezii. De aceea urmașul legitim al narodovoltșilor, continuatorul lor hotărît, consecvent și matur este „Osvo-bojdenie“, această revistă liberală care dorește să grupeze în jurul ei pe reprezentanții opoziției liberale din Rusia. Și pe cît de inevitabilă este răscoacerea și perimarea Rusiei vechi, de dinainte de reformă, a țărănimii patriarhale, a intelectualității de tip vechi, care e în stare să se pasioneze în egală măsură și de obște, și de cooperările agricole, și de teroarea „inesizabilă“, pe atît de inevitabilă e și creșterea și maturizarea claselor avute ale Rusiei capitaliste, a burgheziei și a micii burghezii, cu liberalismul lor lucid, care începe să înțeleagă că nu este practic să întrețină un guvern absolutist mărginit, barbar, costisitor și care nu le apără de loc de socialism, – cu cererea lor de forme europene ale luptei de clasă și ale dominației de clasă, – cu tendința lor înnăscută (în epoca de trezire și de dezvoltare a proletariatului) de a-și masca interesele lor de clasă burgheze prin negarea luptei de clasă în general.

De aceea avem pentru ce să le mulțumim domnilor moșieri liberali, care încearcă să întemeieze un „partid constituțional al zemților“¹³⁵. În primul rînd, ca să începem cu ceea ce este mai puțin important, le vom mulțumi pentru că au îndepărtat de social-democrația rusă pe d-l Struve, acest cvasimarxist care a fost definitiv transformat în liberal, și ne-au ajutat astfel să demonstrăm, pe bază de exemplu concret, tuturor și fiecăruia în parte, adevărata semnificație a bernsteinismului în general și a bernsteinismului rus în special. În al doilea rînd, căutînd să facă în așa fel ca diferitele pături ale burgheziei ruse să devină conștient

* Vezi Volumul de față, pag. 456–458. — *Nota red.*

liberale, „Osvobođenje“ ne va ajuta să grăbim procesul de transformare în socialiști conștienți a unei mase tot mai mari de muncitori. La noi a existat și există atita cvasisocialism confuz, liberal-narodnicist, că în comparație cu el noul curent liberal înseamnă un vădit pas înainte. Datorită existenței lui, acum va fi ușor să li se demonstreze muncitorilor în mod concret ce este burghezia liberală și democratică rusă, să li se explice necesitatea unui partid politic muncitoresc de sine stătător, care să constituie o parte integrantă a social-democrației internaționale, — acum nu va fi greu să se ceară intelectualilor să-și precizeze în mod hotărât poziția : liberalism *sau* social-democrație, — teoriile și curente șovăielnice vor fi foarte repede măcinate de pietrele de moară ale acestor doi „antipozi“ din ce în ce mai mari și mai puternici. În al treilea rînd — și acesta este, desigur, lucrul cel mai important — le vom mulțumi liberalilor *dacă* prin opoziția lor vor zdruncina alianța dintre autocrație și unele pături ale burgheziei și intelectualității. Spunem „dacă“, întrucît prin cochetările lor cu autocrația, prin proslăvirea muncii culturale pașnice, prin lupta lor împotriva revoluționarilor „tendențioși“ etc., liberalii zdruncină nu atît autocrația, cît lupta împotriva ei. Demascînd neconținut și fără cruțare orice inconsecvență a liberalilor, orice încercare a lor de a cocheta cu guvernul, vom reduce la neputință această latură trădătoare a activității politice a domnilor burghezi liberali, vom paraliza mîna lor stîngă și vom asigura cele mai bune rezultate pentru activitatea mîinii lor drepte.

Prin urmare, atît narodovolții cît și narodopravții au făcut mari pași înainte în sensul dezvoltării, precizării și concretizării adevăratelor lor tendințe și adevăratei lor naturi. Lupta care în prima jumătate a ultimului deceniu al secolului trecut s-a dat între mici cercuri de tineret revoluționar reîncepe acum ca o luptă hotărîtă a unor curente politice mature și a unor adevărate partide politice.

De aceea reeditarea „Sarcinilor“ va fi, poate, utilă și în sensul că va reaminti tinerilor membri de partid trecutul lui recent, le va arăta cum a luat naștere situația pe care o ocupă social-democrația printre celelalte curente și care s-a precizat pe deplin abia acum ; îi va ajuta să-și facă o

imagine mai limpede și mai precisă asupra „sarcinilor“ momentului actual, care sînt identice în fond, dar mai complexe.

În fața social-democrației stă acum sarcina deosebit de imperioasă de a pune capăt oricăror disensiuni și oscilări în rîndurile sale, de a se uni mai strîns și a se contopi pe plan organizatoric sub steagul marxismului revoluționar, de a-și îndrepta toate eforturile spre unirea tuturor social-democrațiilor care desfășoară muncă practică, spre adîncirea și lărgirea activității lor, și în același timp de a acorda o atenție deosebită necesității de a explica unei mase cît mai largi de intelectuali și muncitori adevărata semnificație a celor două curente menționate, de care social-democrația de multă vreme trebuie să țină seama.

N. Lenin

August 1902

*Publicat în decembrie 1902,
într-o broșură editată la Geneva
de Liga din străinătate a
social-democrației revoluționare
ruse*

*Se tipărește după textul
broșurii*

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A TREIA

Ediția a treia a broșurii de față apare într-un moment de dezvoltare a revoluției în Rusia care se deosebește în mod radical de anul 1897, când a fost scrisă această broșură, și de anul 1902, când a apărut a doua ediție a ei. E de la sine înțeles că broșura oferă doar o schiță succintă a sarcinilor social-democrației în general, și nu o indicație concretă a sarcinilor actuale, corespunzătoare situației prezente a mișcării muncitorești și revoluționare, precum și situației în care se află Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia. Sarcinilor actuale ale partidului nostru le-am consacrat broșura „Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică” (Geneva, 1905)*. Printr-o confruntare a celor două broșuri, cititorii pot aprecia dacă concepțiile autorului despre sarcinile generale ale social-democrației și sarcinile speciale ale momentului de față au urmat o linie de dezvoltare consecventă. Că o asemenea confruntare nu este inutilă reiese, între altele, din recenta manifestare a conducătorului burgheziei noastre liberale monarhiste, d-l Struve, care în „Osvobojdenie” a adus social-democrației revoluționare (reprezentată prin Congresul al III-lea al P.M.S.D.R.¹³⁶) învinuirea că, prin felul ei de a pune problema insurecției armate, dă dovadă de spirit de răzvrătire și de revoluționarism abstract¹³⁷. Am arătat deja, în „Proletarii”¹³⁸ (nr. 9, „Revoluția ne învață”**), că o simplă comparație între „Sarcinile social-democrațiilor ruși” (1897), „Ce-i de făcut?”

* Vezi Opere, vol. 9, E.S.P.L.P. 1955, pag. 1—123. — *Nota red.*

** Op. cit., pag. 130—139. — *Nota red.*

(1902) * și „Proletarii“ (1905) este suficientă pentru a infirma acuzația adusă de osvobojdenci¹³⁹ și a dovedi legătura care există între evoluția concepțiilor social-democrate despre insurecție și dezvoltarea mișcării revoluționare din Rusia. Acuzația adusă de osvobojdenci nu este altceva decât o ieșire oportunistă a adepților monarhiei liberale, care vor cu tot dinadinsul să camufleze trădarea revoluției și a intereselor poporului, tendința lor de a încheia o tranzacție cu puterea țaristă.

N. Lenin

August 1905

*Publicat în toamna anului 1905.
Într-o broșură editată la Geneva
de către C.C. al P.M.S.D.R.*

*Se tipărește după textul
broșurii*

* Vezi Opere. vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 333—508. — *Nota red.*

A doua jumătate a ultimului deceniu al secolului al XIX-lea se caracterizează printr-o remarcabilă învioreare în modul de a pune și a rezolva problemele revoluției ruse. Apariția noului partid revoluționar „Narodnoe pravo“, influența crescândă și succesele social-democraților, evoluția internă a grupului „Narodnaia volem“, toate acestea au provocat o vie discuție asupra problemelor programatice atât în cercurile socialiștilor – intelectuali și muncitori –, cât și în publicațiile ilegale. Este suficient să menționăm, în acest din urmă domeniu, „O chestiune actuală“ și „Manifest“ (1894), publicate de partidul „Narodnoe pravo“; „Foaia Volantă a «Grupului narodovolților»“; „Rabotnik“, tipărit în străinătate de „Uniunea social-democraților ruși“¹⁴⁰; activitatea, din ce în ce mai intensă, în direcția editării de broșuri revoluționare în Rusia, în special pentru muncitori; munca de agitație desfășurată de organizația social-democrată „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“ din Petersburg în legătură cu importante greve care au avut loc în 1896 în acest oraș etc.

În momentul de față (sfârșitul anului 1897), problema cea mai arzătoare din punctul nostru de vedere este aceea a activității *practice* a social-democraților. Subliniem latura *practică* a social-democratismului, întrucât cea teoretică pare să fi depășit perioada cea mai acută a neînțelegerii ei îndărătnice de către adversari, a tendinței tot mai accentuate de a înăbuși noul curent încă din momentul apariției lui, pe de o parte, și a apărării înflăcărate a bazelor social-demo-

cratismului, pe de altă parte. În prezent, concepțiile teoretice ale social-democrațiilor, în ce privește *trăsăturile lor principale și esențiale*, sînt destul de lămurite. Nu același lucru se poate spune despre latura *practică* a social-democratismului, despre *programul* lui politic, despre metodele lui de activitate, despre tactica lui. Tocmai în acest domeniu domnește, după cît ni se pare, cea mai mare nedumerire și neînțelegere reciprocă, fapt care împiedică o strînsă apropiere de social-democratism a revoluționarilor care în teorie au renunțat cu totul la concepțiile grupului „Narodnaia volem” și care în practică fie că ajung, prin însăși forța lucrurilor, să facă propagandă și agitație printre muncitori — ba mai mult chiar : să-și întemeieze activitatea lor în rîndurile muncitorilor pe *lupta de clasă* —, fie că încearcă să desprindă sarcinile *democratice* și să le pună la baza întregului program și a întregii activități revoluționare. Dacă nu ne înșelăm, această din urmă caracteristică se potrivește celor două grupuri revoluționare care activează în momentul de față în Rusia alături de social-democrați, și anume narodovolților și narodopravților.

De aceea ni se pare cît se poate de oportun să încercăm a lămuri sarcinile *practice* ale social-democrațiilor și a expune motivele pentru care socotim că programul lor este cel mai rațional dintre cele trei existente și că obiecțiile care se ridică împotriva lui se bazează, în mare măsură, pe o neînțelegere.

În activitatea lor practică, social-democrații, după cum se știe, își pun ca sarcină să conducă lupta de clasă a proletariatului și s-o organizeze sub ambele ei aspecte : cel socialist (lupta împotriva clasei capitaliștilor, avînd ca obiectiv distrugerea orînduirii bazate pe împărțirea în clase și organizarea societății socialiste¹⁴¹) și cel democratic (lupta împotriva absolutismului, îndreptată spre cucerirea, în Rusia, a libertății politice și democratizarea orînduirii sociale și politice a țării). Am spus : *după cum se știe*. Și într-adevăr, încă de la apariția lor ca un curent social și revoluționar deosebit, social-democrații ruși au arătat întotdeauna, cu toată precizia, că aceasta este sarcina activității lor, au subliniat întotdeauna dublul aspect și conținut al luptei de clasă a proletariatului, au insistat întotdeauna asupra legă-

turii indisolubile dintre sarcinile lor socialiste și cele democratice, legătură care și-a găsit expresia concretă în denumirea adoptată de ei. Cu toate acestea, și azi mai pot fi adeseori întâlniți socialiști care își fac o idee cu totul eronată despre social-democrați, învinuindu-i că ignorează lupta politică etc. Să ne oprim deci puțin asupra caracterizării celor două aspecte ale activității practice a social-democrației ruse.

Să începem cu activitatea socialistă. S-ar părea că, de când organizația social-democrată „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg își desfășoară activitatea ei printre muncitorii din acest oraș, caracterul activității social-democrate în această privință ar trebui să fie perfect limpede. Activitatea socialistă a social-democrațiilor ruși constă în a *propaga* doctrina socialismului științific, a răspîndi în rîndurile muncitorilor o concepție justă asupra actualei orînduirii economice-sociale, asupra bazelor și dezvoltării ei, asupra diferitelor *clase* ale societății ruse, asupra relațiilor dintre ele, asupra luptei dintre aceste clase, asupra rolului pe care-l are în această luptă clasa muncitoare, asupra atitudinii ei față de clasele în declin și de cele în dezvoltare, față de trecutul și viitorul capitalismului, asupra sarcinii istorice a social-democrației internaționale și a clasei muncitoare ruse. Strîns legată de propagandă este munca de *agitație* printre muncitori, ea situîndu-se, firește, pe primul plan, date fiind actualele condiții politice din Rusia și nivelul de dezvoltare al maselor muncitoare. Munca de agitație în rîndul muncitorilor constă în participarea social-democrațiilor la toate manifestările spontane ale luptei clasei muncitoare, la toate conflictele dintre muncitori și capitaliști în legătură cu ziua de lucru, cu salariile, cu condițiile de muncă etc. etc. Sarcina noastră constă în a contopi activitatea noastră cu problemele practice, de fiecare zi ale vieții muncitorilor, a-i ajuta să se descurce în asemenea probleme, a le atrage atenția asupra abuzurilor mai grave, a-i ajuta să-și formuleze mai precis și mai practic revendicările lor față de patron, a dezvolta în rîndurile lor conștiința solidarității, a intereselor comune și a cauzei comune tuturor muncitorilor ruși ca clasă muncitoare unitară, care formează o parte din armata mondială a proletariatului. Organizarea de cercuri

printre muncitori, stabilirea unor legături regulate și conspirative între ele și grupul central al social-democraților, editarea și difuzarea literaturii muncitorești, organizarea trimerii de corespondențe din toate centrele mișcării muncitorești, tipărirea de manifeste și proclamații agitatorice și răspîndirea lor, pregătirea unui contingent de agitatori cu experiență – iată care sînt, în linii generale, formele de manifestare ale activității socialiste a social-democrației ruse.

Activitatea noastră se îndreaptă în primul rînd și mai cu seamă spre muncitorii industriali de la orașe. Social-democrația rusă nu trebuie să-și fărîmițeze forțele ; ea trebuie să-și concentreze activitatea în rîndurile proletariatului industrial, care este cel mai receptiv pentru ideile social-democrate, cel mai dezvoltat din punct de vedere intelectual și politic, cel mai important prin numărul și concentrarea sa în marile centre politice ale țării. De aceea crearea unei organizații revoluționare trainice printre muncitorii industriali de la orașe este prima și cea mai actuală sarcină a social-democrației, o sarcină de la care ar fi cît se poate de nechibzuit să ne abatem în momentul de față. Dar dacă recunoaștem necesitatea de a ne concentra forțele în direcția activității printre muncitorii industriali și condamnăm fărîmițarea acestor forțe, prin asta nu vrem cîtuși de puțin să spunem că social-democrația rusă trebuie să ignoreze celelalte pături ale proletariatului și ale clasei muncitoare ruse. Nici nu poate fi vorba de așa ceva. Muncitorul de fabrică rus este în permanență nevoit, prin înseși condițiile sale de viață, să intre în legături foarte strînse cu meșteșugarii, acest proletariat industrial care se află împrăștiat în afara fabricilor, prin orașe și sate, și este pus în condiții cu mult mai rele. Muncitorul de fabrică din Rusia vine în contact direct și cu populația rurală (adeseori el își are familia la țară) și, prin urmare, nu poate să nu se apropie și de proletariatul agricol, de milioanele de muncitori agricoli și zileri de profesie, ca și de țărănimea ruinată, care, cramponîndu-se de amărățile ei petice de pămînt, se îndeletnicește cu munca în dijmă și cu tot felul de „cîștiguri“ ocazionale, adică tot cu muncă salariată. Social-democrații ruși consideră că nu este momentul să-și îndrepte forțele spre meșteșugari și spre muncitorii agricoli, dar ei nu se gîndesc de loc să ne-

glijeze acest mediu și se vor strădui să-i lămurească pe muncitorii înaintați și în problemele care privesc traiul meșteșugarilor și al muncitorilor agricoli, pentru ca acești muncitori, venind în contact cu păturile mai înapoiate ale proletariatului, să răspîndească și în rîndurile lor ideile luptei de clasă și ale socialismului și să facă cunoscute sarcinile politice ale democrației ruse, în general, și ale proletariatului rus, în special. N-ar fi practic să trimitem agitatori în rîndurile meșteșugarilor și muncitorilor agricoli cît timp rămîne atît de mult de făcut printre muncitorii industriali de la orașe, dar în foarte multe cazuri muncitorul socialist, fără să vrea, vine în contact cu acest mediu, și el trebuie să știe să se folosească de aceste ocazii și să înțeleagă care sînt sarcinile generale ale social-democrației din Rusia. De aceea se înșală amarnic cei ce acuză social-democrația rusă că suferă de îngustime, de tendința de a ignora masa populației muncitoare pentru a se ocupa numai de muncitorii din fabrici și uzine. Dimpotrivă, munca de agitație în păturile înaintate ale proletariatului este unica și cea mai sigură cale de a trezi (pe măsură ce mișcarea se lărgește) întregul proletariat rus. Răspîndirea socialismului și a ideii luptei de clasă în rîndurile muncitorilor de la orașe va face ca, în mod inevitabil, aceste idei să se împrăștie și prin canale mai mici, mai ramificate; pentru aceasta este necesar ca ideile arătate să prindă rădăcini mai adînci într-un mediu mai bine pregătit și să alimenteze din belșug această avangardă a mișcării muncitorești ruse și a revoluției ruse. Îndreptîndu-și toate forțele spre activitatea în rîndurile muncitorilor din fabrici și uzine, social-democrația rusă este gata să sprijine pe revoluționarii ruși care în practică ajung să desfășoare muncă socialistă pe baza luptei de clasă a proletariatului, fără ca totodată să ascundă cît de puțin teza lor că nici un fel de alianțe practice cu celelalte fracțiuni ale revoluționarilor nu pot și nu trebuie să ducă la compromisuri sau concesii în ce privește teoria, programul sau steagul mișcării. Convinși că, în momentul de față, numai doctrina socialismului științific și a luptei de clasă poate fi teoria revoluționară menită să servească drept steag pentru mișcarea revoluționară, social-democrații ruși vor depune toate eforturile pentru a răspîndi această

doctrină, o vor apăra împotriva unor eventuale interpretări false, se vor ridica împotriva oricăror încercări de a lega mișcarea muncitorească din Rusia, care e încă tânără, de doctrine mai puțin precise. Considerațiile teoretice dovedesc și activitatea practică a social-democraților arată că toți *socialiștii* din Rusia trebuie să devină *social-democrați*.

Trecem acum la sarcinile *democratice* și la activitatea democratică a social-democraților. Repetăm încă o dată că această activitate este *indisolubil* legată de cea socialistă. *Făcînd propagandă* în rîndurile muncitorilor, social-democrații *nu pot* ocoli problemele politice, și orice încercare de a le ocoli sau chiar de a le trece pe planul al doilea e considerată de ei ca o mare greșală și ca o abatere de la tezele de bază ale social-democrației mondiale. Alături de sarcina de a propaga socialismul științific, social-democrații ruși și-o asumă și pe aceea de a propaga *ideile democratice* în masele muncitorești; ei caută să răspîndească noțiunea de absolutism așa cum se manifestă el în toată activitatea lui, noțiunea conținutului lui de clasă, ideea necesității de a doborî absolutismul, a imposibilității de a desfășura cu succes lupta pentru cauza muncitorească fără a dobîndi libertatea politică și democratizarea orînduirii sociale și politice din Rusia. Desfășurînd în rîndurile muncitorilor *o activitate agitatorică* bazată pe revendicările *economice* imediate, social-democrații îmbină strîns această activitate cu o agitație bazată pe nevoile, suferințele și revendicările politice imediate ale clasei muncitoare, — cu agitația împotriva asupririi polițienești, care se manifestă în fiecare grevă, în fiecare conflict dintre muncitori și capitaliști, — cu agitația împotriva știrbirii drepturilor muncitorilor, atît ca cetățeni ruși, în general, cît și ca clasa cea mai asuprită și mai lipsită de drepturi, în special, — cu agitația împotriva oricărui reprezentant de seamă și lacheu al absolutismului care vine în contact direct cu muncitorii și care arată în mod concret clasei muncitoare în ce robie politică se află ea. Așa cum în domeniul economic nu există nici o problemă a vieții muncitorești care să nu poată fi folosită pentru desfășurarea unei agitații economice, tot așa și în domeniul politic nu există nici o problemă care să nu poată servi drept obiect de agitație politică. Aceste două forme de agitație sînt insolubil legate

de activitatea social-democraților, cum sînt legate între ele cele două fețe ale aceleiași medalii. Agitația economică și cea politică sînt deopotrivă de necesare pentru dezvoltarea conștiinței de clasă a proletariatului ; ele sînt deopotrivă de necesare ca îndreptar în lupta de clasă a muncitorilor ruși, căci orice luptă de clasă este o luptă politică. Amîndouă aceste forme de agitație, trezind conștiința muncitorilor, organizîndu-i, disciplinîndu-i, educîndu-i în vederea unei activități solidare și a luptei pentru realizarea idealurilor social-democrate, le vor da posibilitate să-și încerce forțele în rezolvarea problemelor imediate, în lupta cu nevoile imediate, le vor da posibilitate să smulgă concesii parțiale dușmanului lor, îmbunătățindu-și astfel situația economică, silind pe capitaliști să țină seama de forța organizată a muncitorilor, silind guvernul să lărgească drepturile muncitorilor, să-și plece urechea la revendicările lor, ținînd guvernul într-o stare de permanentă frică de masele muncitoare cu stare de spirit ostilă și conduse de o puternică organizație social-democrată.

Am arătat că între propaganda și agitația *socialistă* și cea *democratică* există o legătură indisolubilă, că între munca revoluționară dintr-o sferă și din cealaltă există un paralelism perfect. Dar între cele două forme de activitate și de luptă este și o mare deosebire. Această deosebire constă în faptul că în lupta economică proletariatul este absolut singur, avînd împotriva sa atît nobilimea funciară cît și burghezia, bucurîndu-se cel mult (și asta nu întotdeauna) de ajutorul acelor elemente din mica burghezie care se simt atrase spre proletariat. În lupta democratică, *politică* însă clasa muncitoare rusă nu este singură ; alături de ea se rînduiesc toate elementele, păturile populației și clasele care au o atitudine de opoziție politică, în măsura în care sînt ostile absolutismului și luptă împotriva lui într-o formă sau alta. *Alături* de proletariat se rînduiesc aici și elementele cu stare de spirit opoziționistă ale burgheziei, ale claselor culte și ale micii burghezii, ale naționalităților persecutate de absolutism, ale religiilor și sectelor etc. etc. Se naște în mod firesc întrebarea : care trebuie să fie relațiile dintre clasa muncitoare și aceste elemente ? Și, apoi, nu trebuie ea să se unească cu ele în vederea unei lupte comune împotriva

absolutismului ? Toți social-democrații recunosc, doar, că în Rusia revoluția socialistă trebuie să fie precedată de o revoluție politică ; n-ar fi oare mai indicat ca, unindu-ne cu toate elementele politice opoziționiste în vederea luptei comune împotriva absolutismului, să lăsăm deocamdată la o parte socialismul, nu este oare cerut acest lucru de necesitatea de a intensifica lupta împotriva absolutismului ?

Să examinăm aceste două chestiuni.

Cît despre poziția clasei muncitoare, în calitatea ei de luptătoare împotriva absolutismului, față de toate celelalte clase și grupuri sociale cu atitudine politică opoziționistă, ea este definită cu toată precizia de principiile fundamentale ale social-democratismului, expuse în celebrul „Manifest comunist“¹⁴². Social-democrații sprijină clasele sociale progresiste împotriva celor reacționare, burghezia împotriva reprezentanților proprietății funciare feudale, privilegiate, și împotriva birocrăției, marea burghezie împotriva veleităților reacționare ale micii burghezii. Acest sprijin nu presupune și nu implică nici un fel de compromis cu programele și principiile nesocial-democrate și nu este altceva decît sprijinul dat unui aliat împotriva unui *anumit* dușman ; social-democrații acordă acest sprijin pentru a grăbi prăbușirea dușmanului comun, fără a aștepta însă ceva *pentru sine* de la acești aliați vremelnici și fără a le face vreo concesie. Social-democrații sprijină orice mișcare revoluționară împotriva actualei orinduirii sociale, orice naționalitate asuprită, orice religie prigonită, orice categorie socială umilită etc. în lupta lor pentru egalitate în drepturi.

Sprijinirea tuturor elementelor politice opoziționiste își va găsi expresia în propaganda desfășurată de social-democrații în sensul că, demascînd ostilitatea absolutismului față de cauza muncitorească, ei vor demasca în același timp și ostilitatea absolutismului față de un grup social sau altul, vor arăta că clasa muncitoare e solidară cu aceste grupuri *în cutare sau cutare probleme, în cutare sau cutare sarcini* etc. În domeniul agitației, acest sprijin își va găsi expresia în faptul că social-democrații vor profita de fiecare manifestare a asupririi polițienești a absolutismului pentru a arăta muncitorilor cum această asuprire se exercită asupra tuturor cetățenilor ruși, *în general*, și asupra reprezentanților unor

categorii sociale, naționalități, religii, secte etc. deosebit de asuprite, în special, și cum această asuprire se răsfrînge mai ales asupra *clasei muncitoare*. În sfîrșit, în practică acest sprijin își găsește expresia în faptul că social-democrații ruși sînt dispuși să încheie alianțe cu revoluționarii de alte orientări pentru a atinge cutare sau cutare scopuri parțiale, și faptele au dovedit nu o dată acest lucru.

Am ajuns acum și la a doua problemă. Atrăgînd atenția asupra solidarității cu muncitorii dintr-un grup de opoziție sau altul, social-democrații vor pune întotdeauna pe primul plan pe muncitori, vor explica întotdeauna caracterul vremelnice și condiționat al acestei solidarități, vor sublinia întotdeauna că proletariatul este o clasă aparte, care miine poate deveni adversară aliaților săi de azi. Ni se va obiecta că „o asemenea indicație ar avea ca urmare *slăbirea* tuturor celor ce luptă pentru cucerirea libertății politice în momentul de față“. O asemenea indicație, vom răspunde noi, va avea ca urmare *întărirea* tuturor celor ce luptă pentru libertatea politică. Sînt puternici numai luptătorii care se bazează pe interesele reale, *just înțelese* ale unor anumite clase, și orice estompare a acestor interese de clasă, care dețin de pe acum un rol predominant în societatea modernă, va duce doar la slăbirea luptătorilor. Aceasta în primul rînd. Iar în al doilea rînd, în lupta care se dă împotriva absolutismului, clasa muncitoare trebuie să aibă o poziție aparte, căci *numai* ea este dușmanul pe deplin consecvent și fără rezerve al absolutismului, *numai* între ea și absolutism sînt imposibile compromisiunile, *numai* în clasa muncitoare își poate găsi democrația un partizan fără rezerve, fără șovăire, care să nu privească înapoi. La toate celelalte clase, grupuri și pături ale populației, dușmănia împotriva absolutismului *nu este fără rezerve*, democratismul lor privește întotdeauna înapoi. Burghezia nu poate să nu-și dea seama că absolutismul frînează dezvoltarea industrială și socială, dar ea se teme de democratizarea completă a orînduirii politice și sociale și poate oricînd să intre în alianță cu absolutismul împotriva proletariatului. Mica burghezie, prin însăși natura ei, are două fețe : pe de o parte ea se simte atrasă spre proletariat și democrație, iar pe de altă parte se simte atrasă spre clasele reacționare, caută să țină în loc istoria, e gata să se

lase atrasă de experimentele și de cochetările absolutismului (fie ele și sub forma „politicii populare“ a lui Alexandru al III-lea ¹⁴³), e în stare să încheie alianță cu clasele guvernante împotriva proletariatului *pentru* a-și consolida situația ei de *mic-propietară*. Oamenii culți, „intelectualitatea“ în general, nu poate să nu se ridice împotriva sălbaticii asuprii polițienești exercitate de absolutism, care persecută gândirea și știința ; dar interesele materiale ale acestei intelectualități o leagă de absolutism, de burghezie, o fac să fie inconsecventă, să se preteze la compromisuri, să-și vîndă ardoarea opoziționistă și revoluționară pentru o slujbă la stat sau pentru participarea la beneficii sau dividende. Cît privește elementele democratice care aparțin naționalităților asuprite sau care profesează o credință persecutată, oricine știe și vede că contradicțiile de clasă din sînul acestor categorii ale populației sînt cu mult mai adînci și mai puternice decît solidaritatea tuturor claselor dintr-o asemenea categorie împotriva absolutismului și în favoarea instituțiilor democratice. Numai proletariatul poate fi – și prin poziția lui de clasă nu poate să nu fie – democrat pe deplin consecvent, dușman hotărît al absolutismului, incapabil de vreo concesie sau de vreun compromis. Numai proletariatul poate fi *luptător de avangardă* pentru cucerirea libertăților politice și a instituțiilor democratice, pentru că, în primul rînd, asupra lui apasă cu cea mai mare putere asuprirea politică, care nu permite nici un fel de corectiv în situația acestei clase care nu are acces la instituțiile puterii supreme, și nici măcar la funcționari, și nici o influență asupra opiniei publice. Și, în al doilea rînd, numai proletariatul este în stare să ducă *pînă la capăt* democratizarea orînduirii politice și sociale, deoarece o asemenea democratizare ar face ca această orînduire să treacă în minile muncitorilor. Iată de ce *contopirea* activității democratice a clasei muncitoare cu democratismul celorlalte clase și grupuri *ar slăbi* forța mișcării democratice, *ar slăbi* lupta politică, ar face-o mai puțin hotărîtă, mai puțin consecventă, mai înclinată spre compromisuri. Dimpotrivă, faptul că clasa muncitoare își *va păstra* rolul deosebit de luptător de avangardă pentru instituțiile democratice va duce la *întărirea* mișcării democratice, la *intensificarea* luptei pentru cucerirea libertății politice, de-

oarece clasa muncitoare *va stimula* toate celelalte elemente democratice și cu o atitudine politică opoziționistă, va împinge pe liberali spre elementele politice radicale, va împinge pe radicali la o ruptură definitivă cu întreaga orînduire politică și socială a societății actuale. Am spus mai înainte că toți *sociaलिष्टii* din Rusia trebuie să devină *social-democrați*. Acum adăugăm : toți *democrații* adevărați și consecvenți din Rusia trebuie să devină *social-democrați*.

Să lămurim această idee a noastră printr-un exemplu. Să luăm pe funcționarii publici, birocrația, care reprezintă o categorie deosebită de persoane specializate în arta administrării și avînd o situație privilegiată față de popor. Începînd cu absolutista, semiasiatica Rusie și pînă la Anglia cea cultă, liberă și civilizată, pretutindeni vedem această instituție care constituie un organ indispensabil al societății burgheze. Stării înapoiate a Rusiei și absolutismului ei îi corespunde *lipsa totală* de drepturi a poporului în fața funcționarilor publici, *lipsa totală* de control asupra birocrăției privilegiate. În Anglia există un puternic control al poporului asupra administrației, dar și acolo acest control *e departe de a fi complet*, și acolo birocrăția își păstrează multe dintre privilegiile ei, fiind adesea stăpînul, iar nu slujitorul poporului. Și în Anglia putem vedea cum grupuri sociale puternice sprijină situația privilegiată a birocrăției și împiedică democratizarea completă a acestei instituții. De ce oare ? Pentru că numai proletariatul are interesul ca această democratizare să fie *completă* : cele mai înaintate pături ale burgheziei apără unele prerogative ale funcționării, se ridică împotriva eligibilității tuturor funcționarilor, împotriva suprimării totale a votului cenșitar, împotriva responsabilității directe a funcționarilor față de popor etc., fiindcă aceste pături sociale își dau seama că de această democratizare definitivă se va folosi proletariatul *împotriva* burgheziei. La fel și în Rusia. Pături extrem de numeroase și foarte diferite ale poporului rus sînt pornite împotriva funcționării ruse atotputernice, iresponsabile, corupte, barbare, ignorante și trîndave. Dar, în afară de proletariat, *nici una* dintre aceste pături n-ar admite democratizarea completă a funcționării, pentru că toate celelalte pături (burghezia, mica burghezie, „intelectualitatea“ în general) sînt legate prin diferite fire cu funcționă-

rimea, pentru că ele toate *sînt înrudite* cu funcționarea rusă. Cine nu știe cu cîtă ușurință se săvîrșește, în sfînta Rusie, transformarea intelectualului radical, a intelectualului socialist în slujbaş al guvernului imperial, slujbaş care se consolează cu gîndul că e „util“ în limitele rutinei birocratice și care-și justifică prin această „utilitate“ indiferentismul său politic, servilismul său față de guvernul cnutului și al na-gaicci? Numai *proletariatul* este ostil fără rezerve absolutismului și funcționării ruse, numai proletariatul nu e legat prin nici un fel de *fire* cu aceste organe ale societății burgheze-nobiliare, numai el este în stare să nutrească o dușmănie neîmpăcată și să ducă o luptă hotărîită împotriva lor.

Arătînd că proletariatul, condus în lupta sa de clasă de către social-democrație, este luptătorul de avangardă al democrației ruse, ne lovim de părerea, extrem de răspîdită și extrem de ciudată, că social-democrația rusă pune pe planul al doilea sarcinile politice și lupta politică. După cum se vede, această părere este cu totul opusă adevărului. Cum se explică atunci această uluitoare lipsă de înțelegere a principiilor social-democrației despre care s-a vorbit în repetate rînduri și care au fost expuse încă în primele publicații social-democrate ruse: în broșurile și cărțile publicate în străinătate de grupul „Eliberarea muncii“¹⁴⁴? Ni se pare că explicația acestei constatări uluitoare trebuie căutată în următoarele trei împrejurări:

În primul rînd, în faptul că în general reprezentanții vechilor teorii revoluționare nu înțeleg principiile social-democratismului și sînt obișnuiți să-și elaboreze programele și planurile lor de activitate pe baza unor idei abstracte, în loc să țină seama de clasele reale existente în țară și pe care istoria le pune în anumite relații. Tocmai pentru că n-au fost studiate în mod realist *interesele* care constituie reazemul democrației ruse a putut lua naștere părerea că social-democrația rusă lasă în umbră sarcinile democratice ale revoluționarilor ruși.

În al doilea rînd, în faptul că ei nu înțeleg că îmbinarea problemelor economice cu cele politice, a activității socialiste cu cea democratică într-un tot întreg, într-o unică *luptă de clasă a proletariatului* nu slăbește, ci, dimpotrivă, întărește mișcarea democratică și lupta politică, apropiînd-o de in-

teresele reale ale maselor populare, scoțind problemele politice din „cabinetele strîmte ale intelectualilor” și ducîndu-le în stradă, în mijlocul muncitorilor și al claselor celor ce muncesc, traducînd ideile abstracte de asuprire politică în limbajul manifestărilor reale ale acestei asupririi, de pe urma căroră are de suferit cel mai mult proletariatul și pe baza căroră își desfășoară agitația ei social-democrația. Radicalului rus i se pare adesea că social-democratul, care, în loc să cheme fățiș și direct la luptă politică pe muncitorii înaintați, vorbește despre sarcina de a dezvolta mișcarea muncitorească, de a organiza lupta de clasă a proletariatului, că social-democratul, procedînd astfel, *dă înapoi* de la democratismul său, pune pe planul al doilea lupta politică. Dar chiar dacă avem, în acest caz, *o dare înapoi*, o fi din acelea despre care un proverb francez spune: „il faut reculer pour mieux sauter!” (trebuie să te dai înapoi ca să sari mai bine).

În al treilea rînd, neînțelegerea provine din faptul că însăși noțiunea de „luptă politică” are un sens diferit pentru un narodovolet și un narodopraveț, de o parte, și pentru un social-democrat, de altă parte. Social-democrații înțeleg altfel lupta politică; ei o înțeleg într-un sens mult *mai larg* decît reprezentanții vechilor teorii revoluționare. O ilustrare concretă a acestei teze, care ar putea să pară paradoxală, ne-o oferă „Foaia volantă a «Grupului narodovolților»” nr. 4 din 9 decembrie 1895. Salutînd din tot sufletul această publicație, care ne oferă o dovadă de profundele și rodnicile preocupări ale actualilor narodovolți, nu putem să nu semnalăm articolul lui P. L. Lavrov „În legătură cu niște chestiuni de program” (pag. 19–22), din care reiese în mod pregnant că narodovolții de nuanță veche înțeleg altfel lupta politică*. „...Aici – scrie P.L. Lavrov, referindu-se la raportul dintre programul grupului narodovolților și cel al social-democraților – esențial e doar un lucru și numai

* Articolul lui P. L. Lavrov, publicat în nr. 4, nu este decît un „extras” dintr-o lungă scrisoare a lui destinată „Materialelor”¹⁴⁵. Am auzit că în vara aceasta (1897) au apărut, în străinătate, afiș această scrisoare a lui P. L. Lavrov, în întregime, cît și răspunsul lui Plehanov, dar n-am putut vedea nici unul dintre aceste documente. De asemenea nu știm dacă a apărut nr. 5 al „Foi volante a «Grupului narodovolților»”, în care redacția promitea că va publica un articol de fond în legătură cu scrisoarea lui P. L. Lavrov. Vezi nr. 4, pag. 22, coloana 1, notă.

unul : este oare cu putință organizarea unui puternic partid muncitoresc în condițiile absolutismului și fără a organiza un partid revoluționar, îndreptat împotriva absolutismului ?“ (pag. 21, col. 2) ; același lucru ceva mai sus (col. 1) : „...a organiza un partid muncitoresc rus în condițiile dominației absolutismului fără a organiza în același timp un partid revoluționar împotriva acestui absolutism“. Aceste deosebiri, de o importanță cardinală pentru P. L. Lavrov, sînt pentru noi cu totul de neînțeles. Cum adică ? „Un partid muncitoresc *fără* un partid revoluționar, îndreptat împotriva absolutismului“ ?? Dar partidul muncitoresc nu este și el un partid revoluționar ? Nu este el îndreptat împotriva absolutismului ? Explicația acestei ciudățenii ne este dată de următorul pasaj din articolul lui P. L. Lavrov : „Organizarea unui partid muncitoresc rus trebuie înfăptuită în condițiile existenței absolutismului, cu toate splendorile lui. Dacă social-democrații ar izbuti să facă așa ceva fără să organizeze în același timp un *complot* * politic împotriva absolutismului cu toate condițiile pe care le implică un asemenea *complot* *, atunci, firește, programul lor politic ar corespunde programului socialiștilor ruși, deoarece muncitorii ar obține eliberarea lor chiar cu propriile lor forțe. Dar acest lucru este foarte îndoielnic, dacă nu chiar imposibil“ (pag. 21, col. 1). Iată miezul problemei ! Pentru un narodovoleț noțiunea de luptă politică este identică cu cea de *complot* politic ! Trebuie să recunoaștem că prin aceste cuvinte P. L. Lavrov a reușit într-adevăr să arate într-un mod cât se poate de pregnant în ce constă deosebirea esențială dintre tactica luptei politice a narodovolților și aceea a social-democraților. Tradițiile blanquismului¹⁴⁶, ale complotismului sînt extrem de puternice printre narodovolți, atît de puternice că ei nu-și pot închipui lupta politică altfel decît sub forma unui complot politic. Or, social-democrații nu suferă de o asemenea îngustime de concepții ; ei nu cred în comploturi și consideră că vremea comploturilor a trecut de mult, că a reduce lupta politică la organizarea de comploturi înseamnă, pe de o parte, a o restrînge peste măsură, iar pe de altă parte a alege cele mai nepotrivite metode de luptă. Oricine își dă seama că afirmația lui P. L. Lavrov că „acti-

* Subliniat de noi.

vitatea Occidentului constituie un model absolut pentru social-democrații ruși“ (pag. 21, col. 1) nu este altceva decât un procedeu polemic și că în realitate social-democrații ruși n-au uitat niciodată condițiile noastre politice, n-au visat niciodată la posibilitatea de a crea în Rusia un partid muncitoresc legal, n-au separat niciodată sarcina luptei pentru socialism de aceea a luptei pentru cucerirea libertății politice. Dar ei au crezut întotdeauna și continuă să creadă că această luptă nu trebuie dusă de niște complotiști, ci de un partid revoluționar care să se sprijine pe mișcarea muncitorească. Ei consideră că lupta împotriva absolutismului nu trebuie să constea în pregătirea de comploturi, ci în educarea, disciplinarea și organizarea proletariatului, în desfășurarea unei agitații politice printre muncitori care să înfieze orice manifestare a absolutismului, să țină la stîlpul infamiei pe toți cavalerii guvernului polițist și să-l constrîngă pe acesta să facă concesii. Și nu este tocmai aceasta activitatea „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“ din Petersburg? Nu reprezintă această organizație tocmai germele unui partid revoluționar care se sprijină pe mișcarea muncitorească și care conduce lupta de clasă a proletariatului, lupta împotriva capitalului și a guvernului absolutist, fără a organiza nici un fel de comploturi și sorbindu-și forțele tocmai din *contopirea* luptei socialiste cu cea democratică într-o singură luptă de clasă indivizibilă a proletariatului din Petersburg? N-a dovedit oare activitatea de pînă acum a „Uniunii“ – cu toate că datează de scurtă vreme – că proletariatul condus de social-democrație constituie o mare forță politică, de care guvernul este de pe acum nevoit să țină seama și căreia el se grăbește să-i facă concesii? Legea din 2 iunie 1897, atît prin graba cu care a fost promulgată cît și prin conținutul ei, își arată în mod vădit semnificația ei de concesie smulsă de proletariat, de poziție cucerită de la dușmanul poporului rus. Această concesie este de-a dreptul minusculă, poziția e cu totul neînsemnată, dar nici organizația clasei muncitoare care a reușit să impună acordarea acestei concesii nu se distinge prin amploare, prin soliditate, prin vechime sau prin bogăția experienței și a resurselor ei: „Uniunea de luptă“, precum se știe, s-a constituit abia prin 1895–1896, iar ape-

lurile adresate de ea muncitorilor nu depășeau cadrul unor foi volante șapirografiate sau litografiate. Poate cineva să conteste că o organizație care ar reuni măcar cele mai mari centre ale mișcării muncitorești din Rusia (regiunile Petersburg, Moscova-Vladimir, regiunea de sud și orașele mai importante, ca Odesa, Kiev, Saratov și altele), care ar dispune de un organ revoluționar și care s-ar bucura de aceeași autoritate printre muncitorii ruși de care se bucură „Uniunea de luptă“ printre muncitorii din Petersburg, poate cineva să conteste că o asemenea organizație ar fi un factor de mare însemnătate politică în Rusia actuală, un factor de care guvernul n-ar putea să nu țină seama în toată politica lui internă și externă? Conducând lupta de clasă a proletariatului, dezvoltând spiritul de organizare și de disciplină printre muncitori, ajutându-i să lupte pentru nevoile lor economice și să smulgă capitalului o poziție după alta, educându-i politicește pe muncitori și atacând în mod sistematic și cu perseverență absolutismul, hărțuind pe fiecare bașbuzuc țarist care face ca proletariatul să simtă laba grea a guvernului polițist, — o asemenea organizație ar putea fi în același timp o organizație a partidului muncitoresc, adaptată la condițiile noastre, și un viguros partid revoluționar, îndreptat împotriva absolutismului. A discuta însă dinainte despre mijlocul la care va recurge această organizație pentru a da lovitura decisivă absolutismului — dacă, de pildă, va prefera insurecția sau greva politică de masă sau un alt mijloc de atac —, a discuta dinainte această problemă și a-i găsi azi rezolvarea ar fi să dai dovadă de un doctrinarism deșert. Ar fi ca și cum niște generali ar ține un consiliu de război înainte de a fi adunat trupele, înainte de a le fi mobilizat și a le fi condus împotriva inamicului. Armata proletariatului însă, atunci când va lupta cu fermitate și sub conducerea unei puternice organizații social-democrate pentru eliberarea sa economică și politică, va indica ea însăși generalilor metodele și mijloacele de acțiune. Atunci și numai atunci va putea fi rezolvată problema loviturii definitive care urmează să fie dată absolutismului, deoarece rezolvarea acestei probleme va depinde tocmai de starea mișcării muncitorești, de amploarea ei, de metodele de luptă elaborate de mișcare, de însușirile organizației revoluționare care conduce mișcarea, de atitu-

dinea celorlalte elemente sociale față de proletariat și de absolutism, de condițiile politice externe și interne, într-un cuvânt de o mie de condiții pe care ar fi și imposibil și inutil să le ghicești dinainte.

De aceea este cât se poate de greșit și următorul raționament al lui P. L. Lavrov :

„Dar dacă ei (social-democrații) vor fi nevoiți, într-un fel sau altul, nu numai să grupeze forțele muncitorești în vederea luptei împotriva capitalului, ci să și unească strâns, în vederea luptei împotriva absolutismului, personalitățile și grupurile revoluționare, atunci social-democrații ruși vor accepta *de fapt* programul adversarilor lor, al narodovolților sau cum s-or numi ei. Deosebirea de concepții în ce privește obștea, destinele capitalismului în Rusia, sau materialismul economic, sînt un amănunt de foarte mică importanță pentru adevărata cauză și ele pot ușura sau împiedica rezolvarea problemelor speciale și folosirea metodelor speciale de pregătire a punctelor principale, dar atît și nimic mai mult“ (pag. 21, col. 1).

Ar fi și ciudat din partea noastră să ne apucăm să contestăm această teză, potrivit căreia deosebirea de concepții în ce privește problemele fundamentale ale vieții rusești și ale dezvoltării societății rusești, în ce privește problemele fundamentale ale concepției istoriei pot privi numai unele „amănunte“ ! De mult s-a spus că fără teorie revoluționară nu poate să existe nici mișcare revoluționară, și *în momentul de față* nu prea e nevoie de demonstrarea acestui adevăr. Teoria luptei de clasă, interpretarea materialistă a istoriei rusești și aprecierea materialistă a actualei situații economice și politice din Rusia, recunoașterea necesității de a concentra lupta revoluționară în jurul unor interese determinate ale unei clase determinate, analizînd relațiile ei cu celelalte clase, — a da acestor mari probleme revoluționare denumirea de „amănunt“ este ceva atît de fals și de neașteptat din partea unui veteran al *teoriei* revoluționare, încît sîntem aproape gata să credem că acest pasaj e un simplu lapsus. În ce privește însă prima parte a tiradei reproduse de noi aici, falsitatea ei este și mai izbitoare. A declara în scris că social-democrații ruși nu fac altceva decît să grupeze forțele muncitorești în vederea luptei împotriva

capitalului (adică numai în vederea luptei economice l), fără a uni strîns personalitățile și grupurile revoluționare în vederea luptei împotriva absolutismului, înseamnă a nu cunoaște sau a nu vrea să cunoști faptele îndeobște cunoscute în legătură cu activitatea social-democraților ruși. Sau, poate, P. L. Lavrov nu consideră „personalități revoluționare“ sau „grupuri revoluționare“ pe cei ce activează în rîndurile social-democraților ? ! Sau (ceea ce e, poate, mai exact) prin „luptă“ împotriva absolutismului el nu înțelege decît comploturi împotriva absolutismului ? (Comp. pag. 21, col. 2 : „...Este vorba de... organizarea unui *complot* revoluționar“ ; subliniat de noi). Sau poate că, după părerea lui P. L. Lavrov, cine nu pune la cale comploturi politice nu duce nici luptă politică ? Încă o dată repetăm : această concepție corespunde pe de-a-ntregul vechilor tradiții ale vechiului narodovolism, dar ea nu mai corespunde de loc cu ideile moderne despre lupta politică și nici cu realitatea din zilele noastre.

Nu ne mai rămîne decît să spunem cîteva cuvinte despre narodopravți. P. L. Lavrov are perfectă dreptate, după părerea noastră, cînd afirmă că social-democrații „consideră pe narodopravți drept niște oameni mai sinceri și sînt gata să-i susțină, fără ca de altfel să se contopească cu ei“ (pag. 19, col. 2) ; ar trebui numai adăugat : drept niște *democrați* mai sinceri și *în măsura în care* narodopravții se afirmă ca democrați consecvenți. Din păcate, această condiție reprezintă mai degrabă un viitor de dorit decît un prezent real. Narodopravții și-au exprimat dorința de a elibera sarcinile democratice de narodnicism și, în general, de orice legătură cu formele învechite ale „socialismului rus“. Dar, în ceea ce-i privește, ei n-au dovedit nici pe departe că s-au eliberat de vechile prejudecăți, ci s-au dovedit a fi foarte inconsecvenți, prin faptul că au dat partidului lor denumirea de partid al transformărilor exclusiv politice, partid „social (??!) - revoluționar“ (vezi „Manifestul“ lor de la 19 februarie 1894), și au declarat în „manifestul“ lor că „în noțiunea de drept al poporului intră ideea de organizare a producției populare“ (sîntem nevoiți să cităm din memorie), introducînd astfel în surdină aceleași prejudecăți narodniciste. Iată de ce P. L. Lavrov n-a greșit, poate, prea mult cînd a spus despre ei că sînt niște „politicieni de mascaradă“ (pag. 20,

col. 2). Dar poate că ar fi mai just să considerăm narodopravismul ca o doctrină tranzitorie, căreia nu putem să nu-i recunoaștem meritul de a se fi rușinat de neoașismul doctrineilor narodniciste și de a fi pornit o polemică deschisă cu cei mai odioși reacționari ai narodnicismului, care, în fața absolutismului de clasă polițienesc, își permit să afirme că sînt de dorit transformări economice și nu politice (vezi „O chestiune actuală“, ediția partidului „Narodnoe pravo“). Dacă în partidul narodopravților nu există într-adevăr decît foști socialiști, care din considerente de tactică își ascund drapelul lor socialist și nu fac decît să-și pună masca de oameni politici nesocialiști (cum presupune P. L. Lavrov, la pag. 20, col. 2), acest partid nu are, desigur, nici un viitor. Dar dacă în acest partid se află și oameni politici care nu sînt de mascaradă, ci adevărați oameni politici nesocialiști, democrați nesocialiști, atunci acest partid poate aduce un folos destul de mare în caz că va căuta să se apropie de elementele cu atitudine politică opoziționistă ale burgheziei noastre, să trezească conștiința politică de clasă a micii burghezii, a micilor negustori, a micilor meseriași etc., a acestei clase care, pretutindeni în Europa occidentală, și-a jucat rolul ei în mișcarea democratică și care, la noi în Rusia, a făcut progrese deosebit de rapide sub raport cultural, ca și sub alte raporturi, în epoca de după reformă și care nu poate să nu simtă jugul guvernului polițist care sprijină cu cinism pe marii fabricanți și pe monopoliștii magnați ai finanței și industriei. Pentru aceasta este necesar numai ca narodopravții să-și pună ca sarcină tocmai apropierea lor de diferite pături ale populației și să nu se mărginească la aceeași „intelectualitate“ a cărei neputință, datorită lipsei de preocupare pentru interesele reale ale maselor, este recunoscută și în „O chestiune actuală“. Pentru aceasta este necesar ca narodopravții să lase la o parte orice pretenție de a contopi elemente sociale eterogene și de a înlătura socialismul din sfera sarcinilor politice, să se lepede de falsa pudoare care-i împiedică să se apropie de păturile burgheze ale poporului, adică nu numai să vorbească de programul unor oameni politici nesocialiști, dar să și acționeze în conformitate cu acest program, trezind și dezvoltînd conștiința de clasă a acelor

grupuri și clase sociale care n-au deloc nevoie de socialism, dar care simt din ce în ce mai mult apăsarea absolutismului și necesitatea libertăților politice.

Social-democrația rusă este încă foarte tinăra. Ea abia iese din starea embrionară în care problemele teoretice dețineau un loc predominant. Abia acum începe să-și desfășoare activitatea ei practică. În loc să critice teoriile și programele social-democrate, revoluționarii din celelalte fracțiuni trebuie, prin forța lucrurilor, să porceadă la criticarea *activității practice* a social-democrațiilor ruși. Și trebuie să recunoaștem că această din urmă critică se deosebește într-o măsură foarte sensibilă de critica teoriei, se deosebește atât de mult că a fost cu puțință să se iște un zvon atât de comic ca acela că „Uniunea de luptă“ din Petersburg nu e o organizație social-democrată. Însuși faptul că s-a putut isca un asemenea zvon arată cât de false sînt acuzațiile curente aduse social-democrațiilor că ar ignora lupta politică. Însăși existența unui asemenea zvon dovedește că mulți revoluționari care n-au putut fi convinși de *teoria* social-democrațiilor încep să se lase convinși de activitatea lor *practică*.

În fața social-democrației ruse se deschide un imens cîmp de activitate, care abia a început. Trezirea clasei muncitoare ruse, năzuința ei spontană spre știință, spre unire, spre socialism, spre lupta împotriva exploatatorilor și asupritorilor ei se manifestă, pe zi ce trece, în forme tot mai vii și mai ample. Uriașele progrese înregistrate în ultima vreme de capitalismul rus constituie o chezășie că mișcarea muncitorească va crește continuu în lărgime și în adîncime. În momentul de față trecem, pe cit se vede, printr-o fază a ciclului capitalist în care industria e în plină „înflorire“, comerțul este animat, fabricile lucrează din plin și răsar ca ciupercile după ploaie nenumărate uzine noi, întreprinderi noi, societăți pe acțiuni, construcții feroviare etc. etc. Nu e nevoie să fii profet pentru a prezice crahul inevitabil (mai mult sau mai puțin brusc) care va trebui să urmeze acestei „înfloriri“ a industriei. Acest crah va aduce la ruină o mulțime

de mici patroni, va arunca mase întregi de muncitori în rîndurile șomerilor și va pune astfel într-o formă acută, în fața tuturor maselor muncitoare, acele probleme ale socialismului și democrației care s-au pus de multă vreme în fața fiecărui muncitor conștient, a fiecărui muncitor care gîndește. Social-democrații ruși trebuie să facă în așa fel ca acest crah să găsească proletariatul rus mai conștient, mai unit, capabil să înțeleagă sarcinile clasei muncitoare ruse, în stare să dea o ripostă clasei capitaliștilor, care încasează azi profituri colosale și care caută întotdeauna să pună pierderile ei pe spinarea muncitorilor, — în stare să pornească, în fruntea democrației ruse, la luptă hotărîtă împotriva absolutismului polițienesc, care leagă de mîini și de picioare pe muncitorii ruși și întregul popor rus.

Așadar, la muncă, tovarăși ! Să nu ne pierdem timpul, care e prețios ! Social-democrații ruși au de desfășurat o activitate imensă pentru satisfacerea cerințelor proletariatului care se trezește, pentru organizarea mișcării muncitorești, pentru întărirea grupurilor revoluționare și a legăturilor dintre ele, pentru înzestrarea muncitorilor cu literatură de propagandă și agitație, pentru unificarea cercurilor muncitorești și a grupurilor social-democrate împrăștiate prin toate colțurile Rusiei într-un singur *partid muncitoresc social-democrat !*

„UNIUNEA DE LUPTĂ“ CĂTRE MUNCITORII
ȘI SOCIALIȘTII DIN PETERSBURG

Revoluționarii din Petersburg trăiesc vremuri grele. Guvernul pare a-și fi concentrat toate forțele pentru a zdrobi mișcarea muncitorească de curînd născută, care s-a manifestat cu atîta vigoare. Arestările au căpătat proporții neobișnuite, închisorile sînt arhipline. Sînt înhățați intelectualii, bărbați și femei, sînt înhățați și deportați în masă muncitorii. Aproape fiecare zi ne aduce știri despre noi victime ale guvernului polițist, care s-a năpustit cu furie asupra dușmanilor săi. Guvernul și-a pus ca sarcină să nu dea posibilitate noului curent al mișcării revoluționare din Rusia să se întărească și să se ridice pe picioare. Procurorii și jandarmii au și început să se laude că au reușit să distrugă „Uniunea de luptă“.

Această lăudăroșenie e o minciună. În ciuda tuturor persecuțiilor, „Uniunea de luptă“ rămîne în picioare. Constatăm cu toată satisfacția că arestările în masă aduc contribuția lor, constituind o puternică armă de agitație în rîndurile muncitorilor și ale intelectualilor socialiști, că locul revoluționarilor căzuți îl iau alții noi, gata să intre, cu forțe proaspete, în rîndurile celor care luptă pentru proletariatul rus și pentru întregul popor rus. Nu poate să existe luptă fără jertfe, și la prigoana sălbatică a bașbuzucilor țariști noi răsundem cu tot calmul : revoluționarii au pierit — trăiască revoluția !

Pînă în prezent întețirea prigoanei n-a fost în stare să provoace decît o slăbire temporară a unor sectoare de muncă ale „Uniunii de luptă“, o lipsă temporară de agenți și agi-

tatori. Tocmai o asemenea lipsă se simte în momentul de față și ne face să adresăm un apel către toți muncitorii conștienți și către toți intelectualii care doresc să-și pună forțele în slujba cauzei revoluționare. „Uniunea de luptă” are nevoie de agenți. Toate cercurile și persoanele care doresc să activeze într-o sferă oarecare a activității revoluționare, fie ea oricât de îngustă, să declare acest lucru acelor care au legături cu această organizație. (În cazul că vreun grup n-ar putea găsi asemenea persoane – ceea ce e puțin probabil –, se poate adresa „Uniunii social-democraților ruși” din străinătate). E nevoie de activiști pentru tot felul de munci, și cu cât revoluționarii se vor specializa mai temeinic în diferite domenii de activitate revoluționară, cu cât vor chibzui mai temeinic asupra metodelor de conspirație și de camuflare a activității lor, cu cât vor ști să se închis-teze cu mai multă abnegație într-o muncă parțială, mărunță și modestă, cu atât mai sigură va fi întreaga activitate, cu atât mai anevoie vor putea jandarmii și agenții de poliție să descopere pe revoluționari. Guvernul a împinzit din timp cu rețeaua sa de agenți nu numai focarele de elemente anti-guvernamentale existente, dar și pe cele posibile, pe cele probabile. El dezvoltă neconținut, atât în lărgime cât și în adâncime, activitatea slugilor sale care hărțuiesc pe revoluționari; el născocoște metode noi, folosește provocatori noi, caută să exercite presiune asupra celor arestați, recurgînd în acest scop la mijloace de intimidare, la depoziții false și semnături falsificate, la strecurarea de bilețele false și la alte mijloace de acest fel. Fără dezvoltarea și întărirea disciplinei, organizării și conspirației revoluționare, lupta împotriva guvernului e imposibilă. Iar conspirația cere înainte de toate ca diferitele cercuri și persoane să se specializeze în anumite domenii ale muncii, iar rolul de unificator să fie lăsat pe seama unui nucleu central al „Uniunii de luptă”, care să aibă un număr cît mai mic de membri. Activitatea revoluționară este subîmpărțită în sectoare de muncă extrem de variate: e nevoie de agitatori legali care să știe să vorbească muncitorilor în așa fel încît să nu poată fi deferiți justiției, să știe să spună numai *a*, lăsînd pe seama altora să spună *b* și *c*. E nevoie de oameni pentru difuzarea publicațiilor și manifestelor. E nevoie de organizatori de cercuri

și grupuri muncitorești. E nevoie de corespondenți în toate fabricile și uzinele care să furnizeze informații despre tot ce se întâmplă. E nevoie de oameni care să urmărească pe spioni și pe provocatori. E nevoie de oameni care să asigure case conspirative. E nevoie de oameni pentru transportul de literatură, pentru transmiterea însărcinărilor, pentru tot felul de legături. E nevoie de oameni care să strângă bani. E nevoie de agenți în rîndurile intelectualilor și funcționarilor, de oameni care să vină în contact cu muncitorii, cu viața de toate zilele din fabrică, cu administrația (cu poliția, cu inspectorii de fabrici etc.). E nevoie de oameni pentru legăturile cu diferite orașe din Rusia și din alte țări. E nevoie de oameni care să organizeze diverse mijloace de multiplicare mecanică a publicațiilor de tot felul. E nevoie de oameni care să păstreze publicațiile și alte lucruri etc. etc. Cu cît misiunea pe care și-o va asuma o persoană sau un grup va fi mai fracționată, mai mărunță, cu atît vor fi mai multe șanse ca ea să reușească s-o îndeplinească cu sotecală și s-o ferească de un eventual eșec, să chibzuiască asupra tuturor amănuntelor conspirative, folosind toate mijloacele posibile pentru a înșela vigilența jandarmilor și a-i induce în eroare, cu atît mai sigur va fi succesul muncii, cu atît mai greu va fi pentru poliție și pentru jandarmi să descopere pe un revoluționar și să dea de legătura lui cu organizația, cu atît mai ușor va fi pentru partidul revoluționar să înlocuiască pe agenții și membrii săi căzuți, fără a dauna întregii munci. Știm că o asemenea specializare este o treabă foarte grea ; și e grea pentru că îi cere omului cea mai mare fermitate și abnegație, îi cere să-și consacre toate forțele sale unei munci modeste, monotone, lipsite de legături cu tovarășii și care supune întreaga viață a revoluționarului unei reglementări stricte și severe. Dar numai prin respectarea acestor condiții au reușit corifeii practicii revoluționare din Rusia să ducă la îndeplinire cele mai mărețe planuri, pregătind, ani de-a rîndul și sub toate aspectele, înfăptuirea lor, și avem profunda convingere că social-democrații vor da dovadă de aceeași abnegație ca și revoluționarii din generațiile precedente. Totodată ne dăm seama că sistemul propus de noi va face ca pentru multe persoane care ard de dorința de a-și consacra forțele lor muncii revo-

luționare să nu fie de loc ușoară perioada pregătitoare în care „Uniunea de luptă“ va culege informațiile necesare asupra persoanei sau grupului care-și oferă serviciile și-i va verifica aptitudinile prin diferite însărcinări. Dar fără o asemenea verificare prealabilă activitatea revoluționară în Rusia de astăzi nu este cu putință.

Propunînd acest sistem de activitate noilor noștri tovarăși, ne exprimăm ideile la care ne-a adus o experiență îndelungată, fiind profund convinși că succesul muncii revoluționare este cel mai bine asigurat prin aplicarea acestui sistem.

Casa din satul Şuşenskoe în care a locuit V. I. Lenin în deportare.
Cele două ferestre din stînga sînt ale camerei lui Lenin.

CÎTEVA PERLE
DIN PROIECTELE UTOPICE
ALE NARODNICILOR

S. N. IUJAKOV. PROBLEME ALE INVĂȚĂ-
MINTULUI. ESEURI. — REFORMA ȘCOLII SE-
CUNDARE. — SISTEMELE ȘI SARCINILE INVĂȚĂMIN-
TULUI SUPERIOR. — MANUALELE DE LICEU. — PRO-
BLEMA INVĂȚĂMINTULUI GENERAL. — FEMEIA ȘI
INVĂȚĂMINTUL. PETERSBURG, 1897. VIII + 283 PAG.
PREȚUL 1 RUBLA ȘI 50 DE COPEICI¹⁴⁷

*Scris în deportare
la sfârșitul anului 1897*

Publicat pentru prima oară

*În 1898, în culegerea:
Vladimir Ilin. „Studii și articole
economice”. Petersburg*

*Se tipărește după textul
culegerii*

I

Sub acest titlu, d-l Iujakov publică o culegere de articole ale sale apărute în „Russkoe Bogatstvo“, în anii 1895–1897. Autorul e de părere că articolele sale „îmbrățișează cele mai importante dintre aceste probleme“, adică din „problemele învățămîntului“, și „alcătuiesc laolaltă un fel de scurtă privire asupra nevoilor celor mai imperioase și mai urgente, dar încă prea puțin satisfăcute, ale culturii noastre spirituale“. (Prefață, pag. V). La pag. 5 se mai subliniază o dată că autorul vrea să stăruie „mai cu seamă asupra problemelor de principiu“. Dar toate aceste fraze nu ne arată altceva decît predilecția d-lui Iujakov pentru gîndurile înaripate sau, mai bine zis, pentru cuvintele înaripate. Pînă și titlul cărții este de prea mare anvergură : în realitate, după cum se vede și din articolele enumerate în subtitlu, autorul nu se ocupă cîtuși de puțin de „problemele învățămîntului“, ci numai de problemele școlii și nici măcar ale școlii în general, ci numai de cele care privesc școala secundară și cea superioară. Din toate articolele cuprinse în această carte, cel mai reușit este cel care se ocupă de manualele pentru liceele noastre. În acest articol se face o analiză amănunțită a unor manuale – din cele mai răspîndite – de limba rusă, geografie și istorie, arătînd că ele sînt cu totul nepotrivite. Acest articol s-ar citi cu și mai mult interes dacă n-ar obosi prin prolixitatea care-l caracterizează pe autor. Vrem să atragem atenția cititorilor numai asupra a două dintre articolele apărute în această carte, și anume asupra acelor care se ocupă de reforma învățămîntului secundar și, respectiv, de învățămîntul gene-

ral, deoarece ele abordează într-adevăr probleme de principii și sînt deosebit de caracteristice pentru elucidarea unor idei favorite ale revistei „Russkoe Bogatstvo“. Și numai niște publiciști ca domnii Grinevici și Mihailovski au nevoie, pentru a putea oferi niște exemple de concluzii monstruos de stupide dintr-o doctrină adversă, să scormonească în lada de gunoi a poeziei ruse. Pentru asemenea obiective noi n-avem nevoie să întreprindem cercetări atît de puțin amuzante : e de ajuns să recurgem la „Russkoe Bogatstvo“ și, în cuprinsul acestei reviste, la unul dintre „stilpii“ ei incontestabili.

II

Paragraful II din articolul despre „Bazele reformei învățămîntului secundar“ este intitulat de d-l Iujakov astfel : „Sarcinile școlii secundare. Interesele de clasă și școala de clasă“ (vezi Tabla de materii). Subiectul, după cum vedeți, prezintă un interes captivant, întrucît promite să elucideze una din problemele cele mai importante nu numai ale învățămîntului, dar și ale întregii vieți sociale în general, și, totodată, tocmai problema care constituie cauza uneia din cele mai importante divergențe dintre narodnici și „discipoli“¹⁴⁸. Să vedem, așadar, ce înțelege colaboratorul revistei „Russkoe Bogatstvo“ prin „interesele de clasă și școala de clasă“.

Dînsul afirmă, pe bună dreptate, că formula „școala trebuie să pregătească pe om pentru viață“ este lipsită de orice conținut și că problema care se pune este : ce anume e necesar pentru viață și „cui anume îi e necesar“ (6). „Cine are nevoie de școală secundară – înseamnă : în interesul cui, spre binele și folosul cui se dă o pregătire elevilor din școlile secundare?“ (7). E minunat felul acesta de a pune problema, și l-am saluta din toată inima pe autorul nostru dacă... dacă toate aceste preludii nu s-ar dovedi a fi, în continuarea expunerii lui, decît o frazeologie goală : „Aici poate fi vorba de interesele, de binele și folosul statului, al națiunii, al uneia sau alteia dintre clasele sociale și chiar al individului care capătă o asemenea pregătire“. Începe o

adevărată harababură, care te duce la concluzia că o societate împărțită în clase este compatibilă cu un stat fără clase, cu o națiune fără clase, cu indivizi care stau în afara claselor! Vom vedea numaidecît că aici nu este de loc vorba de o scăpare a d-lui Iujakov, că el are tocmai o asemenea părere absurdă. „Dacă la elaborarea programei școlare se ține seama de interesele de clasă, atunci nici vorbă nu poate fi de un singur tip general de școală secundară de stat. În acest caz, instituțiile de învățămînt au în mod necesar un caracter de castă, și ele nu sînt numai instituții de învățămînt, ci și instituții educative, pentru că trebuie nu numai să dea o instrucțiune adaptată la problemele și interesele speciale ale unei stări sociale, dar să și sădească deprinderi de castă și să imprime un spirit corporatist de castă“ (7). Prima concluzie care se desprinde din această tiradă este că d-l Iujakov nu înțelege care e deosebirea dintre stările sociale și clase, și de aceea confundă în mod inadmisibil aceste noțiuni cu totul deosebite. În alte pasaje din articolul său (de pildă la pag. 8) se vedește aceeași neînțelegere, și faptul este cu atît mai uimitor, cu cît în același articol d-l Iujakov aproape că a sesizat deosebirea esențială dintre aceste noțiuni. „Trebuie să ținem minte – ne spune dînsul la pag. 11 – că adeseori (dar nicidecum în mod necesar) organizația politică, cea economică și cea spirituală constituie privilegiul juridic sau atributul real al unor anumite grupuri ale populației. În primul caz este vorba de stări sociale, iar în al doilea caz de clase“. Aici este arătată în mod exact *una* din deosebirile dintre clasă și stare socială, și anume aceea că clasele se deosebesc între ele nu prin privilegiile juridice, ci prin condițiile de fapt, că, prin urmare, existența claselor în societatea actuală presupune *egalitate juridică*. D-l Iujakov pare a nu ignora nici cealaltă deosebire dintre stările sociale și clase: „...Noi... am renunțat atunci (adică după desființarea iobăgiei)... la orînduirea iobăgistă, feudală a vieții naționale, inclusiv la sistemul școlii de castă. Astăzi pătrunderea procesului capitalist fărîmițează națiunea rusă nu atît în stări sociale, cît în clase economice...“ (8). Aici este just arătată și cealaltă caracteristică, care deosebește stările sociale de clase în istoria Europei și a Rusiei, și anume că stările sociale sînt un atribut al societății feudale, iar clasele un

atribut al societății capitaliste *. Dacă d-l Iujakov s-ar fi gândit cât de puțin la aceste deosebiri și nu s-ar fi lăsat antrenat cu atîta ușurință de pana sa înaripată și de inima sa de Kleinbürger **, n-ar fi scris nici tirada sus-citată și nici alte prostii ca aceea că programele cu caracter de clasă ale școlilor trebuie împărțite în programe pentru bogați și programe pentru săraci, că în Europa occidentală programele cu caracter de clasă n-au succes, că școala cu caracter de clasă presupune o închistare de clasă etc. etc. Toate acestea arată cât se poate de limpede că, în ciuda titlului atît de promițător, în ciuda frazeologiei sale grandilocvente, d-l Iujakov n-a înțeles de loc în ce constă esența școlii de clasă. Această esență, mult stimate d-le narodnic, constă în faptul că învățămîntul este organizat la fel și este deopotrivă de accesibil pentru toți *cei avuți*. Numai în acest din urmă cuvînt este cuprinsă esența școlii de clasă, spre deosebire de școala de castă. De aceea d-l Iujakov ne-a oferit cea mai curată ineptie cînd, în tirada citată de noi mai sus, a afirmat că, atîta timp cît școala este organizată pe baza intereselor de clasă, „nici vorbă nu poate fi de un singur tip general de școală secundară de stat“. Lucrurile stau tocmai invers : școala cu caracter de clasă, dacă este organizată în mod consecvent, adică dacă s-a cliberat de toate rămășițele orînduirii de castă, presupune în mod necesar un singur tip general de școală. Esența societății împărțite în clase (prin urmare și a învățămîntului cu caracter de clasă) constă în deplina *egalitate* juridică, în deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor, în deplina egalitate de drept și în deplinul acces la învățătură pentru cei avuți. Școala de castă cere elevului să aparțină unei anumite stări sociale. Școala de clasă nu cunoaște stări sociale, ea cunoaște numai cetățeni. Ea cere tuturor elevilor *doar un singur lucru* : să plătească taxe pentru învățatura lor. Școala de clasă n-are de loc nevoie de programe diferite pentru bogați și pentru săraci, pentru că pe cei care nu dispun de mijloace pentru plata taxelor școlare, pentru procurarea manualelor, pentru

* Stările sociale presupun împărțirea societății în clase, fiind una dintre formele deosebirilor de clasă. Cînd vorbim despre clase pur și simplu, înțelegem întotdeauna clasele fără stări sociale ale societății capitaliste.

** — mic-burghez. — *Nota trad.*

întreținerea elevului pe toată durata școlarității, școala cu caracter de clasă, pur și simplu, nu-i admite în învățămîntul secundar. O asemenea școală nu presupune cîtuși de puțin închistarea de clasă : dimpotrivă, spre deosebire de stările sociale, clasele lasă întotdeauna cu desăvîrșire liberă trecerea unor indivizi izolați dintr-o clasă în alta. Școala de clasă nu este închisă pentru cei care au mijloace să învețe. Afirmatia că în Europa occidentală „aceste periculoase programe de semiinstruire și de instrăinare de clasă, morală și intelectuală, a diferitelor pături ale poporului sînt lipsite de succes“ (9) este o totală denaturare a realității, fiindcă oricine știe că, atît în Occident cît și în Rusia, școala secundară este prin esența ei o școală de clasă și că ea nu servește decît interesele unei părți cu totul reduse din populație. Și fiindcă la d-l Iujakov această confuzie de noțiuni capătă o formă nemaipomenit de pronunțată, credem chiar că nu este de prisos să-i dăm următoarea lămurire suplimentară : în societatea modernă, pînă și școala secundară care nu percepe nici o taxă nu încetează de loc a fi o școală de clasă, întrucît cheltuielile necesare pentru întreținerea unui elev pe o perioadă de 7-8 ani sînt incomparabil mai mari decît taxa școlară și aceste cheltuieli nu pot fi suportate decît de o infimă minoritate. Dacă d-l Iujakov vrea să fie consilierul practic al reformatorilor contemporani ai școlii secundare, dacă vrea să pună problema pe baza realităților contemporane (și el tocmai așa o și pune), ar trebui să vorbească numai despre înlocuirea școlii corporatiste prin școala de clasă, *numai* despre aceasta, sau să treacă cu desăvîrșire sub tăcere această problemă delicată „a intereselor de clasă și a școlii de clasă“. Și trebuie să spunem că între aceste probleme de principiu și înlocuirea limbilor vechi cu cele moderne, pe care o recomandă d-l Iujakov în acest articol, nu este o legătură prea mare. Dacă el s-ar fi mărginit la această recomandare, n-am fi ridicat nici o obiecție și am fi fost chiar dispuși să-i iertăm elocvența lui nestăvilită. Dar dacă a pus *chiar* el problema „intereselor de clasă și a școlii de clasă“, atunci să poarte el răspunderea pentru toată frazeologia lui absurdă.

Frazeologia d-lui Iujakov pe această temă nu se mărginește însă nici pe departe la cele citate de noi mai sus.

Credincios ideilor fundamentale ale „metodei subiectiviste în sociologie“, d-l Iujakov, abordînd problema claselor, se situează pe un „punct de vedere larg“ (12, comp. 15), atît de larg încît poate ignora cu sublimă indiferență deosebirile de clasă, atît de larg încît îi permite să vorbească nu despre diferitele clase (ptiu, ce îngustime !), ci despre întreaga națiune în general. Această splendidă „lărgime“ a punctului de vedere se obține printr-un învechit procedeu al moralistiilor de toate calibrele, mai ales al celor din categoria Kleinbürger. D-l Iujakov condamnă cu asprime această împărțire a societății în clase (și răsfrîngerea acestei împărțiri asupra învățămîntului), dovedind, cu o deosebită elocință și cu un neasemuit patos, „pericolul“ (9) pe care-l prezintă acest fenomen ; arătînd că, „în esență, sistemul învățămîntului de clasă, sub toate formele și aspectele lui, este în contradicție cu interesele statului, ale națiunii și ale indivizilor care primesc o pregătire în școală“ * (8) ; că programele școlare cu caracter de clasă „sînt necorespunzătoare și prezintă un pericol național și statal“ (9) ; că exemplele din istorie nu dovedesc altceva decît „extraordinara dezvoltare antinațională a orînduirii de clasă și a intereselor de clasă despre care am vorbit mai sus și care a fost deja considerată drept periculoasă pentru binele națiunii și pentru statul însuși“ (11) ; că „pretutindeni sistemul cîrmuirii de clasă este, într-un fel sau altul, desființat“ (11) ; că „periculoasa“ împărțire în clase provoacă „antagonism între diferitele grupuri ale populației“ și duce la dispariția treptată „a simțului de solidaritate națională și a sentimentului patriotic față de întregul stat“ (12) ; că „între interesele națiunii, privită ca un întreg, ale statului și ale diferiților cetățeni – acolo unde exista o perspectivă largă, justă și plină de clarviziune – nu trebuie să existe nici o contradicție (cel puțin în statul modern)“ (15) etc. etc. Toate acestea nu sînt altceva decît o curată scamatorie, decît o frazeologie goală menită să în-

* Una din două, stimate d-le Kleinbürger : sau ne vorbiți despre o societate împărțită în clase, sau ne vorbiți despre una neîmpărțită în clase. În primul caz, nu poate exista un învățămînt care să nu aibă un caracter de clasă. În al doilea caz, nu poate exista nici stat de clasă, nici națiune de clasă, nici indivizi care să facă parte din vreo clasă. În ambele cazuri, fraza e lipsită de orice sens și nu face decît să exprime piosul deziiderat al unui Kleinbürger care închide cu lașitate ochii în fața uneia din cele mai pronunțate trăsături ale realității contemporane.

tunece însăși esența realității actuale prin „dezideratele“ lipsite de orice sens ale Kleinbürgerului, care trec pe nesimțite și în caracterizarea a ceea ce este. Pentru a găsi o analogie la această concepție despre lume, care e în stare să debiteze asemenea fraze, trebuie să te adresezi reprezentanților școlii „etice“ din Occident, ai acelei școli care n-a fost altceva decât expresia firească și inevitabilă a lașității teoretice și a confuziei politice a burgheziei respective ¹⁴⁹.

Noi însă ne vom mărgini să opunem acestei strălucite elocințe, plină de mărinimie, acestei remarcabile perspicacități și clarviziuni un mic fapt concret. D-l Iujakov a atins problema școlii de castă și a școlii de clasă. În ce privește prima problemă, se pot găsi date statistice exacte cel puțin despre liceele și gimnaziile de băieți și despre liceele reale. Prezentăm aici aceste date, care au fost extrase de noi dintr-o publicație a ministerului de finanțe : „Forțele de producție ale Rusiei“ (Petersburg. 1896. Secțiunea a XIX-a. Învățământul public. Pag. 31) :

„Împărțirea elevilor pe stări sociale (în % față de numărul lor total) reiese din următorul tabel :

C o p i i	În liceele și gimnaziile de băieți ale ministerului învățământului public			În liceele reale		
	1880	1884	1892	1880	1884	1892
Nobililor cu titluri moștenite sau primite pentru merite personale și ai cinovnicilor..	47,6	49,2	56,2	44,0	40,7	38,0
Clerului	5,1	5,0	3,9	2,6	1,8	0,9
Persoanelor care fac parte din stările sociale de la orașe ..	33,3	35,9	31,3	37,0	41,8	43,0
Persoanelor care fac parte din stările sociale de la sate (inclusiv minoritățile naționale și funcționarii inferiori)....	8,0	7,9	5,9	10,4	10,9	12,7
Străinilor	2,0	2,0	1,9	3,0	4,8	5,4
Persoanelor care fac parte din alte stări sociale.....	2,0	Împreună cu cele de sus		3,0	Împreună cu cele de sus	
	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Acest tabel ne arată în mod concret cu câtă imprudență s-a exprimat d-l Iujakov când a spus că „am renunțat“

dintr-o dată și cu hotărîre (??) „la școala de castă“. Dimpotrivă, spiritul de castă domină și azi în școlile noastre medii, din moment ce pînă și în licee (fără să mai vorbim de instituțiile privilegiate pentru nobili etc.) 56% dintre elevi sînt copii de nobili și de cinovnici. Singurul lor concurent serios sînt stările sociale de la orașe, care au ajuns să predominare în liceele reale. Cît despre procentul celor din stările sociale de la sate, mai ales dacă ținem seamă de imensa lor superioritate numerică față de celelalte stări sociale, el este cu totul neînsemnat. Acest tabel arată, prin urmare, în mod concret că cine vrea să vorbească despre caracterul școlii noastre secundare de astăzi trebuie să-și dea bine seama că nu poate fi vorba decît de școala de castă și de școala de clasă și că, în măsura în care „noi“ renunțăm cu adevărat la școala de castă, această renunțare se face numai în favoarea școlii de clasă. Se înțelege de la sine că prin aceasta nu vrem cîtuși de puțin să spunem că problema înlocuirii școlii de castă cu școala de clasă și a îmbunătățirii acesteia n-ar prezenta nici o importanță sau ar fi indiferentă pentru clasele care nu beneficiază și nu pot beneficia de școala medie : dimpotrivă, această problemă nu le este indiferentă nici lor, pentru că sistemul stărilor, atît în viață cît și în școală, le apasă cu o deosebită greutate, pentru că înlocuirea școlii de castă prin școala de clasă nu este decît una dintre verigile procesului de europenizare generală și multilaterală a Rusiei. Vrem să arătăm doar cum a denaturat lucrurile d-l Iujakov și cum punctul lui de vedere, chipurile, „larg“ este în realitate incomparabil inferior pînă și punctului de vedere burghez în această problemă. Apropo de spiritul burghez. Iată că d-l A. Manuilov nu poate să înțeleagă în ruptul capului de ce P. B. Struve, care a caracterizat cu atîta precizie unilateralitatea concepțiilor lui Schulze-Găvernitz, „propagă“ totuși „ideile lui burgheze“ („Russkoe Bogatstvo“ nr. 11, pag. 93). Această neînțelegere din partea d-lui A. Manuilov se datorește în întregime și exclusiv faptului că dînsul nu înțelege nu numai concepțiile fundamentale ale „discipolilor“ ruși, dar nici pe acelea ale tuturor discipolilor din Europa occidentală, și nu numai pe ale discipolilor, dar nici pe ale învățătorului lor. Sau poate că d-l Manuilov vrea să conteste că din categoria concepțiilor fundamentale ale

„învățătorului“, care străbat ca un fir roșu întreaga lui activitate teoretică, literară și practică, face parte și ostilitatea lui categorică împotriva amatorilor de „puncte de vedere largi“, care caută să estompeze prin frazeologia lor dulceagă împărțirea în clase a societății contemporane? că din categoria concepțiilor lui fundamentale face parte și recunoașterea hotărâtă a caracterului progresist al „ideilor burgheze“ fățișe și consecvente și preferința lui pentru aceste idei față de acelea ale Kleinbürger-ilor care doresc să frâneze și să țină în loc capitalismul? Dacă toate acestea nu-i sînt destul de limpezi d-lui Manuilov, atunci să reflecteze măcar asupra scrierilor d-lui Iujakov, colegul său de revistă. Să-și închipuie că, în chestiunea care ne interesează în momentul de față, vedem alături de d-l Iujakov pe un reprezentant fățiș și consecvent al „ideilor burgheze“, care apără tocmai caracterul de clasă al școlii moderne, încercînd să demonstreze că acesta este cel mai bun lucru pe care ni-l putem închipui și căutînd să elimine cu totul școala de castă și să facă în așa fel ca școala de clasă să devină cît mai accesibilă (în sensul arătat de noi mai sus). La drept vorbind, asemenea idei ar fi incomparabil superioare celor enunțate de dînsul; atenția ar fi îndreptată spre nevoile reale ale școlii moderne, și anume spre înlăturarea închistării ei de castă, iar nu asupra dezlînatului „punct de vedere larg“ al unui Kleinbürger. O elucidare și o susținere fățișă a caracterului unilateral al școlii moderne ar oferi o justă caracterizare a realității și, prin însăși unilateralitatea ei, ar lumina conștiința celeilalte părți*. Dar „amplele“ perorații ale d-lui Iujakov nu fac altceva decît să pervertească conștiința socială. În sfîrșit, aspectul practic al problemei..., dar

* Ne dăm perfect de bine seama cît de greu este pentru colaboratorii revistei „Russkoe Bogatstvo“ să înțeleagă un asemenea argument. Această greutate se datorește, iarăși, faptului că ei nu-i înțeleg nu numai pe „discipoli“, dar nici pe „învățător“.

Iată, de pildă, cum a încercat să dovedească unul dintre „învățători“, încă din 1845, folosul pe care l-ar avea muncitorii englezi de pe urma abolirii legilor cerealelor. În urma acestei aboliri, scria el, fermierii devin „liberali, adică burghezi conștiinți“, și această creștere a conștiinței unei părți duce în mod necesar la o creștere similară a conștiinței celeilalte părți (*Fr. Engels*, „The condition of the working class in England in 1844“ („Situația clasei muncitoare din Anglia în 1844“). New York, 1887, pag. 179¹⁵⁰.) Atunci de ce dv., domnilor colaboratori ai revistei „Russkoe Bogatstvo“, doar faceți reverențe în fața „învățătorilor“ și nu-i denunțați că „propagă idei burgheze“?

nici d-l Iujakov nu iese cu nici o iotă din cadrul școlii de clasă, și nu numai în acest articol, dar nici în „utopia“ sa, la care trecem acum.

III

Articolul d-lui Iujakov în care e analizată „problema învățămîntului general“ (vezi titlul cărții) e intitulat „O utopie culturală. Plan pentru introducerea învățămîntului secundar general și obligatoriu“. Chiar din titlu se vede că acest articol, extrem de instructiv, al d-lui Iujakov promite mult de tot. În realitate însă „utopia“ d-sale promite incomparabil mai mult. „În nici un caz mai puțin, dragi cititori, și fără a face vreo concesie sau vreun compromis... — așa își începe dînsul articolul său. — Un învățămînt liceal complet pentru întreaga populație de ambele sexe, obligatoriu pentru toți și fără nici un fel de cheltuieli din partea statului, a zemstvei sau a poporului — iată marea mea utopie culturală!“ (201). Bunul domn Iujakov, pe cît se vede, crede că miezul acestei probleme constă în „cheltuieli“; în aceeași pagină el repetă încă o dată că învățămîntul elementar general cere cheltuieli, în timp ce învățămîntul secundar general, după „planul“ întocmit de dînsul, nu cere nici o cheltuială. Și nu numai că planul lui nu cere nici o cheltuială, dar promite mult mai mult decît un învățămînt secundar pentru întregul popor. Pentru a arăta în toată amploarea sa tot ce ne promite colaboratorul revistei „Russkoe Bogatstvo“, trebuie să anticipăm și să cităm propriile lui exclamații triumfătoare, prilejuite de expunerea întregului plan, pe care și-l admiră atît de mult. Acest plan constă în îmbinarea învățămîntului liceal cu munca productivă a „liceenilor“, care se întrețin singuri : „...Cultivarea unei parcele de pămînt... asigură o hrană abundentă, gustoasă și sănătoasă întregii tinere generații, de la naștere și pînă la terminarea studiilor liceale, precum și hrana tineretului care rambursează prin muncă costul învățaturii (despre această instituție a Zukunftsstaat-ului * d-lui

* — statul viitorului. — *Nota trad.*

Iujakov vom vorbi mai amănunțit în cele ce urmează), și hrana întregului personal : a administratorilor, profesorilor și intendenților. Totodată, ei mai sînt asigurați cu încălțăminte și cu confecționarea hainelor. În afară de aceasta, din parcela menționată se mai obține o sumă de 20.000 de ruble, dintre care 15.000 de ruble din prisosul de lapte și de grîu de primăvară... și aproape 5.000 din vînzarea pieilor, a părului de porc, a fulgilor și a altor produse auxiliare“ (216). Gîndește-te numai, cititorule, aici este vorba de întreținerea *întregii* generații tinere pînă la terminarea liceului, adică pînă la vîrsta de 21–25 de ani (pag. 203)! Dar asta înseamnă întreținerea a *jumătate* din întreaga populație a țării *. Întreținere și instrucțiune pentru zeci de milioane de locuitori, – dar asta e o adevărată „organizare a muncii“ ! Se vede treaba că d-l Iujakov s-a supărat foc pe oamenii răi care afirmă că proiectele de „organizare a muncii“ întocmite de narodnici nu sînt altceva decît o frazeologie goală a unor flecari găunoși și s-a hotărît să-i dea gata pe acești oameni răi, prin publicarea întregului „plan“ al unei asemenea „organizări a muncii“ care e realizabilă „fără nici o cheltuială“... Dar asta încă nu-i totul : „...Pe parcurs am procedat la o extindere a misiunii propuse, am trecut asupra acestei organizații și sarcina de a întreține întreaga populație infantilă ; am avut grijă să asigurăm tinerilor, după terminarea studiilor, o zestre destul de însemnată pentru cineva de la sat ; am găsit posibilitatea de a prevedea pe seama acelorași fonduri, pentru fiecare liceu, adică pentru fiecare plasă, cîte un medic, un veterinar, un agronom și un grădinar cu studii speciale, un tehnolog și cel puțin șase meșteri (care vor contribui la dezvoltarea culturii și vor satisface cerințele respective ale întregii regiuni)... Și toate aceste sarcini vor putea fi îndeplinite sub raport financiar și economic o dată cu realizarea planului nostru...“ **.

Cum o să fie făcute acum de rușine gurile rele care spuneau că faimosul „noi“ al narodnicilor este un „necunoscut misterios“, un evreu cu

* În ce privește compoziția după vîrstă a populației în Rusia, după Buneakovski, revin la 1.000 de locuitori 485 în vîrstă pînă la 20 de ani și 576 în vîrstă pînă la 25 de ani.

** Pag. 237. În ambele locuri punctele de suspensie semnificative din această tiradă aparțin d-lui Iujakov. Noi nu ne-am fi încumetat să omitterem aici nici măcar o literă.

două tichii etc. ! Ce calomnie nedemnă ! De acum înainte va fi de ajuns să invoci „planul“ d-lui Iujakov pentru a dovedi atotputernicia acestor „noi“ și posibilitatea de realizare a proiectelor „noastre“.

Dar poate că cititorul are vreo îndoială în ce privește cuvintele : posibilitatea de realizare. Poate va spune că, dînd operei sale denumirea de utopie, d-l Iujakov a și înlăturat prin aceasta problema posibilității de realizare. Așa ar fi fost dacă n-ar fi făcut el însuși unele rezerve, extrem de importante, în legătură cu cuvîntul „utopie“, dacă n-ar fi stăruit de atîtea ori, în cursul expunerii sale, asupra posibilității de realizare a planului său. „Am curajul să cred – declară el chiar la începutul articolului – că un asemenea învățămînt secundar general numai la prima vedere pare o utopie“ (201)... Ce mai vreți ?... „Am chiar curajul să afirm că un asemenea învățămînt pentru întreaga populație e un lucru mult mai realizabil decît învățămîntul elementar general, care a fost realizat, totuși, în Germania, Franța, Anglia, Statele Unite și e pe cale de a fi realizat în unele gubernii din Rusia“ (201). D-l Iujakov este pînă într-atîta de convins de posibilitatea acestei realizări a planului său (este evident că, după cele spuse mai sus, expresia „plan“ este mai justă decît „utopie“), încît la elaborarea acestui plan nu neglijează nici cele mai mici „amănunte practice“, menținînd în mod intenționat, de pildă, sistemul celor două licee, de băieți și de fete, din respect pentru „prejudicata, care domnește pe continentul european, împotriva școlilor mixte“, subliniînd în mod stăruitor că planul său „permite respectarea programelor de învățămînt stabilite pentru liceele de băieți și de fete, prevede mai multe lecții și, prin urmare, o retribuție mai mare pentru corpul didactic...“. „Toate acestea au o importanță destul de mare atunci cînd există dorința de a nu te mărgini doar la o experiență, ci de a realiza într-adevăr învățămîntul general“ (205–206). Au fost pe lumea asta mulți utopiști care au rivalizat prin farmecul și armonia utopiilor lor, dar este îndoielnic să se fi găsit printre ei măcar unul care să fi fost atît de atent la „planurile de învățămînt statornicite“ și la retribuirea corpului didactic. Avem convingerea că, mult timp de acum înainte, posteri-

tatea îl va da pe d-l Iujakov ca exemplu de „utopist“ cu adevărat practic și serios.

Este evident că, date fiind aceste promisiuni ale autorului, planul său de învățământ general merită să fie analizat cu toată atenția.

IV

Principiul de la care pornește d-l Iujakov este că liceul trebuie să fie în același timp și o gospodărie agricolă, că el trebuie să-și asigure existența prin munca elevilor săi în cursul verii. Aceasta este ideea fundamentală a planului său. „Că această idee este justă, nimeni nu s-ar putea îndoi“ (237), consideră d-l Iujakov. Sîntem și noi de acord cu el că aici există într-adevăr o idee justă, numai că ea nu poate fi pusă în legătură cu „liceele“ sau cu posibilitatea liceelor „de a-și acoperi cheltuielile“ prin munca elevilor. Această idee justă se reduce la afirmația că nu se poate vorbi de un ideal de societate viitoare care să nu îmbine învățătura cu munca productivă a tinerei generații : nici învățătura și studiile fără muncă productivă și nici munca productivă fără învățătură și studii, făcute paralel, n-ar putea fi ridicate la înălțimea cerută de actualul nivel al tehnicii și al cunoștințelor științifice. Această idee a fost exprimată încă de marii utopiști din trecut : ea este pe de-a-ntregul împărtășită și de „discipoli“, care, de altfel, tocmai din această cauză nu se pronunță, în principiu, împotriva muncii femeilor și adolescenților în industrie, considerînd drept reacționare încercările de a interzice cu desăvîrșire această muncă, și stăruie doar ca ea să fie efectuată în condiții perfect igienice. Degeaba recurge deci d-l Iujakov la expresii de felul : „Am vrut să dau doar o idee“ (237)... Această idee a fost dată de mult și (pînă la proba contrară) ne vine greu să credem că s-ar putea ca ea să nu-i fie cunoscută d-lui Iujakov. Colaboratorul revistei „Russkoe Bogatstvo“ a vrut să ne ofere și ne-a oferit pentru *realizarea* acestei idei un *plan* absolut independent. Numai în această privință trebuie să-l considerăm original, dar în cazul de față originalitatea lui ajunge pînă la... coloanele lui Hercule ¹⁵¹.

Pentru a îmbina munca productivă generală cu învățămîntul general, este, desigur, necesar să se impună *tuturor* obligația de a participa la munca productivă. S-ar părea că acest lucru este de la sine înțeles. — Realitatea arată însă că lucrurile nu stau tocmai așa. „Narodnicul“ nostru rezolvă această problemă în sensul că obligativitatea muncii fizice trebuie să fie într-adevăr stabilită ca un principiu general, *dar în nici un caz pentru toți, ci numai pentru cei săraci.*

Cititorii noștri vor crede, poate, că glumim. Zău că nu glumim !

„Liceele pur orășenești pentru oamenii înstăriți care sînt dispuși să achite în bani costul integral al învățaturii s-ar putea menține la tipul lor actual“ (229). La pag. 231 cei „înstăriți“ sînt, în general, direct încadrați în „categoriile de populație“ care sînt exceptate de la obligativitatea învățămîntului în „liceele agricole“. Prin urmare, munca productivă obligatorie nu este, la narodnicul nostru, o condiție pentru dezvoltarea generală și multilaterală a omului, ci o simplă taxă școlară. Tocmai așa, și nu altfel. Încă de la începutul articolului său, dînsul analizează problema muncitorilor necesari pentru liceul agricol în cursul iernii. Cel mai „logic“ i se pare următorul procedeu pentru asigurarea liceului cu muncitori în cursul iernii. Elevii claselor inferioare nu muncesc și, prin urmare, beneficiază de întreținere și de învățatură gratuită, neplătind nimic pentru cheltuielile făcute de liceu. „Dacă așa stau lucrurile, nu este oare o obligație directă pentru elev să compenseze prin muncă aceste cheltuieli după absolvirea liceului ? Această obligație, minuțios chibzuită și hotărît stabilită pentru toți *cei ce nu pot să achite costul învățaturii*, va furniza gospodăriei liceului contingentul necesar de muncitori în cursul iernii și un contingent suplimentar de muncitori în cursul verii... Sub raport teoretic, acest lucru este foarte simplu, lesne de înțeles și absolut incontestabil“ (205, subliniat de noi). Într-adevăr, ce poate fi „mai simplu“ ? Dacă ai bani, plătești, iar dacă n-ai, muncești ! — orice băcan va fi de acord că acest lucru e foarte „lesne de înțeles“. Și pe deasupra e extrem de practic ! — Numai... numai că nu înțeleg ce rost are aici „utopia“ ? Și de ce murdărește d-l Iujakov cu asemenea planuri măreața

idee fundamentală pe care a vrut s-o pună la baza utopiei sale?

Plata prin muncă efectuată de elevii săraci stă la baza întregului plan al d-lui Iujakov. Dînsul mai admite, ce-i drept, și o altă metodă de achiziționare a muncitorilor în cursul iernii, angajarea *, dar o pune pe planul al doilea. Munca însă este obligatorie pe timp de trei ani (iar în caz de nevoie, chiar pe timp de patru ani) pentru toți aceia care nu fac serviciul militar, adică pentru $\frac{2}{3}$ din numărul elevilor și pentru toate fetele. „Numai acest sistem, declară dînsul fără ocol, ne oferă cheia pentru rezolvarea problemei învățămîntului general, subliniem : nu a învățămîntului elementar, ci a celui secundar“ (207-208). „Un mic contingent de muncitori permanenți, care au rămas definitiv pe lîngă liceu și care i s-au asociat (1?), va completa aceste brațe de muncă ale gospodăriei liceale. Acestea sînt brațe de muncă virtuale și nicidecum utopice ale liceului nostru agricol“ (208). Se înțelege că și celelalte munci – puține sînt ele într-o gospodărie ? – vor fi făcute tot de ei : „Un personal suplimentar pe lîngă bucătari și spălătorese, precum și secretarii, pot fi aleși cu ușurință dintre muncitorii cu termen de trei ani, absolvenți ai liceului“ (209). Liceul va avea nevoie și de meșteri : croitori, cizmari, tîmplari etc. Desigur că li se vor putea „atașa ca ajutoare la muncă tineri din rîndurile celor ce rambursează costul învățaturii muncind timp de trei ani“ (210).

Și ce vor primi pentru munca lor acești muncitori agricoli (sau elevi agricoli ? căci nici nu știu cum să le mai zic) ? Ei vor primi tot ce le este necesar pentru existență, „o hrană abundentă și gustoasă“. D-l Iujakov calculează toate acestea cu precizie, luînd drept bază normele de alimente „care se dau de obicei unui muncitor agricol“. Ce-i drept, el nu propune ca licenii să fie hrăniți în felul acesta (210), dar menține totuși aceste norme, pentru că ei vor mai strînge

---

* „O gospodărie liceală condusă de un gospodar cu studii speciale și cu experiență, în care au fost introduse toate perfecționările și care dispune de un contingent de muncitori pricepuți și instruiți, trebuie să fie rentabilă și să justifice angajarea unui contingent necesar de muncitori, dintre care unul, mai merituos (sic!), ar putea fi asociați la beneficii. Într-o măsură oarecare ar și trebui, probabil, să se practice acest procedeu mai cu seamă față de elementele lipsite de pămînt care au absolvit cursurile acestui liceu“ (204).

doar de pe pământul lor cartofi, mazăre, linte, vor semăna cîneapă și floarea-soarelui pentru ulei, apoi vor mai primi cîte 200 de grame de carne în zilele de dulce și două pahare de lapte. Să nu crezi, cititorule, că d-l Iujakov a atins această chestiune doar în treacăt, că a enumerat toate acestea doar ca să dea un exemplu. Nu, el a calculat totul cu precizie, atît numărul vițelilor, al mînzaților și al junincilor cît și întreținerea bolnavilor și hrana pentru păsări. El n-a uitat nici lăturile de la bucătărie, nici măruntaiele, nici cojile de zarzavat (212). N-a omis nimic. Apoi, la liceu îmbrăcămintea și încălțămîntea pot fi confecționate prin mijloace proprii. „Dar țesăturile de bumbac pentru rufăria de corp, pentru cearcefuri și pentru fețe de masă, precum și pentru îmbrăcămintea de vară, stofa mai groasă pentru haine de iarnă și blănurile, fie ele și de oaie, pentru paltoane de iarnă vor trebui, desigur, cumpărate. E de la sine înțeles că întregul personal didactic și funcționarii, împreună cu familiile lor, trebuie să-și asigure singuri materialele necesare, deși li s-ar putea da dreptul să se folosească de ateliere. În realitate însă, pentru elevii și muncitorii care urmează să muncească timp de trei ani, această cheltuială poate fi stabilită, fără prea multă restrîngere, la vreo 50 de ruble anual sau la aproximativ 60.000 de ruble pe an pentru întreaga instituție“ (213).

Spiritul practic al narodnicului nostru începe pur și simplu să ne înduioșeze. Închipuiți-vă numai : „noi“, „societatea“, introducem o organizare atît de grandioasă a muncii, oferim poporului învățămîntul secundar general, și toate acestea fără nici un fel de cheltuieli și cu realizări morale de-a dreptul uriașe ! Ce lecție minunată vor primi muncitorii „noștri“ agricoli de astăzi, care, cu toată ignoranța, obrăznicia și sălbăticia lor, refuză să muncească pentru mai puțin de 61 de ruble pe an, cu întreținerea asigurată de stăpîn *, - cînd vor vedea cum niște muncitori agricoli cu știință de carte, cum sînt cei de la liceu, muncesc pentru 50 de ruble

* După datele publicate de departamentul agriculturii și al industriei agricole, în Rusia europeană salariul mediu al muncitorului agricol angajat cu anul (în decursul deceniului 1881—1891) este de 61 de ruble și 29 de copeici, plus întreținerea, evaluată la 46 de ruble.

pe an ! Putem fi siguri că pînă și Korobocika¹⁵² o să fie acum de acord cu d-l Iujakov că bazele teoretice ale planului său sînt foarte „lesne de înțeles“.

V

Dar cum va fi condusă gospodăria unui liceu, cum va fi el administrat ? După cum am văzut, gospodăria va fi mixtă : în parte naturală, în parte bănească. D-l Iujakov, bineînțeles, dă indicații foarte amănunțite în această problemă importantă. La pag. 216 el apreciază, pe bază de calcule precise, pe diferite articole, că fiecare liceu va avea nevoie de 160.000–170.000 de ruble, așa că pentru toate cele 15.000–20.000 de licee va fi nevoie de vreo 3 miliarde de ruble. Se înțelege că se vor vinde produse agricole, de pe care se vor încasa bani. Autorul nostru însă este atît de prevăzător, încît ține seama și de condițiile generale ale economiei capitaliste moderne, bazată pe producția de mărfuri : „Liceele situate în apropierea orașelor sau a stațiilor de cale ferată, pe linii mai apropiate de marile centre, ar trebui să fie cu totul de alt tip. Grădinăritul, pomicultura, producția de lapte și meseriile pot pe deplin înlocui aici cultura cerealelor“ (228). Înseamnă că se va face comerț, nu glumă. Autorul însă nu ne arată cine se va ocupa cu comerțul. E de presupus că consiliile pedagogice ale liceelor vor deveni într-o oarecare măsură și consilii comerciale. – Scepticii ar vrea, probabil, să știe ce se va întîmpla dacă liceele vor da faliment și dacă, în general, vor fi în stare să se ocupe cu comerțul ? – Dar se înțelege că toate acestea n-ar fi decît simple șicane ; dacă astăzi comerțul este practicat de negustori lipsiți de orice cultură, putem să ne îndoim de succesul pe care-l va obține el cînd va deveni o îndeletnicire a reprezentanților intelectualității noastre ?

Pentru gospodăria lor, liceele vor avea, firește, nevoie de pămînt. D-l Iujakov scrie : „Cred... că, dacă acestei idei i-ar fi sortit să fie supusă la o probă practică, primele licee agricole de acest fel ar trebui să primească pentru experiență terenuri cu o suprafață de 6.000–7.000 de desetine“ (228). La o populație de 109.000.000 de locuitori – 20.000 de licee

– ar fi nevoie de circa 100.000.000 de deseatine, dar nu trebuie să uităm că dintre ei numai 80.000.000 se îndeletnicesc cu munca agricolă. „Și numai copiii lor trebuie să fie primiți în liceele agricole“. Pe urmă, mai trebuie scoși încă vreo 8.000.000 de locuitori din diversele categorii ale populației *, așa că rămân doar 72.000.000, pentru care e nevoie doar de 60.000.000–72.000.000 de deseatine. „Și asta, desigur, e mult“ (231), dar acest lucru nu-l pune în încurcătură pe d-l Iujakov. Statul, după cum se știe, are mult pământ, numai că acesta nu are o poziție tocmai potrivită. „Astfel, în Polesia de nord sînt 127.600.000 de deseatine, și aici, aplicînd – unde e nevoie – mai ales sistemul schimbului între pămînturile particularilor, sau chiar ale țărănilor, și cele ale statului, pentru ca cele dintii să fie acordate școlilor, n-ar fi, probabil, greu ca liceele noastre agricole să fie înzestrate cu pământ în mod gratuit. Tot atît de bine se prezintă lucrurile“... și în sud-est (231). Hm... „bine“ ! să fie trimiși atunci în gubernia Arhanghelsk ! – E adevărat că pînă acum această gubernie a servit mai mult ca loc de deportare și că acolo pădurile statului, în marea lor majoritate, nu sînt nici măcar „amenajate“, dar asta n-are nici o importanță. De îndată ce vor fi trimiși acolo liceeni cu profesori instruiți, vor defrișa toate aceste păduri, vor curăța terenul și-l vor cultiva !

Cît despre regiunea centrală, aici s-ar putea aranja răscumpărarea pămîntului, căci nu-i nevoie decît de vreo 80.000.000 de deseatine. Să se emită „obligații garantate“, iar vîrsămintele în contul lor să fie trecute, bineînțeles,

---

* Iată lista completă a acestor categorii de fericiți care sînt scutiți de obligația de a se înscrie la licee agricole: „cei înstăriți, cei din casele de corecție, fetele mahomedane, persoanele sărace aparținînd minorităților naționale, sectanții fanatici, orbii, surdomuții, idioții, alienații, bolnavii de boli cronice sau molipsitoare, criminalii“ (231). Cînd am citit această listă, mi s-a strîns inima de durere: dumnezeule – ne-am gîndit noi – vom izbuti să trecem în categoria celor scutiți măcar pe apropiații noștri ? ! – Să-l trecem în categoria întâi, n-o să ne permită, probabil, finanțele ! Poate vom izbuti totuși, recurgînd la un șiretlic, să trecem sexul feminin în categoria fetelor mahomedane, dar ce ne facem cu cel masculin ? Singura noastră speranță este în categoria a 3-a. După cum se știe, d-l Mihailovski, care colaborează cu d-l Iujakov la aceeași revistă, l-a și trecut pur și simplu pe P. B. Struve în categoria minorităților naționale. Poate că va binevoi să ne treacă și pe noi toți măcar în categoria „persoanelor sărace aparținînd minorităților naționale“, pentru a scăpa astfel pe apropiații noștri de obligația de a se înscrie în liceele agricole !

„asupra liceelor care au primit loturi gratuite“ (232), și totul o să fie în ordine ! D-l Iujakov ne asigură că nu este cazul să ne speriem de „caracterul grandios al operației financiare. Ea nu este o himeră sau o utopie“ (232). Va fi, „în fond, o ipotecă perfect asigurată“. Cum să nu fie asigurată ! Numai că, repetăm, ce rost are aici „utopia“ ? Și crede, într-adevăr, d-l Iujakov că țaranii noștri sînt atît de îndobitociți și de înapoiți încît să accepte aplicarea unui asemenea plan ?? Să plătească ratele de răscumpărare pentru pămînt, „să achite vărsămintele în contul împrumutului pentru un început de amenajare“*, să întrețină, vedeți dv., tot liceul și să plătească salariile tuturor profesorilor, iar pe deasupra să mai și muncească pentru toate acestea (adică pentru că școala a angajat profesori plătiți ?) cîte trei anișori ! N-ar fi prea mult, luminate d-le „narodnic“ ? V-ați gîndit, atunci cînd în 1897 ați reeditat scrierea dv. apărută în 1895 în revista „Russkoe Bogatstvo“, unde vă duce dragostea asta pentru tot felul de operații financiare și răscumpărări care e proprie tuturor narodnicilor ? După cum vă amintiți, ni s-a promis învățămîntul general „fără nici un fel de cheltuieli din partea statului, a zemstvelor și a poporului“. Și, într-adevăr, genialul nostru specialist în materie de finanțe nu cere nici o rublă statului sau zemstvelor. Dar „poporului“ ? Sau, ca să ne exprimăm mai precis, *țăranilor lipsiți de mijloace* ? ** Pe banii lor se cumpără pămîntul și se organizează liceele (pentru că ei plătesc dobînzile și ratele de amortizare la capitalurile folosite în acest scop) și tot ei plătesc pe profesori și întrețin toate liceele. Totodată ei rambursează prin muncă și costul învățaturii. Și pentru ce ? Pentru că, răspunde implacabilul nostru specialist, în clasele inferioare liceenii n-au plătit pentru învățatura și întreținerea lor (204). Dar, în primul rînd, în categoria celor ce nu muncesc din cauza vîrstei au fost trecuți numai „cei din clasele pregătitoare și din primele două clase din liceu“ (206), după care urmează numai decît semimuncitorii. Iar în al doilea rînd acești copii, precum se știe, sînt întreținuți de frații lor mai mari, care, în plus,

* Pag. 216. Cîte 10.000 de ruble de fiecare liceu.

** Pentru că, după cum se știe, cei înstăriți sînt scutiți. Chiar d-nul Iujakov prevede că „și din rîndurile populației agricole un procent oarecare va prefera să-și trimită copiii la școlile secundare orașenești cu plată“ (230). Nici că s-ar putea altfel !

plătesc și profesorilor pentru instruirea celor mici. Nu, d-le Iujakov, un asemenea plan nu numai acum, dar și pe vremea lui Arakceev¹⁵³ ar fi fost cu totul *irealizabil*, pentru că aici nu este vorba de altceva decât de o „utopie“ *iobăgistă*.

Cît despre administrarea liceelor, ea constituie un capitol asupra căruia d-l Iujakov ne prezintă prea puține date. E drept că el a stabilit cu precizie personalul didactic și a fixat tuturora salarii „relativ mici“ (căci ei primesc locuință și beneficiază de întreținerea copiilor și de „plata pe jumătate a cheltuielilor pentru îmbrăcăminte“). Vă închipuiți, poate, că le-a fixat cîte 50 de ruble pe an? Nu atît, ci ceva mai mult : „directorului, directoarei și agronomului-șef cîte 2.400, iar inspectorului“ etc. – în funcție de grad, coborînd, pe scara ierarhică, pînă la 200 de ruble pentru funcționarii inferiori (214). Precum vedeți, aceasta e o carieră destul de bună pentru reprezentanții societății culte care au „preferat“ liceului agricol școala urbană la care se percep taxe ! Observați această „plată pe jumătate a cheltuielilor pentru îmbrăcăminte“, care este asigurată d-lor profesori ; potrivit planului narodnicului nostru, ei (după cum am văzut) se vor folosi de ateliere, adică vor da „liceenilor“ să le repare și să le coasă hainele. Nu-i așa că d-l Iujakov are multă grijă... de d-nii profesori ? De altfel dînsul are grijă și de „liceeni“, așa cum un bun gospodar are grijă de vitele sale : să le hrănească, să le adape, să le adăpostească și... să le împerecheze. Ascultați numai :

„Dacă... vor fi permise căsătoriile între tinerii care, după absolvirea cursurilor, vor rămîne pe lîngă liceu timp de trei ani..., această ședere va fi mult mai puțin împovărătoare decât serviciul militar“ (207). „Dacă vor fi permise căsătoriile“ !! Prin urmare, s-ar putea să nu fie permise ? Dar pentru asta e nevoie de o lege nouă, stimate d-le progresist, de o lege care să *îngrădească* drepturile civile ale *țărănilor*. Dar poate să mai mire pe cineva o asemenea „scăpare“ (?) a d-lui Iujakov dacă în toată „utopia“ sa, atunci cînd a analizat în modul cel mai amănunțit problema salariilor profesorilor, a rambursării prin muncă de către liceeni a costului învățaturii etc., dînsul nu și-a adus aminte nici măcar o dată că n-ar fi păcat, cel puțin în „utopie“, să acorde „elevilor“ unele drepturi de administrare a „liceului“ și a

gospodăriei, căci ei sînt doar aceia care întrețin întreaga instituție și absolvă cursurile ei la vîrsta de 23-25 de ani, și nu sînt numai „liceeni“, ci și *cețățeni*. Acest amănunt narodnicul nostru l-a uitat cu desăvîrșire! În schimb a analizat cu multă atenție problema „elevilor“ cu purtare proastă. „Un al patrulea tip (de licee) ar trebui creat pentru elevii eliminați din liceele obișnuite, din pricina proastei lor purtări. Dacă oblige întreaga generație tînăra să urmeze o școală medie, ar fi nerațional să scutești pe cineva de o asemenea obligație pentru motivul că are o purtare proastă. Pentru cei din clasele superioare, o asemenea excepție ar putea constitui o ispită și o încurajare la purtare proastă. (Zău că așa ceva stă tipărit la pag. 229 !). Înființarea de licee speciale pentru cei eliminați din pricina proastei lor purtări ar fi o completare logică a întregului sistem“. Ele s-ar numi „licee de corecție“ (230).

Nu-i așa că-i minunată această „utopie culturală“ gen rusesc, cu licee de corecție pentru răufăcătorii care s-ar lăsa, poate, „ispitiți“ de perspectiva de „a fi scutiți“... de învățatură ! ?

VI

Cititorii noștri își amintesc, poate, de un proiect de conducere a industriei care a fost caracterizat, pe bună dreptate, ca o renaștere a mercantilismului¹⁵⁴, ca un proiect de „organizare burgheză-birocratică-socialistă a industriei naționale“¹⁵⁵ (pag. 238). Pentru a caracteriza „planul“ d-lui Iujakov sîntem nevoiți să folosim un termen și mai complicat. Sîntem nevoiți să dăm acestui plan denumirea de experiment *iobăgist-birocratic-burghez-socialist*. E un termen destul de greoi, cu patru etaje, dar ce vreți să facem ? Doar și planul e destul de greoi. În schimb, acest termen redă *exact* toate trăsăturile caracteristice ale „utopiei“ d-lui Iujakov. Să începem analiza de la etajul al patrulea. „Una din principalele caracteristici ale noțiunii *științifice* de socialism este reglementarea producției sociale potrivit unui plan dinainte stabilit“, spune, pe bună dreptate, autorul citat de

noi mai sus *. În „utopie“ există această caracteristică, deoarece gospodăria a zeci de milioane de muncitori se organizează dinainte, potrivit unui plan comun. Caracterul burghez al utopiei este în afară de orice îndoială : în primul rând, pentru că școala secundară, potrivit „planului“ d-lui Iujakov, *rămîne o școală de clasă*. Și aceasta după toate frazele grandilocvente debitate de d-l Iujakov în primul său articol „împotriva“ școlii de clasă !! Pentru cei înstăriți o școală, pentru cei lipsiți de mijloace alta ; dacă ai bani, plătește pentru învățătură ; dacă n-ai, muncește. Mai mult decît atît : pentru cei înstăriți a fost lăsat, după cum am văzut, „tipul actual“. În școlile secundare de astăzi, de pildă în acelea ale ministerului învățămîntului public, taxele școlare nu acoperă decît 28,7% din suma totală a cheltuielilor, 40% provin din vistieria statului, 21,8% din subvențiile acordate de diferite persoane, instituții și societăți, 3,1% din dobînda la capital, iar 6,4% din alte surse („Forțele de producție“, secțiunea a XIX-a, pag. 35). Prin urmare, d-l Iujakov *a accentuat și mai mult* caracterul de clasă al școlii medii față de ceea ce este astăzi : potrivit „planului“ său, cei înstăriți vor plăti numai 28,7% din cheltuielile pentru învățătură, iar cei săraci *întregul* cost al învățaturii, prestînd în afară de aceasta și diferite munci ! Nu-i rău pentru o utopie „narodnicistă“ ! În al doilea rând, planul prevede angajarea de către liceu a unor muncitori pentru perioada de iarnă, mai cu seamă din rîndul țăranilor lipsiți de pămînt. În al treilea rînd, continuă să se mențină opoziția dintre oraș și sat, această bază a diviziunii sociale a muncii. Din moment ce d-l Iujakov introduce organizarea muncii sociale potrivit unui plan dinainte stabilit, din moment ce scrie o „utopie“ despre îmbinarea învățămîntului cu munca productivă, menținerea acestei opoziții este o absurditate care arată că autorul nostru habar n-are de chestiunea pe care se apucă s-o analizeze. Nu numai „învățătorii“ discipolilor de astăzi au scris împotriva acestei absurdități, dar și vechii utopiști și chiar marele nostru utopist rus¹⁵⁶. Dar d-lui Iujakov nu-i pasă de așa ceva ! În al patrulea rînd – și acesta este cel

* „Novoe Slovo“. Aprilie 1897. Cronica internă.

mai temeinic motiv pentru a califica drept burgheză „utopia“ lui – *alături* de încercarea de a organiza producția socială potrivit unui plan dinainte stabilit este menținută și producția de mărfuri. Liceele produc *pentru piață*. Prin urmare, producția socială va fi guvernată de legile pieței, cărora vor trebui să li se supună și „liceele“ ! D-lui Iujakov nu-i pasă de acest lucru ! Dar de unde ați scos voi, ar putea să ne obiecteze dînsul, că producția va fi guvernată de nu știu ce legi ale pieței ? Toate astea sînt prostii ! Producția nu va fi guvernată de legile pieței, ci de dispozițiile d-lor directori ai liceelor agricole. Voilà tout *. – Despre organizarea pur birocratică a liceelor utopice ale d-lui Iujakov am mai vorbit. Ne permitem să sperăm că „Utopia culturală“ va face un serviciu util publicului cititor rus, arătîndu-i cît de profund este „democratismul“ narodnicilor de astăzi. – Trăsătura iobăgîstă a „planului“ d-lui Iujakov constă în rambursarea prin muncă a costului învățaturii de către cei lipsiți de mijloace. Dacă un proiect de acest gen ar fi fost scris de un burghez consecvent, el n-ar fi avut nici primul, nici cel de-al doilea etaj și ar fi fost incomparabil superior unei asemenea utopii narodnice și incomparabil mai folositor decît ea. Munca în dijmă constituie esența economică a orînduirii feudale. În orînduirea capitalistă, un om sărac trebuie să-și vîndă forța de muncă pentru a-și cumpăra mijloace de existență. În orînduirea feudală, un om sărac trebuie să muncească în dijmă pentru mijloacele de existență pe care le primea de la moșier. Munca în dijmă implică în mod necesar constrîngerea de a munci, pe care autorul „Capitalului“ a numit-o „*ausserökonomischer Zwang*“ ** (III, 2, 324)¹⁵⁷, implică lipsa de drepturi depline pentru dijmaș. De aceea și în Rusia, întrucît s-a menținut și se menține munca în dijmă, o completare necesară a acesteia o constituie lipsa de drepturi civile depline pentru țaran, legarea lui de pămînt, pedepsele corporale, dreptul de a-l trimite să muncească la altul. D-l Iujakov nu înțelege această legătură dintre munca în dijmă și lipsa de drepturi depline, dar simțul omului „practic“ i-a sugerat că, în condițiile sistemului de rambursare prin muncă a chel-

* Asta-i tot. — *Nota trad.*

** — „constrîngere extraeconomică“. — *Nota trad.*

tuielilor pentru învățatură de către liceeni, nu strică să se introducă licee de corecție pentru cei ce-ar îndrăzni să se sustragă de la învățatură ; că „liceenii“-muncitori trecuți de vârsta școlară trebuie să rămână în situația unor băiețandri-elevi.

Și acum se pune întrebarea : pentru ce i-au trebuit utopistului nostru primele trei etaje ale creației sale ? Dacă ar fi lăsat numai etajul al patrulea, nimeni nu i-ar fi putut aduce nici cea mai mică obiecție, căci omul a spus chiar el deschis, din capul locului, că scrierea sa e o „utopie“ ! Dar aici l-a trădat firea lui de Kleinbürger. Pe de o parte, și „utopia“ e un lucru bun, iar pe de altă parte nici onorariile de profesor pentru domnii intelectuali nu sînt un lucru rău. Pe de o parte „fără nici un fel de cheltuieli din partea poporului“, iar pe de altă parte, stai frățioare, plătește-mi toate dobînzile, amortizează-mi întregul capital și mai muncește pentru mine timp de trei anișori pentru cheltuielile făcute cu învățatura. Pe de o parte declamații sforăitoare pe tema pericolului și a prejudiciilor pe care le poate aduce împărțirea în clase, iar pe de altă parte o pură „utopie“ de clasă. Tocmai aceste veșnice oscilări între vechi și nou, aceste curioase pretenții de a sări peste propriul său cap, adică de a se situa deasupra tuturor claselor, constituie esența concepțiilor despre lume ale oricărui Kleinbürger.

★

★ ★

Ți-e cunoscută, cititorule, scrierea „Agricultorul rus, a d-lui Serghei Șarapov. Citeva idei despre organizarea pe baze noi a economiei în Rusia“ (Supliment gratuit la revista „Sever“¹⁵⁸ pe anul 1894), Petersburg, 1894 ? Colaboratorilor revistei „Russkoe Bogatstvo“ în general, și în special d-lui Iujakov, le-am recomanda în mod stăruitor să ia cunoștință de cuprinsul acestei scrieri. Primul ei capitol e intitulat : „Condițiile morale ale economiei ruse“. Autorul stăruie aici îndelung asupra unor idei foarte apropiate de „narodnicism“ în care este vorba de deosebirea radicală dintre Rusia și Occident, de recele calcul comercial care domină în

Occident, de totală lipsă de preocupare pentru problemele de morală pe care o manifestă patronii și muncitorii de acolo. În Rusia, dimpotrivă, datorită faptului că în 1861 s-a dat pământ țăranilor, „existența lor a căpătat cu totul alt scop decît în Occident“ (8). „Viața țăranului nostru care a primit pământ și-a dobîndit și ea un rost de sine stătător“. Într-un cuvînt, a fost sancționată producția populară, cum s-a exprimat, mult mai expresiv, d-l Nikolai-on. La noi, continuă d-l Șarapov să-și dezvolte ideea sa, moșierul are tot interesul ca țăranul să prospere, deoarece acest țăran lucrează cu inventarul său pămîntul moșierului. „În calculele lui (ale moșierului), în afară de considerațiile legate de rentabilitatea specială a întreprinderii, intră și un *element moral*, sau, mai bine zis, *psibologic*“ (12. Subliniat de autor). Și d-l Șarapov susține cu mult patos (care nu e cu nimic mai prejos de acela al d-lui Iujakov) că la noi e imposibilă existența capitalismului. La noi, în locul capitalismului este posibilă și necesară „o uniune între boier și țăran“ (titlul capitolului al II-lea al cărții d-lui Șarapov). „Economia trebuie întemeiată pe o strînsă solidaritate între boier și țăran“ (25): boierul trebuie să răspîndească cultura, iar țăranul... țăranul trebuie, firește, să muncească! Și iată că d-l Serghei Șarapov, „după multe și chinuitoare greșeli“, a realizat, în sfîrșit, pe moșia sa „această uniune între boier și țăran de care am vorbit mai sus“ (26). El a introdus un asolament rațional etc. etc., iar cu țăranii a încheiat următoarea învoială: ei primesc de la moșier pășuni, fînețe și pămînt arabil, plus semințe pentru un anumit număr de deseatine etc., și în schimb se obligă să efectueze toate muncile din gospodăria lui (să scoată bălegarul, să împrăștie fosfații, să are, să semene, să strîngă recolta, s-o ducă la „hambarul meu“, să treiere etc. etc. un anumit număr de deseatine de fiecare fel de cereale) și să mai plătească la început 600 de ruble, apoi 800, 850, 1.100 și, în sfîrșit, 1.200 de ruble (adică cu un spor în fiecare an). Achitarea acestor sume de bani se eșalonează... potrivit cu data achitării dobînzilor la Banca nobilimii (36 și urm.). Autorul, bineînțeles, este un „adept convins al obștii“ (37). Spunem „bineînțeles“ pentru că, dacă n-ar exista legi care prevăd legarea țăranilor de lotul lor de pămînt și închistarea me-

dievală a obștii țărănești, existența unor asemenea tipuri de gospodărie ar fi imposibilă. Încasarea sumelor datorate de către țărani este asigurată de d-l Șarapov prin „interdicția de a vinde fără cunoștința lui produsele recoltate, ceea ce face în mod inevitabil ca toate aceste produse să fie strinse și depozitate în hambarul său“ (36). Și fiindcă încasarea sumelor datorate de țăranii săraci este o treabă extrem de grea, d-l Șarapov a aranjat lucrurile în așa fel ca să le încaseze de la țăranii bogați : aceștia își aleg ei singuri cite un grup de țărani mai nevoiași, trec în fruntea acestui artel (38) și, fără să cricnească, achită moșierului banii, fiindcă de la țăranul sărac ei vor încasa oricum banii la vânzarea produselor (39). „Multor țărani săraci, mai ales dintre cei cu familie puțin numeroasă, le vine foarte greu să lucreze pentru mine. Ei sînt nevoiți să-și încordeze toate puterile, dar nu pot să se sustragă de la această obligație, deoarece țăranii nu primesc în cireadă vitele unui gospodar care se sustrage. Nici eu nu le primesc, fiindcă mă obligă țăranii, așa că, vrînd-nevrînd, săracul muncește. Aceasta, desigur, este în felul ei o constrîngere, dar știți care-i rezultatul ei ? Un an sau doi de arendă, și țăranul sărac își achită rămășițele de impozite datorate statului, își scoate lucrurile de la amanet, îi rămîn bani disponibili, își reclădește casa... și, cînd te uiți, vezi că a și scăpat de sărăcie“ (39). Și d-l Șarapov „spune cu mîndrie“ că țăranii „lui“ (nu o dată spune el : „țăranii mei“) prosperă, că el propagă cultura, introduce trifoiul, fosfații etc., în timp ce „țăranii singuri nu fac nimic“ (35). „Totodată, toate lucrările sînt efectuate potrivit dispozițiilor și indicațiilor date de mine. Eu aleg zilele de semănat, de scoatere a bălegarului, de cosit. În tot cursul verii, la noi aproape că se reintroduce iobăgia, afară, bineînțeles, de loviturile de pumn peste gură și de bătaia administrată în grajd“ (pag. 29).

Precum vedeți, un om cu fire deschisă cum e gospodarul Șarapov dă dovadă de ceva mai multă sinceritate decît luminatul publicist care e d-l Iujakov. Dar este oare o mare deosebire între tipul de gospodărie de pe moșia celui dintîi și cel din utopia celui de-al doilea ? Atît acolo cît și aici esențialul îl constituie plata în muncă ; acolo și aici este vorba de *constrîngere*, care se realizează fie prin presiunea

exercitată de bogătani care domină în „obște“, fie prin amenințarea de a te trimite la un liceu de corecție. – Citi-torul ne va obiecta, poate, că d-l Șarapov are în vedere numai propriul său interes, în timp ce funcționarii din utopia d-lui Iujakov au în vedere numai binele obștesc. – Să avem iertare, dar d-l Șarapov ne spune fără ocol că activitatea sa gospodărească e călăuzită de motive de ordin moral, că da jumătate din venit țăranilor etc., și noi nu sîntem în drept și nu avem nici un motiv să-l credem mai puțin decît pe d-l Iujakov, care și el, precum știm, i-a asigurat pe utopicii săi profesori cu „posturi rentabile“, care nu sînt de loc utopice. Și chiar dacă vreun alt moșier, urmînd sfatul d-lui Iujakov, va ceda pămîntul său unui liceu agricol, în-casînd de la „liceeni“ dobînzile pe care trebuie să le plă-tească Băncii nobilimii („o ipotecă perfect asigurată“, după cum se exprimă chiar d-l Iujakov), deosebirea va dispărea aproape cu desăvîrșire. Rămîne, desigur, o mare deosebire în ce privește „problemele învățămîntului“, dar spuneți-mi, pentru Dumnezeu, d-l Serghei Șarapov n-ar prefera și el să angajeze cu o simbrie de 50 de ruble niște muncitori agri-coli instruiți, în locul unora neinstructuiți cărora trebuie să le plătească 60 de ruble ?

Și dacă d-l Manuilov nu înțelege nici acum de ce disci-polii ruși (și nu numai cei ruși) consideră necesar ca în inte-resul muncii, să sprijine pe burghezii consecvenți și ideile burgheze consecvente *împotriva* acelor rămășițe ale trecu-tului care dau naștere unor gospodării de felul celor precu-nizate de diverși Șarapovi și unor „utopii“ ca cele formulate de diverși Iujakovi, atunci recunoaștem că ne vine chiar greu să ne înțelegem cu el, întrucît, după cît se vede, vorbim limbi diferite. D-l Manuilov raționează, probabil, după faimoasa rețetă a faimosului domn Mihailovski : trebuie să luăm și de ici și de colo ceea ce e bun, așa cum fata de măritat din comedia lui Gogol¹⁵⁹ voia să ia nasul unui pretendent și să-l lipească de bărbia altuia. Dar nouă ni se pare că un asemenea raționament reflectă pretenția comică a unui Kleinbürger de a se situa deasupra unor anumite clase, care au ajuns la o deplină cristalizare în realitatea noastră și au ocupat un loc bine determinat în procesul dez-

voltării istorice care se desfășoară sub ochii noștri. „Utopiile“ care rezultă în mod firesc și inevitabil dintr-un asemenea raționament nu mai sînt comice, ci dăunătoare, mai cu seamă cînd duc la niște născociri birocratice dintre cele mai deșănțate. În Rusia, din motive lesne de înțeles, acest fenomen se observă deosebit de des, dar el nu se mărginește la această țară. Nu degeaba spune Antonio Labriola, în excelenta sa carte „Essais sur la conception matérialiste de l'histoire“ (Paris, Giard et Brière, 1897), referindu-se la Prusia, că la formele dăunătoare de utopii împotriva cărora au luptat „învățătorii“ acum o jumătate de veac s-a adăugat acum încă una : „utopia birocratică și fiscală, utopia cretinilor“ (l'utopie bureaucratique et fiscale, l'utopie des crétins. Page 105, note).

VII

În încheiere, să ne întoarcem încă o dată la problemele învățămîntului, însă nu la cartea cu acest titlu a d-lui Iujakov. Așa cum am mai arătat, acest titlu e prea vast, căci problemele învățămîntului nu se limitează în nici un caz la problemele școlii, învățămîntul nu se limitează la școală. Dacă d-l Iujakov ar fi pus într-adevăr în mod principal „problemele învățămîntului“ și ar fi analizat relațiile existente între diferitele clase, el n-ar fi putut trece peste chestiunea rolului dezvoltării capitaliste a Rusiei în problema învățămîntului pentru masele muncitoare. Această temă a fost abordată de un alt colaborator al revistei „Russkoe Bogatstvo“, d-l Mihailovski, în nr. 11 din 1897. În legătură cu cele spuse de d-l Novus, că Marx – pe bună dreptate – nu s-a temut să scrie despre „idiotia vieții de la țară“¹⁶⁰ și a văzut un merit al capitalismului și al burgheziei în „lichidarea acestei idiotii“, d-l Mihailovski scrie :

„Nu știu unde anume a folosit Marx aceste cuvinte atît de brutale (?)“... Iată o mărturisire destul de caracteristică, din care reiese că d-lui Mihailovski îi este necunoscută una dintre cele mai importante scrieri ale lui Marx (și anume „Manifestul“)! Dă și mai caracteristic este ceea ce urmează:

„...dar se știe de multă vreme că, deși Alexandru Macedon a fost un mare erou, scaunele nu trebuie stricate. Marx, în general, nu-și alegea expresiile, și a-l imita în această privință înseamnă, desigur, a da dovadă cel puțin de lipsă de inteligență. Totuși, eu sînt convins (ascuțați!) că sus-menționata expresie a lui Marx nu este altceva decît o simplă butadă. Și dacă o generație care, împreună cu d-l Zlatovratski, și-a bătut capul cu complicatele probleme ale vieții de la țară a îndurat zadarnic atîtea amărăciuni, atunci e vai și amar, deși în alt sens, și de generația care este educată în spiritul disprețului față de «idioția vieții de la țară»...“ (pag. 139).

E cît se poate de caracteristic pentru d-l Mihailovski, care în repetate rînduri s-a declarat de acord cu doctrina economică a lui Marx, că dînsul nu înțelege de loc această doctrină, ceea ce îl face să declare „cu toată convingerea“ că cuvintele lui Marx, citate de Novus, sînt rezultatul unei simple porniri, al simplului fapt că nu-și alegea expresiile, sînt o simplă butadă! Nu, d-le Mihailovski, vă înșelați amarnic. Aceste cuvinte ale lui Marx nu sînt o butadă, ci expresia uneia dintre cele mai esențiale și mai importante trăsături ale întregii sale concepții – teoretice și practice – despre lume. În aceste cuvinte este clar exprimată recunoașterea *caracterului progresist* al procesului de trecere a populației de la agricultură la industrie, de la sat la oraș, care constituie unul dintre cele mai caracteristice indicii ale dezvoltării capitaliste și care se observă atît în Occident cît și în Rusia. În articolul „Cu privire la caracterizarea romantismului economic“ am arătat cît de mare importanță prezintă această concepție a lui Marx, care a fost adoptată de toți „discipolii“, cît de profundă este contradicția dintre ea și toate teoriile romantice, începînd cu bătrînul Sismondi și terminînd cu d-l N.-on. Tot acolo am arătat (pag. 39¹⁶¹) că această concepție a fost exprimată în mod absolut precis de Marx și în „Capitalul“ (I. Band. 2-te Aufl., S. 527–528 *), precum și de Engels în lucrarea „Situția clasei muncitoare din Anglia“¹⁶³. Mai putem adăuga aici și lucrarea lui Marx „Der Achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte“ (Hamb.

* – vol. I, ed. a 2-a, pag. 527–528¹⁶². — *Nota red.*

1885. Cf. S. 98 *)**. Amîndoi acești scriitori și-au expus în mod atît de amănunțit concepțiile lor în problema discutată, le-au repetat atît de des în cele mai diferite ocazii, că numai cuiva care ignorează cu desăvîrșire doctrina lor putea să-i treacă prin minte să califice pur și simplu drept „brutalitate“ și „butadă“ cuvîntul „idioție“ din sus-menționatul citat. În sfîrșit, d-l Mihailovski ar putea să-și aducă aminte și de faptul că, într-o serie întregă de probleme practice, toți adeptii acestor scriitori s-au pronunțat întotdeauna în spiritul acestei învățături, pledînd, de pildă, pentru deplina libertate de deplasare, ridicîndu-se împotriva proiectelor de împrumut a muncitorului cu un petic de pămînt sau cu o căsuță proprie etc.

Mai departe, d-l Mihailovski, în tirada citată de noi, acuză pe Novus și pe tovarășii lui de idei că educă generația de astăzi „în spiritul disprețului față de idioția vieții de la țară“. *Nu e adevărat*. „Discipolii“ ar merita, fără îndoială, să fie blamați dacă ar manifesta o atitudine de „dispreț“ față de omul de la țară, strivit de mizerie și de întuneric, dar d-l Mihailovski n-ar putea să dovedească că vreunul dintre ei are o asemenea atitudine. Vorbînd despre „idioția vieții de la țară“, discipolii arată în același timp care e ieșirea din această situație, ieșire pe care o oferă dezvoltarea capitalismului. Să repetăm cele spuse mai sus în articolul despre romantismul economic : „Dacă preponderanța orașului este un fenomen necesar, atunci numai atragerea populației în orașe poate paraliza (și, după cum dovedește istoria, paralizează într-adevăr) caracterul unilateral al acestei preponderanțe. Dacă orașul se separă în mod necesar, dobîndind o situație privilegiată, atunci numai un aflux al populației rurale spre orașe, numai această amestecare și contopire a populației agricole cu cea neagră poate să

* „Oprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte“ (Hamburg. 1885. Comp. pag. 98) ¹⁶⁴. — *Nota red.*

** D-l Novus n-a bănuît, firește, că d-lui Mihailovski îi sînt atît de puțin cunoscute operele lui Marx, pentru că altfel ar fi citat toată fraza acestuia : Die Bourgeoisie hat das Land der Herrschaft der Stadt unterworfen. Sie hat enorme Städte geschaffen, sie hat die Zahl der städtischen Bevölkerung gegenüber der ländlichen in hohem Grade vermehrt und so einen bedeutenden Teil der Bevölkerung dem Idiotismus des Landlebens entrissen. (Burghezia a supus satul stăpînirii orașului. Ea a creat orașe enorme, a făcut să crească considerabil populația orașenească față de cea sătească, smulgînd astfel o parte însemnată a populației din idioția vieții de la țară. — *Nota trad.*)

scoată populația rurală din starea ei de neputință. De aceea, drept răspuns la lamentările și văicărelile reacționare ale romanticilor, teoria modernă arată că tocmai această apropiere a condițiilor de viață ale populației agricole de cele ale populației neagricole creează condițiile pentru lichidarea opoziției dintre oraș și sat“*.

Aici nu se vede în nici un caz o atitudine de dispreț față de „idioția vieții de la țară“, ci dorința de a găsi o ieșire din această situație. Din aceste concepții nu rezultă decît o „atitudine de dispreț“ față de teoriile care preconizează „să se caute alte căi pentru patrie“, în loc să se caute o ieșire în calea *dată* și în mersul ei mai departe.

Deosebirea dintre narodnici și „discipoli“ în problema importanței procesului trecerii populației de la agricultură la industrie nu constă numai în divergențe teoretice de principii și în aprecierea diferită a faptelor din istoria și realitatea rusă, ci și în modul de rezolvare a *problemelor practice* legate de acest proces. „Discipolii“ stăruie, firește, asupra necesității de a desființa toate învechitele îngrădiri cu privire la deplasarea și la strămutarea țăranilor de la sate la orașe, în timp ce narodnicii apără direct aceste îngrădiri sau ocolesc cu prudență problema lor (ceea ce în practică se reduce la apărarea lor). D-l Manuilov ar fi putut să se lămurească și din acest exemplu asupra faptului, surprinzător pentru el, că „discipolii“ se declară solidari cu reprezentanții burgheziei. Un burghez consecvent va fi întotdeauna pentru desființarea îngrădirilor arătate cu privire la deplasare ; cît despre muncitor, interesele lui cele mai vitale cer această desființare. Prin urmare, solidaritatea dintre ei este cît se poate de firească și inevitabilă. Dimpotrivă, proprietarilor de pămînt (mari și mici, pînă la țăranii gospodari inclusiv) nu le convine acest proces al trecerii populației în industrie și se străduiesc din răspuțeri să-l frîneze, sprijiniți fiind în acest sens de teoriile d-lor narodnici.

* Vezi volumul de față, pag. 217—218. — *Nota red.*

În concluzie : într-o problemă atât de importantă ca aceea a îndepărtării populației de la agricultură de către capitalism, d-l Mihailovski a dat dovadă de o totală neînțelegere a doctrinei lui Marx, iar respectivele divergențe dintre „discipolii“ ruși și narodnici, atât în problemele teoretice cât și în cele practice, au fost ocolite de el printr-o frazeologie lipsită de orice conținut.

LA CE MOȘTENIRE RENUNȚĂM ?

*Scris în deportare
la sfârșitul anului 1897*

*Publicat pentru prima oară
în 1898, în culegerea :*
Vladimir Ilin. „Studii și articole
economice”. Petersburg

*Se tipărește după textul
culegerii*

În nr. 10 din anul 1897 al revistei „Russkoe Bogatstvo“, d-l Mihailovski, referindu-se la o apreciere a d-lui Minski despre „materialiștii dialectici“, scrie următoarele: „El (d-l Minski) știe, probabil, că acești oameni nu vor să aibă nici un fel de legături de continuitate cu trecutul și renunță în mod categoric la moștenire“ (pag. 179), adică la „moștenirea anilor 1860-1880“, la care a renunțat în mod solemn, în 1891, d-l V. Rozanov în „Moskovskie Vedomosti“ (pag. 178).

Această apreciere a d-lui Mihailovski despre „discipolii ruși“ este o flagrantă denaturare a adevărului. E drept că dînsul nu este singurul autor – și nici măcar un autor original – al falsei aserțiuni că „discipolii ruși au renunțat la moștenire“, căci ea e repetată, de multă vreme, de aproape toți reprezentanții presei narodnice liberale în lupta lor împotriva „discipolilor“. La începutul războiului său atît de aprig împotriva „discipolilor“, d-l Mihailovski, pe cît ne amintim, n-a ajuns încă să debiteze acest neadevăr, care fusese născocit, înaintea lui, de alții. Mai tîrziu a găsit de cuviință să și-l însușească și pe acesta. Cu cît „discipolii“ își dezvoltau mai temeinic concepțiile lor în literatura rusă, cu cît își expuneau mai pe larg și mai amănunțit ideile lor într-o serie întregă de probleme – teoretice și practice –, cu atît mai rar puteai întîlni în coloanele presei adverse obiecții de fond împotriva principalelor puncte de vedere ale noului curent, împotriva concepției care recunoaște caracterul progresist al capitalismului rus, consideră absurdă

idealizarea narodnicistă a micului producător și susține că existența diverselor curente ale gândirii sociale și a instituțiilor politice-juridice își are explicația în interesele materiale ale diferitelor clase ale societății ruse. Aceste concepții esențiale erau trecute sub tăcere, toți socoteau și socot că nu este cazul să vorbească despre ele, dar se lansau în tot felul de născociri menite să discrediteze noul curent. În categoria acestor născociri, a acestor „proaste născociri“, se încadrează și întreaga vorbărie despre „renunțarea discipolilor ruși la moștenire“, despre ruptura lor cu cele mai bune tradiții ale celor mai bune și mai înaintate elemente ale societății ruse, despre ruperea firului democrației etc. etc. sau cum s-or mai fi exprimînd ei acolo. Extraordinara răspîndire a acestor aserțiuni ne îndeamnă să procedăm la o analiză amănunțită și la combaterea lor. Pentru ca expunerea noastră să nu pară lipsită de temeii, vom începe cu o paralelă istorică-literară între doi dintre „publiciștii satului“, care e menită să ofere o caracterizare a „moștenirii“. Facem însă precizarea că ne vom mărgini doar la probleme cu caracter economic și publicistic, analizîndu-le, din întreaga „moștenire“, numai pe ele și lăsînd la o parte problemele de filozofie, literatură, estetică etc.

I

UNUL DINTRE REPREZENTANȚII „MOȘTENIRII“

Cu trei decenii în urmă, în anul 1867, revista „Otecestvennie Zapiski“¹⁶⁵ a început să publice, sub titlul „În fundul provinciei și în capitală“, o serie de studii ale lui Skaldin. Aceste studii au apărut în decurs de trei ani, 1867-1869. În 1870 autorul le-a strîns laolaltă și le-a publicat, sub același titlu, într-un volum separat*. Cunoașterea acestei cărți, astăzi aproape cu totul uitată, este extrem de instructivă în problema care ne interesează, adică în problema atitudinii reprezentanților „moștenirii“ față de

* *Skaldin*. „În fundul provinciei și în capitală“, Petersburg, 1870 (pag. 451). N-am avut posibilitatea să ne procurăm „Otecestvennie Zapiski“ din anii respectivi, așa că ne-am servit doar de această carte¹⁶⁶.

narodnici și față de „discipolii ruși“. Titlul cărții este nepotrivit. Autorul însuși a observat acest lucru și, în prefața respectivă, arată că tema ei o constituie atitudinea „capitalei“ față de „sat“, că adică este vorba de niște studii despre sat și că dînsul nu intenționează să vorbească în mod special despre capitală. Sau poate că ar avea o asemenea intenție, dar consideră că așa ceva este jenant : ὡς δύναμι — οὐ βούλομαι, ὡς δὲ βούλομαι — οὐ δύναμι (cum aș putea nu vreau, iar cum aș vrea nu pot) și, pentru a explica sentimentul de jenă de care e cuprins, el citează această expresie a unui scriitor grec.

Să facem o scurtă expunere a concepțiilor lui Skaldin.

Să începem cu reforma țărănească ¹⁶⁷, acest punct de plecare de la care și astăzi trebuie neapărat să pornească oricine vrea să-și expună concepțiile sale generale în problemele economice și publicistice. În cartea lui Skaldin, reforma țărănească ocupă un loc deosebit de important. El a fost, poate, primul scriitor care a înfățișat într-o formă sistematică, pe baza unor numeroase fapte și a unei amănunțite analize a întregii vieți a satului, situația de mizerie a țăranilor *după* introducerea reformei, a dovedit că s-a produs o înrăutățire a traiului lor, că au apărut noi forme de dependență economică, juridică și socială, într-un cuvânt a arătat tot ceea ce de atunci a fost arătat și demonstrat într-un mod atît de temeinic și de amănunțit în numeroase cercetări și descrieri. Astăzi toate aceste adevăruri nu mai constituie o noutate. Pe atunci ele nu numai că erau noi, dar și stîrneau neîncredere în societatea liberală, care se temea că îndărătul acestor indicații asupra așa-ziselor „lipsuri ale reformei“ s-ar ascunde o condamnare a ei și a iobăgiei camuflate. Interesul pe care-l prezintă concepțiile lui Skaldin este cu atît mai mare, cu cît autorul a fost contemporan cu reforma (sau, poate, chiar a luat parte la înfăptuirea ei. Nu avem la dispoziție nici un fel de date istorice-literare și biografice asupra lui Skaldin). Prin urmare, concepțiile lui se întemeiază pe observarea directă a „capitalei“ și a „satului“ din vremea aceea, și nu pe studierea în cabinet a unui material luat din cărți.

În concepțiile lui Skaldin asupra reformei țărănești, ceea ce atrage atenția cititorului contemporan, obișnuit cu dulcemiile debitate de narodnici pe această temă, este în primul rând extraordinara *luciditate* a autorului. Skaldin privește reforma fără a-și face nici un fel de iluzii, fără a o idealiza, văzînd în ea o tranzacție între două părți – moșierii și țărani – care pînă acum au folosit în anumite condiții pămîntul în comun, iar acum l-au împărțit, o dată cu această împărțire schimbîndu-se și situația juridică a celor două părți. Factorul care a determinat modul de împărțire și întinderea de pămînt primită de fiecare a fost interesul părților. Interesele proprii au determinat năzuințele celor două părți, iar posibilitatea uneia dintre ele de a participa în mod direct la reforma însăși și la elaborarea practică a diferitelor probleme legate de realizarea ei a dus, printre altele, la predominarea uneia dintre părți. Și tocmai în felul acesta a înțeles Skaldin reforma. El se oprește deosebit de stăruitor asupra principalei probleme a reformei – loturile și plățile – și în studiile sale revine în repetate rînduri asupra lor. (Cartea lui cuprinde 11 studii, cu conținut de sine stătător, amintind prin forma lor de niște scrisori de la țară. Primul studiu datează din 1866, iar ultimul din 1869.) Despre așa-zișii țărani „cu pămînt puțin“ cartea lui nu oferă, bineînțeles, nimic nou cititorului de astăzi, dar pentru sfîrșitul deceniului al 7-lea datele prezentate de el erau noi și prețioase. Nu ne vom apuca, firește, să le reproducem aici, ci vom releva doar particularitatea caracterizării pe care o dă Skaldin fenomenului și care-l deosebește în bine de narodnici. El nu vorbește de „lipsa de pămînt“, ci spune că „s-a tăiat prea mult din loturile țăranilor“ (pag. 213, 214 și multe altele; comp. titlul studiului al III-lea), că pînă și cele mai mari loturi fixate prin lege s-au dovedit a fi inferioare celor existente (pag. 257), și citează, printre altele, aprecierile extrem de caracteristice și de tipice ale țăranilor asupra acestei laturi a reformei*. Explicațiile și argumentele aduse de el în

* „El (subliniat de autor) ne-a tăiat pămîntul în așa măsură, încît fără pămîntul acesta tăiat nu putem trăi; ne-a înconjurat din toate părțile cu ogoarele lui, încît nu mai avem unde să ne trimitem vitele la păscut; și acum poftim de mai plătește separat, pentru lot și pentru pămîntul tăiat, atît cît cere el!“ „Dar ce fel de îmbunătățire a vieții mai e și asta? — mă întreba un țăran știutor de carte și fost dijmaș, care trecuse prin multe. — Dijma ne-a lăsat-o neschimbată, dar ne-a tăiat din pămînt“.

legătură cu acest fapt sînt cît se poate de temeinice și de puternice, și chiar vehemente pentru un scriitor care în general este extrem de ponderat și de lucid și care, prin concepțiile sale generale, se situează indiscutabil de partea burgheziei. Se vede că acest fenomen era prea izbitor, dacă pînă și un scriitor ca Skaldin adoptă față de el un ton atît de hotărît. Vorbind de greutatea plăților, Skaldin se dovedește a fi iarăși extrem de energic și de documentat, susținîndu-și tezele sale cu o mulțime de fapte. „Impozitele excesive – citim în subtitlul studiului al III-lea (1867) – constituie principala cauză a sărăciei lor (a țăranilor)“, și Skaldin arată că impozitele sînt mai mari decît venitul pe care-l obțin țăranii de pe urma pămîntului, apoi citează din „Lucrările comisiei fiscale“ o serie de date cu privire la felul cum sînt repartizate în Rusia impozitele asupra claselor de sus și a celor de jos, și face constatarea că asupra celor de jos apasă 76⁰/₀ din totalul impozitelor, iar asupra celor de sus 17⁰/₀, în timp ce în Europa occidentală raportul este, pretutindeni, incomparabil mai favorabil claselor de jos. În subtitlul studiului al VII-lea (1868) citim următoarele : „Obligațiile bănești excesive constituie una dintre principalele cauze ale sărăciei țăranilor“, și autorul arată că noile condiții de viață au cerut numaidecît țăranului bani, bani și iar bani, că în „Regulament“ s-a stabilit ca moșierii să fie despăgubiți și pentru desființarea iobăgiei (252), că cuantumul dijmei a fost fixat „pe baza informațiilor date chiar de moșieri, de administratorii lor și de primari, adică pe baza unor date cu totul arbitrare, care nu prezentau o cît de slabă garanție de autenticitate“ (255), din care cauză dijmele medii stabilite de comisii s-au dovedit a fi mai mari decît cele existente. „La povara dărilor s-a mai adăugat și faptul că țăranii au pierdut și din pămîntul de care se folosiseră timp de veacuri“ (258). „Dacă evaluarea pămîntului în vederea răscumpărării n-ar fi fost făcută pe baza capitalizării dijmei, ci pe baza valorii lui reale în perioada eliberării, atunci răscumpărarea s-ar fi putut face destul de ușor și n-ar mai fi fost nevoie nici de concursul guvernului și nici de o emisiune de bilete de bancă“ (264). „Răscumpărarea, care, potrivit ideii Regulamentului de la 19 februarie, trebuia să aducă o ușurare țăranilor și să desăvîrșească opera

de îmbunătățire a traiului lor, în realitate duce adeseori la o și mai mare apăsare a lor" (269). Am reprodus toate aceste fraze – care, luate în sine, prezintă prea puțin interes și sînt întrucîtva învechite – pentru a arăta cu cîtă energie a apărut interesele țăranilor un scriitor care avea o atitudine ostilă față de obște și care, într-o serie întregă de probleme, a exprimat părerile unui adevărat manchesterian. O constatare foarte instructivă este aceea că aproape toate tezele utile și nereacționare ale narodnicismului coincid pe deplin cu concepțiile acestui manchesterian. Se înțelege de la sine că, avînd asemenea păreri despre reformă, Skaldin nu putea în nici un caz să se preteze la o idealizare dulceagă a ei, așa cum au făcut și continuă să facă narodnicii, care afirmă că ea a consacrat producția populară, că este superioară reformelor țărănești din Europa occidentală, că a făcut din Rusia un fel de tabula rasa etc. Skaldin nu numai că n-a spus și nu putea să spună așa ceva, dar a afirmat fără ocol că la noi reforma țărănească s-a făcut în condiții mai puțin avantajoase pentru țărani, că ea le-a adus mai puține foloase decît celor din Occident. „Chestiunea – scrie Skaldin – va fi pusă în mod deschis, dacă ne vom întreba de ce fericitele urmări ale eliberării nu se manifestă la noi cu aceeași repeziciune și creștere progresivă cu care s-a manifestat, de pildă, în Prusia și în Saxonia în primul sfert al acestui secol" (221). „În Prusia, ca și în întreaga Germanie, n-au fost răscumparate loturile țăranilor, recunoscute de mult prin lege ca proprietate a lor, ci prestațiile la care erau impuși țărani în folosul moșierilor" (272).

De la aprecierea laturii economice a reformei, făcută de Skaldin, să trecem acum la cea juridică. Skaldin este un dușman înverșunat al răspunderii solidare, al sistemului pașapoartelor interne și al puterii patriarhale a „obștii" țărănești (și al societății mic-burgheze) asupra membrilor ei. În studiul al III-lea (1867) el stăruie asupra desființării răspunderii solidare, a capitației și a sistemului pașapoartelor interne, asupra necesității unui impozit uniform pe avere, asupra înlocuirii pașapoartelor interne prin certificate de identitate gratuite și fără termen. „În nici un alt stat civilizată nu există impozit pe actele de identitate valabile înăuntrul țării" (109). Se știe că acest impozit a fost desființat abia

în 1897. În titlul studiului al IV-lea citim următoarele : „samavolnicia obștilor sătești și a consiliilor municipale cu prilejul expedierii pașapoartelor interne și al perceperii impozitelor de la contribuabilii absenți...”. „Răspunderea solidară este un jug greu, la care trebuie să tragă gospodarii conștiincioși și de ispravă, din pricina leneșilor și chiulangiiilor“ (126). Diferențierea în rindurile țărănimii, care se putea observa și pe vremea aceea, Skaldin încearcă s-o explice prin calitățile personale ale celor care se ridică și ale celor care se ruinează. — Autorul descrie în mod amănunțit greutățile pe care le întâmpină țărani domiciliați în Petersburg la primirea și la prelungirea pașapoartelor interne, și respinge obiecția acelor care ar spune : „Slavă domnului că toată această mulțime de țărani lipsiți de pământ nu s-a stabilit la orașe și n-a sporit, în felul acesta, numărul locuitorilor de la orașe care sînt lipsiți de proprietate imobilă...” (130). „Barbara răspundere solidară...” (131)... „Se pune întrebarea : pot fi numiți liberi din punct de vedere cetățenesc niște oameni puși într-o asemenea situație ? Nu sînt ei oare aceiași glebae adscripti ?” * (132). Unii aruncă vina pe reforma țărănească. „Dar este oare de vină reforma țărănească că legea, eliberîndu-l pe țăran de iobăgia față de moșier, n-a prevăzut nimic pentru a-l scăpa de iobăgia față de obște și față de locul unde este înregistrat ?... Cum se poate vedea că există libertăți cetățenești, dacă țăranul nu este liber să-și aleagă nici domiciliul și nici felul ocupației ?” (132). Pe țăranul nostru, Skaldin îl califică cu expresia extrem de justă și de nimerită : „proletar cu domiciliu stabil” (231) **. În titlul studiului al VIII-lea (1868) citim : „Țințuirea țăranilor de obștile și loturile lor împiedică îmbunătățirea traiului lor... O piedică pentru dezvoltarea muncilor sezoniere ale țăranilor”. „Pe lingă ignoranța țăranilor și

* — Țărani din epoca vechiului imperiu roman, stabiliți pe anumite pămînturi, pe care nu le puteau părăsi oricît ar fi fost ele de deficiente. — *Nota red.*

** Skaldin a arătat foarte amănunțit justețea nu numai a părții a doua a acestei definiții, dar și pe aceea a primei părți (proletar). În studiile sale, el a rezervat un loc important situației dependente și mizeriei țăranilor, situației grele a muncitorilor agricoli. „descrierii foametei din 1868” (titlul studiului al V-lea) și tuturor formelor de înrobire și de umilire a țăranului. Și în anii 1860—1870, ca și în 1890—1900, erau oameni care treceau sub tăcere sau negau existența foametei. Skaldin se ridică cu vehemență împotriva lor. Se înțelege că ar fi de prisos să dăm aici extrase amănunțite în legătură cu acest subiect.

impozitele în continuă creștere care apasă asupra lor, una dintre cauzele care împiedică dezvoltarea muncii lor și, prin urmare, a bunăstării lor o constituie faptul că ei sînt legați de obștile și loturile lor. A fixa brațele de muncă de un singur loc și a încătușa obștea cu legături de nedesfăcut e o condiție prin ea însăși extrem de dezavantajoasă pentru dezvoltarea muncii, a inițiativei particulare și a micii proprietăți funciare“ (284). „Țăranii țintuiți de loturile și obștile lor, lipsiți de posibilitatea de a munci acolo unde munca lor este mai productivă și mai avantajoasă pentru ei, au rămas parcă încremeniți în forma de viață gregară, neproductivă în care au ieșit din iobăgie“ (285). Autorul nostru, prin urmare, privește aceste probleme ale vieții țărănești dintr-un punct de vedere pur burghez, dar, în ciuda acestei optici (sau, mai exact, tocmai datorită ei), dă o apreciere extrem de justă prejudiciului pe care-l provoacă întregii dezvoltări sociale și țăranilor înșiși faptul că ei sînt legați de pămînt. Cu o deosebită putere (vom adăuga noi) se răsfrînge acest prejudiciu asupra grupurilor celor mai de jos ale țăranimii, asupra proletariatului sătesc. Foarte nimerit se exprimă Skaldin cînd spune : „E minunată grija pe care o are legea ca țăranii să nu rămînă fără pămînt ; dar nu trebuie să uităm că înșiși țăranii au pentru asta o grijă incomparabil mai mare decît oricare legiuitor“ (286). „Nu numai că țăranii sînt legați de loturile și obștile lor, dar și plecările lor temporare în căutare de lucru sînt legate de o mulțime de restricții și cheltuieli, ca urmare a răspunderii solidare și a sistemului pașapoartelor interne“ (298). „După părerea mea, pentru o mulțime de țărani s-ar deschide o cale de ieșire din actuala situație, atît de grea, dacă s-ar lua... măsuri menite să le înlesnească renunțarea la pămînt“ (294). Aici Skaldin își exprimă o dorință în vădită contradicție cu proiectele narodnice, care urmăresc, toate, tocmai contrarul, și anume consolidarea obștii, inalienabilitatea loturilor etc. De atunci numeroase fapte au venit să dovedească din plin că Skaldin a avut perfectă dreptate : faptul că țăranii continuă să rămînă, ca și pînă acum, legați de pămînt și că se menține închistarea feudală a obștii țărănești nu face decît să înrăutățească situația proletariatului sătesc și să țină în loc dezvoltarea economică a țării, fără a fi cîtuși de puțin

în stare să apere pe „proletarul cu domiciliu stabil“ de cele mai odioase forme de robie și dependență, de extrema scădere a salariilor și a nivelului de trai.

Din citatele de mai sus ați putut lesne observa că Skaldin este un dușman al obștii. El se pronunță împotriva obștii și a reîmpărțirilor, ca unul ce se situează pe punctul de vedere al proprietății private, al spiritului de inițiativă etc. (pag. 142 și urm.). Apărătorilor obștii, el le obiectează că „multi-secularul drept cutumiar“ și-a trăit traiul : „În toate țările, pe măsură ce locuitorii satelor s-au apropiat de mediul civilizat, dreptul lor cutumiar și-a pierdut din puritatea sa inițială, a suferit o serie de alterări și denaturări. Același fenomen se observă și la noi : încetul cu încetul, puterea obștii se transformă într-o putere a lipitorilor satului și a secretarilor comunali și, în loc să apere personalitatea țăranului, devine pentru el un jug greu“ (143) – o observație foarte justă, care în acești 30 de ani a fost confirmată de o sumedenie de fapte. „Familia patriarhală, posesiunea în obște a pământului, dreptul cutumiar“ sînt, după părerea lui Skaldin, definitiv condamnate de istorie. „Cei ce vor să ne oblăduiască pentru totdeauna cu aceste venerabile monumente ale veacurilor apuse dau dovadă că pentru ei e mai ușor să se lase antrenati de o idee decît să înțeleagă realitatea și să-și dea seama de mersul nestăvilit al istoriei“ (162), și Skaldin adaugă la această observație, care e justă, de altfel, înflăcărare filipice manchesteriene. „Folosința în obște a pământului – spune el în altă parte – pune pe fiecare țăran într-o dependență de sclav față de întreaga societate“ (222). Prin urmare, ireductibila adversitate, de pe poziții pur burgheze, față de obște se îmbină la dînsul cu o apărare susținută a intereselor țăranilor. La dînsul, adversitatea față de obște nu este cituși de puțin asociată la protestele proiecte de desființare forțată a obștii și de introducere forțată a unui sistem asemănător de posesiune a pământului pe care le născocesc de obicei actualii adversari ai obștii, care sînt pentru o intervenție brutală în viața țărănească și a căror atitudine împotriva obștii nu e de loc dictată de interesele țăranilor. Skaldin, dimpotrivă, protestează cu toată tăria împotriva categorisirii lui printre partizanii „desființării forțate a folosinței în obște a pământului“ (144).

„Regulamentul de la 19 februarie – spune el – în chip foarte înțelept a lăsat țăranilor... libertatea de a trece... de la folosința în obște a pământului la folosința în familie. Într-adevăr, nimeni în afară de țăranii înșiși nu poate să fixeze în mod temeinic momentul în care urmează să aibă loc această trecere“. Prin urmare, Skaldin este adversar al obștii numai pentru motivul că ea stingherește dezvoltarea economică, ieșirea țăranilor din obște, renunțarea la pământ, adică pentru același motiv pentru care sînt astăzi împotriva ei „discipolii ruși“; această adversitate nu are nimic comun cu apărarea intereselor egoiste ale moșierilor, cu apărarea rămășițelor iobăgiei și a spiritului ei, cu apărarea amestecului în viața țăranilor. Este foarte important să avem în vedere această deosebire, deoarece narodnicii de astăzi, obișnuiți să vadă dușmani numai în lagărul ziarului „Moskovskie Vedomosti“ etc., sînt foarte înclinați să se prefacă a nu înțelege existența unei *alte* ostilități față de obște.

Punctul de vedere general al lui Skaldin în ce privește cauzele situației nenorocite în care se află țăranii este că ele, toate, trebuie căutate în rămășițele iobăgiei. Vorbind despre foametea din 1868, el observă că ea a fost un prilej de bucurie perfidă pentru moșierii iobăgiști care susțineau că ea se datorește dezmațului țăranilor, înlăturării tutelei exercitate de moșieri etc. Skaldin combate cu vehemență asemenea păreri. „Cauzele sărăcirii țăranilor – spune el – *au fost moștenite de la iobăgie* (212) și nu sînt rezultatul desființării ei; sînt aceleași cauze generale care fac ca situația majorității țăranilor noștri să se apropie de aceea a proletariatului“, și Skaldin repetă aprecierile citate de noi mai sus asupra reformei. Este o absurditate să ataci împărțirile familiale: „Chiar dacă împărțirile aduc țăranilor unele prejudicii materiale vremelnice, ele salvează în schimb libertatea lor individuală și demnitatea morală a familiei țărănești, adică acele bunuri supreme ale omului fără care nici un progres al conștiinței civice nu este cu putință“ (217), și Skaldin dă o justă explicație a adevăratelor cauze ale campaniei împotriva împărțirilor: „mulți moșieri exagerează peste măsură prejudiciile cauzate de împărțiri și atribuie acestora, ca și beției, toate urmările cutărilor sau cutărilor cauze ale sărăciei țăranului, pe care moșierii nu sînt de loc

dispuși să le recunoască" (218). Celor care spun că acum se scrie mult despre sărăcia țăranilor, în timp ce înainte nu se scria, și trag de aici concluzia că situația țăranilor s-a înrăutățit, Skaldin le răspunde : „Pentru a putea aprecia, cu ajutorul unei comparații între situația actuală a țăranilor și cea dinainte, care sînt rezultatele eliberării lor de sub puterea moșierilor, ar fi trebuit ca, încă înainte de desființarea iobăgiei, loturile țăranilor să fi fost reduse la dimensiunile lor micșorate de astăzi, iar ei să fi fost supuși la toate obligațiile care au apărut abia după eliberare, și să se vadă cum ar fi suportat ei o asemenea situație" (219). O trăsătură extrem de caracteristică și de importantă a concepțiilor lui Skaldin este aceea că *toate* cauzele înrăutățirii situației țăranilor el le atribuie rămășițelor iobăgiei, care a lăsat moștenire claca, dijma, rășluirile de pămînturi, lipsa de drepturi individuale și sedentarismul țăranilor. Skaldin nu numai că nu vede că însăși structura noilor relații social-economice, însăși orînduirea economică de după reformă poate conține în sine cauzele sărăcirii țăranilor, dar nu admite nici în ruptul capului o asemenea idee, fiind perfect încredințat că o dată cu lichidarea completă a tuturor acestor rămășițe ale iobăgiei va începe o eră de prosperitate generală. Punctul lui de vedere este chiar negativ : înlăturăți piedicile din calea dezvoltării libere a țăranilor, înlăturăți cătușele moștenite de la iobăgie, și totul va merge spre mai bine în această lume, cea mai bună din cîte există. „Din partea puterii de stat – spune Skaldin – aici (adică față de țărănime) nu poate exista decît o singură cale : *să fie înlăturate* treptat și fără contenire *cauzele* care au adus pe țăranul nostru în actuala stare de abrutizare și sărăcie și nu-i dau posibilitate să se ridice și să se pună pe picioare" (224, subliniat de mine). Extrem de caracteristic este în această privință răspunsul dat de Skaldin celor ce apără „obștea" (adică țintuirea țăranilor de obști și de loturi) și în care el arată că altfel „se formează un proletariat agricol". „Această obiecție – spune el – cade de la sine dacă ne amintim de nemărginitele întinderi de pămînt care rămîn necultivate la noi din lipsă de brațe de muncă. Dacă legea nu va stînjiți repartizarea firească a forțelor de muncă, atunci în Rusia numai cerșetorii de meserie sau vicioșii și bețivanii incori-

gibili vor putea fi adevărați proletari“ (144) – un punct de vedere tipic pentru economiștii și „ilumiști“ din secolul al XVIII-lea, care credeau că desființarea iobăgiei și a tuturor rămășițelor ei va crea pe pământ o împărăție a prosperității generale. – Un narodnic, fără îndoială, l-ar fi privit de sus pe Skaldin și ar fi spus că el este pur și simplu un burghez. – Da, firește, Skaldin e un burghez, dar e un reprezentant al ideologiei burgheze progresiste, în locul căreia apare la narodnic o ideologie mic-burgheză, care e reacționară într-o serie întreagă de puncte. În ce privește interesele practice și reale ale țăranilor, care coincideau și coincid cu cerințele întregii dezvoltări sociale, acest „burghez“ a știut să le apere și mai bine decât un narodnic ! *

Ca să terminăm cu caracterizarea concepțiilor lui Skaldin, vom adăuga că el este un adversar al închistării feudale, un apărător al justiției unice pentru toate stările sociale, că „în teorie“ simpatizează cu plasa fără rînduiei feudale, că este un înflăcărat adept al învățămîntului public, mai ales al celui general, un adept al autoadministrării și al instituțiilor de zemstvă, al creditului funciar pe scară largă, mai ales al creditului mărunț, întrucît e mare cerere de pământ din partea țăranilor. „Manchesterianul“ se trădează și de data asta : Skaldin spune, de pildă, că băncile de zemstvă și cele orășenești sînt „o formă patriarhală sau primitivă a băncilor“ și că acestea trebuie să cedeze locul băncilor particulare, care sînt „cu mult superioare“ (80). „Înviorarea activității industriale și comerciale în provinciile noastre“ va face ca pămîntul să capete preț (71) etc.

Să tragem unele concluzii. După concepțiile sale, Skaldin poate fi considerat drept un iluminist burghez. Concepțiile lui amintesc foarte mult pe acelea ale economiștilor din secolul al XVIII-lea (bineînțeles, cu refracția lor corespunzătoare prin prisma condițiilor din Rusia), iar caracterul general „iluminist“ al „moștenirii“ anilor 1860–1870 este exprimat de el într-un mod destul de viu. Ca și ilumiștii din Europa

* Și invers : toate măsurile practice progresiste pe care le întîlnim la narodnici sînt, prin conținutul lor, *complet burgheze*, adică sînt de folos tocmai dezvoltării capitaliste și nu vreunei alte dezvoltări. Numai niște mic-burhezi au putut să nască teoria potrivit căreia extinderea posesiunii de pământ a țăranilor, reducerea impozitelor, colonizarea, creditul, avîntul tehnicii, reglementarea desfacerii și alte măsuri sînt menite să favorizeze așa-zisa „producție populară“.

occidentală, ca și majoritatea publiciștilor din anii 1860–1870, Skaldin este stăpînit de o ură aprigă împotriva iobăgiei și a tot ce a produs ea în domeniul economic, social și juridic. Aceasta este prima trăsătură caracteristică a „iluministului”. A doua trăsătură caracteristică, proprie tuturor iluminiștilor ruși, este că ei apără cu înflăcărare învățămîntul, autoadministrarea, libertatea, formele europene de viață și, în general, europenizarea Rusiei sub toate aspectele. În sfîrșit, a treia trăsătură caracteristică a „iluministului” este că el apără interesele maselor populare, mai ales ale țăranilor (care pe vremea iluminiștilor nu erau încă complet eliberați sau erau abia în curs de eliberare), crede cu toată sinceritatea că desființarea iobăgiei și a rămășițelor ei va duce la o prosperitate generală și dorește în mod sincer să contribuie la crearea unei asemenea situații. Aceste trei trăsături constituie esența a ceea ce se numește la noi „moștenirea anilor 1860–1870”, și este important să subliniem că în această moștenire nu este nimic narodnicist. Există în Rusia destui scriitori cărora, datorită concepțiilor lor, li se potrivește caracterizarea de mai sus și care n-au avut niciodată nimic comun cu narodnicismul. Dacă în concepția despre lume a unui scriitor se pot găsi trăsăturile arătate mai sus, el este considerat întotdeauna și de către toți drept unul care „a păstrat tradițiile anilor 1860–1870”, și asta fără a ține cît de puțin seama de atitudinea lui față de narodnicism. Firește, nimeni nu se va apuca să spună, de pildă, că d-l M. Stasiulevici, al cărui jubileu a avut loc de curînd, „a renunțat la moștenire” pe motiv că a fost un adversar al narodnicismului sau a avut o atitudine de nepăsare față de problemele puse de narodnicism. Am luat ca exemplu pe Skaldin *

* Ni se va obiecta, poate, că, prin ostilitatea sa față de obște și prin tonul său, Skaldin nu este tipic pentru anii 1860–1870. Dar aici nu este cîtuși de puțin vorba numai de obște. Este vorba de niște concepții care sînt proprii tuturor iluminiștilor și pe care le împărtășește și Skaldin. În ce privește însă tonul lui, e posibil ca, într-adevăr, el să nu fie tipic prin rațiunea calmă, moderația, gradația etc. care-l caracterizează. Nu degeaba a spus Engels despre Skaldin că este un *liberalkonservativ* (conservator moderat. — *Nota trad.*)¹⁰⁸. Dar, dacă aș fi luat un reprezentant al moștenirii cu un ton mai tipic, ar fi fost, în primul rînd, nepotrivit din diferite motive și, în al doilea rînd, ar fi putut da naștere la o confuzie atunci cînd s-ar fi făcut o paralelă cu narodnicismul actual¹⁰⁹. Prin însuși caracterul sarcinii ce ne-am propus-o, tonul (con-

tocmai pentru că el, fiind un reprezentant *neîndoielnic* al „moștenirii“, este în același timp și un adversar categoric al instituțiilor din trecut care au fost luate sub protecție de către narodnicism.

Am spus, ceva mai înainte, că Skaldin este un burghez. Am citat pînă acum destule fapte menite să dovedească justetea acestei caracterizări, dar este necesar să spunem că adeseori la noi se atribuie acestui cuvînt un sens cu totul greșit, îngust, antiistoric, legîndu-l (*fără a se face distincție între epocile istorice*) de apărarea egoistă a intereselor unei minorități. Nu trebuie să uităm că, atunci cînd au scris iluminiștii din secolul al XVIII-lea (pe care o opinie unanim recunoscută îi încadrează în categoria conducătorilor burgheziei), atunci cînd au scris iluminiștii noștri din anii 1840–1870, *toate* problemele sociale se reduceau la lupta împotriva iobăgiei și a rămășițelor ei. Pe vremea aceea noile relații social-economice și contradicțiile lor erau încă într-o stare embrionară. De aceea, pe atunci, ideologii burgheziei nu dădeau dovadă de nici un fel de egoism ; dimpotrivă, atît în Occident cît și în Rusia ei erau absolut sinceri cînd spuneau că cred într-o prosperitate generală și că doresc o asemenea prosperitate și într-adevăr nu vedeau (și, în parte, nici nu puteau încă să vadă) contradicțiile orînduirii care lua naștere din orînduirea iobagă. Nu degeaba îl citează Skaldin pe Adam Smith într-unul din pasajele cărții sale ; după cum am văzut, atît concepțiile cît și caracterul argumentării lui amintesc, în multe privințe, de tezele acestui mare ideolog al burgheziei înaintate.

Și iată că, dacă confruntăm dezideratele practice exprimate de Skaldin, pe de o parte, cu concepțiile narodnicilor actuali și, pe de altă parte, cu atitudinea pe care o adoptă față de ele „discipolii ruși“, vedem că „aceștia“ vor fi întotdeauna pentru sprijinirea dezideratelor lui Skaldin, întrucît ele exprimă interesele unor clase sociale progresiste, interesele vitale ale întregii dezvoltări sociale pe o anumită cale, pe

---

trar proverbului) *nu face muzica*, și tonul netipic al lui Skaldin scoate cu aîlt mai mult în evidență „muzica“, adică conținutul concepțiilor lui. Or, pe noi nu ne interesează decît acest conținut. Și, făcînd o paralelă între reprezentanții moștenirii și narodnicii din epoca actuală, vrem să ținem seama numai de conținutul concepțiilor (și nicidecum de tonul adoptat de scriitori).

calea capitalistă. Ceea ce au schimbat însă narodnicii în aceste deziderate practice ale lui Skaldin sau în felul lui de a pune problema constituie un *minus* și este respins de către „discipoli“. Nu asupra moștenirii „se năpustesc“ discipolii (aceasta este o născocire absurdă), ci asupra adăugirilor romantice și mic-burgeze la moștenire făcute de narodnici. Tocmai la aceste adăugiri vom trece acum.

II

ADĂUGIRI LA „MOȘTENIRE“ FĂCUTE DE NARODNICISM

De la Skaldin vom trece la Engelhardt. Scrisorile lui „De la țară“ sînt tot niște studii asupra satului, astfel că, prin conținutul și chiar prin forma ei, cartea lui se aseamănă mult cu aceea a lui Skaldin. Engelhardt este mult mai talentat decît Skaldin, stilul scrisorilor lui de la țară este incomparabil mai viu și mai sugestiv. Nu găsim la el amplele comentarii ale respectabilului autor al lucrării „În fundul provinciei și în capitală“, în schimb însă ne oferă caracterizări juste și observații mult mai numeroase. Nu-i de mirare, în acest caz, că cartea lui se bucură de o simpatie atît de statornică din partea publicului cititor și că de curînd ea a fost reeditată, în timp ce aceea a lui Skaldin e aproape complet dată uitării, cu toate că scrisorile lui Engelhardt au început să fie publicate în „Otecestvennîe Zapiski“ doar după doi ani de la apariția cărții lui Skaldin. De aceea nu este cîtuși de puțin nevoie să facem cunoscut cititorilor noștri conținutul cărții lui Engelhardt. Ne vom mărgini deci la o scurtă caracterizare a celor două laturi ale concepțiilor lui : în primul rînd, a concepțiilor caracteristice „moștenirii“ în general, și în special a celor care sînt comune acestor doi publiciști ; în al doilea rînd, a concepțiilor specific narodniciste. Engelhardt este *deja narodnic*, dar în concepțiile lui se observă încă atîtea trăsături comune tuturor iluminiștilor, atîtea elemente înlăturate sau modificate de narodnicismul contemporan, încît e greu să găsești categoria în care să-l încadrezi : în aceea a reprezentanților „moștenirii“ în general fără nuanță narodnicistă sau în aceea a narodnicilor.

De cei dintii îl apropie pe Engelhardt, în primul rînd, remarcabila luciditate a concepțiilor sale, caracterizarea simplă și sinceră a realității, dezvăluirea necruțătoare a tuturor trăsăturilor negative ale „temeliilor“ în general și ale țărănimii în special, ale acelor „temelii“ a căror falsă idealizare și înfrumusețare constituie o parte integrantă necesară a narodnicismului. Narodnicismul lui Engelhardt, fiind exprimat într-o formă extrem de ștearsă și de timidă, este într-o directă și flagrantă contrazicere cu tabloul *realității* satului, pe care el l-a zugrăvit cu atît de mult talent, și dacă vreun economist sau vreun publicist s-ar baza, în aprecierile sale asupra satului, pe *datele* și *observațiile* prezentate de Engelhardt *, ar fi imposibil ca dintr-un asemenea material să tragă concluzii narodniciste. Idealizarea țaranului și a obștii lui constituie una dintre componentele necesare ale narodnicismului, și narodnicii de toate nuanțele, începînd cu d-l V.V. și sfîrșind cu d-l Mihailovski, au dat un tribut bogat acestei tendințe de idealizare și de înfrumusețare a „obștii“. La Engelhardt nu există nici urmă de asemenea înfrumusețare. În opoziție cu vorbăria curentă despre spiritul de obște al țărănimii noastre, cu obiceiul de a contrapune acest „spirit de obște“ individualismului orașelor, concurenței din economia capitalistă etc., Engelhardt dezvăluie fără cruțare uluitorul *individualism* al micului agricultor. El arată în mod amănunțit că țaranii noștri sînt, „în materie de proprietate, cei mai incarnați proprietari“ (pag. 62 ; cităm după ediția din 1885), că ei nu pot să sufere „munca de-a valma“, pe care o urăsc din motive strict personale și egoiste : la munca de-a valma fiecăruia „îi este teamă să nu lucreze mai mult decît alții“ (pag. 206). Această teamă de a nu lucra mai mult decît alții atinge culmea comicului (sau, poate, chiar a tragicomicului) cînd autorul povestește cum niște femei care locuiesc în aceeași casă și sînt legate prin

---

* În treacăt fie zis, am avea de-a face nu numai cu ceva extrem de interesant și de instructiv, dar și cu un procedeu perfect legal al unui economist cercetător. Dacă oamenii de știință au încredere în materialul furnizat de chestionare, adică în răspunsurile și aprecierile date de numeroși gospodari, care în cea mai mare parte sînt niște oameni pătînitori și puțin competenți, care nu și-au format o concepție unitară și nu și-au cîntărit îndeajuns părerile lor, — atunci de ce să n-ai încredere în observațiile strînse, timp de 11 ani, de un om cu un remarcabil spirit de observație și de o sinceritate absolută și care a studiat foarte bine faptele de care se ocupă ?

gospodărie comună și prin rudenie își spală fiecare colțișorul mesei la care mănîncă, sau mulg pe rînd vacile, strîngînd lapte fiecare pentru copilul *ei* (de teamă să nu dosească celelalte laptele) și făcînd fiecare păsat numai pentru copilul *ei* (pag. 323). Engelhardt prezintă aceste trăsături în chip atît de amănunțit și spusele lui sînt însoțite de atîtea exemple, că nici nu poate fi vorba de niște fapte cu caracter întîmplător. Una din două : sau Engelhardt este un observator care nu-i bun de nimic și nu merită încredere, sau balivernele despre spiritul de obște și despre înclinațiile spre obște ale țaranului nostru sînt o pură născocire, care atribuie *gospodăriei* trăsături detașate de forma *posesiunii de pămînt* (de care sînt în același timp detașate toate laturile ei fiscale-administrative). Engelhardt arată că, în activitatea lui gospodărească, țaranul manifestă tendințe chiaburești : „fiecare țaran are o anumită doză de tendințe chiaburești“ (pag. 491), „în mediul țărănesc domnesc idealuri chiaburești“... „Nu o dată am arătat că la țărani este extrem de dezvoltat individualismul, egoismul, tendința de exploatare“... „Fiecare se mîndrește că e știucă și caută să înghită carasul“. Năzuințele țaranului nu se îndreaptă în nici un caz spre orînduirea bazată pe „obște“, spre „producția populară“, ci spre cea mai obișnuită orînduire mic-burgheză, proprie tuturor societăților capitaliste, și acest lucru l-a arătat cît se poate de bine Engelhardt. El a descris și a dovedit cu fapte incontestabile tendința țaranului înstărit de a se lansa în operații comerciale (363), de a da grîne în schimbul muncii, de a cumpăra munca țaranului sărac (pag. 457, 492 etc.), adică – pentru a ne exprima în limbaj economic – a înfățișat procesul de transformare a țaranilor gospodari în burghezii sătească. „Dacă țaranii – spune Engelhardt – nu vor trece la gospodăria în arteluri și fiecare va gospodări de unul singur, atunci, chiar de va fi pămînt din belșug, tot vor exista printre țaranii agricultori oameni lipsiți de pămînt și muncitori agricoli. Mai mult chiar : cred că deosebirea în ce privește starea materială a țaranilor va fi și mai simțitoare decît astăzi. Cu toată posesiunea în obște a pămîntului, alături de «bogătani» vor fi și mulți muncitori agricoli care de fapt vor fi lipsiți de pămînt. La ce-mi folosește mie sau copiilor mei că am drept la pămînt, dacă n-am nici capital

și nici unelte ca să-l lucrez ? E ca și cum ai da pământ unui orb : na, mănîncă-l !” (pag. 370). „Gospodăria în artel” se prezintă aici ca ceva izolat, ca o tristă ironie, ca un deziderat pios și nevinovat, care nu numai că nu rezultă din datele despre țărănime, dar este pur și simplu infirmat și exclus de aceste date.

O altă trăsătură care îl apropie pe Engelhardt de reprezentanții moștenirii fără nici o nuanță narodnicistă e credința lui că principala și fundamentală cauză a situației mizere a țărănimii o constituie rămășițele iobăgiei și reglementarea care o caracterizează. Înlăturați aceste rămășițe și această reglementare, și lucrurile se vor aranja. Poziția categoric negativă a lui Engelhardt față de reglementare, ironiile lui sarcastice pe seama oricăror încercări de a-l feriți pe țăran printr-o reglementare de sus sînt în totală opoziție cu speranțele pe care și le pun narodnicii în „rațiunea și conștiința, în cunoștințele și patriotismul claselor conducătoare” (cuvintele d-lui Iujakov din „*Russkoe Bogatstvo*”, 1896, nr. 12, pag. 106), cu proiectele utopice ale narodnicismului în legătură cu „organizarea producției” etc. Vă amintiți cu ce sarcasm a atacat el dispoziția prin care, în „interesul” țăranului, se interzice vînzarea rachiului la moară, cu cîtă indignare vorbește el despre hotărîrea obligatorie, adoptată în 1880 de cîteva zemstve, de a nu semăna secară înainte de 15 august, despre această intervenție grosolană a „savanților” de cabinet – determinată tot de grija pentru interesele țăranului – în gospodăria a „milioane de agricultori-gospodari” (424). După ce enumeră o serie de reguli și dispoziții, ca interdicția de a fuma în pădurile de conifere, de a pescui știuci primăvara, de a tăia mesteceni pentru „sărbătoarea de primăvară”, de a distruge cuiburile etc., Engelhardt observă cu sarcasm : „...Grija față de țăran a constituit întotdeauna și constituie principala preocupare a intelectualilor. Cine trăiește pentru sine ? Toți trăiesc pentru țăran !... Țăranul e prost, el nu poate să-și orînduiască singur viața. Dacă n-o să aibă nimeni grijă de el, o să ardă toate pădurile, o să omoare toate păsările, o să prindă toți peștii, o să strice pămîntul și o să piară și el” (398). Credeți dv. că ar putea acest scriitor să privească cu simpatie fie și legile – atît de îndrăgite de narodnici – cu privire la inalienabilitatea lo-

turilor? Ar putea el să spună ceva asemănător cu fraza, citată de noi mai sus, a unuia dintre stîlpii revistei „Russkoe Bogatstvo“? Ar putea el să împărtășească punctul de vedere al unui alt stîlp al aceleiași reviste, d-l N. Karîșev, care reproșează zemstvelor noastre guberniale (în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea !) că „nu găsesc de cuviință“ să facă cheltuieli mari, sistematice și importante pentru organizarea muncii agricole“? *

Vom mai arăta încă o trăsătură care-l apropie pe Engelhardt de Skaldin : atitudinea pe care o manifestă, în mod inconștient, Engelhardt față de numeroase deziderate și măsuri pur burgheze. Nu că ar căuta să-i prezinte într-o lumină favorabilă pe micii burghezi, să născocoască niscai pretexte (à la d-l V.V.) pentru ca acest calificativ să nu fie aplicat unor întreprinzători sau altora ; nu, nici vorbă de așa ceva. Ca gospodar-practician, Engelhardt e pur și simplu pasionat pentru tot felul de progrese, de îmbunătățiri gospodărești, fără să-și dea cît de cît seama că forma socială a acestor îmbunătățiri constituie cea mai bună dezmințire a propriilor lui teorii potrivit cărora la noi ar fi imposibil capitalismul. Să amintim, bunăoară, de pasiunea lui pentru succesele obținute în propria-i gospodărie prin aplicarea sistemului *plății în acord* a muncitorilor (pentru melițatul inului, pentru treierat etc.). Engelhardt pare a nici nu bănui că înlocuirea plății pe unitatea de timp prin plata în acord este una dintre cele mai răspîndite metode ale economiei capitaliste în dezvoltare, care obține pe această cale intensificarea muncii și creșterea ratei supravaluei. Alt exemplu. Engelhardt ia în derîdere programul publicat de „Zemledelcenskaia Gazeta“¹⁷⁰ : „Renunțarea la sistemul cultivării crugurilor **“, organizarea unei gospodării bazate pe folosirea muncii salariate, introducerea mașinilor și uneltelor perfecționate, a raselor de vite selecționate, a sistemului de asolament multiplu, îmbunătățirea fînețelor, izlazurilor etc. etc.“ – „Dar toate astea nu sînt altceva decît o frazeologie generală !“, exclamă Engelhardt (128). Și, totuși, acesta e

* „Russkoe Bogatstvo“, 1896, nr. 5, mai. Articolul d-lui Karîșev despre cheltuielile zemstvelor guberniale pentru diverse măsuri economice. Pag. 20.

** *Cultivarea crugurilor* — una dintre formele de muncă în dijmă și dearendare a pămînturilor moșierești, în condiții înrobitoare pentru țărani, în Rusia de după reforma din 1861. — *Nota trad.*

programul pe care l-a aplicat el în practica sa agricolă, obținând un progres tehnic în gospodăria sa tocmai datorită organizării ei pe baza folosirii muncitorilor agricoli. Sau încă ceva : am văzut cât de sincer și de veridic au fost înfățișate de dînsul adevăratele tendințe ale țăranului gospodar ; dar asta nu l-a împiedicat cîtuși de puțin să afirme că „e nevoie nu de fabrici și uzine, ci de *mici* (subliniat de Engelhardt) distilării și uleiuri la sate“ etc. (pag. 336), adică „e nevoie“ de trecerea burgheziei sătești la întreprinderi agricole tehnice, trecere care pretutindeni și întotdeauna a fost unul dintre cele mai importante simptome ale capitalismului în agricultură. Acest raționament se datorește faptului că Engelhardt n-a fost teoretician, ci gospodar-practician. Una este să discuți despre posibilitatea progresului fără capitalism și alta este să gospodărești tu singur. Vrînd să-și organizeze în mod rațional gospodăria, Engelhardt a fost *nevoit*, prin forța împrejurărilor, să-și realizeze acest scop prin metode pur capitaliste și să lase la o parte toate îndoielile sale teoretice și abstracte în legătură cu „muncitorimea agricolă“. În teorie Skaldin a raționat ca un manchesterian tipic, fără să observe cîtuși de puțin acest caracter al raționamentelor sale și concordanța lor cu nevoile evoluției capitaliste a Rusiei. În practică Engelhardt a fost nevoit să acționeze ca un manchesterian tipic, cu toate că pe plan teoretic a protestat împotriva capitalismului și a vrut să creadă în existența unor căi specifice pentru Rusia.

Și Engelhardt a fost animat de această credință, ceea ce ne îndreptățește să-l categorisim printre narodnici. El vede destul de clar care e tendința *reală* a dezvoltării economice a Rusiei și începe să *ocolească* contradicțiile acestei dezvoltări. El se străduiește să dovedească imposibilitatea capitalismului în agricultura Rusiei, să demonstreze că „la noi nu există Knecht“ * (pag. 556), deși chiar el a dezmințit pînă în cele mai mici amănunte balivernele după care la noi muncitorii costă prea scump și a arătat pentru ce sumă mizerabilă lucrează la el îngrijitorul de vite Petr cu familia sa și cum acestuia, în afară de întreținere, îi mai rămîn 6 ruble pe an, „cu care trebuie să-și cumpere sare, untdelemn și îmbrăcăminte“ (pag. 10). „Și totuși el e invidiat, iar dacă

* — muncitor agricol. — *Nota trad.*

l-aș concedia, s-ar găsi imediat 50 de inși gata să-i ia locul“ (pag. 11). Vorbind despre succesele obținute în gospodăria sa, despre priceperea cu care muncitorii mînuiesc plugul, Engelhardt exclamă triumfător : „Și cine sînt acești plugari ? Ignoranții și neconștiincioșii țărani ruși“ (pag. 225).

Deși a respins, prin propriul lui mod de a gospodări și prin denunțarea individualismului țărănesc, orice iluzii în ce privește „spiritul de obște“, Engelhardt nu numai că „a crezut“ în posibilitatea trecerii țărănilor la gospodăria în artel, dar și-a exprimat „convingerea“ că așa se va întîmpla, că tocmai noi, rușii, vom săvîrși această faptă măreață, vom introduce noi metode de gospodărire. „Tocmai în asta constă specificul, originalitatea economiei noastre“ (pag. 349). Engelhardt realistul face loc lui Engelhardt romanticul, care compensează totala lipsă de „specific“ a metodelor folosite de el în gospodăria lui și a celor folosite de țărani în gospodăria lor și observate de el, cu „credința“ într-un „specific“ al viitorului apropiat ! De la această credință pînă la trăsăturile ultranarodniciste – pe care, deși cu totul izolat, le întîlnim și la Engelhardt –, pînă la naționalismul îngust, înrudit cu șovinismul („Vom scinda și Europa“, „și în Europa țăranul va fi cu noi“ (pag. 387) încearcă să-i dovedească Engelhardt unui moșier, cu care vorbea despre război) și chiar pînă la idealizarea muncii în dijmă nu mai e decît un pas ! Da, același Engelhardt care în atîtea pagini minunate din cartea sa a înfățișat starea de abrutizare și de umilință a țăranului care se împrumută cu bani sau cu grîne în schimbul muncii lui și care este nevoit să muncească aproape pe degeaba în cele mai grele condiții de dependență personală *, același Engelhardt a ajuns să spună că „ar fi bine ca doctorul (era vorba de utilitatea și necesitatea medicului la țară. – V.I.) să-și aibă gospodăria lui, pentru ca țăranul să-i poată plăti tratamentul prin muncă“ (pag. 41). Orice comentarii sînt de prisos.

– În general, comparînd trăsăturile pozitive, caracterizate de noi mai sus, ale concepției despre lume a lui Engelhardt

* Vă amintiți de scena în care starostele (administratorul moșierului) îl cheamă pe țăran la muncă în momentul cînd grîul lui se scutură, și el este nevoit să se ducă numai pentru că i se atrage atenția că „o să-i lase jos nădragii“ la reședința de plasă.

(adică trăsăturile comune lui și reprezentanților „moștenirii“, fără nici o nuanță narodnicistă) cu cele negative (adică narodniciste), trebuie să recunoaștem că primele predomină în mod categoric la autorul scrierii „De la țară“, în timp ce ultimele sînt doar un fel de intercalare lăturalnică, incidentală, impusă din afară și fără nici o legătură cu tonul principal al cărții.

III

A CÎȘTIGAT CEVA „MOȘTENIREA“ DE PE URMA LEGĂTURII EI CU NARODNICISMUL ?

– Dar ce înțelegi d-ta prin narodnicism ? – mă va întreba, de bună seamă, cititorul. Am precizat mai înainte care e conținutul noțiunii „moștenire“. Cît despre „narodnicism“, această noțiune n-a fost încă definită de noi pînă acum.

– Prin narodnicism înțelegem un sistem de concepții care cuprinde următoarele trei trăsături : 1) *Consideră că în Rusia capitalismul înseamnă decădere, regres.* De aici tendința și dorința de „a frîna“, de „a opri“, de „a pune capăt dărîmării“ de către capitalism a temelilor seculare, și alte lamentări reacționare de acest fel. 2) *Consideră că în Rusia orînduirea economică, în general, și țăranul cu obștea și artelul lui etc., în special, prezintă un caracter specific.* Nu consideră necesar să se aplice relațiilor economice din Rusia noțiunile elaborate de știința modernă cu privire la diferitele clase sociale și la conflictele dintre ele. Țărănimea organizată în obști este considerată ceva superior, ceva mai bun în comparație cu capitalismul ; apare idealizarea „temeliilor“. Se contestă și se cocoloșește existența, în rîndurile țărănimii, a contradicțiilor proprii oricărei economii bazate pe producția de mărfuri și celei capitaliste, se contestă legătura dintre aceste contradicții și forma lor mai dezvoltată din industria capitalistă și din agricultura capitalistă. 3) *Ignorează legătura dintre „intelectuali“ și instituțiile politice-juridice ale țării, de o parte, și interesele materiale ale unor anumite clase sociale, de altă parte.* Nerecunoașterea acestei legături, faptul că nu dau o explicație materialistă acestor factori sociali, îi face pe narodnici să vadă în acești factori o forță în stare „să tragă istoria pe altă linie“

(d-l V. V.), „s-o abată din drum“ (d-l N.-on, d-l Iujakov etc.) etc.

Iată ce înțelegem noi prin „narodnicism“. Precum vedeți, noi folosim acest termen în accepția lui largă, așa cum fac toți „discipolii ruși“ care se ridică împotriva întregului sistem de concepții, și nu împotriva unor reprezentanți ai lui. Între acești reprezentanți există, firește, și deosebiri, care uneori sînt destul de însemnate. Nimeni nu ignorează aceste deosebiri. Dar sus-menționatele trăsături ale concepției despre lume a narodnicilor sînt comune feluriților reprezentanți ai narodnicismului, începînd..., să zicem, cu d-l Iuzov și terminînd cu d-l Mihailovski. D-nii Iuzov, Sazonov, V. V. și alții adaugă la trăsăturile negative menționate mai sus ale concepțiilor lor și alte trăsături negative, pe care nu le găsim, de pildă, nici la d-l Mihailovski și nici la alți colaboratori ai actualei reviste „Russkoe Bogatstvo“. Ar fi, desigur, nejust să se conteste existența acestor deosebiri între narodnicii luați în accepția restrînsă a cuvîntului și narodnicii în general, dar și mai nejust ar fi să se treacă cu vederea că concepțiile social-economice *fundamentale* ale tuturor narodnicilor coincid cu principalele puncte menționate de noi mai sus. Și cum „discipolii ruși“ resping tocmai aceste concepții fundamentale, și nu numai „regretabilele devieri“ de la ele în sensul cel mai rău, ei au, evident, tot dreptul să se folosească de noțiunea „narodnicism“ în accepția largă a cuvîntului. Nu numai că au dreptul, dar nici nu pot proceda altfel.

Revenind la concepțiile fundamentale ale narodnicismului, schițate de noi mai sus, trebuie să constatăm, în primul rînd, că „moștenirea“ *nu are absolut nici o legătură cu aceste concepții*. Există o serie întregă de reprezentanți și păstrători neîndoielnici ai „moștenirii“ care n-au nimic comun cu narodnicismul, care nici nu pun problema capitalismului, care nu cred cîtuși de puțin în specificul Rusiei, al obștii țărănești etc., care nu văd în intelectuali și în instituțiile politice-juridice nici un factor în stare „să abată din drum“. Am luat adineauri ca exemplu pe editorul și redactorul revistei „Vestnik Evropi“¹⁷¹, care poate fi acuzat de orice, dar nu de călcarea tradițiilor moștenirii. Și, invers, există oameni ale căror concepții sînt înrudite cu principiile funda-

mentale, menționate mai sus, ale narodnicismului și care totodată, în mod direct și fățiș, „renunță la moștenire“; am putea lua, bunăoară, pe același domn I. Abramov, la care se referă și d-l Mihailovski, sau pe d-l Iuzov. Narodnicismul împotriva căruia luptă „discipolii ruși“ nici n-a existat măcar pe vremea cînd (exprimîndu-ne în termeni juridici) „se deschidea“ moștenirea, adică prin anii 1860-1870. Germeii, rudimente ale narodnicismului au existat, desigur, nu numai în această perioadă, dar și prin anii 1840-1850 și chiar mai înainte*, dar în momentul de față nu istoria narodnicismului ne interesează. Pentru noi, repetăm încă o dată, este important numai să stabilim că „moștenirea“ anilor 1860-1870, în sensul în care am înfățișat-o pe scurt în cele de mai sus, nu are nimic comun cu narodnicismul, că, adică, în ce privește fondul concepțiilor, „moștenirea“ și narodnicismul nu au nimic comun, întrucît ele pun probleme diferite. Există păstrători ai „moștenirii“ care nu sînt narodnici, după cum există narodnici „care au renunțat la moștenire“. Se înțelege că există și narodnici care păstrează „moștenirea“ sau care pretind că o păstrează. Tocmai de aceea vorbim despre legătura dintre moștenire și narodnicism. Să vedem acum la ce rezultate a dus această legătură.

În primul rînd, narodnicismul a făcut un însemnat *pas înainte* în comparație cu moștenirea, *punînd* spre soluționare în fața gîndirii sociale probleme pe care păstrătorii moștenirii în parte nu puteau încă (pe vremea lor) să le pună, iar în parte nu le-au pus, și nici nu le pun, din cauza îngustimii de orizont care-i caracterizează. E un mare merit *istoric* pentru narodnicism că *a pus* aceste probleme și este foarte firesc și de înțeles că, dînd o soluție (oricare ar fi ea) acestor probleme, el a ocupat *prin aceasta* un loc de frunte printre curentele progresiste ale gîndirii sociale ruse.

Dar soluția pe care a dat-o el acestor probleme s-a dovedit a nu fi bună de nimic, întrucît era bazată pe teorii înapoiate, de mult lăsate în părăsire de cei din Europa occidentală, întrucît era bazată pe critica romantică și mic-burgheză a capitalismului, pe ignorarea unor fapte extrem de importante din istoria și din realitatea rusă. Atîta timp

* Comp. acum cartea lui Tugan-Baranovski: „Fabrica rusă“ (Petersburg, 1898).

cît în Rusia dezvoltarea capitalismului și a contradicțiilor lui era încă extrem de slabă, această critică primitivă a capitalismului părea să aibă o oarecare valabilitate. Dar este îndiscutabil că narodnicismul nu mai corespunde actualei dezvoltări a capitalismului în Rusia, actualelor noastre cunoștințe despre istoria economiei ruse și despre realitățile din Rusia, cerințelor la care trebuie să răspundă astăzi teoria sociologică. Narodnicismul, la timpul său un fenomen progresist, care a pus pentru prima oară problema capitalismului, este acum o teorie *reacționară* și *dăunătoare*, care derutează gîndirea socială, favorizează stagnarea și toate soiurile de asiaticism. Caracterul reacționar al criticii narodniciste a capitalismului a făcut ca narodnicismul să capete astăzi pînă și unele trăsături care îl situează pe o treaptă *inferioară* concepției despre lume care se mărginește la păstrarea cu credință a moștenirii *. Că este așa vom căuta să arătăm acum, analizînd fiecare dintre cele trei trăsături principale ale concepției narodniciste despre lume, menționate de noi mai sus.

Prima trăsătură constă în a considera că în Rusia capitalismul înseamnă decădere, regres. De îndată ce s-a pus problema capitalismului în Rusia, s-a văzut că dezvoltarea noastră economică are un caracter capitalist, și narodnicii au declarat că această dezvoltare constituie un regres, o greșală, o abatere de la drumul prescris, chipurile, de întreaga istorie a națiunii, de la drumul consfințit de temelile seculare etc. etc. În locul credinței înflăcărate a iluminiștilor în actuala dezvoltare socială s-a ivit neîncrederea, în locul optimismului istoric și al moralului ridicat a apărut pesimismul și deprimarea, izvorite din convingerea că, cu cît lucrurile vor continua să meargă ca pînă acum, cu atît mai greu și mai anevoie vor fi rezolvate problemele pe care le pune noua dezvoltare ; își face loc îndemnul de „a frîna“ și „a opri“ această dezvoltare, apare teoria potrivit căreia fericirea Rusiei stă în înapoierea ei etc. Toate aceste trăsături ale concepției narodniciste despre lume nu numai că nu au ni-

* Am avut ocazia să relev și mai înainte, în articolul despre romantismul economic, că adversarii noștri dau dovadă de o uluitoare miopie, luînd termenii *reacționar*, *mic-burghez* drept niște ieșiri polemice. cînd știut este că aceste expresii au un sens istoric-filozofic bine determinat. (Vezi volumul de față, pag. 205. — *Nota red.*.)

mic comun cu „moștenirea“, dar sînt în directă contradicție cu ea. Aprecierea capitalismului rus ca „o abatere din drum“, ca o decădere etc. duce la denaturarea întregii evoluții economice a Rusiei, la denaturarea „schimbării“ care se produce sub ochii noștri. Antrenat de dorința de a frîna și a opri dărîmarea temeliiilor seculare de către capitalism, narodnicul comite o uluitoare inadvertență istorică, uită că *în spatele* acestui capitalism nu există nimic altceva decît aceeași exploatare, unită cu nenumărate forme de aservire și dependență personală, care a îngreuiat situația omului muncitor, nimic altceva decît rutină și stagnare în producția socială și, prin urmare, în toate sferele vieții sociale. În lupta pe care o duce – de pe pozițiile sale romantice, mic-burgeze – împotriva capitalismului, narodnicul renunță la orice realism istoric, punînd totdeauna față în față *realitățile* capitalismului cu *ficțiunea* rînduielilor precapitaliste. „Moștenirea“ celor din anii 1860–1870, cu credința lor înflăcărată în caracterul progresist al actualei dezvoltări sociale, cu ura lor cumplită, îndreptată numai și numai împotriva rămășițelor trecutului, cu convingerea lor că e de ajuns să măтури toate aceste rămășițe pentru ca treburile să meargă cum nu se poate mai bine, această „moștenire“ nu numai că nu are nici o legătură cu menționatele concepții ale narodnicismului, dar este în directă contradicție cu ele.

A doua trăsătură a narodnicismului este credința în specificul Rusiei, idealizarea țaranului, a obștii etc. Teoria specificului Rusiei i-a făcut pe narodnici să se agațe de teoriile învechite ale celor din Europa occidentală, i-a determinat să adopte o atitudine extrem de ușuratică față de multe dintre realizările culturale din Europa occidentală : ei se împăcau cu gîndul că, dacă nouă ne lipsesc unele trăsături sau altele ale omenirii civilizate, în schimb „ne este sortit“ să arătăm lumii noi metode de gospodărire etc. Analiza capitalismului și a tuturor manifestărilor lui, așa cum a fost făcută de gîndirea înaintată din Europa occidentală, nu numai că nu era considerată valabilă pentru sfînta Rusie, dar, mai mult decît atît, toate eforturile erau îndreptate spre născocirea de rezerve care să permită ca, atunci cînd este vorba de capitalismul rus, să nu se ajungă la aceleași concluzii ca în cazul celui european. Narodnicii se prosternau în fața autorilor

acestei analize și... în perfectă seninătate sufletească continuau să rămână aceiași romantici împotriva cărora acești autori au luptat toată viața. Totodată, această teorie despre specificul Rusiei, comună tuturor narodnicilor, nu numai că nu are nimic comun cu „moștenirea“, dar chiar e în directă contradicție cu ea. „Cei din anii 1860-1870“, dimpotrivă, năzuiau spre o europenizare a Rusiei, credeau că ea se va împărtăși din cultura europeană, făceau totul pentru ca instituțiile acestei culturi să fie transplantate și pe solul nostru, care nu este de loc specific. Orice teorie despre specificul Rusiei este în totală discordanță cu spiritul și tradiția anilor 1860-1870. Într-o discordanță și mai mare cu această tradiție se află idealizarea, înfrumusețarea satului de către narodnici. Această falsă idealizare, care voia cu tot dinadinsul să vadă în satul nostru ceva deosebit, cu nimic asemănător cu structura oricărui alt sat din oricare altă țară în perioada relațiilor precapitaliste, este în cea mai flagrantă contradicție cu tradițiile unei moșteniri lucide și realiste. Cu cât capitalismul căpăta o dezvoltare mai amplă și mai adâncă, cu cât se manifestau mai puternic, la sate, contradicțiile proprii oricărei societăți capitaliste, bazate pe producția de mărfuri, cu atât devenea mai pronunțat contrastul dintre dulcele baliverne ale narodnicilor despre „spiritul de obște“, despre „spiritul de artel“ al țăranului etc., de o parte, și scindarea de fapt a țăranimii în burghezii sătească și proletariat sătesc, de altă parte ; cu atât mai repede narodnicii, care continuau să privească lucrurile cu ochii țăranului, păăseau poziția lor de romantici sentimentali pentru a deveni ideologi ai micii burghezii, fiindcă în actuala societate micul producător se transformă în producător de mărfuri. Falsa idealizare a satului și reveriile romantice pe tema „spiritului de obște“ au dus la o atitudine extrem de ușuratică a narodnicilor față de nevoile reale ale țăranimii, care își aveau rădăcina în dezvoltarea economică actuală. În teorie puteai să vorbești cât poștești despre puterea temelilor, dar în practică fiecare narodnic își dădea perfect de bine seama că înălțurarea rămășițelor trecutului, a rămășițelor orînduirii de dinainte de reformă, care mai încătușează și azi din cap pînă-n picioare țăranimea noastră, va deschide drum tocmai dezvoltării capitaliste, și nu altei dezvoltări. Mai bine stag-

nare decît progres capitalist, acesta este, în fond, punctul de vedere despre sat al fiecărui narodnic, deși, bineînțeles, nu orice narodnic se va apuca să spună acest lucru direct și pe față, cu naiva sinceritate a d-lui V. V. „Țăranii, țințuiți de loturile și de obștile lor, lipsiți de posibilitatea de a munci acolo unde munca este mai productivă și mai avantajoasă pentru ei, au rămas parcă încremeniți în forma de viață gregară, neproductivă în care au ieșit din iobăgie“. Așa privea lucrurile, din punctul său de vedere caracteristic „iluministului“, unul dintre reprezentanții „moștenirii“¹⁷². – „Mai bine să rămînă țărani încremeniți în forma lor de viață patriarhală, anchilozată de rutină, decît să curățim drumul capitalismului la sate“, așa privește lucrurile, în fond, fiecare narodnic. Într-adevăr, e greu de crezut că se va găsi vreun narodnic care să conteste că închistarea feudală a obștii țărănești, cu răspunderea ei solidară și cu interdicția de a vinde pămîntul și de a renunța la lot, este în cea mai flagrantă contradicție cu *realitatea* economică actuală, cu actualele relații de schimb capitaliste și cu dezvoltarea lor. Nu se poate contesta existența acestei contradicții, dar tot miezul chestiunii constă în faptul că narodnicii se tem ca de foc să pună astfel chestiunea, să procedeze la o confruntare a situației juridice a țărănimii cu realitatea economică, cu dezvoltarea economică actuală. Narodnicul se încapățînează să creadă într-o inexistentă dezvoltare fără capitalism, care nu este altceva decît produsul fanteziei lui romantice, și de aceea... de aceea el este gata să frîneze actuala dezvoltare, care merge pe drumul capitalismului. În problema închistării feudale a obștii țărănești, a răspunderii solidară, a dreptului țăranilor de a vinde pămîntul și de a renunța la lot, narodnicul nu numai că adoptă o atitudine de extremă prudență și îngrijorare pentru soarta „temeliilor“ (a temeliilor rutinei și stagnării), dar decade pînă-ntr-atîta că nu are decît cuvinte de aprobare pentru poliția care interzice țăranilor să vîndă pămîntul. „Țăranul e prost“, se poate spune unui asemenea narodnic, cu cuvintele lui Engelhardt; el nu poate să-și orînduiască singur viața. Dacă n-o să aibă nimeni grijă de el, o să ardă toate pădurile, o să omoare toate păsările, o să prindă toți peștii, o să strice pămîntul și apoi o să piară și el“. Aici narodnicul, din capul locului,

„renunță la moștenire“, devenind reacționar. Și observați totodată că, pe măsura dezvoltării economice, această lichidare a închistării feudale a obștii țărănești devine o necesitate din ce în ce mai imperioasă pentru proletariatul sătesc, în timp ce pentru burghezia țărănească inconvenientele care rezultă de aici nu sînt de loc chiar atît de însemnate. Un „țăran gospodar“ poate destul de ușor să ia pămînt în arendă în altă parte, să deschidă o prăvălie în alt sat, să plece oriunde, pentru oricît timp, în interese comerciale. Dar pentru un „țăran“ care trăiește mai ales din vînzarea forței sale de muncă, legarea de lot și de obște înseamnă o imensă îngrădire a activității sale economice, înseamnă imposibilitatea de a găsi pentru forța sa de muncă un preț mai convenabil, înseamnă necesitatea de a-și vinde această forță de muncă tocmai cumpărătorilor ei din localitate, care plătesc întotdeauna mai puțin și recurg la tot felul de metode de înrobire. — Din momentul în care s-a lăsat pradă reveriilor romantice și și-a pus ca scop sprijinirea și apărarea vechilor temelii în pofida dezvoltării economice, narodnicul, fără să-și dea seama, a alunecat atît de jos pe această pantă, încît s-a pomenit alături de proprietarul funciar, care dorește din tot sufletul să se mențină și să se întărească „legătura țăranului cu pămîntul“. E de ajuns să ne amintim că această închistare feudală a obștii țărănești a dat naștere unor metode speciale de angajare a muncitorilor : proprietarii de fabrici și moșierii își trimit vătăfii prin sate, mai ales prin cele rămase în restanță cu plata birurilor, ca să angajeze muncitori în condiții cît mai avantajoase. Din fericire, dezvoltarea capitalismului în agricultură, distrugînd „sedentarismul“ proletarului (acesta este efectul așa-ziselor îndeletniciri agricole în alte localități), înlătură treptat această aservire prin liberă angajare.

O altă confirmare, poate nu mai puțin grăitoare, a tezei noastre despre caracterul dăunător al actualelor teorii narodniciste ne-o oferă un fapt care constituie un fenomen destul de obișnuit printre narodnici, și anume *idealizarea muncii în dijmă*. Am dat, ceva mai înainte, un exemplu de felul cum Engelhardt, căzînd în păcatul narodnicismului, a ajuns să scrie că „ar fi bine“ să se dezvolte munca în dijmă la sate ! Același lucru l-am găsit și în faimosul proiect al

d-lui Iujakov despre liceele agricole („Russkoe Bogatstvo“, 1895, nr. 5) *. La o asemenea idealizare a ajuns și d-l V. V., care colaborează cu Engelhardt la aceeași revistă. El afirmă că țăranul a repurtat o victorie asupra moșierului, care voia, cică, să introducă capitalismul ; dar nenorocirea a fost că țăranul s-a apucat să muncească pământurile moșierului, de la care a primit pământ „în arendă“, adică a restabilit absolut același mod de gospodărire care a existat și în condițiile iobăgiei. Acestea sînt exemple dintre cele mai izbitoare de atitudine reacționară a narodnicilor în problemele agriculturii noastre. Într-o formă mai puțin pronunțată veți întîlni această idee la orice narodnic. Orice narodnic vorbește despre caracterul dăunător și despre primejdia dezvoltării capitalismului în agricultura noastră, pentru că acest capitalism, vedeți dv., înlocuiește pe țăranul de sine stătător printr-un muncitor agricol. *Realitatea* capitalismului („muncitorul agricol“) este opusă *ficțiunii* care ne prezintă un țăran „de sine stătător“ : se încearcă sprijinirea acestei ficțiuni pe faptul că țăranul din epoca precapitalistă posedă mijloace de producție, dar în același timp se trece sub tăcere cu modestie faptul că aceste mijloace de producție trebuie plătite de două ori mai scump decît valorează ; că ele servesc la munca în dijmă ; că nivelul de trai al acestui țăran „de sine stătător“ este atît de scăzut, încît în orice țară capitalistă el ar fi încadrat în categoria pauperilor ; că la neagra mizerie și la inerția intelectuală a acestui țăran „de sine stătător“ se mai adaugă și dependența personală, care însoțește în mod inevitabil formele precapitaliste de economie.

A treia trăsătură caracteristică a narodnicismului – ignorarea legăturii dintre „intelectuali“ și instituțiile politice-juridice ale țării, de o parte, și interesele materiale ale anumitor clase sociale, de altă parte, – este indisolubil legată de cele precedente : numai această lipsă de realism în problemele sociologice a putut da naștere teoriei după care capitalismul rus ar fi o „greșeală“ și ar exista posibilitatea „unei abateri din drum“. Această concepție a narodnicismului nu are, la rîndul ei, nici o legătură cu „moștenirea“ și cu tradițiile anilor 1860–1870, ci, dimpotrivă, este *în directă*

* Vezi volumul de față, pag. 62–69 și 465–498. — *Nota red.*

contradicție cu aceste tradiții. Din această concepție rezultă în mod firesc o atitudine a narodnicilor față de numeroasele rămășițe ale reglementării de dinainte de reformă în viața rusă, pe care în nici un caz n-ar putea s-o împărtășească reprezentanții „moștenirii”. Pentru caracterizarea acestei atitudini ne vom permite să recurgem la minunatele observații ale d-lui V. Ivanov din articolul „O proastă născocire” („*Novoe Slovo*”, septembrie 1897). Vorbind despre cunoscutul roman „În alt chip” al d-lui Boborikin, dînsul arată că acesta n-a înțeles în ce constă disputa dintre narodnici și „discipoli”. D-l Boborikin pune în gura unui narodnic, erou al romanului său, reproșul — adresat „discipolilor” — că ei visează la „o cazarmă cu insuportabilul despotism al reglementării”. D-l V. Ivanov observă cu acest prilej :

„Ei (narodnicii) nu numai că n-au spus că insuportabilul despotism al «reglementării» e un «vis» al adversarilor lor, dar, atîta timp cît sînt narodnici, ei nu pot spune și nu vor spune așa ceva. Esența disputei lor cu adepții «materialismului economic» în acest domeniu constă tocmai în faptul că, după părerea narodnicilor, rămășițele vechii reglementări, care s-au mai păstrat la noi, pot servi ca bază pentru o dezvoltare, pe mai departe, a reglementării. Caracterul nesuportabil al acestei vechi reglementări le este ascuns, pe de o parte, de ideea că însuși «sufletul țărănesc (care e unic și indivizibil) ar evolua» în direcția reglementării, iar pe de altă parte de convingerea în frumusețea morală, prezentă sau viitoare, a «intelectualilor», a «societății» sau a «claselor conducătoare» în general. Pe adepții materialismului economic ei nu-i învinuiesc de pasiune pentru «reglementare», ci, dimpotrivă, le reproșează atașamentul lor față de rînduiriile din Europa occidentală, care au la bază lipsa oricărei reglementări. Și adepții materialismului economic afirmă într-adevăr că rămășițele vechii reglementări, care s-a dezvoltat pe temelia economiei naturale, devin, pe zi ce trece, tot mai «insuportabile» într-o țară care a trecut la economia bănească, la o economie care provoacă nenumărate schimbări atît în situația de fapt cît și în fizionomia intelectuală și morală a

diferitelor straturi ale populației. De aceea ei sînt convinși că condițiile necesare pentru apariția unei noi și binefăcătoare «reglementări» a vieții economice a țării nu pot fi create de rămășițele reglementării adaptate la economia naturală și la iobăgie, ele putînd să apară numai într-o atmosferă în care această veche reglementare va lipsi cu desăvîrșire și sub orice formă, așa cum lipsește în țările înaintate ale Europei occidentale și ale Americii. În acest stadiu se află problema «reglementării» în disputa dintre narodnici și adversarii lor» (pag. 11–12, l.c.). Această atitudine a narodnicilor față de „rămășițele vechii reglementări” reprezintă, poate, cea mai flagrantă abatere a narodnicismului de la tradițiile „moștenirii”. După cum am văzut, reprezentanții acestei moșteniri se distingeau printr-o condamnare categorică și înverșunată a tuturor rămășițelor vechii reglementări. Prin urmare, din acest punct de vedere, „discipolii” sînt incomparabil mai aproape de „tradițiile” și de „moștenirea” anilor 1860–1870 decît narodnicii.

În afară de greșeala, extrem de importantă, menționată mai sus, lipsa de realism sociologic îi duce și ea pe narodnici la acea manieră specială de a gândi și a raționa despre treburile și problemele sociale care poate fi numită îngîmfare îngust-intelectualistă sau, poate, gîndire birocratică. Narodnicul discută întotdeauna despre calea pe care trebuie s-o alegem „noi” pentru patrie, despre calamitățile de care ne vom lovi „noi” dacă vom îndruma patria pe un drum sau altul, despre ieșirile pe care ni le vom putea „noi” asigura dacă vom ocoli primejdiile drumului pe care a pășit bătrîna Europă, dacă „vom lua ceea ce este bun” atît de la Europa cît și de la străvechea noastră obște etc. etc. Prin aceasta se explică totala neîncredere a narodnicului și disprețul lui total față de tendințele de sine stătătoare ale unor clase sociale care făuresc istoria în conformitate cu interesele lor. Prin aceasta se explică uluitoarea ușurință cu care narodnicul (neținînd seama de situația existentă) se lansează în tot felul de utopii sociale, începînd cu nu știu ce „organizare a muncii agricole” și terminînd cu „obști-

zarea producției" prin străduințele „societății" noastre. „Mit der Gründlichkeit der geschichtlichen Action wird der Umfang der Masse zunehmen, deren Action sie ist" *, în aceste cuvinte ** se exprimă una dintre cele mai profunde și mai importante teze ale teoriei istorice-filozofice, pe care nu vor și nu pot de loc s-o înțeleagă narodnicii noștri. Pe măsură ce se lărgeste și se adâncește creația istorică a oamenilor, trebuie să crească și proporțiile acelei mase a populației care este un factor istoric conștient. Narodnicul însă a considerat întotdeauna populația în general, și populația muncitoare în special, ca un obiect de aplicare a unor măsuri sau altora mai mult sau mai puțin raționale, ca un material care urmează să fie îndreptat pe o cale sau alta, și n-a privit niciodată diferitele clase ale populației ca pe niște factori istorici de sine stătători în cadrul căii date, nu și-a pus niciodată problema condițiilor căii date care pot dezvolta (sau, dimpotrivă, paraliza) activitatea de sine stătătoare și conștientă a acestor făuritori ai istoriei.

Așadar, deși narodnicismul a făcut un important pas înainte în comparație cu „moștenirea" iluminiștilor, punînd problema capitalismului în Rusia, soluția pe care a dat-o el acestei probleme s-a dovedit a fi atît de nesatisfăcătoare, datorită punctului său de vedere mic-burghez și criticii sentimentale făcute de el capitalismului, încît, într-o serie întregă de probleme dintre cele mai importante ale vieții sociale, narodnicismul a rămas în urma „iluminiștilor". Adeviziunea lui la moștenirea și tradițiile iluminiștilor noștri s-a dovedit, pînă la urmă, a fi un minus : problemele noi pe care le-a pus în fața gîndirii sociale ruse dezvoltarea economică a Rusiei de după reformă au rămas nerezolvate de narodnicism, care s-a mărginit, în această privință, la simple lamentări sentimentale și reacționare, iar problemelor vechi, care au fost puse încă de iluminiști, el le-a adăugat balastul romantismului său și a întîrziat astfel rezolvarea lor completă.

* Marx : „Die heilige Familie" („Sfînta familie". — Nota trad.). 120¹⁷³. După Beltov, pag. 235.

** : „O dată cu profunzimea acțiunii istorice va crește deci și amploarea masei care o înfăptuiește". — Nota trad.

IV

„ILUMINIȘTII“, NARODNICII ȘI „DISCIPOLII“

Putem să tragem acum unele concluzii din paralelele făcute de noi. Să încercăm să caracterizăm în câteva cuvinte atitudinea pe care o are, față de celelalte, fiecare dintre curentele gândirii sociale menționate în titlul de mai sus.

Iluministul crede în dezvoltarea socială actuală, pentru că nu observă contradicțiile ei specifice. Narodnicul se teme de dezvoltarea socială actuală, pentru că a și observat aceste contradicții. „Discipolul“ crede în dezvoltarea socială actuală, fiindcă numai în deplina dezvoltare a acestor contradicții vede el chezașia unui viitor mai bun. De aceea primul și ultimul curent caută să sprijine, să grăbească și să înlesnească dezvoltarea pe drumul dat, să înlăture toate piedicile care o stingheresc și o frânează. Narodnicismul, dimpotrivă, caută să întîrzie și să oprească această dezvoltare, se teme de distrugerea unor piedici care stau în calea dezvoltării capitalismului. Primul și ultimul curent se caracterizează prin ceea ce s-ar putea numi optimism istoric : cu cît lucrurile vor merge mai departe și mai repede pe calea pe care merg acum, cu atît va fi mai bine. Narodnicismul, dimpotrivă, duce în mod firesc la pesimism istoric : cu cît lucrurile vor continua să meargă în felul acesta, cu atît va fi mai rău. „Ilumiștiții“ nici n-au pus problema caracterului dezvoltării de după reformă, mărginindu-se doar să se războiască cu rămășițele orînduirii de dinainte de reformă, mulțumindu-se cu sarcina negativă de a curăți calea pentru dezvoltarea europeană a Rusiei. Narodnicismul a pus problema capitalismului în Rusia, dar a rezolvat-o în sensul că el ar avea un caracter reacționar și de aceea n-a putut să-și însușească pe de-a-ntregul moștenirea ilumiștilor : narodnicii au dus întotdeauna război împotriva celor ce năzuiau spre europenizarea Rusiei în general, din punctul de vedere al „unității civilizației“, și au făcut acest lucru nu numai pentru că nu se puteau mărghini la idealurile acestor oameni (în cazul acesta ar fi fost un război drept), ci pentru că n-au vrut să meargă atît de departe în dezvoltarea civilizației actuale, adică a celei capitaliste. „Discipolii“ rezolvă problema capitalismului în Rusia în sensul că el are un

caracter progresist, și de aceea ei nu numai că pot, dar și trebuie să accepte în întregime moștenirea iluminiștilor, completînd-o cu o analiză a contradicțiilor capitalismului din punctul de vedere al producătorilor lipsiți de proprietate. Iluminiștii n-au acordat o atenție deosebită nici uneia dintre clasele populației ; ei au vorbit nu numai despre popor în general, dar și despre națiune în general. Narodnicii au vrut să fie exponenți ai intereselor muncii, fără să se refere însă la anumite grupuri din sistemul economic actual ; în fond, ei s-au situat întotdeauna pe punctul de vedere al micului producător, din care capitalismul face un producător de mărfuri. „Discipolii“ nu numai că iau drept criteriu interesele muncii, dar în același timp precizează că este vorba de grupuri economice bine determinate în economia capitalistă, și anume de producătorii lipsiți de proprietate. Atît primul cît și cel de al doilea curent corespund, prin conținutul dezideratelor lor, intereselor claselor pe care le creează și le dezvoltă capitalismul ; narodnicismul corespunde, prin conținutul său, intereselor clasei micilor producători, micii burghezii, care ocupă o situație intermediară între celelalte clase ale societății contemporane. De aceea atitudinea lui contradictorie față de „moștenire“ nu este nicidecum ceva întîmplător, ci rezultatul necesar al însuși conținutului concepțiilor narodniciste : am văzut că una dintre principalele trăsături ale iluminiștilor consta în năzuința lor fierbinte spre europenizarea Rusiei, în timp ce narodnicii, atîta timp cît rămîn narodnici, nu pot în nici un caz să împărtășească pe de-a-ntregul această năzuință.

În fine, am ajuns la concluzia pe care nu o dată am subliniat-o, cu diferite ocazii în cele de mai sus, și anume că *discipolii sînt mult mai consecvenți și mai fideli păstrători ai moștenirii decît narodnicii*. Ei nu numai că nu renunță la moștenire, dar, mai mult decît atît, consideră că una dintre sarcinile lor cele mai importante este să combată temerile romantice și mic-burgheze care determină pe narodnici, în foarte multe și foarte importante privințe, să renunțe la idealurile europene ale iluminiștilor. Dar se înțelege de la sine că „discipolii“ nu păstrează moștenirea așa cum păstrează arhivarii o hîrtie veche. A păstra moștenirea nu în-

seamnă cîtuși de puțin a te mărgini la moștenire, așa că apărarea idealurilor generale ale europenismului este însoțită, la „discipoli“, de o analiză a contradicțiilor pe care le poartă în sine dezvoltarea noastră capitalistă, precum și de o apreciere a acestei dezvoltări din punctul de vedere specific care a fost arătat mai sus.

V

D-L MIHAILOVSKI DESPRE RENUNȚAREA
„DISCIPOLILOR“ LA MOȘTENIRE

În încheiere să ne întoarcem încă o dată la d-l Mihailovski și la analiza afirmației lui în legătură cu problema care ne interesează. D-l Mihailovski afirmă nu numai că acești oameni (discipolii) „nu vor să aibă nici un fel de legătură de succesiune cu trecutul și renunță cu hotărîre la moștenire“ (l.c., 179), dar și că, în afară de aceasta, „ei“ (pe lângă alte persoane, care aparțin celor mai diferite curente, printre care și d-nii Abramov, Volinski și Rozanov) „se năpustesc cu o înverșunare extraordinară asupra moștenirii“ (180). – Despre care moștenire vorbește d-l Mihailovski? – Despre moștenirea anilor 1860–1880, despre moștenirea la care a renunțat și renunță în mod solemn „Moskovskie Vedomosti“ (178).

Noi am arătat și mai înainte că, dacă ar fi să vorbim de „moștenirea“ care a revenit oamenilor de astăzi, ar trebui să facem distincție între cele două moșteniri, dintre care una e a iluminiștilor în general, a oamenilor care manifestă o ostilitate categorică față de tot ce a existat înainte de reformă și care sînt pentru idealurile europene și pentru interesele masei largi a populației, iar cealaltă e a narodnicilor. Așa cum am mai arătat, ar fi o greșeală grosolană să se confunde aceste două lucruri diferite, fiindcă oricine știe că au existat și există oameni care păstrează „tradițiile anilor 1860–1870“ și care n-au nimic comun cu narodnicismul. Toate observațiile d-lui Mihailovski se bazează, în întregime și în mod exclusiv, pe confuzia dintre aceste moșteniri cu totul diferite. Și fiindcă d-lui Mihailovski nu se poate să nu-i fie cunoscută această deosebire, atitudinea lui capătă caracterul bine definit al unei manifestări nu numai absurde,

dar și calomnioase. A atacat oare „Moskovskie Vedomosti” în mod special narodnicismul ? – Cîtuși de puțin ; căci nu mai puțin, dacă nu și mai mult, a atacat acest ziar pe iluminiști în general, iar „Vestnik Evropi”, care e cu totul străin de narodnicism, nu este pentru ei un mai mic dușman decît revista narodnicistă „Russkoe Bogatstvo”. Se înțelege că „Moskovskie Vedomosti” în multe privințe n-ar fi de acord cu narodnicii care au renunțat în mod categoric la moștenire, de pildă cu Iuzov, dar e greu de crezut că l-ar fi atacat cu atîta înverșunare ; în orice caz, l-ar fi lăudat pentru ceea ce-l deosebește de narodnicii care doresc să păstreze moștenirea. – A atacat d-l Abramov sau d-l Volinski narodnicismul ? – Cîtuși de puțin. Primul este și el narodnic, și amîndoi au atacat pe iluminiști în general. – Au atacat „discipolii ruși” pe iluminiștii ruși ? Au renunțat ei vreodată la moștenirea care ne-a impus o ostilitate absolută împotriva stării de lucruri de dinainte de reformă și împotriva rămășițelor ei ? – Nu numai că nu i-au atacat pe iluminiști, dar, dimpotrivă, au demascat pe narodnici, dezvăluind tendința lor de a sprijini unele dintre aceste rămășițe, din teamă mic-burgheză de capitalism. – Au atacat ei vreodată moștenirea care ne-a transmis idealuri general-europene ? – Nu numai că n-au făcut așa ceva, dar, dimpotrivă, au acuzat pe narodnici că, în loc să accepte idealurile general-europene, născocesc, în numeroase probleme extrem de importante, tot felul de nerozii despre specificul orînduirii noastre. – Au atacat ei vreodată moștenirea care ne obligă să manifestăm preocupare pentru interesele maselor muncitoare ale populației ? – Nu numai că n-au făcut acest lucru, dar, dimpotrivă, i-au demascat pe narodnici, arătînd că grija pe care o poartă ei acestor interese nu este consecventă (pentru că ei stăruie în a confunda burghezia țărănească cu proletariatul sătesc) ; că utilitatea acestor preocupări este anihilată de obișnuința lor de a visa la ceea ce ar fi putut să fie, în loc să-și concentreze atenția asupra situației de fapt ; că preocupările lor sînt prea înguste, fiind că ei n-au știut niciodată să aprecieze cum trebuie condițiile (economice și de altă natură) care creează înlesniri acestor persoane sau le împiedică să-și poarte singure de grijă.

D-l Mihailovski poate să nu fie de acord cu temeinicia acestor demascări și, fiind narodnic, el nu va fi, desigur, de acord, dar a vorbi de atacuri „înverșunate” împotriva „moștenirii anilor 1860–1880” din partea unor oameni care de fapt nu atacă „cu înverșunare” *decît narodnicismul*, și îl atacă pentru că n-a știut să rezolve problemele noi, puse de istoria de după reformă, să le rezolve *în spiritul acestei moșteniri și fără a o contrazice*, a vorbi de așa ceva înseamnă pur și simplu a denatura lucrurile.

D-l Mihailovski manifestă o foarte comică indignare pentru faptul că „discipolii” ne confundă bucuros pe „noi” (adică pe publiciștii de la „Russkoe Bogatstvo”) cu „narodnicii” și cu alte persoane care n-au nici o legătură cu „Russkoe Bogatstvo” (pag. 180). Această nostimă încercare de a se separa de tagma „narodnicilor”, păstrînd în același timp toate concepțiile esențiale ale narodnicismului, nu poate provoca decît ilaritate. Oricine știe că toți „discipolii ruși” dau o largă accepție cuvintelor „narodnic” și „narodnicism”. Nimeni n-a uitat și n-a tăgăduit că printre narodnici există destule nuanțe diferite: nici P. Struve și nici N. Beltov, bunăoară, nu l-au „confundat”, în cărțile lor, pe d-l Mihailovski nu numai cu d-l V.V., dar nici măcar cu d-l Iujakov, adică n-au estompat deosebirile existente între concepțiile lor, n-au atribuit unuia concepțiile celuilalt. P. B. Struve a arătat fără nici un ocol prin ce se deosebesc concepțiile d-lui Iujakov de acelea ale d-lui Mihailovski. Una este să amesteci laolaltă diferite concepții, și alta este să grupezi, să pui în aceeași categorie publiciști care, cu toate deosebirile care există între ei în multe probleme, sînt solidari în ce privește punctele principale, esențiale, împotriva cărora tocmai se ridică „discipolii”. Pentru un „discipol”, important nu este în nici un caz să arate, de pildă, cît de lipsite de valoare sînt concepțiile prin care se deosebește un oarecare domn Iuzov de alți narodnici; pentru el este important să combată concepțiile *comune d-lui Iuzov, d-lui Mihailovski și tuturor narodnicilor în general*, adică atitudinea lor față de evoluția capitalistă a Rusiei, maniera lor de a exprima în problemele economice și publicistice punctul de vedere al micului producător, precum și modul greșit în care înțeleg ei materialismul social (sau istoric). *Aceste trăsături* caracteri-

zează un întreg curent de gândire socială, care a jucat un important rol istoric. Acest curent larg prezintă cele mai variate nuanțe și are un flanc drept și unul stîng ; el numără printre aderenții săi oameni care au alunecat pînă la naționalism și antisemitism etc. și oameni care nu s-au făcut vinovați de asemenea păcate ; oameni care și-au manifestat disprețul față de multe din poruncile „moștenirii“ și oameni care s-au străduit, pe cît a fost cu putință (adică atît cît i-a fost cu putință unui narodnic), să păzească aceste porunci. Nici unul dintre „discipolii ruși“ n-a tăgăduit existența acestor deosebiri de nuanțe, pe nici unul dintre ei n-ar putea d-l Mihailovski să-l acuze că a atribuit concepțiile unui narodnic de o anumită nuanță unui narodnic de altă nuanță. Dar, din moment ce combatem concepțiile fundamentale *comune* tuturor acestor nuanțe diferite, ce rost are să vorbim despre deosebirile particulare care există în sînul curentului general ? Asta-i în mod vădit o cerință lipsită de orice sens ! Comunitatea de păreri asupra capitalismului rus, a „obștii“ țărănești și a atotputerniciei așa-zisei „societăți“, care una pe niște publiciști care erau departe de a fi solidari în toate privințele, a fost relevată în repetate rînduri în literatura noastră cu mult înainte de apariția „discipolilor“, și nu numai că a fost relevată, dar a fost proslăvită ca o particularitate fericită a Rusiei. Termenul „narodnicism“, în sensul său cel mai larg, a fost și el folosit în literatura noastră cu mult înainte de apariția „discipolilor“. D-l Mihailovski nu numai că a colaborat ani de-a rîndul la aceeași revistă cu d-l V.V., care e un „narodnic“ (în sensul îngust al cuvîntului), dar a împărtășit cu el principalele trăsături ale concepțiilor menționate mai sus. Ridicînd, în ultimele două decenii, unele obiecții împotriva anumitor concluzii ale d-lui V.V., contestînd justetea incursiunilor lui în domeniul sociologiei abstracte, d-l Mihailovski a făcut totuși rezerva – și într-un deceniu, și în celălalt – că critica sa nu este nicidecum îndreptată împotriva scrierilor economice ale d-lui V.V., că este solidar cu el în ce privește concepțiile de bază asupra capitalismului rus. De aceea, dacă astăzi stîlpii revistei „Russkoe Bogatstvo“, care au făcut atît de mult pentru dezvoltarea, consolidarea și răspîndirea concepțiilor narodniciste (în sensul larg al cuvîntului), cred că vor putea să scape de

critica „discipolilor ruși“ prin simpla declarație că ei nu sînt „narodnici“ (în sensul îngust), că formează „o școală etică-socială“ cu totul aparte, e de la sine înțeles că asemenea șiretlicuri nu pot provoca decît ironii bine meritate la adresa unor oameni atît de viteji și totodată atît de diplomați.

La pag. 182 din articolul său, d-l Mihailovski invocă împotriva „discipolilor“ și următorul argument fenomenal. D-l Kamenski se dedă la atacuri veninoase împotriva narodnicilor ¹⁷⁴; aceasta, vedeți dv., „dovedește că dînsul se supără, ceea ce nu-i este îngăduit (sic !!). Noi, «bătrînii subiectiviști», ca și «tinerii subiectiviști», putem să ne permitem o asemenea slăbiciune fără să ne contrazicem. Dar reprezentanții unei teorii care, «pe bună dreptate, e mîndră de implacabila ei obiectivitate» (cum s-a exprimat unul dintre «discipoli») se află într-o altă situație“.

Cum adică ?! Dacă oamenii pretind ca orice concepții despre fenomenele sociale să fie sprijinite pe o analiză implacabil de obiectivă a *realității* și a dezvoltării reale, înseamnă că nu le este îngăduit să se supere ?! Dar asta e o curată galimatie, o aiureală ! N-ați auzit dv., d-le Mihailovski, că unul dintre cele mai remarcabile modele de implacabilă obiectivitate în cercetarea fenomenelor sociale este considerat, pe drept cuvînt, vestitul tratat despre „Capital“ ? O serie întreagă de savanți și economiști consideră că lipsa principală, esențială a acestui tratat o constituie tocmai implacabila lui obiectivitate. Și, totuși, rare sînt tratatele științifice în care veți găsi atîta „înverșunare“, atîtea atacuri polemice înflăcărâte și pasionate împotriva reprezentanților concepțiilor înapoiate, împotriva reprezentanților claselor sociale care, după convingerea autorului, frînează dezvoltarea societății. Scriitorul care, cu o implacabilă obiectivitate, a arătat că concepțiile, să zicem, ale lui Proudhon constituie o oglindire explicabilă, firească și inevitabilă a concepțiilor și stărilor de spirit ale unui petit bourgeois * francez „a atacat“ totuși cu cea mai mare patimă, cu aprinsă mînie pe acest ideolog al micii burghezii. Nu cumva crede d-l Mihailovski că aici Marx „se contrazice“ ? Dacă o anumită teorie cere din partea fiecărui militant pe tărîm social o analiză impla-

* — mic-burghez. — *Nota trad.*

cabil de obiectivă a realității și a relațiilor dintre diferitele clase – relații care se formează pe baza acestei realități –, prin ce minune s-ar putea trage de aici concluzia că un militant pe tărîm social nu trebuie să simpatizeze cu o clasă sau alta, că „nu-i este îngăduit așa ceva” ? E ridicol chiar să vorbim de datorie în cazul de față, pentru că nici un om viu *nu poate să nu se situeze de partea* unei clase sau alteia (dacă a înțeles relațiile dintre ele), nu poate să nu se bucure de succesele clasei respective, să nu se întristeze văzînd eșecurile ei, să nu fie cuprins de revoltă împotriva celor care se manifestă ca dușmani ai acestei clase, împotriva celor care, pentru a împiedica dezvoltarea ei, recurg la propagarea unor concepții înapoiate etc. etc. Această răbufnire, lipsită de orice importanță, a d-lui Mihailovski arată doar că el nu s-a lămurit pînă acum asupra unei chestiuni dintre cele mai elementare, și anume asupra deosebirii dintre determinism și fatalism.

„Că «vine Capitalul» ! – nu încapă nici o îndoială, scrie d-l Mihailovski, dar (sic !!) problema este cum să-l întîmpinăm” (pag. 189).

D-l Mihailovski descoperă America, ne vorbește de o „problemă” la care „discipolii ruși”, probabil, nici nu s-au gîndit ! Se vede că nu această problemă a fost cauza divergențelor dintre „discipolii ruși” și narodnici ! Capitalismul care se dezvoltă în Rusia poate fi „întîmpinat” numai în două feluri, și anume considerîndu-l ca un fenomen de progres sau ca un fenomen de regres ; ca un pas înainte pe drumul cel adevărat sau ca o abatere de la acest drum ; apreciîndu-l din punctul de vedere al clasei micilor producători, care e ruinată de capitalism, sau din punctul de vedere al clasei producătorilor lipsiți de proprietate, pe care o creează capitalismul. Aici cale de mijloc nu există *. Prin urmare, dacă d-l Mihailovski contestă justetea atitudinii față de capitalism asupra căreia stăruie „discipolii”, înseamnă că se situează pe poziția narodnicistă pe care a

* Nu vorbim, firește, de întîmpinarea care nici nu consideră necesar să se călăuzească după interesele muncii sau pentru care însăși generalizarea exprimată prin termenul „capitalism” este de neînțeles și neclară. Oricît de importante ar fi în viața rusă curentele din gîndirea socială care fac parte din această categorie, în disputa dintre narodnici și adversarii lor ele nu au ce căuta și nu este cazul să fie implicate.

formulat-o cât se poate de precis în articolele sale anterioare. D-l Mihailovski n-a adus și nu aduce nici o completare și nici o modificare vechilor sale concepții în această problemă, continuînd să fie, ca și înainte, un narodnic. – Da de unde ! El, ferit-a sfîntul, nu e narodnic ! El e un reprezentant al „școlii etice-sociologice“...

„Să nu ni se vorbească – continuă d-l Mihailovski – despre viitoarele (??) binefaceri pe care le va aduce (?) dezvoltarea capitalismului“.

D-l Mihailovski nu este narodnic. El nu face decît să repete pe de-a-ntregul greșelile narodnicilor și raționamentele lor eronate. De cîte ori nu li s-a repetat narodnicilor că este greșit a pune în felul acesta problema „viitorului“, că nu de schimbări „viitoare“ este vorba aici, ci de schimbări progresiste reale ale relațiilor precapitaliste, care au de pe acum loc și pe care le aduce (și nu le va aduce) dezvoltarea capitalismului în Rusia. Transpunînd problema în domeniul „viitorului“, d-l Mihailovski nu face în fond decît să admită ca dovedite tocmai tezele pe care le contestă „discipolii“. El consideră drept ceva dovedit că, în realitate, în ceea ce se petrece sub ochii noștri dezvoltarea capitalismului *nu aduce* nici un fel de schimbări progresiste în vechile relații social-economice. Tocmai în aceasta constă concepția narodnicistă și tocmai împotriva ei își îndreaptă polemica lor „discipolii ruși“, demonstrînd tocmai contrarul. Nu există carte publicată de ei în care să nu se spună și să nu se arate că înlocuirea muncii în dijmă prin munca salariată în agricultură, înlocuirea așa-zisei industrii „meșteșugărești“ prin industria de fabrică reprezintă un fenomen real, care se produce (și încă cu o mare repeziciune) sub ochii noștri, și nu este nicidecum doar un fenomen „de viitor“; că această înlocuire constituie, sub toate raporturile, un fenomen progresist, că ea ruinează producția manuală mică, fărîmitată, caracterizată printr-o imobilitate seculară, prin rutină și stagnare ; că ea ridică productivitatea muncii sociale și creează astfel posibilitatea ridicării nivelului de trai al oamenilor muncii ; că tot ea creează condițiile care duc la transformarea acestei posibilități într-o necesitate, și anume creează condițiile în

care „proletarul cu domiciliu stabil“, atât în sensul fizic cât și în cel moral, aruncat „în fundul provinciei“, este transformat într-un proletar mobil, condiții în care formele asiatice de muncă, cu caracterul lor de aservire extrem de dezvoltat, cu diferitele lor forme de dependență personală, sînt transformate în forme europene ; că „pentru folosirea cu succes a mașinilor modul de gîndire și de simțire european nu este mai puțin necesar (observați : necesar. – V.I.) decît aburii, cărbunii și tehnica“* etc. Toate acestea le spune și le arată, repetăm, fiecare „discipol“, dar toate acestea nu au, probabil, nici o legătură cu d-l Mihailovski „et Co.“ : toate acestea se scriu numai împotriva „narodnicilor“ „care n-au nici o legătură“ cu „Russkoe Bogatstvo“. Căci „Russkoe Bogatstvo“ nu e altceva decît o „școală etică-sociologică“, a cărei esență constă în a strecura boarfe vechi sub o firmă nouă.

Așa cum am arătat mai înainte, rostul acestui articol este să dovedească totala lipsă de temei a născocirilor, foarte răspîndite în presa liberal-narodnicistă, potrivit cărora „discipolii ruși“ renunță la „moștenire“, rup orice legătură cu cele mai bune tradiții ale celei mai bune părți a societății ruse etc. Nu e lipsit de interes să menționăm că d-l Mihailovski, repetînd aceste fraze banale, n-a făcut în fond altceva decît să spună un lucru pe care l-a spus, cu mult mai înainte și cu mult mai multă hotărîre, „narodnicul“ domn V.V., „care nu are nici o legătură“ cu „Russkoe Bogatstvo“. Îți sînt cunoscute, cititorule, articolele din ziarul „Nedelea“¹⁷⁶ publicate de acest scriitor acum trei ani, la sfîrșitul lui 1894, drept răspuns la cartea lui P. B. Struve ? După părerea mea, n-ai pierdut absolut nimic dacă nu le-ai citit. Ideea principală care străbate aceste articole este că „discipolii ruși“ rup firul democratic care trece prin toate curentele progresiste ale gîndirii sociale ruse. Nu același lucru, numai că folosind expresii oarecum diferite, îl repetă acum și d-l Mihailovski cînd acuză pe „discipoli“ că au renunțat la

* Cuvintele scrise de Schulze-Gävernitz în „Schmollers Jahrbuch“¹⁷⁶, 1896, în articolul său despre industria bumbacului din guberniile Moscova și Vladimir.

„moștenirea“ pe care o atacă „Moskovskie Vedomosti“ cu atîta înverșunare ? În realitate, după cum am văzut, autorii acestei născociri nu fac decît să pună pe seama altora propria lor greșeală, afirmînd că ruptura – irevocabilă – a „discipolilor“ cu *narodnicismul* înseamnă ruptura cu cele mai bune tradiții ale celei mai bune părți a societății ruse. N-o fi tocmai invers, domnilor ? Nu cumva o asemenea ruptură înseamnă tocmai *curățirea de narodnicism* a acestor – cele mai bune – tradiții ?

MATERIALE
PREGĂTITOARE

SCHIȚA UNEI PREFEȚE
LA EDIȚIA A DOUA A BROȘURII
„SARCINILE SOCIAL-DEMOCRAȚILOR RUȘI“ 177

Trei momente. (Așa ar putea fi intitulat un articol care trebuie publicat ca prefață la ediția a 2-a a „Sarcinilor“). La început (ca să spunem așa, un Vorwort *), câteva cuvinte despre schimbarea „sarcinilor“ în ultima vreme (compară cu ceea ce s-a mai scris). „Creșterea sarcinilor partidului“.

I *Primul moment* („Sarcinile“ respective). Dezvoltarea neînsemnată a mișcării : începutul. Tineretea social-democrației. Unirea ei cu marxismul legal. „Unitatea“ înăuntrul social-democrației. Îngustimea cercului de social-democrați (un social-democratism nu prea larg răspîndit).

Atenția principală este îndreptată spre relațiile „externe“ ale social-democrațiilor : adică spre atitudinea față de alte grupuri revoluționare (lupta împotriva narodnicilor în literatura legală, împotriva narodovolșilor și a narodopravșilor în cea ilegală).

„Economismul“ nu există ca un curent, însă există ca o pasiune pentru agitația economică.

II O creștere uriașă a mișcării. Ea pune pe primul plan politica internă a Rusiei.

Mișcarea studențească lărgită + || (deosebit de hotărît) cea *fărănească*. || (-Demonstrații teroare).

O creștere și mai mare a social-democrației. Separarea de marxismul legal și de economism - (deosebirea dintre cele două separări).

* - prefață. - *Nota trad.*

{ Numai
greve }

Caracterul definitiv al celei dintii și provizoriu al celui de-al doilea. Atenția principală este îndreptată spre relațiile *interne* ale social-democrației: război împotriva „criticilor” și „delimitare” de „economisti”.

Acest moment, *pe cât se vede, se apropie de sfârșit*. (Delimitare de marxismul legal și de economism).

Identitate de conținut cu „Ce-i de făcut?”*.

Document al celei de-a 2-a perioade.

{ Scris în legătură cu apropiata unificare.
De preferat față de cea actuală.

Prezicerea crizei.

III

Al treilea moment

Un nou pas al mișcării: se ridică țărăimea. Problema insurecției devine din ce în ce mai actuală, o problemă de „*absehbarer Zukunft*”**. În problema marxștilor legali, a criticilor (Millerand și Belgia) și a economismului, tot ce este esențial s-a mai spus.

Trăsături ale conținutului care arată că broșura aparține celei de-a 2-a perioade.
„lupta de clasă este o luptă politică”.
„legătura indisolubilă dintre economic și politic”***.

Evenimentele de după „Ce-i de făcut?”—; răscoalele țărănești; formarea *partidului* s.-r.; manifestările *democrațiilor burgeze*(?)

* Vezi Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 333—508. — *Nota red.*

** — viitor apropiat. — *Nota trad.*

*** Vezi volumul de față, pag. 445. — *Nota red.*

2 „varietăți“ ale vechilor (1897) narodovolți și narodopravți : s.-r. și democrații liberali.

Dacă această caracterizare a noului moment este justă, atunci rezultatul trebuie să fie : o mai mare coeziune înăuntrul s.-d., o mai mare atenție relațiilor externe.

Ideea principală trebuie să fie următoarea :

Atunci (1897) principala sarcină era precizarea relațiilor externe ale social-democrației.

În perioada a 3-a (1898-1902) principala sarcină era precizarea relațiilor interne ale social-democrației.

Acum este din nou împinsă pe primul plan sarcina reglementării relațiilor externe (socialiștii-revoluționari).

Greve - Demonstrații
(+ teroare)

Unirea cu marxismul - Separarea și
legal lupta cu el

Unitatea social- - Separarea
democrației de econo-
mism

- „Răscoale“ țărănești

- Un produs al liberalismului critic (sau cu ajutorul liberalismului „critic“ ?) *pur sang* *.

- Prăbușirea (??) economismului.

Scris în 1902,
cel mai târziu în august

Se tipărește pentru prima oară,
după manuscris

* - pur sînge. - Nota trad.

O VARIANTĂ NETERMINATĂ A PREFEȚEI
LA EDIȚIA A DOUA A BROȘURII
„SARCINILE SOCIAL-DEMOCRAȚILOR RUȘI“

Prefață la ediția a 2-a

Au trecut aproape cinci ani de cînd a fost scrisă broșura de față. În acest timp mișcarea noastră revoluționară, și în special mișcarea muncitorească social-democrată, a crescut în proporții uriașe și într-un ritm aproape de necrezut, iar în situația internă și externă a social-democrației ruse s-au produs schimbări radicale; acești ani au fost deosebit de rodnici și pentru autor personal, în sensul experienței de partid (atît teoretice cit și practice). De aceea poate să pară destul de ciudată apariția unei a doua ediții a acestei mici broșuri despre sarcini, care nu conține nici un fel de modificări față de prima ediție. Nu s-au schimbat oare cu nimic, de atunci, aceste sarcini, nici din punctul de vedere al „datelor“ obiective ale vieții de partid și nici din acela — subiectiv — al autorului?

Un răspuns la această întrebare, care se naște în mod firesc, este dat de broșura mea „Ce-i de făcut?“ (Stuttgart, Verlag Dietz *, 1902), în care sînt expuse actualele păreri ale autorului despre actualele „sarcini“ ale partidului **. Această din urmă broșură explică, pe de o parte, de ce s-au dovedit inutile (sau, poate, chiar imposibile) orice completări sau modificări la broșura de față. Pe de altă parte, ea explică și ce m-a determinat să tipăresc într-o nouă ediție această veche (și în multe privințe, desigur, învechită) broșură, în afară de necesitățile agitației practice. Broșura „Ce-i de făcut?“ a fost aceea în care am încercat să arunc

* — editura Dietz. — *Nota trad.*

** Vezi Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 333—508. — *Nota red.*

o privire retrospectivă asupra istoriei social-democrației ruse și să stabilesc cele trei perioade ale dezvoltării ei. Astăzi, după o asemenea privire retrospectivă, putem să spunem că ne aflăm la sfârșitul perioadei a 3-a și începutul unei a 4-a perioade ; perioada a 3-a se caracterizează prin disensiuni și șovăieli, provocate de o creștere neobișnuit de rapidă a mișcării în lărgime, întrucît creșterea ei în adîncime s-a dovedit a fi insuficientă. Justețea unei asemenea aprecieri depinde, firește, de faptul dacă în cea de-a doua perioadă a existat ceva care a fost mai mult sau mai puțin ferm, ceva ce a început „să șovăie“ în momentul următor *.

*Scris în 1902,
cel mai tîrziu în august*

*Se tipărește pentru prima oară,
după manuscris*

---

* Aici manuscrisul se întrerupe. Ultima frază este ștearsă. — *Nota red.*

LISTA LUCRĂRILOR NEGĂSITE ALE LUI
V. I. LENIN

—
ADNOTĂRI

—
INDICI

—
DATE DIN VIAȚA ȘI DIN ACTIVITATEA LUI
V. I. LENIN

LISTA LUCRĂRILOR LUI V. I. LENIN DIN
PERIOADA 1895-1897 CARE N-AU FOST
INCĂ GĂSITE

1894 — 1895

CHESTIONAR

Chestionarul în legătură cu condițiile de muncă și de trai ale muncitorilor a fost împărțit, în iarna 1894-1895, membrilor „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg, precum și propagandiștilor de la alte cercuri. M. A. Silvin spune că acest chestionar a fost întocmit de Lenin (vezi „Amintiri despre V. I. Lenin”, partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 155). În amintirile lui I. V. Babușkin, referitoare la iarna anului 1894-1895, de asemenea este vorba de niște foi cu diferite întrebări sistematizate pe care membrii cercului le primeau de la lectorul lor, V. I. Lenin (vezi „Amintiri despre V. I. Lenin”, partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 140-141).

Poate că la același chestionar se referă și V. N. Katin-Iarțev când scrie că în activitatea sa de propagandist s-a folosit de niște note „Cu privire la salarii”, scrise de mâna lui V. I. Lenin (vezi „Biloe”, 1924, nr. 25, pag. 111).

1895

CUPRINSUL ZIARULUI „RABOCEE DELO”

Despre un manuscris al lui Lenin care conține cuprinsul primului număr al acestui ziar și înștiințarea că el va apărea la date nedeterminate, pe măsură ce se va strînge materialul necesar, se vorbește în „Raport cu privire la procesul cercurilor criminale apărute în anii 1894-1895 la Petersburg și ai căror membri își spun «social-democrați»” (vezi Culegere de materiale și articole. Red. rev. „Istoriceskii Arhiv”. Partea I. [Moscova] 1921, pag. 125) și în procesul-verbal al interogatoriului luat lui V. I. Lenin la 30 martie (11 aprilie) 1896 (vezi Zapiski Instituta Lenina. I. Moscova, 1927, pag. 129-130).

**ARTICOLE SCRISE PENTRU ZIARUL „RABOCHE DELO”
CĂTRE MUNCITORII RUȘI
(ARTICOL DE FOND)**

Acest articol, după cum a arătat V. I. Lenin în lucrarea sa „Ce-i de făcut?”, „expunea sarcinile istorice ale clasei muncitoare din Rusia, punind în fruntea acestor sarcini cucerirea libertății politice” (Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 362).

Articolul, după cum se arată în „Raport cu privire la procesul cercurilor criminale apărute în anii 1894–1895 la Petersburg și ai căror membri își spun «social-democrați»”, se încheia cu următoarele cuvinte: „Prin urmare, la luptă împotriva fabricantului pentru condiții de viață omenești! La luptă împotriva arbitrarului și despotismului guvernamental! Muncitori, uniți-vă și luptați împreună, cu toată dârzenia, pentru cauza cea mare”. Că articolul aparține lui Lenin reiese din spusele lui L. Martov (I. O. Țederbaum) și M. A. Silvin (vezi Culegere de materiale și articole. Red. rev. „Istoriceskii Arhiv”. Partea I. [Moscova] 1921, pag. 125, 247–248; „Amintiri despre V. I. Lenin”, partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 157).

FRIEDRICH ENGELS

Date cu privire la articolul necrolog „Friedrich Engels” se găsesc în „Raport cu privire la procesul cercurilor criminale apărute în anii 1894–1895 la Petersburg și ai căror membri își spun «social-democrați»”. Că articolul aparține lui V. I. Lenin reiese din spusele lui L. Martov (I. O. Țederbaum) și M. A. Silvin (vezi Culegere de materiale și articole. Red. rev. „Istoriceskii Arhiv”. Partea I. [Moscova] 1921, pag. 125, 247–248; „Amintiri despre V. I. Lenin”, partea 1, E.S.P.L.P. 1958, pag. 157). Se prea poate să fie vorba de o expunere prescurtată a articolului publicat în „Rabotnik” nr. 1–2 pe 1896 (vezi volumul de față, pag. 1–14).

GREVA DE LA IAROSLAVL DIN 1895

Date cu privire la acest articol, din care reiese că a fost scris de V. I. Lenin, se găsesc în „Raport cu privire la procesul cercurilor criminale apărute în anii 1894–1895 la Petersburg și ai căror membri își spun «social-democrați»”, precum și în amintirile lui M. A. Silvin (vezi Culegere de materiale și articole. Red. rev. „Istoriceskii Arhiv”. Partea I. [Moscova] 1921, pag. 127; „Amintiri despre V. I. Lenin”, partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 157). Despre existența acestui articol se menționează și în procesul-verbal al interogatoriului luat lui V. I. Lenin la 21 decembrie 1895 (2 ianuarie 1896) (vezi Zapiski Instituta Lenina. I. Moscova, 1927, pag. 128).

GREVA ȚESĂTORILOR DIN IVANOVO-VOZNESENSK ȘI GREVA MUNCITORILOR DE LA UNUL DINTRE ATELIERELE FABRICII SOCIETĂȚII PENTRU PRODUCȚIA MECANIZATĂ DE ÎNCĂLȚĂMINTE DIN PETERSBURG

Date cu privire la aceste articole, din care reiese că ele aparțin lui Lenin, se găsesc în „Raport cu privire la procesul cercurilor criminale apărute în anii 1894 și 1895 la Petersburg și ai căror membri își spun «social-democrați»” (Vezi Culegere de materiale și articole. Red. rev. „Istoricescii Arhiv”. Partea I. [Moscova] 1921, pag. 126, 127). La interogatoriul din 30 martie (11 aprilie) 1896, V. I. Lenin a confirmat că aceste manuscrise au fost scrise de el (vezi Zapiski Institutului Lenina. I. Moscova, 1927, pag. 129-130).

1896

MANIFESTUL DE 1 MAI

Faptul că una dintre cele trei variante ale manifestului de 1 Mai aparține lui V. I. Lenin este relatat de M. A. Silvin (vezi revista „Katorga i Ssilka”, 1934, nr. 1, pag. 110, 113). Manifestul a fost trimis de V. I. Lenin din închisoare în anul 1896 și a fost citit de N. K. Krupskaja cu prilejul discutării lui de către membrii „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg. N-a fost tipărit.

BROȘURA „DESPRE GREVE”

Textul broșurii a fost trimis de V. I. Lenin din închisoare la începutul anului 1896. Din motive de conspirație el a fost scris cu lapte, apoi a fost dezvoltat și transcris de N. K. Krupskaja. La începutul lunii mai 1896 a fost predat la tipografia ilegală din Lahta a „Grupului narodovolților” și pregătită pentru cules. Broșura n-a putut fi tipărită, din cauză că la 24 iunie (6 iulie) 1896 tipografia a fost devastată de agenții guvernului țarist.

Despre această broșură se vorbește în amintirile scrise de N. K. Krupskaja, A. I. Ulianova-Elizarova, P. F. Kudelli etc. (vezi revista „Tvorcestvo”, 1920, nr. 7-10, pag. 6 ; „Amintiri despre V. I. Lenin”, partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 48 ; P. Kudelli. Narodovolții la răspintic. Lenin-grad, 1925, pag. 27).

STUDII ASUPRA ECONOMIEI POLITICE DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

O referire la acest manuscris se găsește într-o cerere adresată de V. I. Lenin la 2 (14) decembrie 1896 procurorului tribunalului districtual Petersburg și care se păstrează în Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S.

1897

PROGRAM DE STUDIERE A MARXISMULUI

Despre acest program se vorbește într-un extras din scrisoarea de la 3 (15) iulie 1897 a lui V. I. Lenin către M. I. Ulianova, care a fost găsit în dosarele Direcției jandarmeriei din Moscova ; în el se spune că „în această scrisoare este expus un program de studiere a marxismului ; printre izvoare sînt indicate diverse publicații ale social-democraților, ca «Vorwärts» și «Neue Zeit» (V. I. Lenin. Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 509).

1895 — 1897

CORESPONDENȚA CU FAMILIA

Cu privire la numeroasele scrisori către familie care n-au ajuns pînă la noi, găsim referiri în scrisorile către familie care ne-au rămas, și în amintirile scrise de A. I. Ulianova-Elizarova și N. K. Krupskaia (vezi Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 13, 15, 17, 28, 35, 36, 40, 48, 58, 60, 63, 67, 76, 509 ; „Amintiri despre V. I. Lenin“, partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 42-47, 100-101).

CORESPONDENȚA CU P. B. AKSELROD, G. M. KRJIJANOVSKI,
I. H. LALAIANȚ, P. P. MASLOV, L. MARTOV, A. P. SKLEARENKO,
P. B. STRUVE ETC.

Despre această corespondență se vorbește în scrisorile lui V. I. Lenin către familie care s-au păstrat, în amintirile scrise de A. I. Ulianova-Elizarova, N. K. Krupskaia, P. B. Akselrod, G. M. Krjijanovski, L. Martov (I. O. Țederbaum) etc. (vezi Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 63, 66, 72, 76 ; „Amintiri despre V. I. Lenin“, partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 42-47, 100-101, 139, 188-189, 190-191, 273. Corespondența lui G. V. Plehanov și P. B. Akselrod. Vol. I. Moscova, 1925, pag. 275 ; I. Martov. Insemnările unui social-democrat. Moscova, 1924, pag. 325, 328-330, 331-332).

LISTA LUCRĂRILOR LA A CĂROR REDACTARE
A LUAT PARTE V. I. LENIN

1895

Articole pentru nr. 1 al ziarului „Rabocee Delo“ (vezi N. K. Krup-
skaia. „Amintiri despre Lenin“, Editura politică, 1960, pag. 21-22).

Correspondențe pentru culegerea neperiodică „Rabotnik“ (vezi
V. I. Lenin. Opere, vol. 34, E.S.P.L.P. 1958, pag. 1-3, 4 ; „Starii bol-
șevik“. Culegere. 2 (5). Martie-aprilie. Moscova, 1933, pag. 134, revista
„Katorga i Ssilka“, 1934, nr. 1, pag. 101-102).

LISTA LUCRĂRILOR TRADUSE
DE V. I. LENIN

1895

Traducerea articolului „Friedrich Engels” din ziarul vienez „Neue Revue” nr. 33 din 14 august 1895.

Informații în legătură cu această traducere se găsesc în procesul-verbal al interogatoriului la care a fost supus V. I. Lenin la 30 martie (11 aprilie) 1896 (vezi Zapiski Instituta Lenina. I. Moscova, 1927, pag. 129-130) și în „Raport cu privire la cercurile criminale apărute în anii 1894-1895 la Petersburg și ai căror membri își spun «social-democrați»” (vezi Culegere de materiale și articole. Red. rev. „Istoriceskii Arhiv”. Partea I. [Moscova] 1921, pag. 128). Manuscrisul n-a fost găsit.

1896 — 1897

Traducerea din limba germană a cărții lui K. Bücher „Nașterea economiei naționale (Referat ținut ca prelegere introductivă la Școala tehnică superioară din Karlsruhe la 13 octombrie 1890)”. Manuscrisul se păstrează în Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S.

LISTĂ DE LUCRĂRI
CARE S-AR PUTEA SĂ FIE ALE LUI
V. I. LENIN

Articolul „Scrisoarea secretă adresată de d-l Durnovo lui Pobedonoshev“, publicat în ziarul „Vorwärts“ din 15 septembrie 1895.

Presupunerea că V. I. Lenin a colaborat în 1895 la ziarul „Vorwärts“ a fost exprimată în repetate rânduri în presa sovietică (vezi rev. „Voinstvuiușcii Materialist“, 1925, vol. 4, pag. 208, 213 ; „Letopisi Marksizma“, 1926, nr. 1, pag. 87-89).

Articolul „Scrisoarea secretă adresată de d-l Durnovo lui Pobedonoshev“ se apropie, prin conținutul lui, de articolul „La ce se gândesc miniștrii noștri ?“, care intră în volumul de față (vezi pag. 75-80). Citatele din aceste două articole coincid. Afară de aceasta, în articolul din „Vorwärts“ este atinsă problema legalizării activității social-democraților ruși, care e tratată de V. I. Lenin mai amănunțit în articolul „O problemă vitală“ (Opere, vol. 4, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 201-206).

Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. nu este în posesia unor argumente mai concludente care să confirme că acest articol aparține lui V. I. Lenin, întrucît nu există o arhivă a ziarului „Vorwärts“.

ADNOTĂRI

- 1 Articolul-necrolog „*Friedrich Engels*” a fost scris de Lenin în toamna anului 1895 și a fost publicat în culegerea „*Rabotnik*” nr. 1-2, apărută nu mai devreme decât în martie 1896.

„*Rabotnik*” („Muncitorul”) — culegere neperiodică, editată în străinătate între 1896 și 1899 de „Uniunea social-democraților ruși”, sub îngrijirea grupului „Eliberarea muncii”. Inițiatorul editării culegerii „*Rabotnik*” a fost Lenin. În timpul șederii sale în străinătate, în 1895 el s-a înțeles cu G. V. Plehanov și P. B. Akselrod în privința editării și redactării acestei culegeri de către grupul „Eliberarea muncii”. Înapoiindu-se în Rusia, Lenin a desfășurat o activitate intensă pentru a organiza sprijinirea materială a acestei publicații, precum și pentru a asigura culegerii articole și corespondențe din Rusia. Până în momentul arestării sale în decembrie 1895, Lenin a pregătit și a trimis redacției culegerii „*Rabotnik*” articolul-necrolog „*Friedrich Engels*” și câteva corespondențe, dintre care o parte (corespondențele lui A. A. Vaneev, M. A. Silvin, S. P. Șesternin) a apărut în nr. 1-2 și nr. 5-6 ale culegerii.

Au apărut în total 6 numere din culegerea „*Rabotnik*” (trei numere duble) și 10 numere din „*Listok «Rabotnika»*” („Foaia «Culegerii *Rabotnik*»”). — 1.

- 2 Versurile date ca moto la articolul „*Friedrich Engels*” sînt luate de V. I. Lenin din poezia lui N. A. Nekrasov „În amintirea lui Dobroliubov”. — 5.
- 3 F. Engels. Prefață la ediția germană a „Războiului țărănesc german” (vezi F. Engels. „Războiul țărănesc german”, E.S.P.L.P. 1958, ediția a III-a, pag. 24). — 7.
- 4 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 239-532. — 8.
- 5 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 3-238. — 9.

6 Lenin se referă la revista „*Deutsch-Französische Jahrbücher*” („Analele germano-franceze”), care a apărut în limba germană la Paris, sub îngrijirea lui K. Marx și A. Ruge. N-a apărut decât un singur număr, dublu, în februarie 1844. În acest număr au apărut lucrările lui K. Marx „Contribuții la problema evreiască”, „Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului. Introducere”, precum și lucrările lui F. Engels „Schiță a unei critici a economiei politice” și „Situția Angliei. *«Past and Present» by Thomas Carlyle*” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 382-412, 413-427, 544-571, 572-598), care marchează trecerea definitivă a lui Marx și Engels la materialism și comunism.

Principala cauză a încetării apariției revistei au fost divergențele principale dintre Marx și radicalul burghez Ruge. - 10.

7 Este vorba de lucrarea lui F. Engels „Schiță a unei critici a economiei politice” (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 544-571). - 10.

8 „*Liga comunistilor*” - prima organizație internațională a proletariatului revoluționar. Crearea „Ligii” a fost precedată de o muncă intensă depusă de Marx și Engels în vederea unirii ideologice și organizatorice a socialiștilor și muncitorilor din toate țările. La începutul anului 1847 Marx și Engels au aderat la asociația secretă germană „Liga celor drepti”. La începutul lunii iunie 1847 a avut loc la Londra congresul „Ligii celor drepti”, la care asociația și-a schimbat denumirea în „Liga comunistilor”; vechea lozincă confuză - „Toți oamenii sint frați!” - a fost înlocuită cu lozincă internaționalistă de luptă - „Proletari din toate țările, uniți-vă!”

„Liga comunistilor” își puna drept țel răsturnarea burgheziei, desființarea societății vechi, burgheze, bazate pe antagonismul dintre clase, și crearea unei societăți noi, fără clase și fără proprietate privată. Marx și Engels au participat la lucrările Congresului al doilea al „Ligii”, care a avut loc la Londra în noiembrie-decembrie 1847, și din însărcinarea lui au scris programul „Ligii” - „Manifestul Partidului Comunist”, apărut în februarie 1848. „Liga comunistilor” a avut un rol istoric important ca școală a revoluționarilor proletari, ca germene al partidului proletar și precursor al Asociației Internaționale a Muncitorilor (Internaționala I); a existat până în noiembrie 1852. Istoria „Ligii” este expusă în articolul lui F. Engels „Contribuții la istoria Ligii comunistilor” (vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist”, Editura politică, 1960, ediția a VII-a, pag. 73-95). - 10.

9 „*Noua gazetă renană*” („*Neue Rheinische Zeitung*”) a apărut la Colonia în perioada 1 iunie 1848 - 19 mai 1849. Conducătorii ziarului au fost K. Marx și F. Engels; redactor-șef a fost Marx. Acest ziar, spune Lenin, a fost „organul cel mai bun, neîntrecut al proletariatului revoluționar...” (Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 67); prin conținutul său, el a avut rolul de educator al mase-

- lor populare, ridicându-le la luptă împotriva contrarevoluției și exercitându-și influența în întreaga Germanie. Poziția hotărâtă și intransigentă a „Noii gazete renane“, internaționalismul ei combativ au făcut ca, chiar din primele luni de existență, ea să devină obiectul unei campanii de ațîțări din partea presei feudalo-monarhiste și burgheze liberale, precum și al unei prigoane crîncene din partea guvernului. Expulzarea lui Marx de către guvernul prusian și măsurile represive luate împotriva celorlalți redactori au dus la încetarea apariției ziarului. Cu privire la „Noua gazetă renană“ vezi articolul lui F. Engels „Marx și «Noua gazetă renană» (1848-1849)“ (K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 356-365). - 10.
- 10 Este vorba de cartea lui F. Engels „Anti-Dühring. Domnul Eugen Dühring revoluționează știința“. - 11.
- 11 Sub acest titlu a apărut într-o ediție rusă din 1892 lucrarea lui F. Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“, la baza căreia au fost puse trei capitole din cartea lui F. Engels „Anti-Dühring“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 95-164). - 11.
- 12 Vezi F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“, E.S.P.L.P. 1957, ediția a IV-a. - 11.
- 13 Vezi F. Engels. „Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane“, Editura politică, 1959, ediția a IV-a, pag. 5-53. - 11.
- 14 V. I. Lenin se referă la articolul lui F. Engels „Politica externă a țarismului rus“, apărut în primele două numere ale revistei „Soțial-Demokrat“ sub titlul „Politica internațională a imperiului rus“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XVI, partea a II-a, 1936, ed. rusă, pag. 3-40).
„Soțial-Demokrat“ („Social-democratul“) - revistă literară și politică; a fost editată în străinătate (la Londra și la Geneva) în anii 1890-1892 de grupul „Eliberarea muncii“ și a avut un mare rol în răspîndirea ideilor marxismului în Rusia; au apărut în total patru numere. Principalii colaboratori la revista „Soțial-Demokrat“ au fost G. V. Plehanov, P. B. Akselrod, V. I. Zasulici. - 11.
- 15 Lenin se referă la articolul lui F. Engels „Contribuții la problema locuințelor“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 579-677). - 11.
- 16 Este vorba de articolul lui F. Engels „Despre relațiile sociale în Rusia“ (vezi F. Engels. „Despre relațiile sociale în Rusia“, Editura P.M.R., 1950, ediția a II-a) și de postfața la acest articol, incluse în cartea „Friedrich Engels despre Rusia“, Geneva, 1894 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XVI, partea a II-a, ed. rusă, pag. 388-401). - 11.

- 17 *Volumul al IV-lea al „Capitalului“* Lenin numește, în conformitate cu indicația lui F. Engels, lucrarea lui K. Marx „Teorii asupra plusvalorii“, scrisă în anii 1862–1863. În prefața la volumul al II-lea al „Capitalului“, Engels scria : „Îmi propun să public ca a IV-a carte a «Capitalului» partea critică a acestui manuscris („Teorii asupra plusvalorii“. – *Nota red.*), după ce voi fi înlăturat numeroasele pasaje privind probleme deja rezolvate în cartea a II-a și a III-a“ (K. Marx. „Capitalul“, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 10). Dar Engels n-a mai apucat să pregătească pentru tipar volumul al IV-lea al „Capitalului“. Pentru prima oară „Teoriile asupra plusvalorii“ au fost publicate în limba germană sub îngrijirea lui Kautsky în anii 1905–1910. În această ediție au fost încălcate cerințele elementare ale unei publicări științifice a textului și denaturate o serie de teze ale marxismului.

Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. scoate în prezent o nouă ediție a lucrării „Teorii asupra plusvalorii (volumul al IV-lea al «Capitalului»)“, în trei părți, după manuscrisul din 1862–1863 (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii (volumul al IV-lea al «Capitalului»)“, partea întâi, Editura politică, 1959 ; partea a doua, Editura politică, 1960). – 12.

- 18 Este vorba de scrisoarea lui F. Engels către J. Ph. Becker datată 15 octombrie 1884 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVII, 1935, ed. rusă, pag. 415). – 12.

- 19 „*Asociația Internațională a Muncitorilor*“ – (Internaționala I) – prima organizație internațională a proletariatului, înființată de K. Marx în 1864 la o adunare internațională a muncitorilor, convocată la Londra de muncitori francezi și englezi. Înființarea Internaționalei I a fost rezultatul luptei perseverente și îndelungate duse de K. Marx și F. Engels pentru crearea unui partid revoluționar al clasei muncitoare. După cum a arătat V. I. Lenin, Internaționala I „a pus bazele unei organizații muncitorești internaționale menite să-i pregătească pe muncitori în vederea asaltului revoluționar împotriva capitalului“, „a pus bazele luptei proletare internaționale pentru socialism“ (Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 290, 291).

Organul conducător central al Internaționalei I a fost Consiliul general al Asociației Internaționale a Muncitorilor ; K. Marx a fost în permanență membru al acestui consiliu. Învingând influențele mic-burgheze și tendințele sectare, care predominau pe atunci în mișcarea muncitorească (trade-unionismul în Anglia, proudhonismul și anarhismul în țările romanice), Marx a grupat în jurul său pe membrii cei mai conștienți ai Consiliului general (F. Lessner, E. Dupont, H. Young și alții). Internaționala I a condus lupta economică și politică a muncitorilor din diferite țări și a contribuit la întărirea solidarității lor internaționale. Deosebit de mare a fost rolul Internaționalei I în ceea ce privește răspîndirea marxismului și unirea socialismului cu mișcarea muncitorească.

După înfrângerea Comunei din Paris, în fața clasei muncitoare s-a pus sarcina creării unor partide naționale de masă pe baza principiilor promovate de Internaționala I. „Ținând seama de starea de lucruri din Europa – scria K. Marx în 1873 –, consider că este fără doar și poate util ca organizarea formală a Internaționalei să treacă temporar pe planul al doilea” (K. Marx și F. Engels. *Ausgewählte Briefe*, Dietz Verlag, Berlin, 1953, pag. 339). În 1876, la Conferința de la Filadelfia, Internaționala I a fost dizolvată în mod oficial. – 12.

20 Vezi K. Marx. „Statutul provizoriu al Asociației”, „Statutul general al Asociației Internaționale a Muncitorilor”; F. Engels. Prefață la ediția germană din 1890 a „Manifestului Partidului Comunist” (K. Marx și F. Engels. *Opere alese în două volume*, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 6 și 397). – 13.

21 Broșura „*Explicarea legii amenzilor aplicabile muncitorilor din fabrici și uzine*” a fost scrisă de Lenin în toamna anului 1895. Ea a fost tipărită în luna decembrie, într-un tiraj de 3.000 de exemplare, într-o tipografie clandestină din Petersburg a „Grupului narodovolților”, așa-zisa tipografie din Lahta. Pe atunci „Grupul narodovolților” căuta să stabilească relații cu „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg și îi tipărea publicațiile. Originalul broșurii nu s-a păstrat; el a fost ars după ce textul a fost cules, așa cum se proceda cu toate manuscrisele.

În scopuri conspirative, pe coperta broșurii au fost puse date fictive: Editată de librăria „A. E. Vasiliev”. Herson. Tipografia „K. N. Subbotin”, str. Ekaterinskaia, casa Kalinin. De vânzare la toate librăriile din Moscova și Petersburg. Pe coperta interioară era scris: Aprobate de cenzură. Herson, 14 noiembrie 1895. În 1897 broșura a fost reeditată la Geneva de „Uniunea social-democraților ruși din străinătate”.

Broșura a fost răspândită pe scară largă. După datele departamentului de poliție, în cursul anilor 1895–1905 ea a fost găsită cu prilejul perchezițiilor și arestărilor operate la Petersburg, Kiev, Iaroslavl, Ivanovo-Voznesensk, Kazan, Sormovo, Nijni-Novgorod, Orehovo-Zuevo, Saratov, Krasnoiarisk, Perm și alte orașe din Rusia. – 15.

22 Este vorba de „*Revendicarea întocmită cu consimțământul general al muncitorilor*”, la 9 (21) ianuarie 1885, de către V. S. Volkov și P. A. Moiseenko, organizatori ai grevei de la fabrica de textile din Nikolskoe (a lui Morozov); în ea erau enumerate condițiile puse de muncitori pentru reluarea lucrului. – 23.

23 „*Novoe Vremea*” („Timpuri noi”) – cotidian; a apărut la Petersburg din 1868 până în 1917; a aparținut, rind pe rind, mai multor editori și și-a schimbat în repetate rânduri orientarea politică. La început era ziar liberal-moderat; apoi, din 1876, cînd a început să fie editat de A. S. Suvorin, s-a transformat într-un organ al cercurilor reacționare ale nobilimii și ale funcționărimii birocrate. Începînd din 1905 a devenit un organ al ultrareacționarilor. După

revoluția burghezo-democratică din februarie a sprijinit pe de-a-ntregul politica contrarevoluționară a guvernului provizoriu burghez și a dus o campanie furibundă împotriva bolșevicilor. La 26 octombrie (8 noiembrie) 1917 a fost interzis de Comitetul militar-revoluționar de pe lângă Sovietul din Petrograd. „Novoe Vreemea“ a fost calificat de V. I. Lenin ca un model de ziar venal. – 23.

- 24 „*Moskovskie Vedomosti*” („Buletinul Moscovei”) – cel mai vechi ziar rus ; la început (din 1756) a fost editat de Universitatea din Moscova sub forma unei mici foi. Începând din 1863 a devenit, în mâinile lui M. N. Katkov, un organ monarhist-naționalist, care promova opiniile celor mai reacționare pături ale moșierilor și clerului. Începând din 1905 a devenit una din principalele publicații ale sutelor negre. A apărut până la Revoluția din Octombrie 1917. – 23.
- 25 „*Instrucțiunile pentru funcționarii inspecției de fabrică*” conțin o enumerare a obligațiilor inspectorilor de fabrici. Aceste instrucțiuni au fost aprobate de S. I. Witte, ministrul finanțelor, și publicate în iunie 1894. – 39.
- 26 *Greva de la fabrica de textile Hludov* (filatura de bumbac a fraților Hludov) din județul Egorievsk, gubernia Reazan, a avut loc între 25 mai și 7 iunie (6 și 19 iunie) 1893. Această grevă a avut drept cauză samavolnicia grosolană a administrației fabricii, salariile scăzute, amenzile mari, introducerea muncii de noapte în ajun de sărbători. Muncitorii, scoși din răbdări, au devastat prăvălia și birourile fabricii, au spart geamurile de la clădirile fabricii și au deteriorat mașinile. La 8 (20) iunie, în urma promisiunii făcute de administrație că va satisface unele revendicări, muncitorii au reluat lucrul. Dar în octombrie a izbucnit din nou greva, ca urmare a faptului că cea mai mare parte din revendicările muncitorilor n-au fost satisfăcute. La această grevă au participat 5.000 de oameni. – 56.
- 27 Articolul „*Gospodării liceale și licee de corecție*” a fost scris de V. I. Lenin în toamna anului 1895, ca răspuns la articolul lui S. N. Iujakov „O utopie culturală. Plan pentru introducerea învățămîntului secundar general și obligatoriu”, apărut în numărul din mai 1895 al revistei „Russkoe Bogatstvo”.

Lenin a supus unei aspre critici planul lui Iujakov, care preconiza introducerea, în cadrul unor licee agricole, a învățămîntului secundar obligatoriu, în care elevii săraci erau obligați să ramburseze prin muncă cheltuielile făcute cu învățătura lor, și a demascat caracterul lui reacționar. Mai târziu, pe la sfîrșitul anului 1897, pe cînd se afla deportat în Siberia, el a reluat această temă în articolul „Cîteva perle din proiectele utopice ale narodnicilor” (vezi volumul de față, pag. 465-498).

Articolul „*Gospodării liceale și licee de corecție*” a apărut, sub semnătura K. T. – in, la 25 noiembrie (7 decembrie) 1895 în „Sarmarskii Vestnik”.

„*Samarskii Vestnik*“ – ziar ; a apărut la Samara (azi Kuibișev) din 1883 pînă în 1904. De la sfîrșitul anului 1896 și pînă în martie 1897, ziarul s-a aflat în mîinile „marxiștilor legali“ (P. P. Maslov, R. Gvozdev (R. E. Țimmerman), A. A. Sanin, V. V. Portugalov etc.). În ultimul deceniu al secolului trecut acest ziar a publicat diferite articole ale marxiștilor revoluționari ruși. – 62.

- 28 „*Russkoe Bogatstvo*“ – revistă lunară ; a apărut la Petersburg din 1876 pînă la jumătatea anului 1918. De la începutul ultimului deceniu al secolului trecut, această revistă a fost organul narodnicilor liberali și a avut ca redactori responsabili pe S. N. Krivenko și N. K. Mihailovski. Ea pleda pentru împăciuire cu cîrmuirea țaristă și ducea o luptă înverșunată împotriva marxismului și a marxiștilor ruși. La rubrica literară a acestei reviste au apărut opere ale unor scriitori progresiști ca V. V. Veresaev, V. M. Garșin, A. M. Gorki, V. G. Korolenko, A. I. Kuprin, D. N. Mamin-Sibireak, G. I. Uspenski etc.

Începînd din 1906, revista a devenit organul partidului semicadet al „socialiștilor-populiști“. – 62.

- 29 Foaia volantă „*Către muncitorii și muncitoarele de la fabrica Thornton*“ a fost scrisă de Lenin după data de 7 (19) noiembrie 1895, în legătură cu greva declarată de circa 500 de țesători de la această fabrică la 6 (18) noiembrie, ca urmare a situației grele a muncitorilor și a unor noi împilări din partea administrației fabricii. Greva a fost condusă de „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“ din Petersburg. Înainte de începerea grevei, „Uniunea de luptă“ a scos o foaie volantă, scrisă de G. M. Krjijanovski, în care erau formulate revendicările țesătorilor. Pînă în prezent această foaie volantă nu a fost găsită.

Foaia volantă scrisă de Lenin a fost multiplicată cîteva zile mai tirziu și difuzată în fabrică după terminarea grevei. Faptele din viața muncitorilor descrise în această foaie volantă au fost culese cu grijă chiar de Lenin.

Foaia volantă a fost multiplicată la mimeograf, iar în primăvara anului 1896 a fost retipărită în străinătate în nr. 1-2 al culegerii „*Rabotnik*“. – 70.

- 30 *Nolles* – fire scurte de lînă care se torc mai greu decît lîna ; ele se obțin în urma prelucrării lînii la mașinile de pieptănat.

Knop – fire scurte provenite din tunsul postavului și inutilizabile pentru tors. – 71.

- 31 *Șmiț* – măsură de lungime egală cu cinci arșini (circa 3,5 metri) ; se folosea la stabilirea tarifului de salarizare pentru țesători. – 71.

- 32 „*Biber*“ și „*Ural*“ – denumirile unor sorturi de postav. – 73.

- 33 „*La ce se gîndesc miniștrii noștri ?*“ – unul din articolele scrise de Lenin spre a fi publicate în ziarul „*Rabocce Delo*“, pe care îl pregătea pe vremea aceea „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei

muncitoare" din Petersburg în înțelegere cu „Grupul narodovolților”. Primul număr al ziarului „Rabocce Delo” a fost întocmit și redactat de Lenin. Tot el a scris principalele articole: articolul de fond „Către muncitorii ruși”, articolele „La ce se gândesc miniștrii noștri?”, „Friedrich Engels”, „Grevă din 1896 de la Iaroslavl”. În afară de aceasta, primul număr al ziarului cuprindea și articole scrise de alți membri ai „Uniunii de luptă” din Petersburg – G. M. Krjijanovski, A. A. Vaneev, P. K. Zaporojeț, L. Martov (I. O. Ţederbaum), M. A. Silvin. Despre cuprinsul primului număr al ziarului „Rabocce Delo”, Lenin scria în „Ce-i de făcut?” următoarele: „Acest număr, pe deplin gata de tipar, a fost confiscat de jandarmi în timpul percheziției făcute în noaptea de 8 spre 9 decembrie 1895 la unul dintre membrii grupului, Anat. Aleks. Vaneev, și publicației «Rabocce Delo» în prima sa formă nu i-a fost dat să vadă lumina zilei. Articolul de fond al acestui ziar (pe care, poate, peste vreo 30 de ani vreo «Russkaia Starina» îl va dezgropa din arhivele departamentului poliției) expunea sarcinile istorice ale clasei muncitoare din Rusia, punând în fruntea acestor sarcini cucerirea libertății politice. Ziarul mai conținea articolul «La ce se gândesc miniștrii noștri?», scris în legătură cu acțiunile întreprinse de poliție în vederea distrugerii Comitetelor pentru răspîndirea științei de carte, și un șir de corespondențe nu numai din Petersburg, dar și din alte părți ale Rusiei (de pildă asupra măcelăririi muncitorilor din gubernia Iaroslavl)” (Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 362). Manuscrisele acestor articole n-au fost găsite nici pînă în ziua de azi. În ianuarie 1924, în arhiva departamentului poliției, la dosarul „Uniunii de luptă”, a fost găsită doar o copie a articolului „La ce se gândesc miniștrii noștri?”. – 75.

- 34 „Proiectul de program al partidului social-democrat și explicarea programului” au fost scrise de Lenin la Petersburg, în închisoare: „Proiectul de program” – în decembrie, mai tîrziu de 9 (21), 1895, iar „Explicarea programului” – în iunie-iulie 1896. În amintirile lăsate de N. K. Krupskaja și de A. I. Ulianova-Elizarova se spune că textul a fost scris cu lapte între rîndurile unei cărți. Acest text scris de mîna lui V. I. Lenin mai întîi se delopna, probabil, iar după aceea se copia.

În Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lingă C.C. al P.C.U.S. se păstrează trei copii ale „Proiectului de program”. Prima copie, găsită în arhiva personală a lui Lenin din perioada anilor 1900–1904, este scrisă de o mînă necunoscută, cu cernelă simpatică, printre rîndurile articolului lui S. Ciugunov „Coasta cervicală la om din punctul de vedere al teoriei evoluționiste”, apărut în revista „Naucinoe Obozrenie” nr. 5 din 1900. Această copie n-are titlu. Paginile copiei sînt numerotate cu creionul de mîna lui Lenin și puse într-un plic pe care este scris tot de mîna lui Lenin: „Vechiul proiect de program (1895)”.

A doua copie, găsită și ea în arhiva personală a lui Lenin din perioada 1900–1904, este dactilografiată pe hîrtie subțire și poartă

titlul : „Vechiul proiect de program al partidului social-democrat (1895)“.

A treia copie, găsită în arhiva de la Geneva a P.M.S.D.R., cuprinde 39 de foi de text hectografiat. Spre deosebire de primele două, această din urmă copie conține nu numai „Proiectul de program“, ci și „Explicarea programului“, amândouă reprezentând o lucrare unitară. – 81.

- 35 „*Naucinoe Obozrenie*“ („Revistă științifică“) – a apărut la Petersburg din 1894 pînă în 1903, mai întii săptămînal, apoi lunar. Revista n-a avut o orientare precisă, dar „pentru a se conforma model“, după cum a spus Lenin, publica și scrieri marxiste. În „*Naucinoe Obozrenie*“ au fost publicate unele scrisori și articole ale lui K. Marx și F. Engels și trei articole ale lui V. I. Lenin : „Notă cu privire la teoria piețelor“, „Încă o dată cu privire la problema teoriei realizării“, „O critică necritică“ (vezi Opere, vol. 4, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 43–52, 62–79 ; vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 575–598). – 81.
- 36 *Ratele de răscumpărare* au fost statornicite prin „Legea cu privire la răscumpărarea pămîntului de către țăraniii ieșiți din starea de iobăgie...“, sancționată la 19 februarie 1861. Guvernul țarist i-a obligat pe țărani să plătească moșierilor pentru loturile repartizate un preț de cîteva ori mai mare decît cel real. La încheierea actului de răscumpărare, guvernul achita moșierilor prețul de răscumpărare, care era considerat ca o datorie contractată de țaran și urma să fie achitat statului în decurs de 49 de ani. Sumele pe care țăraniii le vărsau în contul acestei datorii se numeau rate de răscumpărare. Împovărătoare și prea mari în raport cu puterea de plată a țărănilor, ratele de răscumpărare au dus la ruina și pauperizarea în masă a țărănimii. Numai țăraniii care aparținuseră moșierilor au plătit guvernului țarist circa 2 miliarde de ruble, în timp ce prețul de piață al pămîntului răscumpărat de țărani nu trecea de 544.000.000 de ruble. Deoarece răscumpărarea putea fi făcută pînă în 1883, plata ratelor de răscumpărare urma să se termine abia în 1932. Dar mișcarea țărănească din perioada primei revoluții ruse din 1905–1907 a silit guvernul țarist să anuleze ratele de răscumpărare cu începere din ianuarie 1907. – 86.
- 37 *Răspundere solidară* – răspunderea colectivă forțată a țărănilor în cadrul fiecărei obști sătești pentru achitarea integrală, în termen, a tuturor sumelor de plată și pentru îndeplinirea diferitelor prestații în folosul statului și al moșierilor (dări, rate de răscumpărare, recrutări etc.). Această formă de înrobire a țărănilor, care s-a păstrat și după desființarea iobăgiei în Rusia, a fost suprimată abia în 1906. – 86.
- 38 Este vorba de circulara pe care ministrul de finanțe S. I. Witte a adresat-o inspectorilor de fabrici ca răspuns la grevele din vara și

toamna anului 1895. În ceea ce privește caracterizarea ei, vezi volumul de față, pag. 111. - 104.

- 39 Foaia volantă „*Guvernului țarist*” a fost scrisă de Lenin în închisoare, înainte de 25 noiembrie (7 decembrie) 1896, și tipărită la mimeograf de „*Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*” din Petersburg.

Această foaie volantă a fost un răspuns la circulara lui S. I. Witte către inspectorii de fabrici și la comunicatul despre grevele din vara anului 1896 din Petersburg, publicat în „*Pravitelstvennii Vestnik*” nr. 158 din 19 (31) iulie 1896. - 110.

- 40 Grevele din mai-iunie 1896 au fost denumite de Lenin vestitul război industrial din Petersburg. Ceea ce a determinat izbucnirea acestor greve a fost refuzul fabricanților de a plăti în întregime muncitorilor salariul pentru zilele declarate nelucrătoare cu ocazia încoronării lui Nikolai al II-lea. Greva a început la filatura de bumbac „*Rossia*” (a fabricantului Kalinka) și a cuprins repede principalele filaturi și țesătorii de bumbac din Petersburg. Proletariatul din Petersburg s-a ridicat pentru prima oară în front larg la luptă împotriva exploataților. Erau în grevă peste 30.000 de muncitori. Greva s-a desfășurat sub conducerea „*Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*” din Petersburg, care scotea foi volante și proclamații în care muncitorii erau chemați să-și apere cu fermitate drepturile. „*Uniunea de luptă*” a tipărit și difuzat principalele revendicări ale greviștilor : reducerea zilei de muncă la 10 ore și jumătate, mărirea tarifelor de salarizare, achitarea la timp a salariilor etc. Grevele din Petersburg au contribuit la dezvoltarea mișcării muncitorești la Moscova și în alte orașe din Rusia, au silit guvernul să accelereze revizuirea legislației pentru reglementarea muncii în fabrici și să publice legea din 2 (14) iunie 1897 cu privire la reducerea duratei zilei de muncă în fabrici și uzine la 11 ore și jumătate. Grevele, după cum a scris mai târziu V. I. Lenin, „au deschis era mișcării muncitorești - cel mai puternic factor al întregii noastre revoluții -, mișcare care a crescut apoi continuu” (Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 82). - 111.

- 41 „*Pravitelstvennii Vestnik*” - cotidian, organ oficial al guvernului țarist ; a apărut la Petersburg în perioada 1869-1917. - 112.

- 42 „*Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*” a fost organizată de Lenin în toamna anului 1895. În cadrul ei s-au unit vreo 20 de cercuri muncitorești marxiste din Petersburg. Întreaga muncă a „*Uniunii de luptă*” avea la bază principiile centralismului și ale unei discipline severe. În fruntea „*Uniunii de luptă*” se afla Grupul central, format din V. I. Lenin, A. A. Vaneev, P. K. Zaporojeț, G. M. Krjijanovski, N. K. Krupskaja, L. Martov (I. O. Tederbaum), M. A. Silvin, V. V. Starkov și alții. Dar conducerea nemijlocită a întregii munci o aveau cinci membri din acest grup, în frunte cu

Lenin. Organizația era împărțită în grupuri raionale. Muncitori conștienți și înaintați (I. V. Babușkin, V. A. Șelgunov etc.) țineau legătura între aceste grupuri și întreprinderile industriale. În uzine existau organizatori pentru strângerea informațiilor și răspindirea publicațiilor, în marile întreprinderi au fost create cercuri muncitorești.

În activitatea ei, „Uniunea de luptă” a început să înfăptuiască, pentru prima oară în Rusia, unirea socialismului cu mișcarea muncitorească, trecerea de la propaganda marxismului în cadrul unor mici grupuri de muncitori înaintați, organizați în cercuri, la agitație politică în rândurile maselor largi ale proletariatului. „Uniunea de luptă” a condus mișcarea muncitorească, legând lupta muncitorilor pentru revendicări economice cu lupta politică împotriva țarismului. În noiembrie 1895 „Uniunea” a organizat greva de la fabrica de postav „Thornton”. Sub conducerea „Uniunii” s-a desfășurat în vara anului 1896 vestita grevă a textiliștilor din Petersburg, la care au luat parte peste 30.000 de oameni. „Uniunea de luptă” a scos foi volante și broșuri pentru muncitori și a făcut pregătirile necesare pentru apariția ziarului „Rabocee Delo”. Redactorul publicațiilor „Uniunii de luptă” a fost V. I. Lenin. „Uniunea de luptă” și-a extins influența mult dincolo de cadrul orașului Petersburg. Exemplul ei a fost urmat de cercurile muncitorești din Moscova, Kiev, Ekaterinoslav și din alte orașe și regiuni ale Rusiei, care s-au unit și au format uniuni asemănătoare.

În decembrie 1895 guvernul țarist a dat „Uniunii de luptă” o lovitură grea : în noaptea de 8 spre 9 (de 20 spre 21) a fost arestată o mare parte din activiștii ei, în frunte cu Lenin. A fost confiscat și primul număr al ziarului „Rabocee Delo”, care fusese pregătit pentru tipar. Ca răspuns la arestarea lui V. I. Lenin și a altor membri ai „Uniunii”, a fost lansată o foaie volantă care cuprindea revendicări politice și în care se vorbea pentru prima oară de existența „Uniunii de luptă”.

Aflindu-se în închisoare, V. I. Lenin a continuat să conducă „Uniunea”, ajutând-o cu sfaturi, trimițând din închisoare scrisori și foi volante cifrate ; tot acolo a scris el broșura „Despre greve” (care încă n-a fost găsită), „Proiectul de program al partidului social-democrat și explicarea programului”.

Importanța „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg consta în aceea că ea, după cum a spus Lenin, a constituit primul germene efectiv al unui partid revoluționar care se sprijină pe mișcarea muncitorească și conduce lupta de clasă a proletariatului. — 115.

- 43 „Înștiințarea către membrii «Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare» din Petersburg, trimisă în numele «bătrînilor»” a fost scrisă de Lenin în 1896, în închisoare, pentru a preveni pe membrii „Uniunii de luptă” rămași în libertate asupra activității provocatorului N. Mihailov și a-i pune în gardă împotriva lui. „Înștiințarea” a fost scrisă, între rînduri, la pag. 240 a cărții lui N. I. Tezeakov „Muncitorii agricoli și organizarea controlului lor sanitar în gubernia Her-

son" (1896), pe care Lenin a consultat-o pentru lucrarea sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“.

Din motive conspirative, probabil, textul a fost scris cu mari prescurtări, cu litere foarte mărunte, scrise cu creionul negru, pe alocuri foarte șters, și de aceea el a rămas în parte nedescifrat. — 116.

44 Organizația studentească denumită „*corporatie*“ a fost creată la Universitatea din Petersburg la sfârșitul anului 1891, prin contopirea unor cercuri de studii studentești. Ea grupa tineretul cu stare de spirit revoluționară, dar nu a avut un program politic bine precizat și după câteva luni s-a destrămat. N. Mihailov, care se manifestase ca unul din organizatorii ei, avînd legături cu ohrana a dat pe mîna poliției pe membrii acestei organizații. — 116.

45 *Greva de la fabrica Voronin* (țesătoria de bumbac „Rezvoostrovskaja“ a negustorului I. A. Voronin) a avut loc la sfârșitul lunii ianuarie 1894. Greva a fost provocată de reducerea tarifelor de salarizare, care atrăsese după sine scăderea salariului țesătorilor. Greva a durat trei zile și s-a încheiat cu victoria muncitorilor : tarifele au fost majorate. Cîțiva muncitori din rîndurile „instigatorilor“ au fost arestați și expulzați din Petersburg. — 116.

46 Lucrarea „*Cu privire la caracterizarea romantismului economic*“ a fost scrisă de Lenin în primăvara anului 1897, pe cînd se afla în deportare în Siberia. A fost publicată în patru numere (7-10) ale revistei „marxiștilor legali“ „*Novoe Slovo*“ (aprilie-iulie 1897) sub semnătura K. T-*n*, iar mai tîrziu a intrat în culegerea : Vladimir Ilin. „*Studii și articole economice*“, editată în octombrie 1898 (pe coperta exterioară și pe cea interioară a culegerii figurează anul 1899). La începutul anului 1908 a fost publicată, cu unele rectificări și prescurtări, în culegerea : Vl. Ilin. „*Problema agrară*“. În această ediție a fost omisă subdiviziunea a treia a capitolului II, intitulată „*Problema creșterii populației industriale pe seama celei agricole*“, și sfîrșitul subdiviziunii a cincea a acestui capitol, intitulată „*Caracterul reacionar al romantismului*“, iar în capitolul I a fost adăugat un „*Postscriptum*“.

Pregătînd edițiile legale din 1897 și 1898, Lenin, din considerente de cenzură, a fost nevoit să scrie, în loc de „*teoria lui Marx*“ și „*teoria marxistă*“, „*teoria modernă*“ ; în loc de „*Marx*“ — „*cunoscutul economist german*“ ; în loc de „*marxist*“ — „*realist*“ ; în loc de „*Capitalul*“ — „*tratatul*“ etc. În ediția din 1908, o bună parte din expresiile menționate au fost rectificate de Lenin în text sau explicate în note de subsol. În edițiile a doua și a treia a Operelor, rectificările lui Lenin au fost date sub formă de note de subsol. În ediția a patra și în ediția de față au fost introduse în text. — 119.

47 *Supravaloare* — plusvaloare (la Marx — Mehrwert). În lucrările sale din ultimul deceniu al secolului trecut, V. I. Lenin a folosit termenul „*supravaloare*“ paralel cu termenul „*plusvaloare*“. Mai tîrziu a folosit numai termenul „*plusvaloare*“. — 130.

- 48 Este vorba de articolul polemic al lui MacCulloch „Mr. Owen's Plans for Relieving the National Distress” („Planurile d-lui Owen cu privire la atenuarea calamității naționale”). Acest articol, la care a răspuns Sismondi, a fost publicat fără semnătură în „Edinburgh Review”, vol. XXXII, 1819.
„*The Edinburgh Review or Critical Journal*” – revistă științifică și literar-politică; a apărut din 1802 până în 1829. – 138.
- 49 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 353; vol. III, partea a II-a, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 793. – 141.
- 50 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 331-497. – 141.
- 51 În edițiile din 1897 și 1898 Lenin s-a referit în acest pasaj la lucrarea lui M. I. Tugan-Baranovski „Crizele industriale”, partea a II-a. În ediția din 1908 Lenin a înlocuit această referire printr-o trimitere la cartea sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”, care a apărut în 1899. – 141.
- 52 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 369. – 144.
- 53 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea I, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 250. – 146.
- 54 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 447-460. – 154.
- 55 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 298. – 158.
- 56 *Socialiștii de catedră* – reprezentanții unuia dintre curentele din economia politică burgheză din penultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, care, sub eticheta socialismului, propagau de la catedrele universitare reformismul burghezo-liberal. Apariția socialismului de catedră a fost determinată de teama pe care o inspirau claselor exploatatoare răspîndirea marxismului și creșterea mișcării muncitorești, de tendința ideologilor burgheziei de a găsi noi mijloace pentru a ține în subordonare pe oamenii muncii.
- Reprezentanții socialismului de catedră (A. Wagner, G. Schmoller, L. Brentano, W. Sombart etc.) susțineau că statul burghez este un stat situat deasupra claselor, capabil să împacă clasele potrivnice și să introducă treptat „socialismul”, fără să lezeze interesele capitaliștilor, și să țină seama, pe cât posibil, de revendicările oamenilor muncii. Ei propuneau legiferarea reglementării poliște a muncii salariate și reinvierea breslelor medievale. Marx și Engels au demascat esența reacționară a socialismului de catedră. Lenin îi denumea pe socialiștii

de catedră ploșnițe ale „științei universitare burghezo-polițiste“, care urâsc doctrina revoluționară a lui Marx. În Rusia, concepțiile socialiştilor de catedră erau propagate de „marxiștii legali“. – 163.

57 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 332. – 168.

58 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 664. – 168.

59 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 664. – 169.

60 *Protectionism* – sistem de măsuri economice prin care se urmărește dezvoltarea industriei capitaliste sau a agriculturii din țara respectivă și ocrotirea lor împotriva concurenței străine. Cele mai importante dintre aceste măsuri sînt : stabilirea de taxe vamale ridicate la mărfurile străine în vederea reducerii importului lor, limitarea cantitativă a importului, instituirea de interdicții valutare, stimularea exportului de mărfuri indigene prin reducerea taxelor de export, acordarea de subvenții bănești diferitor capitaliști etc.

Protectionismul a apărut în perioada acumulării primitive în Anglia și a căpătat o largă răspîndire în epoca capitalismului industrial și mai ales în imperialism. În condițiile imperialismului, politica protecționistă urmărește să asigure monopolurilor capitaliste posibilitatea de a-și vinde mărfurile pe piața internă la prețuri ridicate și de a obține supraprofit monopolist prin jefuirea maselor populare. – 181.

61 *Liber-schimbism* – politică economică preconizată de burghezie și care cerea libertatea comerțului și neamestecul statului în activitatea economică privată. Liber-schimbismul a apărut în Anglia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. În perioada 1830–1850 industriașii din Manchester erau bastionul liber-schimbismului în Anglia, și de aceea liber-schimbistii erau denumiți și „manchesterieni“. În fruntea „școlii manchesteriene“ se aflau Cobden și Bright. Tendințe de liber-schimbism s-au manifestat în politica Franței, Germaniei, Rusiei și a altor state. Fundamentarea teoretică a liber-schimbismului a fost făcută în lucrările lui A. Smith și D. Ricardo.

K. Marx și F. Engels au demască încercarea burghezicii de a folosi lozincă libertății comerțului în scopuri de demagogie în problemele sociale. – 186.

62 Este vorba de aprecierea socialismului mic-burghez a lui Sismondi făcută în „Manifestul Partidului Comunist“ (vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“, Editura politică, 1960, ediția a VII-a, pag. 491) și citată de N. F. Danielson în articolul „Unele considerații asupra condițiilor dezvoltării noastre economice“, apărut în revista „Russkoe Bogatstvo“ nr. 6 din 1894. – 188.

- 63 „*Zur Kritik*“ – primele cuvinte ale titlului cărții lui K. Marx „*Zur Kritik der politischen Ökonomie*“ („Contribuții la critica economiei politice“). Lenin citează unele pasaje din traducerea rusă a acestei cărți, întocmită de P. P. Rumeanțev și editată în 1896 (vezi K. Marx. „Contribuții la critica economiei politice“, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 56, 49). – 188.
- 64 Vezi K. Marx. „Critica programului de la Gotha“ (K. Marx. „Critica programului de la Gotha“, Editura politică, 1959, ediția a II-a, pag. 19–20).
În edițiile din 1897 și 1898, Lenin, din considerente de cenzură, nu s-a referit aici direct la Marx, ci la Struve. În ediția din 1908 Lenin se referă direct la „Critica programului de la Gotha“ a lui Marx. Această rectificare a fost introdusă în textul ediției a patra și al celei de față. – 192.
- 65 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 824, 827, 828–829. – 193.
- 66 Este vorba de următoarele lucrări polemice ale narodnicilor îndreptate împotriva marxștilor: articolul lui N. F. Danielson „Apologia puterii banului ca semn al timpului“, publicat sub pseudonimul Nikolai-on în revista „*Russkoe Bogatstvo*“ nr. 1–2 din 1895, și articolul lui V. P. Voronțov „Social-democratismul german și burghezismul rus“, publicat sub pseudonimul V. V. în gazeta „*Nedelea*“ nr. 47–49 din 1894. – 193.
- 67 K. Marx. „Mizcria filozofiei“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 86). – 193.
- 68 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 791. – 194.
- 69 Vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii (Volumul al IV-lea al «Capitalului»)“, partea a II-a, Editura politică, 1960, pag. 93 și 94. – 196.
- 70 Prin cuvintele publicistul „progresist“ de la sfârșitul secolului al XIX-lea, Lenin vizează, în ironie, pe narodnicul liberal S. N. Iujakov. P. B. Struve a citat un fragment din articolul acestuia „Problemele hegemoniei la sfârșitul secolului al XIX-lea“, publicat în revista „*Russkaia Misl*“ nr. 3–4 din 1885. – 200.
- 71 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 159.
Din considerente de cenzură, Lenin a înlocuit aici cuvântul „socialiști“ (în originalul german „*Sozialisten*“) prin cuvântul „autori“. – 202.

72 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 99-100. - 204.

73 Vezi K. Marx. „Contribuții la critica economiei politice“, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 95. - 207.

74 *Obștea* (țărănească) în Rusia - formă de folosință în comun a pământului de către țărani, care se caracterizează prin obligativitatea asolamentului și prin faptul că pădurile și pășunile erau indivizibile. Principalele trăsături ale obștii țărănești din Rusia erau: răspunderea solidară, reimpărțirea regulată a pământurilor și faptul că membrii ei nu aveau dreptul să renunțe la pământ, interzicerea vânzării și cumpărării pământului.

În Rusia obștea este cunoscută din vremuri străvechi. În cursul evoluției istorice, ea devine treptat una dintre temeliiile feudalismului în Rusia. Moșierii și cîrmuirea țaristă se serveau de obște pentru a intensifica asupra iobăgăstă și pentru a stoarce de la popor plățile de răscumpărare și dările. V. I. Lenin a arătat că obștea, „fără a feri pe țărani de procesul de proletarizare, are, în practică, rolul unei bariere medievale, care-i desparte pe țărani, ținându-i parcă de mici uniuni și de categorii care și-au pierdut orice «rațiune de a fi»“ (Opere, vol. 15, E.S.P.L.P. 1957, pag. 65).

Problema obștii a stîrnit discuții aprinse și a dat naștere unei vaste literaturi economice. O atenție deosebită acordau obștii narodniciei, care vedeau în ea o cheazăie a dezvoltării Rusiei spre socialism pe o cale deosebită. Selecționînd în mod tendențios și falsificînd faptele, operînd cu așa-numitele „cifre medii“, narodniciei încercau să demonstreze că în Rusia țărănimea, care posedă pământul în obște, are o situație deosebit de „trainică“ și că obștea ar pune pe țărani la adăpost de pătrunderea relațiilor capitaliste în viața lor, că i-ar „feri“ de ruinare și de diferențierea de clasă. Încă în penultimul deceniu al secolului trecut, G. V. Plehanov a arătat inconsistența iluziilor narodniciste cu privire la „socialismul de obște“, iar în deceniul următor V. I. Lenin a zdrobit definitiv teoriile narodnicilor. Pe baza unui uriaș material faptic și statistic, Lenin a arătat cum s-au dezvoltat relațiile capitaliste în satul rus și cum, pătrunzînd în obștea sătească patriarhală, capitalul a scindat țărănimea în clase antagoniste: chiaburi și săraci.

În 1906 ministrul țarist Stolîpin a emis o lege în interesul chiaburimii prin care se permitea țăranilor să iasă din obște și să-și vîndă lotul. În timp de 9 ani după emiterea acestei legi, care a inițiat lichidarea oficială a sistemului obștilor la sate și a intensificat procesul de diferențiere a țărănimii, au ieșit din obști peste 2.000.000 de gospodari. - 208.

75 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 148.

În edițiile din 1897 și 1898, din considerente de cenzură, Lenin nu se referă la K. Marx și citează acest pasaj din lucrarea lui Marx

„Oprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte“ după lucrarea lui N. Beltov (G. V. Plehanov) „Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei“. În ediția din 1908 Lenin se referă direct la Marx și la lucrarea lui, citind după culegerea : K. Marx. „Culegere de lucrări istorice“. Petersburg, 1906. – 210.

76 „*Russkaia Misl*“ („Gîndirea rusă“) – revistă lunară de orientare narodnicistă-liberală ; a apărut la Moscova începînd din 1880. În ultimul deceniu al secolului trecut, în timpul polemicii dintre marxisti și narodnicii liberali, redacția revistei, deși rămînea pe poziții narodniciste, își punea uneori coloanele la dispoziția marxistilor pentru a-și publica articolele. La rubrica literară a revistei se publicau scrieri ale scriitorilor progresiști : A. M. Gorki, V. G. Korolenko, D. N. Mamin-Sibireak, G. I. Uspenski, A. P. Cehov etc.

După revoluția din 1905, revista a devenit organul aripii de dreapta a partidului cadet și a apărut sub îngrijirea lui P. B. Struve. La mijlocul anului 1918 a fost interzisă. – 211.

77 „*Novoe Slovo*“ („Cuvîntul nou“) – revistă lunară științifică, literară și politică ; a fost editată la Petersburg, începînd din 1894, de către narodnicii liberali, iar de la începutul anului 1897 de către „marxiștii legali“ (P. B. Struve, M. I. Tugan-Baranovski etc.). Pe cînd se afla în deportare în Siberia, Lenin a publicat în revista „*Novoe Slovo*“ două articole : „Cu privire la caracterizarea romantismului economic“ și „În legătură cu o notă de ziar“. În această revistă se publicau și scrieri ale lui G. V. Plehanov, V. I. Zasulici, L. Martov, A. M. Gorki etc. În decembrie 1897 revista a fost interzisă de guvernul țarist. – 211.

78 Lenin citează aceste cuvinte din piesa lui A. N. Ostrovski „Cine plătește oalele sparte“ (vezi A. N. Ostrovski. Opere complete, vol. II, 1950, pag. 31). – 213.

79 K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“ (vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“, Editura politică, 1960, ediția a VII-a, pag. 59). – 216.

80 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 608. – 217.

81 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 514. – 217.

82 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 498-499. – 217.

83 Vezi F. Engels. „Anti-Dühring“, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 322-331. – 217.

- 84 „*Sozialpolitisches Centralblatt*“ – organ al aripii de dreapta a social-democrației germane. A început să apară în 1892. – 218.
- 85 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 264. – 225.
- 86 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 512.
În edițiile din 1897 și 1898, Lenin, din considerente de cenzură, a înlocuit cuvintele : „al revoluției sociale“ („der sozialen Revolution“) prin cuvintele : „al transformării sociale“. În ediția din 1908 a tradus aceste cuvinte astfel : „al răsturnării sociale“. Această modificare a fost introdusă în textul ediției a patra și al ediției de față. – 233.
- 87 K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“ (vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“, Editura politică, 1960, ediția a VII-a, pag. 58). – 236.
- 88 *Legile cerealelor* au fost introduse în Anglia în 1815. Prin aceste legi au fost stabilite taxe vamale ridicate la cerealele importate. Legile cerealelor dădeau marilor proprietari funciari posibilitatea de a urca prețurile la cereale pe piața internă și de a obține o rentă enormă. Totodată ele întăreau pozițiile politice ale aristocrației agrare. În jurul legilor cerealelor s-a dat o luptă acerbă și îndelungată între marii proprietari funciari și burghezii, luptă care s-a încheiat prin abrogarea acestor legi în 1846. – 240.
- 89 „*Pe de o parte nu pot să nu recunosc, pe de altă parte trebuie să admit*“ – expresie ironică din scrierile lui M. E. Saltikov-Șcedrin „Jurnalul unui provincial la Petersburg“ și „Inmormintarea“ (vezi M. E. Saltikov-Șcedrin. Opere complete, vol. X, 1936, pag. 477 ; vol. XIII, 1936, pag. 410). – 245.
- 90 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 447-460. – 245.
- 91 *Anti-Corn-Law-League* (Liga împotriva legilor cerealelor) a fost fondată în 1838 de către fabricanții de textile Cobden și Bright din Manchester. Industriașii din Manchester erau bastionul liber-schimbismului în Anglia.
Liga lupta pentru abrogarea legilor cerealelor ; ea susținea necesitatea liber-schimbismului, afirmând în mod demagogic că această măsură va duce la ridicarea nivelului de trai al clasei muncitoare, pe când în realitate reducerea prețurilor la cereale contribuia la reducerea salariilor muncitorilor și la sporirea profiturilor capitaliștilor. Lupta dintre burghezia industrială și aristocrația agrară s-a încheiat în 1846 prin adoptarea legii cu privire la abrogarea legilor cerealelor. Aprecierea mișcării pentru abrogarea legilor cerealelor a fost

- făcută de Marx în „Discurs asupra liber-schimbismului“ (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 447-460). - 246.
- 92 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 447-452. - 246.
- 93 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 447. - 247.
- 94 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 504. - 247.
- 95 „Die Neue Zeit“ („Timpuri noi“) - revistă teoretică a social-democrației germane; a apărut la Stuttgart din 1883 până în 1923. Până în octombrie 1917 a apărut sub îngrijirea lui K. Kautsky, iar după aceea sub îngrijirea lui H. Cunow. În anii 1885-1895 au fost publicate în „Die Neue Zeit“ unele articole ale lui K. Marx și F. Engels. Engels a dat adesea indicații redacției revistei și a criticat-o cu asprime pentru abaterile ei de la marxism. Revista a publicat articole ale lui F. Mehring, P. Lafargue, G. V. Plehanov și ale altor militanți ai mișcării muncitorești internaționale. Începând din a doua jumătate a ultimului deceniu al secolului trecut, revista a publicat regulat articole ale revizioniştilor. În timpul primului război mondial (1914-1918) s-a situat pe o poziție centristă, kautskistă, susținând în fapt pe social-șoviști. - 247.
- 96 Articolele menționate de V. I. Lenin, și anume lucrarea lui K. Marx și F. Engels „Circulară împotriva lui Kriege“ și cap. IV din volumul al II-lea al „Ideologiei germane“, au fost publicate în revista „Das Westphälische Dampfboot“ din iulie 1846 și august-septembrie 1847 și retipărite sub formă de fragmente în revista „Die Neue Zeit“ nr. 27 și 28 din 1895-1896 (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 7-9; vol. 3, Editura politică, 1958, pag. 544-545, 547-548.
- „Das Westphälische Dampfboot“ - revistă lunară, organul unuia dintre curentele existente în socialismul mic-burghez german, sau „adevăratul“ socialism; a apărut sub îngrijirea lui O. Lüning la Bielefeld și Paderborn (Germania) din ianuarie 1845 până în martie 1848. - 247.
- 97 Vezi K. Marx. Prefață la ediția întâi a volumului I al „Capitalului“ („Capitalul“, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 44). - 247.
- 98 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 677-678. - 249.

- 99 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 686. – 249.
- 100 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 454. – 251.
- 101 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 460. – 252.
- 102 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 503–504. – 252.
- 103 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 460.
Din considerente de cenzură, Lenin a schimbat (sau a omis) unele cuvinte din pasajul citat din „Discurs asupra liber-schimbismului“. De pildă, cuvintele „grăbește revoluția socială“ le-a tradus prin „grăbește această «sfărîmare»“, iar cuvintele „numai în acest sens revoluționar“ prin „numai în acest sens“. – 252.
- 104 Broșura „*Noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici*“ a fost scrisă de Lenin pe vremea cînd se afla deportat în Siberia, în vara anului 1897, iar adaosul la broșură în toamna aceluiași an. Manuscrisul broșurii, după cum reiese din prefața lui P. B. Akselrod la prima ediție a broșurii lui Lenin „Sarcinile social-democraților ruși“, a ajuns în străinătate abia în toamna anului 1898. A fost tipărită în 1899, la Geneva, de grupul „Eliberarea muncii“, la tipografia „Uniunii social-democraților ruși“. – 253.
- 105 Lenin se referă la înștiințările apărute la începutul lunii ianuarie 1897 în toate filaturile și țesătoriile de bumbac din Petersburg în legătură cu introducerea zilei de muncă de 11 ore și jumătate cu începere de la 16 (28) aprilie, adică în preajma zilei de 19 aprilie (1 mai) – ziua solidarității internaționale a oamenilor muncii din toate țările. – 257.
- 106 „*Buletinul finanțelor, industriei și comerțului*“ – revistă săptămînală editată de ministerul de finanțe al Rusiei țariste; a apărut la Petersburg din 1883 pînă în 1917 (pînă în ianuarie 1885 sub titlul: „Curierul finanțelor“). În această revistă se publicau decizii ministeriale, articole și cronici economice. – 262.
- 107 Lenin se referă la fabula lui I. A. Krilov „Leul la vînătoare“ (1808). – 303.
- 108 *Articolul „Recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 în gubernia Perm și problemele generale ale industriei «meșteșugărești»*“ a fost scris de Lenin în august-septembrie, nu mai tîrziu de 7 (19) septembrie 1897, în timp ce se afla deportat în Siberia. Materialele acestui

articol au fost folosite de Lenin în cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”.

Articolul a apărut pentru prima oară în 1898 în culegerea „Articole și studii economice” și a fost retipărit în 1908 în culegerea „Problema agrară”. – 309.

- 109 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 743. – 337.
- 110 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 404. – 361.
- 111 *Truck-system* – sistem în cadrul căruia salariile muncitorilor se plătesc în mărfuri și produse alimentare livrate din prăvălii care aparțin fabricanților. În Rusia țaristă, acest sistem, care reprezenta un mijloc suplimentar de exploatare a muncitorilor, era deosebit de răspândit în regiunile cu producție meșteșugărească. – 386.
- 112 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 358–360. – 390.
- 113 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 355–386. – 393.
- 114 „*Iuridiceskii Vestnik*” („Curierul judiciar”) – revistă lunară de orientare burgheză-liberală; a apărut la Moscova între 1867 și 1892. – 395.
- 115 „*Pălăvrăgeală manilovistă*” – expresie legată de figura sentimentalului și romanțiosului moșier Manilov, unul dintre personajele poemului lui N. V. Gogol „Suflete moarte” (1842), flecar inactiv și visător steril, al cărui nume a devenit sinonimul pălăvrăgelii goale, al visării deșarte și al atitudinii pasiv-blajine față de realitate. – 399.
- 116 V. I. Lenin citează din poezia lui H. Heine „Du hast Diamanten und Perlen...” („Tu ai diamante și perle...”) (vezi Heine. Versuri, E.S.P.L.A. 1956, pag. 90). – 399.
- 117 „*Delovoi Korrespondent*” – ziar comercial; a apărut la Ekaterinburg (astăzi Sverdlovsk) din 1886 pînă în 1898. În coloanele lui se publicau informații, anunțuri, articole și cronici economice. – 400.
- 118 Este vorba de „Codul de legi al Imperiului rus”, vol. 10, partea I. – 401.
- 119 „*Permskie Gubernskie Vedomosti*” („Buletinul guberniei Perm”) – organ oficial; a apărut la Perm din 1838 pînă în 1917, mai întâi săptămînal, apoi zilnic. – 411.
- 120 Este vorba de fabula „Metafizicianul” de I. I. Hemnițer, în care metafizicianul reprezintă întruchiparea teoretizării goale. – 412.

- 121 „*Russkie Vedomosti*“ („Analele Rusiei“) – cotidian; a apărut la Moscova începând din 1863; exprima concepțiile intelectualilor liberali moderați. În ultimele două decenii ale secolului trecut au colaborat la acest ziar o seamă de scriitori din lagărul democrat (V. G. Korolenko, M. E. Saltikov-Șcedrin, G. I. Uspenski etc.); în paginile lui au fost publicate lucrări ale narodnicilor liberali. Începând din 1905 a devenit organul aripii drepte a partidului burghez al cadeților. Lenin a arătat că „*Russkie Vedomosti*“ a îmbinat în felul său „cadetismul de dreapta cu o oarecare doză de narodnicism“ (Opere, vol. 19, E.S.P.L.P. 1957, pag. 119). În 1918 „*Russkie Vedomosti*“, ca și celelalte ziare contrarevoluționare, a fost interzis. – 419.
- 122 „*Sisoika*“ – unul dintre eroii principali ai povestirii „*Podlipovți*“ de F. M. Reșetnikov (1864), tipul țăranului sărac și ignorant, lipsit de drepturi, strivit de trudă și de mizerie. – 422.
- 123 Acest citat e luat de V. I. Lenin din poezia „*Către A. O. Smirnova*“ de M. I. Lermontov (vezi M. I. Lermontov. Opere în șase volume, vol. 2, 1954, pag. 163). – 426.
- 124 Broșura „*Sarcinile social-democraților ruși*“ a fost scrisă de Lenin pe când se afla deportat în Siberia la sfârșitul anului 1897 și a fost publicată pentru întâia oară în 1898, la Geneva, de către grupul „*Eliberarea muncii*“. Ea a fost larg răspândită în rindurile muncitorilor înaintați din Rusia. După cum reiese din datele departamentului de poliție, în 1898–1905 broșura a fost găsită cu prilejul perchezițiilor și arestărilor făcute la Petersburg, Moscova, Smolensk, Kazan, Orel, Kiev, Vilno, Feodosia, Irkutsk, Arhanghelsk, Sormovo, Kovno și în alte orașe.
- Manuscrisul broșurii n-a fost găsit; există numai o copie făcută de o mină necunoscută. În 1902 a apărut la Geneva ediția a doua a broșurii, iar în 1905 ediția a treia, ambele prefăcute de V. I. Lenin. Broșura a fost inclusă și în culegerea: Vl. Ilin „*În 12 ani*“, apărută în noiembrie 1907 (pe coperta exterioară și pe cea interioară figurează anul 1908). Din edițiile 1902, 1905 și 1907 lipsește proclamația „*Către muncitorii și socialiștii din Petersburg din partea «Uniunii de luptă»*“, care se află într-o copie a manuscrisului și sub formă de anexă în prima ediție a broșurii. Această proclamație, care a fost publicată în toate edițiile precedente ale Operelor, a fost inclusă și în ediția de față. Copia manuscrisului conține unele greșeli de copiere. S-au strecurat unele inexactități și în prima ediție a broșurii, care a fost publicată în străinătate de către grupul „*Eliberarea muncii*“. În edițiile următoare ele au fost îndreptate de Lenin. – 427.
- 125 „*Prefața la ediția a doua*“ a fost scrisă în august 1902 și publicată în decembrie al aceluiași an, în broșura „*Sarcinile social-democraților ruși*“, editată de Liga din străinătate a social-democrației revoluționare ruse.

Liga din străinătate a social-democrației revoluționare ruse a fost întemeiată în octombrie 1901, din inițiativa lui V. I. Lenin. Din ea făceau parte secția din străinătate a organizației „Iskra”-„Zarea” și organizația „Soțial-Demokrat” (care cuprindea și grupul „Eliberarea muncii”). Liga și-a pus ca sarcină să răspîndească ideile social-democrației revoluționare și să sprijine formarea unei organizații de luptă social-democrate. Ea era de fapt reprezentantul organizației „Iskra” din străinătate. Ea recruta partizani pentru „Iskra” din rîndurile social-democraților ruși din străinătate, sprijinea ziarul din punct de vedere material, organiza transportul lui în Rusia și edita literatură marxistă de popularizare. Liga a editat citeva „Buletine” și broșuri. Ea a fost confirmată de Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. ca singura organizație de partid din străinătate cu drepturi statutare de comitet și a fost obligată să activeze sub conducerea și controlul C.C. al P.M.S.D.R.

După Congresul al II-lea, în „Liga din străinătate” s-au cuibărit menșevicii, care au folosit-o ca mijloc de luptă împotriva lui Lenin, împotriva bolșevicilor. La cel de-al doilea Congres al „Ligii din străinătate”, care s-a ținut în octombrie 1903, ei s-au dat la calomni împotriva bolșevicilor, ceea ce a făcut pe Lenin și pe partizanii lui să părăsească ședința. Menșevicii au aprobat noul statut al Ligii, care era îndreptat împotriva statutului partidului adoptat la Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. Din acel moment Liga a devenit un bastion al menșevismului; ea a dăinuit pînă în 1905. — 431.

- 126 *Curentul „economist”*, sau „*economismul*” — curent oportunist în social-democrația rusă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea — începutul secolului al XX-lea, o varietate rusă a oportunistului internațional. Organele de presă ale „economistilor” au fost ziarul „Raboccaia Mișl” (1897–1902) în Rusia și revista „Rabocce Delo” (1899–1902) în străinătate.

În 1899 a apărut „Credo”, manifestul economiștilor, întocmit de E. D. Kuskova. Primind acest manifest pe cînd se afla în deportare, Lenin a scris „Protestul social-democraților din Rusia”, în care a supus unei critici aspre programul „economistilor”. Protestul a fost discutat și adoptat în unanimitate în cadrul unei consfătuiri convocate în satul Ermakovskoe, districtul Minusinsk, la care au participat 17 deportați politici marxiști. „Economistii” limitau sarcinile clasei muncitoare la lupta economică pentru mărirea salariilor, îmbunătățirea condițiilor de muncă etc., susținînd că de lupta politică trebuie să se ocupe burghesia liberală. Ei negau rolul conducător al partidului clasei muncitoare, considerînd că partidul nu are altceva de făcut decît să contemple procesul spontan al mișcării, să înregistreze evenimentele. Ploconindu-se în fața caracterului spontan al mișcării muncitorești, „economistii” subapreciau importanța teoriei revoluționare, a conștiinței, susțineau că ideologia socialistă poate lua naștere din mișcarea spontană; ei negau necesitatea introducerii conștiinței socialiste în mișcarea muncitorească și netezeau astfel calea ideologiei burgheze. Ei nu recunoșteau necesitatea de a crea un partid cen-

tralizat al clasei muncitoare și apărau răzlețirea și metodele primitive de activitate ale diferitelor cercuri, întrețineau disensiunile și oscilările în sinul mișcării social-democrate. „Economismul” amenința să abată clasa muncitoare de la calea luptei revoluționare de clasă și să facă din ea o anexă politică a burgheziei.

Un rol important în lupta împotriva economismului a avut „Iskra” leninistă. Zdrobirea ideologică definitivă a „economismului” a fost săvârșită de V. I. Lenin în cartea sa „Ce-i de făcut?”, apărută în martie 1902. — 432.

- 127 Este vorba de *primul Congres al P.M.S.D.R.*, care a avut loc la Minsk la 1-3 (13-15) martie 1898. La acest congres au participat 9 delegați din partea a 6 organizații, și anume din partea „Uniunilor de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg, Moscova, Ekaterinoslav și Kiev, din partea grupului de la „Rabociaia Gazeta” din Kiev și din partea Bundului. Congresul a ales Comitetul Central, a confirmat ca organ oficial al partidului ziarul „Rabociaia Gazeta”, a publicat un „Manifest” și a declarat „Uniunea social-democraților ruși din străinătate” drept reprezentant al partidului în străinătate (vezi „Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 11-15).

Insemnătatea primului Congres al P.M.S.D.R. constă în aceea că în hotărârile sale și în „Manifest” a proclamat întemeierea Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia și a avut prin aceasta un mare rol propagandistic revoluționar. Totuși, congresul n-a adoptat un program, n-a elaborat un statut al partidului; Comitetul Central ales de el a fost arestat, tipografia „Rabociaia Gazeta” a fost confiscată, și de aceea congresul n-a reușit să înmănușeze și să unească între ele diferitele cercuri și organizații marxiste. N-a existat o conducere exercitată dintr-un centru unic și nici o linie unică în activitatea organizațiilor locale. — 432.

- 128 Este vorba de membrii „Grupului narodovoltților”, care a apărut în 1891 la Petersburg. La început au făcut parte din acest grup M. S. Olinski (Aleksandrov), N. L. Meșcereakov, E. M. Aleksandrova, A. A. Fedulov, A. A. Erghin etc. Acest grup se călăuzea după programul narodovoltților. El a tipărit în tipografia sa o serie de broșuri și proclamații ilegale, „Rabocii Sbornik”, două numere din „Letucii Listok” („Foaie volantă”). În aprilie 1894 grupul a fost nimicit de poliție, dar în curând și-a reluat activitatea. În această perioadă s-a produs trecerea lui de la narodovoltism la social-democratism. Ultimul număr, 4, al publicației „Letucii Listok”, care a apărut în decembrie 1895, purta deja urme vădite de influență social-democrată. Grupul a stabilit legătura cu „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg, a tipărit în tipografia sa o serie de publicații ale „Uniunii”, de pildă broșura lui Lenin „Explicarea legii amenzilor aplicabile muncitorilor din fabrici și uzine” (vezi volumul de față, pag. 15-61), a dus tratative cu

„Uniunea“ în legătură cu scoaterea în comun a ziarului „Rabocce Delo“. În aceeași tipografie urma să fie scoasă și broșura lui Lenin „Despre greve“, trimisă din închisoare în mai 1896 (manuscrisul n-a fost încă găsit). Broșura n-a putut fi însă tipărită, pentru că în iunie 1896 tipografia a fost devastată, iar membrii grupului arestați. După aceea grupul și-a încetat existența. Ulterior, unii din membrii lui (P. F. Kudelli, N. L. Meșcereakov, M. S. Olinski etc.) au devenit militanți activi ai P.M.S.D.R., în timp ce majoritatea au aderat la partidul socialiștilor-revoluționari. — 432.

129 *Narodopravși* — membrii partidului „Narodnoe pravo“, organizație ilegală a intelectualității democratice ruse, întemeiată în vara anului 1893 cu participarea foștilor narodovolți O. V. Aptekman, A. I. Bogdanovici, A. V. Ghedeonovski, M. A. Natanson, N. S. Tiutcev și alții. Narodopravșii își propuneau să unească toate forțele de opoziție în vederea luptei pentru reforme politice. Această organizație a scos două documente programatice: „Manifest“ și „O problemă vitală“. În primăvara anului 1894 grupul a fost zdrobit de guvernul țarist. O apreciere asupra narodopravșilor ca partid politic a fost dată de V. I. Lenin în lucrarea sa „Ce sînt «prieteni poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților?“ (Opere complete, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 331–334) și în volumul de față, pag. 456–458. Majoritatea narodopravșilor au aderat ulterior la partidul socialiștilor-revoluționari. — 432.

130 „*Socialiștii-revoluționari*“ (eserii) — partid mic-burghez din Rusia; a luat ființă pe la sfîrșitul anului 1901 — începutul anului 1902, prin contopirea diferitelor grupuri și cercuri narodnice. Ziarele „Revoluționnaia Rossia“ (1900–1905) și revista „Vestnik Russkoi Revoluții“ (1901–1905) au devenit organele lui oficiale. Concepțiile socialiștilor-revoluționari, exprimate în programul adoptat la primul lor congres (decembrie 1905 — ianuarie 1906), reprezentau un amestec de idei ale narodnicismului și ale oportunistului din Europa occidentală. Eserii, după cum s-a exprimat Lenin, cîrpeau găurile narodnicismului cu „peticile «criticii» oportuniste la modă a marxismului“ (Opere, vol. 9, E.S.P.L.P. 1955, pag. 301). Ei nu vedeau deosebirile de clasă dintre proletar și micul proprietar și, estompînd contradicțiile de clasă din sînul țărănimii, negau rolul conducător al proletariatului în revoluție, negau ideea dictaturii proletariatului. Tactica lor de teroare individuală aducea prejudicii mari mișcării revoluționare.

În programul lor agrar, eserii cereau trecerea pămîntului în proprietatea întregii societăți, împărțirea lui la țărani și dezvoltarea diferitelor forme de asociații obștești și de cooperații. Lenin a arătat că programul lor de „socializare“ a pămîntului nu are nimic comun cu socialismul, că desființarea proprietății private numai asupra pămîntului „nu va lichida nici dominația capitalului, nici mizeria maselor“ (Opere, vol. 10, E.S.P.L.P. 1956, pag. 26).

În timpul primei revoluții ruse din 1905–1907, eserii și-au dat pe față esența lor mic-burgheză, promovînd o politică împăciuitoare

față de burghezia liberală. În partidul lor au apărut două aripi : cea dreaptă, care a renunțat la lupta pentru republică și a încheiat un bloc cu cadeții, și cea stângă, care a format „Uniunea socialiștilor-revoluționari maximaliști“, pentru care teroarea individuală era principalul mijloc de luptă. În anii primului război mondial (1914–1918), eserii s-au situat pe pozițiile social-șovinismului. După victoria Revoluției burghezo-democratice din februarie 1917, în partidul eserilor au luat naștere trei grupări : cei de dreapta (în frunte cu E. Breșko-Breșkovskaia și Kerenski), centriștii (în frunte cu V. Cernov) și cei de stînga (în frunte cu M. Spiridonova). Liderii celor de dreapta și ai centriștilor au făcut parte din Guvernul provizoriu burghez. Grupul Spiridonova a format aripa stîngă, care, la sfîrșitul lunii noiembrie 1917 s-a constituit în partidul de sine stătător al eserilor „de stînga“. După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, eserii au dus o activitate contrarevoluționară, de subminare, au sprijinit pe generalii albgardiști și pe intervenționiști, au luat parte la comploturi contrarevoluționare, au organizat acțiuni teroriste împotriva oamenilor de stat sovietici. Eserii „de stînga“ căutau să-și mențină influența lor în rîndul maselor țărănești și în mod formal recunoșteau Puterea sovietică, însă, pe măsură ce s-a dezvoltat lupta de clasă la țară, au pășit pe calea luptei împotriva Puterii sovietice și au fost zdrobiți. După terminarea războiului civil și a intervenției străine, eserii și-au continuat activitatea lor dușmănoasă, îndreptată împotriva Statului sovietic, atît înăuntrul țării cit și în tabăra emigranților albgardiști. – 433.

131 „Iskra“ („Scînteia“) – primul ziar marxist ilegal pe întreaga Rusie, a fost înființat de Lenin în anul 1900. Crearea acestui organ de luptă al marxiștilor revoluționari a constituit veriga principală și sarcina principală din lanțul de verigi și din lanțul de sarcini care stăteau atunci în fața social-democraților ruși. Întrucît, datorită persecuțiilor polițienești, în Rusia era imposibilă scoaterea unui ziar revoluționar, Lenin, încă de pe cînd se afla deportat în Siberia, a elaborat în toate amănuntele planul editării unui asemenea ziar în străinătate.

La expirarea termenului de deportare (ianuarie 1900), Lenin a trecut imediat la înfăptuirea acestui plan. În februarie 1900, la Petersburg, el a dus tratative cu V. I. Zasulici, care venise clandestin din străinătate, în legătură cu participarea grupului „Eliberarea muncii“ la scoaterea unui ziar marxist pe întreaga Rusie. În aprilie 1900 a avut loc așa-zisa „Consfățuire de la Pskov“, la care au participat V. I. Lenin, L. Martov (I. O. Tederbaum), A. N. Potresov, S. I. Radcenko și „marxiștii legali“ (P. B. Struve, M. I. Tugan-Baranovski). La această consfățuire a fost ascultat și discutat proiectul de declarație al redacției, întocmit de Lenin, cu privire la programul și sarcinile unui ziar pe întreaga Rusie („Iskra“) și ale unei reviste politice-științifice („Zarea“). Lenin a ctreierat o serie de orașe din Rusia : Petersburg, Riga, Pskov, Samara, Nijni-Novgorod, Ufa, unde a stabilit legături cu grupuri social-democrate și cu social-democrați izolați, cu care s-a înțeles să sprijine viitoarea „Iskra“. După sosirea lui Lenin în Elveția, în august 1900, a avut loc o consfățuire a lui V. I. Lenin și A. N. Potresov cu membrii grupului „Eliberarea muncii“, în cadrul

căreia s-a discutat despre programul și sarcinile ziarului și ale revistei, despre eventualii colaboratori și despre componența și sediul redacției. În legătură cu istoricul apariției „Iskrei”, vezi articolul lui V. I. Lenin „Cum era cît pe-aci să se stingă «Iskra»” (Opere, vol. 4, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 311–326).

Primul număr al „Iskrei” leniniste a apărut în decembrie 1900, la Leipzig; numerele următoare au apărut la München; începînd din aprilie 1902 se organizează tipărirea „Iskrei” la Londra, iar din primăvara anului 1903 – la Geneva. Din redacția ziarului făceau parte V. I. Lenin, G. V. Plehanov, L. Martov, P. B. Akselrod, A. N. Potresov și V. I. Zasulici. Secretar de redacție a fost la început I. G. Smidovici-Leman, iar mai târziu, din primăvara anului 1901, N. K. Krupskaja, care răspundea și de întreaga corespondență a „Iskrei” cu organizațiile social-democrate din Rusia. Redactorul responsabil și conducătorul de fapt al „Iskrei” a fost Lenin. El a publicat în „Iskra” articole în legătură cu toate problemele fundamentale ale construcției de partid și ale luptei de clasă a proletariatului din Rusia, s-a ocupat de evenimentele cele mai importante din viața internațională.

Potrivit planului schițat de Lenin, „Iskra” a devenit un centru de grupare a forțelor partidului, de adunare și educare a cadrelor partidului. Într-o serie de orașe din Rusia (Petersburg, Moscova, Samara etc.) au fost create grupuri și comitete ale P.M.S.D.R. de orientare iskristă-leninistă. Organizațiile iskriste luau naștere și acționau sub conducerea directă a discipolilor și tovarășilor de luptă ai lui V. I. Lenin: N. E. Bauman, I. V. Babușkin, S. I. Gusev, M. I. Kalinin, G. M. Krjijanovski ș.a. „Iskra” a avut un rol hotărîtor în lupta pentru făurirea unui partid marxist, în zdrobirea „economistilor”, în unificarea cercurilor social-democrate răzlețe.

Din inițiativa lui Lenin și cu participarea lui directă, redacția „Iskrei” a elaborat un proiect de program al partidului (care a fost publicat în nr. 21 al „Iskrei”) și a pregătit Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., care a avut loc în iulie-august 1903. Pînă la convocarea congresului, majoritatea organizațiilor social-democrate locale din Rusia s-au alăturat „Iskrei”, aprobînd tactica, programul și planul ei organizatoric și recunoscînd-o drept organul lor de conducere. Într-o rezoluție specială, congresul a subliniat rolul excepțional al „Iskrei” în lupta pentru crearea partidului și a declarat-o Organ Central al P.M.S.D.R. La Congresul al II-lea a fost aprobată componența redacției, din care făceau parte Lenin, Plehanov și Martov. În pofida hotărîrii adoptate de congresul partidului, Martov a refuzat să facă parte din redacție, și numerele 46–51 ale „Iskrei” au apărut sub îngrijirea lui Lenin și Plehanov. Ulterior Plehanov a trecut pe pozițiile menșevismului și a cerut să fie incluși în redacția „Iskrei” toți vechii redactori menșevici, care fuseseră respinși de congres. Lenin n-a putut fi de acord cu o asemenea pretenție, și la 19 octombrie (1 noiembrie) 1903 s-a retras din redacția „Iskrei”, pentru a se întări în C.C. al partidului și a lupta, de pe această poziție, împotriva oportuniștilor menșevici. Nr. 52 al ziarului a apărut sub îngrijirea numai a lui Ple-

hanov. La 13 (26) noiembrie 1903, Plehanov, cu de la sine putere, încălcând voința congresului, a cooptat în redacția „Iskrei“ pe foștii ei redactori menșevici. Începînd cu nr. 52, menșevicii au transformat „Iskra“ într-un organ al lor.

În locul „Iskrei“ vechi, leniniste, bolșevice, a început să apară „Iskra“ nouă, oportunistă, menșevică. — 433.

- 132 „*Revoluționnaia Rossiia*“ („Rusia revoluționară“) — ziar ilegal al socialiștilor-revoluționari, a fost editat, de la sfîrșitul anului 1900, în Rusia de către „Uniunea socialiștilor-revoluționari“; din ianuarie 1902 pînă în decembrie 1905 a apărut în străinătate (la Geneva), ca organ oficial al partidului socialiștilor-revoluționari. — 433.
- 133 „*Osvobojdenie*“ („Eliberarea“) — revistă bilunară, organ ilegal al burgheziei monarhiste liberale; a apărut în străinătate (Stuttgart-Paris) din iunie 1902 pînă în octombrie 1905, sub conducerea redacțională a lui P. B. Struve. Fiind cea mai influentă revistă a intelectualilor liberali și a zemților, „Osvobojdenie“ a pregătit prin activitatea sa terenul pentru formarea, în octombrie 1905, a partidului constituțional-democrat (partidul cadeților). — 433.
- 134 „*Sozialistische Monatshefte*“ („Revista socialistă lunară“) — principalul organ al oportuniștilor germani și unul din organele oportunismului internațional. A apărut la Berlin din 1897 pînă în 1933. În timpul primului război mondial (1914–1918) a avut o poziție social-șovină. — 433.
- 135 Este vorba de încercările intelectualilor liberali, zemților și moșierilor de a crea un partid în al cărui program să se prevadă menținerea țarismului în Rusia sub formă de monarhie constituțională. În acest scop, în cursul anului 1902 au avut loc la Moscova, Petersburg și în alte orașe o serie de congrese și consfătuiri particulare ale conducătorilor zemstvelor și ale intelectualilor liberali, la care s-a discutat platforma viitorului partid. Cu toate acestea nu s-a ajuns la constituirea unui asemenea partid. În octombrie 1905 zemții constituționaliști au intrat în partidul constituțional-democrat (partidul cadeților), care s-a format în această perioadă. — 434.
- 136 *Congresul al III-lea al P.M.S.D.R.* a avut loc la Londra între 12 și 27 aprilie (25 aprilie și 10 mai) 1905. La acest congres au participat 24 de delegați cu vot deliberativ și 14 cu vot consultativ. El a fost pregătit și convocat de bolșevici. A fost primul congres bolșevic. Ordinea de zi a Congresului al III-lea al P.M.S.D.R., care a fost elaborată de Lenin și adoptată de congres, a fost următoarea: I. *Raportul Comitetului de organizare*. II. *Probleme tactice*: 1) insurrecția armată; 2) atitudinea față de politica guvernului în ajunul și în momentul revoluției (acest punct era consacrat următoarelor două probleme: a) atitudinea față de politica guvernului în ajunul revoluției; b) despre guvernul revoluționar provizoriu); 3) atitudinea

față de mișcarea țărănească. III. *Probleme organizatorice* : 4) relațiile dintre muncitori și intelectuali în cadrul organizațiilor de partid ; 5) statutul partidului. IV. *Atitudinea față de celelalte partide și curente* : 6) atitudinea față de partea care s-a rupt de P.M.S.D.R. ; 7) atitudinea față de organizațiile social-democrate naționale ; 8) atitudinea față de liberali ; 9) acordurile practice cu socialiștii-revoluționari. V. *Probleme interne ale vieții de partid* : 10) propaganda și agitația. VI. *Dările de seamă ale delegaților* : 11) darea de seamă a C.C. ; 12) dările de seamă ale delegaților comitetelor locale. VII. *Alegerile* : 13) alegerile ; 14) modul de publicare a rezoluțiilor și proceselor-verbale ale congresului și modul de intrare în funcție a activiștilor.

Toate lucrările congresului s-au desfășurat sub conducerea lui V. I. Lenin. El a scris proiectele principalelor rezoluții adoptate la congres, a luat cuvântul în problema insurecției armate, a participării social-democraților în guvernul revoluționar provizoriu, a atitudinii față de mișcarea țărănească, a statutului partidului și într-o serie de alte probleme. În procesele-verbale ale congresului sînt consemnate peste o sută de cuvîntări și propuneri ale lui Lenin.

Congresul a stabilit linia tactică a bolșevicilor, care era îndreptată spre victoria deplină a revoluției burghezo-democratice și transformarea ei în revoluție socialistă. În hotărârile congresului au fost indicate sarcinile proletariatului în calitate de conducător al revoluției și a fost trasat planul strategic al partidului în revoluția burghezo-democratică : proletariatul, încheind alianță cu întreaga țărănime și izolînd burghezia liberală, trebuie să ducă lupta pentru victoria revoluției.

Congresul a modificat statutul partidului : a) a adoptat § 1 al statutului în formularea dată de Lenin ; b) a stabilit în mod precis drepturile Comitetului Central și relațiile lui cu comitetele locale ; c) a modificat structura organizatorică a organelor centrale ale partidului : în loc de trei centre (Comitetul Central, Organul Central și Consiliul partidului), a fost creat un singur centru de partid cu drepturi depline – Comitetul Central.

În legătură cu lucrările și importanța Congresului al III-lea vezi articolul „Congresul al III-lea” și cartea „Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică” (Opere, vol. 8, E.S.P.L.P. 1955, pag. 436–443 ; vol. 9, E.S.P.L.P. 1955, pag. 1–123), precum și „Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 68–92. – 437.

137 Este vorba de articolul „Sciziunea în social-democrația rusă”, publicat la 21 (8) iunie 1905, sub semnătura N–ci, în nr. 72 al revistei „Osvobođenje” de sub conducerea lui P. Struve. – 437.

138 „Proletarii” („Proletarul”) – săptămînal bolșevic ilegal. Organul Central al P.M.S.D.R., înființat pe baza hotărîrii Congresului al III-lea al partidului. Printr-o hotărîre a sa, plenara din 27 aprilie

(10 mai) 1905 a Comitetului Central al partidului l-a numit pe V. I. Lenin redactor responsabil al Organului Central.

„Proletarii“ a apărut la Geneva, de la 14 (27) mai și pînă la 12 (25) noiembrie 1905; au văzut lumina zilei 26 de numere. La activitatea redacției au participat în permanență V. V. Vorovski, A. V. Lunacearski și M. S. Olinski (Aleksandrov). O muncă asiduă în cadrul redacției au desfășurat N. K. Krupskaia, V. M. Velickina și V. A. Karpinski. A. I. Ulianova-Elizarova, S. I. Gusev și V. D. Bonci-Bruevici au reușit să organizeze trimiterea sistematică de corespondențe din Rusia la Geneva. N. K. Krupskaia și L. A. Fotieva au întreținut corespondența cu organizațiile locale și cu cititorii ziarului „Proletarii“.

„Proletarii“ a urmat linia vechii „Iskre“, a „Iskrei“ leniniste, și a păstrat o perfectă continuitate cu ziarul bolșevic „Vpered“. În perioada primei revoluții ruse (1905–1907), el a desfășurat o intensă muncă de explicare a tacticii revoluționare a partidului și a jucat un rol important în făurirea unității organizatorice și ideologice a bolșevicilor în vederea înfăptuirii acestei tactici.

În acest ziar au apărut peste 60 de articole și note scrise de Lenin. Aceste articole erau reproduse în organele locale ale presei bolșevice sau erau tipărite în foi volante. Curînd după plecarea lui Lenin în Rusia, în noiembrie 1905, ziarul „Proletarii“ și-a încetat apariția. Ultimele două numere (25 și 26) au apărut sub conducerea redacțională a lui V. V. Vorovski. – 437.

- 139 „*Osvobojdenci*“ – intelectualii, zemții și moșierii liberali grupați în jurul revistei „*Osvobojdenie*“. În ianuarie 1904 ei au format „*Uniunea eliberării*“, organizație monarhistă liberală care a ființat pînă în octombrie 1905. Trădarea revoluției și a intereselor poporului era camuflată de ei sub paravanul unui fals democratism. Împreună cu zemții constituționaliști, „*osvobojdenci*“ au constituit nucleul principalului partid burghez din Rusia, partidul cadeților, care s-a format în octombrie 1905. – 438.

- 140 „*Uniunea social-democraților ruși din străinătate*“ a fost întemeiată în 1894, la Geneva, din inițiativa grupului „*Eliberarea muncii*“. Ea avea o tipografie proprie, în care tipărea literatura revoluționară. La început grupul „*Eliberarea muncii*“ a condus această „*Uniune*“ și a redactat publicațiile ei. „*Uniunea*“ a scos culegerea neperiodică „*Rabotnik*“, „*Listok «Rabotnika»*“ („*Foaia culegerii «Rabotnik»*“), a editat lucrarea lui V. I. Lenin „*Explicarea legii amenzilor*“ (1897), lucrarea lui G. V. Plehanov „*O nouă campanie împotriva social-democrației ruse*“ (1897) etc. În martie 1898, primul congres al P.M.S.D.R. a recunoscut „*Uniunea*“ ca reprezentant al partidului în străinătate. Mai tîrziu, în „*Uniune*“ au început să precumpănească elementele oportuniste – „*economistii*“, sau așa-zișii „*tineri*“. În noiembrie 1898, la primul congres al „*Uniunii*“ (congresul de la Zürich), grupul „*Eliberarea muncii*“ a declarat că nu va accepta să redacteze publicațiile ei, afară de „*Rabotnik*“ nr. 5–6 și broșurile lui V. I. Lenin

„Sarcinile social-democraților ruși” și „Noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici”, a căror editare și-o asumase. De atunci „Uniunea” a început editarea revistei economiștilor „Rabocce Delo”. Ruptura definitivă și retragerea grupului „Eliberarea muncii” din „Uniune” s-a produs în aprilie 1900, la congresul al doilea al „Uniunii”, care s-a ținut la Geneva, când grupul „Eliberarea muncii” și adepții lui s-au retras de la congres și au întemeiat organizația de sine stătătoare „Soțial-Demokrat”. În 1903 Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. a adoptat hotărârea de a dizolva „Uniunea” (vezi „Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 57). – 439.

141 În manuscrisul broșurii „Sarcinile social-democraților ruși”, în acest pasaj nu era scris „obșcestva” = „societății”, ci „pr-va” („proizvodstva” = „producției”). În prima ediție a broșurii (1898), acest cuvânt a fost descifrat în mod greșit și a apărut „pravitelstva” („gubernului”). În ediția a doua (1902), scoasă de Lenin, această greșeală evidentă a fost îndreptată. Cuvântul „pravitelstva” („gubernului”) a fost înlocuit prin „obșcestva” („societății”). Cu această îndreptare făcută de Lenin a fost publicată lucrarea în 1905 în broșură și în 1907 în culegerea „În 12 ani”. – 440.

142 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 499–500. – 446.

143 Este vorba de politica dusă de ministrul de interne N. P. Ignatiev (1881–1882), care, după cum s-a exprimat V. I. Lenin, căuta „să prostească” pe liberali și, prin jocul de-a democratismul, să camufleze trecerea guvernului lui Aleksandr al III-lea la reacțiune directă. În acest scop au fost convocate consfătuiri ale unor „persoane competente” (mareșali ai nobilimii și președinți ai zemstvelor etc.) pentru a discuta o serie de probleme, ca : micșorarea plăților de răscumpărare, îmbunătățirea sistemului de strămutare a populației, reforma administrației locale, se proiectase chiar convocarea unei adunări de 3.000 de persoane lipsită de drepturi și purtând denumirea de „zemski sobor”. Toate aceste încercări s-au soldat cu demisia lui Ignatiev, după care a început o perioadă de „reacțiune dezmatată, neînchipuit de crâncenă și de bestială” (V. I. Lenin. Opere complete, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 286). – 448.

144 Grupul „Eliberarea muncii” – primul grup marxist rus, întemeiat de G. V. Plehanov la Geneva (Elveția) în 1883. Din el făceau parte, în afară de Plehanov, și P. B. Akselrod, L. G. Deutsch, V. I. Zasulich, V. N. Ignatov.

Grupul „Eliberarea muncii” a desfășurat o amplă activitate în direcția răspîndirii marxismului în Rusia. A tradus în limba rusă, a editat în străinătate și a difuzat în Rusia o serie de lucrări ale întemeietorilor marxismului : „Manifestul Partidului Comunist” de

Marx și Engels, „Muncă salariată și capital“ de Marx, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“ de Engels etc. Plehanov și grupul său au dat o lovitură serioasă narodnicismului. Cele două proiecte ale programului social-democraților ruși scrise de Plehanov în 1883 și 1885 și editate de grupul „Eliberarea muncii“ au constituit un pas important în direcția pregătirii și creării unui partid social-democrat în Rusia. Lucrările lui Plehanov „Socialismul și lupta politică“ (1883), „Divergențele noastre“ (1885) și „Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei“ (1895) au avut un rol important în răspândirea concepțiilor marxiste. Grupul „Eliberarea muncii“ a avut însă și greșeli serioase: rămășițe ale concepțiilor narodniciste, subaprecierea capacității revoluționare a țărănimii, supraaprecierea rolului burgheziei liberale. Aceste greșeli au constituit germeniile concepțiilor menșevice de mai târziu ale lui Plehanov și ale altor membri ai acestui grup. Activitatea grupului „Eliberarea muncii“ a avut un rol important în formarea conștiinței revoluționare a clasei muncitoare din Rusia, deși n-a fost legată în mod practic de mișcarea muncitorească. V. I. Lenin a arătat că grupul „Eliberarea muncii“ „a fondat doar teoreticește social-democrația și a făcut primul pas în împinerea mișcării muncitorești“ (Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 275). Grupul „Eliberarea muncii“ a stabilit legături cu mișcarea muncitorească internațională și, cu începere de la primul Congres, din 1889, al Internaționalei a II-a (Paris), a reprezentat social-democrația rusă la toate congresele ei.

În august 1903, la Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., grupul „Eliberarea muncii“ a declarat că-și încetează existența. — 450.

- 145 Lenin se referă la culegerile de articole „*Materiale pentru o istorie a mișcării social-revoluționare ruse*“, editate în anii 1893–1896, la Geneva, de „Un grup de vechi narodovolți“ (P. L. Lavrov, N. S. Rusanov etc.). Au apărut în total patru volume de „Materiale“ în cinci cărți din cele șaptesprezece proiectate. — 451.

- 146 *Blanquismul* — curent din mișcarea socialistă franceză, în fruntea căruia se afla Louis-Auguste Blanqui (1805–1881), eminent revoluționar, reprezentant de vază al comunismului utopic francez.

Blanquiștii negau lupta de clasă și așteptau „salvarea omenirii din robia salariată nu prin lupta de clasă a proletariatului, ci prin complotul unei mici minorități de intelectuali“ (V. I. Lenin. Opere, vol. 10, E.S.P.L.P. 1956, pag. 383). Substituind activității unui partid revoluționar acțiunile unui grup secret de complotiști, ei nu țineau seama de situația concretă, necesară pentru victoria revoluției, și subapreciau legătura cu masele. — 452.

- 147 Articolul „*Cîteva perle din proiectele utopice ale narodnicilor*“ a fost scris de Lenin în deportare, în Siberia, la sfîrșitul anului 1897, pentru revista „*Novoe Slovo*“, despre care nu aflase că fusese suprimată de guvern în luna decembrie a aceluiași an.

În 1898, acest articol a fost inclus de Lenin în culegerea „*Studii și articole economice*“. — 465.

- 148 „*Discipolii*” – adepții lui Marx și Engels. Acest termen era folosit în anii 1890–1900 ca denumire legală a marxiștilor. – 468.
- 149 Este vorba de școala etică-istorică în economia politică, care a apărut în deceniul al 8-lea al secolului al XIX-lea în Germania și care acorda o mare importanță principiilor etice (morale) în viața economică. Reprezentanții ei au fost G. Schmoller, L. Brentano și alți socialiști de catedră. – 473.
- 150 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 504. – 475.
- 151 „*A ajunge pînă la coloanele lui Hercule*”, adică a ajunge la limită, a exagera peste măsură. În mitologia greacă se spune că aceste coloane au fost înălțate de Hercule și vechii greci credeau că ele marchează capătul lumii, dincolo de care nu se poate merge. – 479.
- 152 *Korobocika* – personaj din poemul „Suflete moarte” (1842) de N. V. Gogol; mică moșiereasă zgîrcită, meschină și proastă, „tare de cap”, după expresia lui Gogol. Cuvîntul *Korobocika* a devenit nume comun cu sensul de cărpănoșie meschină și stupiditate. – 483.
- 153 Este vorba de perioada de activitate a lui A. A. Arakceev, atotputernicul favorit al lui Pavel I și al lui Aleksandr I, de numele căruia este legată o întreagă epocă de despotism polițienesc fără margini și de samavolnicie a militarismului grosolan („arakceevism”). Trăsătura caracteristică a regimului arakceevist au format-o cruntele măsuri îndreptate împotriva mișcării revoluționare a maselor asuprite și împotriva oricărei libertăți de gândire.
- Arakceev a ajuns celebru îndeosebi în urma introducerii sistemului coloniilor militare, prin care se urmărea ieftinirea întreținerii armatei; populația acestor colonii era obligată ca, paralel cu îndeplinirea obligațiilor militare, să se ocupe cu munca agricolă, pentru a se putea întreține. În coloniile militare domnea un regim nemai-pomenit de aspru, disciplina era bazată pe bătaie și viața era reglementată pînă în cele mai mici amănunte. – 486.
- 154 *Mercantilism* – sistem de concepții economice și politica economică a o serie de state europene din secolele XV–XVIII, care a contribuit la acumularea de capitaluri și la dezvoltarea comerțului. Adepții mercantilismului identificau bogăția națiunii cu banii, considerînd că avuția socială constă numai în bani sub formă de metale nobile. Statele care aplicau acest sistem căutau să ajungă la o reglementare a comerțului exterior care să asigure preponderența exportului de mărfuri asupra importului. În acest scop ele duceau o politică de protejare a industriei naționale, care consta în reglementarea importului de mărfuri străine prin instituirea de taxe vamale, acordarea de subvenții întreprinderilor de manufactură etc. Politica economică a mercantilismului a contribuit la intensificarea exploatării oamenilor muncii. – 487.

- 155 Așa a caracterizat P. B. Struve, în articolul său „Probleme curente ale vieții interne“, publicat sub semnătura P. B. (vezi „Novoe Slovo“, 1897, nr. 7 din aprilie, pag. 238), proiectul lui Guriev, membru al comitetului științific al ministerului de finanțe. – 487.
- 156 Marele utopist rus N. G. Cernișevski. – 488.
- 157 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 744. – 489.
- 158 „Sever“ – revistă săptăminală de artă și literatură ; a apărut la Petersburg din 1888 până ^ 1914. – 490.
- 159 *Fata de măritat din comedia lui Gogol* – Agafia Tihonovna, personaj din comedia „Căsătoria“ (1883) de Gogol. – 493.
- 160 K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“, Editura politică, 1960, ediția a VII-a, pag. 37. Mai departe Lenin citează mai pe larg acest pasaj (vezi a doua adnotare de la subsolul pag. 496 a volumului de față). – 494.
- 161 Lenin se referă aici la pag. 39 a revistei „Novoe Slovo“ nr. 9 din iunie 1897, în care se găsește sus-menționatul pasaj din articolul său „Cu privire la caracterizarea romantismului economic“ (vezi volumul de față, pag. 217). – 495.
- 162 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 514. – 495.
- 163 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 498–499. – 495.
- 164 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 208. – 496.
- 165 „Otecestvennii Zapiski“ – revistă politică și literară ; a apărut la Petersburg cu începere din 1820 ; din 1839 devine o revistă progresistă, una dintre cele mai bune din acea vreme. A avut printre colaboratorii ei pe V. G. Belinski, A. I. Herțen, T. N. Granovski, N. P. Ogarev și alții. Începînd din 1846, după retragerea lui Belinski din redacție, importanța acestei reviste a început să scadă. Din 1868, cînd a trecut în mîinile lui N. A. Nekrasov și M. F. Saltikov-Șcedrin, ea a cunoscut o nouă perioadă de înflorire ; în acest timp a grupat în jurul său intelectualitatea democrat-revoluționară. După moartea lui Nekrasov (1877), au căpătat o influență predominantă narodnicii.
- Revista era supusă unor persecuții permanente din partea cenzurii. În aprilie 1884 a fost interzisă de guvernul țarist. – 502.

166 În Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. se află un conspect al cărții lui Skaldin „În fundul provinciei și în capitală”, făcut de K. Marx (vezi Arhiva Marx-Engels, vol. XI, 1948, pag. 119-138), și un exemplar al acestei cărți - ediția 1870 - cu adnotările și sublinierile lui Marx. O confruntare a conspectului lui Marx cu lucrarea lui Lenin „La ce moștenire renunțăm?” ne arată identitatea lor de păreri în privința materialului faptic prezentat de Skaldin și a concluziilor trase de el. - 502.

167 „Reforma țărănească” prin care se desființa iobăgia în Rusia a fost efectuată de guvernul țarist în 1861, în interesul moșierilor iobăgiști. Necesitatea ei a fost dictată de întregul mers al dezvoltării economice a țării și de creșterea mișcării țărănești de masă împotriva exploatării iobăgiste. Prin forma ei, „reforma țărănească” era o reformă feudală. Dar forța dezvoltării economice, care a atras Rusia pe calea capitalismului, a dat formei feudale un conținut capitalist, și „acest conținut ieșea la iveală cu atât mai pronunțat, cu cât se rășluiu mai puțin pământurile țărănești, cu cât erau despărțite mai complet de cele moșierești, cu cât era mai mic tributul plătit iobăgiștilor...” (V. I. Lenin. Opere, vol. 17, E.S.P.L.P. 1957, pag. 102). „Reforma țărănească” a însemnat un pas înainte în direcția transformării Rusiei într-o monarhie burgheză. La 19 februarie 1861, Aleksandr al II-lea a semnat Manifestul și „Regulamentul” cu privire la țărani eliberați din iobăgie. Au fost „eliberați” în total 22.500.000 de țărani care aparțineau moșierilor. Dar proprietatea funciară moșierească a fost menținută. Pământul țărănesc era declarat proprietate a moșierului. Țăranul putea să capete un lot de pământ numai potrivit normei stabilite prin lege (și numai cu consimțământul moșierului), prin răscumpărare. Răscumpărarea era plătită de țărani guvernului țarist, care, la rîndul său, a plătit moșierilor o sumă fixă. Potrivit unor calcule aproximative, după reformă nobilii aveau în stăpînirea lor 71.500.000 de desetine, iar țărani 33.700.000 de desetine. Datorită reformei, moșierii au răsluit peste $\frac{1}{5}$ și chiar $\frac{2}{5}$ din pământurile țărănești.

Vechiul sistem de gospodărie, bazat pe clacă, a fost doar subminat de reformă, dar nu desființat. În mîinile moșierilor a rămas partea cea mai bună din loturile țărănești („otrezki”, păduri, pășuni, locuri de adăpat vitele, izlazuri și altele), fără de care țărani nu puteau duce o gospodărie de sine stătătoare. Pînă la încheierea tranzacției de răscumpărare, țărani erau socotiți „temporar obligați” și prestau servituți moșierilor sub formă de dijmă și de clacă.

Democrații-revoluționari ruși, în frunte cu N. G. Cernișevski, au criticat „reforma țărănească” pentru caracterul ei iobăgist. V. I. Lenin a apreciat această reformă ca prima violență în proporții de masă săvîrșită împotriva țărănimii, în interesul capitalismului în agricultură, care tocmai se năștea, ca o „curățire a pământurilor” pentru capitalism efectuată de către moșieri.

- În legătură cu reforma din 1861, vezi articolul lui F. Engels „Socialismul în Germania” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XVI, partea a II-a, 1936, pag. 252-254) și lucrările lui V. I. Lenin : „Cincizeci de ani de la desființarea iobăgiei”, „În legătură cu o aniversare”, „Reforma țărănească” și revoluția țărănească-proletară” (Opere, vol. 17, E.S.P.L.P. 1957, pag. 69-72, 91-99, 100-109). - 503.
- 168 Skaldin a fost caracterizat de Engels ca un conservator moderat (Liberalconservativ) în articolul „Soziales aus Russland” („Despre relațiile sociale în Rusia”) (vezi K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. II, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 54). - 513.
- 169 Vorbind despre „moștenirea” ideologică din anii 1860-1870, Lenin a fost nevoit, din cauza restricțiilor impuse de cenzură, să se refere la Skaldin. În realitate însă el considera că principalul reprezentant al „moștenirii” menționate este N. G. Cernișevski. Într-o scrisoare trimisă din deportare, din Siberia, la 26 ianuarie 1899, Lenin îi scria lui A. N. Potresov : „...Nicăieri nu propun ca moștenirea să fie preluată tocmai de la Skaldin. Este indiscutabil că alții sînt oamenii a căror moștenire trebuie s-o preluăm. Mi se pare că în apărarea mea (împotriva unor eventuale atacuri ale adversarilor) pot invoca textul notii din pag. 237 (pag. 513 din volumul de față. - *Nota red.*), în care l-am avut în vedere tocmai pe Cernișevski și am arătat motivele pentru care nu este indicat să-l iau pe el ca termen de comparație” (Opere, vol. 34, E.S.P.L.P. 1958, pag. 10-11). - 513.
- 170 „*Zemledelceskaia Gazeta*” („Gazeta agricolă”) - organ al ministerului domeniilor statului (din 1894 - al ministerului domeniilor statului și al agriculturii) ; a apărut la Petersburg din 1834 pînă în 1917. - 519.
- 171 „*Vestnik Evropi*” („Buletinul Europei”) - revistă istorică-politică și literară lunară, de orientare burghezo-liberală, a apărut la Petersburg din 1866 pînă în 1918. Revista publica articole îndreptate împotriva marxiștilor revoluționari. Pînă în 1908 a avut ca redactor și editor pe M. M. Stasiulevici. - 523.
- 172 Lenin se referă la Skaldin, din a cărui carte citează aceste cuvinte (vezi Skaldin. „În fundul provinciei și în capitală”. Petersburg, 1870, pag. 285). - 528.
- 173 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 91. - 533.
- 174 Este vorba de articolul lui G. V. Plehanov „Concepția materialistă a istoriei”, publicat în 1897, sub semnătura N. Kamenski, în revista

- „Novoe Slovo“ nr. 12 (septembrie) (vezi G. V. Plehanov. Opere filozofice alese în cinci volume, vol. II, 1956, pag. 236-266). – 540.
- 175 „*Schmollers Jahrbuch*“, denumirea completă : „*Jahrbuch für Gesetzgebund, Verwaltung und Volkswirtschaft in Deutschen Reich*“ – revistă de economie politică ; a fost editată, cu începere din 1877, de economiștii burghezi germani, reprezentanți ai socialismului de catedră, F. Holzendorf și L. Brentano, iar începînd din 1881 de G. Schmoller. – 543.
- 176 „*Nedelea*“ („Săptămîna“) – gazetă politică și literară de orientare narodnicistă-liberală ; a apărut la Petersburg din 1866 pînă în 1901. Această publicație era împotriva luptei contra absolutismului și propaga așa-zisa teorie a „acțiunilor moderate“, adică îndemna pe intelectuali să renunțe la lupta revoluționară și să se îndeletnicească cu „munca de culturalizare“. – 543.
- 177 „*Schița unei prefețe la ediția a doua a broșurii «Sarcinile social-democrațiilor ruși»*“ a fost scrisă de Lenin în 1902, cel mai tîrziu în august ; ideile principale din această schiță au fost dezvoltate de el în prefață (vezi volumul de față, pag. 431-435). – 547.
-

INDICE
DE LUCRĂRI ȘI IZVOARE
CITATE SAU MENȚIONATE DE
V. I. LENIN

* *Anuarul ministerului de finanțe*. Partea I. 1869. Întocmit sub îngrijirea lui A. B. Bușen. Petersburg, 1869. VIII, 618 pag. – 339, 383.

[*Babușkin, P. D. Scrisoarea din 19 februarie 1887 către comisia pentru cercetarea industriei meșteșugărești din Rusia*]. – În cartea: *Lucrările comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești din Rusia*. Vol. XVI. Petersburg, 1887, pag. 594–595. – 410–411.

Belov, V. D. Industria meșteșugărească în legătură cu industria siderurgică din Ural. – În cartea: *Lucrările comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești din Rusia*. Vol. XVI. Petersburg, 1887, pag. 1–35. – 411.

Beltov, N. – vezi [Plehanov, G. V.].

* *Blagoveșcenski, N. A. Culegere de date statistice economice extrase din recensămintele pe gospodării efectuate de zemstve*. Vol. I. Gospodăria țărănească. Moscova, 1893. XVI, 266 pag. – 208.

Boborikin, P. D. În alt chip. Roman în două părți. – „*Vestnik Evropi*”, Petersburg, 1897, nr. 1, pag. 119–187; nr. 2, pag. 567–639; nr. 3, pag. 5–74. – 531.

[*Bogdanovici, A. I.*] *O chestiune actuală*. [Smolensk], editat de partidul „*Narodnoe pravo*”, 1894. 41 pag. (Partea 1). – 439, 457.

„*Buletinul finanțelor, industriei și comerțului*”. Petersburg, 1897, nr. 26, pag. 850–853. – 262, 266–268, 270, 271, 289–290, 293–295, 301–302.

---

* Cu asterisc sînt notate cărțile în paginile cărora există însemnări făcute de mîna lui V. I. Lenin. Aceste cărți se păstrează la Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S.

- Buneakovski, V. I. Studiu în legătură cu legile mortalității în Rusia și cu repartizarea populației ortodoxe pe categorii de vîrstă.* Supliment la vol. VIII al publicației „Zapiski Akademii nauk” („Analele Academiei de Științe”) nr. 6. Petersburg, [1865]. VIII, 196 pag. – 477.
- Codul de legi al Imperiului rus, ediția din 1857.* Vol. 7. Regulamentul cu privire la monedă, mine și sare. Petersburg, 1857. 814, II pag. – 410, 414, 416–417.
- Codul de legi al Imperiului rus.* Vol. 10. Partea I. Petersburg, 1887, 488 pag. – 401.
- Codul de legi al Imperiului rus.* Vol. 11. Partea a II-a. Petersburg, 1887, 825 pag. – 27–33, 34–41, 43, 48–50, 51, 52–54, 55–58, 60, 61, 73–74.
- „*Colecția de hotărîri și dispoziții ale guvernului, ediția oficială a Senatului ocîrmuitor*”. Petersburg, 1886, nr. 68 din 15 iulie, pag. 1.390–1.405. – 20, 21, 25, 26, 31–32, 43, 47, 56, 60, 61, 106, 259–260, 276–277, 283–284.
- 1891, nr. 2 din 4 ianuarie, pag. 23–24. – 43–44, 46, 53, 54, 56–57, 60, 61.
- 1891, nr. 75 din 23 iulie, pag. 1.911–1.913. – 56.
- 1892, nr. 40 din 24 aprilie, pag. 757–763. – 56.
- 1892, nr. 114 din 15 octombrie, pag. 2.756. – 56.
- 1893, nr. 130 din 31 august, pag. 2.983. – 56–57.
- 1894, nr. 45 din 31 martie, pag. 971–980. – 56.
- 1894, nr. 104 din 27 iunie, pag. 2.189–2.212. – 38–39, 40–42.
- 1897, nr. 62 din 13 iunie, pag. 2.135–2.139. – 257–292, 293, 294, 296–298, 299, 300–302, 303, 304–305, 453.
- 1897, nr. 63 din 17 iunie, pag. 2.190–2.194. – 284.
- [*Comunicatul guvernului cu privire la grevele din vară de la întreprinderile textile din Petersburg*]. – „Pravitelstvennii Vestnik”, Petersburg, 1896, nr. 158 din 19 (31) iulie, pag. 1–2. – 110, 112–115.
- Culegere de date cu privire la industria de fabrică din Rusia pe anii 1885–1889.* Petersburg, publicație a departamentului comerțului și al manufacturilor, 1889–1891. (Materiale pentru statistica industriei și a comerțului). – 333.
- Culegere de date cu privire la industria de fabrică din Rusia pe anii 1890–1891.* Petersburg, 1893–1894. (Ministerul de finanțe. Departamentul comerțului și al manufacturilor. Materiale pentru statistica industriei și a comerțului). – 333.
- * *Culegere de date statistice cu privire la gubernia Moscova.* Secțiunea de statistică economică. Vol. VII. Partea a III-a. Moscova, publicație a zemstvei guberniale Moscova, 1883. 204 pag. – 177.

Cu privire la reorganizarea inspecției de fabrică și a funcțiilor mecanicilor guberniali și la extinderea acțiunii dispozițiilor cu privire la supravegherea bunei organizări și a ordinii în întreprinderile industriale și la relațiile dintre fabricanți și muncitori [14 martie 1894]. — „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, ediția oficială a Senatului ocîrmuitor“, Petersburg, 1894, nr. 45 din 31 martie, publicat sub nr. 358, pag. 971-980. — 56.

Cu privire la supravegherea bunei organizări și a ordinii în uzinele metalurgice și exploatările miniere private, precum și cu privire la angajarea muncitorilor la aceste uzine și exploatări [9 martie 1892]. — „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, ediția oficială a Senatului ocîrmuitor“, Petersburg, 1892, nr. 40 din 24 aprilie, publicat sub nr. 410, pag. 757-763. — 56.

[Danielson, N. F.] *Nikolai-on. Apologia puterii banului ca senin al timpului.* — „Russkoe Bogatstvo“, Petersburg, 1895, nr. 1, pag. 155-185 ; nr. 2, pag. 1-34. — 193.

— *Unele considerații asupra condițiilor dezvoltării noastre economice.* — „Russkoe Bogatstvo“, Petersburg, 1894, nr. 4, pag. 1-34 ; nr. 6, pag. 86-130. — 187, 235, 236.

— *Studii despre economia noastră socială de după reformă.* Petersburg, 1893. XVI, 353, XVI pag. — 146, 149-150, 152, 157-158, 170, 176-180, 187, 199, 201, 203, 205-206, 207, 216, 221, 223, 226, 233, 234.

Darea de seamă cu privire la capitaluri, volumul operațiilor și activitatea pe anul 1895 a băncii meșteșugărești-industriale a zemstvei guberniale din Perm. Întocmită de consiliul de conducere al băncii. Perm, 1896. 144 pag. — 411.

„*Delovoi Korrespondent*“. Ekaterinburg, 1887, nr. 148 din 22 septembrie, pag. 1-2. — 400.

Despre aplicarea dispozițiilor cu privire la supravegherea bunei organizări și a ordinii în uzinele metalurgice și exploatările miniere private, precum și cu privire la angajarea muncitorilor la aceste uzine și exploatări [9 martie 1892]. — „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, ediția oficială a Senatului ocîrmuitor“. Petersburg, 1892, nr. 114 din 15 octombrie, publicat sub nr. 1.099, pag. 2.756. — 56.

Despre durata și repartizarea timpului de muncă în întreprinderile industriale [2 iunie 1897]. — „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, ediția oficială a Senatului ocîrmuitor“, Petersburg, 1897, nr. 62 din 13 iunie, publicat sub nr. 778, pag. 2.135-2.139. — 257-292, 293, 294, 296, 297, 298, 299-303, 304-305, 453.

- Despre extinderea asupra guberniilor Regatului Poloniei a legii cu privire la angajarea muncitorilor la fabrici, uzine și manufacturi și cu privire la supravegherea întreprinderilor industriale* [11 iunie 1891]. – „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, ediția oficială a Senatului ocirmuitor“, Petersburg, 1891, nr. 75 din 23 iulie, publicat sub nr. 799, pag. 1.911–1.913. – 56, 57.
- Despre extinderea asupra județului Egorievsk din gubernia Reazan a dispozițiilor cu privire la supravegherea întreprinderilor industriale și la relațiile dintre fabricanți și muncitori, explicate în regulamentul privitor la industrie* [30 iulie 1893]. – „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, ediția oficială a Senatului ocirmuitor“, Petersburg, 1893, nr. 130 din 31 august, publicat sub nr. 1.064, pag. 2.983. – 56.
- Despre extinderea asupra unor gubernii a regulamentului referitor la supravegherea întreprinderilor industriale și la relațiile dintre fabricanți și muncitori, precum și despre noua organizare a inspecției de fabrică* [2 iunie 1897]. – „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, ediția oficială a Senatului ocirmuitor“, Petersburg, 1897, nr. 63 din 17 iunie, publicat sub nr. 792, pag. 2.190–2.194. – 284.
- Durata și repartizarea timpului de muncă în fabrici și uzine.* – „Vestnik Finansov, Promișlennosti i Torgovli“, Petersburg, 1897, nr. 26, pag. 850–853. – 262, 266–268, 269–271, 289–290, 293–294, 301–302.
- Durnovo, I. N. Adresă trimisă lui Pobedonoștev.* Strict confidențial. – 77–80.
- [Efrusi, B. O. Necrolog]. – „Russkoe Bogatstvo“, Petersburg, 1897, nr. 3, pag. 196, în art.: Annenski, N. Cronică internă. Revizuirea regulamentului privitor la țărani. – A. N. Maikov. – B. O. Efrusi. – 123.
- *Concepțiile social-economice ale lui Simonde de Sismondi.* „Russkoe Bogatstvo“, Petersburg, 1896, nr. 7, pag. 138–168; nr. 8, pag. 38–58. – 123–124, 130, 158–159, 160, 162–163, 166, 173–174, 175, 181, 183, 189–190, 191, 194, 211, 220, 224, 229–232, 235, 236–237.
- Egunov, A. N. Meșteșugurile în gubernia Perm în legătură cu industria extractivă.* (Extras din raportul pe anul 1892, întocmit de A. N. Egunov). – În cartea: Rapoarte și studii asupra industriei meșteșugărești din Rusia. Vol. III. Petersburg, 1895, pag. 128–173. (Ministerul agriculturii și al domeniilor statului. Secția economie rurală și statistică agricolă). – 349, 411, 416.
- Engelhardt, A. N. De la țară.* – „Otecestvennic Zapiski“, Petersburg, 1872, nr. 5, pag. 30–50; nr. 6, pag. 161–182. – 515.

- *De la țară.* 11 scrisori (1872-1882). Petersburg, Suvorin, 1882. 493 pag. - 515.
- *De la țară.* 11 scrisori. 1872-1882. Petersburg, 1885. 563 pag. - 515-522, 528, 529.
- Engels, F. Anti-Dühring.* Domnul Eugen Dühring revoluționează știința. 1876-1878. - 11, 217.
- *Către J. Ph. Becker.* 15 octombrie 1884. - 12.
- *Contribuții la problema locuințelor.* A doua jumătate a lunii mai 1872-ianuarie 1873. - 11.
- *Dezvoltarea socialismului științific.* Traducere din limba germană de V. Zasulici. Ed. a 2-a. Cu două anexe : 1. Friedrich Engels (schiță biografică). 2. Teoria violenței (din Anti-Dühring). Geneva, tipografia revistei „Soțial-Demokrat“, 1892. XV, 84 pag. (Biblioteca socialismului contemporan. Seria I. - Partea a II-a). - 11.
- *Friedrich Engels despre Rusia.* 1. Răspuns lui P. N. Tkacev (1875). 2. Postfață la acest răspuns (1894). Traducere din limba germană de V. Zasulici. Geneva, tipografia revistei „Soțial-Demokrat“, 1894. VII, 38 pag. (Biblioteca socialismului contemporan. Seria a II-a. - Partea a III-a). - 11.
- *Ludwig Feuerbach.* Traducere din limba germană de G. Plehanov. Cu două anexe și cu note explicative din partea traducătorului. Geneva, tipografia revistei „Soțial-Demokrat“, 1892. IV, 105 pag. (Biblioteca socialismului contemporan. Seria a II-a. - Partea I). - 11.
- *Originea familiei, a proprietății private și a statului.* (Trad. după ediția a 4-a germană). Ediția a 3-a, îmbunătățită. Petersburg, tipografia „Treu“, 1895. XVI, 172 pag. - 11.
- *Politica externă a țarismului rus.* - „Soțial-Demokrat“, Londra, 1890, nr. 1, februarie, pag. 176-185 ; Geneva, nr. 2, august, pag. 42-61. Titlul : Politica externă a imperiului rus. - 11.
- *Prefață la ediția germană din 1890* [a „Manifestului Partidului Comunist“]. 1 mai 1890. - 13.
- *Prefață la „Războiul țărănesc german“.* 1 iulie 1874. - 7.
- „*Foaia volantă a «Grupului narodovolților».* [Petersburg], 1892-1895, nr. 1-4. - 439.
- Nr. 4, 1895, 9 decembrie, pag. 19-22, pag. I-II. - 104, 106, 110, 111, 112-113, 257, 451-452, 455-457.

- Forțele de producție ale Rusiei.* Scurtă caracterizare a diferitelor sec-toare de muncă, în conformitate cu clasificarea expoziției. Întocmită sub îngrijirea lui V. I. Kovalevski. Petersburg [1896]. XI, 1.249 pag. (Ministerul de finanțe. Comisia de organizare a Expoziției industriale și artistice pe întreaga Rusie din 1896, de la Nijni-Novgorod). - 473-474, 488.
- Gogol, N. V. Căsătoria.* - 493.
- *Suflete moarte.* - 338-339, 398-399, 403, 412, 419, 423, 425, 483.
- Harizomenov, S. A. Insemnătatea industriei meșteșugărești.* - „Juridiceskii Vestnik”, Moscova, 1863, nr. 11, pag. 414-441 ; nr. 12, pag. 543-597. - 395.
- * - *Meșteșugurile în gubernia Vladimir.* Partea II-III, V. Moscova, Baranov, 1882, 1884. - 314.
- Hemnițer, I. I. Metafizicianul.* - 411.
- Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană* - vezi Orlov, P. A. și Budagov, S. G.
- Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană, inclusiv Regatul Poloniei și marele ducat al Finlandei* - vezi Orlov, P. A.
- Industria.* Articole din Handwörterbuch der Staatswissenschaften. - Traducere din limba germană. Moscova, soții Vodovozov, 1896. VIII, 328 pag. - 192.
- Industria de fabrică și comerțul din Rusia.* Petersburg, publicația departamentului comerțului și manufacturilor din ministerul de finanțe, 1893. 747 pag. (Expoziția universală „Columb” din 1893 de la Chicago). - 37, 47.
- Ingram, D. Istoria economiei politice.* Traducere din limba engleză sub îngrijirea lui I. I. Ianjul. Moscova, Soldatenkov, 1891. XI, 322, IV pag. - 192.
- Instrucțiuni către funcționarii inspecției de fabrică în legătură cu aplicarea... avizului Consiliului de stat cu privire la durata și repartizarea timpului de lucru în fabrici și uzine.* - „Pravitelstvennii Vestnik”, Petersburg, 1897, nr. 242 din 5 (17) noiembrie, pag. 1-2 ; nr. 243 din 6 (18) noiembrie, pag. 1-2. - 293-294, 298, 299, 301, 302-303, 304-305.
- Instrucțiuni pentru funcționarii inspecției de fabrică.* - „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, ediția oficială a Senatului ocîrmui-

- tor", Petersburg, 1894, nr. 104 din 27 iunie, publicate sub nr. 704, pag. 2.189-2.212. - 38-39, 40-41, 42.
- „Iskra” [Londra], 1902, nr. 23 din 1 august, pag. 2-4; nr. 24 din 1 septembrie, pag. 2-4. - 433.
- Iujakov, S. N. Din cronica contemporană. Femeia și învățămîntul.* - „Russkoe Bogatstvo”, Petersburg, 1895, nr. 5, pag. 171-197. - 467.
- *Jurnalul unui ziarist.* - „Russkoe Bogatstvo”, Petersburg, 1896, nr. 12, pag. 93-114. - 518, 519.
- *Jurnalul unui ziarist.* În legătură cu recentele discuții cu privire la învățămîntul secundar. - Despre sarcinile și sistemele învățămîntului superior. - Problema universitară în presa rusă. - Examenle de sfîrșit de an. Manualele de liceu. - Despre manualele de liceu. - Istorie. Bilaut. - „Russkoe Bogatstvo”, Petersburg, 1896, nr. 6, pag. 19-42; nr. 7, pag. 24-53; 1897, nr. 2, pag. 162-169; nr. 4, pag. 130-158; nr. 6, pag. 127-153; nr. 7, pag. 130-157. - 467.
- *O utopie culturală.* Plan pentru introducerea învățămîntului secundar general și obligatoriu. - „Russkoe Bogatstvo”, Petersburg, 1895, nr. 5, pag. 52-77. - 62-69, 425, 467, 485, 530.
- *Probleme ale învățămîntului.* Eseuri. Reforma școlii secundare. - Sistemele și sarcinile învățămîntului superior. - Manualele de liceu. - Problema învățămîntului general. - Femeia și învățămîntul. Petersburg, 1897. VIII, 284 pag. - 417, 465, 467-490, 492-493, 494.
- *Problemele hegemoniei la sfîrșitul secolului al XIX-lea.* - „Russkaia Misl”, Moscova, 1885, nr. 3, pag. 123-150; nr. 4, pag. 36-54. - 200.
- „Iuridiceskii Vetsnik”. Moscova, 1883, nr. 11, pag. 414-441; nr. 12, pag. 543-597. - 395.
- Ivanov, V.* - vezi [Zasulici, V. I.].
- Kamenski, N.* - vezi [Plehanov, G. V.].
- Karișev, N. A. Studii economice.* XXXIII. Cheltuielile zemstvelor guberniale pentru „scopuri economice”. - XXIV. - Cu privire la datoriile proprietarilor funciari particulari. - „Russkoe Bogatstvo”, Petersburg, 1896, nr. 5, pag. 1-26. - 519.
- [*Katkov, M. N.*] Moscova, 28 mai. [Editorial]. - „Moskovskie Vedomosti”, 1886, nr. 146 din 29 mai, pag. 2. - 25, 42.

- Korolenko, S. A. Munca salariată în gospodăriile proprietarilor particulari și migrațiunile muncitorilor în legătură cu studiul statistic-economic asupra Rusiei europene din punct de vedere agricol și industrial. Petersburg, 1892. XX, 844 pag. (Departamentul agriculturii și al industriilor agricole. Date cu privire la agricultură și date statistice pe baza materialelor furnizate de proprietari. Partea a V-a.). - 219, 375.*
- Korsak, A. K. Despre formele industriei în general și despre însemnătatea producției la domiciliu (industria meșteșugărească și cea casnică) în Ekaterinburg în 1887. Moscova, 1861. 310 pag. - 177.*
- * *Krasnoperov, E. I. Industria meșteșugărească din gubernia Perm la expoziția științifică-industrială a ținuturilor Siberiei și Uralului, organizată la Ekaterinburg în 1887. Vol. I-III. Perm, editat de zemstva gubernială Perm, 1888-1889. (Lucrările biroului de statistică de pe lângă zemstva gubernială Perm). - 315, 328, 343, 364, 382, 384, 386-387, 388, 389, 391, 400, 410, 411.*
- Krilov, I. A. Leul la vânătoare. - 303.*
- Lavrov, P. L. În legătură cu niște chestiuni de program. - „Foaia volantă a «Grupului narodovoltșilor»”, [Petersburg], 1895, nr. 4 din 9 decembrie, pag. 19-22. - 451-452, 455-457.*
- [Lege] cu privire la supravegherea întreprinderilor industriale și la relațiile dintre fabricanți și muncitori [3 iunie 1886]. - „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, ediția oficială a Senatului ocîrmitor”. Petersburg, 1886, nr. 68 din 15 iulie, publicată sub nr. 639, pag. 1.390-1.405. - 20, 21, 25, 26, 31-33, 42-43, 46, 48-49, 55-56, 60, 61, 106, 259-260, 275-277, 283-284.*
- Lenin, V. I. Aventurism revoluționar. - „Iskra”, [Londra], 1902, nr. 23 din 1 august, pag. 2-4 ; nr. 24 din 1 septembrie, pag. 2-4. - 433.*
- *Lenin, N. Ce-i de făcut ? Problemele actuale ale mișcării noastre. Stuttgart, Dietz, 1902. VII, 144 pag. - 431-432, 437-438, 548, 550-551.*
- *Cîteva perle din proiectele utopice ale narodnicilor. - În cartea : [Lenin, V. I.] Ilin, V. Studii și articole economice. Petersburg, tip. Leifert, 1899, pag. 201-225. - 416.*
- *T-m, K. Cu privire la caracterizarea romantismului economic. Sismondi și sismondiștii noștri autohtoni. - „Novoe Vreemea”, Petersburg, 1897, nr. 7, aprilie, pag. 25-50 ; nr. 8, mai, pag. 25-60 ; nr. 9, iunie, pag. 26-53 ; nr. 10, iulie, pag. 18-32. - 495.*

- *Cu privire la caracterizarea romantismului economic.* Sismondi și sismondiștii noștri autohtoni. - În cartea: [Lenin, V. I.] Ilin, V. Studii și articole economice. Petersburg, tip. Leifert, 1899, pag. 1-112. - 496-497, 525.
  - *Ilin, V. Dezvoltarea capitalismului în Rusia.* Procesul de formare a pieței interne pentru marea industrie. Petersburg, Vodovozova, 1899. XIII, 480 pag.; 2 file diagr., VIII file tabele. - 141, 160, 180.
  - *Lenin, N. Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică.* [Geneva], editată de C.C. al P.M.S.D.R., 1905. IV, 129 pag. - 437.
  - *Explicarea legii amenzilor aplicabile muncitorilor din fabrici și uzine.* [Petersburg, tip. „Grupului narodovolșilor“], 1895. 56 pag. Pe coperta interioară figurează: Herson, tip. Subbotin. - 259.
  - *Revoluția ne învață.* - „Proletarii“, Geneva, 1905, nr. 9 din 26 (13) iulie, pag. 1. - 437-438.
  - *Lenin, N. Sarcinile social-democrațiilor ruși.* Cu o prefață de P. Akselrod. Geneva, editată de P.M.S.D.R., 1898. 32 pag. - 431, 435, 437-438, 548, 550.
  - *Lenin, N. Sarcinile social-democrațiilor ruși.* Ed. a 2-a. Cu o prefață a autorului și a lui P. B. Akselrod. Geneva, editată de Liga din străinătate a social-democrațiilor revoluționari ruși, 1902. XI, 24 pag. - 431, 432, 434, 437-438, 547, 550.
  - *Lenin, N. Sarcinile social-democrațiilor ruși.* Ed. a 3-a. Geneva, editată de C.C. al P.M.S.D.R., 1905. [1], 37 pag. - 437.
  - *Ilin, V. Studii și articole economice.* Petersburg, tip. Leifert, 1899. 290 pag. - 417, 496-497, 525.
- Lermontov, M. I. Către A. O. Smirnova.* - 426.
- Levitski, N. V. Despre unele probleme ale vieții poporului.* - „Russkie Vedomosti“, Moscova, 1897, nr. 239 din 30 august, pag. 3. - 419-426.
- Lucrările comisiei instituite din înalt ordin pentru revizuirea sistemului de taxe și dări.* Vol. I-XXIII. Petersburg, 1863-1877. - 505-506.
- Lucrările comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești din Rusia.* Vol. I-XVI. Petersburg, 1879-1887. - 315, 386, 394, 410-411.
- Maltbus, T.-R. Eseu asupra principiului populației sau expunerea acțiunii trecute și prezente a acestei legi asupra prosperității neamului omenesc, cu un adaos de câteva cercetări în legătură cu speranța că răul*

pricinuit de el poate fi înlăturat sau atenuat. Traducere de P. A. Bikov. Vol. 2. Petersburg, 1868. 468 pag. – 173.

Manifestul partidului social-revoluționar „Narodnoe pravo”. [Foaie volantă]. 19 februarie 1894. [Smolensk], 1894. 1 filă. – 439, 456.

Manuilov, A. A. O idilă capitalistă. [Recenzie la cartea:] Gerhardt von Schulze-Gävernitz. Marea producție, importanța ei pentru progresul social și economic. – Studiu în domeniul industriei bumbacului. Sub îngrijirea lui P. B. Struve și cu o prefață de el. Ca supliment, prelegerea lui Filippovici: „Progresul economic și succesele culturii”. 1897. – „Russkoe Bogatstvo”, Petersburg, 1897, nr. 11, pag. 78–93. – 474–475, 493.

Marx, K. și Engels, F. Manifestul Partidului Comunist. Decembrie 1847 – ianuarie 1848. – 188, 190, 216, 234–237, 446, 494, 495–496.

Marx, K. Capitalul. Critica economiei politice. Vol. I. 1867. – 168, 217, 233, 248–249.

– *Capitalul.* Critica economiei politice. Vol. I–III. 1867–1894. – 11, 135, 177, 540.

* – *Capitalul.* Critica economiei politice. Sub îngrijirea lui F. Engels. Traducere din limba germană. Vol. 2. Cartea a II-a. Procesul de circulație a capitalului. Petersburg [tip. ministerului căilor de comunicație (Benke)], 1885. XXI, 403 pag. – 157–158.

– *Critica programului de la Gotha.* Note marginale la programul partidului muncitoresc german adoptat la 5 mai 1875. – 192.

– *Critica unor teze ale economiei politice.* Traducere din limba germană de P. P. Rumeanțev sub îngrijirea lui A. A. Manuilov. Moscova, Bonci-Bruevici, 1896. XII, 160 pag. – 188–189, 206–207, 209.

* – *Culegere de lucrări istorice.* I. Luptele de clasă în Franța. 1848–1850. II. Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte. III. Revoluție și contrarevoluție în Germania. Anexe: I. F. Engels. Introducere la „Luptele de clasă în Franța”. II. K. Kautsky. Prefață la „Revoluție și contrarevoluție”. Traducere completă din limba germană sub îngrijirea și cu adnotările lui V. Bazarov și L. Stepanov. [Petersburg], Skirmunt, [1906]. 456 pag. – 210.

* – *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte.* – În cartea: Marx, K. Culegere de lucrări istorice. Traducere completă din limba germană sub îngrijirea și adnotările lui V. Bazarov și I. Stepanov. [Petersburg], Skirmunt, [1906], pag. 137–268. – 210.

– *Prefață la ediția întâi* [a primului volum al „Capitalului”]. 25 iulie 1867. – 247.

Marx, K. Statutul general al Asociației Internaționale a Muncitorilor. În jurul datei de 24 octombrie 1871. – 12–13.

– *Statutul provizoriu al Asociației.* 21–27 octombrie 1864. – 13–14.

– *Teorii asupra plusvalorii* (vol. IV al „Capitalului“). Ianuarie 1862–iulie 1863. – 12.

Materiale pentru evaluarea pământurilor din gubernia Nijni-Novgorod. Partea economică. * Vol. XI. Jud. Semenov. Nijni-Novgorod, editate de zemstva gubernială Nijni-Novgorod, 1893. X, 675 pag. (Secția de statistică a consiliului zemstvei guberniale Nijni-Novgorod). – 386.

Materiale pentru o istorie a mișcării social-revoluționare din Rusia. Vol. I, X [1–2], XI, XVI. Supliment. „Din patrie și în patrie“, nr. 1, 3–7. Geneva, editate de „Un grup de vechi narodovolți“, 1893–1896. – 452.

Materiale statistice pentru gubernia Perm, județul Krasnoufimsk. Vol. V. Partea I (raionul Zavod). Kazan, editată de zemstva jud. Krasnoufimsk, 1894. 420 pag. – 376.

Meșteșugurile în gubernia Moscova. Partea I–V*. Moscova, editat de zemstva gubernială Moscova, 1879–1883. (În publ.: Culegere de date statistice cu privire la gubernia Moscova. Secția de statistică economică. Vol. VI, partea I–II; vol. VII, partea I–III). – 177, 315.

Meyer, R. Venitul. În cartea: *Industria.* Articole din Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Traducere din limba germană. Moscova, soții Vodovozov, 1896, pag. 283–328. – 192.

Mihailovski, I. T. Salariul și durata timpului de muncă în fabrici și uzine. – În cartea: *Industria de fabrică și comerțul în Rusia.* Petersburg, publicația departamentului comerțului și manufacturilor din ministerul de finanțe, 1893, pag. 273–303 (Expoziția universală „Columb“ din 1893 de la Chicago), cap. XXIII. – 36–37, 46.

Mihailovski, N. K. Literatura și viața. – „Russkoe Bogatstvo“, Petersburg, 1894, nr. 10, pag. 45–77. – 484.

– *Literatura și viața.* Despre conștiința d-lui Minski, despre frica de moarte și setea de nemurire. – Despre curente din gândirea noastră în decurs de o jumătate de secol. – Despre cuvintele noi și despre „Novoe Slovo“ („Cuvântul nou“). – Despre discursul prof. Svetlov. – Despre d-l Volinski și despre scandalagii în general. – „Russkoe Bogatstvo“, Petersburg, 1897, nr. 10, pag. 161–195. – 501, 502, 524, 536–544.

– *Literatura și viața.* Despre narodnicism, materialism dialectic, subiectivism etc. – Despre teribila forță a d-lui Novus, despre timidita-

tea mea și despre unele neînțelegeri. — N. N. Zlatovratski. — „Russkoe Bogatstvo”, Petersburg, 1897, nr. 11, pag. 115-139. — 494-496, 498.

Mikulin, A. A. Schițe din istoria aplicării legii din 3 iunie 1886 cu privire la angajarea muncitorilor la fabricile și uzinele din gubernia Vladimir. (Ediție neoficială). Vladimir, 1893. 103 pag. — 35, 48, 49, 50, 51.

Minski, V. M. La lumina conștiinței. Gânduri și visuri în legătură cu rostul vieții. Ed. a 2-a. Petersburg, 1897. XVI, 228 pag. — 501.

Mollesson, I. I. Condițiile sanitare din industria meșteșugărească de pislă. — „Zdorovic”, Petersburg, 1879, nr. 122, pag. 382-384; nr. 123, pag. 403-405. — 387.

Moscova, 18 ianuarie. — „Moskovskie Vedomosti”, 1885, nr. 19 din 19 ianuarie, pag. 3. — 23-24.

„*Moskovskie Vedomosti*”. —
 — 1885, nr. 19 din 19 ianuarie, pag. 3. — 23-24.
 — 1886, nr. 146 din 29 mai, pag. 2. — 24, 42.
 — 1891, nr. 185 din 7 iulie, pag. 3-5; nr. 192 din 14 iulie, pag. 3-5. — 501, 536-537, 544.

N.-ci. Sciziunea din social-democrația rusă. — „Osvobojenie”, Paris, 1905, nr. 72 din 21 (8) iunie, pag. 356-357. — 437.

N.-on, Nikolai-on — vezi [Danielson, N. F.].

„*Nedelea*”. Petersburg, 1894, nr. 47 din 20 noiembrie, pag. 1.504-1.508; nr. 48 din 27 noiembrie, pag. 1.543-1.547; nr. 49 din 4 decembrie, pag. 1.587-1.593. — 193, 543.

Nekrasov, N. A. În amintirea lui Dobrotiubov. — 5.

„*Novoe Slovo*”. Petersburg. — 211.
 — 1897, nr. 7, aprilie, pag. 25-50, pag. 229-243. — 487-488, 495.
 — 1897, nr. 8, mai, pag. 25-60; nr. 9, iunie, pag. 26-53; nr. 10, iulie, pag. 18-32. — 495.
 — 1897, nr. 12, septembrie, pag. 1-19, pag. 70-98. — 531, 539-540.
 — 1897, nr. 1, octombrie, pag. 55-84. — 494, 495, 496.

„*Novoe Vremea*”. Petersburg, 1886, nr. 3.686 din 5 (17) iunie, pag. 3. — 23.

O chestiune actuală — vezi [Bogdanovici, A. I.].

O nouă manifestare a liberalilor ruși. — „Revoluționnaia Rossia”, [Geneva], 1902, nr. 9, iulie, pag. 3-5. — 433,

- Orebovo-Zuevo*. (Correspondență apărută în ziarul „Novoe Vreimea“). – „Novoe Vreimea“, Petersburg, 1886, nr. 3.686 din 5 (17) iunie, pag. 3, la rubrica : „Știri interne“. – 22.
- * *Orlov, P. A. Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană, inclusiv Regatul Poloniei și marele ducat al Finlandei*. Materiale pentru statistica fabricilor și uzinelor. [Pe baza datelor pe anul 1879]. Petersburg, 1881. IX, 753 pag. – 383, 387.
- Orlov, P. A. și Budagov, S. G. Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană*. Materiale pentru statistica fabricilor și uzinelor. [Pe baza datelor pe 1890, completate cu cele pe 1893 și 1894]. Ed. a 3-a, îmbunătățită și completată. Petersburg, 1894, XVIII, 827 pag. – 330, 383.
- Ostrovski, A. N.* – „Cine plătește oalele sparte“. – 213.
- „*Osvobojdenie*“. Stuttgart–Paris. – 433, 434, 435.
- Paris, 1905, nr. 72 din 21 (8) iunie, pag. 356–357. – 437.
- „*Otecestvoennie Zapiski*“. Petersburg, 1867, nr. 9, cartea a 2-a, pag. 319–381 ; nr. 10, vol. 2, pag. 620–680 ; 1868, nr. 11, pag. 255–287 ; nr. 12, pag. 503–620 ; 1869, nr. 11, pag. 141–186 ; nr. 12, pag. 427–468. – 502.
- 1872, nr. 5, pag. 30–50 ; nr. 6, pag. 161–182. – 515.
- P. B.* – vezi *Struve, P. B.*
- „*Permskie Gubernskie Vedomosti*“. 1896, nr. 183 din 27 august, pag. 3. – 411.
- Peskov, P. A. Raport pe anul 1885 al unui inspector de fabrici din districtul Vladimir*. Petersburg, 1886. 73 pag. ; 68 file de tabele (III. Districtul industrial Vladimir). – 36.
- Petersburg, 3 martie 1873*. [Editorial]. – „*Zemledelceskaia Gazeta*“, Petersburg, 1873, nr. 9 din 3 martie, pag. 129–133. – 519.
- [*Plebanov, G. V.*] *Beltov, N. Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei*. Răspuns d-lor Mihailovski, Kareev & Co. Petersburg, 1895. 288 pag. – 195, 533, 538.
- *Kamenski, N. Concepția materialistă a istoriei*. (Essais sur la conception matérialiste de l'histoire par Antonio Labriola, professeur à l'université de Rome, avec une préface de G. Sorel. Paris. 1897). – „*Novoe Slovo*“, Petersburg, 1897, nr. 12, septembrie, pag. 70–98. – 540.

- *Volgbin, A. Fundamentarea narodnicismului în lucrările d-lui Voronțov (V. V.).* Studiu critic. Petersburg, 1896. VI, 283 pag. – 179, 218, 227, 343.
- *O nouă campanie împotriva social-democrației ruse.* Geneva, editat de „Uniunea social-democraților ruși“, 1897. 55 pag. – 452.
- „*Pravitelstvennii Vestnik*“ („Buletinul oficial al guvernului țarist“). Petersburg, 1896, nr. 158 din 19 (31) iulie, pag. 1–2. – 110, 112–115.
- 1897, nr. 221 din 9 (21) octombrie, pag. 1. – 293, 294–297, 298–299, 301, 302, 305.
- 1897, nr. 242 din 5 (17) noiembrie, pag. 1–2 ; nr. 243 din 6 (18) noiembrie, pag. 1–2. – 262, 266–268, 270–271, 289–290, 294, 301–302.
- „*Proletarii*“. Geneva, 1905, nr. 1–9 din 27 (14) mai – 26 (13) iulie. – 438.
- nr. 9 din 26 (13) iulie, pag. 1. – 438.
- [*Proudhon, P.-J.*] *O analiză critică a teoriei lui Malthus, făcută de Proudhon în lucrarea „Despre justiție“.* – În cartea: Malthus, T. R. Esecu asupra principiului populației... Traducere de P. A. Bibikov. Vol. 2. Petersburg, 1868, pag. 424–442, la rubrica „Anexe“. – 173.
- * *Prugavin, V. S. Meșteșugurile în gubernia Vladimir.* Partea I, IV. Moscova, Baranov, 1882. – 314.
- Publicații periodice.* „Russkoe Bogatstvo“, martie. „Russkii Vestnik“, aprilie. „Vestnik Evropii“, aprilie. „Russkoe Obozrenie“, martie. [Recenzie]. – „Russkaia Misl“, Moscova, 1896, nr. 5, pag. 225–237, rubrica bibliografică. – 211–213.
- „*Rabotnik*“. Geneva, 1896, nr. 1 și 2 – 6, 439.
- Rapoarte și studii asupra industriei meșteșugărești din Rusia.* Vol. III. Petersburg, 1895. 228 pag. (Ministerul agriculturii și al domeniilor statului. Secția de economie rurală și statistică agricolă). – 349, 411, 416.
- Regulament cu privire la durata și repartizarea timpului de muncă în fabrici și uzine.* – „Pravitelstvennii Vestnik“, Petersburg, 1897, nr. 221 din 9 (21) octombrie, pag. 1. – 293, 294–297, 298–300, 301–302, 303, 305.
- Regulament cu privire la păstrarea și cheltuirea fondului special format pe lângă fiecare fabrică din sumele provenite din amenzi.* [4 decembrie 1890]. – „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, edi-

ția oficială a Senatului ocirmuitor“, Petersburg, 1891, nr. 2 din 4 ianuarie, publicat sub nr. 24, pag. 23-24. - 43-45, 46-47, 53-54, 57-58, 60, 61.

Regulament cu privire la populația afectată uzinelor siderurgice ale statului, pendinte de ministerul finanțelor. Petersburg, 1861, 14 pag. - 410-411.

[*Regulamentul de la 19 februarie 1861 cu privire la țărani eliberați din iobăgie*]. - 504, 505.

Regulamentul industriei. - În cartea : Codul de legi al Imperiului rus. Vol. 11. Partea a II-a. Petersburg, 1887, pag. 1-125. - 26-33, 34-42, 43, 48-50, 51, 52-54, 55-58, 60, 61, 73-74.

Regulamentul minelor. - În cartea : Codul de legi al Imperiului rus, ediția 1857. Vol. 7. Petersburg, 1857, pag. 1-495. - 410, 414, 417.

Rešetnikov F. M. Podlipovfi. - 422.

Revendicare întocmită cu consimțământul general al muncitorilor.

- „Russkie Vedomosti“, Moscova, 1886, nr. 144 din 29 mai, pag. 3, în art. : Despre dezordinile muncitorești de la fabrica de textile din Nikolskoe. - 23, 28, 31-32, 36-37, 60-61, 259.

„*Revoluționaia Rossia*“. [Geneva], 1902, nr. 9, iulie, pag. 3-5. - 433.

Ricardo, D. Opere. Trad. de N. Sieber. Cu o anexă din partea traducătorului. Petersburg, Panteleev, 1882. XXVI, 659 pag. - 164-165.

Rodbertus-Jagetzow, J. K. Scrisori cu conținut social adresate lui von Kirchmann. - 160-161, 191.

Rozanov, V. V. De ce renunțăm la moștenire ? - „Moskovskie Vedomosti“, 1891, nr. 185 din 7 iulie, pag. 3-5. - 501, 536, 543-544.

- *În ce constă principala lipsă a „moștenirii rămase din anii 1860-1880“ ?* - „Moskovskie Vedomosti“, 1891, nr. 192 din 14 iulie, pag. 3-5. - 501, 536, 543-544.

„*Russkaia Mist*“. Moscova, 1885, nr. 3, pag. 123-150 ; nr. 4, pag. 36-54. - 200.

- 1896, nr. 5, pag. 225-237. - 211-213.

„*Russkie Vedomosti*“. Moscova. - 425.

- 1886, nr. 144 din 29 mai, pag. 3. - 23, 28, 32, 37, 60, 259.

- 1896, nr. 112 din 24 aprilie, pag. 1. - 104, 106, 110, 111, 112-113, 257.

- 1897, nr. 239 din 30 august, pag. 2-3. - 419-426.
- „*Russkoe Bogatstvo*“. Petersburg. - 62, 211, 425, 467-468, 475, 479, 484, 490, 523, 537, 538, 539, 543.
- 1894, nr. 4, pag. 1-34 ; nr. 6, pag. 86-130. - 188, 235, 236.
- 1894, nr. 10, pag. 45-77. - 484.
- 1895, nr. 1, pag. 155-185 ; nr. 2, pag. 1-34. - 193.
- 1895, nr. 5, pag. 52-77, pag. 171-197. - 62-69, 425, 467, 485, 530.
- 1896, nr. 5, pag. 1-26. - 519.
- 1896, nr. 6, pag. 19-42. - 467.
- 1896, nr. 7, pag. 24-53, pag. 138-168. - 123-124, 158-159, 160, 162, 166, 173-174, 175, 190, 211, 220, 224, 229-230, 236, 467.
- 1896, nr. 8, pag. 38-58. - 123-124, 130, 162, 181, 183, 190, 191, 194, 211, 231, 235, 236-237.
- 1896, nr. 12, pag. 93-114. - 518, 519.
- 1897, nr. 2, pag. 162-169. - 467.
- 1897, nr. 3, pag. 196. - 123.
- 1897, nr. 4, pag. 130-158 ; nr. 6, pag. 127-153 ; nr. 7, pag. 130-157. - 467.
- 1897, nr. 10, pag. 161-195. - 501, 502, 524, 536-544.
- 1897, nr. 11, pag. 78-93, pag. 115-139. - 474-475, 493, 494-496, 498.
- „*Russkoe Slovo*“. Moscova, 1896, nr. 107 din 22 aprilie, pag. 3. - 104, 106, 110, 111, 112-113, 257.
- Saltikov-Șcedrin, M. E. În mormintarea. - 245.*
- *Jurnalul unui provincial la Petersburg. - 245.*
- Sieber, N. I. Studiile social-economice ale lui David Ricardo și Karl Marx. Încercare de studiu critic-economic. Petersburg, 1885. VII, 598 pag. - 153, 169, 175, 176, 177.*

- Sindicatete din Franța.* – „Russkie Vedomosti“, Moscova, 1897, nr. 239 din 30 august, pag. 2-3. – 423-424.
- Skaldin. In fundul provinciei și in capitală.* – „Otecestvennie Zapiski“, Petersburg, 1867, nr. 9, cartea a 2-a, pag. 319-381 ; nr. 10, cartea a 2-a, pag. 620-680 ; 1868, nr. 11, pag. 255-287 ; nr. 12, pag. 503-620 ; 1869, nr. 11, pag. 141-186 ; nr. 12, pag. 427-468. – 502.
- Skaldin. In fundul provinciei și in capitală.* Petersburg, 1870. 451 pag. – 502-515, 528.
- Smith, A. Studiu asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor.* Cu note ale lui Bentham, Blanqui, Buchanan, Garnier, MacCulloch, Malthus, Mill, Ricardo, Say, Sismondi și Turgot. Traducere de P. A. Bibikov. Vol. 1-2. Petersburg, 1866. – 130-131, 163.
- „Soțial-Demokrat“. Londra, 1890, nr. 1, februarie, pag. 176-185 ; Geneva, 1890, nr. 2, august, pag. 42-61. – 11.
- Struve, P. B. Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei.* Partea I. Petersburg, 1894. X, 291 pag. – 192, 200, 218, 538, 543.
- *Novus. Pe diferite teme.* – „Novoe Slovo“, Petersburg, 1897, nr. 1, octombrie, pag. 55-84. – 494, 495, 496.
- *P. B. Probleme curente ale vieții interne.* – „Novoe Slovo“, Petersburg, 1897, nr. 7, aprilie, pag. 229-243. – 487-488.
- * *Studiu asupra stării industriei meșteșugărești din gubernia Perm.* Perm, 1896. IV, 365 pag. ; 232 file de tabele ; 8 pag. ; XVI pag. diagrame ; 1 hartă. (Privire asupra ținutului Perm). – 311-418.
- Șarapov, S. Agricultorul rus. Citeva idei despre organizarea pe baze noi a economiei in Rusia.* In anexă, 15 scrisori inedite ale lui A. N. Engelhardt adresate lui A. N. Kulomzin. Supliment gratuit pe anul 1894 la revista „Sever“. Petersburg, Remezova, 1894. III, 168 pag. – 490-493.
- Tugan-Baranovski, M. I. Crizele industriale in Anglia contemporană, cauzele și influența lor asupra vieții poporului.* Petersburg, 1894. IV, 513 pag. – 157, 160.
- *Fabrica rusă in trecut și in prezent.* Studiu istoric-economic. Vol. I. Dezvoltarea istorică a fabricii ruse in secolul al XIX-lea. Petersburg, Pantelev, 1898. XI, 496 pag. – 524.

V. V. - vezi [Vorontov, V. P.].

„*Vestnik Evropi*“ („Buletinul Europei“). Petersburg. - 523, 537.

- 1897, nr. 1, pag. 119-187 ; nr. 2, pag. 567-639 ; nr. 3, pag. 5-74. - 531.

Volghin, A - vezi [Plehanov, G. V.].

[Vorontov, V. P.] V. V. *Curentele de la noi*. Petersburg, 1893. VI, 215 pag. - 227, 522-523.

- *Social-democratismul german și burghezismul rus*. (P. Struve. Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei). - „*Nedelea*“, Petersburg, 1894, nr. 47 din 20 noiembrie, pag. 1.504-1.508 ; nr. 48 din 27 noiembrie, pag. 1.543-1.547 ; nr. 49 din 4 decembrie, pag. 1.587-1.593. - 193, 543.

- *Studii asupra industriei meșteșugărești din Rusia*. Petersburg, 1886. III, 233 pag. - 394-395.

- *Tendințe progresiste în gospodăria țărănească*. Petersburg, 1892. VI, 261 pag. - 345.

Witte, S. I. [Circulara ministrului de finanțe către inspectorii de fabrici]. - „Foaia volantă a «Grupului narodovoltților»“, [Petersburg], 1895, nr. 4 din 9 decembrie, pag. I-II, la rubrica „Anexe“ ; „*Russkie Vedomosti*“, Moscova, 1896, nr. 112 din 24 aprilie, pag. 1 ; „*Russkoe Slovo*“, Moscova, 1896, nr. 107 din 22 aprilie, pag. 3. - 104, 106, 110, 111, 112-113, 257.

Zaejii. *Expoziția noastră*. Secția meșteșugurilor. - „*Delovoi Korrespondent*“, Ekaterinburg, 1887, nr. 148 din 22 septembrie, pag. 1-2. - 400.

[Zasulici, V. I.] Ivanov, V. *O proastă născocire*. (În legătură cu romanul d-lui Boborikin „În alt chip“). - „*Novoe Slovo*“, Petersburg, nr. 12, septembrie, pag. 1-19. - 531.

„*Zdorovic*“ („*Sănătatea*“). Petersburg, 1879, nr. 122, pag. 382-384 ; nr. 123, pag. 403-405. - 387.

„*Zemledelceskaia Gazeta*“ („*Gazeta agricolă*“). Petersburg, 1873, nr. 9 din 3 martie, pag. 129-133. - 519.

[Adler, W.] *Das Leben von Friedrich Engels*. - „*Arbeiter-Zeitung*“, Wien, 1895, №. 214, 7. August, S. 2-6. - 12.

- Atkinson, W. Principles of Political economy ; or, the laws of the formation of national wealth : developed by means of the Cristian Law of Government ; being the substance of a case delivered to the Hand-loom weavers commission. London, Whittaker, 1840. XVI, 247 p. - 203.*
- Bernstein, E. Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie. Stuttgart, Dietz, 1899. X, 188 S. - 161.*
- Boisguillebert. Dissertation sur la nature des richesses, de l'argent et des tributs, ou l'on découvre la fausse idée qui règne dans le monde à l'égard de ces trois articles. - In : Économistes-financiers du XVIII siècle. Précédés de notices historiques sur chaque auteur, et accompagnés de commentaires et de notes explicatives, par Eugène Daire. Paris, 1843, p. 394-424. - 203.*
- „*Deutsch-Französische Jahrbücher*“. Paris, 1844, 1. u. 2. Lfg., S. 86-114. - 10.
- „*The Edinburgh Review or Critical Journal*“. Edinburgh-London, 1819, v. XXXII, N LXIV, p. 453-477. - 138.
- Engels, F. The condition of the working class in England in 1844. With appendix written 1886, and pref. 1887. Transl. by K. Wischnetzky. New York, [1887]. VI, 200, XI p. - 168, 217, 224-225, 247, 252, 475, 495.*
- *Die Lage der arbeitenden Klasse in England. Nach eigener Anschauung und authentischen Quellen. Leipzig, Wigand, 1845. 358 S. - 8-10, 168, 217, 224-225, 247, 252.*
  - *Soziales aus Russland. Leipzig, Verl. der Genossenschaftsbuchdruckerei, 1875. 16 S. - 513.*
  - *Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie. - „Deutsch-Französische Jahrbücher“, Paris, 1844, 1. u. 2. Lfg., S. 86-114. - 10.*
- Engels, F. u. Marx, K. - vezi Marx, K. u. Engels, F.*
- Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Bd. 3. Jena, Fischer, 1892. - 192.*
- Bd. 5. Jena, Fischer, 1893. - 124, 247.
- Heine, H. Du bast Diamanten und Perlen, bast alles, was Menschenbegebr... - 399.*
- „*Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich*“. Leipzig, 1896, 3. Hft., S. 51-100 ; 4. Hft., S. 73-136. - 543.

- Labriola, A. Essais sur la conception matérialiste de l'histoire. Avec une préf. de G. Sorel. Paris, Giard et Brière, 1897. 349 p. (B – que Socialiste Internationale. III). – 494.*
- Lippert, J. Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de. – In: Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Bd. 5. Jena, Fischer, 1893, S. 676–680. – 124, 247.*
- [MacCulloch, D.–R. Mr. Owen's Plans for Relieving the National Distress. Review of R. Owen's works]. – „Edinburgh Review“, Edinburgh-London, 1819, v. XXXII, N LXIV, p. 453–477. – 138.*
- Marx, K. u. Engels, F. [Die deutsche Ideologie. Kritik der neuesten deutschen Philosophie in ihren Repräsentanten, Feuerbach, B. Bauer und Stirner und des deutschen Sozialismus in seinen verschiedenen Propheten. IV. Kap. II. Bd.]. – „Das Westphälische Dampfboot, Paderborn, 1847, [August], S. 439–463, [September], S. 505–525. [Titel:] Karl Grün: Die soziale Bewegung in Frankreich und Belgien (Darmstadt, 1847), oder Die Geschichtschreibung des wahren Sozialismus. – 247.*
- *[Die deutsche Ideologie. Kritik der neuesten deutschen Philosophie in ihren Repräsentanten, Feuerbach, B. Bauer und Stirner und des deutschen Sozialismus in seinen verschiedenen Propheten. Fragmente IV, Kap. II. Bd.]. – „Die Neue Zeit“, XIV, Jg., 1895–1896, Bd. II, N 28, S. 49–52. In Art.: P. Struve. Zwei bisher unbekannte Aufsätze von Karl Marx aus den vierziger Jahren. – 247.*
  - *Die heilige Familie, oder Kritik der kritischen Kritik. Gegen Bruno Bauer und C^o. Frankfurt a. M., Literarische Anstalt (I. Rüten), 1845. VIII, 336 S. – 9–10, 533.*
  - *Manifest der Kommunistischen Partei. London, „Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter“, 1848. 30 S. – 10.*
  - *Der Volkstribun, redigiert von Herrmann Kriege in New York. – „Das Westphälische Dampfboot“, Bielefeld, 1846, [Juli], S. 295–308. – 247.*
  - *[Der Volkstribun, redigiert von Herrmann Kriege in New York]. – „Die Neue Zeit“, XIV, Jg., 1895–1896, Bd. II, N 27, S. 7–11. In Art.: P. Struve. Zwei bisher unbekannte Aufsätze von Karl Marx aus den vierziger Jahren. – 247.*
- Marx, K. Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte. 3. Aufl. Hamburg, Meißner, 1885. VI, 108 S. – 495–496.*
- *Discours sur la question du libre échange, prononcé à l'Association démocratique de Bruxelles, dans la séance publique du 9 janvier 1848. – 245.*

- *Das Elend der Philosophie*. Antwort auf Proudhons „Philosophie des Elends“. Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Mit Vorw. und Noten von F. Engels. Stuttgart, Dietz, 1885. XXXVII, 209 S. - 193, 202, 203-208.
- * - *Das Kapital*. Kritik der politischen Ökonomie. Bd. I. Buch I : Der Produktionsprozess des Kapitals. 2-te Aufl. Hamburg, Meißner, 1872. 830 S. - 337, 361, 390, 393, 495.
- * - *Das Kapital*. Kritik der politischen Ökonomie. Bd. II. Buch II : Der Zirkulationsprozess des Kapitals. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meißner, 1885. XXVII, 526 S. - 12, 135, 141, 144, 157-158, 192.
- * - *Das Kapital*. Kritik der politischen Ökonomie. Bd. III. T.1. Buch III : Der Gesamtprozeß der kapitalistischen Produktion. Kapitel I bis XXVIII. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meißner, 1894. XXVIII, 448 S. - 12, 146.
- * - *Das Kapital*. Kritik der politischen Ökonomie. Bd. III. T.2. Buch III : Der Gesamtprozeß der kapitalistischen Produktion. Kapitel XXIV bis LII. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meißner, 1894, IV, 422 S. - 12, 141, 192-193, 194, 216-217, 249, 489.
- *Rede über die Frage des Freihandels, gehalten am 9. Januar 1848 in der demokratischen Gesellschaft zu Brüssel*. - In : Marx, K. *Das Elend der Philosophie*. Antwort auf Proudhons „Philosophie des Elends“. Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Mit Vorw. und Noten von F. Engels. Stuttgart, Dietz, 1885, S. 188-209. - 154, 245-246, 247-252.
- *Theorien über den Mehrwert*. Aus dem nachgelassenen Manuskript „Zur Kritik der politischen Ökonomie“. Hrsg. von K. Kautsky. Bd. II. T. 1. David Ricardo. Stuttgart, Dietz, 1905. XII, 344 S. - 196-197.
- *Zur Kritik der politischen Ökonomie*. Dezember 1875 - Januar 1859. - 188.
- Meyer, R. *Einkommen*. - In : Handwörterbuch der Staatswissenschaften. Bd. 3. Jena, Fischer, 1892, S. 45-67. - 192.
- „*Neue Rheinische Zeitung*“. Köln. - 10.
- „*Die Neue Zeit*“. XIV. Jg., 1895-1896, Bd. II, N 27, S. 7-11 ; N 28, S. 49-52. - 247.
- Novus - vezi Struve, P. B.
- Pereire, I. *Leçons sur l'industrie et les finances, prononcées à la salle de l'athénée*. Suivies d'un projet de banque. Paris, 1832. [2], 105 p. (Religion Saint-Simonienne). - 206-207.

- Schitlowsky, Ch. Revuen.* – „Sozialistische Monatshefte“, Berlin, 1902, 2. Bd., N 9, S. 754–755. – 433.
- „*Schmollers Jahrbuch*“ – vezi „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich“.
- Schulze-Gävernitz, G. Die Moskau-Wladimirsche Baumwollindustrie.* – „Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich“, Leipzig, 1896, 3. Hft., S. 51–100; 4. Hft., S. 73–136. – 543.
- Sismondi, J.-C.-L. Simonde de. Nouveaux principes d'économie politique, ou de la richesse dans ses rapports avec la population.* 2 v. Paris, Delaunay, 1819. – 124.
- *Nouveaux principes d'économie politique, ou de la richesse dans ses rapports avec la population.* 2-e éd. 2 v. Paris, Delaunay, 1827. – 124–201, 214–235, 241–245, 247, 252.
- „*Sozialistische Monatshefte*“. Berlin, 1902, 2. Bd., N 9, S. 754–755. – 433.
- „*Sozialpolitisches Centralblatt*“. Berlin, 1893, Bd. 3, N 1, 2. Oktober, S. 1–3. – 218.
- Struve, P. Zur Beurteilung der kapitalistischen Entwicklung Rußlands.* – „Sozialpolitisches Centralblatt“, Berlin, 1893, Bd. 3, N 1, 2. Oktober, S. 1–3. – 218.
- „*Das Westphälische Dampfboot*“. Bielefeld, 1846, [Juli], S. 295–308; Paderborn, 1847, [August], S. 439–463; [September], S. 505–525. – 247.
-

INDICE DE NUME

A

Abramov, I. V. (1858–1906) – publicist narodnic, a colaborat la revistele „Otecestvennic Zapiski“, „Delo“ și „Ustoi“, la ziarul „Nedelea“ etc., a scris povestiri cu subiecte din viața poporului și numeroase articole cu teme social-economice sau în legătură cu sectele religioase și cu învățământul public. A propagat teoria „faptelor mărunte“ și a unei „munci culturale liniștite“. – 524, 536, 537.

Adler, Viktor (1852–1918) – unul dintre organizatorii și liderii social-democrației austriece; la începutul activității sale politice, el a fost un radical burghez, iar de la mijlocul deceniului al 9-lea al secolului trecut a luat parte la mișcarea muncitorească. În 1886 Adler a fondat ziarul „Gleichheit“ („Egalitatea“); cu începere din 1889 a fost redactor al organului central al social-democrației austriece „Arbeiter-Zeitung“ („Ziarul muncitorilor“). În ultimele două decenii ale secolului trecut a întreținut legături cu F. Engels, dar curînd după moartea acestuia a alunecat spre reformism, iar la congresele Internaționalei a II-a s-a manifestat ca unul dintre conducătorii oportunismului. În timpul primului război mondial din 1914–1918, Adler a adoptat o poziție centristă, a propovăduit „pacea între clase“ și a combătut acțiunile revoluționare ale clasei muncitoare. În 1918, după instaurarea în Austria a republicii burgheze, a fost scurt timp ministru al afacerilor străine. – 12.

Alexandru al III-lea (Romanov) (1845–1894) – împărat al Rusiei (1881–1894). – 448.

Atkinson, William – economist englez din anii 1830–1860, protecționist, adversar al școlii economice burgheze clasice. Principala lucrare a lui Atkinson este „Bazele economiei politice“ (1840). – 203.

B

Babușkin, P. D. – locuitor din plasa Nijnie-Serghi, județul Krasnoufimsk, gubernia Perm. – 410.

Bauer, Bruno (1809–1882) – filozof idealist german, reprezentant de seamă al tinerilor hegelieni, radical burghez, a scris o serie de lucrări de

istorie a creștinismului primitiv ; după 1866 – național-liberal, partizan al lui Bismarck. Concepțiile idealiste ale lui Bauer au fost supuse criticii în lucrările lui K. Marx și F. Engels „Sfinta familie, sau critica criticii critice. Împotriva lui Bruno Bauer & Co.“ (1844) și „Ideologia germană“ (1845–1846). – 9.

Bauer, Edgar (1820–1886) – publicist german, tânăr hegelian ; fratele filozofului idealist Bruno Bauer. Concepțiile idealiste ale lui E. Bauer au fost supuse criticii în lucrarea lui K. Marx și F. Engels „Sfinta familie, sau critica criticii critice. Împotriva lui Bruno Bauer & Co.“ (1844). – 9.

Bazarov (Rudnev *), V. A. (n. 1874) – economist și publicist, filozof ; a tradus unele lucrări ale lui K. Marx și F. Engels ; începînd din 1896 a participat la mișcarea social-democrată. În 1905–1907 a colaborat la o serie de publicații bolșevice ; în perioada de reacțiune s-a îndepărtat de bolșevism, devenind unul dintre principalii adepți ai filozofiei machiste. În 1917 a fost menșevic-internaționalist și unul dintre redactorii ziarului menșevic „Novaia Jizn“ ; a luat atitudine împotriva Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Începînd din 1921 a lucrat la Comisia de stat a planificării a U.R.S.S. În 1931, fiind implicat în procesul organizației menșevice contrarevoluționare, a fost judecat și condamnat. – 210.

Becker, Johann Philipp (1809–1886) – militant al mișcării muncitorești germane și internaționale, prieten și tovarăș de luptă al lui K. Marx și F. Engels, în tinerețe muncitor perier. Becker a participat activ la revoluția din 1848–1849, a comandat găzile populare în răscoala de la Baden-Palatinat. După înfringerea revoluției, Becker, care pînă atunci acționase, după cum spune Engels, „ca un simplu democrat-republican“, a aderat la socialismul proletar al lui Marx și Engels, a participat la organizarea Internaționalei I (1864), a redactat revista „Vorboten“ – organul secțiilor germane ale Internaționalei în Elveția. În cadrul Internaționalei, Becker a apărat linia lui Marx, cu toate că într-o serie de cazuri, în special în prima perioadă a luptei împotriva anarhiștilor, a dat dovadă de lipsă de maturitate teoretică și a avut unele oscilări. – 12.

Belov, V. D. – economist, din 1885 membru al Comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești din Rusia, autorul raportului „Industria meșteșugărească în legătură cu industria siderurgică din Ural“, publicat în volumul a XVI-lea al „Lucrărilor“ comisiei (1887) ; a scris o serie de lucrări în probleme de economie. – 411.

Beltov, N. – vezi Plchanov, G. V.

Bernstein, Eduard (1850–1932) – social-democrat german, întemeietorul revizionismului, unul dintre liderii Internaționalei a II-a. Între 1881 și 1890 a fost redactor al organului ilegal al social-democrației germane „Der Sozial-Demokrat“ („Social-Democratul“). După moartea lui Engels, Bernstein, în lucrările sale „Problemele socialismului“ (1896–1898) și „Premisele socialismului și sarcinile social-democrației“ (1899), a procedat la revizuirea bazelor filozofice, economice și politice ale marxismului revoluționar sub pretextul „reconsiderării“ lor. El nega teoria marxistă a luptei

* În paranteze sînt scrise cu cursive adevăratele nume ale persoanelor menționate.

de clasă, teoria inevitabilității prăbușirii capitalismului, teoria revoluției socialiste și a dictaturii proletariatului. „Cît privește revoluția proletariatului, oportunistul s-a dezvățat pînă să se și gîndească la așa ceva“, spunea V. I. Lenin referindu-se la Bernstein (Opere, vol. 25, E.S.P.L.P. 1956, pag. 425). Renunțînd la țelul final al proletariatului – socialismul –, Bernstein considera că singura sarcină a mișcării muncitorești este să lupte pentru reforme menite „să îmbunătățească“ situația economică a muncitorilor în capitalism; el a lansat formula oportunistă: „mișcarea este totul, scopul final nimic“.

Conceptiile teoretice ale lui Bernstein și ale adepților săi, precum și activitatea lor oportunistă practică, au dus la trădarea directă a intereselor clasei muncitoare, trădare care s-a soldat cu falimentul Internaționalei a II-a. Bernstein a fost un dușman al Uniunii Sovietice. – 161.

Bibikov, P. A. (1832–1875) – traducător și publicist; a editat 13 volume conținînd traduceri făcute de el din lucrările lui A. Smith, T. R. Malthus, A. Blanqui etc.; este autorul lucrării „Studii critice“ (1865), în care se ocupă de Fourier, Cernișevski etc. – 131, 173.

Blagoveșcenski, N. A. (n. 1859) – statistician al zemstvei Kursk. A întocmit „Culegerea de date statistice economice extrase din recensămintele pe gospodării efectuate de zemstve. Vol. I. Gospodăria țărănească“ (1893) și alte lucrări de statistică. După Revoluția Socialistă din Octombrie a lucrat la Biroul gubernial de statistică din Kursk. – 208.

Boborikin, P. D. (1836–1921) – scriitor rus de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea; între 1863 și 1865 a editat revista „Biblioteka dlea citeniia“, apoi a colaborat la revista „Vestnik Evropi“; a scris în maniera proprie cronicii-foleton numeroase romane, nuvele, schițe și piese din viața burgheziei și a intelectualității ruse. Romanul său „În alt chip“ (1897), care înfățișează în mod denaturat lupta dintre narodnici și marxști, a stîrnit protestele îndreptățite ale opiniei publice înaintate. – 531.

Boisguillebert, Pierre (1646–1714) – economist francez, predecesor al fiziocraților, autor al lucrării „Descrierea amănunțită a Franței“ (1695) și al altor lucrări economice care au pus bazele economiei politice burgheze clasice în Franța. Boisguillebert nu înțelegea legătura indisolubilă și firească dintre bani și schimbul de mărfuri, reducîndu-i la rolul de mijloc de circulație; el susținea că întreaga avuție a unei națiuni constă în produse agricole; a fost un adversar al mercantilismului. K. Marx a dat o înaltă apreciere considerațiilor formulate de el împotriva asupririi feudale și exploatării țăranilor. – 188–189, 203.

Bowring, John (1792–1872) – om politic burghez englez, lingvist și publicist, unul dintre conducătorii „Ligii împotriva legilor cerealelor“; în anii 1850–1860 a fost funcționar superior în colonii (consul, iar apoi guvernator la Hong-Kong), înfăptuind politica colonialistă a Angliei în Extremul Orient. – 246.

Bright, John (1811–1889) – om politic burghez englez, industriaș, unul dintre conducătorii mișcării liber-schimbiste și întemeietor al „Ligii împo-

triva legilor cerealelor". El ataca în mod demagogic aristocrația și se dădea drept apărător al intereselor maselor populare, dar în același timp sprijinea alianța dintre burghezie și aristocrație și era împotriva reducerii prin lege a duratei zilei de muncă și a altor revendicări ale muncitorilor. Pe la sfârșitul deceniului al 7-lea a devenit unul dintre liderii partidului liberal și a fost după aceea în repetate rânduri ministru în cabinetele liberale. — 246.

Buneakovski, V. I. (1804–1889) — remarcabil matematician rus; a scris peste 100 de lucrări în domeniul matematicilor, dintre care cea mai importantă este „Principiile teoriei matematice a probabilităților” (1846), precum și o serie de lucrări de statistică a populației („Studiu în legătură cu legile mortalității în Rusia și cu repartizarea populației ortodoxe pe categorii de vîrstă” (1865), „Cu privire la efectivul probabil al contingentelor 1883, 1884 și 1885 ale armatei ruse” (1875) etc.). Începînd din 1858, Buneakovski a fost expert principal al guvernului în problemele statisticii și asigurărilor; din 1864 pînă în 1889 a fost vicepreședinte al Academiei de Științe; a fost ales membru de onoare a o serie de societăți științifice și universități din Rusia. — 477.

Butakov, Z. F. — negustor, proprietar al unei fabrici de rogojini în orașul Osa, gubernia Perm. — 387.

C

Cernișevski, N. G. (1828–1889) — mare democrat revoluționar rus, om de știință, scriitor, critic literar; unul dintre predecesorii de seamă ai social-democrației ruse. Cernișevski a fost inspiratorul și conducătorul ideologic al mișcării democratice revoluționare din deceniul al 7-lea din Rusia. Fiind socialist utopist, el considera posibilă trecerea la socialism prin intermediul obștii țărănești, dar în același timp, fiind democrat revoluționar, „a știut să exercite o influență în spirit revoluționar asupra tuturor evenimentelor politice ale epocii sale, propagînd — peste obstacolele și barierele cenzurii — ideea revoluției țărănești, ideea luptei maselor pentru răsturnarea tuturor vechilor autorități” (V. I. Lenin, Opere, vol. 17, E.S.P.L.P. 1957, pag. 104). Cernișevski a demascăat cu vehemență caracterul iobăgăst al reformei „țărănești” din 1861 și a chemat pe țărani la răscoală. În 1862 a fost arestat de guvernul țarist și întemnițat în fortăreața Petropavlovskaja, unde a stat aproape doi ani, iar după aceea a fost condamnat la 7 ani muncă silnică și deportare pe viață în Siberia, de unde a fost eliberat de-abia spre sfârșitul vieții sale. Pînă în ultima clipă el a rămas un luptător înflăcărat împotriva inegalității sociale, împotriva tuturor formelor de asuprire politică și economică.

Deosebit de mari sînt meritele lui Cernișevski în domeniul dezvoltării filozofiei materialiste ruse. Concepțiile lui filozofice au reprezentat culmea întregii filozofii materialiste premarxiste. Materialismul lui a avut un caracter revoluționar, eficient. Cernișevski a criticat cu vehemență diferite teorii idealiste și a căutat să prelucreze dialectica lui Hegel în spirit materialist. În domeniul economiei politice, al esteticii, al criticii de artă, al

istoriei, Cernișevski a dat exemple de abordare dialectică a studiului realității. K. Marx, care a studiat operele lui, le aprecia foarte mult și a spus despre el că este un mare învățat rus. Lenin a scris despre Cernișevski că „este singurul scriitor rus cu adevărat mare care, începînd din al 6-lea deceniu al secolului trecut și pînă în 1888, a știut să se mențină la nivelul unui materialism filozofic integral... Cernișevski n-a știut însă sau, mai bine zis, n-a putut – remarca Lenin –, datorită stării înapoiate a vicții rusești, să se ridice pînă la materialismul dialectic al lui Marx și Engels“ (Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 354).

Cernișevski este autorul a o serie întreagă de lucrări strălucite în domeniul filozofiei, al economiei politice, al istoriei, eticii și esteticii. Lucrările lui de critică literară au exercitat o imensă influență asupra dezvoltării literaturii și artei ruse. Romanul său „Ce-i de făcut?“ (1863) a contribuit la educarea multor generații de revoluționari din Rusia și din străinătate. – 488, 513.

D

Danielson, N. F. (N.-on, Nikolai-on) (1844–1918) – scriitor economist rus, unul dintre ideologii narodnicismului liberal din 1880–1900; activitatea lui politică a oglindit evoluția narodnicilor de la acțiuni revoluționare împotriva țarismului la concilierea cu el. În anii 1860–1880 Danielson a întreținut legături cu cercurile tinerilor raznocinți revoluționari. La începutul anului 1870 a fost arestat. El a terminat prima traducere în limba rusă a „Capitalului“ lui K. Marx, începută de G. A. Lopatin. În timp ce lucra la traducerea „Capitalului“, a întreținut corespondență cu K. Marx și F. Engels și, în scrisorile sale, a atins și problema dezvoltării economice a Rusiei. Dar el n-a înțeles esența marxismului și, mai tîrziu, a luat poziție împotriva lui. În 1893 a publicat cartea sa „Studii despre economia noastră socială de după reformă“, care împreună cu lucrările lui V. P. Voronțov a slujit drept principală fundamentare economică a ideilor narodnicismului liberal. Într-o serie de lucrări ale sale, V. I. Lenin a criticat cu asprime pe Danielson și a demască în întregime esența concepțiilor lui reacționare. – 125, 136, 137, 142, 146, 149–150, 152, 157–158, 168, 170, 176–180, 187–188, 193, 198, 199, 201, 203, 204, 205–206, 207, 216, 218, 221, 223, 225, 226, 234, 236, 238, 320, 336, 338, 408, 491, 495, 523.

Dianov, M. I. – director administrativ al fabricii de textile a societății „Savva Morozov fiul & Co.“, din târgul Nikolskoe, județul Pokrovsk, gubernia Vladimir (astăzi face parte din orașul Orehovo-Zuevo, regiunea Moscova). – 24.

Durnovo, I. N. (1830–1903) – om de stat reacționar rus, reprezentant al birocrăției țariste. Ministru de interne (1889–1895), apoi președinte al Comitetului de miniștri (1895–1903); a aplicat politica lui Alexandru al III-lea, politică de apărare a intereselor nobilimii, a creat funcția de zemski nacealnik, a reglementat într-un chip nou instituțiile de zemstvă, răpînd țăranilor dreptul de a-și alege reprezentanți în aceste instituții, a înăsprit prigoana împotriva minorităților naționale din Rusia, rigurile cenzurii etc. – 77–80.

Dühring, Eugen (1833–1921) – filozof și economist german. Concepțiile filozofice ale lui Dühring reprezentau un amalgam eclectic de pozitivism, materialism metafizic și idealism. Sistemul utopic reacționar al unei economii „socialitare”, conceput de el, idealiza formele de economie semifeudale din Prusia. Concepțiile dăunătoare și confuze ale lui Dühring în problemele de filozofie, economie politică și socialism erau susținute de unii membri ai partidului social-democrat din Germania, ceea ce reprezenta o mare primejdie pentru acest partid, care nu era încă consolidat. De aceea Engels a luat atitudine împotriva lui Dühring, criticând concepțiile lui în cartea „Anti-Dühring. Domnul Eugen Dühring revoluționează știința” (1877–1878). În cartea sa „Materialism și empiriocriticism” (1909) și într-o serie de alte lucrări, V. I. Lenin a criticat în repetate rânduri concepțiile eclectice ale lui Dühring.

Principalele lucrări ale lui Dühring sînt : „Curs de filozofie” (1875), „Istorie critică a economiei naționale și a socialismului” (1871), „Curs de economie națională și socială” (1873). – 11, 217.

E

Efrusi, B. O. (1865–1897) – economist și publicist de orientare narodnicistă, colaborator al revistei „Russkoe Bogatstvo” și al revistei de orientare liberală „Mir Bojii”. Principalele lucrări ale lui Efrusi sînt : „Concepțiile social-economice ale lui Simonde de Sismondi” (1896), „O nouă orientare în economia politică” (în care analizează o lucrare a profesorului Gheorghievski) (1896), „Teorii asupra venitului la capital” (1897). Efrusi a tradus în limba rusă principalele capitole din cartea lui Sismondi „Noi principii de economie politică” (1897). – 123–124, 130, 158–159, 160, 162–163, 166, 170, 174–175, 181, 183, 189, 191, 211, 220, 224, 229–232, 235, 236–238.

Egunov, A. N. (1824–1897) – statistician și economist ; a fost funcționar la departamentul economic al ministerului de interne și la ministerul agriculturii și al domeniilor statului, vicepreședinte al secției de economie politică și statistică agricolă a Societății de economie (1888). În 1892 Egunov a fost delegat de ministerul domeniilor statului în gubernia Perm pentru a studia starea în care se află industria meșteșugărească. – 349, 411, 416.

Engelhardt, A. N. (1832–1893) – publicist narodnic, cunoscut prin activitatea lui pe tărîm social și agronomic și prin experiența făcută prin organizarea unei gospodării raționale pe moșia lui, Batișcevo, din gubernia Smolensk. În cartea sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia” (cap. III, § VI), V. I. Lenin face o caracterizare a gospodăriei lui Engelhardt, demonstrînd, pe baza exemplului oferit de acesta, caracterul utopic al teoriilor narodniciste. Engelhardt este autorul scrisorilor „De la țară”, publicate în revista „Otecestvennie Zapiski” (și apărute în ediție separată în 1882), și al unei serii de alte lucrări în legătură cu problemele agriculturii ; a fost redactor-șef al revistei „Himiceskii Jurnal” (1859–1860), prima publicație de acest fel din Rusia. – 515–521, 528, 529.

Engels, Friedrich (1796-1860) - fabricant textilist, tatăl lui F. Engels. - 6-7, 8.

Engels, Friedrich (1820-1895) - unul dintre întemeietorii comunismului științific, conducător și dascăl al proletariatului internațional, prieten și tovarăș de luptă al lui K. Marx (vezi în articolul lui V. I. Lenin „Friedrich Engels“ date biografice și o scurtă caracterizare a activității și lucrărilor lui). - 5-14, 79, 157-158, 159-160, 163, 168, 190, 217, 225, 240, 241, 247, 252, 475, 494, 495, 513.

F

Fominski, V. E. - proprietarul unei fabrici de pielărie din orașul Kungur, gubernia Perm ; scușpic. - 383, 384.

Fourier, Charles (1772-1837) - mare socialist utopist francez. Fourier a făcut o critică aspră și profundă a orinduirii burgheze și a înfățișat un tablou al viitoarei societăți omenești „armonioase“, care urma să fie construită pe baza cunoașterii pasiunilor omenești. Fourier era împotriva revoluției violente, considerind că trecerea la societatea viitoare, socialistă, se poate înfăptui prin propagarea pașnică a ideii creării unor falanstere (asociații de muncă) model, în care munca, devenită o muncă care se face de bunăvoie și atrăgătoare, va fi o necesitate pentru om. Dar Fourier, după cum a arătat F. Engels, era inconsecvent : el nu urmărea desființarea proprietății private, în falansterele lui urmau să existe bogăți și săraci, capitaliști și muncitori.

Principalele lucrări ale lui Fourier sînt : „Teoria celor patru mișcări și a destinelor generale“ (1808), „Noua lume industrială și societară...“ (1829) etc. - 200, 231-233.

G

Greg, William-Ratbone (1809-1881) - mare fabricant englez, publicist liber-schimbist ; în 1842 „Liga împotriva legilor cerealelor“ i-a acordat un premiu pentru lucrarea „Agricultura și legile cerealelor“, în care susținea că abrogarea legilor cerealelor va fi în avantajul marilor fermieri. - 248-249.

Grinevici, P. F. - vezi Iakubovici, P. F.

H

Harizomenov, S. A. (1854-1917) - statistician de seamă al zemstvelor ; economist. În deceniul al 8-lea al secolului trecut a făcut parte din organizația narodnică „Zemlea i volea“ („Pămînt și libertate“), iar după scindarea acesteia a aderat la organizația „Cernii peredel“ („Împărțirea pămînturilor“) ; în 1880 s-a îndepărtat de mișcarea revoluționară și a

început să se ocupe de statistică. El a cercetat industria meșteșugărească din gubernia Vladimir, a participat la recensământul gospodăriilor din gubernia Taurida și a condus lucrările de statistică ale zemstvelor din guberniile Saratov, Tula și Tver. A publicat în revistele „Russkaia Misl” și „Juridiceskii Vestnik” o serie de articole în legătură cu diferite probleme economice.

Datele culese de Harizomenov au fost adesea folosite de V. I. Lenin în lucrările sale din ultimul deceniu al secolului trecut. — 314, 394.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) — unul dintre cei mai de seamă filozofi germani; idealist obiectiv. Filozofia lui Hegel reprezintă punctul culminant, încununarea idealismului german de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Meritul istoric al lui Hegel constă în elaborarea profundă și multilaterală a dialecticii idealiste, care a constituit unul dintre izvoarele teoretice ale materialismului dialectic. După Hegel, întreaga lume naturală, istorică și spirituală se află în necontenită mișcare, schimbare, transformare și dezvoltare; el consideră însă că lumea obiectivă, realitatea, este generată de spiritul absolut, de ideea absolută. V. I. Lenin a caracterizat ideea absolută drept o născocire teologică a idealistului Hegel. Pentru filozofia lui Hegel este caracteristică profunda contradicție dintre metoda sa dialectică și sistemul său conservator, metafizic, care în fond cerea încetarea dezvoltării. Prin concepțiile sale social-politice, Hegel era reacționar. K. Marx, F. Engels și V. I. Lenin, prelucrând în mod critic metoda dialectică a lui Hegel, au creat dialectica materialistă, care reflectă legile cele mai generale ale dezvoltării lumii obiective și a gândirii omenești.

Principalele opere ale lui Hegel sînt: „Fenomenologia spiritului” (1806), „Știința logicii” (1812–1816), „Enciclopedia științelor filozofice” (1817), „Filozofia dreptului” (1821). Opere postume: „Prelegeri de estetică, sau filozofia artei” (1836–1838) și „Prelegeri de istorie a filozofiei” (1833–1836). — 7.

Hope, Georg (1811–1876) — fermier englez; în 1842 „Liga împotriva legilor cerealelor” i-a acordat un premiu pentru lucrarea „Agricultura și legile cerealelor”, în care susținea că de pe urma abrogării legilor cerealelor și a reducerii prețurilor la cereale nu va avea de suferit nici fermierul, nici muncitorul agricol, ci numai proprietarul funciar, pentru că nici o țară din lume nu va putea produce cereale de o calitate atât de bună și atât de ieftine ca Anglia. — 248.

I

Iakovlev, E. A. — proprietar al unei fabrici de motoare cu gaze și cu petrol din Petersburg. — 51–52.

Iakubovici, P. F. (Grinevici, P. F.) (1860–1911) — cunoscut poet și scriitor, narodovoleț, conducătorul grupului „Tînărul partid Narodnaia Volea”; în 1887 a fost condamnat la moarte, pedeapsă care i-a fost comutată în muncă silnică. Mai tîrziu a devenit membru al redacției re-

vistei „Russkoe Bogatstvo“, în care, pe la mijlocul ultimului deceniu al secolului trecut, a publicat – sub pseudonimul Grinevici, P. F. – o serie de articole publicistice și de critică literară. – 468.

Ilin, Vl., Ilin, Vladimir – vezi Lenin, V. I.

Ingram, John Kells (1823–1907) – economist și filolog englez, profesor la Universitatea din Dublin, președinte al secției economice a Asociației britanice de științe. Este autorul lucrării „Istoria economiei politice“ (1888) și al unei serii de articole economice publicate în Enciclopedia britanică. Prin concepțiile sale teoretice, Ingram se apropie de școala economică istorică. – 192.

Injakov, S. N. (1849–1910) – unul dintre ideologii narodnicismului liberal, sociolog și publicist. A colaborat la revistele „Otecestvennie Zapiski“, „Vestnik Evropi“ și altele. A fost unul dintre conducătorii revistei „Russkoe Bogatstvo“. A dus o luptă dirză împotriva marxismului. Concepțiile lui politice-economice au fost aspru criticate de V. I. Lenin în lucrarea sa „Ce sînt «prieteni poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților?“ (vezi Opere complete, vol. 1, ediția a doua, Editura politică, 1960, pag. 125–334), în special în partea a doua (care n-a fost găsită), precum și în articolele sale „Gospodării liceale și licee de corecție“ și „Citeva perle din proiectele utopice ale narodnicilor“. – 62–69, 321, 408, 417, 425, 465, 467–490, 491, 492–493, 494, 518, 523, 530, 538.

Iuzov (Kabliț I. I.) (1848–1893) – publicist narodnic. În deceniul al 8-lea al secolului trecut a fost printre aceia care „au mers în popor“; în următoarele două decenii a devenit ideolog al narodnicismului liberal; a colaborat la „Nedelea“, ziar narodnic liberal. Principalele sale lucrări sînt: „Bazele narodnicismului“ (1882), „Intellectualitatea și poporul în viața socială a Rusiei“ (1885). – 523, 524, 538.

Ivanov, V. – vezi Zasluci, V. I.

J

Jitlovski, H. I. (n. 1865) – publicist, în tinerețe narodovolet; pe la sfîrșitul deceniului al 9-lea al secolului trecut a emigrat în Elveția; a fost unul dintre organizatorii „Uniunii socialiștilor-revoluționari ruși“ de la Berna (1894). Ulterior, în timp ce continua să întrețină legături strinse cu partidul socialiștilor-revoluționari, a devenit unul dintre ideologii mișcării naționaliste mic-burghize evreiești, a luat parte la organizarea partidului muncitoresc socialist evreiesc (P.M.S.E.), și a fost unul dintre liderii și teoreticienii lui. S-a manifestat ca critic al marxismului. După manifestul din 17 octombrie 1905 s-a întors în Rusia, însă mai tîrziu a emigrat din nou. – 433.

K

K. T. – vezi Lenin, V. I.

Kamenski, N. – vezi Plehanov, G. V.

Karișev, N. A. (1855–1905) – economist și statistician, a activat în cadrul zemstvelor; a colaborat la ziarul „Russkie Vedomosti”, la revistele „Zemstvo”, „Russkoe Bogatstvo” etc. Începând din anul 1891 a fost profesor la Universitatea din Iuriev (Tartu), iar apoi la Institutul agro-nomic din Moscova. A scris, în legătură cu diverse probleme de economie ale gospodăriei țărănești din Rusia, numeroase cărți și articole economice și statistice, în care a apărut concepțiile narodnicilor liberali. A fost un apărător al posesiunii în obște a pământului, al artelurilor meșteșugărești și al celorlalte cooperative. Concepțiile reacționare ale lui Karișev au fost criticate cu asprime de V. I. Lenin într-o serie de lucrări și articole ale sale. – 519.

Korolenko, S. A. – economist-statistician; a lucrat în cadrul ministerului domeniilor statului, apoi ca funcționar cu însărcinări speciale pe lângă controlul de stat. Începând din 1889 și pînă în 1892, din însărcinarea ministerului domeniilor statului, a lucrat la cartea „Munca salariată în gospodăriile proprietarilor particulari și migrațiunile muncitorilor în legătură cu studiul statistic-economic asupra Rusiei europene din punct de vedere agricol și industrial” (1892), editată de departamentul agriculturii și industriei agricole. – 219, 375.

Korsak, A. K. (1832–1874) – economist și publicist rus, autor al lucrării „Despre formele industriei în general și despre însemnătatea producției la domiciliu (industria meșteșugărească și cea casnică) în Europa occidentală și în Rusia” (1861). V. I. Lenin a subliniat valoarea științifică a acestei lucrări. Korsak a arătat deosebirea dintre fabrică și manufactură, considerîndu-le drept forme ale marii producții. – 177.

Krasnoperov, E. I. (m. 1897) – statistician al zemstvei din Perm, autorul cărții „Industria meșteșugărească din gubernia Perm la expoziția științifică-industrială a ținuturilor Siberiei și Uralului, organizată la Ekaterinburg în 1887” (1888–1889) și al altor lucrări de statistică referitoare la gubernia Perm. – 315, 388.

Krivenko, S. N. (1847–1906) – publicist, reprezentant al narodnicismului liberal, autorul lucrărilor: „Despre micii meșteșugari cu ateliere sistematice” (1893), „Scrisori din călătorie” (1894), „Cu privire la nevoile industriei populare” (1894) etc.; a colaborat la revista „Otecestvennie Zapiski”, a fost redactor al revistei narodnice-liberale „Russkoe Bogatstvo”, iar mai tîrziu al ziarului burghez liberal „Sin Otecestva”. În lucrările sale, Krivenko propovăduia ideea împăcării cu țarismul, căuta să disimuleze antagonismul de clasă și exploatarea oamenilor muncii și contesta dezvoltarea Rusiei pe calea capitalismului; concepțiile lui au fost aspru criticate de V. I. Lenin, iar mai tîrziu de G. V. Plehanov în lucrarea sa „Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei” (1895). – 211.

L

Labriola, Antonio (1843-1904) – publicist și filozof italian; pe la sfârșitul deceniului al 9-lea al secolului trecut s-a depărtat de ideologia burgheză și a devenit marxist. În 1895 a publicat cartea „În memoria «Manifestului Partidului Comunist»“. Această carte împreună cu cartea „Despre materialismul istoric“, apărută în 1896, au constituit primele două părți ale lucrării „Studii asupra concepției materialiste a istoriei“. O analiză a acestor „Studii“ a fost făcută de G. V. Plehanov în articolul său „Despre concepția materialistă a istoriei“ (vezi G. V. Plehanov. Despre concepția materialistă a istoriei, Editura P.C.R., 1945).

În lucrările sale, Labriola a expus bazele concepției materialiste a istoriei, a supus unei critici aspre filozofia reacționară a lui Hartmann, Nietzsche, Croce și a combătut pe criticii burghezi ai marxismului și pe revizionști. – 494.

Lavrov, P. L. (1823-1900) – ideolog de vază al narodnicismului, reprezentant al școlii subiective în sociologie; autorul cărții „Scrisori istorice“ (1868-1869), care a exercitat o puternică influență asupra intelectualității narodniciste ruse, și al unei serii de cărți de istorie a gândirii sociale și a mișcării revoluționare, precum și de istorie a culturii („Propagandiștii narodnici din anii 1873-1878“, „Studii de istorie a Internaționalei“ etc.). Lavrov este părintele teoriei narodniciste reacționare a „eroilor“ și „gloatei“, care neagă legile obiective ale dezvoltării societății și consideră progresul omenirii drept un rezultat al activității „personalităților care gîndesc critic“.

Lavrov a făcut parte din asociația „Zemlea i volean“, care a devenit apoi partidul „Narodnaia volean“. În timpul șederii sale în emigrație, unde s-a aflat cu începere din 1870, a scos revista „Vpered“ (Zürich-Londra, 1873-1876), a fost redactor al revistei „Vestnik Narodnoi Voli“ (1883-1886), a luat parte la redactarea culegerii narodovoliste „Materiale pentru o istorie a mișcării social-revoluționare ruse“ (1893-1896); a fost membru al Internaționalei I, a cunoscut pe Marx și Engels, cu care a purtat corespondență. – 451-452, 455-457.

Lenin, V. I. (Ulianov, V. I., V. I., Vl. Ilin, Vladimir Ilin, K. T., K. T-in, K. T-n, N. Lenin) (1870-1924) – date biografice. – 69, 119, 160, 180, 237, 307, 426, 427, 431-432, 436, 437, 438, 465, 495, 499, 521, 525, 543, 550-551.

Levitski, N. V. (n. 1859) – narodnic liberal, economist, a colaborat la ziarul „Russkie Vedomosti“, a fost secretar la un consiliu de zemstva, a practicat avocatura. În ultimul deceniu al secolului trecut a organizat în gubernia Herson o serie de arteluri agricole în jurul cărora narodnicii au făcut multă zarvă, considerîndu-le drept un mijloc de preîntîmpinare a capitalismului. În realitate ele n-au făcut decît să contribuie la diferențierea țărănimii și, curînd de tot, s-au destrămat. – 419-426.

Lippert, Julius (1839-1909) – istoric și etnograf burghez austriac, popularizator, autor al lucrărilor „Religiile popoarelor civilizate din Eu-

ropa : celti, slavi, germani, greci și romani" (1881), „Creștinismul, credințele și obiceiurile populare" (1882), „Istoria culturii" (1886–1887) etc. – 124, 247.

M

MacCulloch, John Ramsay (1789–1864) – economist burghez englez ; a denaturat și a vulgarizat teoria lui Ricardo, s-a afirmat ca apărător al exploatării capitaliste. A colaborat la revistele „Scotsman" și „Edinburgh Review".

Principala sa lucrare este „Principii de economie politică" (1825). – 138.

Malthus, Thomas Robert (1766–1834) – economist burghez reacționar englez, unul dintre întemciitorii teoriei antiumane asupra populației. În lucrarea sa „Eseu asupra legii populației" (1798), Malthus a încercat să demonstreze că nu în condițiile economice ale capitalismului trebuie căutată cauza suprapopulației și a mizeriei oamenilor muncii, ci în natură, în insuficiența absolută a mijloacelor de existență pe globul pământesc. Potrivit „teoriei" (schemei) lui Malthus, producția mijloacelor de existență crește doar în progresie aritmetică, în timp ce populația crește în progresie geometrică. Pornind de la acest considerent, Malthus încerca să dea o justificare războaielor și epidemiilor ca mijloc de reducere a populației și îndemna pe oamenii muncii să se abțină de la căsătorie. „Concluziile lui Malthus în problemele științifice – scrie Marx – sînt fabricate «cu o precauță luare în considerare» a intereselor claselor dominante în general și ale elementelor reacționare ale acestor clase în special. Aceasta înseamnă că Malthus falsifică știința pentru a servi interesele acestor clase" (K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii", partea a doua, Ediția politică, 1960, pag. 95). În Rusia, concepțiile lui Malthus erau împărtășite de Struve, Bulgakov și alții. Burghezia imperialistă contemporană caută să reînvie teoriile malthusiene pentru a le folosi drept armă în lupta pe care o duc împotriva oamenilor muncii și pentru a-și justifica politica ei imperialistă. – 165, 167, 172, 173, 196.

Manuilov, A. A. (1861–1929) – economist burghez rus, fruntaș de seamă al partidului cadet, unul dintre redactorii ziarului „Russkie Vedomosti". În anii 1905–1911 a fost rector al Universității din Moscova, în 1907–1911 membru al Consiliului de stat, iar în 1917 ministru al instrucțiunii publice în guvernul provizoriu burghez. După Revoluția Socialistă din Octombrie, întorcîndu-se din emigrație, a fost profesor la diferite instituții de învățămînt superior sovietic. Principalele sale lucrări sînt : „Arenda pămîntului în Irlanda" (1895), „Noțiunea de valoare după teoria economiștilor din școala clasică" (1901), „Curs de economie politică". Partea I (1914) etc. – 474–475, 493, 497.

Marx, Karl (1818–1883) – întemciitorul comunismului științific, gînditor genial, corifeu al științei revoluționare, conducătorul și învățătorul proletariatului internațional (vezi articolul lui V. I. Lenin „Karl Marx (scurtă schiță biografică și expunere a marxismului)", Opere, vol. 21,

Editura politică, 1959, pag. 29-77). - 5-14, 79, 135-136, 137, 141, 144, 158, 161, 163, 166, 168, 175, 177, 180, 188, 189, 190, 192, 194, 196-197, 202, 204-205, 206-207, 209-210, 233, 234-237, 240, 241, 245-252, 474-475, 489, 494, 495-496, 498, 526-527, 533, 540.

Meyer, Robert (1855-1914) - economist austriac, profesor la Universitatea din Viena. Principala lucrare a lui Meyer este „Esența venitului” (1887). - 192.

Mibailov, N. N. (1870-1905) - medic dentist, provocator; în urma denunțului făcut de el, în decembrie 1895 a fost arestat V. I. Lenin și un grup de „bătrini”, membri ai „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg; începând din 1902, Mihailov a fost funcționar al departamentului poliției; în 1905 a fost ucis de eseri în Crimeea. - 116-117.

Mibailovski, I. T. (n. 1834) - inspector-șef de fabrici al departamentului comerțului și manufacturilor din ministerul de finanțe (1883-1894); a scris o serie de lucrări în legătură cu problemele învățămîntului public și ale legislației industriale. - 37, 46.

Mibailovski, N. K. (1842-1904) - teoretician de vază al narodnicismului liberal, publicist, critic literar, filozof pozitivist, unul dintre reprezentanții școlii subiective în sociologie. Și-a început activitatea publicistică în 1860; între 1870 și 1880 a întocmit și a redactat diferite publicații ale narodnicilor. Mihailovski a fost unul dintre conducătorii revistei „Otecestvennie Zapiski”; a colaborat la gazeta „Russkie Vedomosti” și la revistele „Svernii Vestnik” și „Russkaia Misl”, iar din 1892 a devenit redactor al revistei „Russkoe Bogatstvo”, în paginile căreia a dus o luptă îndrăznită împotriva marxștilor.

Concepțiile lui Mihailovski au fost criticate de V. I. Lenin în lucrarea „Ce sînt «prieteni poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților?” (1894) și în alte lucrări. - 219, 468, 484, 493, 494-496, 498, 501, 516, 523, 524, 536-543.

Mikulin, A. A. - inginer-mecanic, inspector de fabrici în circumscripția Vladimir, iar apoi inspector-șef de fabrici în gubernia Herson; a scris „Schite de istorie a aplicării legii din 3 iunie 1886” (1893), „Industria de fabrică și meșteșugărească din cuprinsul orașului Odesa, din gubernia Herson și din cuprinsul guvernămîntului militar Nikolaev...” (1897) etc. - 35, 49, 50, 51.

Mill, John Stuart (1806-1873) - filozof, logician și economist burgez englez, unul dintre reprezentanții de vază ai pozitivismului. În anii 1865-1868 a fost membru al Camerei comunelor. Principalele sale lucrări filozofice sînt: „Sistem de logică deductivă și inductivă” (1843) și „Studiu asupra filozofiei lui sir William Hamilton” (1865). Principala sa lucrare economică este „Principii de economie politică” (1848). Mill a fost unul dintre reprezentanții economiei politice burgeze care, după caracterizarea lui Marx, „căutau să pună de acord economia politică a capitalului cu revendicările proletariatului, care acum nu mai puteau fi ignorate” („Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a,

pag. 50). Mill a făcut un pas înapoi în comparație cu D. Ricardo, a abandonat teoria valorii bazate pe muncă, substituindu-i teoria vulgară a cheltuielilor de producție. El a încercat să explice profitul capitaliștilor prin teoria pseudoștiințifică a abstenenței pe care ar practica-o capitaliștii în ce privește consumul. În problema populației, Mill era un adept al teoriei lui Malthus. În adnotările sale la traducerea cărții lui Mill „Principii de economie politică” (1860–1861) și în lucrarea sa „Schiță a economiei politice (după Mill)” (1861), N. G. Cernișevski a criticat concepțiile economice ale lui Mill. – 135.

Millerand, Alexandre-Etienne (1859–1934) – om politic francez, socialist-reformist. În 1899 a intrat în guvernul burghez reacționar al Franței, în cadrul căruia a colaborat cu generalul Galliffet, călăul Comunei din Paris. V. I. Lenin a demascât millerandismul, calificându-l ca o trădare a intereselor proletariatului, ca o expresie practică a revizionismului, și a scos la iveală rădăcinile lui sociale.

După excluderea lui în 1904 din partidul socialist, Millerand a format, împreună cu o serie de foști socialiști (Briand, Viviani), partidul „socialiștilor independenți”. În anii 1909–1910, 1912–1913, 1914–1915 a ocupat diferite posturi ministeriale. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, el a fost unul dintre organizatorii intervenției antisovietice; în anii 1920–1924 a fost președinte al Republicii Franceze. În iunie 1924, după victoria în alegeri a partidelor burgheze de stînga care au refuzat să colaboreze cu el, a fost nevoit să-și dea demisia. În anii 1925 și 1927 a fost ales senator. – 548.

Minski, N. (Vilenkin, N. M.) (1855–1937) – poet rus; în primele sale scrieri a oglindit stările de spirit decadente ale intelectualilor din deceniul al 9-lea al secolului trecut; mai târziu decadent; a pledat pentru individualismul burghez în artă. Concepțiile reacționare, mistice-religioase ale lui Minski au fost exprimate în scrierile sale „La lumina conștiinței. Gînduri și visuri în legătură cu rostul vieții” (1890) și „Religia viitorului. (Convorbiri filozofice)” (1905). După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a trăit în emigrație. – 501.

Molleson, I. I. (1842–1920) – medic igienist rus, unul dintre fruntașii corpului medical al zemstvelor. A lucrat în diferite zemstve guberniale (Saratov, Perm, Kaluga, Tambov etc.). S-a ocupat de problemele referitoare la organizarea ocrotirii sănătății, demografie, igienă școlară, istoria organizării asistenței medicale în cadrul zemstvelor. – 387.

Morozov, T. S. (mort în 1889) – industriaș din Moscova, proprietar și director al fabricii de textile Nikolskoe a societății Savva Morozov fiul & Co. din târgul Nikolskoe, județul Pokrovsk, gubernia Vladimir (astăzi face parte din orașul Orehovo-Zuevo, regiunea Moscova). – 22, 23, 24, 28, 31–32, 36, 37, 43.

Morse, Arthur – liber-schimbist englez. În 1842 „Liga împotriva legilor cerealelor” i-a acordat un premiu pentru lucrarea „Agricultura și legile

cerealelor", în care susținea că în urma abrogării legilor cerealelor vor crește prețurile la cereale, fapt care va fi în avantajul fermierului și muncitorului. - 248.

Muiron, Just (1787-1881) - socialist utopist francez, discipol și adept al lui Fourier. - 200, 231-232.

N

N.-on, Nikolai-on - vezi Danielson, N. F.

Novus - vezi Struve, P. B.

O

Owen, Robert (1771-1858) - mare socialist utopist englez ; el a supus unei critici aspre bazele orînduirii capitaliste, dar n-a știut să dezvăluie adevăratele rădăcini ale contradicțiilor capitalismului. Owen considera că principala cauză a inegalității sociale rezidă în insuficiența răspîndire a instrucțiunii și nu în însuși modul de producție capitalist, că ea poate fi înlăturată prin răspîndirea cunoștințelor și prin reforme sociale ; el a formulat un amplu program în acest sens. Owen a luptat pentru limitarea prin lege a duratei zilei de muncă, pentru protecția muncii, pentru educarea obștească a copiilor.

Owen își imagina viitoarea societate „rațională“ ca o federație liberă de mici comune (cu cel mult 3.000 de membri) care să se autoadministreze. Dar încercările lui Owen de a-și pune ideile în practică au suferit un eșec. În anii 1830-1850 a luat parte activă la mișcarea sindicală și cooperatistă și a contribuit în mare măsură la luminarea muncitorilor. Vorbînd despre importanța pe care a avut-o pentru mișcarea muncitorească engleză din secolul al XIX-lea activitatea desfășurată de Owen, Engels scria : „Toate mișcările sociale, toate progresele reale care s-au realizat în Anglia în interesul muncitorilor sînt legate de numele lui Owen“ („Anti-Dühring“, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 291).

Principalele lucrări ale lui Owen sînt : „Despre formarea caracterului omenesc“ (1813), „Referat adresat comitatului Lanark cu privire la un plan de atenuare a calamităților sociale“ (1820), „Carte despre noua lume morală“ (1842-1844). - 200, 231-233.

P

Péireire, Isaac (1806-1880) - mare financiar din timpul lui Napoleon al III-lea. A condus banca „Société générale du Crédit mobilier“ din Paris, societate pe acțiuni, care se ocupa cu mașinații speculative. A scris o serie de lucrări în legătură cu probleme de credit ; în tinerețe a fost un adept al lui Saint-Simon. - 206-207.

Peskov, P. A. - medic ; în ultimele două decenii ale secolului trecut a fost inspector de fabrici al circumscripției industriale Vladîmir - 36.

Plehanov, G. V. (Beltov, N., Volghin, A., Kamenski, N.) (1856–1918) – primul propagator al marxismului în Rusia, luptător intransigent pentru concepția materialistă despre lume, eminent militant al mișcării muncitorești ruse și internaționale. În 1875, încă pe când era student, Plehanov a intrat în legături cu narodnicii, cu muncitorii din Petersburg și s-a încadrat în activitatea revoluționară. În 1877 a intrat în organizația narodnică „Zemlea i volea” („Pământ și libertate”), iar în 1879, după scindarea acesteia, s-a situat în fruntea organizației nou create a narodnicilor, „Cernii peredel” („Împărțirea pământurilor”). În 1880 a emigrat; după aceea a rupt cu narodnicismul și în 1883 a creat la Geneva prima organizație marxistă rusă: grupul „Eliberarea muncii”. Plehanov a scris numeroase lucrări de filozofie, de istorie a doctrinelor social-politice, de teorie a artei și literaturii, care constituie un aport prețios la tezaurul socialismului științific. „În decurs de 20 de ani, 1883–1903 – scria V. I. Lenin –, el a dat o mulțime de lucrări excelente, îndreptate mai ales împotriva oportuniștilor, machiștilor, narodnicilor” (Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 360). V. I. Lenin spunea că lucrările filozofice ale lui Plehanov sînt cele mai bune din literatura marxistă internațională. Plehanov a avut însă și greșeli serioase: el subaprecia rolul revoluționar al țărănimii și vedea în burghezia liberală un aliat al clasei muncitoare; admitînd în vorbe ideea hegemoniei proletariatului, în fapt se ridica împotriva esenței acestei idei.

După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., Plehanov s-a situat pe o poziție împăciuitoare față de oportuniști, iar mai târziu s-a alăturat menșevicilor. În perioada primei revoluții ruse, din 1905–1907, s-au ivit profunde divergențe între el și bolșevici în problemele fundamentale ale tacticii. Mai târziu s-a îndepărtat de mai multe ori de menșevici, oscilînd între menșevism și bolșevism; în anii 1908–1912, cînd menșevicii au pășit pe calea lichidării organizațiilor ilegale ale partidului, Plehanov s-a ridicat împotriva lichidatorismului, situîndu-se în fruntea grupului de „menșevici partiți”. În timpul primului război mondial, din 1914–1918, s-a situat pe pozițiile social-șovinismului. După revoluția burghezo-democratică din februarie 1917, Plehanov s-a întors în Rusia și a adoptat o poziție de sprijinire a guvernului provizoriu; față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut o atitudine negativă.

Principalele lucrări teoretice ale lui Plehanov sînt: „Socialismul și lupta politică” (1883), „Divergențele noastre” (1885), „Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei” (1895), „Contribuții la istoria materialismului” (1896), „Fundamentarea narodnicismului în lucrările d-lui Voronțov (V. V.)” (1896), „Despre concepția materialistă a istoriei” (1897), „Cu privire la problema rolului personalității în istorie” (1898) și altele. – 11, 179, 195, 218, 227, 343, 452, 533, 538, 540.

Pobedonosțev, K. P. (1827–1907) – om de stat reacționar din Rusia țaristă, procuror general al sinodului, șeful efectiv al guvernului și principalul inspirator al reacțiunii iobăgiste deșănțate din timpul domniei lui Alexandru al III-lea; a continuat să joace un rol important și în timpul domniei lui Nikolai al II-lea. De-a lungul întregii sale vieți a dus o luptă înverșunată împotriva mișcării revoluționare. A fost un adversar hotărît al reformelor burgheze din deceniul al 7-lea al secolului trecut, partizan

al monarhiei absolute, dușman al științei și culturii. În perioada de avânt a revoluției burghezo-democratice din octombrie 1905 a fost nevoit să-și dea demisia și s-a retras din viața politică. – 77, 80.

Ponomarev, A. M. – proprietarul unei fabrici de pielărie din orașul Kungur, gubernia Perm, scupșic. – 383.

Proudhon, Pierre-Joseph (1809–1865) – publicist, economist și sociolog francez, ideolog al micii burgezii, unul dintre întemeietorii anarhismului. În 1840 a publicat cartea „Ce este proprietatea?”. El visa la eternizarea micii proprietăți private și critica de pe poziții mic-burgheze marea proprietate capitalistă, propunea să se organizeze o „bancă populară” specială, care prin acordarea de „credit gratuit” să ajute pe muncitori să-și procure mijloace de producție proprii și să devină meseriași. Același caracter reacționar avea și proiectul lui utopic care prevedea crearea unor „bănci de schimb” speciale, cu ajutorul cărora oamenii muncii ar putea să-și asigure desfacerea „echitabilă” a produselor muncii lor și în același timp să nu se atingă de proprietatea capitalistă asupra uneltelor și mijloacelor de producție. În 1846 a apărut cartea sa „Sistemul contradicțiilor economice, sau Filozofia mizeriei”, în care sînt expuse concepțiile sale filozofice și economice mic-burgheze. În lucrarea sa „Mizeria filozofiei”, Marx a făcut o critică nimicitoare a cărții lui Proudhon, demonstrînd inconsistența ei științifică. Ales, în perioada revoluției din 1848, în Adunarea constituantă, Proudhon a condamnat acțiunile revoluționare ale clasei muncitoare. El a aprobat lovitura bonapartistă de la 2 decembrie 1851, după care a urmat instaurarea în Franța a regimului celui de-al doilea Imperiu. – 135, 138, 173, 204.

Prugavin, V. S. (1858–1896) – economist rus, statistician al zemstvelor, narodnic liberal; autorul lucrărilor „Meșteșugurile în gubernia Vladimir”. Partea I, IV (1882), „Obștea țărănească, meșteșugurile și agricultura în județul Iuriev, gubernia Vladimir” (1884) etc.; a colaborat la revistele „Iuridiceskii Vestnik”, „Russkaia Misl” și la ziarul „Russkie Vedomosti”. – 314.

Pugaciov, E. I. (aprox. 1742–1775) – cazac de pe Don, conducătorul uneia dintre cele mai mari răscoale antifeudale a țăranilor și cazacilor din Rusia, care cuprinsese în anii 1773–1775 ținuturile din vecinătatea Uralului și a Kamei, Siberia de sud-vest, regiunea Volgii inferioare și a celei mijlocii.

În anii aceia apăruseră în țară numeroși impostori care se prezentau sub numele împăratului ucis Petru al III-lea. Impostura era o formă de manifestare a iluziilor „țariste” ale țăranilor în lupta lor împotriva asupririi feudale. Pentru a ridica poporul la răscoală, Pugaciov s-a dat drept Petru al III-lea, chipurile, salvat de la moarte. Inteligența sa înăscută, curajul său, energia nesecată și aptitudinile sale remarcabile de organizator, îmbinate cu experiența de viață, cu cunoașterea psihologici și a stării de spirit a maselor asuprite, precum și cunoștințele în domeniul artei militare, în special în domeniul artileriei, dobîndite în cursul diferitelor campanii, au făcut din Pugaciov conducătorul răscoalei țărănești.

În manifestele sale, Pugaciov, chemînd pe țărani și pe cazaci la răscoală, le promitea pămînt și libertate, îi îndemna să se răfuiască cu nobilii, cu moșierii și cu autoritățile. La sfîrșitul lunii august 1774, armata lui Pugaciov a fost înfrîntă. Pugaciov a fugit în stepele de pe malul stîng al Volgii, dar a fost trădat și dat pe mîna autorităților țariste; în ianuarie 1775 a fost executat la Moscova. Chipul lui Pugaciov s-a păstrat în cîntecele și legendele populare. - 78.

R

Razin, S. T. (m. 1671) - cazac de pe Don, unul dintre reprezentanții țărănimii răzvrăcite, cum l-a numit V. I. Lenin. Razin a fost conducătorul marelui război țărănesc care a izbucnit în statul rus la sfîrșitul deceniului al 7-lea al secolului al XVII-lea. În tot cursul acestui război țărănesc, care în anii 1667-1671 se întinsese pe un teritoriu vast (Voronej, Tambov, Arzamas, Nijni-Novgorod, Kostroma, Simbirsk, bazinul Volgii și al Donului), Razin s-a bucurat întotdeauna de mare dragoste și autoritate în rîndurile maselor populare, care vedeau în el pe conducătorul lor în lupta pentru eliberare.

Ca și toți ceilalți conducători de mișcări țărănești în epoca feudalismului, Razin n-a avut un program politic clar; el împărtășea iluziile țărănimii în ceea ce privește persoana țarului, credința lor că „țarul e bun”. După înfrîngerea forțelor principale ale răsculaților în apropierea Simbirskului, Razin s-a retras în regiunea Donului, iar în aprilie 1671 a fost prins de niște trădători și predat autorităților țariste, care în iunie 1671 l-au executat la Moscova. - 78.

Ricardo, David (1772-1823) - eminent economist englez, autor al lucrărilor „Despre principiile economice politice și despre impozite” (1817), „Despre protecția agriculturii” (1822) și al altor lucrări, în care și-a găsit incununarea economia politică burgheză clasică. Apărînd interesele burgheziei în lupta pe care o ducea aceasta împotriva rămășițelor feudalismului, Ricardo susținea principiul liberei concurențe, cerînd înlăturarea tuturor îngrădirilor care frînau dezvoltarea producției capitaliste. Însemnătatea istorică a lui Ricardo în domeniul științei economice rezidă, în primul rînd, în teoria sa a valorii bazate pe muncă, pe care a căutat s-o pună la baza întregii economii politice. Dezvoltînd teoria valorii a lui A. Smith, Ricardo a demonstrat că valoarea este determinată de munca cheltuită pentru producerea mărfii, că ea este izvorul atît al salariului muncitorului cît și al veniturilor neprovenite din muncă: profitul și renta. El a descoperit opoziția dintre salariul muncitorului și profitul capitalistului, adică a descoperit conflictul care există în sfera circulației între interesele proletariatului și cele ale burgheziei. Însă mărginirea sa de clasă l-a împiedicat să facă o analiză cu adevărat științifică a capitalismului, să dezvăluie misterul exploatării capitaliste. Ricardo considera producția de mărfuri și capitalismul drept o formă eternă și firească a producției sociale. El n-a dezvăluit natura

socială a valorii, n-a văzut deosebirea dintre valoare și prețul de producție și n-a putut să înțeleagă originea și esența banilor.

K. Marx a criticat concepțiile teoretice ale lui Ricardo în „Capitalul“, în „Teorii asupra plusvalorii“ și în alte lucrări. – 135, 138, 144, 149, 163, 164, 165, 189, 193–194, 195, 196–197.

Rodbertus-Jagetzow, Johann Karl (1805–1875) – economist vulgar german, mare proprietar funciar în Prusia, unul dintre teoreticienii „socialismului de stat“. Rodbertus considera că contradicțiile dintre muncă și capital pot fi rezolvate în cadrul orînduirii de stat cu ajutorul unei serii de reforme înlăptuite de statul prusac uncherist; el voia, a spus Engels, menținerea „clasei privilegiate cel puțin încă 500 de ani“ (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XVI, partea I, 1937, pag. 186). Rodbertus n-a putut explica în mod științific originea plusvalorii; el considera că cauza crizelor economice o constituie subconsumul maselor muncitoare și nu contradicția fundamentală a capitalismului.

Principalele lucrări ale lui Rodbertus sînt: „Contribuții la cunoașterea orînduirii noastre de stat și economice“ (1842), „Scrisori cu conținut social adresate lui von Kirchmann“ (1850–1851, 1884). – 135, 140, 155, 160–161, 162, 163, 191.

Rozanov, V. V. (1856–1919) – filozof, publicist și critic reacționar; a propovăduit idealismul și misticismul; în ultimul deceniu al secolului trecut a colaborat la ziarele „Moskovskie Vedomosti“ și „Novoe Vremea“ și la revista „Russkii Vestnik“, în care a apărat absolutismul și ortodoxia. – 501, 536.

Ruge, Arnold (1802–1880) – publicist german, tînăr hegelian; radical burghez. Împreună cu Marx a editat la Paris, în 1844, „Deutsch-Französische Jahrbücher“ („Analele germano-franceze“). Curînd Marx s-a despărțit de Ruge. În 1848 Ruge a fost deputat în Adunarea națională de la Frankfurt, făcînd parte din aripa stîngă; în 1850–1860 – unul dintre liderii emigrației mic-burgeze germane în Anglia; după 1866 – național-liberal, partizan al lui Bismarck; a militat în presă pentru unificarea Germaniei sub egida Prusiei. – 10.

S

Saint-Simon, Claude-Henri (1760–1825) – mare socialist utopist francez; criticînd orînduirea capitalistă, el a formulat un program de înlocuire a acesteia printr-o societate bazată pe principiul asocierii. Saint-Simon considera că în noua societate trebuie să muncească toată lumea, iar rolul fiecărui om trebuie să corespundă succeselor obținute de el în muncă; el a emis ideea colaborării între industrie și știință, ideea unei producții centralizate și planificate. La Saint-Simon însă, scria Engels, „alături de orientarea proletară și-a păstrat încă o oarecare însemnătate orientarea burgheză“ („Anti-Dühring“, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 26). El nu se atîngea de proprietatea privată și de dobînda la capital și avea o atitudine negativă față de lupta politică și față

de revoluție, neînțelegînd misiunea istorică a proletariatului ; el considera că contradicțiile de clasă vor fi lichidate prin reforme înfăptuite de guverne și prin educarea morală a societății în spiritul noii religii și își punea speranțele în propovăduirea dragostei pentru popor în rîndurile celor bogați.

Principalele lucrări ale lui Saint-Simon sînt : „Scrisorile unui locuitor din Geneva către contemporani” (1802), „Introducere la lucrările științifice din secolul al XIX-lea” (1807-1808), „Catehismul industriașilor” (1823-1824), „Noul creștinism” (1825). – 206.

Sartakov, L. I. – proprietarul unei fabrici de pielărie din orașul Kungur, gubernia Perm, scupșic. – 384.

Sazonov, G. P. (n. 1857) – reprezentant al narodnicismului reacționar, unul dintre „narodnicii polițiști”, cum îi numea Lenin ; autor al lucrărilor : „Inalienabilitatea pămînturilor țărănești în legătură cu programul economic de stat” (1889), „Să fie sau să nu fie obște ?” (1894) etc. Din 1899 pînă în 1902 Sazonov a fost redactor al ziarului „Rossiia”, care avea o orientare liberală-moderată și era tipărit cu banii industriașilor din Moscova. După 17 octombrie 1905 a devenit membru al organizației ultrareacționare „Uniunea poporului rus” și a avut legături cu G. Rasputin. – 523.

Schulze-Gävernitz, Gerhardt (1864-1943) – economist burghez german, profesor de economie politică la Universitatea din Freiburg, socialist de catedră, „admirator entuziast al imperialismului german” (V. I. Lenin, Opere, vol. 22, Editura P.M.R., 1952, pag. 297). În anii 1892-1893 Schulze-Gävernitz a studiat industria textilă și relațiile funciare din Rusia și a ținut cursuri la Universitatea din Moscova. În lucrările sale, el a încercat să dovedească că e cu puțință instaurarea păcii sociale, a „armoniei sociale” în societatea capitalistă cu scopul de a îmbunătăți situația tuturor claselor : a capitaliștilor, a muncitorilor și a țăranilor.

Principalele sale lucrări din ultimul deceniu al secolului trecut sînt : „Marea producție, importanța ei pentru progresul economic și social” (1892), „Studii asupra economiei naționale și a politicii economice a Rusiei” (1899).

Un propagator al ideilor lui Schulze-Gävernitz în Rusia a fost P. B. Struve. – 474, 543.

Sieber, N. I. (1844-1888) – economist și publicist rus, profesor de economie politică și de statistică la Universitatea din Kiev ; a colaborat la o serie de reviste radicale și liberale din penultimul deceniu al secolului trecut. În 1881, aflîndu-se la Londra, unde venise în vederea unor studii științifice, a cunoscut personal pe K. Marx și pe F. Engels. Sieber a fost unul dintre primii popularizatori și propagatori ai lucrărilor economice ale lui K. Marx în Rusia ; el nu numai că a căutat să expună ideile din „Capitalul”, dar a și susținut doctrina economică a lui K. Marx, combătînd pe „criticii” lui.

Sieber înțelegea însă în mod unilateral marxismul, rămânindu-i străină latura critică-revoluționară a doctrinei lui Marx. În 1871 a scris disertația : „Teoria lui D. Ricardo asupra valorii și a capitalului în legătură cu completările și explicările ulterioare“, lucrare apreciată pozitiv de K. Marx în postfața la ediția a doua a volumului I al „Capitalului“. În 1885 Sieber a retipărit această lucrare, într-o ediție revăzută și completată, sub titlul „Studiile social-economice ale lui David Ricardo și Karl Marx“. De asemenea au fost foarte cunoscute lucrările sale „Teoria economică a lui Marx“ (publicată în 1876-1878 în revistele „Znanie“ și „Slovo“), „Studii asupra economiei din vremurile primitive“ (1883) etc. - 153, 165, 169, 175, 176, 177.

Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de (1773-1842) - economist și istoric elvețian. La începutul activității sale, Sismondi a aderat la școala economică burgheză clasică, apoi a devenit un exponent al socialismului mic-burghez și întemeietorul romantismului economic, care exprima vederile micilor producători. Sismondi a arătat în mod pregnant contradicțiile capitalismului, dar n-a putut să dezvăluie rădăcinile lor. El n-a înțeles tendințele progresiste ale marii producții capitaliste și a căutat modele în vechile rânduiri și tradiții, în industria bazată pe sistemul breslelor și în agricultura patriarhală, care nu corespundeau de loc noilor condiții economice.

Lenin a supus unei critici ample doctrina lui Sismondi în lucrarea sa „Cu privire la caracterizarea romantismului economic“. Principalele lucrări economice ale lui Sismondi sînt : „Noi principii de economie politică sau despre avuție sub aspectul raportului dintre ea și populație“ (1819) și „Studii de economie politică“ (1837-1838). - 119, 123-252, 495.

Skaldin (Elenev, F. P.) (1828-1902) - scriitor și publicist rus ; în deceniul al 7-lea al secolului trecut, reprezentant al liberalismului burghez ; a colaborat la revista „Otecestvennîe Zapiski“. Ulterior a aderat la ultrareacționari și a făcut parte din Comitetul principal de cenzură, din Direcția generală a presei și din Consiliul ministrului de interne ; a fost adept al politicii de rusificare practicate de țarism în Finlanda. - 502-515, 519, 520, 528.

Skvorțov-Stepanov, I. I. (1870-1928) - unul dintre cei mai vechi participanți la mișcarea revoluționară din Rusia, remarcabil militant de partid și om de stat sovietic, publicist marxist, autor a numeroase lucrări economice, istorice și antireligioase. A tradus cele trei volume ale „Capitalului“ și o serie de alte lucrări ale lui K. Marx și F. Engels.

Începînd din 1892 a participat la mișcarea revoluționară, iar în 1896 a intrat în P.M.S.D.R. ; la sfîrșitul anului 1904 a devenit bolșevic. În perioada primei revoluții burghezo-democratice din Rusia a desfășurat o muncă intensă în grupul de publiciști și lectori de pe lângă Comitetul de partid Moscova ; în 1906 a participat la Congresul al IV-lea (de unificare) al P.M.S.D.R., unde s-a situat pe poziția leninistă. În 1907 și 1911 a candidat din partea bolșevicilor în alegerile pentru Duma de stat. În perioada reacțiunii stolîpiniste a susținut con-

cepții greșite în problema agramă și a avut o atitudine împăciuitoare față de grupul fracționist „Vpered”, dar, sub influența lui Lenin, și-a învins greșelile. Pentru activitatea sa revoluționară a fost de mai multe ori arestat și deportat. I. I. Skvorțov-Stepanov a luat parte activă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, a fost membru al Comitetului militar-revoluționar din Moscova și cel dintâi comisar al poporului pentru finanțe al Republicii Sovietice; a fost ales în repetate rânduri membru al C.E.C. din Rusia și al C.E.C. din U.R.S.S.; a fost membru al Comisiei centrale de revizie a P.C.(b) din Rusia (în perioada Congreselor X-XIII), membru al C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S. (începând de la Congresul al XIV-lea), redactor al mai multor organe de partid și sovietice, director al Institutului „Lenin” de pe lângă C.C. al P.C. (b) al U.R.S.S., membru al Prezidiului Academiei Comuniste. – 210.

Smith, Adam (1723–1790) – economist englez, unul dintre reprezentanții cei mai de seamă ai economiei politice burgheze clasice. În lucrarea sa „Studiu asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor” (1776), el a afirmat pentru prima oară că izvorul valorii îl constituie orice muncă, indiferent de ramura de producție în care ea este cheltuită. Pornind de la această teză, el a tras o concluzie extrem de importantă, și anume că salariul muncitorului reprezintă o parte din produsul muncii lui și este determinat de valoarea mijloacelor lui de existență, că izvorul veniturilor capitaliștilor și ale proprietarilor funciari îl constituie tot munca muncitorilor. Smith a fost primul care a arătat că societatea capitalistă se compune din trei clase: muncitori, capitaliști și proprietari funciari; fiind însă îngrădit de concepția burgheză despre lume, el a negat existența luptei de clasă în această societate. Relevând meritele lui Smith în dezvoltarea economiei politice, Marx a arătat totodată mărginirea burgheză, caracterul contradictoriu și eronat al concepțiilor lui. Smith făcea confuzie între determinarea justă a valorii mărfurilor prin timpul de muncă pe care îl conțin și determinarea valorii mărfurilor prin valoarea muncii însăși. El susținea că în capitalism valoarea se compune numai din venituri – salariu, profit și rentă –, omițând în mod greșit valoarea capitalului constant, care se consumă în procesul de producție a mărfii. Tezele greșite ale lui Smith au fost folosite de economiștii burghezi vulgari în scopul apărării ideologice a capitalismului. V. I. Lenin îl caracterizează pe Smith drept un mare ideolog al burgheziei înaintate, criticând totodată, într-o serie de lucrări ale sale, unele teze ale teoriei acestuia. – 130, 132, 135, 137, 140–144, 148, 151, 153, 155–156, 158, 163, 190, 192, 223, 415, 514.

Stasiulevici, M. M. (1826–1911) – publicist, profesor de istorie și militant pe tărîm social, reprezentant de vază al liberalismului burghez moderat, care visa o monarhie constituțională de tipul celei engleze. În anii 1866–1908 a editat și a redactat revista „Vestnik Evropi”, iar în anii 1881–1882 ziarul „Poreadok”. – 513, 523.

Stepanov – vezi Skvorțov-Stepanov, I. I.

Struve, P. B. (P. B., Novus) (1870–1944) – economist și publicist burghez rus; în ultimul deceniu al secolului trecut a fost unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai „marxismului legal”; colaborator și redactor al revistelor „Novoe Slovo” (1897), „Nacealo” (1899) și „Jizn” (1900). „Mare maestru al renegării”, așa l-a numit V. I. Lenin (Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 488). Încă în prima sa lucrare, „Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei” (1894), Struve, combătând narodnicismul, a procedat la „analizarea critică” și la „completarea” teoriei economice și filozofice a lui K. Marx, s-a solidarizat cu reprezentanții economiei politice burgheze vulgare, a propagat malthusianismul. La începutul primului deceniu al secolului al XX-lea, el a rupt definitiv cu marxismul și cu social-democrația, trecînd în tabăra liberalilor; a fost unul dintre teoreticienii și organizatorii organizației burghezo-liberale „Uniunea eliberării” (1904–1905) și redactor al organului ei ilegal „Osvobojdienie” (1902–1905). O dată cu înființarea în 1905 a partidului cadeților, el devine membru al C.C. al acestui partid. După înfringerea revoluției din 1905–1907 îl găsim pe Struve lider al aripii drepte a liberalilor; de la începutul primului război mondial din 1914–1918, el este unul dintre ideologii agresivi ai imperialismului rus. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Struve a fost un dușman înrăit al Puterii sovietice, membru al guvernului contrarevoluționar al lui Vranghel și, în cele din urmă, emigrant alb. – 188, 200, 218, 434, 437, 474, 484, 488, 495, 496, 538, 543.

§

Șarapov, S. F. (1855–1911) – publicist reacționar, exponent și apărător al intereselor nobilimii iobăgiste; a editat ziarele „Russkoe Delo” (1886–1891, 1905–1907, 1909–1910), „Russkii Trud” (1897–1899) și o serie de culegeri periodice. – 490–493.

Șorin, A. I. – maestru-șef la o secție a fabricii de textile Nikolskoe a societății Savva Morozov fiul & Co. din târgul Nikolskoe, jud. Pokrovsk, gubernia Vladimir (astăzi face parte din orașul Orchovo-Zuevo). – 22, 36.

T

Talalaev, V. T. (n. 1871) – și-a început activitatea revoluționară în ultimul deceniu al secolului trecut ca student la Universitatea din Petersburg; la începutul anului 1894 a fost arestat pentru propagarea ideilor revoluționare în rîndurile tineretului, fixîndu-i-se pe timp de 2 ani domiciliu forțat, sub supravegherea poliției, la Novgorod. Aici el a participat la organizarea unei tipografii secrete, în care s-au tipărit publicații ilegale și urma să fie tipărit ziarul ilegal „Tribunul” (care însă n-a mai apărut). Talalaev întreținea legături cu membrii „Uniunii

de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare" din Petersburg. În august 1897 a fost din nou arestat și în 1898 a fost deportat pe timp de 5 ani în Siberia răsăriteană. - 116.

Thompson, William (aprox. 1785-1833) - economist irlandez, socialist utopist, adept al lui R. Owen, reprezentant al grupului de economiști care, după cum scria F. Engels, „în deceniul al 3-lea folosește teoria lui Ricardo despre valoare și plusvaloare în interesul proletariatului și împotriva producției capitaliste și combate burghesia cu propriile ei arme" (K. Marx, „Capitalul" vol. II, E.S.P.L.P. 1958, pag. 20). El a criticat capitalismul și a fost un adept al transformării societății într-o federație de comune cooperatiste. Principalele lucrări ale lui Thompson sînt : „Studiu asupra principiilor repartiției avuției care pot să contribuie cel mai mult la fericirea omenească" (1824), „Munca recompensată" (1827), „Sfaturi practice cu privire la o rapidă și economică organizare de comunități" (1830). - 200, 231-232.

Thorntoni - proprietarii unei fabrici de postav la Petersburg, înființată în 1841 (astăzi combinatul de postavuri fine și tehnice „E. Thälmann"). - 70, 71, 73.

T-in, K., T-n, K. - vezi Lenin, V. I.

Tugan-Baranovski, M. I. (1865-1919) - economist burghez rus, în ultimul deceniu al secolului trecut reprezentant de vază al „marxismului legal", colaborator al revistelor „Novoe Slovo" (1897), „Nacealo" (1899) etc. ; unul dintre criticii marxismului. În perioada primei revoluții burghezo-democratice din Rusia a făcut parte din partidul cadet ; în 1917-1918 a luat parte activă la contrarevoluția burgheză din Ucraina, fiind ministru de finanțe al Radei centrale ucrainene. Principalele lucrări ale lui Tugan-Baranovski din ultimul deceniu al secolului trecut sînt „Crizele industriale în Anglia contemporană, cauzele și influența lor asupra vieții poporului" (1894), „Fabrica rusă în trecut și în prezent". Vol. I (1898) etc. - 157, 160, 188, 524.

V

V. I. - vezi Lenin, V. I.

V. V. - vezi Voronțov, V. P.

Verbovski, V. P. (n. 1837) - amiral ; în anii 1890-1895 comandant al portului Petersburg, director al șantierelor navale „Novoe Admiralteistvo", din 1896 director general al direcției generale a construcțiilor navale și a aprovizionării, mai tîrziu membru al consiliului pentru problemele navigației maritime comerciale din partea Ministerului marinei. - 27, 57.

Volgbin, A. - vezi Plehanov, G. V.

Volinski, A. (Flekser, A. L.) (1863–1926) – critic de artă reacționar, s-a manifestat ca adept al teoriei artei pentru artă ; a fost unul dintre conducătorii revistei „Severnii Vestnik”. În articolele sale, apărute ulterior în volumul „Criticii ruși” (1896), a încercat să discrediteze publicistica democrat-revoluționară.

După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Volinski a făcut parte din consiliul Casei artelor, din colegiul editurii „Literatura universală”, a fost președinte al consiliului de conducere al secției din Leningrad a Uniunii scriitorilor din Rusia (1920–1924) și director al școlii tehnice de coregrafie. – 536, 537.

Voronin, I. A. (n. 1842) – proprietarul țesătoriei de bumbac „Rezvoostrovskaja” din Petersburg (astăzi fabrica textilă „Rezvoostrovskaja”), președintele consiliului de administrație al societății pe acțiuni „I. A. Voronin, Liuș și Ceșer” (1895–1918), director în consiliul de administrație al Asociației fabricilor de cărbune animal (1891–1913), membru al Comitetului asociației pentru sprijinirea comerțului și industriei din Rusia. – 116.

Voronov, V. P. (V. V.) (1847–1918) – economist și publicist rus, unul dintre ideologii narodnicismului liberal din perioada 1880–1900, autor al cărților : „Destinele capitalismului în Rusia” (1882), „Studii asupra industriei meșteșugărești din Rusia” (1886), „Tendințe progresiste în gospodăria țărănească” (1892), „Curențele de la noi” (1893), „Studii de economie teoretică” (1895) și altele, în care susținea că în Rusia nu există condiții pentru dezvoltarea capitalismului, apărind pe micul producător de mărfuri și idealizând obștea țărănească. Voronov a propovăduit împăciuirea cu cirmuirea țaristă și s-a ridicat cu hotărâre împotriva marxismului. Concepțiile lui Voronov au fost criticate de G. V. Plehanov în lucrarea „Fundamentarea narodnicismului în lucrările d-lui Voronov (V. V.)” (1896). În cuvântările și în lucrările sale din ultimul deceniu al secolului trecut, V. I. Lenin a demască pînă la capăt concepțiile reacționare ale lui Voronov. – 125, 137, 142, 146, 157, 168, 193, 211, 227, 238, 242, 320, 321, 328, 337, 338, 345, 381, 394–395, 408, 425, 516, 519, 523, 528, 530, 538, 539, 543.

W

Wagner, Adolf (1835–1917) – economist burghez german și om politic reacționar. Fiind un reprezentant al „socialismului de catedră”, Wagner a propovăduit reformismul burghez-liberal, considerind că exploatarea muncitorilor de către capitaliști poate fi înlăturată de către stat prin legi. A colaborat în mod activ cu Bismarck și a fost unul dintre fruntașii partidului social-creștin. Concepțiile economice reacționare ale lui Wagner au fost folosite de hitleriști în demagogia lor „socialistă” și în proslăvirea statului „totalitar”.

Principalele lucrări ale lui Wagner sînt : „Concepția generală sau teoretică asupra economiei naționale” (1879) și „Bazele economiei politice” (1892–1894). – 237.

Witte, S. I. (1849–1915) – om de stat rus de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea; exponent al intereselor „imperialismului militar-feudal” din Rusia țaristă, partizan convins al absolutismului; a căutat să mențină monarhia, făcând concesii și promisiuni neînsemnate burgheziei liberale și recurgind la crunte represii împotriva poporului; unul dintre organizatorii înăbușirii revoluției din 1905–1907. În calitate de ministru al căilor de comunicație (februarie-august 1892), ministru de finanțe (1892–1903), președinte al Consiliului de miniștri (sfârșitul anului 1905–aprilie 1906), prin măsurile luate în interesul mării burghezii în domeniul finanțelor, al politicii vamale, al construcțiilor de căi ferate, al legislației pentru reglementarea muncii în fabrici etc., Witte a contribuit la dezvoltarea capitalismului în Rusia și la accentuarea dependenței ei de puterile imperialiste. „Ministru-misit”, așa l-a caracterizat V. I. Lenin. – 39, 42, 104, 106, 111, 113, 257–258, 301.

Z

Zasulici, V. I. (Ivanov, V.) (1851–1919) – una dintre participantele cele mai de seamă ale mișcării narodniciste, iar mai târziu ale mișcării social-democrate din Rusia. Activitatea ei revoluționară a început în 1869. A fost membru al organizațiilor narodniciste „Zemlea i volea” și „Cernii peredel”. Emigrând în 1880 în străinătate, în anii următori a rupt cu narodnicismul și a trecut pe pozițiile marxismului. În anii 1883–1884 a luat parte la crearea primei organizații marxiste ruse: grupul „Eliberarea muncii”. În ultimele două decenii ale secolului trecut, Zasulici a tradus în limba rusă „Mizeria filozofiei” de K. Marx, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință” de F. Engels, a scris „O schiță de istorie a Asociației Internaționale a Muncitorilor” și o lucrare despre J.–J. Rousseau; a colaborat la publicațiile grupului „Eliberarea muncii”, la revistele „Novoe Slovo” și „Naucinoe Obozrenie”, în care a publicat o serie de articole de critică literară. Începând din 1900, Zasulici a făcut parte din redacția ziarului leninist „Iskra” și a revistei „Zarea”.

După sciziunea partidului în 1903, Zasulici a devenit unul dintre liderii menșevismului și a făcut parte din redacția ziarului menșevic „Iskra”. În 1905 s-a întors în Rusia, în perioada reacțiunii s-a situat de partea lichidatorilor, iar în timpul primului război mondial (1914–1918) s-a situat pe pozițiile social-șovinismului. Față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut o atitudine negativă. – 11, 531.

DATE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA
LUI V. I. LENIN
(1895-1897)

1895

- Iarna* Lenin conduce, la Petersburg, cercuri de studii muncitorești. Lenin elaborează un chestionar pentru studierea condițiilor de muncă și de viață ale muncitorilor; propagandiștii se foloseau de acest chestionar la stringerea de material necesar pentru activitatea lor agitatorică.
- Februarie, 18 sau 19 (martie, 2 sau 3)* Lenin participă la consfătuirea de la Petersburg a membrilor grupurilor social-democrate din diferite orașe ale Rusiei. La această consfătuire, la care au luat parte G. M. Krjijanovski, I. M. Leahovski, E. I. Sponti și T. M. Kopelzon (Grișin), s-a discutat problema trecerii de la propaganda marxistă în cercuri restrânse la agitația politică de masă, precum și problema editării de literatură de popularizare pentru muncitori.
- Martie, 15 (27)* Lenin primește pașaportul pentru plecarea în străinătate.
- Aprilie, 2 (14)* Lenin conduce o consfătuire a grupului social-democraților din Petersburg, în legătură cu apropiata sa plecare în străinătate. La această consfătuire iau parte N. K. Krupskaia, M. A. Silvin etc.
- Aprilie, înainte de 25 (7 mai)* Lenin ține o consfătuire cu un grup de învățătoare de la școala de duminică (N. K. Krupskaia, L. M. Knipovici etc.); la această consfătuire ia parte și G. M. Krjijanovski.
- Lenin, împreună cu V. V. Starkov, S. I. Radcenko, P. B. Struve, A. N. Potresov și R. E. Klasson, parti-

cipă la pregătirea pentru tipar a culegerii marxiste „Materiale pentru caracterizarea dezvoltării noastre economice“.

În culegerea „Materiale pentru caracterizarea dezvoltării noastre economice“ a fost publicată lucrarea lui Lenin (sub pseudonimul *K. Tulin*) „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve“. Culegerea a fost confiscată de cenzura țaristă și aproape toate exemplarele ei au fost arse.

Aprilie, 25
(mai, 7)

Lenin pleacă în străinătate pentru a stabili legătura cu grupul „Eliberarea muncii“ și a cunoaște mai îndeaproape mișcarea muncitorească din Europa occidentală. Înainte de plecare el face un drum la Moscova împreună cu I. H. Lalaianț.

Nu mai devreme
de luna mai –
nu mai târziu de
7 (19) septembrie

În timpul șederii sale în străinătate, Lenin conspicează cartea lui K. Marx și F. Engels „Sfânta familie, sau critica criticii critice. Împotriva lui Bruno Bauer & Co.“

Mai, 2 (14)

Din Salzburg (Austria), Lenin îi scrie mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, o scrisoare în care spune că întâmpină greutăți în însușirea limbii germane vorbite.

Mai, 8 (20)

Într-o scrisoare trimisă din Elveția, Lenin împărtășește mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, impresiile lui de călătorie și spune că s-a întâlnit cu familia lui A. A. Șuht, care locuia la Geneva.

Mai

În Elveția, Lenin face cunoștință cu membrii grupului „Eliberarea muncii“ (vizitează la Geneva pe G. V. Plehanov, iar la Zürich pe P. B. Akselrod, și stă împreună cu acesta, timp de o săptămână, în satul Affoltern din apropiere de Zürich), ajunge la o înțelegere cu ei în ce privește stabilirea unor legături permanente și tipărirea în străinătate a culegerii „Rabotnik“.

Sfârșitul lunii mai
– luna iunie

Lenin se află la Paris. Face cunoștință cu P. Lafargue, militant de vază al mișcării muncitorești franceze și internaționale, ulterior ginere al lui K. Marx.

Mai, 27
(iunie, 8)

Într-o scrisoare adresată mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, Lenin îi descrie Parisul și o întreabă ce mai e pe acasă.

- Iunie* La Paris, Lenin conspectează prima parte a cărții lui G. Lefrançais „Studiu asupra mișcării comunarilor parizieni din 1871“.
- Prima jumătate a lunii iulie* Lenin urmează un tratament la un sanatoriu din Elveția.
- A doua jumătate a lunii iulie - începutul lunii septembrie* În timpul șederii sale la Berlin, Lenin lucrează la o bibliotecă publică, studiază literatura marxistă din străinătate și frecventează întrunirile muncitorești.
- Iulie, 22 (august, 3)* La o întrunire social-democrată dintr-o suburbie muncitorească a Berlinului (circumscripția Niederbar-nim), Lenin ascultă expunerea făcută de Stadthagen în legătură cu programul agrar al social-democrației germane.
- Iulie, 27 (august, 8)* La Berlin, Lenin se duce la „Deutsches Theater“ („Teatrul german“), unde vede drama „Die Weber“ („Țesătorii“) de G. Hauptmann.
- Septembrie, 7 (19)* Lenin se întoarce din străinătate. El aduce, într-un geamantan cu fund dublu, literatură marxistă ilegală. Supravegherea lui Lenin de către poliție se intensifică.
- Între 7 și 29 septembrie (19 septembrie și 11 octombrie)* Lenin vizitează Vilno, Moscova și Orchovo-Zuevo, stabilește legături cu membrii grupurilor social-democrate locale, se înțelege cu ei în privința sprijinirii culegerii „Rabotnik“, care se editează în străinătate.
- Septembrie, 29 (octombrie, 11)* Lenin se întoarce la Petersburg.
- Septembrie, 30 (octombrie, 12)* Lenin vizitează casa nr. 139 de pe Nevski-prospect, locuită de muncitori.
- Toamna* Lenin înființează la Petersburg „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“.
- Sub conducerea lui Lenin, activitatea social-democrată capătă un caracter larg și sistematic; se desfășoară o intensă muncă de agitație în rândurile muncitorilor din fabrici și uzine, se editează foi volante ilegale.
- La o adunare a membrilor „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“, Lenin ia cuvântul, vorbind despre probleme organizatorice.

- Octombrie, 1 (13)* Lenin vizitează casa nr. 8/86 de pe strada 7, din Vasilievski-ostrov, locuită de muncitori.
- Inceputul lunii noiembrie* Lenin scrie o scrisoare la Zürich lui P. B. Akselrod, pe care îl informează despre starea de lucruri din grupurile social-democrate din Vilno, Moscova, Orehovo-Zuevo, îi comunică adrese, mijloace de corespondență conspirativă și îl roagă să-i trimită literatură și cerneluri. Se interesează de mersul lucrărilor de pregătire pentru editarea culegerii „Rabotnik”. O dată cu scrisoarea, Lenin trimite pentru culegerea „Rabotnik” o serie de corespondențe în legătură cu mișcarea muncitorească din Rusia.
- Noiembrie, 7 (19)* În timpul grevei de la fabrica Thornton, Lenin, împreună cu V. V. Starkov, vizitează pe muncitorul N. E. Merkulov și îi înmânează 40 de ruble pentru familiile muncitorilor arestați.
- Noiembrie, mai târziu de 7 (19)* „Uniunea de luptă” din Petersburg scoate manifestul „Către muncitorii și muncitoarele de la fabrica Thornton”, scris de Lenin.
- Noiembrie, 12 (24)* Lenin, împreună cu V. V. Starkov, vizitează pentru a doua oară pe muncitorul N. E. Merkulov și îi încredințează manifeste pentru a fi difuzate la fabrica Thornton.
- Mijlocul lunii noiembrie* Lenin scrie o scrisoare la Zürich lui P. B. Akselrod, căruia îi comunică că a primit darea de seamă a Congresului de la Breslau al Partidului social-democrat german, că a trimis corespondențe pentru culegerea „Rabotnik”, că s-a stabilit legătura cu tipografia „Grupului narodovoțților” și că în curând urmează să apară ziarul „Rabocce Delo”.
- Noiembrie, 25 (decembrie, 7)* În ziarul „Samarski Vestnik” apare articolul lui Lenin „Gospodării liceale și licee de corecție”.
- Sfârșitul lunii noiembrie* Lenin conduce o consfătuire a membrilor „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare”, în cadrul căreia sînt discutate probleme legate de activitatea viitoare și pregătirea ziarului „Rabocce Delo”, primul organ ilegal al acestei organizații.
- În toamnă și în iarnă* Lenin se întâlnește, acasă la I. V. Babușkin, N. E. Merkulov, V. A. Șelgunov etc., cu membri ai grupului marxist din Petersburg și cu muncitori înaintați.

- Noiembrie - decembrie, nu mai târziu de 8 (20)* Lenin pregătește editarea primului număr al ziarului ilegal „Rabocce Delo”, organ al „Uniunii de luptă” din Petersburg; scrie articolul de fond „Către muncitorii ruși”, articolele „La ce se gîndesc miniștrii noștri?”, „Greva de la Iaroslavl din 1895” și altele; redactează toate materialele acestui număr al ziarului.
- Decembrie, 3 (15)* Începe tipărirea broșurii lui Lenin „Explicarea legii amenzilor aplicabile muncitorilor din fabrici și uzine”.
- Decembrie, 6 (18)* La tradiționalul bal al studenților, Lenin se întâlnește cu membrii „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg.
- Decembrie, 6 și 8 (18 și 20)* La o ședință a grupului de conducere al „Uniunii de luptă”, în frunte cu Lenin, se discută primul număr gata de tipar al ziarului „Rabocce Delo”.
- Decembrie, noaptea de 8 spre 9 (20 spre 21)* Arestarea lui Lenin și a tovarășilor săi din „Uniunea de luptă” din Petersburg (A. A. Vancev, P. K. Zaporoeț, G. M. Krjijanovski, V. V. Starkov etc.). Cu prilejul percheziției și arestării lui A. A. Vancev, poliția ridică materialele, gata pentru tipar, ale primului număr al ziarului „Rabocce Delo”. După arestare, Lenin este trimis la închisoare preventivă, unde stă mai mult de 14 luni.
- Decembrie, 21 (2 ianuarie 1896)* Lui Lenin i se ia primul interogatoriu în închisoare.
- Nu mai devreme de 21 decembrie (2 ianuarie 1896)* Lenin scrie din închisoare o scrisoare cifrată către N. K. Krupskaja, căreia îi comunică depozițiile făcute de el la interogatoriu; totodată roagă pe ai săi să-i cumpere un geamantan asemănător cu cel adus din străinătate. Scrisoarea nu s-a păstrat.
- Sfîrșitul anului* Lenin începe pregătirea cărții sale „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”.
- Lenin scrie „Proiectul de program” al partidului social-democrat.
- Sfîrșitul anului 1895 - anul 1896* În închisoare, Lenin poartă corespondență cu tovarășii arestați, stabilește legături cu membrii „Uniunii de luptă” din Petersburg rămași liberi, sprijină „Uniunea” cu sfaturi și indicații, trimite textele broșurilor și foilor volante scrise de el.

1896

- Ianuarie, 2 (14)* Lenin, care se află în închisoare preventivă, trimite lui A. K. Cebotareva o scrisoare prin care face cunoscută tovarășilor rămași în libertate intenția sa de a scrie o lucrare : „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“. El trimite o listă de cărțile necesare și, folosind un limbaj convențional, se interesează de soarta tovarășilor săi din „Uniunea de luptă“. Cea de-a doua parte a scrisorii nu s-a păstrat.
- Ianuarie, 14 (26)* Într-o scrisoare adresată surorii sale, Ana Ilicina Ulianova-Elizarova, Lenin îi mulțumește pentru cărțile trimise, îi face cunoscut că a trimis lista cărților de care are nevoie și cere să i se trimită dicționarele necesare pentru traducerea din limba germană.
- Ianuarie, 16 (28)* Lenin scrie surorii sale, Ana Ilicina Ulianova-Elizarova, o scrisoare în care o roagă să-i trimită o serie de cărți, printre care volumul al II-lea al „Capitalului“ lui K. Marx, „Contribuții la problema dezvoltării concepției moniste asupra istoriei“ a lui G. V. Plehanov (1895), și îi spune că citește cartea lui M. I. Tugan-Baranovski „Crisele industriale din Anglia modernă, cauzele și influența lor asupra vieții poporului“ (1894) și recitește scrierile lui N. V. Șelgunov.
- Martie, 30 (aprilie, 11)* Lui Lenin i se ia al doilea interogatoriu în închisoare.
- Nu mai devreme de martie* Articolul „Friedrich Engels“, scris de Lenin în 1895, este publicat în culegerea „Rabotnik“ nr. 1-2.
- Înainte de 19 aprilie (1 mai)* Lenin scrie un manifest de 1 Mai. Manifestul nu s-a păstrat.
- Mai, 7 (19)* Lui Lenin i se ia al treilea interogatoriu în închisoare.
- Înainte de 10 (22) mai* Lenin scrie pentru muncitori o broșură populară, „Despre greve“, care după aceea, în timpul arestărilor de la tipografia din Lahta a narodovoltșilor, se pierde.
- Mai, 27 (iunie, 8)* Lui Lenin i se ia al patrulea interogatoriu în închisoare.

- Iunie-iulie* Lenin scrie „Explicarea programului” partidului social-democrat.
- Noiembrie, înainte de 25 (7 decembrie)* „Uniunea de luptă” din Petersburg publică foaia volantă „Guvernului țarist”, scrisă de Lenin în închisoare.
- Decembrie, 2 (14)* Lenin scrie o petiție, adresată procurorului tribunalului districtual Petersburg, prin care cere să i se dea voie să transmită surorii sale, Ana Ilicina Ulianova-Elizarova, o scrisoare și două manuscrise: „Noi schimbări economice în viața țărănească” și „Studii asupra economiei politice de la începutul secolului al XIX-lea”.

- 1896* Lenin scrie „Înștiințare, în numele «bătrînilor», către membrii «Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare» din Petersburg”, în care comunică membrilor acestei „Uniuni” rămași în libertate că N. Mihailov este un provocator.

1897

- Ianuarie, 29 (februarie, 10)* Este confirmată sentința guvernului țarist prin care Lenin este condamnat la deportare în Siberia răsăriteană pe timp de trei ani, sub supravegherea poliției.
- Februarie, 12 (24)* Lenin capătă permisiunea de a face drumul la locul de deportare pe cont propriu, pe baza unei autorizatii, și nu cu convoiul.
- Februarie, 13 (25)* Lui Lenin i se aduce la cunoștință, sub luare de semnătură, sentința prin care a fost condamnat la deportare în Siberia răsăriteană.
- Februarie, 14 (26)* Lenin este eliberat din închisoare și capătă permisiunea de a rămâne în Petersburg pînă în seara zilei de 17 februarie (1 martie).
- Între 14 și 17 februarie (26 februarie și 1 martie)* Lenin conduce, la Petersburg, consfătuiri ale membrilor „Uniunii de luptă” din Petersburg, în cadrul cărora „bătrînii”, adică membrii acestei „Uniuni” care fuseseră arestați împreună cu V. I. Lenin (A. A. Vaneev, G. M. Krjijanovski, P. K. Zaporojeț etc.), se întilnesc cu „tinerii”, adică cu membrii care rămăseseră liberi. Între „bătrîni” și „tineri” se încinge o polemică înverșunată în legătură cu abaterea „tinerilor” spre oportunism. Lenin critică cu asprime „economismul” „tinerilor”, care începuse să se contureze încă de pe atunci.

Lenin se fotografiază împreună cu A. A. Vaneev, P. K. Zaporojeț, G. M. Krjijanovski, A. L. Malcenko, L. Martov (I. O. Tederbaum), V. V. Starkov, membri ai „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” care plecau în deportare.

Februarie, 17
(martie, 1)

Plecarea lui Lenin din Petersburg la Moscova, de unde urmează să pornească spre Siberia, la locul de deportare.

Februarie, 18-22
(martie, 2-6)

Lenin se oprește la Moscova, la mama sa, unde rămîne două zile în plus peste cele permise de poliție.

Între 18 și 22
februarie (2 și 6
martie)

La Moscova, Lenin frecventează sala de lectură a bibliotecii de pe lângă muzeul „Rumeanțev” (astăzi biblioteca de stat „V. I. Lenin” a U.R.S.S.).

Februarie, 22
(martie 6)

Lenin scrie o petiție, adresată secției din Moscova a ohranei, prin care cere să i se acorde permisiunea de a rămîne la maică-sa pînă la sosirea din Petersburg a grupului de areștați aflați în drum spre Siberia, ca să plece împreună cu ei.

Lenin primește permisul de plecare și-și ia, în scris, obligația de a pleca din Moscova la ora 11 seara. Lenin părăsește Moscova, îndreptîndu-se spre locul de deportare din Siberia.

Martie, 2 (14)

În drum spre locul de deportare, Lenin scrie (din gara „Obi”) o scrisoare mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, căreia îi împărtășește impresiile sale de călătorie, îi comunică cum stă cu sănătatea și îi spune că s-a întîlnit cu medicul V. M. Krutovski.

Martie, 4 (16)

Lenin sosește la Krasnoiarsk.

Martie, 4 - aprilie,
30 (martie,
16 - mai, 12)

La Krasnoiarsk, Lenin se întîlnește cu scriitorul V. I. Anucin și cu deportații politici V. A. Bukșnis, P. A. Krasikov etc.

Martie, 6 (18)

Lenin scrie din Krasnoiarsk o cerere către guvernatorul general din Irkutsk, pe care-l roagă ca, ținînd seama de starea sănătății lui, să-i fixeze locul de deportare într-unul din districtele Krasnoiarsk și Minusinsk, din gubernia Ienisei.

Martie, 7 (19)

Lenin capătă de la V. M. Krutovski o scrisoare de recomandare către G. V. Iudin, negustor-bibliofil din Krasnoiarsk, în vederea permisiunii de a studia în biblioteca lui.

- Martie, 9 - aprilie, 30 (martie, 21 - mai, 12)* În timpul șederii sale la Krasnoiarsk, Lenin studiază diferite probleme privind dezvoltarea economică a Rusiei, folosind în acest scop cărți din biblioteca personală a lui Iudin.
- Martie, 15 (27)* Lenin conduce pe I. M. Leahovski, care a fost condamnat în procesul „Uniunii de luptă” și care pleacă spre locul de deportare din gubernia Irkutsk.
- Martie, 15-16 (27-28)* Într-o scrisoare adresată mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, Lenin își exprimă îngrijorarea în legătură cu soarta tovarășilor săi deportați, care călătoresc pe socoteala statului; totodată îi comunică că lucrează la biblioteca orașenească și la biblioteca lui Iudin și o roagă să-i scrie mai des.
- Martie, 26 (aprilie, 7)* Lenin scrie o scrisoare mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, și roagă pe sora sa Ana Ilincina Ulianova-Elizarova să-i procure „Anuarul ministerului de finanțe”. Partea I (1869), „Anuarul statistic al Imperiului rus”. Seria a II-a. Partea a 6-a (1872) și „Atlasul statistic cu privire la principalele ramuri ale industriei de fabrică din Rusia europeană, cu lista nominală a fabricilor și uzinelor”, întocmit de D. A. Timireazev. Partea a 3-a (1873); comunică o adresă pe care i se poate trimite corespondența.
- Aprilie, 4 (16)* Lenin întâmpină în gara Krasnoiarsk pe tovarășii săi din „Uniunea de luptă” (A. A. Vaneev, G. M. Krjijanovski, L. Martov (I. O. Tederbaum) și V. V. Starkov), sosiți cu grupul de deportați.
- Înainte de 5 (17) aprilie* Lenin trimite din Krasnoiarsk o telegramă la Petersburg tovarășilor săi, cărora le cere să facă demersuri ca să i se fixeze lui A. A. Vaneev drept loc de deportare districtul Minusinsk, gubernia Ienisei. Telegrama nu s-a păstrat.
- Aprilie, 5 (17)* Într-o scrisoare adresată mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, Lenin își exprimă mulțumirea că pentru el, ca și pentru G. M. Krjijanovski și V. V. Starkov, s-a fixat drept loc de deportare districtul Minusinsk; totodată îi spune că a citit revista „Novoe Slovo”.
- Între 5 și 17 (17 și 29) aprilie* În scrisorile adresate mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, Lenin scrie că i s-a fixat ca loc de deportare satul Șușenskoe. Scrisorile nu s-au păstrat.

- Aprilie, 17 (29)* Lenin scrie o scrisoare surorii sale Ana Ilinicina Ulianova-Elizarova, pe care o roagă ca din onorariul pentru articolul „Cu privire la caracterizarea romantismului economic” să-i cumpere „Meșteșugurile din gubernia Vladimir” nr. 3-5 (1882-1884), „Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană” (1894) și alte cărți, și să-i facă abonamente la niște publicații ; să-l înștiințeze din timp când se va hotări să plece în străinătate, fiindcă vrea s-o roage să-i facă niște comisioane ; îi face cunoscut că intenționează să se ocupe de traduceri.
- Aprilie, 24 (mai, 6)* Lenin primește, sub semnătură, permis de călătorie până în satul Șușenskoe.
- Aprilie, 29 (mai, 11)* Lenin scrie o petiție, adresată guvernatorului din gubernia Ienisei, prin care cere să i se fixeze alocația prevăzută de lege pentru hrană, îmbrăcăminte și locuință.
- Aprilie, 30 (mai, 12)* Lenin pleacă din Krasnoiarsk, prin Minusinsk, spre satul Șușenskoe, care i-a fost fixat ca loc de deportare.
- Aprilie-iulie* Lucrarea lui Lenin „Cu privire la caracterizarea romantismului economic” apare în nr. 7-10 ale revistei „Novoe Slovo”.
- Mai, 6 (18)* Lenin sosește la Minusinsk împreună cu G. M. Krjijanovski și V. V. Starkov.
- Mai, 7 (19)* Lenin scrie o petiție, adresată ispravnicului din Minusinsk, prin care cere să i se fixeze alocația cuvenită.
- Mai, 8 (20)* Lenin pleacă din Minusinsk și, în aceeași zi, ajunge în satul Șușenskoe din districtul Minusinsk, gubernia Ienisei.
- Mai, 18 (30)* Într-o scrisoare adresată mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, și surorii sale Maria Ilinicina Ulianova, Lenin le descrie satul Șușenskoe, ridică obiecții împotriva venirii lor la el, motivând acest lucru prin greutatea drumului și condițiile proaste de locuit, se interesează de divergențele dintre redacția ziarului „Novoe Slovo” și marxistii din Samara, îi comunică Mariei Ilinicina că a primit extrasele făcute de ea din diferite cărți și cere să i se trimită diverse cataloage de cărți.

- Mai, 25*
(iunie, 6) Lenin scrie o scrisoare surorii sale Ana Ilinicina Ulianova-Elizarova, pe care o roagă să-l aboneze la o serie de reviste ; totodată îi comunică ce cărți îi sînt deosebit de necesare și unde pot fi găsite.
- Iunie, 8 (20)* Într-o scrisoare trimisă surorii sale, Ana Ilinicina Ulianova-Elizarova, care se afla în Elveția, Lenin o roagă să-i trimită cataloage și ziare din străinătate și își exprimă dorința de a-și procura, în original și într-o ediție ieftină, lucrările clasicilor din domeniul economiei politice și al filozofiei.
- Iunie, 15 (27)* Într-o scrisoare adresată lui M. T. Elizarov, Lenin îi comunică că a primit ziarele și-i spune că pentru activitatea sa publicistică are nevoie de cărți de la bibliotecile din capitală.
- Iulie, 3 (15)* Lenin scrie surorii sale Maria Ilinicina Ulianova o scrisoare în care schițează un program de studiere a marxismului ; în materialul bibliografic indicat de el figurează și „Vorwärts“ și „Neue Zeit“, organe de presă ale social-democrației germane. Scrisoarea nu s-a păstrat.
- Iulie, 19 (31)* Într-o scrisoare adresată mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, și surorii sale Maria Ilinicina Ulianova, Lenin le vorbește despre felul cum se desfășoară munca sa la cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“.
- August, 16 (28)* Lenin scrie lui P. B. Akselrod, la Zürich, îi comunică că a primit scrisoarea cu aprecierile lui și ale lui G. V. Plehanov cu privire la broșura „Explicarea legii amenzilor aplicabile muncitorilor din fabrici și uzine“ și își exprimă dorința de a scrie pentru muncitori.
- August, 17 (29)* Într-o scrisoare adresată mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, Lenin îi spune că scrie un articol (este vorba de lucrarea „Recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 în gubernia Perm și problemele generale ale industriei «meșteșugărești»“) și își exprimă supărarea că n-a primit încă cărțile trimise pe numele lui.
- Vara* Lenin scrie broșura „Noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici“. Broșura a fost editată în 1899, în străinătate, de grupul „Eliberarea muncii“.

- August-septembrie, nu mai târziu de 7 (19)* Lenin scrie articolul „Recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 în gubernia Perm și problemele generale ale industriei «meșteșugărești»”. În acest articol, el folosește materiale din diferite cărți de statistică. El face însemnări și sublinieri în cărțile: „Studiu asupra stării industriei meșteșugărești din gubernia Perm” (1896); Krasnoperov, E. I. „Industria meșteșugărească din gubernia Perm la expoziția științifică industrială a ținuturilor Siberiei și Uralului organizată la Ekaterinburg în 1887”. Partea I-III (1888-1889) etc.
- Septembrie, 7 (19)* Lenin trimite, prin M. T. Elizarov, lui P. B. Struve o scrisoare și un articol al său (este vorba de „Recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 în gubernia Perm și problemele generale ale industriei «meșteșugărești»”).
- Septembrie, 27-28 (octombrie, 9-10)* Lenin pleacă la Minusinsk, unde se întâlnește cu narodovolți, narodopravți și alți deportați politici.
- Septembrie, 29 - octombrie, 4 (octombrie, 11-16)* De la Minusinsk, Lenin se duce în satul Tesinskoe, la niște social-democrați deportați, unde stă cinci zile.
- Septembrie* Lenin scrie articolul „În legătură cu o notă de ziar”.
- Octombrie, 12 (24)* Într-o scrisoare adresată mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, Lenin îi spune că a primit revista „Voprosi Filosofii i Psihologii”, că a fost la Minusinsk și la Tesinskoe, că se află în corespondență cu A. P. Sklearenko și I. H. Lalaianț. Totodată cere să i se trimită catalogul bibliotecii Petrovskaja.
- Octombrie, 19 (31)* Într-o scrisoare, Lenin roagă pe mama sa, Maria Aleksandrovna Ulianova, și pe sora sa Maria Ilinicina Ulianova să-i trimită literatură bibliografică și le spune că speră să primească în curînd un răspuns din partea redacției în legătură cu articolul trimis („Recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 în gubernia Perm și problemele generale ale industriei «meșteșugărești»”), și pomenește de L. Martov (I. O. Tederbaum) și A. A. Vaneev.
- Noiembrie* Lenin părăsește, fără autorizație, satul Șuşenskoe și se duce la Minusinsk.

- Nu înainte de noiembrie* Lenin scrie „Adaos“ la broșura „Noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici“.
- Decembrie, 10 (22)* Într-o scrisoare adresată mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, și surorilor sale, Maria Ilinicina Ulianova și Ana Ilinicina Ulianova-Elizarova, Lenin face o apreciere pozitivă asupra cărții lui A. Labriola „Studii asupra concepției materialiste a istoriei“ (1897) și face cunoscut că a primit partea a doua din „Materiale cu privire la descrierea meșteșugurilor din gubernia Veatka“ (1890), „Codul pedepselor penale și corecționale din 1885“ (1895) și „Regulamentul pedepselor aplicate de judecătorii de pace“ (1897). Totodată le comunică că și-a comandat cărți de la depozitul de cărți A. M. Kalmikova.
- Lenin scrie o scrisoare lui P. B. Struve, căruia îi propune să publice în revista „Novoe Slovo“ traducerea părții a doua a cărții lui A. Labriola „Studii asupra concepției materialiste a istoriei“. Despre această propunere el vorbește și într-o scrisoare trimisă în aceeași zi Nadejdei Konstantinovna Krupskaja. Scrisorile acestea nu s-au păstrat.
- Decembrie, 21 (2 ianuarie 1898)* Într-o scrisoare adresată mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, și surorilor sale, Maria Ilinicina Ulianova și Ana Ilinicina Ulianova-Elizarova, Lenin le mulțumește pentru cărțile trimise, le comunică că va obține recomandările necesare pentru a împrumuta cărți de la biblioteca juridică din Petersburg, le scrie că a pregătit un articol pentru revista „Novoe Slovo“ și le roagă să-i trimită „Mizeria filozofiei“ (1896) și „Contribuții la critica filozofiei hegeliene a dreptului“ (1895) de K. Marx și „Rolul violenței în istorie“ (1897) de F. Engels, apărute în limba franceză, în ediția „Biblioteca socialistă internațională“.
- Decembrie, 24-2 ianuarie 1898 (ianuarie, 5-14)* La Lenin, în satul Șuşenskoe, a venit, pentru 10 zile, G. M. Krjijanovski.
- Decembrie, 27 (8 ianuarie 1898)* Într-o scrisoare adresată mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, Lenin spune că le trimite un articol pentru revista „Novoe Slovo“.
- Sfârșitul anului* Lenin scrie broșura „Sarcinile social-democraților ruși“. Broșura a fost editată în 1898, în străinătate, de către grupul „Eliberarea muncii“.

Lenin scrie articolele „Cîteva perle din proiectele utopice ale narodnicilor“ și „La ce moștenire renunțăm?“, care sînt apoi publicate, în 1898, în culegerea „Articole și studii economice“.

1897

Aflîndu-se în deportare, Lenin continuă să mențină legătura cu centrele mișcării muncitorești din Rusia și cu grupul „Eliberarea muncii“ din străinătate ; de asemenea ține corespondență cu social-democrații aflați în alte locuri de deportare ; totodată continuă să lucreze la pregătirea pentru tipar a cărții „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“.

Lenin dă consultații juridice țăranilor din satul Șuşenskoe și din împrejurimi.

C U P R I N S

	<u>Pag.</u>
Prefață	VII

1 8 9 5

FRIEDRICH ENGELS	1—14
EXPLICAREA LEGII AMENZILOR APLICABILE MUNCITORILOR DIN FABRICI ȘI UZINE	15—61
I. Ce sînt amenzile ?	19
II. Cum se aplicau amenzile înainte și ce a determinat apariția noilor legi ale amenzilor ?	21
III. În ce cazuri îi este permis fabricantului să aplice amenzi ?	26
IV. Cît de mari pot fi amenzile ?	34
V. Care este modul de aplicare a amenzilor ?	38
VI. Ce destinație trebuie să se dea, potrivit legii, sumelor provenite din amenzi ?	42
VII. Legea amenzilor se aplică tuturor muncitorilor ?	55
VIII. Încheiere.	58
GOSPODĂRII LICEALE ȘI LICEE DE CORECȚIE („Russkoe Bogatstvo“)	62—69
* CĂTRE MUNCITORII ȘI MUNCITOARELE DE LA FABRICA THORNTON	70—74
LA CE SE GÎNDESC MINIȘTRII NOȘTRI ?	75—80
* PROIECT DE PROGRAM AL PARTIDULUI SOCIAL-DEMOCRAT ȘI EXPLICAREA PROGRAMULUI	81—109
Proiect de program	83
Explicarea programului	86

1896

GUVERNULUI ȚARIST	110—115
* ÎNȘTIINȚARE CĂTRE MEMBRII „UNIUNII DE LUPTĂ PENTRU ELIBERAREA CLASEI MUNCITOARE” DIN PETERSBURG, TRIMISĂ ÎN NUMELE „BĂTRINILOR”	116—117

1897

CU PRIVIRE LA CARACTERIZAREA ROMANTISMULUI ECONOMIC. <i>Sismondi și sismondiștii noștri autohtoni</i> . . .	119—252

*Capitolul I. Teoriile economice ale roman-
tismului* 124

I. Piața internă se restrânge oare ca urmare a ruinării micilor producători?	125
II. Concepțiile lui Sismondi despre venitul național și despre capital	130
III. Concluziile trase de Sismondi din teoria greșită asupra celor două părți ale producției anuale în so- cietatea capitalistă	135
IV. În ce constă greșeala teoriilor lui Ad. Smith și Sismondi asupra venitului național?	140
V. Acumularea în societatea capitalistă	144
VI. Piața externă ca „ieșire din impas” în ceea ce pri- vește realizarea supravalorii	150
VII. Crizele	155
VIII. Renta capitalistă și suprapopulația capitalistă . . .	163
IX. Mașinile în societatea capitalistă	173
X. Protecționismul	181
XI. Însemnătatea generală a lui Sismondi în istoria economiei politice	188
Post-scriptum	196

*Capitolul al II-lea. Caracterul criticii capitalis-
mului la romantici* 197

I. Critica sentimentală a capitalismului	197
II. Caracterul mic-burghez al romantismului	208
III. Problema creșterii populației industriale pe seama celeia agricole	214
IV. Dezideratele practice ale romantismului	220

* Cu asterisc sînt notate titlurile date de Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S.

V. Caracterul reacționar al romantismului	226
VI. Problema taxelor vamale la cereale în Anglia privită prin prisma romantismului și prin aceea a teoriei științifice	240

NOUA LEGE PENTRU REGLEMENTAREA MUNCII ÎN FABRICI . . . . . 253—305

I. Ce a determinat promulgarea noii legi pentru regle- mentarea muncii în fabrici?	257
II. Ce trebuie să înțelegem prin timp de muncă?	260
III. Cu cit reduce noua lege timpul de muncă?	263
IV. Ce consideră legea „timp de noapte“ pentru mun- citori?	265
V. Cum demonstrează ministerul de finanțe că limitarea orelor suplimentare ar fi o „nedreptate“ față de muncitor?	268
VI. Ce drepturi acordă miniștrilor noua lege?	273
VII. Cum reduce guvernul nostru „creștin“ numărul zilelor de sărbătoare pentru muncitori	278
VIII. Prin ce este asigurată respectarea noii legi?	283
IX. Va îmbunătăți oare noua lege situația muncitorilor?	286
X. Care este însemnătatea noii legi?	290

<i>Adaos</i>	293
I.	293
II.	294
III.	296
IV.	297
V.	300
VI.	301
VII.	304

RECENSĂMINTUL MEȘTEȘUGURILOR DIN 1894/95 ÎN GUBERNIA PERM ȘI PROBLEMELE GENERALE ALE INDUSTRIEI „MEȘTEȘUGĂREȘTI“ . . . . . 309—418

<i>Articolul întâi</i>	311
I. Date generale	312
II. „Meșteșugarul“ și munca salariată	324
III. „Succesiunea bazată pe muncă și pe apartenența la obște“	336

<i>Articolul al doilea</i>	342
IV. Agricultura „meșteșugarilor“	342
V. Stabilimente mari și mici. — Veniturile meșteșugarilor	359
<i>Articolul al treilea</i>	379
VI. Ce este scușpicul ?	379
VII. „Fenomene îmbucurătoare“ în industria meșteșugărească	397
VIII. Programul de politică industrială al narodnicilor	404
ÎN LEGĂTURĂ CU O NOTĂ DE ZIAR	419—426
SARCINILE SOCIAL-DEMOCRAȚILOR RUȘI	427—463
Prefață la ediția a doua	431
Prefață la ediția a treia	437
„Uniunea de luptă“ către muncitorii și socialiștii din Petersburg	460
CITEVA PERLE DIN PROIECTELE UTOPICЕ ALE NARODNICILOR. S. N. Iujakov. <i>Probleme ale învățămîntului. Eseuri. — Reforma școlii secundare. — Sistemele și sarcinile învățămîntului superior. — Manualele de liceu. — Problema învățămîntului general. — Femeia și învățămîntul. Petersburg, 1897. VIII + 283 pag. Prețul 1 rublă și 50 de copeici</i>	465—498
I	467
II	468
III	476
IV	479
V	483
VI	487
VII	494
LA CE MOȘTENIRE RENUNȚĂM ?	499—544
I. Unul dintre reprezentanții „moștenirii“	502
II. Adăugiri la „moștenire“ făcute de narodnicism	515
III. A cîștigat ceva „moștenirea“ de pe urma legăturii ei cu narodnicismul ?	522
IV. „Ilumiștii“, narodnicii și „discipolii“	534
V. D-l Mihailovski despre renunțarea „discipolilor“ la moștenire	536

MATERIALE PREGĂTITOARE

* SCHIȚA UNEI PREFEȚE LA EDIȚIA A DOUA A BROȘURII „SARCINILE SOCIAL-DEMOCRAȚILOR RUȘI“ . . .	547—549
* O VARIANTĂ NETERMINATĂ A PREFEȚEI LA EDIȚIA A DOUA A BROȘURII „SARCINILE SOCIAL-DEMOCRAȚILOR RUȘI“	550—551
Lista lucrărilor lui V. I. Lenin din perioada 1895—1897 care n-au fost încă găsite	555—558
Lista lucrărilor la a căror redactare a luat parte V. I. Lenin	559
Lista lucrărilor traduse de V. I. Lenin	560
Listă de lucrări care s-ar putea să fie ale lui V. I. Lenin	561
Adnotări	562—598
Indice de lucrări și izvoare citate sau menționate de V. I. Lenin	599—620
Indice de nume	621—646
Date din viața și activitatea lui V. I. Lenin	647—660

ILUSTRĂȚII

Portretul lui V. I. Lenin	XIV—1
Coperta interioară a culegerii „Rabotnik“, în care a fost publicat pentru prima oară articolul-necrolog al lui V. I. Lenin „Friedrich Engels“. — 1896	3
Coperta interioară a broșurii lui V. I. Lenin „Explicarea legii amenzilor aplicabile muncitorilor din fabrici și uzine“. — 1895	17
Coperta revistei „Novoe Slovo“ în care au fost publicate pentru prima oară articolele lui V. I. Lenin „Cu privire la caracterizarea romantismului economic“ și „În legătură cu o notă de ziar“. — 1897	121
Coperta broșurii lui V. I. Lenin „Noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici“. — 1899	255
Coperta culegerii de articole ale lui V. I. Lenin „Studii și articole economice“	307
Coperta ediției a 2-a a broșurii lui V. I. Lenin „Sarcinile social-democraților ruși“. — 1902	429
Casa din satul Șuşenskoe în care a locuit V. I. Lenin în deportare	464—465

Dat la cules 08.10.60. Bun de tipar 01.12.60. Tiraj 15.270. Hirtie velină mată de 65 gr./m². 540×840/16. Coli editoriale 39,20. Coli tipar 42,5. 2 planşe tipar înalt. A. 001185/60. Indice de clasificare pentru biblioteci 3C 23=R.

Tiparul executat sub com. nr. 4776/1766 de Combinatul Poligrafic Casa Scintei „I. V. STALIN”, Piaţa Scintei nr. 1, Bucureşti — R.P.R.

